Аԥҳәынҭшәҟәҭыжьырҭа
Аҟәа 2010

Сергеи Кәыҵниа

ИҨЫМҬАҚӘА РЕИЗГА

X-томкны

Аԥҳәынҭшәҟәҭыжьырҭа
Аҟәа 2010

Сергеи Кәыҵниа

ИҨЫМҬАҚӘА РЕИЗГА

Актәи атом

Ажәабжьқәа

Аҧҳәынҭшәҟәҭыжьырҭа
Аҟәа 2010

ББК 84(5Абх) 6-44
Кə 94

Сергеи Кəыҵниа. Иҩымҭақәа 3-томкны.
1-тәи атом. Ажәабжьқәа.
Аҧҳәынҭшәҟәҭыжьырҭа. Аҟәа, 2010. – 496 д.

© Сергеи Кәыҵниа, 2010

АЖӘАБЖЬҚӘА

АӨНЫҞА

Ариабжьаракгьы Қәҭиа ақыҭа даназымхәыцуаз аамҭакгьы мцацызт. Изхаразаалакгьы. Убри Агра лышәҟә хәыцы акәу, аҿакы акәу... Игәы иныҵалон ихьу-хьууа уи дахьиз, дахьааӡаз аөнаҭа. Иандуи иабдуи...

Иабду рыцҳа уажә дхыҟә-хыҟәуа, имагә дуқәа ишьаҵаны, аөны асақәхра даҿызар акәхап. Аөны асы анақәөруа, ашшы ахырга ишнеиуа, агәақьҳәа аөаршьҭра инҭаҳауеит. Нас, алӡынракгьы убра иҭажьуп еиқәшәы. Уахынла ианҵаалак, ахыбра аҵаҟа, аҵьынҵьыхәақәа нахьындырҳалазшәа, еиқәрыԥхаа ашьашьалқәа нахьынҳалоит. Аөны даныҟаз шаҟантә уи убри аөаршьҭра иҭажьыз асҳәыгәра дықәгыланы иамаԥиҵәҵәахьааз!..

– Уаҟәыҵ, баба, Қәҭиа, уаҟәыҵ! Унапы арҷҷоит, иалухузеи? – усҟан иабду диқәыцәҟьон. Иара дмаҷын. Уажәеиԥш дгыгрыцәӡа дҟамлацызт. Асы алахәмарра бзиа ибон. Нас дыөны ашҭа дынҭалон, шьамхахьы асы шьҭоуп еиҟараӡа. Ала даԥхьон. Алеи иареи асы илахәмарларын, илеибаркәымпылларын...

– Ҳаит, уаапкааит, иҟауҵақәозеи! – иабду дгылан урҭ дырзыԥшуан. Иаргьы абас имоҭа дахьгәырҕьоз гәахәарак иоуан. Акы игәаланаршәон, игәы еиқәнаҳәалон, игәы арыҕәҕәон.

Убри дшазхәыцуаз акыргьы днаскьеит Қәҭиа. Ажәөан аҟынтәи уажәгьы, амҵқәа ԥыруашәа, асԥаҟьақәа алышәшәаны анеира ишаҿыц иаҿуп. Амра амза еиԥшхан, иҭыггаӡа иааԥшуеит.

«Уара ҳзухаштзеи, баба, Қәҭиа?.. Ма иаабжьаршәны уаақәлар иҟалозз?.. Аамҭа умаӡами?.. Уаргьы уаб иеиԥш аамҭа умоуа уалагама?.. Иухьзеи, баба, Қәҭиа?»

Иара уеизгьы Қәҭиа ақыҭахь дымцеижьҭеи иҵӡозеи? Ԥхынраахыс… Ма зных дцар иҟалоз? Имбози, имаҳауази, ирыԥсҭазаашьаз гәаимҭози? Ирыцҳами, рхала заҵәык, ирхылаԥшуа ҳәа аӡәгьы дрымаӡамкәа. Урҭ есымшагьы иаби иареи рнеира иазыԥшызар акәхап, џьара лашыбжьык гаргьы агәашә инадыԥшыло. Мап, абри ауп иара дызмырҭынчуа… Иара уеизгьы дзымцаци уажәраанӡагьы ақыҭахь? Убри арха ӡиас, аҟәара-адәеиужьра, амҩахәасҭақәа, ашәаԥыџьаԥ, ақәаҵара, ашкол. Ашкол аҟынтәи илбаауа амҩа… Зегьы-зегьы ибла иныхгылеит. Акала изааигәаан урҭ зегьы, акала игәы рзыбылуан уажәы… Ари иџьыба иҭоу асалам шәҟәы зҩызгьы уи ргәыла ӡҕаб Агра лакәын. Аха лыхьӡ заҵалымҩызеи? Уигьы дгәаан дыҟазар акәхап иара изыҳәан шәҟәы бҕьыцк ахьылзимҩыз азы. Лара лхазы акымзаракгьы лҳәаӡомызт, игәы далыргарашәа. Дызхашшаауаз иандуи иабдуи ракәын. Убарҭ рыхьӡала акәын ари асалам шәҟәы хәыҷгьы шҩыз. Абыржәы убрахь мчык наихеит, изгәакьаӡоу, изааигәаӡоу мчык. Абжьааԥнеиԥш акәымкәа, еиҳа аҽырымчны, аҽрыҕәҕәаны, дамгар амурашәа аҽыҟаҵаны. Иаргьы даахьаҳәын, ашаца-шацаҳәа ақалақь далсны, аҩныҟа иҿынеихеит, аӡәгьы дизхьамԥшӡакәа.

* * *

– Сара сцоит уахь, – Қәҭиа ихы ларҟәны дахьтәаз еиҭаацәыригеит. Уи иахагьы иҳәахьан, иахьагьы иҳәахьан, аха иаб ақәҿиҭуамызт. Ииашаҵәҟьаны, абри абас игәы иҭаикып ҳәа дыҟамызт. Иҷкәын ицәаҩа, иҟазшьа иара уиаҟара издыруамызт. Иара игәы иаанагон, егьа ус иҳәазаргьы, зегь нкажьны дцарым ҳәа. Анԥса аби аԥеи рыбжьара акы бжьалгалар лҭахымызт. Лара илҭахыз аиаша уаҩы изеилымкааратәы, халаҭа ԥхьарҟьа дук лышәҵаны, деиқәпата дтәан, ашәаӡа еиԥш, лхы-лҿы шкәакәаӡа. Ауаҭах аҟны ԥхара хәыҷык ҩнан, цқьа уазмырԥхаӡо.

Иахьа ашьыжьгьы абарҭ ауаҭахқәа, шәҟәылеи ҩныматәалеи иҭәу, иара изыҳәан иҭшәахазшәа иааҟалан, ихы изыҩнамкыкәа, наҟ дындәылҵит. Есымшагьы уамашәа

ибаны акәын дышрыхәаԥшуаз араӄа иԥнагылаз зегьы, аха хаарак рыдибаломызт. Ианԥсеи иаби усура ианцалак, абра дааԥнахон ихала зацәык. Абра иԥназ дара рзыҳәан акыр иаԥсан, аха иара игәы изрыдкыломызт. Урҭ ашәӄәы цәыӄаԥшьқәа еиқәрыԥхаа икҿагылаз днарыхәаԥшуан, аха игәы рзыӄажомызт. Нас ақалақь дналалон, ихы зқәикра изымдырӡо. Араӄа иара иидыруаз маҷӡан. Иԥызцәа ыӄамызт. Ихы наздикылашаз хәа аӡәгьы димамызт. Араӄа аҽа ԥсҭазаарак мԥасуан, ақыҭа ԥсҭазаара еиԥшымыз. Аха иара иқыҭа ԥсҭазаара еиҳа агәыблра ацын, еиҳа аҽакала изааигәан, иԥшӡан.

Ианԥсеи иаби усурантәи ианааилак, акы иалацәажәон, акы еимҵаркуан, аха абраӄагьы аԥсҭазаара цқьа ыӄамшәа ибон. Урҭ рыԥсҭазаара зегьы абарҭ ауада хәыҷқәа ирыԥнакызшәа акәын дышрыхәаԥшуаз, дышрызхәыцуаз.

«Ақыҭаҿ акәзар, зегь ангәырҕьо – еицгәырҕьоит, рыԥнқәа рӄны убри аԥыза аԥхара ыӄоуп – сасгьы-ԥшәымагьы арԥхоит. Рыгәқәа еиҳа иҭбаауп, еиҳа игәыбылцәоуп... Араӄа зегьы хи-ԥси роуп изышьҭоу. Рышәқәа надыркит, рыԥсҭазаарагьы уаӄа иԥнакуп», – дхәыцуан иара. Аха дышнеишнеиуаз изхымгарашәа ибо далагеит. Ианԥсеи иаби акы дақәдыргәыҕуан, ҵарак дҭарҵарцгьы иалацәажәон, аха уахьгьы макьаназы акгьы ыӄамызт. Ма иԥызцәа ыӄазар, ус дӄамларгьы ӄаларын. Иԥызцәеи иареи еибырҳәозгьы роуан, ируазгьы роуан. Иаб иӄны иааиуазгьы, ус гәоу-гәоу, уалны ирыдушәа, иаацәажәан ицон. Аха иара дҭынчын, макьаназы ари ақалақь ԥсҭазаара цқьа далԥшны иԥимшәацызт.

– Нас умцар ууам? Ус еиҳа еиҕьушьеит акәу? Ара иугәамԥхеит?.. – иаб даахьаҳәит, иԥа ус ззиҳәаз акгьы дазымхәыцӡакәа.

Уи ихахәы шлахьан, аха аҵьабаа рацәа шихимгацыз удырратәы дыӄан. Ихы-иҿы кацыра хәыҷқәак анын, маӡа гәарҭак рыцаҵәахны. Иаԥхьа астол аӄны шәӄәқәак ықәын иаартны. Абжьааԥнеиԥш џьара еизарак иҽазыӄаиҵозар акәхарын.

– Сара сцоит уахь...

– Уца нас, ишуҭаху…

Уи иҷкәын ицәаҩа игәаԥхомызт. Иҷкәын иара иҳәатәы хаиҵарашәа акәын дышихәаԥшуаз. Аха араҟа уаҳа ԥсыхәа амамызт. Анс иҳәаргьы, ас иҳәаргьы иауамызт аҟынтә уаҳа илаҿимҭӡеит. Илаҿиҭыргьы башахон. Аха дырҩегьых гәыҕрак иман, уажә дцаргьы, уашьҭан дышԥамаари ҳәа. Убри акәын уиаҟара иҷкәын игәы дзамысуаз. Ианԥсагьы акы дналацәажәар лҭахын, аха илзеиԥштәуамызт. Уеизгьы акы сҳәоит ҳәа дналагаргьы, лажәақәа ԥсадӡа иҟалон, хаара мацәак рыҵаӡамкәа, убри аҟынтә лҽаанылкылеит.

Қәҭиа дахьтәаз адгьыл иҵгәон. Иаби ианԥсеи хара дук нарыдкылашәа акәын дышрыхәаԥшуаз. Ииашаҵәҟьаны, урҭ ирыдын ахара, урҭ уи рацәак игәныргомызт умҳәозар. Амала, зны-зынла ражәа иналадыршәуан, аха ҿыртцысы ҟарҵомызт…

Қәҭиа днеин, дахьышьҭалоз иҵагылаз, иара арахь данаауаз ианду, абри, нан, уан рыцҳа лтәакәын, уара иумаз ҳәа илҭаз ачамадан даахан иааҵигеит. Уаҟа ашкол даналгоз иҩызцәаеи иареи еицҭырхқәаз апатреҭқәа ҭан. Уаҟа иара ақыҭаҿынтәи дызлааз иматәа хәыҷқәагьы ҭан еиларҟәыҷы. Уажә даҽа маҭәақәан ишәыз иара, ара данааз изаархәақәаз. Усҟан ихӡыӡаауан рҩыцьагьы, ҳхәыҷы акгьы ишәымихам ҳәа. Иара ишәқәаз иаҭәаршьомызт, иацәыԥхашьон. Аха Қәҭиа, урҭ дрышьцылаанӡа, егьырҭ иматәа хәыҷқәа дрызхьаауан. Избанзар, урҭ анишәыз дласӡа ихы ибон, ишиҭахыз дтәон, дгылон, иҿеилихуан. Аԥенџьыр аҟны днеин, ишәҟәқәа аақәихын, егьырҭ иматәақәа инарылагәаны, ичамадан инҭеиҵан, ашә наркны иааиргылеит. Ипалта неишәиҵеит, ихылԥа неихеиҵеит, нас ичамадан аашьҭихит. Иҭахыҵәҟьамызт арҭгьы аҽакала ихәаԥшуа иахьаанижьуаз, аха ишԥаҟаиҵарыз…

– Акы унацҳандаз, – лҳәеит ианԥса, рацәак имырхьаацәакәа, илҭахшәа илҭахымшәа. Уажәраанӡа ус дгылан дихәаԥшуан, лқьышә еихарԥсы. Иара дцар, далагозар акәхап: – Абри акәымзи иуасҳәоз, абри абас шыҟалоз сара уаанӡагьы издыруан, – ҳәа. Усҟан иаб ҿимҭуазар акәхап,

лара диашоушәа, лара зегьы лдыруашәа. Иара уажәгьы лықәҿимтӡеит. Ашә аҟынӡа дааскьаргеит. Уиаҟара ҵакы змамыз жәақәакгьы аарҳәақәеит. Инеихәаԥшы-аaихәаԥшит.

– Узгозеи? – иҳәеит иаб, ашә аҟынтәи ҵаҟа дмылбааӡакәа, аҵыхәтәаны.

– Сызгогьы ҟалап… – аҭак ныҟаиҵеит Қәҭиа.

Асы шауц иауеит. Ас ианауаз Қәҭиа иабду ианакәызаалакгьы, – Ас ду аур ҟалап, алагашьа злаҟоу ала, – иҳәалон.

…Адәыӷба ықәҳаны ацара иаҿуп. Уигьы ццакырак амоуп ауаաытәыաса иеиԥш, зегьы ирыхьӡар аҭахуп. Аԥенџьыр дахьадтәалоу асаркьа далԥшны ибоит: ақыҭақәа сыла иҭалаҳауп, ашьаршьаф шкәакәақәа еиҵыхны инарықәдыршәызшәа. Аաнқәа рхыбрақәа рҟны ихәхәаӡа алաаҵә աеиуеит имыццакӡо.

– Иара уеизгьы иаҟәымҵуазаап асоура? Иаулааит, шаҟа аҭаху, иаулааит!..

«Уара ушыхәыҷӡаз узааӡаз уанду есҽны дузхьуеит…Уӡбахә анылымҳәо мышкгьы мцацт… Аха уара?..» – Агра лыбжьы акәушәа акы иаҳауеит, иҵаа-ԥшаауа, ихы иҭагьыжьуеит, игәы иҭагьыжьуеит.

«Санду рыцҳа, санду хахәышла! Бара бџьабаа сара дунеихаангьы исызшәома? Сара иахьагьы исгәалашәоит бара исабҳәалоз. Амաа сықәыз, аաны сыҟаз… – Уан рыцҳа лыԥсы ухҭнылҵон, уара иуеиӷьылшьоз аӡәгьы длымаӡамызт, – ҳәа»…

О, дарбану ан илеиӷьу адунеи аҿы! Ани ахшареи ирымазаaит аԥсҭазаара наунагӡа, лахьеиқәҵарак ацымкәан!..

Қәҭиа дшыхәыҷӡаз ауп иан дшыԥсыз. Иан рыцҳа, леиԥш аԥҳәызба дубашамызт, лажәа уашьуамызт, лҳәа уашьуамызт. Ианду егьaраан дубаргьы убри лызбахә акәын илымаӡаз. Лпатреҭ ахькнаҳауднадгылон: – Бхәыҷи бареи шәеибааӡарауаз, нан, ҳашԥабшьи, ҳахәда шԥаԥыбҟеи, ҳгәы шԥаҭабырҷаҷеи!..

Усҟан Қәҭиа зегь ибон, зегь иаҳауан, игәникылон, игәнигон. Иара уеизгьы иагьеибааӡарауаз ани аԥеи! Ргәырӷьара наунагӡахарауаз! Мап, Қәҭиа иан зегьы дреиӷьуп. Уи илеиԥшу дыҟаӡам! Умшәан, Қәҭиа, уара, умшәан!..

– Қәҭиа, уааи арахь, нан, уа узыдгылоузеи? – иандулыбжьы уажәыгь иаҳауашәа дыҟоуп, абри иан лпатреҭ дадгылан данахәаԥшуаз аан еиԥш, лыбжьы ҵаӷаӡа. Уи лылаԥш, уи лыбла гәыразқәа еснагь иара изкын, анрагь изыруан, абрагьы. Иара изҳауан уахгьы-ҽынгьы, уаҩы диеигәырӷьартә еиԥш, дыҭҭәаа, ихахәы еиқәаҵәаӡа.

– Ҳаи, убабаду дукәыхшахааит! – ихәон иабду, уи диеигәырӷьаны. Иаб ақалакь аҿы аус иуан, даауан, дцон, аха данымаауаз еиҳан. Уи иабду игәы иалан. Иабду зегь реиҳа бзиа иибоз уи иҷкәын, аибашьраан арра ибжьаӡыз иакәын. Уи данигәалашәоз еснагь дгәынқьуан, ихы-иҿы лашьцахон, узиҿаԥшуамызт.

– Бегәагь дҳааӡеит, аҵара ду иҳарҵеит, аха уажәшьҭа иаҳзиуазеи? Ақалақь ахь дцан, ҳаихашҭӡеит умбои? – даақәыԥсычҳауан. Бегәа ҳәа дызҿыз Қәҭиа иаб иакәын. Ақалақь аҿы Бегәа Ҳаџьараҭ-иԥа ҳәа ишьҭан. Аус ахьиуазгьы ашә аҟны ирԥшӡаны ижәлеи, ихьӡи, иабхьӡи анын.

– Уааи, баба, арахь, Қәҭиа, уара уоуп сара стәы. Ахәархь сыцки!.. – инаидиҵон.

Қәҭиа иабду дуасҭан, иахьа хәлаанӡа, убарҭ рашҭаҿ игылоу амжәаҵла дуқәа дрыцҳатәаны акы данамысуаз ихы ихьуан. Уи иҟаимҵоз ҳәа акгьы ыҟаӡамызт. Аколнхара зегьы инапы ианыԥшылон.

Ашкол ахьынтәи данааилак Қәҭиа, ахәлара иааимнахаанӡа, иабду дидгылазар иҭахын, аха иабду иуамызт.

– Уажәшьҭа уца, баба, уҵатәқәа ҟаҵала, – иҳәон, дрыцҳаишьон, иус даԥирхар иҭахымызт.

Ашьҭахь Қәҭиа иаб ԥҳәыс дааигеит. Қәҭиа знымзар-знык сан ҳәа леимҳәацызт уи аԥҳәыс. Илеиҳәартә еиԥшгьы дзыҟамлеит. Урҭ, уалны ирыдызшәа, ԥыҭраамҭак ақыҭаҿ иҟан, аха нас еиманы иныҟәхәаша ицеит ақалақь ахь. Қәҭиа рыцҳа усҟан дагьыргәаламшәеит. Дыргәалашәаӡаргьы иандуи иабдуи ируазма. Уи изҳауан араҟа. Аха ашьҭахь, уи ианԥсеи иаби, ацәа иаалҵызшәа, аҽакала ихәаԥшуа иалагеит, маҭәақәакгьы аахәаны изаарго иалагеит, ражәа хаахеит, игәыбзыӷхеит…

...Қәҭиа ианҧса хшара дахьылмоуаз иандуи набдуи цәгьалаҵәҟьа ргәы иалан.

– Илзиуаз убри лԥыза аҧҳәыс, илылихузеи? – инеихырҳәаалон уахынла аҽҳәа иахьныҽҳәатәоз. Урҭ ирҭахын рыҷкәын дымшны, ихшареи иареи еиҵаԥԥы иҟазарц.

Аныҳәақәа раан Қәҭиа иабду деидараха, Қәҭиа даашьҭыхны дцалон уахь. Ашә анаадыртлак, раҧхьаӡа уи аҧҳәыс дызхәаҧшуаз урҭ ршьапқәа ракәын. Нас – ишеилаҳәоу. «Абарҭ ақыҭауаа шҧаҟоу, инҭаҳа-ааҭаҳауа, рмагәжәқәа рышьхагәаны, лахтырак дара рзы иҟаӡамкәа», – ҳәа лгәы иаанагозаргьы ҟаларын, аха лҿы егьалырҳәомызт, лҽеихарҧсны. Уахынла уа иаанҿасыр аиҳа иаанымҿасыр еиҕьылшьон. Дара инаргоз акгьы ҳаҭыр лзақәмызт. Қәҭиа иабду уахьынтәи, еидара хьанҭак убри аҧҳәыс днаҵалҵазшәа, ихы ларҟәы-ларҟәуа акәын дшаауаз, игәы нҭаҳаны, ахәхәаҳәа дқәыҧсычҳауа.

– Ара уҟаз, Қәҭиа, ара ашкол уҭахҵап, – ҳәа шаҟантә иарҳәахьаз, аха иара иуамызт. Уимоу, мышкы, ԥымш даанҿасыргьы, аԥныҟа акәын иахьихоз. Уа игәы раҳаҭын, игәы ҭынчын...

– Ахәыҷгьы дсымышәхырц шәгәы иҭоуп акәу? Уалга, Қәҭиа, арахь, уаала!..

Қәҭиа иабду дишьҭаҧало даауан аԥныҟа. Урҭ ирҳәақәоз, изҿқәаз зегьы змааназ абду идыруан, аха ичҳауан.

Ус ашкол далгеит Қәҭиа. Ихы-иҿы гьежьӡа, аиқәаара дама_ накуа, деилҟьа-еилҕәыцәӡа, уааиеигәырҕьаратә дҟалеит. Иандуи иабдуи ргәырҕьара ҳәаак амамызт. Мышкы дрымбар рзычҳауамызт. Ила аҭаҧшылара дара рзыҳәан гәеизҳаран. Аха ҽнак Қәҭиа иаб даакылсит даҧсышәаха, дҿагәыбзыҕха.

– Ари Қәҭиа уажәшьҭа џьара акы дҭазар акәын. Уажәтәи аамҭазы ҵароуп иҟоу, аҵара имҵакәа даанхар, дыҧхасҭахап. Уи шәаргьы шәарҧхашьап, саргьы сарҧхашьап, – иҳәеит иара.

Ирҳәагәышьоз иандуи иабдуи... Амԥаду аҟынӡа даас-кьаргеит.

– Баба, Қәҭиа, ҳара уаҳцәымшәан, ҳара уажәшьҭа ҳазургозеи? Уара аҵара ҵа, ҳаухоумырштын!..

Абду дгылан, игәыӷрақәа зегьы неимпыҵпраазшәа. Анду лылаӷырӡқәа лзеиқәҳәаломызт. Лнапы ԥсадақәа ихахәы иалылшьуан, дылгәыдлыҳәҳәалон.

Абарҭ зегьы абыржәы иааигәалашәеит. Шаҟа иҭахымыз усҟан урҭ рааныжьра, ргәы хьаблаауа, аха иҟаиҵарыз…

…Адәыӷба анаанҿас, Қәҭиа ичамадан кны дналбааит. Амш акыр илеихьан. Ақыҭа ҳауа цқьаӡа инеиԥылеит. Асы шауц иауеит. Ас ду аурц агәы иҭазар акәхап.

Ԥыҭраамҭак дгылан ус, дадырсызшәа, ари адәыӷба аанҿасырҭа хәыч аҿы. Нас ҵаҟа илбаагаз амҩа днанылеит, асы дныланҵало…

Асы ԥуа днеиуеит. Ҭынчроуп. Ашәаԥыџьаԥ ашәыб иаҵагылоуп рҿеырхәаны. Абардрақәа рҟны ардәынақәа ҿықә-ҿықәуеит, иҿықә-ҿықәуеит.

Иаԥхьаҟа амҩа шнеиуа ҵаҟа илбаауеит. Уаҟа лаҟәыроуп, рхоуп, Аӡиас, аԥсы ӡаны, ииасны ицоит. Аӡиас аҟны ацҳаҵәры хуп. Амшқәа аныцәгьахалак, аӡиас уи ацҳаҵәры ықәнаԥаауеит, аха ҩаԥхьа аҿа цҳак нхылоит араҟа.

Аӡиас нырцәоуп иандуи иабдуи ахьынхо. Ажәытә кәасқьа, ажәытә маҵурҭа, алҩақ иаганы. Ашҭаҟны игылоуп хымжәак. Руак аҟны амҿқәа кыдгылоуп рҿееиваԥсаны. Иабду ианакәызаалакгьы убасоуп ишкыдиргыло, нас акакала икыдхны ибылуеит. Уажә арахәгьы ҭакызар акәхап, ари еиԥш амшха иоуишьҭуазма. Аҩнқәа дырҩегьых асы иаҵақьуа игылазар акәхап. Аха иабду ус иаанижьуамызт. Уаха иҵегь аур ҟамлои. Аутраҿы игылоу ахәырмаҿы уажәыгь ардәынақәа иреизарҭазар акәхап…

Егьа иеигәырӷьап Қәҭиа уажә дахьнеиуа. Ашҭа данынҭалалак, иара ҿиҭышт:

– Нанду, о нанду! Бабаду!..

Иабду илаба кны, уи икәымзцәа хылԥа ихаҵаны, абарҵа дныҵагылашт деихасыҟәӡа, иԥаҵақәа џьыԥхьӡа.

– Ҳаи, убабаду дукәыхшахааит!.. Еи, бара, аҭакәажә, иааз дбымбаӡои? — аҩныҟа ибжьы иргашт, ихы-иҿы неихалашашт.

Қәҭиа ианду инапқәа лыкәыршаны дигәыдиҳәҳәалашт.

Лара дгəыкуа лнапы ихы иналылшьышт, дгəыдылкылашт, дхыдылкылашт. Нас днаскьаны дихəапшышт,да ушыҟалаз збап ҳəа, лхы-лҿы ҵаӷаӡа, лыҵкы хəхəааӡа, гəырӷьарак лнубаало.

– Сара сааит, нанду, уажəшьҭа џьаргьы сцаӡом, шəара шəҟны сыҟоуп!.. Шаҟа игəхьаазгоз!.. Шаҟа аара сҭахыз!.. – иҳəашт иара, игəы ҭыԥраауа, џьарак дазымкуа.

– Сара издыруан, нан, уара ус ҳшаанумыжьуаз!..

Ауаџьаҟ аҟны агəгəааҳəа амца еиқəуп. Аԥхара, инымҵəааӡо аԥхара, ащаԥхьа инеиԥылеит. Игəы раҳаҭхеит, игəы ҭынчхеит.

Агəыла хəыҷы иблақəа ҭраа Қəҭиа дихəаԥшуеит, гəахəарак иоуны.

– Абри ахəыҷи Агреи рылоуп ҳаԥсы злаҭаӡоу... Агра есымшагьы даауеит, ҳаҩнқəа лыԥссоит, еиллыргоит, убри даҿуп, – лҳəашт ианду.

Қəҭиа усҟан абарҵа дныҵагылашт, агəылара дыԥшуа. Агəарабжьараҿ игылоуп аҩнеихагыла, аҩны шкəакəа ду, асы ақəыжьны, иҟəиҭӡа, акы иазыԥшушəа.

– Агра, уара есымшагьы дуазҵаауеит, – иҳəашт ахəыҷы. Нас уи ҿиҭышт уахь. – Аграа! – ҳəа, ибжьы рдуны. – Иааз дбымбаӡои, иааз дбымбаӡои? – нлаҭеикышт. Лара абарҵа дныҵагылашт дышшəырӡа, лыхцəԥарақəа лықəыԥсаны. Нас дыҩны арахь лҿаалхашт, асы дашəаҳауа, дыччо, гəырӷьарак даманы, дласӡа... Иара абарҵаҟны дылзыԥшыхуп иблақəа еихачча...

Иныҟəашəа ааирццакит уажəы... Асы леиуеит, илеиуеит, илеиуеит...

АШЬНА

Егьарааны дубаргьы...

Егьарааны дубаргьы аҩны дшааилакҵəҟьа, лышəҟəқəа астол инықəыжьны, дыҩуа, дыҩуа ҳашҭа дааҭалоит. Дԥырԥыруа акəаскьа дынхалоит. Сахьыҩнатəоу ашə ывҵрааны дынкылԥшуеит. Дынкылԥшуеит дԥышəарччо, лыбла қаруақəа гəырӷьарак рыҵахəмаруа.

– Снеир ҟалару? – лхы аалырҵысуеит.

– Бааи, Ашьна, бааи! Быԥнал арахь!.. – сналхаҵгылоит.

– Иҟоузеи? Бзиароума? Цәгьароума? – сналазҵаауеит.

Иааигәаӡаны слыдгылоуп. Лыблақәа сырхыԥшылоит.

– Макьаназ бзиароуп…

Лхы аалалырҟәуеит. Абри амшцәгьаан ашәҭыц ахы ларҟәны ишгылоу умбаци, убас дгылоуп. Аха ашьҭахь лхы ԥышьҭыхны днасҿаԥшит.

– Исзуԥу ани изуасҳәаз, Қәаҭа?

Лара убас ауп дышсышьҭоу. Уи схәыцҳыхьӡ ззымдыруа ҳәа аӡәгьы дыҟаӡам ҳҳаблаҿы.

Саԥхьа иқәыз ақьаадқәа лылаԥш нархылгеит. Убарҭ рҟны лара илҭахыз акы дшашьҭоу удырратәы.

Исҳәара сҿамшәеит.

Ариабжьаракгьы убас ауп дышсазҵаауа.

Абри аурок аҟны дантәоугьы лгәы иҭазар ҟалап, дахьцалакгьы лгәы иҭазар ҟалап. Сара ажәабжьқәа шызыԥуа лымдыруеи. Лԥызцәа рҟынгьы илҳәахьазар акәхап, Қәаҭа сара исызкны ажәабжь сзиԥуеит ҳәа. Уи ажәабжьқәеи ажәеинраалақәеи цәгьалаҵәҟьа бзиа илбоит. Дызмыԥхьацгьы жәабжьк ыҟоуп ҳәа сыҟам. Аха уажәы ишԥаласҳәари, змоурахә мыӡша? Лгәы сыцәнымхондаз…

– Ашьна, Ашьна! Иҟоу бдыруоу? – снеин, лыжәԥахыр снапы нықәыскит. Сара лара леиҳа хәыцҳык сеиҳауп. Лыцьымшь кахәхәақәеи лхы-лҿы гәыкреи сылаԥш рхьысуеит.

– Ашьна, ибдыруоу, цәгьалаҵәҟьа сеилахоуп. Абра акы саланагалан, ҭахак снаҭом… Амала ибдыруаз, абри сшаалгазҵәҟьа, бара ибызкны ажәабжь шызыԥуа. Убри аԥыза ажәабжь, убри аԥыза, базымҵаан, уаԥы иимыԥӡац ажәабжь!..

Азныказы лылахь неиқәылҵашәа луит, аха ашьҭахь даарыԥшәырччеит. Сыстол авараҿы игылаз ашәҟәқәа зҭоу ашьқаԥ днадгылеит. Ашьшьыҳәа лнацәкьара кахәхәақәа нахьылшьит. Маӡа-маӡа дрыхәаԥшуеит, дрыхәаԥшуеит уаҟа иҭагылоу ашәҟәқәа, абарҭ зԥыз закәытә уаазыз, изларыԥуаз абриаҟара ҳәа лҳәарашәа.

– Ишԥабҭаху, Ашьна, бара ажәабжь? – сналазҵааит, илҳәо саҳап ҳәа, хәыҷык сҽаарҩысҭаашәа.

– Иудыруоу сара ажәабжь шысҭаху, Қәаҭа? – убасҟан сара лыблагәқәа еиҳагьы иааҭбаахазшәа збеит. Ибзиаӡоу ак нрыҵызбаалеит.

– Мап, егьсыздыруам макьаназы, иҳәа бара! – иналыдысцалеит.

– Ишԥасҳәари? — даалакҩакит.

– Иҳәа, иҳәа, ишыбҭаху иҳәа, бацәымшәан…

– Иудыруоу, Қәаҭа?.. Абри еилыххаӡа, иԥшӡаӡа, иухамышҭуа анҵәамҭа аҭаны… Насгьы убри ажәабжь аҟны сара салаҵа, ишԥасҳәари, абри сыԥшӡаны… Ибзиоума?..

Лҽаарҭынчны днасыхәаԥшит, исҳәара аҭак дазыԥшны.

Уамашәоуп арҭ аӡҕабцәа шыҟоу. Зегь реиҳа иԥшӡазаргьы рҭахыхуп.

– Ибзиоуп, аха изыбҭаххазеи ус бара? Уеизгьы быԥшӡами?

– Мап, сара иҵагь сыԥшӡазар сҭахуп.

– Аа, уара, алакә, улыхәаԥши уара, иҵагь ишԥа?

– Абри зегь реиҳа сыԥшӡаны. Амала уажә исышәқәоу амаҭәақәа аумырбааит!.. Сара ишысҭаху удыруоу?.. Абри ацкы ԥшӡа, абарфын ҵкы шкәакәа сышәҵаны, нас зышьхәа ҳараку ашьаҵа шкәакәақәа сышьаҵаны!..

Убарҭ зегьы лшәызшәаҵәҟьа, лыҵкы акьыԥшьқәа аалкын, ахьышәҭҳәа саԥхьа даақәҵәиааны даахырхуеит. Нас даақәыԥсычҳаит, даақәыԥсычҳаит убри аамҭа анбазбари ҳәа аанарго.

– Ибзиоуп, Ашьна, ибзиоуп. Ибзызыҩуеит сара ажәабжь. Амала бара ибзиаӡаны аҵара ҵала!..

Абас ауп есымшагьы. Аҩны сыҟанаҵы ҭахак сылҭом. Зегь рзы дсазҵаалап. Зны уажәабжь агазеҭ ианыз сгәаԥхеит лҳәалап, зны уажәеинраала сгәаԥхеит лҳәалап. Уи сара цәгьалаҵәҟьа сгәы ҟанаҵоит. Избанзар, урҭ сыԥсы рыҿҳәароуп, урҭ рыда сыԥсҭазаара акгьы иаԥсамшәа збоит. Нас сықәҵны санцалак, уи лысалам шәҟәқәа ҵаа-ԥшаауа инасышьҭалоит.

Сара уаҳа арахь сзықәымлаӡакәа, аԥхынрагьы анысцәиасуа ҟалоит.

Ҽаҩраҭагалан абӷь ҩеижьқәа хиаала икаԥсоит. Амаҷаркәа еилашуеит. Аурақәа баракьаҭха иҭаргалоит анхацәа.

Ус аӡынра ааиуеит. Асы аҳәылыҳәа илеиуеит, илеиуеит. Ашьна лнапқәа рхахо ажәҩан даҵаԥшуеит, асԥаҟьақәа илҿаԥсо дреигәырӷьо. Амра ҭыггаӡа, ажәҩан аҟны икыдуп. Ашәаԥыџьаԥ кьуа, рымахәқәа ырхәаны, ашәыб иаҵагылоуп…

Аха ааԥынра, уи ааԥынра зегьы ирыцкуп.

Ааԥынра ицәырнагоит аԥшӡара, агәыкра, абзиабара. Ашьна убарҭ зегьы сзылыҩуан. Нас дсазҵаауан: – Ажәабжь сзуҩхьоума, Қәаҭа? – ҳәа. Аха сара уеизгьы сеилахан, сеилахан, хҭацәыхак соуамызт…

* * *

Уи аҽны сара, џьаргьы сымцаӡакәа, аҩны сыҟан. Ақалақь аҟынтәи санаауаз иаазгақәаз агазеҭқәеи ажурналқәеи срыхәаԥшуа абарҵаҟны стәан. Амрагь ԥыҭк илеихьан.

Ус, сыштәаз акәымкәа, Ашьна дқашәқашәо аҩны даадәылҵын, ашҭа дныҟәгылеит, амҩаду ахь дыԥшуа. Сара ас деилаҳәаны бзанҵыкгьы дсымбацызт. Ашкол далгеижьҭеи, акыргьы лҽеиҭалкзаап. Аҵкы ԥшӡа, аҵкы шкәакәа лшәуп, уи лара еснагь бзиа илбо лшьаҵа ҳаракқәагьы лышьоуп, деинаалаӡа, абри џьара ацара лҽыназылкызшәа ауп дышгылоу.

– Иабыкәу бахьцахуа уажәы? Иабатәи қалақьу ибзаа? Быҩны бамкуеи? Абра бтәаны бышәҟәқәа брыԥхьалар еиҳа ибзеиӷьхап! Ҽааны акы бсызҭаҵозаргь бымбари?.. Изакәызеи уҳәарауеи дызлақәоу?.. Арантәи уаҳа бшьапы еихыбго сымбароуп!.. – Ашьна лан Шькәа лыблақәа ыркамкамуа, лҽеихаршәны абарҵа дыҵагылан, Ашьна длеисуан.

Ашьна, акыраамҭагьы, дадырсызшәа, ашҭа агәҭа дгылан. Аха ашьҭахь, лхы лықәыршәны, ахьышәҭҳәа акәасқьа дныҩнашәкәа дцеит. Нас лықьызқьызбжьы еиқәтәаарак амаӡамкәа иааҩуан.

– Ашьна дҵәуоит, – лҳәеит саҳәшьа хәыҷы дахьсыдгылаз.

– Аиеи, дҵәуоит, – нлаҭаскит сара. Саақәыпҳсычҳаит. Убасҟан сыбла дныхгылеит Ашьна, лылаӷырӡ цәыкәбар хәыҷқәа лҿаҳәаҳәы.

– Лакә сакәзар, зынӡагьы сҵәуаӡомызт. Дызҵәауои Ашьна? – саҳәшьа дсазҵаауан, акреилызкаауа аӡә леиҧш лҽыҟаҵаны.

Сара исыздыруамызт Ашьна дзыхҵәауоз.

Ашьна уи нахыс сымҧан мышкгьы дықәымлеит, ҩымшгьы дықәымлеит, хымшгьы дықәымлеит. Аха хәылбыҽхак, ашьшьыҳәа лшьапышьҭыбжь мыргаӡакәа, амардуан даахалеит. Анкьеиҧш дыҩуа, дыҩуа – мап. Мшәан, иабацеи уи лгәырӷьара хәыҷы, еснагь дҧыр-ҧыруа сышҟа даазгалоз?

– Қәаҭа дыҟаӡами? – дҵааит уажә лара.

– Дыҟоуп, нан, дыҟоуп. Бнеи уахь! — лҳәеит сан. Ашә аартны, суада дааҩналеит Ашьна.

– Ушҧаҟоу, Қәаҭа?

Аӡӷаб лызҳара акраҭахума. Дқашәқашәо саҧхьа дгылоуп Ашьна.

– Исыбаргәузеи, бара бышҧаҟоу?

Лара ҭынч-ҭынч ауп дышцәажәо. Ҿыц иаасхәақәаз сышәҟәқәа дыргәылаҧшуа дгылоуп. Аха нас, даалшәазшәа:
– Қәаҭа, уара ажәабжь сзуҩхьома? – сышҟа даахьаҳәит. Шәҟәык аартны илкуп, арахь дсыхәаҧшуеит, дсыхәаҧшуеит, лыблагәқәа ҭбаа-ҭбааӡа, хәыцрак рнубаало.

– Ибзызыҩуеит, Ашьна, ибзызыҩуеит. Амала, акы еиҧшымкәа сбыҳәоит, бгәы иалымсын, уажә хәыҷык аҟара сеилахоуп. Абарҭ аҧышәаракәа иҳамоу сшаарылгазҵәҟьа, нас акы бацәымшәан. Убри еиҧш ажәабжь бзызҩып, убри еиҧш... базымҵаан!..

Лара уи исҳәаз хәыҷык аҟара лылахь неиқәнаҵеит, лхы аалалырҟәит, аха уеизгьы гәыӷра хәыҷык лымоуп. Лара абри ажәабжь лҭахуп, ажәабжь хәыҷы, еилыхха иҟоу, сара сҟынтәи, аха иззылҭаху здырхуада.

– Аҳаҳаи, акы бацәымшәан, егьаҵьара сыҟазаргьы, егьаҵьара сагаргьы абри бара ибызкны ажәабжьык шҧасзымыҩри? – даасыргәыбзыӷуеит.

Нас сара ажәабжь сашьҭоуп. Сара ажәабжь сашьҭоуп абри Ашьна илызкны. Илахә̄ыхӡа иҟоу... Сахьцалакгьы сыбла дыхгылоуп. Амҩа сахьану, лара слацәаажәошәа, сқьышәқәа қәац-қәацоит. Зны аҵара ду дҭоушәа збахуеит, зны уи аҵара ду дызҭоу далганы, лқыҭахь дхынҳәуашәа, убраҟа лқыҭан ашколаҿ рҵаҩыс аус луашәа. Уажәыгь сыбла ихгылоуп лара дсазҵаауашәа, дсыҳәошәа, абри аҵара сызҭоу саналгалак, сқыҭахь схынҳәырц, уи иазкны, лара илызкны, егьырҭ ирызкны ажәабжьқәа сыҩларц...

* * *

...Схы ақәырҧсны, хҩахак ҟамҵаӡакәа, аҩра саҿ̄уп. Исықәманшәалахошәа збоит. Абри Ашьна иахьлызку акәу здырхуада, аҳәоуқәа рҿырманшәаланы, акатаҳәа иааины, сқьаадқәа рҿынанырҧсалоит.

Ус сҩыза ақалақь ахьынтәи даакылсит. Иареи сареи џьарак аҵара еицаҳҵоит, џьарак ҳаицыҩноуп.

– Узә̄у закәи уажәы, Қәаҭа? – иикқәаз астолаҿ иныкәиҵан, даасхагылеит.

– Иумбои сызә̄у? Ажәабжь зыҩуеит, – сҳәеит сара – убри сгәыла ӡӷаб хәыҷы илызкны. Уи есымшагьы дсыҳәоит. Сшыхынҳәлакҵәҟьа џьара икьыҧхьны илсырбароуп. Уи цәгьалаҵәҟьа ажәабжьқәа бзиа илбоит.

– Уи угәыла ӡӷаб хәыҷы дыҧшӡазар акәхап? – даахыхәмарит.

– Ааи, дыҧшӡоуп, аха иҵагь дыҧшӡазар лҭахуп, – наиаҭаскит сара.

Иара дааҧышәырччеит.

– Убри аӡӷаб лоуп ҳәа сыҟоуп абри асалам шәҟәгьы узызҩыз, – изблак дынкылҧшшәа, салам шәҟәык иџьыба иааҭыхны, саҧхьа иныкәиҵеит. Ахьышәҭҳәа иаахсыртлеит. Ашьна лакәын изыҩуаз. Уаҟа ус аҳәон: «Қәаҭа! Убри ажәабжь, сара исызкны иуҩуа аҟны, саргьы сбааҧсны сарба, сангьы ибааҧсны дарба. Убас сҭахуп... Ус акәу џьылшьоит... Амала ҳахьӡқәа анумҵан, акы еиҧшымкәа суҳәоит... Ашьна...»

Уаҳа акагьы анымызт.

«Измааноузеи, мшәан, ари? Измааноузеи?..»

Ахьышәҭҳәа сҩагылеит. Сызҿыз зымҩа иныҧхьаскит.

– Сара ақыҭахь сцароуп, сымцаргьы ҟалаӡом!..

– Иҟалазеи иара? Цәгьароума?

– Мап, цәгьарагь ыҟам, аха... – Ажәжәаҳәа сҿааибысҭан, сындәылҵит.

* * *

Сара абри ақыҭа бзиа избоит, абри саҧсуа қыҭа хәычҷы, ашьха иаҿаршәу, ашьха ӡыхь хәыҷқәа зылхәрааны инеиуа. Зхатә ҵасқәа змоу, зхатә ҟазшьақәа змоу. Аҵх кеикеиуа ианыҟоу, аеҵәақәа кәеицеиуа ажәҩан ианкыду. Ақыҭа мҩахәасҭа данылан арҧыс, иқьаф ҟаҵа, аҩныҟа данаауа. Аҷкәын аӡҕаб данлацәажәо маӡала.

Аӡҕаб дшәаҧырҳаҧуа даныццакуа аҩныҟа. Нас ашара. Арбаҕьқәа аккаҳәа ҿыҭуа ашара ианаҧыло, ашьхара анҵыкко. Амра ҧхашьа-ҧхаҵо ашьхара ианавҵуа...

Аха, сишь?..

«Иҟалазеи, анаџьалбеит?..»

– Сызшьыда, нан, сызшьыда? Сыхәда ҧызҟада? Дызусҭада? Дызусҭада?.. Бара ала ҧынҵа икылшәаз! Амыждараз исхылҵыз бара! Амыждараз исааӡаз!.. Бара банысхылҵуаз, иара уаҵәҟьа сыҧсы насыхшәар исыбаргәыз!.. Уы-уы-ыу! Уы-уы-ыу! – аҳәҳәабжь аагеит. Агәылацәа зегьы аизара иаҿын уи абжьы ахьгоз. Саргьы сыҩны уахь еҿынасхеит. Шькәа дырзышьақәкуамызт. Акәасқьа дхалан, Ашьна лымаҭәақәа иаалымҧыхьашәоз зегьы ыруааа адәахьы илыршәуан. Апатреҭқәа ахькыдыз икыдҧааны, иҧыххааса илгон. Лыӡгы цәылҧуан, лыхцәы дахон, ҧсрак иақәшәаз аӡә леиҧш, деимырхха дшыркызгьы.

– Избылуеит абарҭ аҩныжәқәагьы, иазызуазеи сара? Ирылсхузеи?.. Уы-уы-ыу Ашьна бзыҳәан, уы-уы-ыу, Ашьна, иаҳзыбузеи?

– Ус бымун, баба, ус бымун! Ибуазеи, џьбеит? Иҟабҵозеи? Беилагама? Быҧҳа хаҵа дцазар, дцеит, бҿыбшьуама бара? – хаҵа быргк дахьгылаз ибжьы ааиргеит.

– Ҵоуп, уи илеиҕьабшьо ибымагәышьада? Акәтаҕьцәа

дылкәкәааны дбааӡеит, аха ишԥабури? Ишԥаҟабцари шьҭа? Бгәы ԥыбымжәагәышьан уиаҟара, зегь дара роуп, мышкызны дбымбар ауӡагәышьом, ухшара дузкажьуама?

– Ара дсымбароуп, ара дсымбароуп сыԥсы ҭанаҵы!.. Сашҭа аԥынҵа лшьапы ҭалмыргылароуп! Уи сара сзыҳәан дыԥсит, иԥсыз рахь дысшьоит! Шьҭарнахыс лара лзыҳәан ашәиқәаҵәа сышәҵаны снатәоит! – ауеимадаҳәа инеималҭәеит. Убасҟан сгәы даарыцҳанашьеит. Илымада лара шьҭа? Лхала заҵәык дууаӡа аꙩны дааꙩнахашт. Саргьы Ашьна дунеихаан уаҳа дсымбарашәа сналызхәыцит. Шькәагьы уи уаҳа лымԥан дықәлмыжьлозар акәхап.

– Ибуазеи, аҵьабымбацқьеит, уи аҷкәын са дыздыруеит, уаҳа назҭахым иоуп. Иан дыҟоуп, иаб дыҟоуп. Ақалақь аҿы дынхоит, дынҵуеит. Аҳаҳаи, акы бацәымшәан! – лгәы ааирҕәҕәеит уи ахаҵа бырг. Нас ашьшьыҳәа ашҭа дынҭыҵны иҿынеихеит. Шькәа акыр аамҭагьы цәыӡк змоу аӡә леиԥш ашҭа дҭагьежьуа дҭан...

Аха уи анбатәи аамҭоу? Уи аахыс кыр ӡиас ниакәкәа ицахьеит. Уажә Шькәа саԥхьа дгылоуп деиқәыгызмалха, лхы касы еицарсак ала иҵакны.

– Қәаҭа, урамыжда, ауадаꙩ уаласҵоит, аха уаха аꙩнынӡа усызнеироуп. Ашьнараа аараны иҟоуп. Зынгьы сҿы ацәа ахыхны иҟоу зегьы сҳәагәышьон, аха иухшаз дузкажьуама? Аиаша уасҳәап, дысзымычҳаит, ишԥазурыз...

Сара Шькәа лыцәгьагьы здыруеит, лыбзиагьы здыруеит. Уи ашьҭахь, сыԥҳа дсымбар ҟалом лҳәан, хаха-хымшгьы чаразаарын. Сара санымиеит аха. Уажә егьарааны дубаргьы, еидара гәарҭак даҵаны, лыԥҳа лахь амꙩа дануп рҳәоит агәылацәа.

Ус, дук мырҵыкәан, машьына ласык абжьы аагеит агәашә аҟны. Шькәа илура лзымдырыуа, дԥырны уахь лҿыналхеит. Зны лымаҳә дгәыдылкылоит, зны лыԥҳа дгәыдылкылоит. Еиманы ашҭа инҭалеит.

– Қәаҭа! Уа Қәаҭа! Уааи арахь, уааи! Иааз дубома? – Шькәа дгәырҕьаҵәа, лыбжьы лыргоит сышҟа.

Сара уахь сҿынасхоит.

Ашьна ашҭа агәҭаны дгылоуп дкахәхәа. Қаруа ԥшшәалашәа ҵкы ԥшӡаӡак лшәуп, шьапы матәақәакгьы лышьоуп рԥынҵақәа кәырӡа, рышьхәақәа ҳаракӡа. Амаҳә матәа еиқәаҵәала деилаҳәоуп, ихәда асарочка шкәакәа аҵыԥшуа, агалстук аҭаны.

...Аҵьынҵьыхәа, ауатка, алаҳарҩа. Шькәа иарбану уаха ицәырлымгара иҟоу. Нас акәытқәа ԥахә-ԥахәӡа иӡны, ижәны. Акәац шшаԥасалаха. Аԥсуа быстә, аԥсуа ҩы...

– Уныҳәазааит уара, Саҭбеи, уҩыза бзиоуп, уқәла бзиоуп, анаалашьа бзиа умоуп. Насгьы... Насгьы, изысымҳәахуеи, умаҳә бзиоуп! – сҳәан, сааԥышәырччеит. Егьырҭгьы ааԥышәырччеит.

– Ашьна, баргьы бныҳәазааит!..

Ашьна лахь сынхьаԥшит. Уи акала лҽеиҭалкызшәа дыҟоуп. Еиҳагьы дгәыкхазшәа, еиҳагьы дыԥшӡахазшәа.

– Қәаҭа, уара ажәабжь сзуҩхьоу? Уи схашҭхьоу ҵьушьозаргьы ҟалап... – уажә иахьылгәалашәаз здырхуада, днасазҵааит. Абри анкьа дышсазҵаалоз еиԥш, лыбжьы агәкыра аҭаны, уаҳа исмаҳарашәа сзызхәыцуаз уи абжьы, уи абжьы ԥшқа, еснагь сара исыцхраауаз, ааԥынра иаҩызаха еиҭаасаҳаит. Исҳәара аасҿамшәеит. Уи алԥхынрак сара схы стәӡамкәа акәын сшыҟаз.

Сшьара сықәӡамкәа. Акы зҩырц инеидысхәыцлоз аҳәоуқәа, ақьаад аҟны иназгаанӡа, инысцәеимбғьыжәаа ицон. Уи сажәабжьгьы, Ашьна илзыскуаз, иахьаансыжьыз уаҟа ииаанханы иҟан, сгәы сзақәымкуа. Аха уажәы иаразнакала мчык насылалазшәа збеит, абри сара исыцхраашаз мчык, абарҭ ажәабжьқәа рыҩраҟны.

– Ибзызҩуеит, Ашьна, сара ажәабжь, ибзызҩуеит! – сҳәеит сара.

Нас сындәылҵит, адунеи зегьы сара истәушәа...

Аухантәаракгьы суадаҟны алашара каххаа иаркын... Аԥсабара ҭынчӡа ацәа иалан...

НАНЕИ САРЕИ

– Иаажәгала, шәамеигӡакәа иаажәгала!.. – аӡәаӡәала ркалаҷкәырқәа рымхны аканҭар инахысшьуеит. Аканҭаргьы хҭацәыхак амам иахьа. Иахьа моу, ари алҧхынракгьы убас ауп.

Иасакьаҳәымҭахеит сынтәа ачаи. Уахьыҧшлакгьы иқашәқашәоит, иқашәқашәоит ииаҵәаӡа. Сказарма хәыҷ аќынгьы шьапыргыларҭа уауам. Еиқәыҧсоуп, еиқәыҧсоуп.

Ус, Ҭебра дааҩналоит.

– Изеиҧшроузеи иахьа бчаи?

– Уахәаҧш, нан, уахәаҧш. Иахьа еиҳа еиҕьны иҿысхуеит ҳәа сыќоуп.

Лкалаҷкәыр аалымысхуеит. Снапы налысшьуеит.

– Ахәҵәқәа алабымҧсалароуп, Ҭебра, ахәҵәқәа, мамзар ирыдыркылом, – сналҿаҧшуеит.

Аха лара уи лмаҳаӡазшәа, дҧышәырҷчо, – убри лҩыза аӡҕаб дсымоуп уара узыҳәан, убри лҩыза дубашам џьаргьы, – лхы ырнааны, ишылулац еиҧш, лызблак дынкылҧшуеит сышќа. Дунеихаан алафҳәара лгәы ахшәашам.

– Дзеиҧшроузеи бымҳәои, Ҭебра, дыҧшӡоу? – саргьы сналахәмаруеит.

– Дыҧшӡамкәан… Иззысҳәарыда? Уи илеиҧшу иҳамада, мшәан, ҳара?.. – дналагоит, аха сара уиаќара лсырҳәом, лажәа снаҧыҩлоит:

– Ибзиоуп нас, убри азыҳәан исыдыскылоит, убри аӡҕаб дахьыҧшӡоу азыҳәан. Аӡҕабцәа ҧшӡазааит еснагь! Аӡҕабцәа аныҧшӡоу, аҧсҭазаарагь ҧшӡоуп. Амала бара иҵегь еиҕьны иҿыбхлароуп, Ҭебра, иҵегь еиҕьны…

Лара дҧышәырҷчо дындәылҵуеит. Лкалаҷкәыр хьынааӡа иналыдылҳәалоит. Сара Нана лахь сынхьаҧшит.

«Абри Нана дзымааиуазеи?» – хьаас иааќасҵеит. Ачаирҭа сынхыҧшылеит. Арадқәа кахәхәа-кахәхәа ицоит ҏееиваҧсаны. Нана хараӡа џьара дхуп.

– Нана! – сыбжьы насыргеит. — Иааг бчаи, иааг! Бызыҧшузеи? Макьана ибымкапанӡои?

Нана лкалаҷкәыр налымҕылхын, арад аќны иныкә-

лыргылеит. Нас илыман лҿаалхеит. Ачаи уажәшьҭа адкыларҭахь игатәуп, еиҵаблыр ҟалоит.

Нанеи сареи ҳаидгылоуп.

Ҳѻыҵьагьы сынтәоуп ҳаналга ашкол. Лыхцәы еиқәара лыжәѻа иқәхәмаруеит. Ҵкы ҩра хәыҷык лшәуп, лцәа иақәшәо. Лыблақәа гәыкӡа исыхәаԥшуеит.

– Нана, бсыцхраа бара! – нлаҭаскуеит. Уи есымшагьы дсыцхраауеит. Ажәжәаҳәа ачаи аҭаԥсара ҳаҿуп.

Акалаҭқәа ирҭаԥсаны иҳаргылоит еицрыхәхәа. Амцхә ҭауԥсаргьы ҟалондаз. Бҕьыцк мҟәыҷыроуп. Лабаранткак дҳамоуп, уаҕеимшхара, адунеи зегь лара еиҟаралтәрашәа, улыхәарҭаӡам.

Аҽуардын акалаҭқәа нақәҳаргылеит.

– Еҳе, Нана, баала баргьы!

Нанеи сареи аԥхьа ҳнақәтәоит. Сара аҕәрақәа скуп. Аҽқәа кәарны ицоит. Акалаҭқәа рҟны ачаи бҕьқәа еилышәшәоит, еихышәшәоит. Сара уажәы-уажәы сышьҭахьҟа схьаԥшны урҭ срыхәаԥшуеит.

«Ари аѻыза ачаи лоуандаз, деигәырҕьангьы илыдылкылап»...

Ус ачаидкыларҭа ҳныҵалоит.

– Убри аѻыза ачаи бзаагеит, убри аѻыза, аха базымҵаан! Ахәаԥшрагьы аҭахым!..

– Уиаҟара узҳәозаргьы уажәы иҳамбари?..

– Иахьеиԥш ачаи бзиа аакьыскьагьы иҿаҳамхыцт, бҭахызаргьы бахәаԥш!..

Алабарантка, лхалаҭ ԥхьарҟьа ду лышәҵаны, лнапқәа нарылшьуа, скалаҭқәа дырхоуп. Уи илгәамԥхар учаи, нас уагьақәымгәыҕын илыдылкылап ҳәа.

– Мамоу, иахьа хар шәымам, акыргьы ҿышәхит. Нанеи сареи акалаҭқәа ҳарххоит. Ҳѻыҵьагь акалаҭқәа ҳрыҵоуп. Аканҭар иақәҳаргылоит, иақәааҳхуеит, наҟ икаҳаԥсоит, убри ҳаҿуп. Нана уи лцәыцәгьоуп, илцәуадаѻуп, илныԥшуеит ааԥсара, аха илнылмырԥшырц лҭахуп. Сара дсыхәаԥшуеит, сара сԥышәырччоит. – Бара бҵьабаа дунеихаангьы сара исызшәом, Нана, – нлаҭаскуеит. Лара дԥышәырччоит.

Нас акалаҭқәа ҭарцәны, еихарԥа-еихарԥа аҽуардын инақәҳаргылоит. Икамҳартә еиԥш, шахала иааҿаҳҳәоит…

…Аилашәшәара иаҿуп. Аҽқәа кәарны ицоит ишзахәо, рҽеиҟаратәны, рҽырманшәаланы. Урҭгьы аҩныҟа иццакуеит.

– Хәыма, аҕәрақәа сара исыркы!..

Нана ианакәызаалакгьы аҽқәа ркацара бзиа илбоит. Уи дсыҳәоит сара, дсыдгьаҵәыгьаҵәлоит. Аҕәрақәа налсыркуеит.

– Ачу!.. Ачу!.. – аҽқәа днарыцҳаҟьоит. Аҽқәа ԥыруеит, еиҳагьы иԥыруеит, аҕәрақәа рҿархханы ишылкугьы.

Абарбалқәа аффаҳәа игьежьуеит. Акалаҭқәа ахьақәгылоу хәархәарҳәа рыбжьы гоит.

– Нана, ус бымун? Нана, ус бымун! Ҳкарыжьуеит, ҳкарыжьуеит! Ҵлакы ҳанырҟьоит, илашьцоуп!… – сҳәоит, аха уи сҳәатәы лаҳауама!

Абарбалқәа џьара ишьҭыԥоит, џьара ишьҭасуеит. Ахаҵәирҭаҿы иқәшьқьыраауеит. Албҕьқәа ҳара иаҳхьысуеит, араса быҕьқәа ҳара иаҳхьысуеит. Ҳара ҳаҽҳарнааует… Зны ҳхы лаҳарҟәуеит, зны ҳхы шьҭаҳхуеит. Зегьы ҳрыцга ҳрыман ицоит. Нана аҽқәа абас иԥырны ианцо бзиа илбоит, уи сара издыруеит.

Ус аккара ҳныҵсит. Адәышкәаҕьаз хәыҷы ҳақәлан ҳнеиуеит. Иахьабалак ԥыҭҳа-ԥыҭҳа алашьцара ахатәоуп. Аха Нанараа ргәашә аԥхьаҿ алашара каххаа иаркуп. Уи ианакәызаалакгьы идырцәаӡом. Ашҭа зегь арлашоит.

– Тр-рр! – лҳәан, Нана иаанылкылт аҽқәа. Аҕәрақәа наслыркит. Ахьышәҭҳәа дынкаԥан, агәашә аартны, ашҭа дынҭалеит дкахәхәа. Нас, акы аалгәалашәазшәа, лхы аарнаашәа, сышҟа даахьаԥшын, лнапы лҟьеит, уи иаанагоз сара издыруан, уаҵәынӡа ҳәа акәын. Саргьы снапы сҟьеит.

– Аҽқәа хара иоуумышьҭааит!..

– Мамоу, акы бацәымшәан бара!..

Лара дгылан дԥышәырччоит, дԥышәырччопт. Саргьы акы сгәы иахәоит, саргьы сԥышәырччоит. Абарҭ аҵлақәа зегь насгәыдсыҳәҳәаларц сҭахушәа, снапы ҵыс-ҵысуа инархьысшьырц сҭахушәа.

Усҟан сгәы иаҳәоит: «Дышԥаҟоу, мшәан, абри Нана? Дышԥаҟоу, мшәан, абри Нана?..» Нас алашьцара дсымнахаанӡа слышьҭаԥшуеит, слышьҭаԥшуеит…

* * *

«Иабаҵабгеи абарҭ зкәаакәылах нҵәаша? Иабанкылахәашеи? Зных шәсымԥыхьашәандаз, аман еиқәаҵәа шәсырҳәара сыҟан».

Ана снеит, ара сааит, аха иааг, иҟам џьаргьы.

«Иабацарыз?..

Уи зегьы зхароу убри аҽеиқәа ауп. Уажә џьара иуауаӡа илагылазар акәхап. Ма џьара баарак иҭагьежьуа иҭоуп, аԥҟызра илхо. Сшашьҭоу амдыргәышьои, аԥсы аӡазар акәхап».

Сағәарақәа хьшәашәаӡа сыхәда иахшьуп. Сеимаақәа аӡаӡа рҭалан, ҵәҟьыж-ҵәҟьыжҳәа рыбжьы гоит.

Амра абз ашьха иаавҵнагеит.

«Иабацарыз абарҭ?.. Архаҟа илбаазар?

Аԥсра уқәшәандаз, уара аҽеиқәа! Усымԥыхьашәар… Уаха егьа ушьапқәа еидыршәланы исшьаҳап!..»

Нанараа ргәашә аԥхьа сниасит. Аха Нана дыҟаӡамызт. Ачаирҭахь дцахьазар акәхарын, лышьҭақәа ашьацраҿы аӡаӡа цәыкәбарқәа ҿыршәашәаны иахьыҟаз ианубаалон иԥшӡа-ԥшӡаӡа…

…Аҳаракыра сықәгыланы лбааҟа, архаҟа сыԥшуеит. Аӡиас лакьы-лакьуа инеиуеит, арха аҽаваршәны, ашшы ахырга.

Ашьшьыҳәа ҵаҟа сынҭалеит. Шаҟантә Нанеи сареи ҳаибарҩуа араҟа алағьа ҳалбаахьааз!..

– Нана, бкаҳауеит, Нана, бкаҳауеит! – сыбжьы сыргон усҟан сара. Лара ахыкәалаа еиԥш, лыцк хәыцы ԥыр-ԥыруа, ахылағьара дҭалан дцон. Сара уи дкаҳар ҳәа сшәаны, сыҩны сналышьҭалон. Лара дааԥшны дыччон, дыччон. Слыхьӡошәа анылбалак, — Иахәа, Хәыма, усыламкьысын, иахәа, Хәыма, усыламкьысын! – дгьаҵәыгьаҵәуа аҵла днавагылон. Сара слылакьысӡомызт. Ус лнапы ааныскылон ауп. Лӡамҩа хәыцқәа еибакны иҭҵәраа ицон.

Нас иахьа хәлаанӡа арха ҳақәын. Ҳшьапқәа хырӷьаӷьа, аӷәара хаҳәқәа ҳнарыхӷьашо аӡиас ҳаван. Аӡы ҳҭан. Аха ахәылбыҽха сан ахәы дықәгыланы ахьҿылҭуаз арха зегьы иахыԥхуан уи лыбжьы. Нана лангьы, уи длацлабуашәа, даӷәыҵуамызт аҿыҭра.

Нанеи сареи ҳнеихәаԥшы-ааихәаԥшуан.

– Уаҵәы уаауоу уара? – днасазҵаауан.

– Сааует. Бара?

– Саргьы сааует!..

Нас ҳаибарыԥны амардуан ҳнаҿалон.

– Уабаӷаз уажәраанӡа? Уабаӷаз? Ишыхәлаз умбаӡои? Џьара фархьқәак еизугарауаз! Шьҭа амца ахы злеихәласкуазеи, анцәа узша?.. – сан лҽеихаршәны, агәашәаҿ дысзыԥшын, аха сара, лылаҿымҭӡакәа, ашҭа сынҭалеит. Нана лангьы убас дылзыԥшызар ӷаларын...

Уажәы арха зегь сныҟәаԥшит, аҵәаакырақәа рҿгьы снышьҭаԥшит, аха аҽышьҭақәагьы анымызт, Нана лшьапышьҭа хәыҷқәагьы. Ҳаибарыԥуа ҳаныхәмарлоз аԥслымӡраҿы иахалалоз урҭ лшьапышьҭа хәыҷқәа уажәыгь избошәа сыӷоуп. Аха Нана дабаӷахыз, уажәшьҭа дҭыԥҳахахьеит. Баала ӡҭалара ҳәа уажәшьҭа иузлаҳәом игәаҕьны...

* * *

Ачаи зҵаҳкапануаз аказарма хәыҷы сныҵалеит. Сканҭар ахала аҭыԥ аӷны икнаҳауп. Иахьабалак иҵыԥссаны, ицқьаӡа еилыргоуп. Нана лакәхап, уаҳа дарбану? Уи есышьыжь сара саиаанӡа абас иааӷаҵаны, ачаирҭа дынхылоит.

– Уабаӷаз уажәраанӡа? – абригадир днасазҵааит. Уи иахьа, заанаҵы дааны, уаӷа дҭәан.

– Сабаӷахыз, аҽқәа срышьҭан, абыржәоуп ианызбаз, – сҳәеит сара.

– Ршьапқәа ԥахны иушьаҳар акәын. Уи аиқәа хәыҷык аӷарагьы аныӷәаракәа адырует, — иҳәан, днасабжьеит.

Нана нахьхьиӡа џьара дхын, лхала заҵәык. Есышьыжь абас санылбалоз, лнапы шьҭыхны илӷьалон. Саргьы схы сықәыршәны уахь сҿынасхон. Лара гәахәара дук лызназ-

гозшәа акәын дшысзыԥшуаз. Нас лареи сареи ҳаидгыланы еицәҿаҳхуан ачаи, акапанра аамҭа ааиаанӡа. Амра шеишеиуа ҳара иаҳхаԥхон, аԥшалас ачаирҭа агәы икәсны ҳара иҳадхәмарлон. Аха уажәы, иҟалах здырхуада, Нана деиқәышьшьы, слымбаӡошәа, лхы дагьымԥахеит.

– Нана! Ибыхьи? – сыбжьы насыргеит.

Аха лара ақәҿылымҭит. Уи сыбжьы лара илызкымызшәа. Ԥаԥхьа сыбжьы рыҕәҕәаны инасыргеит. Сшьаҿақәа еихҳәаеихҳәо уахь сҿынасхеит. Лхы ԥышьҭыхны днасыхәаԥшит. Лыблақәа ҭыгга, ирыцҳалаз узеилмыргаӡо иҟан, хәыцрак иаркаразшәа. Сара уи слацәажәоит, слацәажәоит, акала дсырлахҿыхыр сҭахуп, лыблақәа неихаччар сҭахуп, аха ацәажәараҵәҟьа лгәамԥхошәа збоит, сажәақәа уиаҟара илыламӡошәа збоит. Ишԥазурыз, ашьшьыҳәа наҟ сналԥырҵит…

* * *

– Иаажәгала, шәамеигӡакәа иаажәгала!.. – акатаҳәа рчеиқәа рымхны акапанра саҿуп.

Еиқәыԥсоит, еиқәыԥсоит…

Ҭебра деиқәыгызмалха дгылан дсызкылыԥшуеит. Уи сара дсымбо џьылшьоит. Лхы аӡҕабцәа реиԥш касы еицарса хәычҷык ықәыршәуп. Лыблақәа камкамуа, халаҭа хәаԥштәалак лшәуп, ҵаҟа ишьҭакьысуа. Аҳәсахәыҷқәа ианакәызаалакгьы лгәаҕ рымоуп ирацәаны ачаи ахьҿылхуа азы. – Ус иаҳжәырԥуазар, ҳаргьы ҳлыҵамхар ҟаларын, – рҳәоит инцәыҵахәыҭхәыҭуа.

Уажә сналыхәаԥшит, аха лкалаҷкәыр уиаҟара : ҭамызт.

– Иҟалеи, Ҭебра? Иахьа баҳаидеи маҷушәа збоит, егьбызҿымхит ҳәа сыҟоуп?

– Ааи, егьсызҿымхгәышьеит. Иаха сасцәақәак ҳҭаан, иахьа схырқәақәо ауп ачаирҭа сышху.

– Изусҭцәақәадаз урҭ, Ҭебра?

– Ани саҳәшьаԥа, Рушьни захьӡу, аррантәи дааижьҭеи аԥны дмааицызт, иаха, ҳшымгәыҕӡоз, ҷкәынцәақәак ицны даакылсын, иҟьаҟьаӡа иааҳаршеит.

Сара уи аҷкәын ибзиатәҟьан дыздыруан уаанӡагьы. Ҭебрараа рҟны акырынтә дызбахьан. Дҿаҿкәызӡа, Ҭебра егьарааны дубаргьы уи дихыҽхәаахуан... Аха арахь уихәаԥшыр, дынҭаҳа-ааҭаҳауа, еилҟьарак инубааломызт...

* * *

...Ачаи аҭаԥсара саҿуп схала затәык, аӡәгьы илаҿымҭӡакәа. Аха ашьҭахь, сгәы иамукәа, Нана лахь сынхьаԥшит.. Нана арахь дааԥшуамызт. Ҭебреи лареи харашәа ачаирҭа ихын.

«Аԥсра быҟәшәандаз бара аԥҳәыс, урҭ бызҿҟәоу сара исзымдыруа џьыбшьозаргьы ҟалап, аха мап, ус ҳзеибамышьҭҟәааргьы ҟалап!».

Ꚇаԥхьа ачаи аҭаԥсара саҿуп, схаԥыцҟәа еихарҕәҕәаны. Мчык сыхоит, мчык сгәыцасуеит, уахь сҿынасхар сҭахуп, аха сҽааныскылоит.

Ариабжьаракгьы Ҭебра Нана дыкҿацаланы длацәажәоит. Дахьцалакгьы ҭаха лылҭом. Уи сара избоит, уи сара исныруеит...

«Аԥсра быҟәшәандаз,бара аԥҳәыс! Аԥсра быҟәшәандаз!..» – дырꚇегьых сылаԥш налхызгеит.

Амра ԥыҭк ианынхалалак, ибла ҟәазҟәа ҭчаа, ихахәы ажә иарыбзазшәа, иԥхьаҳәаны даакылсуеит Рушьни. Сказарма хәыҷы дныҵаԥшуеит, нас дыԥшшаӡа уахь иҿынеихоит. Дҳәылдыз-мылдызуа урҭ днарышьклаҳауа дрыцуп иахьцалакгьы. Ихы ларҟәны, инап дуҟәа ачаи иналшьуа, ԥыҭк ааҿыхны Нана иналиркуеит. Зны-зынлагьы иааибарчҷалоит. Усҟан сара: «Нана! Бааи арахь, бааи! Ирзыбуазеи? Бырҟәаҵ наҟ!» – сыбжьы насыргар сҭаххоит,сыбжьы рдуӡӡаны,ачаирҭа зегьы инықәꚇыртә еиԥш, аха акы сааннакылоит...

Шьыбжьаанӡа иҿырхыз ачаи адкыларҭахь иганы санааи, арад аҵыхәаншәа Нанеи Рушьнии рхала затәык еидгыланы ачаирҭа ихын. Аҽҟәа ааҵсыртлан, инаскьаган, урҭ рзааигәарашәа, иноусыжьит.

– Уҳацхраауеит акәу? – сҳәеит сара, исгәамырԥхаӡакәа, уи аҷкәын иахь сынхьаԥшшәа.

– Ааи, сшәыцхраарц сааит, – иҳәеит иара, ибжьы дадаӡа, аҵла гәаҩара иҭыҵуашәа.

Нана, лыԥсыҧ аивгара даҟәыҵызшәа, лыбжьы мыргаӡакәа, ачаи аҿыхра даҿуп...

* * *

– Иаажәгала, шаҟа шәзааго, иааже́гала! – акатаҳәа ркалаҷкәырқәа рымхны акапанра саҿуп. Ҭахак сырҭом аҳәсахәыҷқәа, индәылҵит шысҳәо, еиҭааҩналахуеит,

ркалаҷкәырқәа кны.

– Нан, ари сзыкапани, – Ҭебра дсыдгылоуп. Лкалаҷкәыр снапы налысшьит.

– Ихәарҭам, Ҭебра, бчаи иахьа!

– Изакәызеи иуҳәо, нан? Сара ишҿысхыц ауп ишҿысхуа. Иагьацсымҵеит, иагьагсмырхеит.

– Усоуп, аха абҕь кьакьақәа алабыԥсазшәа збоит, Ҭебра!..

– Ари еицәаны иаиҿысхуазгьы иудукылонеи?

– Иахьа исыдыскылом! – сҽаасырҕәҕәеит.

«Уи зегь зхуҳәаауа сзымдыруа џьушьома? Нана сахьлацәажәоз угәы иалазаргьы ҟалап, аха уи сара счаи изахҭнуҟьозеи?» – лҳәарашәа, лҽеихарԥсны, лчаи зымҩа икаԥсаны дадтәалоуп.

«Иара уеизгьы изыҟасҵозеи абас? Илымаскузеи? Ари еицәаны иаиҿылхуазгьы исыдыскылонеи?» – схы сназхәыцит. Саахьхуит.

– Ибзиоуп шьҭа, баҟәыҵ, иааг арахь, – налаҭаскит.

– Сара убри лҩыза аӡҕаб дузысыԥшаап, Хәыма, убри лҩыза... – иаразнакала даақьақьеит сышҟа.

– Дзеиԥшроузеи бымҳәои? Аҽыԥ-еыԥҳәа дысуама? Саҭанеи Гәашьа длеиԥшума? Мап, Ҭебра, сара аӡәымзар аӡәгьы дысҭахӡам...

Ари ииҳәо закәызеи, игәыҵалазеи змоурахә мыӡша лҳәарашәа, лыблақәа еихамҟәысӡо днасҿаԥшит...

* * *

Ахәылбыеха. Зегь ркалаҷкәырқәа кны иҭыҵны ацара иаҿуп. Аҳауа цқьаӡа иҟоуп. Аԥша ҟәанда леиҩеиуеит.

– Нана! Бааи, бақәтәа арахь! – сыбжьы насыргеит. Уажә иара изҿысҭыз џьушьап, ахьышәҭҳәа даахьаԥшит Рушьни. Нана лхы аалырҭысит. Уи иаанагоз сақәтәаӡом ҳәа акәын. Еиманы рҿынархеит. Сгылоуп садырсызшәа. Исгәалашәоит: «Уаанҿас, Хәыма, уаанҿас, саргьы суццоит!» – ҳәа Нана дыҩуа дансышьҭалоз. Уск̆ан сара цасҳәа иианыскыломызт аҽқәа. Лара лымч зегьы еибыҭаны дыҩуа дсышьҭан, дсыхьӡар лҭахын, ҿылҭуан, лнапы лк̆ьон. Ус ԥыҭк ҳнаскьон, аха нас дааԥсошәа анызбалак, аӷәрақәа саарыхон. Лара ахьышәҭҳәа, аҷкәынцәа реиԥш дыԥан, сҽуардын днақәтәон. Сыӷәрақәа мчыла иаасымпыҵылԥаауан. Лҽыргәаашәа днасыхәаԥшуан.
– Ачу!.. Ачу!.. – аҽқәа днарыҵак̆ьон. Урҭ ықәхысааны ицон... Ус ианцоз бзиа илбон лара...

Амшцәгьа ашьҭахь асабақәа шьҭабеит, амҩақәа татаӡа ик̆алеит. Ашәаԥыџьаԥ рыԥсы ааивыргеит. Зегь ҿыхаӡа иуԥылоит иахьабалак.

Ак̆әара хәыҷ аҿы санааи, ԥыҭрак сааҭгылеит. Саанаԥшыааԥшит. Аха убри аамҭазы цәыҵахәыҭ-хәыҭбжьык слымҳа инҭасит. Санынаԥш, Ҭебреи ԥҳәыс еиқәаки амҩахәасҭа ианылан иааиуан, маӡажәак иалацәажәо. Аҵла сыҽнаваскит.

– Анцәа ишиҳәара дынхоит. Рыҩны уҳәарыма, ргәара уҳәарыма, рырахә-рышәахә. Ида дрымаӡам. Аниак̆ара амазара ирымоу зфахуада, – Ҭебра даҿын ацәажәара, егьи аԥҳәыс дӡырҩуан, егьылҳәомызт.

– Ариабжьарак иаалзааҳамгаз егьык̆ам, аха ажәак ҳазлмырҳәеит. Дхьати-ԥатиуа... Иаргьы иацынӡа дык̆ан, аха нас дцеит. Уи сара хәыҷык ак̆арагьы лгәаӷ кны сагоит. Убри аҩыза аҩнаҭа дшыҩнашәо здыруандаз сыԥҳа заҵәы, уаҳа исҭахыз! Ауаҩы ианиаамҭоу хәыҷык ак̆арагьы еилиргозароуп...

– Лан иахылҳәаазеи? – дҵааит уи аԥҳәыс еиқәа.

– Лан илбырҳәагәышьозеи? Дарбан иамеилаҳара ани аҩыза аҩнаҭа! Зегь к̆аҵаны, зегь мазеины иахьык̆оу...

Ҭебра лхы аалалырк̆әын, ахьхьаҳәа инеиуаз акәара хәыҷы лнапы нӡаалшьын, днаҿыхәеит.

– Иара дырҩегьых дааранны дык̆оуп, уаанӡа илҳәо саҳашт.

Уажәтәи аӡӷабцәа акрырдыруама, аӡиас шыцәоу ирбаргьы, изакәу рзеилымкааӡакәа иавсуеит.

Ҵыҭк ианынаскьа, аҵла снавҵын, ашьшьыҳәа срышьҭаланы сҿынасхеит. Ҭебра санылба, дызҿыз даақәыҵын, аҽакахьы иниалгеит...

* * *

Саҧхьаҟа чаирҭаны инашьҭуп. Ахы убом, аҵыхәа убом. Ажәҩан ахагылоуп. Иахьа араакәын иахьҿаҳҳуаз. Нана арад аҵыхәаншәа дхын.

– Шьыжьбзиа, Нана, бышҧаҟоу? – Лхы ҩышьҭылхын, дааҧышәырччеит.

– Уааи арахь, ачаи еицҿаҳхлап!..

Сара Нана сахьлыдгылоу аказыҳәан слазҵаар сҭахуп, аха исзыгәаӷьуам.

Амра халоит, ихалоит...

– Нана, бааи, бақәтәа баргьы!

Нанеи сареи аҧхьа ҳнеиватәоит. Саралара сналыхәаҧшуеит, лара сара днасыхәаҧшуеит. Уаҳа егьҳҳәаӡом. Аҽқәа кәарны ицоит. Акалаҭқәа ирҭоу ачаи быӷьқәа еилышәшәоит, еихышәшәоит. Аҽуардын абарбалқәа аффаҳәа игьежьуеит.

– Хәыма, аӷәрақәа сара исыркы! Хәыма, аӷәрақәа сара исыркы! – Нана дӷьаҵәыӷьаҵәуеит. Аӷәрақәа налсыркуеит.

– Ачу!.. Ачу!.. – днарыҵаҟьоит аҽқәа.

Уажә аҽқәа еиҳагьы иқәхысааны ицоит, еиҳагьы иқәыҧрааны ицоит, амҩа ианыршәланы, рыхқәа ркьакьаны, аҳауа иагәылҵәрааны.

– Нана, џьара ҳкабыжьуеит, Нана, џьара ҳкабыжьуеит! Ҵлакы ҳаныбҟьоит! Ус бымун, ус бымун! Уи аҽеиқәа алеишәа цәгьоуп!.. – сҳәоит, аха сҳәатәы лаҳауама!..

Аҧша ахәхәаҳәа иаҳҿасуеит. Нана лхахәы иалахәмаруеит, саргьы схахәы иалахәмаруеит. Иаҳҿанаҧсоит, иаҳҿахәмаруеит...

АӶНЫ ЛАША

Уи аҿны ҳазынтәыкгьы ашьыжь шаанӡа ҳгылеит. Саб уи ауха лацәааихьшьык ӷаимҵазаргьы ӷалап… Аҿнынтәаракгьы Дыгә данаауа ҳшиԥылаша, ҳашиацәажәаша атәы имшын… Уаанӡагьы абри напы злаҳаркраны иӷаз ҳаӷны иазкны шаӷа еидаҳхәыцлахьаз здырхуада. Аӷныргылара ус имариоума.

Ус, Дыгә, иусураан ихы иаирхәақәоз имыруга маҭаахәқәа иӷыҵракны, ҳашҭа дааҭалеит. Уи иааира ҳаигәырӷьеит, аха уазымҵаан.

– Уааира ҳшазыԥшыз… Аха… зынгьы умаауаз џьаҳшьан… – саб даацәажәеит. Уигьы гәалаӷарак имоуп иахьа.

– Ишԥыкәу сшымаауаз… Сара дунеихаан ауаӷы ажәа иҭаны дсымжьацт. Ианысҳәа – инасыгӡароуп, убас ӷазшьас исымоуп. – Дыгә данцәажәоз иихәоз игәы ҭыӷьӷьаа ишиҳәоз агәра угаратәы иааиныԥшуан. Дыгә уаӷ дижьахьеит, мамзаргьы иакәымк иаиҳәахьеит ҳәа уаӷы имаҳацызт. Иара дзықәгәыӷуаз ихшыӷи инапқәеи ракәын. Уахьихәаԥшуазгьы ӷысҭаарак, гызмалрак инубааломызт. Унеиԥыларгьы иажәақәа хааӡа, аџықә-џықәҳәа даауҿаччон.

Ҳазынтәыкгьы ҳаиманы амаҵурҭа ҳныӷналан, ҳнатәақәеит.

– Уара, Хьзан иаумҳәаӡеи? Хьзан дыӷамкәа… – Убри аамҭазы сан даахьаҳәын, саб лхы наиқәылкит.

Хьзан ҳәа дызҿыз, уи саб иашьеиҳаб Ӷамлаҭ иакәын. Хьыӡшьарас Хьзан ҳәа иалҳәон. Ианакәызаалакгьы саб уи димазҵаакәа акгьы напы аиркӡомызт. Напы аиркырц далагаргьы, сан илуӡомызт. Егьаумҳәаан, Ӷамлаҭ деиҳабыми, аиҳабы иазҵаара ԥхашьараӡам. Аиҳабы иажәа иахьухәарҭоу рацәаӡоуп, умӷақәнаҵоит.

– Уцаны Ӷамлаҭ аранӡа дысзаагеи, иасҳәахьан, аха иҵалах здырхуада, – иаарццакны инасыдиҵеит саб. Сара, иажәа ӷбамтәыкәа, ахьышәҭҳәа аӷны сындәылӷьан, агәашә сныҭӷьеит.

Саб иашьа Ӷамлаҭ дахьынхоз рацәак ихарамызт. Али-

ԥси рыбжьара снабжьҟьеит. Қамлаҭи сареи ҳаиманы, ашҭа ҳанааҭала, Дыгәи саби ҳкәасқьа иахәаԥшуа, акы иалацәажәон. Сангьы насҭхашәа дгыланы урҭ дрыхәаԥшуан, уиаҟара рылаҿылҭуамызт. Араҟа аԥхәыс ус аҵкысгьы ахаҵа ус акәын иаҭахыз. Уи еилылкааауан лара.

– Аа, Дыгә, бзиала уаабеит, Дыгә! Уара убара цәгьалаҵәҟьа ҳаигәырҕьеит! – Ҟамлаҭ уи инапы ааимихит. – Умбои, Дыгә, сашьа ида иааҳакәыршаны зегьы аԝын дуқәа дыргылеит, иара даанхент. Иԥхаҳшьоит, уажәшьҭа иаамҭоуп ԝнык изыргылазар… – ибжьы гәааԝаӡа даацәажәеит саб иашьа. – Уӡбахә ала акырынтә ҳаицәажәаахьан сашьеи сареи. Сара уара суқәгәыҕуеит, Дыгә.

– Кыр ҳалшагәышьозар, ҳаргьы ҳгәы иҭоу убри ауп. Дыргәын аԝноуп игу, уаҳа акгьы игӡам. – Дыгә Ҟамлаҭ ишҟа даскьашәа даагылеит.

– Имҳәа-имырза Дыргәын арҭ аԝышықәсак иҭаацәеи иареи акыр аџьабаақәа рбахьеит, џьара ԝнык ашьапы ҳазкуазар ҳәа. Усоуп иара шыҟоу, џьоукы-џьоукы ирзууазеи, аха абри ҳара ҳаиԥш иҟоу рзыҳәан аԝнырғылара хьанҭагәышьоуп. Аха зегьы иҟарҵо уаргьы иануӡыҟамҵа башахеит. Аамҭа ԥхьаҟа ицоит. Уажәы аӷакалашәа иҟалеит аԥсҭазаара. Аӡәи-аӡәи еихәаԥшуеит, еицклаԥшуеит, ирылымшогьы ианаҵало ыҟоуп. Изхысҳәаауа, зегь иҟарҵо уаргьы иҟауҵароуп. Дыргәын иааиоуаз зегь леидыҟәшәало акыр иӷааидигалақәаахьеит, уажәшьҭа уара уанҳау, Дыгә, зыԥшра аҭахым ҳәа сыҟоуп абри аус анапы алакра. – Дыгә иахь дынхьаԥшит Ҟамлаҭ. – Ажәытә ԝнқәагьы уажәшьҭа раамҭа цеит, урҭ рҭыԥаны аханқәагьы дыргыло иалагеит, аха егьаумҳәан, урҭ ажәытә ԝнқәа даӷа гәыблрак рыҵан. Абри аԝны, уажәы ҳзыдгылоу, ҳазынтәыкгьы ҳааӡахьеит…

Ҟамлаҭ ԝаԥхьа иаԥхьа игылаз ахьатә кәасқьа илаԥш нақәикит. Ҳамҭакы илаԥш адырҟацаланы дгылан. Абраҟа ирхыргахьан ҭаацәара гәарҭак рыԥсҭазаара. Наџьнатә аахысгьы ачеиџьыка зцыз аԝнаҭа, адыԥхьалаԝцәа рацәааԝӡаны измаз, урҭ рхәыҷра, рқәыԥшра, настәи рыԥсҭазаара зегь иара иадҳәалан. Аха уажәы уиаҟара агәцаракра иаԥсамызшәа иахьаанхаз хәыцрак уаԝы изнарҵысыртә иҟан, аха Ҟамлаҭ

уахь иҽаламгалацәакәа, напы здыркраны иҟаз аҩын ҿыц алацәаажәара ихы назишьҭит.

– Аамҭа, умбои ишыҟоу, Дыгә, аамҭа… – даақәыԥсычҳаит Ҟамлаҭ. Нас ишьҭахьҟа хәыҷык днаскьашәа даагылеит. – Сара абри адгьылгьы наҵьнатә аахысгьы сгәы азыбылуан. Ҳаб иҵьынҵь акәгәышьоуп. Абри еиҭьу ҳара ҭыԥ ҳамаӡам. Изхысҳәаауа, Дыгә, араҟа еизганы имақәоу амаҭәахәқәагьы урыхәаԥшхьазар акәхап?

– Ааи, срыхәаԥшхьеит, игәасҭахьеит. Амаҭәахә бзиа имоуп, деиқәшәоуп, – иҳәеит Дыгә. Аанда авараҿы аҟауарқәа рықәҵаны еиқәыз ахаҳәса хьанҭыҵь дуқәагьы днарыхәаԥшит.

– Ус анакәха, Дыргәын, уажәшьҭа зыԥшра аҭахым, Дыгә дҳаугәышьазар, — Ҟамлаҭ саб иахь даахьаԥшит. Сабгьы дааскьаны, саб иашьа иааигәара даагылеит. Иҳәатәыз шҳәатәыз Ҟамлаҭ идыруазар акәхарын, уи акәын саб уиаҟара залаҿимҭуаз. Арҭ ас аилацәаажәара ианалага, сангьы дааскьан, сара даасывагылеит.

– Ҳара ишаҳҭаху абасоуп, – дналагеит саб иашьа. Илахь хәыҷык иааимаирҵахәт. Уи саб иаасҭа акырӡа деиҳабын, иԥынҵа еиқәырхәаны. – Ҳара адуӡӡагьы ҳашьҭаӡам. Уиаҟарагьы алшарақәа ҳазҭагәышьода…

Саб иашьа ҳара иаҳҭахыз аҩны зеиԥшрахоз атәы дналацәажәеит. Дыгә макьаназы алаҿиҭуамызт. Уи аҩнқәа ртәы бзиаҵәҟьаны идыруан. Саби саб иашьеи ирҳәаз адагьы, уи иҵегь инарҭбааны ибарҭан уи аҩны дара злацәажәоз шыргылатәыз.

– Еиҳарак, Дыгә, ҳара ишаҳҭахыҵәҟьоу, ихагамкәа, иԥагьамкәа… Насгьы аҩны лашазароуп. Аҩны лаша… Амра ишаҭаху иҩнаԥхартә еиԥш… – Саб игәҭыхақәа рацәаӡан. Урҭ зегьы макьаназы дрылаланы аҳәара иҭахымызт.

Ацәажәараҟны сангьы лыҽналалырхәт, уигьы лгәаанагаракәа лҳәеит.

– Шәара ишышәҳәаз ала уи ҩын бзиахоит. Аԥхьа – абарҵа. Нас – ауада, ҩ-ԥенҵьырк аҭаны. Азал. Азал анаҩс – ауада, ашьҭаларҭа. Урҭ рнаҩсан – акрыфарҭа. Аҳаракыра метрак инеиҳаны. Аԥенҵьыркәагьы ишақәнагоу инаҭаны.

Цәгьаӡа ибзиахоит. Уажә убасоуп зегьы ишдыргыло. Ԥбаны еихагылоу аастәагьы иԥшӡахоит. – Дыгә, убри аԥны ҟаҵаны раԥхьа игылоушәа, акакала днарылацәажәеит.

Акыр аамҭа урҭ еилацәажәон.

Дыгә дазааит. Ҳаргьы иаҳҭахыз убри акәын.

– Бнеины какалк ааҳзырхиеи, бара! – иналыдиҵеит саб. Уажәшьҭа зыԥшра аҭахымызт. «Дыгә дазааизар, уажәшьҭа ҳашԥаманшәаламхари?» – абри акәын ҳзызхәыцуаз сабгьы, саргьы, сангьы.

– Сара абри схала иҟасҵоит ҳәа шәасҳәар, шәызжьоит. Сара ԥызак дсымоуп. Леуан ихьӡуп, ианакәызаалакгьы иареи сареи ҳаидгыланы ауп аус шаауа. Уи дсымамкәа схала заҵәык ари иаҟароу аԥны сымч аҟәымхар ҳәа сшәоит, шәаргьы уи азыҳәан шәсыргәамҵыр сҭахым. – Дыгә уажәы ахьышәҭҳәа иԥыза дааигәалаиршәеит. Уи ҳҳабланы аԥнқәа аныҟаиҵалоз, ҷкәына шаҭлакьак дицны, акырынтә дызбахьан, убри иакәхап, насгәахәит уажәы сара.

– Уара ишуҭаху, баба, уара ишуҭаху... Ҳара уара акы уахаабааурам. Ишуманшәалоу уара иумдырууеи?.. – Саб иашьа уи игәы иалсша акы сымҳәандаз ҳәа еиҳа-еиҳа имаршәа акра даҿын, иҽырманшәаланы.

Ҳазынтәыкгьы ҳаиманы амаҵурҭахь ҳныԥналеит. Уажәшьҭа ара акәын аԥсшәа ахьиаҳәатәыз Дыгә. Сан какалк ҳлыркырцаз даақәгьежьааит. Саргьы сындәылҟьан, амҿырҟәараҿы ихыхны ишьҭаз амҿы насгәыдырҟәыҟәланы иаазган, ауаҵьаҟ аҿы амца неиқәысҵеит. Амца аԥхара шоушоууа иаразнак иныԥналеит ҳмаҵурҭа...

...Абри ашьҭахь акыраамҭа набжьысит. Дыгәи Леуани рҵьабаа иалҵуаз ҳаԥны, еиҳа-еиҳа ҳашҭа арԥшӡон...

...Амш ахәларахь инеихьан. Амра амшын инӡаалахьан, аха иахылҵуаз ашәахәақәа ажәԥан акьыԥшь, амшын иахьалакызҵәҟьа, шәыга еилаԥсала иҵнарлашаауан. Саби Дыгәи рқьафқәа ҟаҵаӡаны, иеицәажәо иааиуан Ҟамлаҭраа рҟынтәи. Ҟамлаҭ иҷкәын аиҵбы, иаалырҟьаны пҳәыс дааиган, ҳазынтәыкгьы уахь ҳаҟан.

Ашҭа иааҭалеит, еибапатууа, ҳаҭыр еиқәҵо. Саб дааҭгылт.

– Уԥши, аҩын ду аԥшра аанахәеит, аҩын ду аԥшра! Ари ишақәнагоу ианыҟала, ҳара иагьаҳцәымцхәуп. Анкьа ари аҩыза аҩын ду ҭауади-аамсҭеи ирызгыламызт. Ҳкәасқьагь сгәы шԥазыбылуеи? Уи ақәхра ҳара иҳалымшар ҟалап.

– Саб Дыгә дааникылан, ҳкәасқьа унамырбартә еиԥш есымша зызҳара иаҿыз ҳаҩн ҿыцахь дынхьаирԥшит. – Зны ҳманшәалаханы иаҳзыҟаҵандаз!.. Аманшәалахара ауп ахиаҵыхәеи.

– Умшәан, Дыргәын, аҩныргылара анасыԥ ацуп. Сара зыҩны ҟасҵахьоу зегьы анцәа ишиҳәара инхоит, инҵуеит, рашҭа унҭалар, уаареигәырҕьартә. Саргьы дара рыҩнаҭа салахәушәаҵәҟьа ҳаҭыр сықәырҵоит, – Дыгә саб илакҭа дынҭаԥшит. Рҩыцьагьы аҟаԥшьра рҿықәланы, иржәыз иаргәытәны иаман. Рҳәоу убасҟак еиқәшәон, акала узрываломызт.

– Дыгә, исҳәо уаҳауама, абри ҳазҿу аҩны ҳманшәалаханы ианаҳзыҟаҵа, ишԥасҳәари, ахыб нахаргыланы ианаҳзықәыргыла, нас иҟаҵоушәа исыԥхьаӡон. Ачарагь шәзызуан, – саб Дыгә имахәар инапы нкылихын, иаша уахь рҿынархеит.

– Уи иахьа еиԥш имааиуеи, иҳагуи уажәшьҭа? Даҽа ҩ-цәаҳәак, х-цәаҳәак раҟара инеиқәаҳҵоит, нас амаҟа ҭарҭәатәхоит. Убри маҷк ицәгьоуп аха. Акарниз наҳҭоит. Ахыб нахаҳаргылоит. Ари аҩымчыбжьа-хымчыбжьакгьы ҳагааит, уаҳа ҳадхалом. Аҳаҳаи акы шәацәымшәан!..

Урҭ аҩны ианаадгыла, саб инапы ааирҟьаҟьан, шаҟа иҕәҕәоу гәеиҭарашәа, адыжә-дыжәҳәа аҩны аҭӡамц хцьаҵьара днаснасит. Иблақәа ихалашо, иҟаиҵарыз издыруамызт.

«Ухаҵкы сцааит, Дыгә, ухаҵкы сцааит, ҳашԥаурклаҭеи!» – иҳәозар ҟаларын гәаныла.

Саби Дыгәи неицәажәа-ааицәажәо, аҩны инахыкәшан, амаҵурҭа иааҩналеит. Иахьааҩналаз уаҟа игылоуп, иадырсызшәа.

– Еи, бара, быҟаӡами? – саб ибжьы ааиргеит иҽаааргәыбзыҕшәа, иҽаартаташәа. Саб ԥыҭк ыжәны даныҟоу иҟазшьа бзиахоит, зегьы рзыҳәан игәы аартуп.

– Сыҟамкәа, ара сыҟами. Зәыр суцәигар ҳәа ушәома? Са-

ра иԥсыша, иԥхеибаҵа исышьҭоуп, закәыхи, – сан амаҵурҭа аҿаԥарахьынтәи даадәылҵит. Саб игәалаҟара зеиԥшроу анылбалак, ларгьы лҽеақәлыршәон. Ус аҭахызар акәхарын аҭаацәаратә ԥсҭазаараҿы. Аус хьанҭақәа анлықәҟәҟәозгьы сан лҟыҟ-ҿыҟбжьы уаҩы имаҳацызт. Зегь лхы анраалан, саб иҳәатәы дацныҟәон. Илахь нақәацаргьы, уи змааназ, изыз-кыз аҟаԥыҳәа лыхшыҩ назцон.

– Дабаҟоу ари, Леуан, дызбаӡомеи? – дналазҵааит. – Дашьӡама иахьа? – Саб уи игәы дныҵалан, дааибар ааиҭаххеит. Дыгәи иареи днарыдтәаланы, ишиҭахыз изхара днарацәажәагәышьон.

– Ишԥа? Уахь дымнеиӡеи? Уа дыҟаӡамыз? – сан гәра хәыцқык ааҳлыргеит ара дшыҟаз, аха настәи акәын ҳара иаҳзеилымкаауаз. Уи ларгьы илыздырамызт.

Сара ахьшәҭҳәа амаҵурҭа сныҩнҟьан, акәаскьа абарҵа сынхаԥалан, уи ауада хәыцы сныҩнаххит. Уаҟа акәын, Дыгә Леуан дааигеи уажәи рыбжьара, иареи сареи ҳахьышьҭала-лоз. Наҟ-ааҟ акаруаҭқәа гылан, хызажәқәак рықәыршәны, агәҭаншәа – стол хәыцқык. Аҭаҭынфҩы ҩынҟьа ицон. Иахьа абраҟа аӡәы аҭаҭын дшахоз ҩашьомызт. Астол аҟны графин-как ала аҩы ықәгылан. Аҵәацақәа ҩба, акы абжа аҩы ҭан, егьи аҵа хәыцқык ҭакәкәалан. Хазы акәаци ахаҷапыр сақәеи ахьықәыз сылаԥш нарықәшәеит. Аҭаҭын цыблаахақәа, аццышә иаганы, уа џьара астол акьыԥшьаншәа иқәын. Астол хәыцқык иааскьаган, абри иара дзыниалоз акаруаҭ ашҟа. Акаруаҭ аҿы иара есымша иԥсы зыҿҳәараз агитара ықәын, агәы ҩарханы. Шаҟа иаирҳәазгьы здырхуада? Уи ҕьарԥ-ҕьарԥҳәа инапы анаҿимшьуаз ҟалаӡомызт. Акаруаҭ аҿы иара дтәамкәа дыҟамызт, еиларгәамны иҟан. Асԥычка ацәаҟны «Ҷыма» ҳәа анын. Сгәы лҭыԥсааит. Сара еснагь исыцәнымхоз, иахьабалак сзырҩуаз, сзырқәаскәасуаз, са сыда ԥсыхәа лымамшәа сзырбоз ҳгәыла ӡҕаб Ҷыма дыҟазаарын араҟа. Дзышьҭазыз ҳара аҩны аӡәгьы ҳаныҟамыз? Убри сгәы иныҵаххит. Леуани лареи абраҟа еидтәаланы, аамҭа ишырҭахыз рхы иархәаны ирхыргазшәа, насгьы убри сганахьала гәыҩбарак нацлан, инасыцралазшәа,

акы аасныpт. Саауалуашашәа саӑкалеит. Ҿымҭӡакәа, урҭ избақәаз срызхәыцуа, ҵӑка снaлбааит.

– Ды̆каӡам арӑка, – сҳәеит сара, амаҵурҭа сшыныҩналазҵәкьа. Избақәаз рыӡбахә амалахазгьы ицәырсымгеит. Иазнауаз уи атәы арӑка, иаргьы дыҷкәынан, саргьы сыҷкәынан. Сан уахь дыҩнамлацзар акәхарын...

– Дабацарыз? – саб игәы иныҵаххит, Леуан, зыҽны дааз инаркны, дааҧыршәаны шьаҿак ̆каимҵацызт. Абри ҳаҩнаҭа далахәушәа акәын ихы шымҩаҧигоз. Иареи сареи уахынла акино ахь ҳаиццалон. Сҩызцәагьы аӡәырҩы дыдсырдырхьан.
– Уцеи ̆Камлаҭраа р̆кынӡа, уа даанхазар убап!

Аха ̆Камлаҭраа р̆кынгьы ды̆камызт Леуан. Иеидхалақәаз шьоукы, амаҵурҭаҿы иҩнеибагәаны, аҩыжәра иаҿын, рыбжьқәа рхарззала. Астол аханы ̆Камлаҭ дахатәоуп иҧаҵақәа дрылаччо. Аринахыс сыҷкәыни сҭацеи ачара ду рзызуроуп ҳәа даақәгылозар акәхап.

– Хьзанрааҿы иахьантәаракгьы диҿақәиҭқәиҭуа, иалҳәоз уара идыр, диҧыршәомызт. Акыр-кырҳәа диҿаччон. Иаргьы дшеишеиуа, иҽанеилеиҳәа, аҧшра ду имамыз... – Сан Ҷыма лгәы лзеибакны, лыӡбахә аҳәара даҿын амаҵурҭӑкны. Ҷымеи Леуани шеицәажәоз сара иахьа акырынтә сылаҧш иҵашәахьан.

Леуан дахьтәаз Ҷыма днеины, уажәы-уажәы дихагьыжьуан. Сара аҩынаҳара сахьаҿыз урҭ зегьы збон. Аха, Леуан шӑка ижәыз цқьа исгәалашәом, уиӑкара дымтәакәа дҩагылеит. Нас дахьцаз ҳәа акгьы сымбеит. Амаӡа маӡоуп, егьаҩы егьа маӡа рымоуп, аха урҭ зегь уара иуазҳәода...

Сара Леуан йказшьа цәгьалаҵәкьа исгәаҧхон. Зыҽны дааиз инаркны иареи сареи ҳааилаҵәеит. Зны сирҷчаларын, зны сирхәмарларын, зны аӡӷабцәа рыӡбахәқәа сеиҳәаларын. Ижәҩахырқәа ̆кьӑкьаӡа, иблақәа ӷраны, ихахәы бырфын зымҩа иҧхьаиҳәон. Уахьихәаҧшуаз, Дыгә иӑкара ихыҵуамызт, аха дыӷәӷәӑкацаӡа ды̆кан. Ҩба-хҧа хаҳәса неидкыланы, ишиҭахыз иманы, аҩнахьы дыҩхалон, дзықәгылаз аӷә ̆кьӑкьақәа иҵатыртыруа, аҧхӡы илыҵәҵәа...

– Дыгә, ари уара уӑкара ауасҭарагьы идыруазаап, – саб уи иусушьа игәаҧханы дааирҽхәон.

– Сара сеиҳагьы дуастәоуп, сара сеиҳагьы илшоит, – иҳәон усҟан Дыгә. Дыгәи иареи ԥсык шеицырхаз ҩашьомызт. Иаргьы Дыгә иаамҷыдарахаз уаҩы дидгыломызт. – Ҳара ақалақь аҿгьы ҳаидгылан аус аауан. Иаб иоуп абарҭ зегьы ҳзырҵаз. Иаб уажәы игәы бааԥсуп, аха…

…Ҽнак, ҳгәарабжьара сыбжьалан сшааиуаз акәымкәа, Џьма даасықәшәеит. Агәашә даатыҵын, лведра кны, ӡаагара ҳәа дцон аҵеиҵь ду ахь. Урҭ ҳара инаҳцәхыкшәа инхоит. Лани лареи роуп, лаб дыҟаӡам.

– Арзаҟан, дызустәада ани аҷкәын, шәара шәҟны иҟоу? – днасазҵааит лара. Уи харантәыла акырынтә дылбахьазар акәхарын. Шьыжьла иҿы аниӡәӡәоз, мамзаргьы хәылбыҽхала имаҟҿаҳәаранӡа аӡы иқәҭәаны. иҽанирыхьуаз. Игәышԥы ҟьаҟьаӡа дҩагылон, иахьа ииуз акы иааинмырԥшӡакәа. Убасҟан дызбалакгьы гәахәарак уаҩы инаҭон уи иеиҿартәышьа. Лыблақәа аалыршаҟь-шаҟьон. Уи хаҵа дцаны дшаахьазгьы, аӡҕаб цәа лҟәыншьшьы дцон. Еиҿамск лакәын.

– Дызустәоу уа бнеир дбымбари? – налаҭаскит.

– Дыҷкәына бзиоу? – дырҩегьых, цасҳәа илуазшәа, днасмазҵаар лгәы иамухит.

Леуан уи димбацкәа дҟаларымызт. Аха уи лызбахә ала уажә аакьыскьанӡадагьы дысмазҵаацызт. Џьма убри нахыс лассы-лассы ҳашҭа дааҭалон, зны сан ак лалҳәаларын, ак лымылхларын. Аҽазынгьы, лани лареи еишьҭагыланы, ауастацәа рхәы ҳәа, саарак азна афатә ҟаҵаны, ирыманы иаахьан. – Ауастa ҳәа ахазына дшәымазаап! – Дыгә уиаҟара игәхьаа мкцәакәа, Леуан днаихәаԥшит Џьма лан. Дыгә уеизгьы дылдыруан.

– Уи базымҵаан, Шьыкәа, зегь рыла ҳаиқәшәаны ҳаҟоуп, – саб даалхасамырҟәылт. – Уара, Леуан, абри ҳгәылаԥҳәыс Шьыкәа улгәаԥхеит ҳәа сыҟоуп, убас духәаԥшуан, – аҵәы наилеиҵеит саб, уи ԥытк данынаскьа ашьҭахь.

– Леуан дызгәамԥхара дарбану иҟоу? – Дыгәгьы даахыхәмарит.

– Џьма, ӡы хьшәашәак ҳбыржәуандаз! – Дыгә, изблак дынцәытцыԥшшәа, Џьма дналыхәаԥшуан, дааицыԥхьаӡа.

Аӡы лыманы данаахалалак, – бнеины аԥхьа сҩыза иржә, – иналыдиҵон. Уи змаанаҟәаз сара исзеилымкаауа сыҟамызт, аха лара уахь деиҭаҵуамызт. Леуан иԥсы ҟымҟымуа, иблаҟәа лыларҟаца акәын дышлыхәаԥшуаз. Усҟан лара, аԥхӡы ахәаҭаҳәа илыҟәнаҭәошәа, гәыкыра ԥшӡарак дамҽханакуан.

– Арзаҟан, ак уасҳәон, уара сеилукаап ҳәа сыҟоуп. Уара ажәеинраалаҟәа уҩуеит, усами? Абри абзиабара иазку, угәы иаразнакгьы иныҵаланы иҿызырҳәаацааауа, ухьухьууа уҟазҵо жәеинраалак сзуҩыроуп, – уахык иареи сареи ҳхала ҳахьеидтәалаз абас сеиҳәеит. Даазҟәылаз зны дҭынчын, зны длахҿыхын. Сара исыман ажәеинраалаҟәа абзиабара иазкыз. Ашкол санҭаз ӡҕабк сылҿынҵәаауан азы жәеинраала гәарҭак лзысыҩхьан. Саалаган, убарҭ иреиҕысшьоз акы аахҩылааны, инаисҭеит. Игәы иахәеит, аха уазымҵаан. Нас, убри ажәеинраала, ашәа иациҵан, агитараҿ иаирҳәон. Арахәыцҟәа ирхылҵуаз абжьы зны-зынла угәаҵанӡа инеиуан. Ҷыма даназыӡырҩуаз, лыблаҟәа акы нарыҵаланы, илаҩсхьоу цәаныррак лгәаланаршәозшәа, мамзаргьы иҿыцны илызцәырнагозшәа, ишыцәаакхоз гәасҭахьан... Уи аҽны Леуани сареи ҳада аҩны аӡәгьы дыҟаӡамызт... Сани, саби, Дыгәи, ԥсрак ахь ицан, имаацызт. Сара суадаҿ сыҩнатәаны акы аԥхьара саҿын. Леуан аҩны иҳаргылаз ахь дхаланы, ҷыгә-ҷыгәҳәа акы дасуан. Убри аамҭазы иааҭынчрахан, сшыԥшыз акәымкәа, цәажәашьҭыбжьык слымҳа инҭасит. Сахьтәаз сҩагылан, аха сҽаанысҡылеит. Иаарту аԥенџьыр аҟынтәи ҳкәасҟьа аԥхьа зҽынеиҵызхыз аҭыӡ ҟьаҟьара ду сагәыдԥшылоит.

– Иҟауҵои, Леуан? Ара узҿуи ухала? – абар, еицакрак амаӡамкәа, Ҷыма лыбжьы. Дшааиуаз Леуан иахь дынхалазар акәхап.

– Иҟасҵо бымбои, бааскьеи аранӡа? Уажәраанӡа бара сбызхәыцуан... – ари Леуан ибжьы акәын, игәаҩаӡа. Дышԥалахҿыххеи, дышԥагәырҕьеи!

– Исзуеи? Иҳәеи, да? – лҽааргызмалшәа днаиазҵаaит Ҷыма. Аҕәраҿы шьапышьҭыбжьҟәак саҳауазшәагьы саaҟалеит. Слымҳа акы аҩшәом.

– Уеилагама, уара? Иҟауҵои, Леуан? Уахь убасыхои?

Саужь нақ, саужь, ҳкаҳауеит! – дааҕьаҵәыҕьаҵәит. Леуан днаигәыҵаирҕәҕәарц ақәикызар акәхап. Инапоуқәа мҩанимҵакәа дықам. Сгәы иныҵаххит. Закәызеи дызҿқәоу Леуан?

– Бымшәан бара, бымшәан! Бааскьеи аранӡа! Бзыцәшәои? Бысфар ҳәа бшәома?

– Ҧхашьароуп, Леуан, ҧхашьароуп. Ус умун, соужь нақ!.. Аҩны аӡәгьы дықаӡами?

– Иқазаргьы ҳара иаҳҧырхагам, бацәымшәан бара!..

Абри аамҭаз, ақәааҩҳәа ҕәқәаак неиқәаҳазшәа, шьҭыбжьқәаак геит. Аҭҳарцәҳәа ацәа саалҵызшәа, сҩаҭрысын, уахь сҿынасхеит...

– Иубама, ацәгьа зуа абжа изацуп. Рацәа иуқәнагоит!.. – Ҷыма дылбааҟьаны дцон. Уаҳа лышьҭахьҟагьы дхьамҧшӡеит. Лгәы изынхазар акәхап Леуан. Акы шрыхьыз ахьышәҭҳәа сыхшыҩ назцеит, аха исҳәарыз сҿамшәеит.

– Скамҳахьази, – Леуан имышьхәылҵ кны дгылан, иҧштәы ихыгга. Уахь снеиуазшәа аниба, ихы аалаирҟәит. Дысцәыҧхашьазар акәхап...

...– Дыҵапҟааит, лхы дҭалырҧеит ҳәа сыҟоуп, аҷкәын дҷаҧшьӡа данылба... – саб игәахы еибакуан, аха иҟаиҵарыз. – Ани дҿеиндаз, ара дааны, лан лҟны дтәозма, лхаҵа дкажьны. Дызмаз уаҳа назҭахым ҷкәынан, аха лани лареи дыргәамҧхахит... Уаҳа ара ҳашҭа дҭалан дсымбароуп!..

– Мап, џьушьҭ, уи илхарагәышьоузеи, иара ихы иҭашәаны аҩныҟа дцазар акәхап. Ианижәлак убас идыруеит. Уи шәицәымшәан шәара, – иаахьаиршшеит Дыгә.

– Дыҵакьырааит, лҵыхәа неиҿалҟьеит. Уажәшьҭа ишҧаҳаҧсыхәоу ҳара? Иабихәа, даҽа ҧыҭрак иааҳаираӡарауаз... Ҳашҧеиқәымшәеи, ҳашҧаманшәаламхеи уҳәарауазеи?

Ҳаҩны уажәшьҭа уаҳа ҧсыхәак амаиурашәа, саб дуалуашо џьарак дазкуамызт. Амаҵурҭа дыҩнагьежьуан. Ашьҭахь, уаҟагь изыҭшәаарахазшәа, адәахьы дындәылҵит.

Амш ахәлара аҽазнакхьан... Дыгә, егьа изаагандазгьы, уи ауха ҳаҩны даанымҿасит. Сара, дырҩегьых сгәы иамукәа,

Ҷыма дсыԥшаан, сналазҵааит, Леуан ихабарк ҵьаракыр иб-дыруазар ҳәа, хәыҷык аӷысҭаара наҵаҵашәа…

– Сара уи дахьцаз иалыздырааауазеи? Сицызма? Сусс иалоузеи уи дахьцо-дахьааура? – лҽааихалыршәын, анкьа избахьаз лакәӡамкәа, инасҿалырхьит. Аха иласҳәарыз, наҟ сналԥырҵит. Аухантәаракгьы сара Леуан сизхәыцуан… Сабгьы наҟ-наҟ ҳускәа шыманшәалахаша, ишеиҕьхаша даз-хәыцуазар акәхарын, акыраамҭагьы дышьҭамлаӡакәа, аҭаҭын дахо, ахәышҭаараҿы дтәан.

– Уара унапала иҟауҵо ианакәызаалакгьы агәыблра узацуп, ҳаҭыргьы ақәуҵоит, убасоуп ишыҟоу. Уҵьабаа зцу еиҕьушьо акгьы ҟалаӡом, ихәыҷыз, идууз… Аха уи зны уара иԥушәароуп. – Саб Дыгә аҭӡы аган аҳаракыраҿы дахьықәгылаз днаиҵаԥшит. Уи зегь зхиҳәаауаз сара сакәын. Сара сҵьабаа абри аӷны иахьыӷналоз, абзиара ишазҳәаз, уи еиҳагьы агәыблра шаҵаз атәы сгәы инықәишьуан. Гәҿыҕьрак сыхьыр ҳәагьы дацәшәозар акәхарын. Сгәы алаирҟәандон, сгәы азирхаҵон аҵьабаа, аус, уи еиҳагьы ауаӷы дарԥшӡоит, деилыхха дҟанаҵоит, ус акәымкәа ушшапаӡа иузҳар, уббаӡа уаанхоит, акгьы уамараӡамкәа ҳәа.

– Уи зузымдырууеи? – Дыгәгьы даацәажәеит. Дыгә ииҳәои саб ииҳәои уажәы акәаҷалап еиԥш еиқәшәон. «Ишәҳәала, ишәҳәала», – сгәы инҭысҳәааауеит сара.

Саби сареи зны аршьышьы хаагалоит аведрақәа рыла. Ихьанҭоуп, аха уазымҵаан. Унацәкьарақәа хнаҵәо ҵьушьап аведра амаа ахьуку. Зны ахаҳәсақәа ҳрыҵақь инаган, Дыгә иварaҿы инықәаҳҵоит. Дыгә дмыццакӡакәа, аршьышьы ны-қәшьны, акакала ирманшәаланы инеиқәиҵоит. Саб, ҳазҿу аӷны ҳҵьабаа ахьадаҳҵо, гәаламҟарак инаҭоит:

– Убас, Арзаҟан, убас! Абри ҳаналгалак, нас аҳкәажә ҭыԥҳакгьы ҳналыхәаԥшыроуп! – ибжьы насықәиргоит.

– Аиеи, аиеи, нас ишԥа? Уажәшьҭа иаамҭоуп. Зыԥшра аҭахым. Аӡҕабцәа ҳәа анцәахшақәа ыҟами, – Дыгәгьы саб иихәо инацирҕызуеит. Аха сара уи схахьы иаазгаӡом. Уажәы-уажәы Леуан сыбла дныхгылоит. Дышԥаҳцәыӡи уҳәарауазеи, Леуан… Ихы зыхирҟьазеи?

Убри аамҭазы агәашә аҟынтәи аҿыҭбжьы аагеит.

– Дызусҭада, иқәынҵәаша? Исышьҭалан иаау? Уеизгьы сахьцалакгьы исышьклаԥшуеит. Ана аус зур ауам, ара аус зур ауам. Дара рҳәатәы уацныҟәозароуп. Арзаҟан, ӡәыр дшәазҵаауазар, дыҟаӡам шәҳәа. – Дыгә аус ахьиуаз уаҩы димбартә еиԥш дааиҳәҭҟәыҟәлеит. Уи дзыцәшәоз аусҳәарҭаа ракәын.

– Ишԥаҟасҵари иқәынҵәаша, уск џьара инабжьаршәны имуӡакәа схы зланыҟәызгарызеи! – дазгәынқьуан уи.

Сара ахьышәҭҳәа ҵаҟа сналбааҟьеит. Аԥошьҭаныҟәгаҩ агәашә дадгылан, иарҭмаҟ кны, ималаныҟәа хьархьар иеадкылашәа.

– Умааиуеи арахь, Арсана? – саб ибжьы наиқәиргеит. Илахьеиқәҵара неихыԥрааит.

– Маԥ, уахь снеиуам, сыццакуеит. Асалам шәҟәы имоуп Дыгә, асалам шәҟәы!

Сара снеиԥылан, асалам шәҟәы ааимхны, ҩаԥхьа хыхь сынхалеит. Ацәа снахәаԥшит, аха иахьынтәаауаз ҳәа акгьы анӡамызт. Аԥошьҭаныҟәгаҩ агәашә дадҵны иҿынеихеит.

– Изыҩуада, уара? – саб Дыгә днаиазҵааит, иеаариашаны, убри аилкаара дахыццакуа.

– Крыздыруама? – Дыгә ихы ааирҵысит. Днахәаԥш-ҩахәаԥшит. Нас сара инасыдиҵеит саԥхьарц. Иаахсыртлан, снаныԥшылеит. Уи ергьҳәа аҩреи аԥхьареи здыруаз аӡәы ишиҩыз ҩашьомызт. Анбанқәа еицаԥаӡа, акакала инеи-хшьаалауа сҿыҩасхеит. Уаҟа ус анын:

«Уа мшыбзиа, сашьа, Дыгә! Ушԥаҟоу? Уҩны уҭаацәара зегь шәеибгоума? Ишԥацои уусқәа? Сара уажәы сахьтәоу исгәалашәоит уара исзуухьоу абзиарақәа. Уара уакәымзар, абри издыруа ахәыҷгьы сзымдырыр ҟаларын. Иугәалашәома раԥхьа ҳахьеиқәшәаз? Тҟәарчал аргылараҿы... Раԥхьа уцәаҩа омашәа избон, уаҩы мкьыкьушәа. Аха санушьцы-ла, сзуԥырымҵуа салагеит. Ашьҭахь уара лассы-лассы уқыҭа угәалауршәон. Уахь аиасра угәы ианҭоук нахыс саау-ԥыршәомызт. «Уҭахызар, уицца уаргьы, уа анхара ҟауҵаԥ, уа унхаԥ, Дыгә изааигәаара. Нас есымша шәеибабалаԥ», –

иҳәон саб дахыхәмарны. Сабгьы цәгьалаҭцәҟьа уигәаԥхон, дагьуқәгәыӷуан. Иулаиҭцоз аӡәгьы димамызт. Сара даҿеаӡәы сидгыланы аус зур саб игәаԥхомызт. «Убри уиԥырымшәан, уи дҟәыӷоуп, ацәгьара иҵам», – иҳәон. Аҩны ҳара ҳҿы уанааилак, шаҟа гәахәас иҟаиҭцоз! Иныбжьаршәны џьара хатәы ҩнык ҳналагаргьы, уара сара сыда шьаҿак ҟауҭцомызт. Иааҳхашәалоз абжаҭцәҟьа сара исуҭон. Саб ианиасҳәалак, аат, ус шԥаҟауҭцеи уара ҳәа, сара сзы игәы нхон. Уажәгьы игәалашәоит аԥхьаӡа иареи уареи шәанеиқәшәаз атәы. «Ианакәызаалакгьы смаҟа дадҿаҳәаланы дсыман», – иҳәаахуеит. Иугәалашәома, уаҟа, Тҟәарчал, ԥҳәызбак дысгәаԥхахын, уара уакәымзар, убри дызгаргьы ҟаларын. Дысҿынҭцәаауа, шаҟа бзиа сылбоз? Еҳ, аӡӷабцәа, аӡӷабцәа… ухы еиларымгои?.. Даҿеакгьы уасҳәарц сгәы иҭоуп, Дыгә, аха уи ҳанеиқәшәалак… Уи уаҟатәи хҭысуп… Уажәы сара аҩны сыҟоуп. Аӡәгьы иамҳәаӡакәа сахьааз сгәы иалоуп, аха иҟасҭцарызеи? Сааины сызцоз џьысшьон, саб игәы бааԥсуп. Ахәшәтәра иҭахуп. Насгьы, ари дшыҟақәоу умдыруеи, ари сара стәы? Знык санылба, днасхьынҳалеит. Дсылаҳәны сылкит. «Иазхоуп уажәшьҭа уныҟәаракәа», – лҳәеит. Уахь анеирагь сҭахым џьушьома, аха… Дыргәынраа ргәы иалсзар ҟалап, ас ирамҳәаӡакәа сахьааз. Уажә ухала уаҿызар акәхап уи аҩны. Уи сҳәеит ҳәа, Дыргәыни Арзаҟани уцхраагәышьап.

Сашьа, Дыгә, иуасҳәо уаҳауама? Убраҟа сара исгарҭан иҟало ахәыҵы, аҭцыхәтәанынӡа сзышәмыцхрааит, аха сыхьӡала Арзаҟан изааныжь. Урҭгьы ҳара иаҳҩызцәақәоуп, шьоукы-шьоукы реиԥш иуаа ҿехарззалақәам. Насгьы, иухоумыршҭын, Арзаҟан аҭцара ду дҭаларц игәы иҭоуп, уи сара исеиҳәахьеит. Иаб рацәакгьы игәаԥхом, аха… Урҭ аҩны дыҟазар рҭахуп, аха уара уицхраа. Дцааит аҭцарахьы. Амамзаара уаҩы иԥырхагоуп, аха знык дызҭалар, аусгьы иурын. Ибаҩ дацәаашьарымызт. Ҳара уеизгьы аҭцара ҳзымҭцеит, аха… Насгьы шаҟа ажәеинраала бзиақәа иҩуа удыруоу? Асалам сызрыҭ Дыргәын, уи иԥҳәыс Иарна, Арзаҟан. Нас исхашҭыз… Џьыма амҩаду аҟынӡа сааскьалгеит… илоуҳәаша уара иудырп. Дысцәымгәааит… Асалам…

Леуан Чаблаа».

– Нас уара? Аа, уара, уихәаԥши! Ҳара дыӡит ҳәа ҳаштәааз. Иаб игәы бааԥсызаап убоу, Дыгә?.. Џьмагьы лҽынаишьклалҳәахт. Аӡҕаб данхыдахалак... – Саб дырҩегьых уи лтәы налаиршәит. Леуан ицара зегь зыхҟьаз лара лакәызшәа акәын дшазхәыцуаз. – Леуан дыҷкәына бзиоуп, акала уиваларттә дыҟам, – саб уи ианакәызаалакгьы, иара ианиаҳауазгьы, ианимаҳауазгьы иҽхәаԥхьыӡ акәын иҿакыз. – Мап, уҩызара даԥсоуп уи!

– Аиеи, иаб игәы бааԥсуп акәымзар, уи дмаар иуӡомызт. Сара сзыҳәан иаҭаххар ажәҩангьы дхалоит. Аиеи, мцрак аламҵакәа... Иангьы иабгьы убасоуп ишыҟоу. – Дыгә уи дигәалаиршәон, дахьидгыламыз хәыҷык аҟара игәы еихьнашьуан, аха уажәшьҭа ишԥаҟаиҵарыз. – Хәыҷык ҳааманшәалақәахар, убранӡагь снабжьысроуп, – нациҵеит Дыгә.

Леуан ишәҟәы иҳауз иаразнакала ҳазынтәыкгьы ҳгәы аарҟәандеит. Егьаумҳәан, Леуан ҳчеиҵьыка имфахьази, игәблра ҳаман. Дарбан иамеигәырҕьарыз!.. Аферым, Леуан, аферым!..

– Уара унапала иҟауҵо зегьы ирыцкуп, ааи, зегьы ирыцкуп, уи аҽа гәыблрак ацуп, – саб сааԥсара схаирштырц уажәыуажәы днасабжьоит. «Аҽа гәыблрак ацуп, аҽа гәыблрак», – сгәы инҭысҳәаауеит саргьы.

– Абарҭқәа зегьы ззыҟаҳҵо шәара шәзыҳәан ауп, абри адгьыл наунагӡа шәықәҕьацарц, шәаб иҵьынҵь шәмырӡырц!..

Аԥхӡы сылыҵәҵәа ахаҳәсақәа рхагалара саҿуп. Аҕәқәа тыртыруа, санрықәгылалак, саадыршаҟь-шаҟьоит, аха сыҽкасыжьуам... Дыгә аршьышьы набжьашьыхуа, акакала аиқәҵара дахьаҿу аҟынтәи асаба ҿышәашәаны инасҿаԥсоит... Ҳаҩны есымша иазҳауеит, аҽеиҵнахуеит, аҽыҳаранакуеит...

ДЫЗУСҬАДА УИ АӶКӘЫН, МЕРИ?

Амашьына санақәҵ, акыр аамҭа снаԥшы-ааԥшуа сгылан, ажәҩан салшәазшәа. Аха ашьҭахь уа исывагылаз счамадан хәыӷи сыплашь ҵаҕеи аашьҭысхын, саԥхьа иҟаз аихатә гәашә аартны сынҭалеит, аколнхара акантора шыҟаз схы рханы. Ашҭа ду ҭбааҭыцәӡа, икеикеиуа, масарла икәыршоуп. Аԥсаҵлақәа кахәхәа-кахәхәа, ажәҩан ҳаҵамкьысыр ааyам ҳәа ргәы инҭаркызшәа, атәарҭақәа рымҵаҟаҵаны, еидыҿырбало игылоуп.

Абаатә каламқәа ҭаԥсаны, инаркәараҵа-ааркәараҵо ихалоз амардуан снаҿалан, абарҵа снырбжьысны, аколнхара ахантәаҩы ҳәа зныз ашә снадгылеит. Амаа снапы нҭасыршәын, саахан сныҩналап ҳәа сышгылаз ауп сыварахьшәа иҿаз ашә шаатыз. Уаҩы шәпажәпак, аха кьаҿк, ԥсуа маҭәала деилаҳәаны, иԥаҵақәа цәиқәаҵәааӡа, абар Маҵьга. Анкьа дшызбахьаз еиԥш дыҟоуп. Иагьацимҵацт, иагьагимырхацт. Ихьӡ аасҳәан, сааԥышәырччеит.

– Уабаҟаз уара, аа? Уабаҟаз? Шәихәаԥши, уара, дшыҟалаз!.. – иҳәан, иблагәқәа ҭбаа-ҭбааӡа иааҟалеит. – Аԥсык аасыгхеит усзымдырырц. Ухаҵахазаапеи! Уаҳзаазгазеи?

Снапы аасымихит, аҵықәҵықә дыччо.

– Уалгеит акәу?

– Ааи, салгеит, – сҳәеит сара.

– Абри ауп афырхаҵара! – сыжәҩахыр днас-насит иара, даасеигәырҕьаны.

Нас ҳаиманы, аколнхара ахантәаҩы иахь ҳныҩналеит. Ахантәаҩы рацәак дауцәамкәа, иблагәқәа аԥшьны, ихыиҿы ҭҭәаа, блуз хәаԥштәалак ишәын. Қәралагьы рацәак ихыҵуамызт.

– Ишԥаҟаҳҵари? – даахәыц-хәыцит ахантәаҩы, ихахәы инапы налшьуа. – Даҳҭахуп ҳара агроном, ииашаҵәҟьаны даҳҭахуп, аха хәыӷык аҟара иааԥштәуп. Абас ҩбаҟахԥаҟа мза… Нас иҟалоит аҭыԥ… Аха;уаанӡа ишԥааури? Акы сҳәашан, угәы иалымсуазар. Нас аправлениаҿгьы ҳахәаԥшрын. Бригадирс удәықәаҳҵар шԥоубари, аа?

– Бригадирс? – азныказы иаасзымбатәбарахеит сара. «Абригадирра сҭахызҭгьы, аранӡа смаар, уахь исмоуази?» – сгәы иааснаҭеит. Маҵьгагьы днасыхәапшит, ииҳәарызеишь ҳәа.

– Аиеи, бригадирс. Маҷк ааҳацхраа абраҟа. Аколнхацәеи уареи шәеибадырп, шәгәыблра еибакып, шәеишьцылап. Уи нас еиҳа уус арманшәалап…

– Ииашаҵәҟьаны абраҟа ацхыраара ҳҭахуп, – иҳәеит Маҵьгагьы, уи диқәашаҳаҭханы.

Агәыҕрақәа сыман сара арахь схы ансырхоз, еиҕьыз агәыҕрақәа. Аха уажәы ишпаҟасҵарыз? Иаразнакала схаҿы хәыцра шәкы нҭахәмарит. Ахантәаҩы снеиҿапшит. Уи дааҧышәырччеит, исҳәарц исҭахыз еиликаазшәа.

– Ҩнапык рыла аус ааур, ҳаицхыраап аӡәи-аӡәи, уи уацәымшәан!.. – сгәы ааирҕәҕәеит ахантәаҩы.

Иаҧхьа иқәыз ақьаад хәыцы, уи сара сзанааҭи схырхарҭеи зҳәоз, деиҭанаҧхьан, истол амгәа инҭеиҵеит.

– Араҟа уахьаагыло ҳәа ҭыҧ умоума? — дҵааит иара, шьҭа ицәажәара аҽакахьы ииаго.

– Мап, егьсымам макьаназ, – схы аасырҵысит.

– Ҳаи, ус шҧоуҳәои, сгәы иалымсуеи! Ҭыҧымзар иҟоузеи? Сара ара сшыҟоу, ишҧыкәу даҽаҵьара ухы шурхо?..

Маҵьга аҧсраказгьы имуит иара симгар.

Ашҭа ҳанҭыҵын, амҩаду ааихҵәаны, ақыҭа агәы иалсны инеиуаз амҩахәасҭа ҳнанылеит, ихьшәашәа-хьшәашәаӡа амҩа ианыҧсалақәаз ашәшьырақәа ҳнарыҵысуа.

Маҵьга сишьҭаҧало сахьнеиуаз акакала сыбла иныхгылеит агәалашәарақәа. Ачаирҭа иалагылоу аҵь ду ыҵырҭәаа ҳҭәоуп ҳазынтәыкгьы.

– Абарҭ ижәбо аҿар аҵара иҭоуп. Ақалақь аҟынтәи иааит ҳколнхара иацхраарц, – ибжьы ҵаҕаӡа, иблақәа гызмалӡа иҳәыҵәыҳәыҵәуа, инапқәа аффаҳәа иҟьо, даҳхагыланы ацәажәара даҿуп аколнхара ахантәаҩы. Аха ашьҭахь, иажәахә даналга, уаҳа ус имаӡамшәа, имашьына днақәтәан, дынҭыҵны дцеит... Уажә уахь сынхьаҧшит, аха уи аҵь амацара игылан иҵыкка, ҳара абра ҳныҟәҵны ҳцеижьҭеи аӡәгьы дныҵамтәацшәа «Уаала, нан», – лҳәеит ахәылбыеха

сара сназдырҭаз аԥхәыс. Аҿар рыхәмар-ччабжьы ықәӡуан иахьабалак. Саԥхьа днагыланы лҿыналхеит лкалаҷкәыр кны. Сӡызцәагьы неизыршан, аҽа шьоукы ирыманы инеиуеит ҳаԥхьаҟа. Лареи сареи абыржәы ҳазну амӡала акәын ҳазлацоз. Алтарра илгоуп амӡахәаста. Иахьабалак аиаҵәара анубаалоит. Амаӷра зхаԥаны иҟоу абардрақәа, адәышкәаӷьаз, аҭырасрақәа, нас ахьацарақәа.

Ус гәашәк ҳнадгылеит, ажәра цәа зхаԥахьаз, аха макьанагьы еиқәҟаца иҟаз.

– Абраауп, нан, ҳахьынхо. Абри иубо ахәыҷы ауп мазарасгьы иҳамаӡоу... – Агәашә аалыртын, ашҭа ҳанҭалеит. Аган ҵәызӡа, абарҭа еиужьны, ԥсуа хьатә кәасқьак гылоуп, хәыҷык инаҳаракшәа, абаатә шьапқәа аҵаҵаны. Аԥенџьырқәа рҟынтәи акыдыршәылақәа шкәакәа-шкәакәаӡа арахь иааԥшуеит. Уи авараҿы маҭурҭа хәыҷык гылоуп икәаԥӡа. Ашҭа ашьац иаҵәараҿы ҳәарақәак ықәуп. Ласбак бажәгәалеиуа, садырыз џьушьап, ихырбза-кәырбзо иааин, сшьапы инаҵахәмарит. Ӡӷаб хәыҷык дхахаӡа акәасқьа аԥхьа дгылан, лхахәы лҿаԥсо, лқьышәи лԥынҵа заҵәыки ааԥшуа, лшьапқәа хырҟьаҟьа.

– Мери дыҟаӡами? – дҵааит аԥшәмаԥхәыс.

– Дыҟаӡам, – лҳәеит ахәыҷы, лнацәкьара хәыҷқәа рыла лыхцәы зымӡа иԥхьаҳәо.

– Аӡны данаанхалак, лгәы ӡнаҿыӷьуеит, лан иԥсыша, лхы лзыӡнакуам...

Акәасқьа сынхалгалан, абарҭаҿы аҟәардә ааганы сналыртәеит. Лара амаҭурҭахь дналбааит.

Уи уахьлыхәаԥшуаз абзабаа ныҟәгара змаз аӡәы шлакәыз удырратәы дыҟан, дҵаӷацәамкәа, лыџьымшьқәа кахәхәа, лхы-лҿы аазыгьежьны.

Ахәыҷы лан илалҳәаз сыздырам, лхы налыкәалыршәын, ашҭа дынҭҟьеит.

Ашәырҵлақәа рымахәқәа еилышьны, игәазырҳагаха игылоуп. Мраҭашәаарахь ашәаԥшь ҟаԥшьӡа ихуп аҽеиҵҳәаны. Амра, иахьатәи амш ала амч каԥсазшәа, аԥштәы ахыгга, игьежьӡа, имыццакӡо амшын аӡаалара иаҿуп.

Аԥшәмаԥҳәыси сареи ҳшеицәажәоз ауп аҷараҳәа агәашә шныдҳалаз. Санынаԥш, дкахәхәа ашҭа дҭаланы дааиуан, дунеихаан исымбацыз, аԥшәмаԥҳәыс уажәраанӡа Мери ҳәа зызбахә лымаз аӡғаб. Лыхцәы жәпа ԥаны, лӡара иадҽырбалоит, баша чыҭ ҵкы еилаԥсак лцәа иақәшәо илшәуп, деинаалаӡа.

– Аԥҳа ҟаимаҭ дшәымазаап, – сҳәеит сара. Ас ахьысҳәаз хәыҷыкгьы иааԥхасшьеит…

– Ааи, дҳамагәышьоуп, аха изхәарҭоузеи, ашкол далган, џьаргьы дҳазҭамҵазт, лыгәнаҳа ҳақәшәеит, – .лгәы иаалырсшәа даацәажәеит лара.

Мери амардун дынхалан, рацәак исцәыхарамкәа, абаркьыл лыҽнадкылашәа даагылеит, дыԥхашьа-ԥхаҵо.

Саныԓагыла, снапы аасымылхит, лхы аалар̆кәшәа. Ԥхашьаԓык лакәзар ҟаларын,днаскьаны даагылеит,аҭаца қәыԥш леиԥш, акгьы дамарамшәа.

Ҳара акыр аамҭа ҳцәажәон. Ашьҭахь, Мери лани лареи налбаан, амаҵурҭахь ицеит.

* * *

Маџьга, уажәыгь аус ахьууц иуума? – сҳәеит сара, ахәы ҳақәланы ҳахьнеиуаз.

– Аиеи, изуеит, – иҳәеит иара, уи дазгәдуны. Шаҟа ҵуазеи абри аус инапы алакуижьҭеи! Ԥыхьа саныҟазгьы убри даҿын. Амала ԥыхьатәи ахантәаԓи иареи рацәак еиқәшәомызт, убри гәалас иман. Уажә уи дналацәажәеит.

Сара Мери лызбахә ала сиазҵаар сҭахуп, аха хәыҷык аҟара самаԥхашьоит, сақәшәом ацәыргашьа. Ишԥыкәу сышиазҵаара лаб?

Анаара аԓнқәа ҭагылоуп, рхыбрақәа шкәакәаӡа. Анаара иιаҵәараха, чаирҭаны инашьҭуп… Урҭ сара акака сгәаладыршәоит, Меригьы дысгәаладыршәоит.

* * *

– Ибыхьи, Мери? Ибыхьи? – сҳәеит уи аҽны сара. Сышьҭахьҟа саахьаҳәит. Уи, лыблақәа ҭраа, абарҵа дыҵагыланы

даацшуан. Есышьыжь, сара абас скалаҷкәыр аашьҭыхны сҿанынасхо, абри сара сахьцо ахь ларгьы даалар лҭахушәа дгылоуп дҭынчӡа, дгылоуп ҽымҭӡакәа, абаҳча ссир аҿы ииз ашәҭыц еицш.

– Баала баргьы, Мери, баала! Бзымныҟәои ачаирҭахь? Уа бѡызцәа зегьы ыҟоуп, аус руеит, иччоит, ихәмаруеит... – ашьшьыҳәа сналыдгылеит.

Сара Мери даалар сҭахын, избанзар, араҟа уи лгәы шҿыгьуаз здыруан.

– Иудыруоу уахь сцар саргьы ишысҭаху?.. – лыбжьы цшқаӡа даацәажәеит.

– Нас иҟалеи? Ибыхьи?

Акы аҳәара шылцәуадаѡыз удырратәы, цаҟа днышьҭацшит.

– Сан илҭахым сара уахь сцар... – Лажәақәа узырхәыцшаз ак рыцан.

– Бан сара слацәажәоит, бзиоума? – Лхы аалырцысит ақәшаҳаҭхаразы.

Ахьышәҭҳәа амацурҭа сныѡнапалеит. Лан уаҟа дыѡнан дҳәарпсаруа, лѡымсаг кны.

– Дарикәа... Дарикәа! – сҳәеит сара.

– Иууазеи, нан? – даахьапшит сышҟа.

– Иҟалои абри Мери усура даалар? Уаҟа лѡызцәа зегьы ыҟоуп, ацьцьаҳәа ачаирҭа ихуп. Араҟа лгәы ѡнаҿыгьуеит. Насгьы аҭарахьы данцо аколнхара аҟынтәи ашәҟәы бзиа лыцрымҭари аинститут аҭаларазы.

Дарикәа азныказы исҳәаз лгәампҳеит. Уажә ҳасабра дук хәшьадтәыс илысҭаз цьушьап, дхәыц-хәыцуа, излаугәаҕызеи уара абри аѡыза сара сҟны аҳәара ҳәа сыбла инҭалҳәарашәа, лҽаармышьцаны днасҿапшит.

– Нан, ара ишыҟоу удыруама? – лызблак дынцәыҭыпшит сышҟа. – Зны ухәыҷы ачаирҭаҿы дырбар, нас есымша уа дыҟазароуп. Ари лоума аҟаршоураха ачаирҭа ихгылаӈы изхызго?

Дарикәа илмурц далагеит, анс лҳәеит, арс лҳәеит, акыр длакѡакит, акыр лыҽлырмацьанеит, аха аҭыхәтәаны дазааит.

– Бца, нан, бца! Ашәшьырақәа рҿы иҿыхла, уеизгьы ижәуам, амра бцәымгылан!..

Мери дгәырӷьаҵәа даақалеит. Ахьышәҭҳәа калаҷкәырк аашьҭылҧааит. Шьҭа акы дазнымкыларашәа, лыбла қаруақәа, насыхәалырҧшит, шьҭа уаала, ҳаззыҧшузеи ҳәа аанарго.

Агәашә ҳанҭыҵит. Амра ашәахәақәа хьыҧштәалаха, ашәаҧыџьаҧ рымахәқәа ирылҧханы, ҵаҟа ишьҭаҧхоит. Аӡаӡа цәыкәбарқәа разынҧсараха аҳаскьын иаҵәараҿы икәалыкәаџьоит.

... – Убас, убас, афырхацәа! Убас ауп ишаҭаху ацхыраара! Сынтәа шәара шәааҳнымиаргьы ҳаплан ҳзынагӡомызт. Аҳаҳаи, акы шәацәымшәан! Аҧараз сара шәеиҭасырхом!..

Партфел дук икуп иқаҧшьӡа, ана днеиуеит, ара дааиуеит, алаф ҳәо дҳалоуп Маџьга, ичаз хылҧа ду ҟьаҟьаӡа, ачаирҭа ҳахьху. Уи иқынтәи гәанҷыхьажәак уаҩы иаҳашам.

* * *

Ахеиҧш иааиуаз амашьына, еидарак ақәӡамшәа, асаба харчла аҿывҳәа инаҳавҟьеит. Счабра ааҭызган, сҿы инадызгәалеит.

– Амҩаҟаҵара иаҿума, Маџьга, араҟа? – снаизҵаант сара, амашьына сашьҭаҧшуа.

– Аиеи, амҩаҟаҵара иаҿуп, амҩа бзиа ҳзыҟарҵоит, анцәа иинырҳәаша!.. Абри иубо амҩа, абни ашьхарахь ихаргаларц ауп ргәы иҭоу...

Сара уахь сынхьаҧшит. Амҩа ҵәиҵәиуа, акәарахаҳә шкәакәаӡа ианыҧсаланы, ашьхарахь иаҿагалан.

Шьҭа рацәак ҳагмызт Маџьгараа рҟны ҳназарц. Гәаҩарак ҳанҭысыр, нас ҳахьынхалозҵәҟьа акәын урҭ ахьынхоз. Ргәашә ҳнадгылт. Рыҩнқәа ашәаҧыџьаҧ иаҵәара ирыгә-ҭылакны игылоуп.

... Аклуб ашҭаҟны, блуз ӷрак ишәҵаны, ҷкәына еиқәакы, Мери дахьцалакгьы ҭаха лымҭо, лацәажәара даҿушәа сыбла иныхгылеит. Ианбатәи аамҭоу, аха... Сааҭгылан, снарзыҧшит. Мери дамаҧхашьаны, лхы агарҭа лымамкәан даақалеит.

Ауха аҵх каххаа иҟан. Ахәмарра ианалга, уи аҷкәын сылаԥш еиҭанаиқәшәеит. Ҟамчык еиҩырҿаны икуп дхарахаԥшуа, цәыӡк змоу аӡә иеиԥш, ажәлар дрылоуп. Аеҵәақәа кәеи-цеиуа ажәҩан иаҵаԥсоуп. Ақыҭа агәы иалхәрааны инеиуа ашьха ӡиас хәыҷы ашьҭыбжь ахьхьаҳәа игоит.

– Хына уарамыжда, ананӡа ҳнаугароуп, аԥшәма лацәгьак имоуп, ҳацәшәоит, – рҳәеит сҩызцәа аӡәгабцәа. Урҭ ҳаԥхьаҟа инеиуан. Сара зыҟны сыҟаз

рҿы унаӡаанӡа, амҩаду нымҩахыҵшәа, ӡахәала ихыбны игылоу ал дуқәа уанрыҵыслак иубо аҩнаҟны акәын ԥшәымарҭас иахьрымаз.

– Сара уажәыҵәҟьа саауеит, Мери, араҟа шәаасзыԥшы, – сҳәан, снымҩахыҵит. Мери лаҳәшьа хәыҷы длыцын.

Сара уахь шаҟа аамҭа сынхаз сыздыруам, санааи, рҩы-џьагьы ыҟаӡамызт. Сыбжьы ныҵакшәа инасыргеит, аха аҭак ыҟамызт. Нас сыццакы-ццакуа, сызрыхьӡоз џьшьа, амҩа инансыршәлеит, хьаҳәхьачарак ҟамҵаӡакәа.

Аԥҟара-аԥҟараҳәа игоз аҽышьаԥышьҭыбжь сышьҭахьҟа сынхьанарԥшит. Ҽуаҩык алашьцара далууа даауан. Сааигәара данааи, сгәеиҭазар акәхап, иҽы ааникылеит. Аҽгьы аақәарқәашьеит, ашьапы шьҭакшо, аҕәра аҿархханы иахьикыз.

– Уарбану уара?

Ҷкәынак иҽырхәашәа аҽышькыл дангылоуп.

– Сарбанху!..

– Арахь ӡәыр диасуа дубазар?

– Мап, аӡәгьы дсымбаӡеит...

Аҽы ҩаҭрысын, алашьцара иналашәкәа ицеит, уи иақәтәаз дысзеилымкааӡакәа.

Акәаасқьа азалаҿ, сара сахьышьҭалоз, алашара каххаа иаркын. Сынхалан, аԥенџьыр сналԥшит. Мери сара есымша сзыԥхьалоз ашәҟәы лхы анкыланы, астол дадтәалан.

Ашә абжьы мгартә ашьшьыҳәа саахеит.

Мери даныҩагыла, лыблақәа цәаакӡа, сара сзыҳәан ргәы нханы иҟоушәа, инасыхәаԥшит.

– Ибыхьи, Мери?

Лара ҿылҭуам. Лара ҿылҭуам, аха...

«Абри уара ушԥаҟоу? Зегьы уреиҕьу џьушьома? Уаҳа акагьы шԥаузеилымкаауеи!..» – лҳәарашәа, лыблақәа еихмырсыҕьӡакәа дсыхәаԥшуеит, дсыхәаԥшуеит.

Убасҟан сгәы даарыцҳанашьашәа сааҟалеит. Снапы наганы ашьшьыҳәа лыхәда инахьысшьит, убриала даасыргәыбзыҕрашәа. Нас лылахь инҭаԥсаз лыхцә шьыҵәрақәак, раҳаҭыр баны, хыхь снарԥахеит, ллакҭа цқьаӡа ииаԥшыртә еиԥш. Аха убри аамҭазы аҳауа иналахәаша, аҵықь-аҵықьҳәа хынтә еиқәырццакны, ахысыбжь геит агәашә шыҟаз. Ала ааҵәаа-ааҵәаан, аҽшьуа уахь инеихеит. Мери лцәа дааҭаӡыӡеит. Ашә ааимԥааны сындәылҟьеит сара.

– Дызусҭада абри уаха аҟәҟәаҳәа ихысуа иҳавоу? – Мери лаб Маџьга абарҵаҿы дгылан нармеиқәа заҵәы, дышкәакәаӡа. Ала шуа агәашә инҭыҵын, акыр инаскьеит, аха нас иаахынҳәит, агәы иахаԥжәо.

«Дызусҭадаз?» – аухантәаракгьы убри сазхәыцуан, аха исзеилкаауамызт уи змааназ...

Нас сара сықалақь, сықалақь хәыҷы, исызгәакьоу сықалақь! Сымшын еиқәа ацәқәырԥақәа бырлашха ахьарчҳәа аҟәара инадыхәмарлоит. Ҳзеиԥшнхарҭа. Сымшқәа, уаала иҭәу сымԥақәа! Сшәаԥыџьаԥқәа, ӡынгьы-ԥхынгьы иаҵәара згым, сшәаԥыџьаԥқәа!..

«Абри уара ушԥаҟоу? Зегьы уреиҕьу џьушьома? Уаҳа акгьы шԥаузеилымкаауеи?..»

…Агәашә ҳанҭалеит.

– Еи, аԥшәма! Аӡәгьы шәыҟаӡами? – Маџьга даахәмарны ибжьы наиргеит.

– Асас даҳҭоуп, асас! Шәаадәылҵрауазеи?

Уара есымша аӡәаӡәа анумырххо ухы ухьуеит лҳәарашәа, Дарикәа лҽеихарԥсны, амаҵурҭа даадәылҵит. Аха ашьҭахь, сылдырзар акәхап, даԥсышәа мацараха, саагәыдылкылеит. Мери дыхьшәашәаӡа снапы аасымылхит.

* * *

– Мери уажәы џьаргьы аус лмуӡои? – адырԥаҽны, амшцәгьа ҳдәылнамыжькәа амаҵурҭаҿы ҳахьтәаз, Дарикәа сналазҵааит.

Мери настҭхашәа игылаз аӄәардә хәхәаҿы дықәтәан, лшьапқәа еидыршәаланы, ҵаӄа дышьҭапшуа.

– Мап, нан, џьаргьы аус лузом, Мери рыцҳа аус луртә дыӄоума, абар шьҭа шықәсык аӄара ҵуеит аҩны дындәылшәаны шьаҿак ӄалымҵеижьҭеи, – Дарикәа акы лгәы иалсны дшыӄоу удырратәы даацәажәеит.

– Избан?

– Мери илзамугәышьеит, нан… – Дариӄәа лыҧсыҧ лгәаҵанӡа иганы даақәыҧсычҳаит.

– Ишҧа? Иӄалеи?

– Еҳ, нан, урҭ зегьы ара иабауҳәари? Зның уӡҕаб уара иахьуҭахым, иахьыгьангьашроу аҩнаҭаӄны дыҩнашәар ишҧаӄалои? Убарҭ инарыбжьацәажәаз аҧҳәыс лыбз ада кәац анцәа илҿоумҵахын. Аҭыӡшәақәа рылҵуа ианалага, арахь даагеит. Ауаҩы даҳнырҵеит, аха сара исгәамҧхеит. Иаргьы дгьыл харак ахь дықәҵны дцеит, рҳәоит…

Дарикәеи сареи ҳаицәажәонаҵы, Мери ҳалаҿымҭӡакәа дындәылҵны дцеит, ҳазлацәажәоз лгәамҧхазар акәхап.

Сара схы сықәыжьны стәоуп. Сазхәыцуеит, сара сцеижьҭеи абри аҩнаҭаӄны иӄалаз атәы. Уи сара сгәы снархьуеит, исҭахым абас иахьыӄалаз, аха иӄасҵари?

«Мери рыцҳа илзамугәышьеит. Мери илыхьыз цәгьалаҵәӄьа игәнылгоит…»

Ахьышәҭҳәа амардуан сынхаҧалан, азал сныҩнаххит. Мери, лыхцәы ҧыртланы, аҳәара даҿын, асаркьа дадгыланы.

– Иӄалеи, Мери?..

– Акы еиҧшымкәа суҳәоит, Хына, уи аӡбахә ала усмацәажәан лҳәарашәа, днеины аҧенџьыр днадгылеит, адәахьы дыҧшуа.

– Дызусҭадаз уи аҷкәын, Мери?

Мери ҿылҭуамызт. Сара Мери уи дналацәажәар сҭахын, аха илгәамҧхошәа анызба, уаҳа илыдсымцалеит. Аҧенџьыр салҧшны избоит аҩны ахыб иахьыкәкәаны аҟәа цәыкәбарқәа аҩаршьҭра иахьҭаҭәо. Аҵлақәа ӄәиҭ-ӄәиҭӡа игылоуп, акы иазыӡырҩуашәа.

Адәахьы сындәылҵит…

* * *

– Мери, баала баргьы, баала! Ара быҟазар иҟабҵои?

Мери абарҵаҿы дгылан. Сара есышьыжь усура ҳәа санындәылҵуа, лыблақәа ҭраа днасыхәаԥшлоит, маӡажәак салҳәарц лҭахушәа.

Сара Мери даалар сҭахын. Избон уи акы дшамырҭынчуаз, акы шыгәнылгоз, акы дхәаҽны дшамаз, изхаразаалакгьы, изыхҟьазаалакгьы...

– Уа бӷызцәа зегьы ыҟоуп, иччоит, ихәмаруеит. Быгәгьы неиҭыбхып, баала, бзиоума?

Абри уара ушԥаҟоу, узакәытә уаӷузеи ҳәа насаҭалкрашәа, раԥхьаӡа ианызбаз еиԥш, лылақәа раӡа инасыхәаԥшит.

– Бца, нан, бца! Ас мацара бабанӡатәои?.. – Дарикәа ҳцәажәабжь лаҳан, даадәылҵит.

Ашҭа ҳанҭыҵит.

Зны Мери дыччоит, зны – сара. Уи лыччабжь хааӡа, игәыкӡа аԥсабара иналаба ицоит. Арадқәа цоит, икахәхәа, ҏееиваԥсаны, ииаҵәаӡа. Амра агылара иаҿуп. Ажәӷан агәы кеикеиуа иааԥшуеит.

ААԤЫНРА АНААИУА

Даур дышнеиуаз акәымкәа, ԥыҭк днаскьахьан еиԥш, дааҭгылан, ӷаԥхьа абри иара аус ахьиуаз ашкол ахь дынхьаԥшит. Уи гылан аҽеиҭҳәаны, аԥенҵьырқәа ҕьазҕьазуа, кыцла ихыбны. Акыр зхыҵуаз, акыр аҵьабаақәа збахьаз ашколқәа иреиуан. Даур абраҟа аусура далагеижьҭеи рацәак ҵӡомызт.

Даур уажәы ашколгьы, ашкол авараҿы игылақәаз ашәырҵлақәагьы, ахәыцқәа рымпыл асырҭагьы – зегь илаԥш нархигеит. Убарҭ рҟны иара ихәычреи иқәыԥшреи ирыдҳәалаз хҭысқәак, ӷаԥхьа иҿыцҳҳараӡа, игәалашәараҿы хашҭрак рықәӡамкәа иаанханы иҟаз, нырнибаалеит. Нас, ашкол инаркны агәашә ду ахьҿаз аҟынӡа иаагаз амӷа деиҭананылеит. Уи наҟ-ааҟгьы аԥсаҵлақәа авеиҭаҳан

ихачача-хачачаӡа. Ашкол аштаҿы иҭынчран, аурокқәа рҟынтәи макьаназы аҵәҵәа ҟамлацызт. Даур агәашәаҿы данааи, ԥшьшьала даахан, дынҭыҵит.

Даур ианакәзаалакгьы абра данааилак дааҭгылон. Даанаԥшы ааԥшуан. Зегь раԥхьаӡа илаԥш назықәшәоз, иармарахьтәи иганахьала, рацәак набжьамкәа, ақыҭа иаҿыкәыршашәа иааԥшуаз ашьхара аган ҟьаҟьара ду акәын. Амрагьы есышьыжь убра инхыҵны, ақыҭа агәы иналаԥшуан.

Даур дахьыҩназ арантә рацәак бжьамызт. Уи, Арҵаҩцәа рыҩны ҳәа изышьҭаз, аҿы ақыҭа агәахьы ирханы, ашкол хәыҷык инацәхыкшәа, амҩа аҿықәан игылан. Кыцла ихыбын. Аԥхьа зегь еиужьын, абаркьыл аҭаны. Иаакәыршан шәаԥыџьаԥқәакгьы авеиҭаҳан.

Даур уажәы уахь ихы мырхакәа даагьежьын, зҽеимыртаға, зԥашәқәа арахь, адгьыл ахь иалыҳәҳәо игылаз, уи аҭәаҵла ду днамҵысын, ақыҭа агәы шыҟаз иҿынеихеит. Ақыҭа агәҭаны ҩбаны еихагылаз аклуб ҳаракы гылан, дгьыл гәарҭак амҽхакны. Уи анаҩсан – аколнхара акантора. Убарҭ рҿаԥхьаҟала амагазин гылан, аԥхьа зегь саркьаԥсараха иҟаҵаны. Абра акәын ақалақь аҟынтәи иааиуаз автобусқәагьы ахьаанҿасуаз. Даур уи дазыԥшны, зымҩа амҩа ахықәахь днаскьаны, даагылеит. Шьыжьы иныҵхахаз амра, хәыҷыхәыҷла ажәҩан ӡмыжьра иаҵаланы, хыхь аҽаҳаранакуан...

Ус, дук хара имгакәа, автобусгьы аакылсит. Даур автобус дынҭалан, иахьҭацәыз ҭыԥк аҿы днатәеит. Уи, ақыҭа агәы иалсны, аҿынанахеит. Амҩа ахықәқәа рҿы инхақәоз раандақәа рҟны ирхагылақәаз аҵлақәа ихьыдхәаны ажь рықәын, еиқәаҵәамҳаҳараӡа, ажьыргәыцқәа ҟәаз-ҟәазӡа. Наџьхьоуаа макьаназы ҭагалара напы адмыркыцызт.

Даур дахьтәаз, уажәы-уажәы игәы ҭцыблаауа, ибла иныхгылон Иаҭмеи иареи реиқәшәара, реицәажәара. Дарҭынчуамызт уи. Омашәа иубаша, дабаакылҟьеи уҳәарауазеи Иаҭма?

...Уи иацы ашьыбжьышьҭахь акәын. Даур иурокқәа дрылгахьан, аха аҩныҟа дымцацкәа, арҵаҩцәа руадаҿы дтәаны, иусқәа дырҿын.

Убри аамҭазы аӡәы ашә атыгә-тыгәҳәа днасит. Апионерцӡызаа дҩагылан, ашә аартны днавацшызар, ҵаҩ хәыҷык, лхахәы қымфыфылӡа, ашә давагылан.

– Иа, Даур дыҟаӡами? Абна агәашә аҿы аӡәы диҭахуп, – лҳәеит уи ахәыҷы, лыцси-лыцси еихьымӡо. Дыҩны дшааз ҩашьомызт, лыӡӷ хәыҷқәа ҭҵәрааны ицон.

– Ибзиоуп, сара уажәыҵәҟьа снеиуеит, – Даур дҩагылеит.

Даур ишәҟәқәа аашьҭыхны дындәылҵит.

Агәашә данынҭыҵ, дыцшызар, аҵла амҵаҿ ҷкәынак дгылан. Уи Даур дшибазҵәҟьа, арахь иҿааихеит.

«Иаҭма? – Даур игәы инҭыҩит уи ихьӡ. – Дабаҟаз?.. Даазгазеи?..»

Ихьшәашәа-хьшәашәаӡа рнапқәа ааимырхит.

Даур уахьихәапшуаз, ижәҩахырқәа ҟьаҟьаӡа, Иаҭма иеиҳа хәыҷык даун, имахәарқәа иаарыланы. Иаҭма, дхылҭыҿӡа, хәыҷык дкьаҿын.

– Даур, сара ак уасҳәарц сҭахын, иҟалозар... – Иаҭма иблақәа ҳәаҵәыҳәаҵәуа Даур днеиҿапшит. Даур зымҩа днацхьаны, акы далацәажәарц шиҭахыз ҩашьомызт.

– Уааи зны суадахь ҳнеип, нас иуҳәап иуҭахугьы...

Иаҭма рацәак иамаимкцәеит. Еиманы Арҵаҩцәа рыҩны шыҟаз рҿынархеит. Уаакәын Даур дахьыҩназ. Амар-дуан хәыҷы иҩхалан, абарҵа иныҵысны, Даур иуадахь иныҩналеит. Ауада хәыҷын. Ацӊьырқәа рзааигәашәа, Даур итетрадқәеи ишәҟәқәеи зқәыз столк гылан. Акаруаҭ, иара дзыниалоз, аҭӡы иадгылан. Қрызхыҵуаз шифонеркгьы, аҿы еихыкка, иҩнагылан. Уаҟа Даур иплашь заҵәи исарочкақәаки ҭакнаҳан. Икьаҿ аҟәардә иахшьын. Днеин, иаахихын, акаруаҭ аҿы иныкәҵаны, аҟәардә Иаҭма инаидигалеит дтәарцаз. Ацӊьыр днадгылан, ахышәқәа днарыханы, иҟьаҟьаӡа иааиртит. Акыдыршәылақәагьы хәыҷык аҟара днарыхашәа иааирҿеит.

Ашоура ҩнаҳанто иҩнан ари ауада. Шьыжьы аахыс ицхоз амра аӷәтәы ҩны иалымсыкәа ииаанхозма. Ҵкырп-ҵкырпҳәа хәаҷақәакгьы аҭӡы ахькылырҵәоз рышьҭыбжь уаҳауан.

Иаҭма аҟәардә дааханы, астол азааигәараҿы днатәеит.

Азныказы ихы инапы наҵиргәеит, имышьхәылҵ астол иныҟәкшәа. Хәыцра хьанҭак ихаҿы иааины дазхәыцуа џьушьап, илаԥш кыдхалоит џьарак.

Даургьы акаруаҭ акьыԥшь аҟны дныҟәтәеит. Изнапык акаруаҭ ахы иныҟәиҵеит.

– Исоумҳәои, нас, иуҳәарц иуҭахыз? – Даур иаша, уи диҿаԥшуа днаиазҵааит.

– Изуасымҳәахуеи... Иуасҳәарц азы ауп сзаазгьы... Сара уара уздыруан, Даур. Сара Мзашҭатәуп. Уара рҵаԝыс аус ахьууаз. Саб Бабал ихьӡуп. Ҳ-Лацәышбаҟәоуп. Изхысҳәаауа, сара уара акырынтә узбахьан. Ахәыҷҟәа уман ачаиҿыхра уанцозгьы, ачаирҭаҟынгьы. Иугәалашәома? Сара, ҳколнхара ахантәаԝы, Гьыргәал Аинырба, имашьына саҟәтәан...

Даур ари аҷкәын акырынтә дибахьан. Ачаирҭаҿгьы днеихьазар акәхарын, аҿаџьарагьы дибахьазар акәхарын, аха ус иааигәаны изеибамдырцызт.

– Уара иугәалашәозар акәхап сара сԝызцәа гәакьацәа Хьрыԥси Ахреи... Уи аҽны ачаиҿыхразы амца акны иҟан. Хәыҷгьы дугьы ачаирҭа ихын. Хьрыԥси, Ахреи, сареи машьынала ҳнеит ачаирҭаҟны. Уара Асмаҭ улыдгыланы ачаи ҿухуан. Иугәаламшәои? Сара уахь сымнеиӡеит...

– Ишԥасгәаламшәои, исгәаламшәакәа, аха... – Даур, убри Хьрыԥси Ахреи анааигәалашәа, ицәа даатӡыӡеит. Ихаирштырц игәы иҭаиккәахьаз ахьӡҟәа ԝаԥхьа иҿыцҳҳараӡа Иаҭма иаацәыригеит.

Уи дзызиазҵаакәоз зегь игәалашәон Даур. Аха уи ииҳәарц иитахыз изеилкаауамызт... Асмаҭ!.. Омашәа иубаша... Асмаҭ!.. Ицәажәараҟны уажәы-уажәы уи лыхьӡ налаиршәуеит. Уи лыӡбахә далацәажәарц аума игәы иҭоу? Мамзаргьы аҽаку?

– Иумдыруеи, сара ашкол салгахьеит. Салгеижьҭеи абар шьҭа хышыҟәса инареиҳауп. Ус, арра сыргеит. Сыргеит сара абри уара ҳара ҳҟны аусура уаналагаз аамҭазы. Шыҟәсынаҟьак схызгахьан. Ус, мызкы ҳәа аҿҳәара сыҭан соурышьҭит аԝныҟа аԥсшьараз. Шаҟа аара саргәаҟуаз! Асолдаҭ итәы умдыруеи?..

Иаҭма ашә ахь дынхьаԥшит. Ирҵаулаӡан акы даз-

хәыцуашәа иҽааҟаиҵеит. Ашә аартын. Икылхха иҟаз абаркьылгьы днахәаԥшит. Нас, ахьшәҭҳәа, акы ааигәалашәазшәа дҩаҭрысын, Даур иахь дынхьаԥшит. Даур ҿымҭӡакәа уи дихәаԥшуан.

– Изысымҳәахуеи, исҳәоит… – иҽааириашеит Иаҭма. – Асмаҭ думдыруази уара? – Даур днаиазҵааит.

– Дышԥасзымдыруаз, – иҳәеит Даур, уи изҵаара агәхьаа мкӡакәа, ихы аарҵысшәа. Аха Иаҭма изҵаара иаша иахьықәиргылаз омашәа иубартә иҟан. Иаразнакала ак хьанҭаӡа инаигәыдҳалазшәа дааҟалеит Даур. Дыззыԥшымыз, дызқәымгәыӷӡоз акы цәырнагон ари азҵаара. Даур уи уажәшьҭа игәы азҩон.

– Асмаҭи сареи ҳаӡбахәқәагьы умаҳацкәа уҟамызт?.. – ихы ааирҵысит.

– Сара егьсыздырамызт… – ҭынч аҭак ныҟаиҵеит Даур.
– Асмаҭ сара бзиа дызбон. – Иаҭма, уажәраанӡа изымҳәоз, ахьшәҭҳәа иааҭирҟьеит.

Даур мцабзшәа акы наихҟьазшәа ибеит. Дааилнашьааилнашьааит. Ииҳәо закәызеи, мшәан?

– Сара уи илеиӷысшьоз аӡәгьы дсымаӡамызт, Даур… Саргьы уажәшьҭа схәыҷӡам, акы еилыскааует, акыр збахьеит, гәаартыла суацәажәарц сҭахуп. Арра сыргеит сара, аха уи сара дысхашҭуазма? Да, иҳәеи? Аӡӷаб уара иуцәыхараны даныҟоу ауп еиҳагьы бзиа данубо. Аиеи, аиеи. Усҟан аҽакалашәа уҟалоит. Зегьы нкажьны лара лышҟа уеихоит, аха… Сышәҟәқәа храаӡраауа амҩа ианын есымша. Нас урҭ сара сырзыԥшуан. Зных исзылҩит аҭак, ҩынтә исзылҩит, аха нас илгәыҵалах сзымдыруа саақәлырхеит. Сҭахеит сара акаҭа. Уи аҩыза сазыԥшымызт. Хьрыԥси Ахреи рахь изҩыз ашәҟәы аҭак аҟны ус сзанырҵеит: «Уаҳа лыӡбахә угәалаумыршәан. Уи уара убзиабара даԥсам…» Сшыҟалаз сара исыздыруам. Сгәы злеиқәысҳәааларыз сақәшәомызт. Аха иҟасҵарыз?

Иаҭма ихы ларҟәны дахьцәажәоз амца иҿықәлан дцон. Уажәы-уажәы ихаԥыцқәа неихарӷәӷәо, инапқәа еихьишьуан. Акы дарҵәиуан, дархынҳәуан. Даургьы ииҳәарыз дақәшәомызт.

– Сааит сара аррантәи. Аха сеиҭацоит. Даҽа шықәсык сыгуп. Санааз аухаҵәҟьа акампаниа ҕәҕәа ҟарҵеит аԥны. Зегь еизеит. Гәырҕьаран. Сара маӡала Асмаҭ лҟынӡа ауаԥы дсышьҭит. Уи илаҳахьазаргьы ҟаларын сара сшааз, аха дмааит. Уаҳагьы лхы сылмырбеит. Хьрыԥси Ахреи насҿагылеит, убри уаҳа уҿы налзырханы ажәак анлоуҳәа, уареи ҳареи егьаҳзеилам ҳәа. Игәнызгеит сара. Дысцәыӡит сара Асмаҭ. Аха уеизгьы сара исҭахын сналацәажәарц, илҳәо еилыскаарц... – Иаҭма даахәыцхәыцит, ҵаҟа дышьҭаԥшуа. Нас ихы дааԥахеит. – Изхысҳәаауа, исҳәарц исҭаху, сара ирацәаны ажәабжьқәа сарҳәаахьеит, аха... Абри Асмаҭи уареи ишәзеилаз? Еизыҟазаашьас ишәымаз?.. Убри сҭахуп... – Иаҭма иаша Даур днеиҿаԥшит. Абри акәын иара зҳәаара иҭахызгьы, абри акәын игәы иҵхозгьы, игәы змырҭынчуазгьы. Даур ԥаԥхьа мцабзк наихҟьазшәа ибеит. Асҵәҟьа иаартны ацәажәара дақәымшәацызт.

– Иаҭма, уаазышьҭыда уара сара сҟны? Иуазҳәаада абри аԥыза ажәабжьқәа уара? – Даур иҽааркьакьашәа, илакҭа ҭыршәаа Иаҭма днеиҿаԥшит.

– Схала сааит, аӡәгьы уца ҳәа сеимҳәаӡеит. Сахьыҟоугьы рыздырӡом иахьа...

Даур даагылеит. Иуада хәыч аҟны даалеиԥеит. Асаркьа икыдкнаҳалаз днаныԥшылеит. Ихы-иҿы амца ықәын.

Иаҭма иаԥхьа астол иқәыз асаркьаҟны иавҵаз Асмаҭ лпатреҭ илаԥш адхалан, дахәаԥшуан. Дахәаԥшуан, абри Асмаҭ Даур дицәигазшәа, насгьы димырбаӡакәа абрахь џьара ҭыԥ ԥхьакырҭак аҿы дҵәахны димоушәа. Аха Асмаҭ ҳәа урҭ зыӡбахә рымаз уажәы Даур иҟынгьы дыҟамызт, Иаҭма иҟынгьы. Руа дзызхәыцуаз здырхуадаз. Мамзаргьы уажәы лгәы рҭынчны, акыркырҳәа дыччо, хьаа-баа лымаӡамкәа џьара дтәазаргь иалудыраагәшьозеи? Аха араҟа ԥыџьа аҷкәынцәа еидшыла лыӡбахә иалацәажәон.

– Сара еизыҟазаашьас исымааз Асмаҭ лҟны? – Даур, астол акьыԥшь иҽнадкылашәа, Иаҭма иахь дааҳәны даагылеит. Иаҭмагьы, аҟәардә дзықәтәаз даақәҵәиаашәа, ишҟа даахьаҳәит. – Асмаҭ дызҕаб бзиоуп. Акала улывалартә дыҟам. Сара уи ԥызас дысшьон. Бааԥсык лыхьӡала сгәы

иҭасымкыцызт бзанҵыкгьы. Лангьы, лабгьы, лашьагьы цәгьаӡа ҳаҭыр сыҟәрҵон... Аха исзеилкаауам абри уара узышьҭоу? Асмаҭ бзиа дубозҭгьы, Асмаҭ лахь уцандаз, улацәажәандаз! Сара сҟны иуҭахузеи?..

Даур днеихашәит. Абжьааҧны ачча зҵахәмаруаз илакыҵақәа нҭахәалеит, гәамҵра ҟазшьак аарҧшуа. Иажәақәа кьакьахеит, хаарак рыҵаӡамкәа. Ихыжәжәа-хыжәжәаны ауп дышцәажәо.

– Сара исҭаху: уаргьы улмацәажәан, саргьы слацәажәом... – Иаҭма уажәы аҽакала даацәажәеит.

Иџьоушьаша, иихәақәо урзыӡырҩыр, омашәа иубап. Дызҿқәоу закәызеи? Ус иауама иара? Насгьы, уи змааноузеи? Даур ус аламала унапаҿы иааугақәо дреиуоума? Избан иара Иаҭма ус зиҭаххаз? Асмаҭ изакәызаалак акала дахьирхәырц аума игәы иҭоу?

– Сара стәы сара издыруеит. Сара сгәы иҭоу, сара сзышьҭоу уара уус алаӡам! Уара ишузеиҕьу ухы мҩаҧга! – Даур дныхшәааит.

Ҵыҭраамҭак рҩыџьагьы ҿымҭӡакәа ус игылан. Даур иихәақәаз Иаҭма ишигәамҧхаз инубаалон. Даур иҽрыцҳатәны ихы мҩаҧимгацызт бзанҵыкгьы. Иихәаз ҳәазар иҭахын, дышьҭрақәланы, дхьати-ҧатиуа ҩынтә алацәажәара иара ицәаҩамызт.

– Ибзиоуп, нас... – уаҳагьы имҳәаӡеит Иаҭма. Ихы ларҟәны дындәылҵит. Даургьы днаицдәылҵит.

Уажәы Даур дзыҟәтәаз автобус наваҵәи-ааваҵәиуа, иааҭгыло, аҟырҟы акы кылахазшәа ихәцәырххо, аҟалаҟь иналалеит. Иҽкыдҵашәа дзыдтәалаз аҧенџьыр аҟынтәи, еицрыхәхәа игылаҟәаз аҩнҟәа дрыхәаҧшуан Даур. Урҭ изхара ибаанӡа, ахьшәҭҳәа иҟәгьежьааны, зымҩа ицон.

Автобус аҟалаҟь агәҭаны ианааҭгыла, Даур дынҭыҵит. Авокзал ахь дцаргьы иҭаххеит, аха Мзашҭаҟа ицоз амашьына макьаназы идәыҟәломызт. Аамҭа ҵыҭк иман. Иҧсыҧ игәаҵанӡа иганы даақәҧсычҳаит. Амшын ҳауа неиҿасит изҩыдаӡа. Нас, аҟалаҟь агәы иалсны ицоз аулица иаваршәны иҿынеихеит, ауаа рыжәпара днагәылсуа...

* * *

Асааҭ хәба рҟынӡа имнеицызт, Даур амашьынақәа раанӡасырҭаҿы данааиз. Аблеҭқәа ахьырҭиуаз ахышә хәыҷы днадгылеит.

– Мзашҭа ицо автобус аҟны аблеҭқәа шәымоума? – дналазҵааит аблеҭқәа зҭиуаз аԥҳәыс кьаҿ.

– Ааи, иҳамоуп, шаҟа? – лхы аалырҵәиит ишҟа.

– Акы… Асааҭ хәба рзын ами ианцо?

– Аиеи… хәба рзы.

Даур аблеҭ аалымихын, аԥара налыҭаны, автобус ахьгылаз ахь иҿынеихеит.

…Мзашҭаҟа!..Абас акәын раԥхьаӡагьы убрахь ихы анирхоз дшыҟаз. Араион аҵара аҟәша аҟнытә дандәылҵыз инаркны, убрахь дцаанӡагьы убри дазхәыцуан. Ишимбацызгьы ибахьоушәа, ақыҭақәа иибахьоу зегьы иреиӷьушәа, изышьҭымкаауаз аԥхыӡ еиԥшны акы иблаҿы иааигар иҭаххон, аха иабаҟахыз.

Уи аҽны амра каххаа иԥхон. Аҳауа ҟәызгаӡа иҟан, иҭынчран. Абри иахьа дызго иаҩызаз втобуск Даур Мзашҭа агәы даақәнаргылан, иаахынҳәит ашьҭахьҟа, даҽа џьоукы аманы.

Даур уи днашьҭаԥшит. Нас, ичамадани ишәҟәқәеи аашьҭихит. Иплашь зымаҩа ичамадан иадкылашәа икын. Иаԥхьаҟа игылаз аҭәаҵла ду амҵанынӡа даннеи, дааҭгылеит. Ичамадан наиргылан, иплашь хыхь инақәиҵеит. Ашәшьыраҿы ихьшәашәаран. Даур ичабра ааҭихын инеиҿишьит, ихәда иныҵишьит. Маӷра хҵәа блуз шкәакәак ишәын, ихәаԥштәалаз иеиқәа иақәҵаны. Амра иикыз иныԥшуан. Аиқәара инубаалон. Иџьымшьқәа ҟьаҟьаӡа, ихиҿы ааизыгьежьны, иԥаҵа еиқәаҵәақәа кыдышьшьы, ихәда инаҵакшәа шәахсҭа хәыҷык инын, даныхәыҷыз аахыс инхаланы. Ихахәы еиқәара рацәак иоумышьҭыкәа, ирԥшӡаны иҵрыффан. Даур усҟан ицқьаны ҩажәихәба шықәса ихыҵуан.

Даур днаԥшы-ааԥшит. Арантәи ақыҭа агәы ишуҭахыз иубарҭан. Иаԥхьаҟала аклуб ӷьазӷьазуа днаҿаԥшит. Иарӷьарахь – аколнхара акантора. Аԥхьа аԥсаҵла қәыԥшқәа идырԥшӡоит. Иармарахь ала, амҩа нымҩахыҵ, ҧыҭк

инаскьаганы, хыбра дук гылан. Ашҭа иаакәыршан аҵиаа ԥшӡақәа еиҭаҳан. Ахәыцқәа рыхәмаррҭақәа аман. Аҳаскьын қашәқашәон. «Ари Мзашҭаа рышкол акәхап», – игәы иааинаҭеит Даур... Аклуб аԥхьа ҷкәынцәақәак, ӡҕабк дрыгәҭылакны, акы иалацәажәон еибарччо.

Даур, амҩа ианылан иааиуаз аҷкәын данизааигәаха, ишԟа шьаҿақәак ныԟаиҵан, днаиазҵааит:

– Аҩыза, абни иаабо ашкол акәӡами? – ииапы наирххан, ашкол ауп ҳәа игәы зызҩоз ахь дынхьаирԥшит.

– Ааи, ашкол ауп, – аҭак ныԟаиҵеит аҷкәын.

Уи Даур иеиҳа аурыла ԥыҭк деиҳан. Ихахәы еиқәырҳәны, ихи-иҿы ааизыхәхәаны, аиқәара иаманакуан. Ибла агәқәа аԥшьын. Деилаԟаца, дцыхӡа.

– Сара ашкол адиреқтор дысҭахын.

– Ашкол адиреқтор уаԟа дыԟоуп. Уара урҵаҩызар акәхап? – днаиазҵааит.

– Ааи, сырҵаҩуп, – Даургьы ихы ааирҵысит.

– Ҳаибадыруаз, сара Мизан сыхьӡуп, с-Нарҭбоуп, – инапы наирххеит. – Саргьы сырҵаҩуп.

Абраԟа иааибадырит Даури Мизани.

Ашкол ашҭа ианынҭала, шьоукгьы, арҵаҩ ҿыц даҳзаарышьҭит ҳәа, аԥенџьырқәа иныркылԥшқәеит, аха Даур хырҩ римҭаӡеит. Абарҭа ианынхала, Даур иикқәаз ишәԟәқәеи, ичамадани, иплашьи зымҩа иныкҿаиргылеит. Иҽааирҽеит. Нас, арҵаҩцәа руадахь имнеикәа, адиреқтор иҭыԥ ахь рҿынархеит.

Ашкол адиреқтор иҭыԥаҿ дыԟан. Иҽеимыртаҕа астол дахатәаан. Инапоуқәа астол иқәҵаны, газеҭк аԥхьара даҿын. Ишьҭахьԟа аԥенџьырқәа ԟьаԟьаӡа иаартын. Ашкол ашҭа унҭаԥшуан. Уи иуаҩыбжара дҭагылан. Ихы казказуа исан.

– Қьаазым Ерасҭа-иԥа, арҵаҩ ҿыц дышәзаазгеит! – иҳәеит Мизан, ианыныҩналаҵәԟьа.

– Бзиала уаабеит, бзиала уаабеит, ҳшузыԥшыз!.. – дҩагылан, Даур инапы ааимихит. – Сара араион аҵара аԟәша аиҳабы исеиҳәахьан... Ҳашԥаманшәалахеи!.. Шәтәақәеи!..

Даур блала зегь ааимидеит.

– Мизан, ҳара зегь раԥхьаӡа ҳзышьҭалаша ҳасас иҭыԥ арманшәалара ауп. Угәы ишԥаанагои? Дабазыманшәалахари? – адиректор Мизан днеиҿаԥшит.

– Исыздыруам, Қьаазым Ерасҭа-иԥа, саргьы дызгон, аха сара сшыҟақәоу шәара ижәдыруеит, сҿыцнхаҩуп, мамзар схы сеигӡомызт...

– Абарҭ Андрозраа рҟны ишԥаҟалари?

– Андрозраагьы хәыч гәарҭак ирылатәоуп, уа даманшәалахарым...

– Нас?.. Аа, исгәалашәаз, уара, убра ишԥаҟалари, Аруҭан иҭаца, илыхьӡузеи, Ҭебра, ларгьы лхала лоуп иҟоу. Ԥҳәыс бзиоуп лара. Уи ауаҩы иныҟәгараз дыцәгьам ҳәа сыҟоуп...

– Уа ибзиоуп, иагьыманшәалоуп, Қьаазым Ерасҭа-иԥа, – иҳәеит Мизан.

– Уцаны, убри Аруҭан иԥҳа, Асмаҭ, аклуб аҟны дыҟазар акәхап, усызлыԥхьеи арахь, ҳналазҵаақәап...

Мизан дындәылҵны дцеит. Азныказы ауадаҿы иааҭынчрахеит, ирҳәоз рымҵәазшәа. Даур дзызхәыцуаз акызаҵәык акәын. Дышԥаҟалари? Дышԥаднакылари абри ақыҭа? Адиректор уи иеиҳәеит ари ақыҭа егьырҭ ақыҭақәа излареиԥшқәамыз, насгьы ишқыҭа дууз, ачеиҵьыка шрымоу, аҳаҭыреиқәҵара ширдыруа. Уи зыӡбахә рҳәаз аԥҳәысгьы дшыԥҳәыс бзиоу, рацәак ихарамкәа дшынхо. Уаҟа иара дшыманшәалахо, игәы рҭынчны аус иуртә еиԥш аҭагылазаашьа шиоуа...

Даур амашьына дахьҭатәаз уажә зегь акакала игәалашәон. Игәалашәон, Мизан ӡҕаб ԥшӡак, лыблақәа ҕраны, лыхцәԥарақәа жәпаӡа, руак лаԥхьаҟа лгәы иадҿырбало, диманы адиректор иуада дшаааҩналаз. Уи Асмаҭ лакәын, аха иара диздырӡомызт. Асмаҭ, уажәгьы ибла дыхгылоуп иара, убасҟан дшибаз еиԥшҵәҟьа. Дкашәкаҷо, деилыхха, дыҵәрышкәаӡа, деинаалаӡа, лыҵкы ԥырԥыруа.

– Ҭебра, уа Ҭебра! – агәашәаҿ ибжьы наиргеит Мизан ахәылбыеха. Даур ичамадани иԥлашьи икуп...

– Шәҭал арахь, шәҭамлои? – Ҭебрагьы даадәылҵит. Уи абас ҩынҩажәижәабаҟа шықәса лхыҵуан. Лыблақәа ҕран, лхы ашлацқәа наланаԥсахьан.

– Ҭебра, асас дыбзаагеит, ҳбыдыбкылома? – Мизан даахәмаршәа, дналацәажәеит.

– Иауазеи, нан, шәсыдсымкылакәа, – уигьы дапсышәаха днарпылан, рнапқәа аарымылхит. Убри аамҭазы, нахтәирахьшәа игылаз аҩнаҟынтәи даадәылҵын, рышҟа лҿаалхеит Асмаҭ. Даур рапхьаӡа акәны игәы инҭашәеит абри аӡҕаб абра дынхозар ҟалап ҳәа.

Хазы ихкааны, ашҭа цқьаӡа, ԥсуа кәасқьа хәыцык зымҩа аҽырҭынчны игылан. Уи шжәытә ҟаҵараз ҩашьомызт. Абыркьылқәа ҭыҟҟаны сахьақәак рнын. Ари Ҭебра лынхара акәын. Рызынтәыкгьы еиманы убри акәасқьа иҩхалан, абарҭаҿы инатәеит. Наҟгьы даҽа ҩнқәак гылан, аха урҭи арии хәыцык рыбжьан. Ргәашәгьы хазы иаҿан…

Иааилашәшәит.

Аҳәса азал аҟны астол аадырхиеит.

Алашарақәа аркын иахьабалак.

– Абри стаца лоуп, баба, лара акыр аџьабаақәа лбахьеит. Сашьеиҵбы иԥҳәыс. Иарадыԥсгәышьахьеит. Илахьуаҳа анымзар акәхарын. Ҩыџьа аԥҳацәа лымоуп, урҭгьы хаҵа ицахьеит. Лара абри аҩнаҭа ашә амкындаз ҳәа абра дахгәышьоуп, – даҿын ацәажәара, ашьҭахь иаарыхҭыгәлаз ахаҵа быргь.

– Ари дызусҭада? – Даур ихы Мизан инаидикылт

– Ари Аруҭан ихьӡуп, д-Саӡбоуп, абри аӡҕаб иаҳхагылоу лаб иоуп. Абраҟа дынхоит, аандак ауп ирыбжьоу, раштақәа еиҩызшо. Дзакәытә хаҵоу убахра уҟоуп.

«Абни аӡҕаб лаб иоуп…» – Даур ууанӡа зыхьӡ иаҳахьаз аӡҕаб дналыхәаапшит…

«Асмаҭ… Бышԥаҟаз усҟан бара, Асмаҭ? Аухантәаракгьы баҳхагьежьуа баҳхагылан. Мизани сареи ԥыҭк анаажә, сара маӡа-маӡа быхәаапшра салагеит. Бара бхы сцәыбыхьчон…»

– Уара, абра уҩнеиԥш иба, акы уацәыԥхамшьан, ухы ахумбаан. Ҭебра ауаҩы изы лыԥсы ҭылхуеит, илылшо ала уныҟәылгап… – иҳәеит Аруҭан. Уи рацәак дауцәамызт, иԥаҵақәа кыдышьшьы, ихахәы шлаӡа, макьаназгьы мыч гәарҭак шилаз инубаалон. Блуз хәаԥштәалак ишәын, наҟ-ааҟ аџьыбақәа ҿаҵаны, икәаԥӡа ԥсуа хылԥакгьы ихан.

– Сара уажәшьҭа исылшома шәара ишәылшо, шәара шәыҷкәынцәоуп. О, аҷкәынра иацназго иҟоузеи? Ҳарҭ ҳаныҷкәынцәаз аҽаамҭан. Усҟан аҽакала иҟан. Иахьа – аҽаамҭоуп…

Уи акыраамҭа дцәажәон. Ашьҭахь, ҧыҭк анижә, уаҳа илымшошәа ибазар акәхап, дҩалгылеит. Гәыбӷан ирымҭаразы аҧсшәа иҳәеит. Нас дындәылҵны дцеит. Уи иҧхәыс Маҟагьы рацәак даанымхацәеит. Даури Мизани шеидтәалаз акыр аҵх ргеит. Ауха Мизан акыр идырцалеит даанҿасразы, аха имукәа иҩныҟа дцеит.

Аҵх хьыҵәацараха иҟан.

– Асмаҭ, баасыцхрааи, нан, ҳасас иҭыҧ ааҳарманшәалап…

Асмаҭи Ҭебреи азал иныҩнысын, аҧхьатәи аганахь ала иамаз ауаҭах хәыҷы иныҩналеит. Даургьы уахь днарышьҭалеит, аха абарҵаҿ иҽаанікылт.

– Ишҧоубари, нан, абри ауада? – ианеилдырга, Ҭебра Даур днаиазҵааит. Даур ашә дылагылан.

– Иабаргәузеи, ибзиами. Сара сеиҧш иҟоу иагьицәымцхәцәоуп… .

– Иахьарнахыс абри ауада уара уахызбаауам.

Урҭ андәылҵ, Даур ихала уаҟа дааҩнахеит. Ашә ныдиҵеит.

Аҧхьатәи аганахь ала ҧенџьыр заҵәык аман, акыдыршәыла кыдыршәылан. Акәакьаҿ уаџьаҟ хәыҷык аҿаҟаҵаны, уахьынагәыдҧшылоз аҩныҵҟа алҩа иашәхьаз аҿыҵа ҭышәшәаара умбартә еиҧш, газеҭк аҧыракнаҳан. Даур уи дааигәырӷьеит. Аӡынразы ахьҭа дакыргьы, мҿык ҧшааны инҭеиҵон. Наҟтәи аҭӡахьы каруаҭк цқьаӡа еилырганы икҿагылан. Уи иара дахьышьҭало акәхарын: стол хәыҷыкгьы, ашьапқәа кьынааӡа, ҟәардәк адыргыланы, аҧенџьыр азааигәарашәа игылан.

Абраҟа ашьапы акит Даур Аҵанба Мзашҭа аҟыҭаҭәи раҧхьатәи иҧсҭазаара. Ауха, алашара анирцәагьы, акыраамҭа дызмыцәаӡакәа, иууаӡа иҟаз ауада хәыҷы дыҩнаиан…

* * *

Ашьыжь. Амра гьамгьамуа иныҟәҵҵеит иахьабалак. Даур абарҭа дыҵагылан. Зегь ҿыцбарах ибон. Абарҭа аҟынтәи иахьабалак даанаԥшы-ааԥшит. Ашәырҵлаҟәа ирхылҵуаз афԥыхаа ашьыжьтәи аҳауа цҟьа иуԥнагалон.

Даур иҿы изәӡәаан, иҽааилеиҳәеит. Ҭебра ихәы ырмазеины астол иҟәлыргылахьан. Крыфан дындәылҵит.

...Раԥхьаӡа, аҵарашыҟәс ҿыц ианалаго, ахәыҷҟәа ргәырҕьара ажәԥан ашҟа ихалома уҳәаратәы аҽышьҭнахуеит, аҽаҳаранакуеит. Ашкол ашҭа аччабжь, ахәмарбжь нҭыԥуеит. Даур зегь ҿыцбарах ибаны дрыхәаԥшуан. Ашкол, иара аусура дахьалагаз, школ бзиан, еиҿкаан, зегь рыла еиҟәыршәан. Акала иҟәнушьартә иҟамызт.

– Ааҟ, дырԥегьых ҳнаҿагылеит, уажәшьҭа ашыҟәс аанҵәааанӡа еилыхароуп... Шәеиҵамхароуп, аԥызцәа! – Мизан арҵаԥцәа днарылаԥшит. Уи аҭоурых дирҵон ашкол аҿы.

– Уаангыл, уажәы алагамҭоуп, умыццакын. Анҵәамҭанӡа макьаназ акыр бжьоуп. Уаанӡа егьараан ҳагәҟәа кылеибаҵәап дареи ҳареи, – даҽаӡәгьы даацәажәеит.

– Алагамҭа бзиахар, анҵәамҭагьы бзиахоит, – иҳәеит Мизан.

Даур хәыҷ-хәыҷы дрылашьцылон арҵаԥцәа. Еиҳараӡак дзызхәыцуаз ахәыҷҟәеи иареи реизыҟазаашьа шыҟалашаз атәы акәын. Арҵаԥы ахәыҷҟәа рызнеишьа, ргәаҵаҿ иаҿоу асаԥаҭ аартышьа данаҟәымшәа, настәи иусура гьамас иамоузеи, изыԥсоузеи?

Даур классцыԥхьаӡа дахьнеилакгьы ахәыҷҟәа рыблаҟәа цҟьаӡа, игәазырҳагаха иԥылон. Уи иара гәырҕьарак инаҭон. Ахәыҷҟәа рыԥсҭазаара иаргьы иԥсҭазааразшәа ибон.

– Даараӡа ахәыҷ бзиаҟәа ыҟоуп ҳашкол аҿы. Аурок анеиҭархәо урзыӡырԥыр, уаареигәырҕьап, – иҳәон Даур, аурок аҟынтәи данааилак. Урҭ рызырԥышьа, урҭ рцәажәашьа, урҭ рҟазшьа дналацәажәон.

– Ахәыҷҟәагьы дара рхатә ҵасҟәа рымами. Сара игәасҭахьоу убри ауп, арҵаԥы ахәыҷы игәы кыдимхуазароуп. Ахәыҷы имаршәа куа уизнеир, иҟазшьагьы бзиахоит,

аҵарагьы иҿадицалоит. Ҳара зны-зынла, рызнеишьа амҩа анаҳзымԥшаалак, ҳанақәымшәалак, ҳаибаргәамҵуеит... Рлеишәагьы аҿееиҭанакуеит...

Мизангьы уи дахьалацәажәоз иубон ахәыҷқәа рааӡараҿы аилкаара ҕәҕәа шимаз. Урҭ рнаҩсшәа, ҿымҭӡакәа, ус дырзыӡырҩуа дгылан Ҭанас, арҵаҩы хыш, изблак дынцәыҵыԥшуа. Уи иҩызцәа абас акы ианалацәажәоз иара уиаҟара иҿалаирхәуамызт. Арҵаҩратә ԥсҭазаара дагәылаԥшны, цқьа ишыҟақәоу, ишеиҿартәқәоу еиликаарц иҭахымызшәа акәын ихы шымҩаԥигоз.

Ари ҭауади-аамсҭеи рхылҵшьҭра деиуоуп, – иҳәалон Мизан, зны-зынла уи дихыхәмарны. Егьигьы иажәақәа хжәаӡа рҿааирхон, аха Мизан аџьықәџьықәҳәа дыччон, дизгәааауамызт. Даур зегь реиҳа зҟазшьа игәаԥхоз Мизан иакәын. Иҿабызшәа хаан. Ауаҩы изы игәы аартын...

* * *

Аурокқәа рышьҭахь Даури Мизани ашкол ашҭа инҭыҵит. Ашкол ҩбаны еихагылан. Мзашҭа акыҭан игылақәаз ахыбрақәа зегьы ирылҳәҳәон. Урҭ мҩак акәын ирымаз. Аха Даур Мизанраа ахьынхоз хәыҷык даҩсны дцар акәын. Урҭ ианакәзаалакгьы, аусура ашьҭахь, ашьшьыҳәа инеицәажәо аҩныҟа еиццалон. Зны аколнхара ус иалацәажәон, зны – ашкол ус. Мизан убриаҟара ақыҭа ԥсҭазаара атәы идыруан, акала узиваломызт. Иарбанзаалак ақыҭаҿы иҟалақәоз аусқәа ихы рылаимырхәкәа иҿаанижьуамызт. Ақыҭауаа Мизан бзиа дырбон, пату иқәырҵон. Мзашҭа ақыҭан еилыхаран. Аӡынра ҳахьӡаанӡа ҳәа рурақәа ирҭан... Аколнхара машьынақәа, џьықәреила ирҭәны, еиҵақьуа, ацақәа рышҟа ииаҟьа ицон...

Даури Мизани ашкол аԥхьа инагаз амҩаду инахысын, иааҭгылеит. Мизан аклуб ахь дынхьаԥшит. Уи насҭхашәа, аҿееиҵҳәаны игылан. Иҭахкааны, аԥхьа ицыр-цыруа аихатә гәашә аҿан. Даургьы уахь дынхьаԥшит. Даур идыруан араҟа Асмаҭ аус шылуаз. Уи абри аклуб деиҳабын. Зны-зынла аамҭа анроуаз, аклубгьы иныҵаԥшуан, шәҟәқәакгьы

инарыхәаԥшуан, нас аҩныҟа ицон. Акиноқәа раан, ахәмаррақәа раан аҵьҵьаҳәа аклуб аштәа зегьы уаала иҭәуан.

– Даур, Асмаҭ дыҟаӡам ҳәа сыҟоуп иахьа. Аклуб ашә аркушәа збоит, дабацеи? – Мизан Даур иахь даахьаԥшит.

– Исыздыруам, умбои, – иҳәеит Даур. Нас инациҵеит: – Ашьыжь санааиуаз аҩны дыҟан. Ашҭа аԥссара даҿын.

– О, уара, уи зегьы ззыҟалҵо узымдырӡои? Даур сигәаԥхап ҳәоуп. Аӡӷабцәа ҩысҭаақәоуп. Аха Асмаҭ, аиаша уасҳәап, ус дыҟам, дыӡӷаб бзиоуп, деилҟьоуп, дҟәыӷоуп, – Мизан уи дааирҽхәеит.

– Сара исызлылагәышьоузеи?

Даур уиаҟара уи алацәажәара иҭахымшәа иҽааҟаиҵеит. Маӡа хәыҷыкгьы игәаҵаҿы иахьҭаҵәахыз иааԥхеишьеит, Мизан иҵидыраазшәа.

– Уаалеи, ҵьара ҭаҭынқәак ааҳхәап, – иҳәеит Мизан. Еиманы, раԥхьа иҟаз амагазин иаҿаԥшьшәа иамаз акрыфарҭа иныҵалеит. Ари акрыфарҭаҿы аҭаҭын рҭиуан, арыжәтә рҭиуан, ақытауаа араҟа крырфон, крыржәуан. Мыцхәы иашьцылақәаахьазгьы ыҟан.

Акрыфарҭа акәакьҭахьшәа икҿагылаз астол аҟны хҩуаак ахатәан, арыжәтә рымҵагылан. Итәеижьҭеи крымҵуа иҟамызт, алҩа хадырчылахьан.

– Аа, Мизан!.. Нас, уара! Шәааи ҳаиҩызцәахап! Абыржәеиԥш ҽазны аамҭа ҟало ҵьышәшьома? – руаӡәк дҩыҵыззеит. Мчыла астол ахь инеиԥхьарц дналагеит, аха, уи егьа иҳәазаргьы, Мизан имуит.

– Иҭабуп, идуӡӡан иҭабуп. Абзиара шәзыҟалааит!..

– Нас, шәхы ҳадышәкылом... Ҳарҭ аколнхацәа иаҳзыжәуазеи!.. – ауаҩ ҟәаз дааматанеишәа иҭыԥаҿ днатәеит. Иҭаҭын иқәыз аақәихын, днаҿыхеит. Иқьышә нҭырқәацәааны, алҩа нҭирббит. Иватәақәаз аҷкәынцәа ус иааԥшуан ҿымҭӡакәа. Аха рыблақәа ҵархәны Даур иладырҟацон...

– Закәызеи ишәҳәо, Бабал, ҳара ҳарҵаҩцәоуп, макьаназ уи аҟынӡа ҳхамлацт, ауаа еилаҳхыртә еиԥш... – нараҭеикит Мизан.

Аҭаҭын аахәан ианындәылҵ, Мизан Даур днаиазҵааит:

– Даур, анҭ итәақәаз зусҭцәақәоу удыруама?

– Цқьа исыздыруам, аха…

– Аҟәазшәа итәаз, уи ҳқыҭантәи абна ахылаԥшҩы, Бабал иоуп. Уи иватәақәаз аҷкәынцәа иашьа иԥацәа роуп, ус рымам, ҳәыс рымам. Бабал инаишьклаҳәуа ицуп. Аӡәы Хьрыԥс ихьӡуп, ахы ҟаԥшьшәа иҟоу, егьи – Ахра… Рхахәқәа аушьҭны… – Мизан аҭаҭын аахиртлан, цырак неиҿеикит. Амца нацраирсын, днаҿыхеит. Даургьы ҭаҭынк неиҿыҵеикит.

Амҩа цон инаваҵәи-ааваҵәиуа, ажра ахықәқәа рҿы игылақәоу ахьацаҭлақәа рышәшьырақәа рыҽрыҵакуа. Амҩа азааигәараҿ иҟақәаз ашәаԥыџьаԥқәа ирҿышәшәаз абӷь ҩежьқәа ажра ахықә иқәԥсоуп, амҩа ианыԥсалоуп, хьарчхьарчҳәа ушьапы инаҵахәмаруеит.

Даури Мизани анеиԥырҵ, Даур ихала амҩа данылан дцон, ихы ларҟәы-ларҟәуа. Ақыҭа аԥсабара аҭынчраҿы аныҟәара гәахәарак инаҭон. Ианакәзаалак шьапыла аныҟәара мап ацәимкыцызт. Ихала амҩа дананылоз, ихәыцрақәагьы рҽеибаркны инеиԥылон, уи иазыԥшызшәа, инцәыҵахәыҭхәыҭуа.

Даур раԥхьаӡа акәны Хьрыԥси Ахреи ахьибахьаз дназхәыцит уажәы. Убри аҽены инаркны, иззакәу здырхуада, дахьцалакгьы лассы-лассы инеиԥаҳало иалагеит урҭ, рҽырԥагьаны, рҽыҳаракны. Аха Даур урҭ рацәажәарагь иҭа_ хымызт. Днарывс-аарывсуан.

Уи аҽены мҽышан. Амш бзиан. Ашколхәыҷқәа аколнхара иацхраауан. Иахьабалак ачаи радқәа ирхубаалон иԥшӡаԥшӡаӡа. Ачаирҭа ашәаҳәабжь ықәыҩуан. Даур, иара напхгара ззиуаз, аабатәи акласса дрылагылан ачаи ҿихуан. Данаахьаԥш, ачаи рад дыбжьаланы дааиуан Асмаҭ. Бырфын ҵкы еилшәшәак лшәуп, лӡара еихатырыуа. Иааџьеишьеит:

– Асмаҭ! Бабаҟаз арахь? Баҳзаазгазеи?

– Избан иара, сара сзымаауа сыҟазма? Зегь аус ахьыруа… Саргьы аколнхара сацхраарц сааит. Сшьапқәа еиқәршәны стәарызма нас?

– Мамоу, аха…

Даур Асмаҭ дахьааиз гәахәарас иҟаиҵеит. Иахиҳәаарыз издырамызт. Бла-бла дааимидеит. Лыхцәқәа, абжьааԥнеиԥш иахьагьы ԥбаны иԥаны илықәԥсан, хыхь ус касы еицарсак ала лхы ҵакын. Амра азыҳәан акәхарын. Ллакҭа ԥшӡара дынҭаԥшит.

– Асмаҭ, хаҭала иахьа бзыцхыраарц бгәы иҭада? Убри здырырц сҭахын…

– Сара зегьы срыцхраауеит, еилых дсымаӡам…

– Ус анакәха, саргьы бсыцхраауеит…

– Уаргьы суцхраауеит, аха… Сара егьырҭ абригадақәа рахьгьы сцароуп. Амхы бҕьыцқәа ҭсыжьуеит иахьа.

– Амхы бҕьыцқәа?

– Аиеи, амхы бҕьыцқәа, аколнхацәа ирызкны.

– Ибзиами, аха убри бымхы газеҭқәа рҟны ҳаргьы ҳаӡбахә џьара иабырҳәондаз, гәахәарас иҟаҳҵон. Ҳаргьы аколнхара ҳацхраауеит, ҳхы ҳаигӡом…

– Уи жәаҳәарада, аа, иумбари! – дааԥышәырччеит. Даур Асмаҭ данлацәажәоз игәы ҭынчын, иажәақәа ҟәандан, агәыразра рыҵан. Ларгьы дычча-хәмаруа акәын дышиацәажәоз… Азныказы дицәыԥхашьон. Уи, зҟны дыҟаз аԥҳәыс лҟны даннеилакгьы, хрыжь-хрыжь дцәажәон, аҽынкылара лнубаалон. Аха лыблақәа рҟны игәоуҭон ԥсҭазаара ԥшӡак шрыҵахәмаруаз. Аамҭа иаратәы ҟанамҵои. Даури Асмаҭи еишьцылеит, алафқәагьы неибырҳәалон.

Абас иахьеизааигәахаз акәу здыруада, ашьыжь дԥагыларгьы, мамзаргьы ахәылбыҽха акәзааит, аԥны даныҟоу, илаԥш лара дахьцалакгьы илыдхало иалагеит. Иуада дшыԥнатәоу акәымкәа, лара дшаадәылҵлак еиԥш, илаԥш налықәшәон. Лара уи лызгәамҭозшәа, наҟ дныԥналон…

Абар уажәшьҭа мчыбжьык аҟара ҵуеит аколнхара иацхраауеижьҭеи. Ашьыжь дындәылҵуеит Даур, нас уаха аилашәшәымҭаз ашҭа дааҭалоит. Аха лара, егьаџьара дыҟазаргьы, аус ахьиуа ахьшәҭҳәа даакылсуеит, гәырҕьарак лыман дизааиуашәа ибоит иара.Дара еидгылан ианеицәажәо, ашколхәыҷқәа рыблақәа ҭырхаха ирыхәаԥшуеит. Дара ԥхашьа-ԥхаҵо ауп ишеицәажәо усҟан.

Асмаҭ лнапқәа анҭәы, ачаи иҿылхыз ааидкыланы, Даур иахь иналырххеит.

– Абри сара сыхьӡала.

– Иҭабуп, Асмаҭ, бара быцхыраара ҳара иаҳхашҭуам…

Убри аамҭазы, рацәак ихарамкәа, машьынак абжьы ҭахәаҽӡа ииаҭнаргеит. Асмаҭ, уи абжьы лдырызшәа, уахь дынхьаԥшит. Даурраа зқәыз арад аханы ииаанҿасыз амашьына ласы ашәқәа ҟьаҟьаӡа ииатын, хԥык арԥарцәа ааҭыҵит. Ииаанаԥшы-ааԥшит. Нас ԥыҵьа Даури Асмаҭи зқәыз арад ибжьаланы рҿаархеит. Аӡәк, икьаҿшәа иҟаз, уаҟа иҽааникылт. Амашьына иҽадҵашәа дгылоуп, арахь дааԥшуа…

Урҭ иааиуаз Асмаҭ илымбаӡозшәа лхы шьҭылхуамызт.

– Бзиа жәуааит! – рҳәеит ианаарыдгыла. Аӡәк даун, ихахәы цәхаԥшьшәа, иԥынҵа еиқәырхәаны, егьи уи иеиҳа маҷк дааиҵан. Иӡамԥа азбжарак аҟынӡа илашьҭны, иԥаҵақәа аушьҭын, ихахәы еиқәаҵәа илахь иҭассы.

– Бзиа жәбааит! – иҳәеит Даур. Иҽааириашан, даагылеит. Урҭ акырынтә ибахьан иара, аха иааигәаны изеибамдырцызт.

– Шәабаҟаз арахь? – Асмаҭ лхы дԥахан, днарҿаԥшит, хәыҷык лхы-лҿы ачча аақәхәмаруа. Лхы аалырнааит.

– Ҳааит, баҳҭахын, – ау ибжьы гәаԥаӡа даацәажәеит.

– Сзышәҭахыз?

– Баҳҭахын…

– Ҳара ҳакәӡам, мшәан, Иаҭма иоуп. Бымбои дахьгылоу, арахь даармышьҭызшәа, – акьаҿ дныбжьацәажәеит.

Асмаҭ амашьынахь деиҭанхьаԥшит. Даур, уажәраанӡа игәы иҭахәмаруаз ргәырҕьара маӡа хәыҷы неимпыҵԥраазшәа дгылан.

– Шәара шәзеибамдыруазар акәхап, Даур, шәеибадыр. Ари Хьрыԥс ихьӡуп, ари – Ахра, – Асмаҭ Даур иахь дынхьаԥшит.

Даур аԥхьа Хьрыԥс захьӡыз, аушәа иҟаз, инапы наимихит, нас егьи – Ахра.

Абас иааибадырит урҭ раԥхьаӡа акәны. Аха дара ааины ианаагыла нахыс, ирҳәо рымҵәазшәа, излацәажәашаз рацәак иақәшәомызт.

– Асмаҭ, баала, ҳара уиаҟара аамҭа ҳамам… Асмаҭ ацареи-амцареи деимаркуа Даур днаихәаԥшит. Аха нас, арадбжьарадыбжьаланы лҿыналхеит. Даур днарышьклаԥшит. Лара деиҭаахьаԥшит, аха акымзаракгьы лымҳәаӡеит. Нас, Даур дшыԥшыз, амашьына дынҭалеит Асмаҭ. Амашьына ачаирҭа ахәы иныҟәԥрааит, асаба харчыланы…

Амра шуан. Амра шуан, икацеиуан, аха ашьыбжьышьҭахьрахь ианҭала, иааҟәандарахеит. Ачаи ахьҿырхуаз ахәааҟынтәи амшын агәы казказра ишуҭахыз ухыԥшылон… Мзашҭа ақыҭа ҟьаҟьара ду хыхьынтәи уалаԥшуан, ақыҭа ѡнқәа рхыбрақәа ҟәаш-ҟәашӡа иааԥшуан…

* * *

…Даур дзықәтәаз автобус шнеиуаз акәымкәа иааҭгылан, ҳәсақәак нҭыҵит, реиԥкақәа кахәхәа-кахәхәааӡа. Карзинкақәакгьы ркуп. Ақалаҷь ахь хәҳахәҭра иҟамкәа иҟамызт, еимала-еиҿалаха ихынҳәит. Даур аԥенџьыр дахьадтәалаз аҟынтәи урҭ днарыхәаԥшит, ихы аарнаашәа. Ихәыцра даалҵит. Автобус аақәаркәашьеины аҿынанахеит. Макьаназ Мзашҭанӡа мѡабжаныҟәа бжьан. Инеиндаз иара амашьынагьы Мзашҭанӡа! Даур дахьтәаз уажәы зегь реиҳа игәалашәоз аҽа хҭыскгьы ыҟан: дҭынчӡа дшыҟаз игәы зыҵкәаз, игәы изырхьыз… деилшьаа, дуалуашо даақәзырхаз…

* * *

Еилашәшәхьан. Даур аусурантәи дааны аѡны дыҟан. Иуадаҿы дтәаны уажәтәи иуроккәа рырмазеира даҿын. Аколнхара иахьынӡацхрааз аздырхан, уажәы ѡаԥхьа рымѡа ашкол ахь инадырхеит. Аха, еиҭазкыз здырхуада, убри аѡыза агәалаҟара иман, рацәак игәы аҳәомызт дызҿыз. Абыржәы аӡәы днаиацәажәар, игәалаҟара ааиҵьхарашәа игәы иабон, аха ус дзацәажәашазгьы ааигәа аӡәгьы дыҟамызт. Асмаҭ иахьа ачаирҭа дықәԥраа дахьцаз уажәы-уажәы ибла иныхгылон. Даагылеит. Иуада хәыҷ аҟны даалеиѡеит. Нас дындәылҵит. Абарҵа дныҟәгылеит. Асмаҭ луадаҟны алашара каххаа иаркын.

Дналбаан, аҩнқәа ирыбжьгаз аанда днадгылан, уахьдынхьаԥшит. Ауада ишуҭахыз уҩнаԥшуан, уи аԥенџьыр икыдыршәылаз уалԥшны. Аха Асмаҭ дыҟаӡамызт. Асмаҭ даныҟоу, Даур абрантәи акырынтә игәеиҭахьан, лани лаби анышьҭалалакгьы, лара акыр аамҭа дмышьҭалаӡакәа, луада дшыҩнагьежьуаз, асаркьа дшаныԥшылоз, ашәҟәқәа дышрыԥхьоз, насгьы зны-зынла аԥенџьыр дадгыланы адәахьы дшыԥшуаз ибалон.

Аҵых акыр инаскьеит. Ажәҩан аҵа цқьан. Даур акыр аамҭагьы ашҭа дҭан. Зегь анышьҭалалак ашьҭахь ақыҭаҿы цәгьалатцәҟьа иҭынчрахоит. Убри аҭынчра убриаҟара изҩыдоуп, игәыраҳаҭгоуп, уаха шаанӡа смыцәаӡакәа аԥсабара ҭынчраҿы исхызгандаз наугәаахәып. Убас дыҟан Даур. Агәашәаҿ днеит, дааҭгылеит. Нас – Аруҭанраа рахь дынхьаԥшит ҩаԥхьа. Урҭ шьҭалахьан. Амаҵурҭаҿгьы, акәаскьаҿгьы, абарҵақәа рҟны алашарақәа аркын..

Асмаҭ лан Мақа Асмаҭ даныҟамыз алашарақәа лырцәаӡомызт.

«Дабацеи Асмаҭ уаха?» – убри гәҭыхас иааҟаиҵеит Даур. Иахьа днеиԥырҵ аахыс џьаргьы димбацызт. Абжьааԥны акәзар, ианаамҭаз данзымаалак, Асмаҭ лан Мақа Ҭебра лҟны дааиуан, нас рҩыџьагьы Даур иазҵаауан: – «Нан, Даур, Асмаҭ иахьа џьаракыр дубазар?» – ҳәа. – «Мап, дсымбацт», – аниҳәалак, – «даанызкылазеи?» – ҳәа убри иналацәажәон, гәҭыхас иааҟарҵон. Лара, акинофильмқәа анддырбоз, мамзаргьы ашәаҳәареи акәашарақәеи рзы аҽазыҟаҵарақәа анрымаз аамҭазы лассы данзымаалозгьы ҟалалон. Аха иахьа уи аӡбахә ала Даур акгьы имаҳацызт.

Даур данышьҭала, акраамҭагьы дызмыцәаӡакәа дааԥшуан. Абар, уажәы ауада лашьцара дыҩнаԥшуеит. Асмаҭ ихы дҭыҵуам. «Лани лаби акгьы зырымҳәазеи уаха? Дара ҭынч ишьҭалан ицәеит, ргәы каршә...» – Даур дахьышьҭаз даанаҳәы-ааҳәит.

Аҵх акыр ицахьазар акәхарын Даур данааԥшыз. Арбаҕьқәа аккаҳәа инеиларԥсон. Убри аамҭазы Даур иуада лашарак надыҷҷалеит. Даур ахьшәҭҳәа дҩагылан, аԥенџьыр днадххылеит.

Агәашәаҿ машьына ласык гылан, аблақәа жап-жапуа. Амашьына ашәқәа шаатыз алашьцара инадибалеит. Аҩнытҟагьы лашара хәыҷык ҭыԥхон иԥсадаӡа. Шьоук ҭатәан.

«Изусцәада? Аруҭан иҷкәын Асҭамыр иакәзар?» – Даур раԥхьаӡа убри ауп дзызхәыцыз. «Аха ас ҵхыбжьонха даазгазеи?..»

Даури Аруҭан иҷкәын Асҭамыри ибзиаҵәҟьаны иеибадыруан. Уи ақалақь аҿы аус иуан. Машьынала иҭаацәа иман данаалоз ыҟан. Усҟан агәылацәа зегь еизон, аҽны хәлаанӡа араҟа ҩыжәрахон, ччарахон, хәмаррахон. Иара маҵура дук аҿы аус шиуаз мҩашьо иныԥшны дыҟан. Хьаабаа змамыз уаҩын. Убри иоуп уажәы иаразнакала Даур ихы иҭашәааз.

Алашьцара ҷкәынцәақәак налибааит Даур. Блуза шкәакәақәак ршәын. Ӡҕабкгьы амашьына аԥхьа дниасызшәа ибеит. Убри аамҭазы акыркырҳәа аччабжь аагеит. Аҷкәынцәагьы жәақәак аарҳәан, рмашьына инҭалеит. Амашьына аҿывҳәа инықәҵәиаан, алашьцара иналахәаша ицеит.

«Асмаҭ? Асмаҭ боума? Асмаҭ?..» – Даур ашә ааимԥааны, лышҟа иҿынеихарц нақәикит, аха иҽааникылеит.

Асмаҭ ашҭа дҭалан дааиуан. Даур ашә хәыҷык аҟара иаавҵраан дынкылԥшит лышҟа. Игәы ҭыҵны ицон…

– Бабаҟаз бара уажәраанӡа?

Асмаҭ амардуан данынхалаҵәҟьа, лан уа дылзыԥшны дгылан, халаҭа ԥхьарҟьак лышәхарԥаны.

– Ыы, ибхашҭма сахьыҟаз? Санцоз ибасымҳәази, Иаҭма арра дыргоит, акампаниа рымоуп ҳәа.

– Изусҭцәадаз баазгаз?

– Изусҭцәадаз? Хьрыԥси, Ахреи, Иаҭмеи роуп…

– Быҩнал арахь, быҩнал!

Асмаҭи Мақеи еиманы иныҩналеит.

Даур акыр аамҭагьы ацәа имԥан иқәломызт. Ишԥаиурыз, ишԥаҟаиҵарыз?.. Арбаҕьқәа аккаҳәа инеиларыԥсан, ашара инаԥылеит илахҿыхӡа…

* * *

Аҽны мҽышан. Даур џьаргьы дымцаӡакәа аҩны дыҟан.

Ҭагаланшьҭахьтәи амшқәа, қәа рыламсӡакәа, иҭынчӡа ицон. Амра ашәахәақәа ԥсадахеит. Шьыжьлеи хәылбыҽхалеи иааҿыхьшәашәарахеит.

– Ҭебра, Даур дыҟаӡами? — акәасқьа амардуан аҟынтәи Асмаҭ лыбжьы аагеит. Ҭебра абарҵа хьалԥссон.

– Дыҟоуп, нан, дыҟоуп, бхал арахь! – Аха Асмаҭ дхамлаӡеит.

– Абра шьоукы дырҭахын.

Даур дындәылҵит. Асмаҭ дахьгылаз дналыхәаԥшит, аха лылаҿимҭӡеит. Агәашә хәыҷқәак адгылан.

– Аа, шәааи арахь, шәааи! Шәымшәан! – Даур днарԥылан, ашҭа иааҭеигалеит. Шәҟәқәак ркуп, тетрадкәак ркуп. Иман иуада хәыҷы дныԥналан, аҟәардәқәа днарыха-аарыхан инаиртәеит.

– Нас, ишәыдысҵаз нашәыгӡама? Ижәԥыма?

– Иааԥит, иа. Шәахәаԥшыр ҳҭахын.

– Исшәырбеи арахь, — Даур астол днадтәалеит. Даур ианакәзаалакгьы ахәыҷқәа рыцхраара бзиа ибон.

Ашкол аҟны акәзааит, аҽаџьара акәзааит.

Акыр аамҭа ахәыҷқәеи иареи еидтәалан. Урҭ рыдҵақәа дрыԥхьеит, ирыгқәаз ириашеит, дрыцхрааит. Нас, дара ԥхашьаԥхаҵо иԥагылан, игәырӷьаҵәа ашҭа инҭыҵит. Ахәыҷқәеи иареи абас иахьеимабзиаз гәахәарак инаҭон иаргьы.

Агәашә анҭыҵ, амҿырҟәараҿы, Аруҭан дтәаны еиха хәык армазеира даҿын. Ацәыцә икаиԥсаз шкәакәаӡа ияаԥшуан. Уи иахьабалак иваԥсан.

– Уара, Даур, урҭ ахәыҷқәа зтәқәада? Акыргьы срыхәаԥшит, аха, аиаша уасҳәап, исзымдырит... Ихбыџ-хбыџӡа, уаареигәырӷьап... – Аруҭан Даур иахь даахьаҳәит.

– Арҭ руаӡәы, ахышшәа иҟаз, Андроз дитәуп, фба рҟны дтәоуп, хәыҷ ҟәыбҷоуп, иааидуҵо зегь наигӡоит.

– О, Андроз ахьԥежьқәа имами, ахьԥежьқәа!..

– Егьырҭ руаӡәы Арушьан дитәуп, егьи – Манча.

– Даур, уара зегь удыруазаапеи.

– Сара урҭ рыԥнқәа рҟынгьы снеихьеит, ҳаҭыргьы сықәрҵахьеит ибзианы.

– Аҳаҭыреиқәҵараз ируҭахуазеи, ауаҩ изыҳәан рыԥсы ҭырымхуеи. Ачеиџьыка рымагәышьоуп…

Даур днеин, Аруҭан иаԥхьаҟала ишьҭаз ахьацамҿ ду абӷа ҟьантазраҿ дныҟәтәеит.

Даур иҳаҵҳаҵара, уи иеилыххара Аруҭан игәы иахәон. Ибон иара Даур хҭацәыхак ихы иамҭакәа, еснагь ахәыҷқәа дышрышьҭаз, дышрыцхраауаз.

– Абра, ҳара ҳҟны, анкьа, уи акрааҵуеит, рҵаҩык дҳаман, Урыстәылатәын, Петрович ҳәа ҳишьҭан. Арҵаҩра аганахьала акыр аџьабаақәа збахьаз дреиуан. Уаҩы ҳаракык, уаҩы наӡааӡак, ҭынч-ҭынч дцәажәон. Иеиԥш арҵаҩы дубашамызт. Дҭаацәаран. Иԥҳәыси иареи ҟәбаҟәшәо. Рыхшара аҵара ду рҵахьан, аҽаџьара аус руан. Исыздыруам ишуасҳәара, убри Петрович ҳқыҭаны убысҟак дыргәаԥхеит, ихаҵкы имцауаз ҳәа аӡәгьы дубашамызт. Иара аурыс бызшәа дирҵон ахәыҷқәа. Иус цәгьа дазыманшәалан. Закәытә наалашьаз имаз? Арҵаҩра – уи ус баҩхатәраны илан иара. Уи дазшан. Изхысҳәаауа, абри сара стәы Асҭамыри иареи рыԥсы еилан. Асҭамыр аҵара бзиа имбозҭгьы, убриаҟара аџьабаа идимбаларгьы ҟаларын. Аратәи ашкол даналга, инапала дганы аҵара ду дҭеиҵеит. Убри иоуп Асҭамыр ауаарахьы дкылызгаз. Есымша дихӡыӡаауан, есымша дизҿлымҳан, дицхраауан…

– Нас, дабаҟоу уажәы уи арҵаҩы, Аруҭан?

– Уи уажәы ара дыҟаӡам. Ирҳәоит, дахьиз иқыҭахь дцан, убра дынхоит ҳәа. Бзиа ибозар акәхарын иқыҭа. Дзакәытә рҵаҩыз?!.

Аруҭани Даури анеиԥырҵ ашьҭахьгьы, Даур акыр аамҭа уи арҵаҩы дизхәыцуан. Аруҭан ус шамахамзар аӡәгьы дигәаԥхомызт, аха уи арҵаҩы игәаҵаҿ даанхахьан, наунагӡа дихамшҭыртә еиԥш. «Дзакәытә рҵаҩыз?!.» – Аруҭан иажәақәа Даур ддырхәыцуан аҽнынтәарак. Акы диҵанаршьыцуан. Дшимбацызгьы, дибахьоушәа ибла дныхгылон.

Даур ахьӡ бзиа зҽаԥсазтәқәаахьаз, ахьӡ бзиа змақәаз арҵаҩцәа ианакәзаалакгьы дрызгәдуун, зыԥсҭазаара зегьы ахәыҷқәа рааӡара иазызкуаз рахь иԥхьаӡон, рыгәра игон…

* * *

Арҵаҩы Ҭанас Аҟацәба иашҭаҿы еилыхаран. Ачара иман уи уаха. Ашьаԥа, алашара аҵԥхо, аҿеиҵҳәа игылан. Асасцәа иаахьаз рацәан. Аԥшәамацәеи амаҵуцәеи еиҟәҟьашон, иццакы-ццакуа акака ирҿын. Ашьаԥа аҩныҵҟа убысҟак идыркаҷҷеит, улаԥш узыҩнгарымызт.

Ашьаԥа анаҩсшәа амцаҟәа еиҟәҵаны, ачуан дуҟәа аҟәгылан. Шьоук урҭ ирхагьежьуа ирхагылан. Акәасҟьа абарҵаҟны акәзар, шьоукы астол иакәшаны, афымца лашара рхалаҷҷо, игәамҵ-хамҵуа амацасра иаҿын. Хьрыԥси Ахреи илаԥш нарыҟәшәеит Даур.

– Уаала, уаала, уахь ҳара иаҳзаԥсам, – Даури Мизани уахь имнеикәа, амаҵуцәа рҿеилҳәаны ачуанҟәа иахьырхагылаз ашҟа рҿынархеит. Аԥшәамагьы џьара дырбар инаидырныҳәаларц рҭахын, аха џьаргьы дрымбеит.

– Арҭ ачара ду рурц ргәы иҭоуп, умбои изҿҟәоу? Ҭанас ачара ду имур иуазма? Уԥши ишынхаҟәо?

– Инхоит ибзиан, – Даур ихьыҵәацараха игылаз акәасҟьа ду илаԥш нахигеит. Нас амаҵурҭа. Ашәырҵлаҟәа. – Ирымазар акәхап…

– Ирымазаргьы акәхап, аха еиҳараӡак изышьҭоу иаанаго акәхап. Ҭанас иаб џьаракыр кризылазар илимхыр иуама? Амал азы иԥсы цәгьоуп.

Даури Мизани ачкәынцәа еизаны алаф ахьырҳәоз инарыдгылеит. Даур бзиа ибон абас ачараҟәа раан ауаа еизаны иахьгәырҕьоз, иахьцәажәоз, иахьыхәмаруаз. Жәабжьс иумаҳауа иҟоузеи?.. Аҵх ацара иаҿын. Аԥырҕеиԥш аеҵәаҟәа ажәҩан икыдыԥсалоуп. Аҷкәынцәа абысҭаҟәа руит, акәацҟәа ржәит. Иҭырхит, акалаҭҟәа ирҭарԥсеит алҩаҵә рхылзза, идырмазеит…

Аҵх акыр иганы ауп ишдыртәааз. Ашьаԥа кәапеишәа иаадырҭәит. Ҭанас иҩызцәа арҵаҩцәа хазы итәаан рҿеидкыланы. Иара, дхышӡа, уажәы-уажәы ашьаԥа даацалан даарыдгылон. Ашьаԥаҟны раԥхьаӡа иҭынчран. Аха ԥыҭк аныржә, ауҳәа иааилалеит.

– Атолбашь далхтәуп, атолбашь! Иазхоуп уажәшьҭа! –

шьоукы ашьаԥа агәҭаншәа шыҟаз рыбжьқәа гон. Иаамҭазар акәхарын атолбашь иалхра. Аурурбжьы еиқәтәомызт.

– Бабал, анцәа уиныҳәааит! Бабал Лацәышба! – нас уи иныҳәаҿа ржәуан. Уи далырхит уахатәи ачараҟны напхгаҩыс. Заанаҵы иазырыӡбхьазар акәхарын. Днаган ашьаԥа агәҭаныҵәҟьа днадыртәеит. Ҵәыца гәарҭак наимҵадыргылеит. Бабал уажәы ибазма, акакала даарыхныҳәауа иҿынеихеит. Нас аԥсуа чарак аҟны еиԥш акәын зегь шымҩаԥысуаз. Бабал ибжьы гәаҩаӡа ирылҩуан зегьы.

Даур дахьтәаз иварaҟны Мизан дтәан. Урҭ рнаҩсан – егьырҭ арҵаҩцәа. Раԥхьаҟала аӡӷабцәа еиқәыҽырбо итәан.

Даур уажәы-уажәы Асмаҭ длыхәаԥшуан. Уи уаҟа итәақәаз дрылумкаарц залшомызт. Ишәҭны игылоу агәил ҟаԥшь еиԥш улаԥш дныҵашәон.

Даур Асмаҭ дахьлыхәаԥшуаз лыблақәа ус иарҳәозшәа ибон: «Уара сара сеилкаа, уара сара сеилкаа. Уара дуҭахуп аҩыза, ааԥынра иуцаԥылаша, иуцназгаша. Баша мала ухы ҳараумкӡан. Уи уара иунаалаӡом…» Лыблақәа зны иҭынчын, зны ааԥынраз игәылптуа ашәҭыц иаҩызан. Даур урҭ иаша дырхыԥшылоны, акгьы реимҳәацызт, аха акгьы шреимҳәацызгьы шаҟантә игәы цәыҵадырхәыҭхәыҭхьаз! Акы иҳәарц игәы иҭаикхьазаргьы, акы дыԥхьанарҟәкәон еснагь, игәы иҭаиккәо измырҳәоз. Насгьы, ишԥаҟаиҵарыз, урҭ рҳаҭырқәаҵара, урҭ рыбзиабара имаз дзаԥыҩломызт. Наҟ-ааҟ узхымсша агәараанда рыбжьоушәа, акы ааиҿагылон. Аха Асмаҭ илеиԥшу, Асмаҭ леиԥш зҟазшьа бзиоу, Асмаҭ леиԥш иеинаалоу, згәы разу аӡәгьы димбацызшәа акәын дышлызхәыцуаз.

– Асмаҭ дыӡӷаб бзиоуп, – Мизан Даур ишҟа даахьаҳәит. Даур уахь уажәы-уажәы илаԥш шкыдхалоз ибазар акәхап.

– Дыбзиоуп, аха сара исызлылагәышьоузеи?

– Аиаша уасҳәап, Асмаҭ зыҩнаҭа дыҩнашәааз иҩнаҭа лашеит…

Ашьаԥаҟны ашәа аацәырыргеит.

Иҟалеит анапеинҟьара, иҟалеит акәашара!

Иахьынтәиааз уаҩы изгәамҭаӡакәа Хьрыԥси Ахреи афиҳәа

игьежьуа ашьаԥа иаатҵалеит. Рӡаракәа калаӡа. Ишԥакәашои уҳәарауазеи? Аӡӷабцәа рыблакәа дыршанхоит.

Нас акәашара, акәашара.

Даур Мизан иҟынтә иоуз аҵәцакәа анижә, ихы-игәы инҭахәмарит. Дарлахҿыхит, дарԥшӡеит. Аҩы, о, аҩы, шаҟа иҟьафҟаҵагоузеи, шаҟа игәазырҳагоузеи ҳаҭыр акәҵан ианужәуа!

Даур ашарԥазынӡа дтәаан, аха ашьҭахь агылара иҿыназикит.

– Ҟоҳ, ус иауама? Ара чароуп. Макьана ушԥагылои? – иҳәеит Мизан. Егьырҭ арҵаҩцәагьы инаиҟәрыԥсеит, аха Даур мчыла днарымпыҵыҵит.

Даур ашьаԥа дныҵыҵит. Аҳауа ҿыхааӡа инеиҿасит. Ашҭа дныҟәԥшит. Нас акәасҟьахь дынхалеит. Азал аҟны ауаа рацәаҩын. Хьрыԥси Ахреи астол иадгыланы амацасра иаҿын, шьоуки дареи еидшыҩкланы. Даур уахь дшыҩналазҵәҟьа, Хьрыԥси Ахреи рылаԥшҟәа наиҟәшәеит. Асмаҭ лҩызеи лареи ӡӷабцәаҟәак ирыдгыланы аицәажәара иаҿын азал акәакьҭаншәа. Даур урҭ днарыдгылеит.

– Узгылеи макьана? – Асмаҭ уи днаиазҵааит.

– Сгылеит, уаҳа сзымжәит. Ишԥаҟасҵарыз? Зегь сара сзыриааиуазма? Насгьы,аҩныҟа сцарц сгәы иҭоуп,ашьыжьтәи автобус ала. Аҩныҟагьы сымцеижьҭеи акраатҵуеит.

– Иаба аҩныҟа? Уҟыҭахьу?

– Ааи, сҟыҭахь. Игәхьаазгеит, игәхьаазгеит цәгьалаҵәҟьа...

– Мизан уажәыгьы дтәазар акәхап.

– Мизан дтәоуп, аха уигьы лассы дгылар ҟалап.

Асмаҭ лҩызеи лареи Даур данылбаауаз инаицылбааит. Хьрыԥс иблакәа ҵархәны, Даур дизкылԥшуан. Ашьхарахь иаацәыҵлашеит. Архантәи аӡиас ашьҭыбжь ааҩуан.

– Сара цәгьалаҵәҟьа ижәны сыҟоуп, Асмаҭ! – Даур, агәашәаҿ данааи, иааникылеит урҭ аӡӷабцәа. Асмаҭ лҩыза лнапы ааулышьҭын, даасҟьашәа даагылеит. – Аха дунеихаан сара сыхшыҩ сымжәыцт... Бара быӡӷаб бзиоуп, Асмаҭ! Сара акырынтә сгәы иҭаскхьеит ак басхәарц. Ак басҳәарц, аха... Аха ибасҳәоит, уажәы акәымзаргьы мышкы. Абри ааԥынразы, зегь анышәҭуа... Сара ааԥынра бзиа избоит. Бара?..

Асмаҭ лхы ларҟәны дгылан.

Даур иқәҵәиашо мцабзк наижәлазшәа даауалуашеит, аха иҽааникылеит...

Амҩа анаара иаҿысны ҵаҟа илбаауан. Шарԥазтәи аҳа-уа уаҩы инырыртә иҟан. Даур иплашь ахәда шьҭыхны, ихә-дакәырша арахь иаҭыԥшуа, инапқәа иџьыбақәа ирҭакны дцон. Ҩаԥхьа ачара аҟынтәи ашәаҳәабжь ааҩуан. Арбаҕьқәа аккаҳәа инеиларыԥсеит. Ашара адәы иныҟәлеит.

Даур амҩаду аҟынӡа дмааиӡацызт.

– Уаангыли уа! — ҷкәынак ибжьы аагеит. Даур ишьҭахьҟа дынхьаԥшит. Хьрыԥси Ахреи ишьҭалан иааиуан, рхылԥақәа рхаршьшьы... Даур дааҭгылеит..

– Даур, ҳара ак уаҳҳәарц ҳҭахын... – Рыблақәа ҵархәны ихәаԥшуа игылоуп иаԥхьа.

– Ишәымҳәои, нас?

– Абри Асмаҭи уареи ишәзеилои? – Хьрыԥс ихы аарҵыс-шәа даацәажәеит. Иқьышә иныҟәҵашәа, тәамбашақә.

– Избан иара, иаҳзеилои?

– Ҳара ҳазҵаауеит, аиаша ҳаҳәа! Убри азоуп абра ҳзааз! – иҽааирмчит.

– Сара Асмаҭ ҩызас дсыԥхьаӡоит, бааԥсрак аҵамҵакәа. Избан иара ус зышәҳәо? Измааноузеи?

– Уара Асмаҭ есымша узлышьҭоузеи? Иузлылоузеи Асмаҭ уара? – Хьрыԥс Даур иааигәаны днеиҿагылт. Иблақәа нҭаиркәымпылт. Инацәақәагьы ааирҵысит, игәышԥы наи-дыргыло. Даур арыжәтәфҩы неиҿаҳаит.

– Ишәҭахыз шәара? Ишәымҳәои?! — Даургьы иҽааир-хаҵеит. Ус аламала ихы лаирҟәырцгьы иҭахымызт арҭ рҿаԥхьа. – Измааноузеи?!.

– Измааноу убри ауп, уаҳа улмацәажәароуп Асмаҭ. Иузымдырӡои Асмаҭ Иаҭма дшитәу? Иаҭма ажәа илҭахьеит. Уара узусҭада?.. Ҽазны убри улацәажәо ҳамбароуп!..

– Слацәажәо сыжәбар иҟашәҵарыз? – Даургьы аҵәы налеиҵеит.

– Уихәаԥши уара! Иҟаҳҵарыз?!. – убри аамҭазы Хьрыԥс иҭачкәым аҿынаирхеит Даур ишҟа. Даур иаразнакала

мцабзк наихҟьеит. Ишьҭахьҟа днеиҭаҧеит. Иплашь неишәхиҧааит. Нас ахьшәҭҳәа Хьрыҧс днаигәыдлеит. Иҭаҷкәымгьы аҿынаирхеит... Иааибарххеит. Даур Хьрыҧс ихәда ааихәлаигәеит. Аха убасҟан ишьҭахь ала Ахра днеихьынҳалеит. Даур Хьрыҧс дааиушьҭын, ишилшоз Ахра ицацха дынҭасит. Уи даабалыбаҭеит.

Даур ҩаҧхьа Хьрыҧс днеиҿагылт, иҭаҷкәымқәа раҵәаны:

– Ишәҭахузеи сара сҟны, ишәҭахузеи?..

Даур деилашуан дахьгылаз, Даргьы иззымиааишаз мчык ишаҧыҩлаз рнырзар акәхап, ус иааиҿагылеит...

– О, уара, шәеилагама? Иҟашәҵозеи? – убри аамҭазы хаҵа бжьык аагеит. Хьрыҧси Ахреи ахьышәҭ-сышәҭҳәа рышьҭахьҟа инеиҭаҧан, абна рыҽнамардеит. Даур иҟалаз изымдыркәа ишьҭахьҟа данаахьаҧш Аруҭан дааиуан. Дааидгылт.

– Ҟоҳ, Даур уакәызма? Ишәыхьзеи, Даур? Ирҭахыз анҭ?

Даур икьаҿ ааирҽеит. Ичабра неиҿишьит. Иплашьи ихәдакәыршеи ахькажьыз иаашьҭихит.

– Акымзаракгьы. Ус ҭаҷкәымқәак ааимаадеит ауп... Убас рҭахын дара. Рымч ҧыршәон сара сҟны...

Аруҭан ашьыжь ачарахь дцон... Иҟалаз омашәа ибеит, илакәишьеит.

– Амшгацәа, ус рымам, ҳәыс рымам, ибжьаҟьалаха ибжьоуп. Уца уара аҩныҟа, урызхьамҧшын. Урҭи ҳареи нас ҳаицәажәап.

Аруҭан анаара иаҿагалаз амҩа днанылеит.

«Шәабацои? Егьаҵьара шәыҟазаргьы шәсыҧшаауеит. Ус шәгәы иаанагозаргьы ҟаларын Даур илҳаршозеи ҳәа. Шәаргьы саргьхандаз!..» Даур амҩан ҵьара иқәшәоз ҵьишьон, аха ҵьаргьы иқәымшәеит. Уажәы гәаҕкрак дҳәынҷаны даман, даршаҟьон.

Аусҳәарҭаҟны икыдыз арадио ду ҿааихак ҟанаҵомызт. Даур дахьгылаз аҟынтәи даанаҧшы-ааҧшит. Зны ашкол ахь днаҧшит, зны аусҳәарҭақәа рахь, зны акыҭа агәы иалсны ицоз амҩаду днаныҧшылеит, аха макьаназ араҟа аӡәгьы дықәыршәымызт. Иҟьаҟьаӡа иаашеит.

Ус, машьына ласык аҿывхәа Даур иааивалан, иаақәҵәиааны иаагылт. Ашә ааимҧааит.

– Даур! – Мизан дааҭыҵит. Нас – Асмаҭгьы. Ииааидыххылеит.

– Иҟалеи? — инаизҵааит, рыгәқәа хыҭ-хыҭуа, иццакны.

– Иҟалахуаз?.. Акымзаракгьы... – ихы ааирҵысит.

– Иабацеи дара? Рҽабарҵәахи?

– Сыздыруам иахьцаз.

– Уҭали арахь, уҭали!..

Даур дҭамларц далагеит, аха Мизани Асмаҭи ирымукәа, мчыла амашьына дынҭаргалт.

– Иабацарыз?.. Аҧсра рықәшәандаз!.. – амашьына ныкәҧрааит. – Аҩныҟа ицарызу?.. – Мизан иҟаиҵарыз издырамызт.

Амашьына ахыкәалаа еиҧш Хьрыҧсраа ахьынхоз шыҟаз ахы рханы ицон.

– Ҳара ҭынч ҳтәаны аҩыжәра ҳаҿын. Асмаҭ дґьаҵәыґьаҵәуа даасыдыххылеит угылароуп ҳәа. Хьрыҧси Ахреи Даур амҩа изыркит, лхәеит. Аруҭан илеиҳәазаарын. Нас акы аабаз џьушьома? – даҿын ацәажәара Мизан, иҟалаз гәалсс ишиоуз иныҧшуан.

Асмаҭ ҿымҭӡакәа амашьына дҭатәан, аха уажәы-уажә Даур дихәаҧшуан.

– Урыхәаҧши иргәаґьыз!.. Анышә иҵасҵап сара!.. Амбжьахқәа!.. – Мизан игәы еибакны дцон. Даур ихаҧыцқәа аҿҿа рыҵгон.

– Абра иаанкыли! – амашьынаныҟәцаҩ инаидиҵеит Мизан.
— Уара уҭымҵын, Даур. Сара урҭ аҩны иҟазар еилыскааует.

Мизан амашьына дынҭыҵын, уи аихатә гәашә днадгылеит. Ҩны ҳаракык гылоуп еиқәҟаца, шәыга еилаҧсала ишәны. Аҧенџьырқәа рҟны иамоу акыдыршәылақәа улаҧш нарыдхалап...

– Шьаҳан! – Мизан ибжьы наиргеит уахь.

Даур амашьына дахьҭатәоу дкылыҧшуеит. Уажәымзар-уажәы дныҭҟьап уҳәап. Шьаҳан захьӡыз даадәылҵит. Ари Хьрыҧс иаб иакәын.

– Шьаҳан, Хьрыԥс дыҟаӡами?

– Дыҟаӡам, ачарахь дцан дмаацт. Дзуҭахыз, Мизан?

– Дысҭахын!.. – Мизан уаҳагь имҳәаӡеит. Ишьҭахьҟа даахынҳәит. Иҿаԥшылара машьцан. Нас, усынтәи ахәы инхалан, ачараҿ инеит, аха уаҟагьы иҟаӡамызт. Иабацеи, иабаныҵашәкәеи уҳәарауазеи? Анышә рҿабарҭеи?

– Урҟәаҵ, Даур, урҭ, урҟәаҵ! Уԥсы шьа. Урҭи ҳареи ҳанеицәажәаша ҟалап…

Даур акыр иацәажәеит, акыр игәы хьадырԥссеит, игәы еиқәырҳәалеит. Нас, дааганы, иуадаҿы дааныжьны ицеит.

Даур акыраамҭа ихы кны дтәан. Асмаҭ дихәаԥшуан ҿымҭӡакәа. Аха дӷагылеит.

– Ухы уӷахи, Даур, абра шьа хәыҷык уҿшьуп ҳәа сыҟоуп, – Асмаҭ даацәажәеит.

Даур ичабра ааҭиган, инеиҿишьит.

– Иамымҵӡеит, иааги, сара иамысхуеит.

Даур ихы ӷышьҭихит.

Асмаҭ лнапы ҟәандаӡа инеихьысит.

Иоуразоуроуакыдааимнадазшәаибеит,дааилнашьаазшәа. Иблақәаҭраадналҿаԥшит.Иблақәаубысҟакиҭынчын,убысҟак ихыхәхәала иҟан, изытҟәаз, изҳәынҷаз узеилкаарымызт. Асмаҭ ас шамахамзар Даур иблақәа дырхымԥшылацызт. Урҭ акы ларҳәозшәа лбон, аха изакәыз еилкааны цқьа илыздырамызт, илзеилыргомызт.

– Ирҭахыз урҭ уара уҟны? Ҳәатәыс ирымаз?

– Акымзаракгьы, Асмаҭ. Уи бара хьаас иҟабымҵан…

– Исоуҳәаӡом уеизгьы?

Даур ҿимҭӡеит. Иҟалақәаз зегь Асмаҭ лаҳәара ицәыгәаҕьылацәахеит. Уи аасҭа акгьы леимҳәар еиҳа лгәы ааннакыларашәа иӡбеит. Аха ларгьы уажәшьҭа гәӷарақәак лымамкәа дыҟамызт. Уи ацәыргара лара илцәыхьанҭан. Даур акгьы иҳәомызт.

Асмаҭ днеин, аԥенџьыр днадгылеит, адәахьы дыԥшуа…

Абри нахыс, мчыбжьык, ӷымчыбжьа инареиҳаны аамҭа цеит, аха Хьрыԥси Ахреи рызбахә ыҟаӡамызт џьаргьы. Аусҳәарҭахьгьы рыхабарк уаӷы имбеит. Рыҿедырԥсызар акәхап.

– Урҟәаҵ наҟ, – иҳәеит Мизан, – ирылаухузеи, уа уаргьы ибзианы иуҟьеит ҳәа саҳаит. Хьрыԥс илакыҵарҭа ҵуршәаазаап. Убас рыҟәнагоит амбжьахҟәа... Иҟарҵаз иацәыԥхашьозар акәхап, убри азоуп изцәырымҵуагьы...

Даур иҟалаҟәаз даараӡа игәнигеит. Ари аҩыза аиԥылара даҟәмшәацызт. Ргәы иалсит зҟны дыҟазгьы. «Ишԥыкәу ҳарҵаҩы амҩа изкны ишиеисуаз?! — Аруҭан Хьрыԥс иаб дахьибаз игәы нырханы диацәажәеит.

– Уи зегьы Асмаҭ илхыбааны ауп изыҟарҵаз. Асмаҭ Иаҭма бзиа дибоит рҳәон, аха... Насгьы, убри Иаҭмарааи дареи еишьарала еизааигәахуп...

Мизан Даур игәы иҟажон.

Хьрыԥсраaи Даури неидыслеижьҭеи, Асмаҭ акыр лҟазшьа аҽеиҭанакит. Уи Даур игәеиҭахьан, аха дахьцалакгьы иҿагылоз акызаҵәык акәын: «Лара Иаҭма ажәа илҭахьазар, сара сызусҭада? Сызусҭада?..»

* * *

Автобус ыҟәхысаа ишнеиуаз, амҩаду иаамҩахыҵын, аҟыҭа мҩа инанылеит, ашьхарахь ахы рханы. Даур игәы еиҳаеиҳа аисра иацнаҵозшәа ибон. Даҽа хәыцрак датәнатәуан, даҽакы даланахалон.

«Усҟан шаҟа аҽаанкылара сымаз? Сгәы еиҟәысҳәалеит изулакгьы. Бара есымша бызбон, есымша, сшьаҿа ахьааихызгалакгьы бсыҟәшәон. Анкьатәи сыхәмарра, сыччара акы иахәаҽызшәа акәын сышбацәажәоз. Баргьы... Убас... Иззакәу сыздыруам... ҳаиԥыларахҟәа хьшәашәахо иалагеит. Ҳаицәажәараҟәа кьаҿхан, ус ҳнеихәаԥшны ҳнеиԥырҵуан. Шаҟа сҽысҟажоз?..Аха сгәаҵаҿ иҭахәмаруаз сара издыруан... Еҳ, Асмаҭ, Асмаҭ!..» – Даур ихы аалаирҟәит. Автобус аҩныҵҟа иҭатәаҟәаз ирҳәоз, излацәажәоз илымҳахь иааигомызт. Асмаҭ лызхәыцра иахьа еиԥш аҽыртланы иԥымлацызт. Иахьа иҟаиҵоз ашьаҿа Асмаҭ иахьлызкыз акәу здырхуада, ибла дхыҵуамызт. Убасҟан инаркны иахьанӡа иаҩижьхьаз аамҭа ԥышәарак иаҩызаны иҟалазшәа, уажәы аҽакала дазнархәыцуан. Абыржәы Асмаҭ дибар, иҟаларын игәҭакы

зегьы аартны илеиҳәар. Убасҟан абрантәи дызцаз, гәҭакыс имаз. Имҩа нҵәара шамамыз еипш, Асмаҭ лызхәыцрагьы нҵәара амамызт. Амашьына наваҵәи-ааваҵәиуа инеиуан ақыҭа иалаланы. Даур иибахьаз, дзышьцылахьаз аҭыԥқәа ҩаԥхьа игәы рзыбылуа ибла иҵигон…

Ааԥынра. Убасҟантәи ааԥынра. Даур шаҟа ибзиан игәалашәозеи ааԥынра анааиуазтәи амшқәа! Аԥсабара ааԥынра ишаԥылоз. Мзашҭантәи ааԥынра даҿа ааԥынрак изадкыломызт. Ҭебра лашҭаҟны ашьац иаҵәа ахы ааҵнахит. Нас уи еиҳа-еиҳа ашҭа ырԥшӡо иариаҵәон. Ашәааԥыџьаԥ ааԥынра еиланаҳәеит, уааигәырҕьартә еиԥш. Аԥсаатә рышәаҳәабжь… Шьыжьи хәылбыҽхеи. Еиҳараӡак Даур дызхәаԥшуаз уи дахьыҩназ ауада авараҿы игылаз ашьақарҵәа акәын. Уи қәыԥшын. Амахәқәа Даур иԥенџьыр иадкыыслон. Зны асы рықәын, зны ус ихахаӡа игылан. Аха ааԥынразы амахәҭақәа рҟны ипыҟә-пыҟәӡа ишыҟаз иаашәҭын, ибыбышӡа иааҟалеит. Амҵангьы ашәҭыц ҿышәшәаны инкаԥсеит. Иахьгылаз ашҭагьы ааршкәакәеит, асы нықәнаузшәа. «Уажәы иҟаланы иаҿазар акәхап, иҟаԥшьҟаԥшьӡа, иуаркалеиуа…»

… – Даур, иудаҳныҳәалоит, укласс аихьӡара аиуит! – Даур иҩызцәа инапы ааныркылон. — Уџьабаа мыӡит. Зегь аԥышәарахь инеит. Уажәшьҭа урцәымшәан…

Аҵарашықәс анҵәамҭаз акәын. Аизара ашьҭахь. Абас иеицәажәо ашкол амардуан иналбааит Даур иҩызцәеи иареи. Даур ашықәсазтәи иџьабаа аизараҟны ибзиан иахьахцәажәаз гәахәарак инаҭон.

Ус, наҟсынтәи Асмаҭ даарԥылеит.

– Асмаҭ, Даур идбымныҳәалаӡои? – Мизан ун лышҟа дынхьаҳәит.

– Закәи идысныҳәало?

– Аихьӡарақәа иманы аԥышәарақәа дырԥылеит. Адирeқтор иҟынтәи иахьа аџьшьара, аҽхәаԥхьыӡ иоуит. Икласс зегь реиҳа аихьӡара аанарԥшит. Зегь реиҳа иԥсыҽыз…

– Иудысныҳәалоит, Даур.!

Инапы аанылкылеит Асмаҭ. Уи иахьа лгәалаҟара еиҳа

ишеиҕьыз лныԥшыртә дыҟан. Лыблақәа ҳәаҵәыхәаҵәуа иҭыԥраауан. Ллакҭа лашан…

…Ашкол ашҭа инҭыҵит. Амра каххаа иԥхон. Даургьы игәалаҟара еиҳа еиҕьын иахьа. Дласӡа, дҭынчӡа ихы ибон. Аԁныҟа иахьаауазгьы гәахәарак иоуны драцәажәон Мизани Асмаҭи. Уи дара игәарымҭарц залшозма. Еиҳараӡак Асмаҭ. Амԁа ашәшьырақәа ирыҵашьшьы ицон….

* * *

…Даур акыраамҭагьы иуадаҟны дтәан. Ашьҭахь дындәылҵит. Ашҭа ашьац иаҵәара днықәлеит. Ихы зқәикрыз дақәшәомызт. Ашьыжьтәи аӡаӡа шьҭабахьан. Амхырҭахьы дынхьаԥшит. Аԥш қашә-қашәо ихгылан, иахьабалак еицеиҟараны. Адгьыл чашәрамыз, ақәа анаиу, итәҕәырԥсаны аҽоунашьҭит. Лаҵангьы аџьабаа адырбалахьан Аруҭани иареи. Аԥхӡы нкаҳәо мышкы хәлаанӡа иҭан. Рџьабаа мыӡит. Ибзиахеит.

«Арашәара аамҭагьы ааит, ирашәатәуп», — Даур убри ихшыԥ назцеит. Ҭебра ианакәзаалакгьы длыцхраауан. Зны лымҽы иҳәон, зны лыӡлагара. Илшоз аҟны ихы деигӡомызт. Араҟа аԥш хәыцык иркьасан акәын ишыларҵоз, нас еиҳа аамҭа ақәшәоит ҳәа. Уи анхацәа ибзиан иԥыршәахьазар акәхарын…

«Амҽышаҽены сҭалап»… – игәы инҭеикит. Амҽышанӡагьы ибжьаз. Даур арашәара бзиа ибон, иеиқәа ашьапқәа хьарҽены, ахәыжә-хәыжәҳәа. Еиҳараӡак ашьыжь, амра акыр инхашлаанӡа. Аԁны шаҟантә драшәахьаз! Иашьеи иареи еидгыланы.. Избозгьы ргәы иахәон. Аха иашьа зны-зынла аҽыԥхьакрақәа идыруан. Иашьа уажәы аколнхараҿы машьына ҟәарҽарк дақәтәоуп, ашьыжь даман агәашә инҭыҵуеит, нас уаха ҭхыбжьон зны, выр-вырҳәа агәашә иаадгылоит. Иан аԁны дыҟагәышьоуп, уи лгәы иалоу – Даур лассы-лассы дахьзымнеиуа ауп. Даур ида аӡәгьы игәхьаа лкӡам. Иаб макьаназ дҿагәышьоуп. Аԁн усқәа зегь иара иааизынхеит.

Даур даахьаҳәит. Асмаҭ абарҵаҿы дықәгыланы, чамаданк аҿы еихыхны, аԁныҵҟа аҭрыцқьаара даҿын. Уи ариабжьарак

аҿеикәршәара даҿуп. Ақалақь ахь дцоит, дызҭоу аинститут аҟны аԥхынраӡтәи аԥышәарақәа лҭирцаз. Акыр дрыԥхьахьеит. Акыр лҽазыҟалҵахьеит. Даургьы длыцхраауан.

Асмаҭ абарҵаҿ дгылан арахь дааԥшуан. Нас дналбааит. Лчамадан абыркьылаҿ иқәгылоуп амра ҭаԥхо. Ꙩымсаг хәыҷык лкуп. Ирыбжьаз ааандаҿ дааин, лыбжьы налыргеит Даур иахь. Халаҭа ԥхьарҟьак лшәуп, икахәхәа. Лхы-лҿы агәкыра аныԥшуеит, уаднаԥхьалоит, егьа уацәтәымуаꙩызаргьы. Лыблақәа, лыбла ӷрақәа игәаӷьны иаша узырхыԥшыларым…Аха Даур урҭ маӡала акырынтә игәеиҭахьан. Иааигәангьы, ихарангьы. Ԥсҭазаарак рыҵахәмаруан, угәы еицразырсуаз, угәы збылуаз.

– Даур, узхәаԥшуаз уаҟа? – днаиазҵааит лара, аимаа татақәа илышьаз илаԥш нарықәшәеит. Лшьапқәа лыҵкы иахьамҵәахуаз иҟәаш-ҟәашӡа ииааԥшуан.

– Ҭебра лымхы уажәшьҭа ирашәатәхеит. Аамҭа ааит. Иара аамҭагьы умбаӡакәа ауп ишиасуа.

– Уи баба ирашәап, мшәан.

– Саргьы исымрашәои, уажәы избама арашәара. Ашьыжь сынҭалар, хәлааанӡа салгоит…

Асмаҭ дааԥышәырччеит.

– Иҟабҵахьои бара? Бҽеикәбыршәама?

– Сҽеикәсыршәеит. Ԥыҭрак ашьҭахь сцоит. Снаскьаугауоу?

Даур ҵаҟа днышьҭаԥшшәа иуит. Изнапык ала аанда иаларсу амасар икуп. Даахәыц-хәыцит. «Бара бнаскьазгап, аха сара?..» Уи иаанагоз сара исыԥсыхәозеи ҳәа акәын. Нас лара аанда днадҵны дцеит.

Амра ԥыҭк иꙩхалахьан. Даур иуадаҿы дтәаны шәҟәык даԥхьон, аха дзыԥхьоз уиаҟара ихаҿы иааиуамызт..

Асмаҭ ибла дыхгылан, ҭаха имҭауа. «Дцоит, дцоит…» – еиҭанаҳәон игәы.

– Даур! – убасҟан абарҵаҟынтә аҿыҭбжьы аагеит. Даур дзыԥхьоз ашәҟәы шикыз дындәылҵит. Асмаҭ абарҵаҟны дгылан лҽеилаҳәаны. Даур азныказы дааизымдырырц егьаигымхеит. Убасҟак илнаалон илшәыз лымаҭәақәа, дааршанхеит. Лкьаҿ хәыҷи леиԥкеи ꙩеижь ԥштәалан, аха еилыбзаауа, убла узаҟәыҭхомызт.

– Сара сцоит...

Нас днагьежьын, нақ лҿыналхеит.

Даур дналбааит.

Аштаҟны Асмаҭ лани лаби, нас Ҭебреи акы иалацәажәо игылан. Даур днеин, Асмаҭ лчамадан аашьҭихит. Рацәакгьы ихьанҭамызт. Еиманы агәашә инҭыҵын, агәарабжьара иныбжьалеит.

– Нан, ибасҳәарызеи, бҽырҟәышны быҟаз. Бгаӡамхан. Аԥышәарақәа шаабҭилакҭәҟьа арахь бхынҳәы. Ҳара ҳшыбзыԥшу бдыруазааит! – Лан амҩаду аҟынӡагьы лабжьара даҿын. Асмаҭ ҿымҭӡакәа, лхы ларҟәны днеиуан. Дахьцауаз лгәы еихьнашьуан...

– Бҽырҟәышны быҟаз, бҽырҟәышны. Бҭаҟьаҭасуа акәымкәа... – лабгьы дналабжьеит.

Амҩаҟны игылоуп, амашьына ааира иазыԥшны.

– Даур, узыԥхьо закә шәҟәи? – Асмаҭ Даур изааигәара дааин даагылеит. Имариашаны дгылоуп, иику ашәҟәы дахәаԥшуа. Лсумка хәыҷы лнапы иахаршәуп.

– Ари даараӡа ишәҟәы бзиоуп. Аԥхьара уалагар узаҟәыҵуам, насгьы иахьатәи аҿар ирызкуп. Урҭрыԥсҭазаашьа, урҭ рҟазшьа, урҭ рхықәкы. Иаха салаган аԥхьара, акыргьы саԥхьахьеит.

– Да исырбеи?

Даур уи ашәҟәы Асмаҭ иналиркит. Асмаҭ абҕыцқәа акакала еихыршәшәо днахәаԥшит, днагәылаԥшит. Џьарагьы днаԥхьеит.

Ус амашьына анааи, Асмаҭ днақәтәеит. Асмаҭ Даур днеихәаԥшит. Лыблақәа ирхубаалон гәҭынчымрак шлымаз. Нас амашьына даман ицеит.

...Ашкол аҟны аԥышәарақәа ирылгеит. Даур иҭахын дцарц уахь, ақалақь ахь, Асмаҭ диԥшаарц, длацәажәарц, аха игәы еиқәызҳәалоз акы ыҟан, уахь ицара ԥхьаззырҟәҟәоз. Уажәы-уажәы Иаҭма ибла дныхгылон. Нас – Асмаҭ. Нас убарҭ дрызхәыцуан: «Асмаҭ Иаҭма ажәа илҭахьазар, сара сызусҭада?.. Сызусҭада?..»

Убри нахыс Даур Асмаҭ лыхабарк џьаргьы имбаӡеит.

Иара аҽеаӡьара диасит усура. Аха уажәы дызцои Асмаҭ лахь? Избан иара убри аҟара игәы изыҵасыз Иаҭмеи иареи реицәажәара? Избан иара Асмаҭ дызрыцҳаишьаз? Ихы вбақәакгьы аиҭон автобус дахьҭатәаз. Асмаҭи иареи реиԥылара акрызҵазкуа акакәын дназхәыцит.Асмаҭлыгәҭакы шизымдыруазгьы, иара деилылкаарашәа игәы инаҭон…

* * *

Аилашәшәра иаҿын. Даур автобус данақәҵ дааҭгылан, даанаԥшы-ааԥшит. Ари аҳабла дацәтәымуаҩхазшәа ихы ибон, аха гәаҳәарак иман убарҭ зегь хьазҽуаз. Агәарабжьара дныбжьалеит. Агәарабжьара ибжьысуаз амҩа ииашахәҵәараӡа акыр инаскьон. Ашәырҵлақәа, аҩны ҳараккәа, ашҭақәа – Даур игәы дырцәажәон. Дзышьцылахьаз, иибахьаз, дызнысхьаз ҩаԥхьа иҿыцҳҳараӡа илаԥш рхигон. Абарҭ зегьы иара иԥсҭазаара аҟынтә кәырҷаха хәыҷык рыдызшәа игәы иабон.

Абар уи Ҭебра лыҩны, ахьатә кәасқьа, иара дахьыҩназ ауада. Уи лывараҟны – Аруҭанраа рыҩнқәа. Акәасқьеи амаҵурҭеи. Уажәы, урҭ рашҭақәа еиҟәызшоз аандагьы ықәырхын, шҭак аҟны – х-ҩнык ҭагылан. Ашҭа еиҵҳәа ду аҟны еихатә гәашәкгьы аҿан. Даур игәы аҭҳара-аҭҳара еисуан. Аҩнқәа раԥхьаҟа шәыга еилаԥсала иршәын, уажәы аҽа хаҿран иаадырԥшуаз.Даур,еиҳараӡак Аруҭанраа рыҩны акәын дызхәаԥшуаз.

Даур даамҩахыҵын, агәашә днадгылеит.

Азныказы ибжьы аргара дацәыԥхашьозшәа дгылан, ашҭа дҭаԥшуа. Аха ашьҭахь Ҭебра лыҩны ихы нақәикит.

– Ҭебра! — ибжьы наиргеит. Ҭебра лла ҩаҵҟьан инаидшылеит, аха ашьҭахь дадырызшәа, иааҵыхәарышәшәан, аҽааннакылеит. Еиҭамҵӡакәа ихәаԥшуеит.

Ҭебра Аруҭанраа рмаҵурҭа даадәылҵит. Ус – Мақагьы, Аруҭангьы.

– Ҳаҳ, аа, уара, ҳарҵаҩы! – Аруҭан, Даур дшибазҵәҟьа дааиеигәырҕьеит.Аҳәсагьы инапы ааимырхит,дгәыдыркылеит. Нас дрыман, Ҭебра лыҩнахьы рҿынархеит.

– Уаҳцәыӡӡеит, уаҳцәыӡӡеит. Ас ҳаухаштып ҳәа ҳаҟамызт. Уӡбахәқәа ҳаҳалон. Наџьхьоу аус ууеит рҳәеит, усами?

– Аиеи, уаҟа аус зуеит.

– Ибзиами. Наџьхьоу сара дааразa ибзианы издыруеит, уаҟа ауаа бзиақәа нхоит. Ари сара стәгьы Наџьхьоунтә даасымгахи! – Мақа лахь дынхьаҳәит, усҟантәи иаамҭа хазына наигәаларшәо.

– Сааумгакәа, сумыркьаҭеи, – лҳәеит лара. Акәасқьа инхалеит. Абарҵаҟны иқәгылақәаз аҟәардәқәа инарыхааарыхан, инеибартәақәеит. Ҭебра днеин, алашара налыркит. Даур дахьыҩназ ауада ашә дадыԥшылоит. Шаҟантә дыҩналахьаз, шаҟантә дыҩнагьежьхьаз, шаҟантә ддәылҵхьаз? Уажәы ашә аркуп, аха дырҩегьых аҩнаԥшра игәы азыбылуеит. Ашҭахь днаԥшит. Алашара иахылҵуаз ашәахәақәа акыр инаскьоит. Ашҭа цқьаӡа, ҭагалантәи быҕь цыракгьы ықәыршәым. Ҳәарақәак неин, агәашә иадгылоуп, ранацәа ааигәа иҟазар акәхап.

– Нас, ажәабжь ҳаумҳәои?

– Ишәасҳәарызеи? Сырҵаҩуп, ақыҭаҿы аус зуеит. Қыҭак шыжәбахьоу еиԥш иҟоуп. Ахәыҷқәеи ҳареи ҳаилыхоит есымшагьы. Арҵаҩы иԥсҭазаара шыҟоу шәаргьы ижәдыруеит. Хҭацәыхак ҳамам…

– О, арҵаҩра бзиоуп, аус бзиа шәаҿуп, аус бзиа нашәыгӡоит. Ахәыҷқәа раазара, ахшыҩ рызнагара зегьы ирыцкыми…

– Ирыцкуп, аха аџьабаа амоуп цәгьалаҵәҟьа…

– Аџьабаа зцым абзабаагь гьама узадбалома!.. Ҳара рҵаҩык дҳаман Петрович ҳәа, иуасымҳәахьеи, егьараан дубаргьы амел ихьтата ахәыҷқәа дрышьҭан, бзиа ибон убысҟак. Ахәыҷқәа рзыҳәан ихы деигӡомызт. Убри иакәымзар Асҭамыргьы дуаҩымхар ҟаларын. Дзеиԥш рҵаҩыз! Убасҟан аҵара зирҵақәаз иахьа амаҵура дуқәа ирылоуп, – Аруҭан уи дналацәажәеит. Уи арҵаҩы дихаштны аамҭакгьы мцацзар ҟаларым…

Ауха акыр аҵх ргеит, крырфеит, крыржәит, акыр ицәажәеит. Ашьҭахь Аруҭани Мақеи ҩагыланы ицеит. Ҭебреи Даури анааизынха, уажәраанӡа Даур игәы иҵхоз дналамцәажәар игәы иауазма.

– Ҭебра, Асмаҭ дызбаӡом, дабаҟоу? – дналазҵааит, ихы ааларҟәшәа.

– Асмаҭ, нан, ара дыҟаӡам. Аҟәа аусура далагеит. Уахь диасит. Лашьа иҟны дыҟоуп…

Даур маӡала даақәыпсычҳаит.

– Избан, ара илгәампхеи?

– Ишпалгәампхоз… аха, лашьа дигеит. Араҟагьы ҭызшәақәак ҟалан…

– Иарбан ҭызшәақәаз?..

– Иарбан… Ани Бабал ипа Иаҭма думдыруази, арра иҟаз, даан, Асмаҭ дсымгар зуам ҳәа даақәгылеит… Ауаа ҳзааишьҭит, аха Асмаҭ ани диццозма? Илҭахымызт. Илҭахыҵәҟьамызт. Асмаҭ ус аламала изабалак диццозма. Аԥсраказгьы илымуит. Ашьҭахь дымҵаҳарсуеит ҳәа иалагеит. Анҭ Хьрыԥси Ахреи умдыруеи, иуеисқәоз, убарҭи иареи неиҿацәажәазар акәхап, еиуацәамзи, аха егьрылымшеит. Ирҭахузеи уҳәарауазеи? Асмаҭ урҭ рҟны иамцхәны ажәакгьы лымҳәацызт…

– Иабаҟоу нас урҭ аҷкәынцәа уажәы?

– Урҭ ирыхьыз уздырӡом. Хьрыԥси Ахреи ҭакуп. Авокзал аҟны аисра ҟарҵазаап. Ижәны иҟан…

– Иаҭма? – Даур ихаԥыцқәа неихаирҕәҕәеит.

– Иаҭма иҭыԥ ахь дцагәышьеит. Асмаҭ лани лаби ирҭахымызт уи диццар…

– Асмаҭ сара исзымдырӡо аусқәа дрықәшәазаап!..

– Асмаҭ, нан, ҳара даҳҭәуп ҳәа исҳәом, аха акала улы_валартә дыҟам. Аҵарагьы далгоит уажәшьҭа. Есуаха, абра данааилак, уӡбахә далацәажәон. Урҭ аҷкәынцәа амѡа зузыркызгьы башан. Асмаҭ илҳәон ашьҭахь лгәы иалырсны, убри нахыс уҽешеиҭаукыз атәы…

Аҵх каххаа иҟан. Зегь шьҭалахьан. Даур ашҭа дҭагьежьуа дҭан. Асмаҭ луадаҟны алашара аркымызт. Зегь игәалашәон. Ибла ихгылан. Абри аԥсҭазаараҿы акы изымхошәа ибон, даргәаҭеиуан, даршаҟьон. Акыраамҭагьы дызмыцәаӡеит.

«Ишԥаҟоу уҳәарауазеи абри абзиабара! Зны уаргьежьуеит, зны уархынҳәуеит, уаргәаҭеиуеит, уаршаҟьоит. Уҳаранакуеит, уланарҟәуеит. Угәы еицранарсуеит, угәы ахәуеит, угәы

шьҭнахуеит, угәы арҧыруеит. Мап, ааҧынра иаҩызоуп абзиабара!.. Асмаҭ!.. Асмаҭ!.. Мап, дсыҧшаауеит сара Асмаҭ. Зегьы-зегьы ласҳәоит. Уи сеилылкаауеит сара»…

Иарбаныз ихаҿы имааиуаз Даур дахьышьҭаз. Асмаҭ, аӡҕабцәа иибахьаз зегьы дреиҕьызма, аха убри леиҧш аҧсҭазаараҿы ицназгаша аӡәгьы дҟамларашәа акәын дышлызхәыцуаз. Гәаанагарак иоуан убри деилылкаарашәа, убри дшеилылкаауа еиҧш уаҳа аӡәгьы дизеилымкаарашәа.

Ашара адәы иныҟәлеит.

Даур ахьышәҭҳәа иҽааилаиҳәан, дындәылҵит. Абарҵаҟны иҿы ӡык наҟәиҭәеит. Аҳауа ҿыхаӡа иҟоуп.

– Ас шааҥӡа уабацои, нан? – Ҭебра омашәа илбеит Даур дахьдәыҟәлаз. Абарҵаҿы дгылоуп, дихәаҧшуа.

– Сара Аҟәаҥӡа сцароуп, – иҳәеит Даур, ццакырак иныҧшуа.

Ҭебра ахьышәҭҳәа даақәгьежьааны, какалк ааизыҟалҵарц ақәылкит, аха иара имуит. Уеизгьы фырџьанк азна ауатка неимыржәкәа доулмышьҭит.

– Уца, нан, уца… Амҩа бзиа!.. Аха исхашҭыз… Асмаҭ лахь умнеикәа умуааит, Асмаҭ лахь!..

Даур ашҭа дынҭыҵит. Ҭебра агәашәаҿ дгыланы дизыҧшуан.

…Автобус ыҟәҧрааны аҟалаҟь ахь ицон. Асмаҭ дгәыкӡа, деинаалаӡа, лыхцәаҧаракәа кахәхәа-кахәхәа, Даур ибла дыхгылан…

ГӘЫНДА-ҦШӠА

Арха аӡиас цәҟәырҧо ииаҩрны ацара иаҿуп. Ахәыцҟәа еибарыҩуа ҟьаҧ-чаҧҳәа аӡы иҭоуп, аҕҕараҿы. Ацәҟәырҧаҟәа разныҧсараха ирыҟәаҧсоуп.

Сара аҟәара схыҟәҭәалоуп. Аӡиас ацәҟәырҧаҟәа неидыслауа рҽаҳаракны инеиуеит, ццакырак рымоушәа.

«Иҟалои абри Гәында абрахь, аҟәарахьы даар? Иҟалҵои аҩны, лхала дтәаны?.. »

Ахаҳә хәыцҟәа ыршәны ацәҟәырҧаҟәа иргәыдысҵоит, иргәыдысҵоит. Нас, сҩагылан, ахәыцҟәа ахьыхәмаруаз ахь сҿынасхеит. Амра кацеиуеит. Ҧшакгьы ыҟәсуам. Ашшы ахгоит аӡиас.

– Қәаҭа! – ахәыцҳы-хылтыҿшәа иҟаз сааиԥхьеит. Ихахәы рҳәны, ихы-иҿы ҟьаҟьаӡа, уааиеигәырӷьап. Уаҳа иҟасҵара сзымдырит. Ма абри ахәыцҳы дсыцхраауандаз. Иаргьы ахьышәҭҳәа иҩызцәа даарылҵын, даасыдгылеит.

– Қәата, Гәында дубахьазар џьаракыр? — сыбжьы ныҵакшәа снаиазҵааит. Уи Гәындараа дырзааигәан дынхоит. Аха есымшагьы арахь ауп дахьаауа, ӡҭалара ҳәа. Араҟа уеизгьы хәыҷеизарҭоуп.

– Мамоу, — ихы аирҵысит, иблақәа ҟәаз-ҟәазӡа, дысҿаԥшуа.

– Иахьагьы, иацгьы думбаӡаци?

– Мамоу, мамоу…

Дсыҵаԥшуа дгылоуп, аха акгьы изеилымкаауазар акәхап, абри сара сызиазҵаауа.

«Дабацеи, мшәан, абри Гәында ариабжьарак?..»

– Иҟоу удыруама, Қәаҭа? Уаалеи! — снапы ихәда иныкәысҵеит.

– Сабоугои, Хәаҭа, иаа?

– Уаала, уаала, умшәан. Сара сахьцо ахь. Уара усыцхраароуп, абра џьаранӡа уназгоит.

Иҩызцәа рахь дынхьаԥшын, инапы иҟьеит, сара уажәыҵәҟьа сааиуеит ҳәа. Дара ҿабыӷ-ҿабыӷӡа игыланы иаҳзыԥшуеит.

– Ҳабацои, Хәаҭа, иаа? Ҳабацои? – алымҩанык дсазҵааует. Сара иасҳәоит: уара ҩызара сзуурооуп, уара уда уаҳа ԥсыхәа сымам ҳәа. Арха адәеиужьра ду ҳнықәсит. Нас, илакьы-лакьуа инеиуаз амҩахәастa ҳанылан ҳцон.

Ус, џьаргәал аандак ҳнавалеит. Ашәырҵлақәа иргәылыхәҳәо кәаскьак ахыб ааԥшуеит.

– Араҟа инхода, Қәаҭа? – даанкылан снаиазҵааит, исзымдырушәа ара зынхарҭоу.

– Ыы, араҟа Гәындараа рами?

– Уара Қәаҭа, ак уасҳәашан, абра дҵа хәыцҳык усҭар иузынагӡауоу?

– Изакәи иара?

– Абри ашәҟә хәыцҳы иску, аӡәгьы имырбакәа, Гәында иузлыҭару?

– Илысҭоит, илысҭа…

Ариабжьарак аӡәы исыдибалар ҳәа сацәшәо, сцьыба иҭаҵәахны иныҟәызгоз ашәҟә хәыцы ааҭызган, инеисыркит. Иара, уи днахәаԥшын, ахьышәҭҳәа амҩа инанииршәлеит, дыццакы-ццакуа.

Сара сыԥшуп. Абраҟа сышгылоу аӡәы сибар ҳәагы сшәоит! Ахьаца ду сҽавакны, уажәы-уажәы амҩахь сыԥшуеит, сгәы аҭҳара-ҭҳара еисуа.

Ус, дук хара имгакәан, даакылсит иаргьы.

– Илуҭама? Дыҟазма аҩны?

– Ыҳы, илысҭеит…

– Илҳәазеи?

– Акгьы лымҳәаӡеит. Лан дгылан. Ус исымылхит…

– Сышԥоушьи, Қәаҭа, уара, сышԥоушьи?! Аӡәгьы иумырбан ҳәа уасымҳәази, иухьзеи?.. Уи, зегь дара роуп, лан лылаԥш иҵашәон. Сышԥоушьи?

Аха иара акгьы изеилкаауамызт… Дсыхәаԥшуеит, дсыхәаԥшуеит иблақәа ҟәызгаӡа…

* * *

Ахәылбыеха.

Сани саби усурантәи иаан, ашәшьыраҿы итәаны ацәажәара иаҿуп.

– Иахьа Аҭиа цәгьалаҭәҟьа лылахь еиқәын аусураҟны, – лҳәеит сан. Аҭиа ҳәа уи дызҿыз Гәында лан лакәын. Сара схы ааласырҟәит.

– Илыхьзеи бымҳәои? – саб ибжьы гәаҩаӡа уи дналазҵааит. Саб дҿоуп макьаназ, ихахәы шлацк аламшәацт. Ихиҿы аиқәара иаманакуеит. Иԥаҭақәа иԥынҵа иҭганы, наҟ-ааҟ акыр инашьҭуп.

– Илыхьхуаз, лыԥҳа аинститут дахьаднамкылаз лгәы иалан. Илуазгьы лбомызт, илҳәозгьы…

– Ишԥа, џьушьт? Аҭиа данцәажәоз улырцәажәомызт, сыԥҳа лаҟара аҵара зҵо аӡәгьы дыҟаӡам, сыԥҳа есымша арҭаҩцәа ибзианы илыхцәажәоит лҳәон. Уажә иҟалазеи? – илахь

неиҵеицалеит саб. Илакыҵақәа рҟны аарлаҳәа акаҷыраҟәа нарныԥшит.

– Уара есымша аҵәы алаҵаны уанымцәажәо ухы ухьуеит уеизгьы, – инеиҿалырхьит сан.

Сгәаҵанӡа инеит иаразнакала. Ҳакласс аҟны, аиашазы, Гәында лакәын зегь реиҳа аҵара зҵоз. Гәында дызҭамлаӡеит. Уи ҭахак снаҭомызт. Сналызхәыцит. Убри азыҳәан акәхап дамаԥхашьаны лхы зсылмырбауа, насгәаахәт.

– Закәытә џьабааз илыдылбалахьаз?!

– Ахәыҷы дырқьынцыцны дуааӡар убас ауп…

Гәында лаб дыҟаӡамызт, аха лан абыдара лынмырԥшӡакәа, акәтаӷьцәа дылкәкәаан длааӡеит. Илымаз зегьы лыхҭнылҵон, деилаҳәан, деилацан. Иахьа бзиак аацәырҵыргьы Гәында илшәызар акәын. Мацқьа-шьацқьа дныҟәылгон, длыхӡыӡаауан.

– Уажәтәи аамҭазы аинститут аҭалара цәгьазаап, иҳаԥсыхәоузеи ҳара? Ӗааны убра џьара ԥсыхәаак анаҳзыҟамҵа, ҳҭахеит ауп, ҳхәыҷы дыбжамҽамны даанхоит, – сан дааӷьаҵәыӷьаҵәит.

– Уи бацәымшәан бара, аинститут аҟны ирыдыркылауа адырра змоу роуп. Ууанӡа аамҭа имоуп, даԥхьалааит, ӡәыр диԥырхагоума?

– Уара есымшагьы иуҳәац ауп иуҳәо, уи ара иахәарҭаӡам. Цхыраарада аинститут аҭалара цәгьоуп, рҳәеит, иумаҳаӡаци? Анкьа иубахьоу ыҟаӡам, иудыруоу уара?

– Манча иԥа ӡәыр дицхраама, бхаҵкы сцеит? Дцан, ихала дҭалеит. Ишәымызт, ихамызт. Бнеи, аҵара шиҵо ҳәа ирҳәо баҳап. Убригьы ацхыраара имазма? Дасу ихатәы мꙍа иара илихыроуп, аџьабаа ибароуп, нас ишԥа?

Сан уаҳа илаҿылымҭӡеит. Ашкол салгеижьҭеи есымшагьы игәы иныкәылшьуеит, аха иара макьаназы сара сзыҳәан ҽырҵысы ҟаиҵом. Лшьамхы иқәыршәыз лкасы еицарса хәыҷы аақәылхын, лхы ааҵалкит.

– Сара ажәқәа снарышьҭаԥшуеит, – иҳәан, иеигәышә аашьҭыхны, агәашә дынҭыҵит сабгьы. Сара стәоуп…

* * *

– Уабаҟаз арахь? Уабаанагеи?

– Сабаҟаз? Ибымбои сахьыҟаз? Аҽқәа срышьҭоуп. Саабмышьҭуази?

– Мамоу, аха…

Гәында лхы ларҟәны дгылоуп. Баша чыҭ ҵкык лшәуп, ишшапаӡа. Лхагәҭа еиԥшашәа, лыхцәы ԥбаны иҧаны илықәын. Шьана хәыцәык аарлаҳәа лхы-лҿы гәкыра азганкахьала иҧшӡаӡа ианубаалоит. Еимаа тата ҵарҧалақәак лышьоуп. Лывараҿы фархьқәак еизганы икаҧсоуп.

Лареи сареи машәыршәоуп араҟа ҳшеиқәшәаз. Сара иахьантәаракгьы аҽқәа срышьҭан. Аха ашьҭахь скараха, саҕәра сазқәынҵа, Гәындараа рышьҭахь иагаз амԥахәасҭа санылан сшааиуаз ауп дшызбаз. Афархьҟәшәара даҿын. Азныказы иаалзымбатәбарахеит.. Даауалуашеит. Иҟалҵара дақәымшәеит…

– Гәында! – уажә сышҟа даахьасырҧшит.

– Иууеи?

– Абри бара бышҧаҟоу?

– Сышҧаҟоу сара?..

– Абри аҽакала бҽеиҭабкызшәа збоит. Иҟалеи иара? Ибыхьи? Сара есымша амԥақәа сырнуп. Ашәҟәы изԥыз бмоуӡеи?.. Бзымааи?..

Аха лара ҿылҭуам. Сара исҭахуп ак ласҳәарц, абри лареи сареи иҳазкны, ҳабзиабара хәыцәы иазкны, аха ҿылҭуам. Лхы ларҟәны дгылоуп. Аха ашьҭахь, лхы еиҵыхны днасҿаҧшит. Лыблақәа цәаак-цәаакӡа иҟан. Акы лгәы илнарҳәомызт. Иахьабалак иааҭынчрахеит. Илыхьи иара уеизгьы Гәында?..

Аха убри аамҭазы:

– Гәында-а! – аҿыҭбжьы аагеит ҳазҵагылаз ахьаца ду авара шыҟаз. Снеилууа сцеит. Уи Аҭиа лакәын. Арахь иаагаз амԥахәасҭа даныланы даауан. Гәында илура дақәымшәеит, днасҿаҧшит. Нас, лфархьқәа аашьҭылҧаан, днасымпыҵҧраа дцеит. Сара, идрырҳаз ашәарах еиҧш, сгәы ҭыҵны ицоит.

– Ибыхьи иара? — Гәында лан днаҧылеит.

– Исыхьыз акәым, бсаҧыс абыржәыҵәҟьа аԥныҟа!.. Уа

иҳаибарбап бареи сареи! Уаҳа егьсылымшаргьы, бӷынҵа ашьаҟәадабаа кылсхып!.. Бабаҟаз арахь?.. Дызусҭадаз аилашәашәымҭаз абнараҿ бзацәажәоз?..

Аҭиа лыбжьы еиқәтәарак амамызт. Гәында лыц дкылылхуан амҩа иахьаныз, абнара ыҵырцәажәаауа, аха лара ҿылҭуамызт, рыбжьы аӡәы иаҳар ҳәа дшәаны. Лан дзеипҧшраз лымдыруази, днеиуан лҽеиқәкны. Сара акыраамҭагьы ус сгылан џьарак, ҽырҵысы ҟамҵаӡакәа, урҭ сырзыӡырҩуа, аха ашьҭахь, схы сыкәаҽ, ашьшьыҳәа аҩныҟа игаз амҩа инансыршәлеит...Иҟаларызеишь,иҟаларызеишьанаџьалбеит ҳәа сгәы ҭыҵны ицон...

* * *

– Иахантәаракгьы убри сшазхәыцуаз мацара иҟьаҟьаӡа иаасыршеит. Дсымшьит ауп исыгхаз, ихашәҵару? Ажәлар рҟны сызцәырымҵуа... Уаҩы ибахьоума?.. – лхы-лҿы ҵаӷаӡа, лҧынҵа кәрыҧсӡа, Аҭиа ҿааихакык ҟалҵомызт, деицраланы, лымци лҵабырги неиқәыртәо. Уи акгьы ҳаналыжьырц лгәы иҭамызт. Зегьы лгәалалыршәон Гәындеи сареи ашкол ҳанҭаз инаркны џьаракыр ҳнеихәаҧшхьазаргьы. Уи ицқьаз ацәанырра хәыҷы, ихәырхәыруа зҿаазхаз, уаҳа царҭа амамкәа илжәагәарц лгәы иҭан. Акраацуазаргьы ҟаларын лҽазыҟалҵоижьҭеи. Сара ҳмаҵурҭа сҽаварӷәӷәа сгылоуп, уаҳа царҭа сымамшәа. Ашҭа ианааҭала нахыс сцәа иалашәаахьан арҭ рааира зызкыз, измааназ.

– Уаҩы иаҳахьоума? Уа снеир, уа исарҳәалап... Ҭахак лиҭаҵәҟьом. Ари знықым, ари ҩынтәым. Дахьибо дыкҿацалан длацәажәалап, акатаҳәа асалам шәҟәқәа лзиҩлап. Агәра шәымгои? Аа, ари жәбома? – Аҭиа қьаад бӷьыцқәак еиларҟәыҷы лџьыба иааҭылгеит. Сара урҭ иаразнакала сыхшыҩ нарызцеит. Ллакҭа ҵаулара ччаҧшьк ыҵашәом.

– Қәаҭа, уаҧхьеи! — қьаад бӷьыцк аалхны ахәыҷы инеилыркит. Уи дара анаауаз даргазар акәхап шаҳаҭс. Саб ихы ларҟәны дтәоуп. Егьырҭтьы ҿырҭуам. Саб иашьагьы аҩны дыҟан уаха. Уи зны-зынла даалоит ҳара ҳахь, абна игәы аныҵаҿыгьлак.

Қәаҭа инбанқәа неихшьаалауа иҽынеихеит. Уаҟа ус аҳәон: «Гәында! Шьҭак ишыҟасҵара сыздыруам. Схы агарҭа сымам. Егьарааны субаргьы амҩақәа сырнуп, адәқәа срықәуп. Уахгьы-ҽынгьы бара боуп сзызхәыцуа. Еснагь бара быблабара сара сзыҳәан мышшароуп.. Иҟалозар, акы еиҧшымкәа сбыҳәоит, уаха ахәылбыҽха бхы сықәыршәа шәыҩны ашьҭахь игылоу ахьаца ду амҵан. Ак басҳәарц сҭахуп. Хәаҭа».

Қәаҭа, ацәгьара зуз иеиҧш, ихы ларҟәны дтәан, уи ашәҟәы хәыҷы данаҧхьа ашьҭахь. Уи шьҭа еилкааны имазар акәхарын зегьы.

– Ижәбоит ари, ижәбоит ари! Сыбла иҭарҳәоит зегьы. Мап, сара ҽешьроуп исықәу! Уаҳа ҧсыхәа сымам.. Шәазхәыци иара? Ари знықым, ари ҩынтәым. Уаанӡагьы илзиҩхьан. Аха усҟан сара ақалақь ахь сцара иақәшәеит... Аҧышәарақәа кәаҧӡа иҭиуа дшааиуаз акәымкәа, мышкы дҩакылсын, ахәыҷы дкәаҷалакны, илыхьыз ҳзымдыруа дааҳампыҵахеит. Изхарада ари?..

Итәақәаз днарылаҧшит Аҭиа. Уахантәаракгьы илцәаҗәахьаз лҿықәлан, лыхәда адақәа ҭыҵны ицоит. Сара аҧенџьыр скылҧшны избоит рызынтәыкгьы. Сқәыҧсычҳара ҵаулахан, снеилуувааит. Аха ҽырҵысы ҟасҵом.

Иара аҧышәарақәа анылҭиуазгьы закәытә хаҧсыроузеи избаз сара уи лыҧшааразы. Иахьа хәлаанӡа убри лара дызҭалоз аинститут агәашә сылатәан. Ҳанеиқәшәа, сгәырҕьара ҳәаак амамызт.

– Иахьантәаракгьы ҳабзыҧшны адәны ҳгылоуп, бара ара бзыдгылоузеи? Аҧышәара бҭизар, ҵаҟа бзымылбаауазеи?

Гәында лан дгәамҵ-хамҵуа дааҳадгылеит. Уи лаҳәшьа Анҭикагьы длыцын. Лара лылахь реиҵьны, лҿаҧшылара рымчӡаны днасыхәаҧшит, уара ара уаазгазеи, иуусхәузеи ҳәа лхәарашәа. Цәгьарак налзызузшәа, лылаҧш хьшәашәаӡа инасылалырҟацеит. Изура сзымдыруа, сбалыбаҭо, схы агарҭа сымамкәа, аҧсыӡ аӡы зҵабаз еиҧш саақәхеит. Аҭиа лаҳәшьа Анҭикагьы дҿышәшәаааӡа, лхы аалырнааит сышҟа. Нас Гәында лҟны дааин:

– Баала арахь! – лҳәан, лмахәар кны, длыман лҿыналхеит.

Гәында, уахь ацара шылҭахымыз удырратәы, днасыхәапшит. Аха Аҭиа лаҳәшьеи лареи, уи илҿақәиҭ-қәиҭуа, ак ларҳәауан, амардуан иахьылбааусз. Нас, уи аҽны, схы агарҭа сымамкәа, сқьалаха ақалақь салан... Убарҭ зегьы абыржәы иаасгәалашәеит.

– Ауп аха, деилагама ари Хәаҭа? – саб иашьа илабашьа ахәыштаара иныҽҳәишьит. Аԥырҕқәа аакәеицеит. Аҭиа лҽаанылкылеит.

– Ауп аха, ас уаҩы ибахьоума? Сабиц, деилагазаап ҳаҷкәын. Уажәтәи аҿар злаҟоу уҳәеит ҳәа...

– Ҳара наџьнатә аахысгьы, ыҟами, аиуара, аибаҭахра ҳаман. Ҳаиҩызцәаан, ҳаишьцәаан шәареи ҳареи. Дунеихаан гәанҷыхьажәак, ыҟами, уаҩы иаҳамҳәацызт. Шәара шәиа_ шьара ианакәзаалакгьы ҳаҭыр аҟәаҳҵон. Аха иахьа шәыҷкәын дҳалахәмарырц игәы иҭеикит, – ибжьгьы ааирҕәҕәеит уи ахаҵа, – мамзар изаҳахьадаз?.. Аӡҕаб ҭаха лымҭакәа, акатаҳәа асалам шәҟәқәа лзыҩуа, уи ҳара ҽыԥныҳәас шьоукы иҳарҭауа... Мап, баба, ус иауам! Иҟалозар шәыҷкәын даанышәкыл, иакәым ахь ҳнеибагаанӡа!

Ари, ас баҕьа-баҕьа ицәажәоз, Гәында лаб иашьа Гаџьа иакәын. Ила аԥыџьқәа кыдышьшьы, иԥаҵақәа џьыԥхьӡа, иблақәа ҭархәаланы, минуҭк уиҿаирԥшуамызт.

– Ауп аха, ус шԥоуҳәои, Гаџьа? Иҟалома, џьбеит, шәареи ҳареи ҳшыҟақәаз умдыруеи? Ус умҳәан, ус умҳәан. Уи аҷкәын иҟалап гаӡарак ихьзаргьы, аха макьаназ ҳамч иқәхартә дыҟоуп. Даҳшьаҳап, дҿаҳҳәап...

Саб иашьа ианакәзаалакгьы иаахжәаны ауаҩы игәы асра ицәымҕын, хаа-хаа акәын иихәозгьы шиҳәоз. Ус иара иҟазшьан.

Саб дахьтәаз ихаԥыцқәа аҿҿа рыҵгон, сангьы сылҭахымзар ҟаларын уажәы. Сара ааҵра сахьавагылаз аԥхӡы ахәаҭаҳәа исықәнаҭәон.

Ус аҵх акыр инаскьеит. Урҭ анца ашьҭахьгьы, саб иашьа игәахы еибакны, акыраамҭагьы даҟәыҵуамызт ацәажәара:

– Ауп аха, абарҭ бзиа еибабазар? Иаҳшьрыма нас? Иҟарҵазеи цәгьарас? Ҳара ҳҵасқәа дунеихаангьы иҳаз-

кажьуам, бзиа иеибабо ҳарԥырхагахоит, рыцхыраара ацынхәрас, рымҩа иқәаҳҟьоит. Нас, ҳаалаганы ҳаҷкәын изымдырӡо ӡӷабк дизаагоит. Дунеихаангьы димбацт, дагьылмацәажәацт. Уара ула, сара сыла, зҳәаз иеиԥш анасыԥ рзаҳшоит. Ҳаӡӷабгьы илзымдыруа ҷкәынак диман дцоит. Нас, еикәымшәалап, иҭызшәахалап. Изыхҟьозеи абарҭ зегьы? Ҳара ҳауп, уаҳа аӡәгьы. Иара Гаҵьагьы иџьысимшьеит уаха. Исҳәар игәы сасыр ҳәа сшәеит акәымзар, иасҳәон иаахҵәаны. Ииуазеи, драҭәарымшьози Хәаҭа?!.

– Илзиуазеи, илыдибалазеи? Ԥҳәыс дааигарц иҭахызар, аӡӷабцәа нҵәама? Илылихузеи шьоук рысаби, дара лыхӡыӡаауа!.. – даацәажәеит саб.

– Убри Аҭиа лыԥҳажә длышьҭамлар, уаҳа ӡӷаб димбеит уеизгьы? Лԥынҵа хышәшәааӡа!..

Сан саб ииҳәауаз иацлырӷызуан дааҟәымҵӡакәа. Урҭгьы гәалак рыман уаха.

Сара санышьҭала, акыраамҭа сызмыцәаӡеит. Сыблақәа ҟәазгаӡа, аҭуан лашьцара саҵаԥшуеит, саҵаԥшуеит. Снаҳәыааҳәуеит. Ахәыцра саркаран, уаҳа сылам. Адәахьы арбаӷьқәа аккаҳәа инеиларԥсеит. Уажәшьҭа лассы ишозар акәхап, аҭӡахьы сынхьаҳәит...

– Сара дсыцаалааит Хәаҭа, – иҳәеит саб иашьа адырҩаҿены, ианааша, сара сзыҳәан. – Ауп аха, ара дыҟазар иҟаиҵауазеи? Акы днасыцхраап, иаргьы иԥсы ишьап.

Саб иашьа аколнхара рахә дырхылаԥшуан. Иԥсҭазаара зегь убарҭ инарыдирӡылахьеит. Уажә саргьы убрахь сигарц иҭахуп.

– Уца, уца, умлакҩакын! Уигьы иалоу ԥушәап, ԥхашьараӡам! Убраҟа Асҭана уицыз! – саб иаарымчшәа даацәажәеит. Урҭ зегьы акы иамаанан, акы иазкын. Сан илгәамԥхагәышьеит, аха илылшагәышьоз арҭ рҟны.

Сымаҭәақәа еилаҳәаны иаашьҭысхит. Аҩныҟа сынхьаԥшит.

– Машәыр умыхьааит, нан, уҽырҟәышны уҟаз!.. – Сан агәашәаҿ дгылан дысзыԥшуан, уажә салдаҭра сцо џьушьап, лыблақәа ҭраа. Сара схы сықәыжь, саб иашьа Ас-

ҭана сишьҭапҳало снеиуан, амҩахәаасҭа ианыршәланы, уи сеилаҳәаара хәыҷы сазқәынҵа.

* * *

«Сара мышкы саныбзымхәыцуа аамҭакгьы мцацт, Гәында. Сыбла быхгылоуп, абнара сахьылоу. Сызвысуа аҵлақәа зегьы снапы нархьысшьуеит, схы нарыдскылоит. Бара боуп сзацәажәо, Гәында. Бара уи агәра бымгозаргьы ҟалап, аха…

Ара уамашәоуп ишыҟоу, Гәында. Амра, ҳара ашкол ахь ҳанцалоз, шьыжьла ҳазхәаԥшлоз, зынӡаск иааигәаӡаны ауп ишгыло. Абарҭ иаабо ашьхақәа инарывҵуеит игьамгьамуа, игьежьӡа, абҩатәы лагьан ду аԥшра аҭаны. Бара уажәшьҭа базымхәыцуазаргьы ҟалап, аха ибдыруоу, ианакәзаалакгьы абри амра агылара гәырҕьара хәыҷык шацу? Амра агылара есымшагьы бара бысгәаланаршәоит – бгәыкӡа, бразӡа, бҭынчӡа…»

– Еҳе, уажәшьҭа иаамҭоуп, аҷкәынцәа, шәҿеибышәҭ!..

Ашацкыраз игылаз саб иашьа иахьа зегь илаԥш рхигахьеит араҟа. Аҵьмақәа уажәшьҭа игәархтәуп. Шьоукгьы ихәцәырххо, ҟәах-ҿаххәа ртәыҩақәа неиныркьоит, ирылоу ԥыршәарц рҭахушәа. Ахьацақәа рымҵақәа цәҕәыхаа иҟарҵахьеит.

– Иахьа шәара игәарышәх, сара аӡарақәа снархылаԥшып. Ус хәыҷқәакгьы сымоуп, иааҟасҵап…

Саб иашьа иҳаиҳәоит ҳахьцаша. Уи ианакәзаалакгьы усоуп дшыҟоу, абри иара данрыцу еиҳа ибзианы ирҳәуашәа игәы иабоит, ҳара ҳанрыцу – иҳазмырҳәуашәа.

– Архаҟа илбаашәаца, аӡы дшәыржә, – акыр дҳацнаскьан, нас шьҭахьҟа даахынҳәит.

Мура ашьшьыҳәа иҳашьҭалан иаауеит. Уи ианакәзаалакгьы Акәын ихьыԥшуп. Егьи ала аҭыԥ аҟны иҟоуп.

Акәын ҳәа сызҿу уи саб иашьа иҩыза иоуп. Еиқәакы, иԥаҭақәа аушьҭны, иԥынҵа гәардӡа, абас ҩажәижәабаҟа шықәса инареиҳаны ихыҵуазар ҟалап, аха макьаназ ԥҳәыс дааимгаӡацт. Саб иашьа дихыхәмаруеит есымша, сара дузаазгоит аԥҳәыс ҳәа. Иаргьы аҷыкә-ҷыкәҳәа дыччоит.

Сара Акәын саницу, шамахамзар сгәы ҿыгьҙом. Амшгьы ахьыхәлаз ҳәа аабаҙом. Уамашәоуп иара дшыҟоу. Ус аламала аанда иалаушшқәо дреиуаҙам.

Арахь уааԥшлеи!.. Убома? Абри агәҭами? – ал ашьапы цәҟьаны, агьежь наниҵоит. Нас, ишьаҿақәа ԥхьаӡо, ишәақь шьҭыхны иҿынеихоит. Саргьы сеигәышә хаԥагәа хәыҷы кны сишьҭоуп. Қыдсаҟәык ԥшааны иаԥхьа инышьҭеиҵоит. Иҽынкаижьуеит. Дкылԥшаанӡа аҵыкь ааҭиргоит. Сышҟа даахьаԥшуеит дԥышәырччо. Нас, ҳаибарыҩны, ал ашьапахьы ҳҿынаҳхоит.

– Агәҭаҵәҟьа, иубома, агәҭаҵәҟьа!..

Сара иџьашьаны, схы сырҵысуеит.

– Да, уаалеи, уажә уара!..

Ашәақь апатрона нҭаҵаны инасиркуеит.

– Ибзиан укылԥш, умыццакын, ар ҳашьҭам...

Аҵыкь ааҭсыргоит. Нас, ҳаибарыҩны уахь ҳҿынаҳхоит. Ала Мурагьы ҳашьҭоуп. Уигьы ҳара ҳаҟара еилнакаауашәа ауп ишыҟоу.

– Мап, иахьа еиҳа уеиӷьуп, хәыҷык уазнеит, маладец, маладец! – сҟәаҟәа днас-насит.

Есымша абри ҳаҿуп. Акәын цәгьалаҵәҟьа ашәақьқәа бзиа ибоит, егьарааны дубаргьы убарҭ рызбахә ауп имаӡоу. Ашьха дшышәарыцоз, амшә дшеихсыз, амшә шишьыз, изаҟараз атәы иҳәалап... Аха саб иашьа саницу, ҭынч џьара ҳнеины ҳнатәоит. Иара абарҭ ажәабжьқәа рацәаны идыруеит, аха ажәытә-аҿатә ирыхҳәааны рацәак дцәажәом.

– Шьҭа архаҟа ҳхы ҳархап, – иҳәеит уажәы Акәын. – Ус амҩа ҳшықәу шьыбжьонгьы ҟалоит.

Аџьмақәа ныԥхьаицан, архаҟа илбаауаз амҩа инаниҵеит...

Аӡиас цәқәырԥо ииаҩрны ацара иаҿуп, еиқәтәаарак амаӡамкәа, ихьшәашәаӡа. Акәын ахьышәҭҳәа иҽааилихын, ашшы ихга иҽналаижьит.

– Уҳ, уҳ! – дналагылеит, адау иеиԥш дхәыбабисаӡа. Аӡы идыҽҽало ицоит. Аха иара дахьгылац дгылоуп, ижәҩахырқәа ҟьаҟьаӡа. Иҽналишьуеит. Инапқәа игәышҵа иныҵишьуеит,

сара днасыхәаԥшуеит, уааи уҽналшь уаргьы ҳәа аанаргауа. Аха сара ҭынч акәара схыҟәҭәалоуп.

* * *

Ари ианудаз сзымдыруа џьушьома? – сышҟа даахьаҳәит Акәын, ахьшьыцба аблаҟәа ихацаны. Ариабжьарак ҭахак сиҭом сахьцалакгьы. Ахәыҵҟәа реиԥш днасылахәмарыр иҭахуп. Аха сара сыҽсырмкьыкьуеит.

– Иуздырӡом! – ниаҭаскит.

Аҵла сҽадырҕәҕәала сгылоуп. Аҵла ашьапаҟны ҳәызбала иҭыҟҟаны ҩ-хьӡык ануп, наҟ-ааҟ еиҿаԥшуа. Уи Акәын ибар сҭахым сара. Аха иара инап дуҟәа рыла саадихуеит мчыла. Снаган ивараҿ снаиргылоит, снапҟәа сываԥсаны, уҽумырҵысын ҳәа аанаргауа.

– Ари «Хә» ами? – днасазҵаауеит.

– Аиеи, – аҭак ныҟасҵоит сара.

– Ари – «а», ари – «ҭ», ари – «а»?

– Усоуп… Аиеи.

– «Хәаҭа»… – инеихишьалеит сыхьӡ нбанла.

– Ыҳы, Хәаҭа, – схы аасырҵысуеит уи саҟәшаҳаҭханы. Иара ҳасабра дук ихәшьадыз џьушьап, аџыҟә-џыҟәҳәа дыччоит дсыхәаԥшны.

– Сара аԥхьашьа сзымдыруа џьушьома? Усҟан аҽеанбанҟәан иаҳдырҵоз, аха… Да, унаскьеи наҟ, егьи ианугьы ҳаԥхьап.

– Уи мамоу, Акәын, уаҟәыц, ус иҟазааит! – аԥсраказгьы изымурц салагеит.

– Уара, унаскьа акәымзар!.. – ибжьы ҩыҳареикит, иџьымшьҟәа ҩеиҵацалан, иҽааргәаашәа. Убри дамыԥхьар иуам. Смахәар нҭырҳәыцааны днасыхеит ишҟа. Аха сара сҽырҕәҕәаны сгылоуп. Сдаҟәа сыркьакьан, изуам. Сеиҭамҵырц сҭахуп. Ҳаибархҳеит, аха исылшагәышьозеи? Ашыҩҳәа аҵла саадихын, ивараҿ снаиргылеит. Изнапык ала сикуп. Сицәцар ҳәа дшәоит. Аха сара уажәшьҭа сыҽсырҵысуам.

– Ари «Гә» ами? – днасазҵаауеит.

– Аиеи, – аҭак ныҟасҵеит сара.

– Ари – «ы» ами?

– Аиеи.

– Ари – «н», ари – «д», ари – «а»?

– Аиеи.

– «Гәында»?

– Аиеи, Гәында, – сааҧышәырччеит. Убасҟан дызбазшәа сааҟалеит, абри Акәынгьы шьҭа сааиликаарашәа. Схы-сҿы аалашеит. Лыхьӡ ахьанысҵаз сахәаҧшуеит.

– Баша ианусҵеит Гәында лыхьӡ аҵла ашьапаҟны, – иҳәеит Акәын.

– Избан иара? – снеиҿаххит.

– Иуасҳәарыма?

– Исоумҳәои, нас? Изсоумҳәахуеи?

– Гәында даҿеаӡәы дитәуп... – игәамырҧхаӡакәа даацәажәеит.

– Ишҧа иара, ишҧа?!

– Гәында хаҵа дрышьҭуеит лҭаацәа, иумаҳаӡаци?

– Иуҳәо закәи, Акәын, усылахәмаруама?

– Амц узжьом. Абрахь, Аҟәатәи ҷкәынак дигоит рҳәеит, асабшаҿны...

– Иуҳәо закәи, Акәын, иуҳәо закәи?!.

Иаразнакала игәышҵа сныҵаххит. Иблуза ааимлазгәеит, сахан ишәхызжәартә еиҧш, изура сзымдыруа.

– Уеилагама уара, Хәаҭа? Иухьи? Уааҧши арахь?

Сылаҕырӡқәа нхаҟәҟәалеит. Нас, дааусышьҭын, азаара ззааз иеиҧш, аӡаракәагьы рыгәхьаа мкӡакәа, сыꙍуа, сыꙍуа амꙍа снанылент, абри Гәындараа ахьынхо шыҟаз схы рханы, сгәи сылаҕырӡи еилаҵәо.

– Уабацои уахь, Хәаҭа, уабацои?!.

Акәын иҟалаз изымдырызт, ҧыҭкгьы дыꙍны дсыцнаскьеит, аха сара уи сизхьаҧшуа сыҟазма. Сыꙍны сцон. Сыꙍны сцон акгьы сазнымкыларашәа, аҧша насҿасуа, аккара иҵгаз амꙍахәасҭа ианыршәаланы...

* * *

Гәындараа раштаҿы еилаꙍеиласуеит шьоукы. Уажәы-уажәы уи рыꙍны авараҿы, рацәак имырдуцәакәа, ихыбжа-

ҿыбжаны иҟаҵоу ашьапҳа иныҵалоит, иныҵыҵуеит, убри иаҿуп. Шаҟа истахыз, харантәила акәзаргьы, џьара Гәында сналхьыпшырц, аха Гәында дыҟамызт џьаргьы. Убри аахыс знымзар-зны сылнымиацызт.

Убри аамҭазы ашьапҳаҟны хаҵак ибжьы дадаӡа ацәажәара даҿын. Сара рацәак ихарамкәан сгылан. Абардра хәыҷы савыпшны, уахь сыпшуан.

–Анцәа шәиныҳәааит,баба,абраАҭиалзыҳәан,ыҟами,иахьа аџьабаа збаз. Аҭиа пҳа заҵәык лоуп илымаӡоу, ҷкәынасгьы, ӡгабысгьы. Уи лгәырӷьара шәаргьы ишәгәырӷьароуп. Шәарҭ аишьараҟны шәхы шәеигӡом аказыҳәан. Иахьа аџьабаа жәбеит, иҵагьгьы жәбараны шәыҟоуп, аха иззыжәбогьы дтәымуаӡам!..

Уи абадақьра даҿын, иҿы акуа-иашьҭуа. Иқьаф ҟаиҵаӡазар акәхап, сахьгылаз аҟынӡа иааӡартә еипш ибжьы гәааӡа ашьапҳа иҵыуан. Сара сыпсы еилаҵәаны аанда сахьадгылаз абыца ссақәа ампыҵәҵәаны, акатаҳәа акапсара саҿын, гәаӷкрак урҭ ирхызгозшәа, уи ала сеысҟажарц сҭахызшәа. Аха сгәы аҭра иҭамгыло, иҭыҵны ицон, амшын цәкәырпара еипш.

– Ахи аҵыхәеи, уажәшьҭа уиаҟара ус хьанҭа аанымхеит. Маҷ-саҷқәак ыҟоуп, аха уи уаанӡа иҟаҳҵашт. Аус злоу, убри ачара аухатәи ауп, асасцәа убрахьынтәи иааyа ишрықәнаго еипш ҳаҭыр рықәҵатәуп, ҳапхамшьароуп!..

Уи даҟәыҵуамызт. Аурурбжьы ыҵыуан ашьапҳа. Урҭ ацхыраацәа ракәын. Иахьа ируз аздырхан, какалк ддыркырц иахьынадыртәааз еилашыкӡеит. Сара акыр аамҭагьы сгылан урҭ сырзыӡырҩуа, аха ашьҭахь, зегь аҽакала снарызхәыцын, схы сыкәаҽ саахынҳәит сышьҭахьҟа…

* * *

Ишылашьцара илашьцеит. Заанаҵы ҳусқәа еилҳаргеит. Аӡәгьы ҿаҳҭӡом. Ҳазынтәыкгьы амца ҳахыкәшаны ҳтәоуп. Амца агәгәаҳәа еиқәуп. Иахьабалак иарлашоит.

Ус ҳаштәаз ауп алақәа аақ-сақҳәа ишнаҵибарҟьаз. Ҳаргьы ахьышәҭ-сышәҭҳәа ҳҩагылеит. Ҽуаҩык дааиуан, алақәа неиҟәаҳцеит.

– Ауп, аха, Гаҵьахеит, уаҳцәырымфози? Уабаҟаз арахь? – саб иашьа уи диҵапшуа дгылоуп, иааира игәамырԥхаӡакәа. Гәында лаб иашьа Гаҵьа, ибла гәаԥшьқәа камкамуа, снархыԥшылеит.

– О, Асҭана, ыҟами, ижәны сыҟоуп цәгьалаҵәҟьа. Иаажәӡеит, ақәақәра сцааит! Аҭиа уеизгьы лыԥҳазаҵә хаҵа дцоит, чара хәыҷык зымур зуам лҳәан… Абыржәраанӡа убра сыҟан. Ашьҭахьы, абас иааихҵәаны аӡныҟа сцап сҳәан…

Иҽыхәлаԥсажә абҕа ҭархәаланы игылоуп, иара дахьақәтәоу дзазоит, ибз аҟәаҟәа ԥҵәаны дыҟоуп.

– Ауп аха, дызгода, Гаҵьа? – саб иашьа уи днаиазҵаааит.

– Уи, Асҭана, д-Џьгьардатәуп, аха Аҟәа дынхоит. Ыҟами, анцәа ишиҳәара дыҟоуп. Иаб ишьҭра ҕәҕәаӡоуп. Урҭ анхара ақыҭаҿгьы ирымоуп, ақалақь аҿгьы. Иареи сареи акыргьы аӡы еицаажәхьеит, дхаҵа бзиоуп, аҵарагьы имоуп… Арҭ аӡҕабцәа аӡы шыцәоу ирбаргьы акагь рзеилкаауам, – уи даҟәыҵуамызт, дынҭаҳа-ааҭаҳауа, илацәақәа неиқәыԥсо, – изхысҳәаауа, Гәындагь азныказы илымурц далагеит. Дҵәуеит, дхьит, Аҟәантәгьы дыбналан дааит арахь. Аиаша уҳәарами, Аҭиагьы иаалгәамԥхеит. Ахәыҷы иҵегь аҵара лҵар лҭахын, аха ани Гәында аҵара лимырҵакәа ус даанижьуама. Насгьы Анҭика, Аҭиа лаҳәшьа, думдыруеи, дӡарыҵалан, дцо-дааува убри лоуп аус ҟазҵаз, ыҟами, лқәақәра згааит, лыбз хәшәуп. Днауҿаҭаҳәеит, уаҳа аҭахӡам. Уажә чароуп, ишубауа, Асҭана!..

Уи ииҳәақәоз зегьы ҳара иаҳгәаԥхоз џьишьозаргьы ҟаларын, аха ҳара ҳхаԥыцқәа еиқәырҕәҕәаны ҳгылан.

«Аԥсра шәықәшәандаз шәарҭ зегьы, аԥсра шәықәшәандаз!.. Абасоуп шәара анасыԥ шышәшо, абасоуп… Шьҭа шәалагәырҕьала… уаҳа ишәылшозеи?»

Саб иашьа уаҳа илаҿимҭӡеит. Иоуҳәоз, зцәазна ыжәны иҟаз? Саргьы уаҳа илаҿысымҭӡеит. Сахьгылаз сышьхныԥсылазшәа, ҽырҵысы ҟасҵомызт. Нас, иара ҳцәаӡақәа изымбатәбарахазар акәхап, уаҳа ҳалаҿымҭӡакәа, иҽы ашыӡҵә нахирган, аббы ихга, аккара дныҵалан дцеит, алашьцара дналашәкәа… Ҳара ҳтәоуп амца ҳакәшаны, ҳаиқәышьшьы…

* * *

«Мап, Гәында дсыԥшаароуп. Дахьыҟазаалакгьы дсыԥшаароуп! Ма иара ус сналыхәаԥшны сцап. Иҟалап, лара илҭахымзаргьы сара сацәажәара? Нас абри акәызма лцәаҩа еиҭазкуаз…

Ибыхьи бара, Гәында?.. Изыҟабҵеи абас?.. Бзацныҟәеи шьоукы рҳәатәы? Убас еиҳа еиӷьыбшьама?.. Ибгәалашәауоу зны исабҳәаз: шәарҭ аҷкәынцәа зегьы аӡӷабцәа рааигәара шәаныҟоу аеҵәақәа рызкыдышәхрашәа дшәырбоит, шәнарԥырҵыр, зегь шәхашҭуеит ҳәа? Мап, Гәында! Аӡӷабцәа шәоуп ус иҟоу. Аҷкәынцәа раигәара шәаныҟоу аеҵәақәа рахь шәрыцхаларашәадшәырбоит,шәнарԥырҵыр,зегьшәхашҭуеит, ишәхашҭуеит. Нас ҳара ҳгьежьуа ҳшәышьҭоуп!..»

Амца агәгәаҳәа еиқәуп. Амцабз салԥшны саб иашьа ихыларҟәны дахьтәоу сихәаԥшуеит. Иҭаҭынжәга ныҿҳәишьын, днаҿыхеит, алҩа нҭирббит. Аҵьмақәа уажәы рҿырҭынчны, еикәаӷӷа ахьацара иҵатәоуп ижаҳәо. Ала Мура урҭ раигәара аҿеканаршәын, ахы ашьапқәа ирынҵаны ииоуп. Акәын уеизгьы дыҟаӡамызт. Уи заанаҵы иҿазыҟаҵан дцахьан. Сара акыраамҭагьы ус стәан. Ашьҭахь саатҟьеит. Ари аҭынчра сара сзыҳәан гәеисра-цәқәырԥарахеит. Иаасызхымгарашәа сааҟалент.

– Сара аҩнынӡа сцан саауеит, – сҩагылеит сахьтәаз.

– Ауп аха, уажәшьҭа узгозеи, илашьцеитеи?

– Уи сара исыԥшаауеит.

Аҭыԥ сныҩналеит. Сҿаасыԥсахит. Урҭ сыԥсуа маҭәақәа насшәысҵеит. Аӷәра аакнысхит. Сындәылҟьеит. Сара ариабжьаракгьы ҳеы Қәиқәа ҳааигәара избалон. Иаргьы, сахыҟоу адыруазшәа, хара ицаломызт.

Ахьацара сныҵсын, адәышкәаӷьаз хәыҷ аҟны сахьынкылсыз, алашьцара ҿқәак налызбааит.

– Ҭәшьи, ҭәшьи, Қәиқәа, ҭәшьи!

Қәиқәа садырзаап, ахы ҩышьҭнахын, иаакыркырит.

– Қәиқәа, уарамыжда, сугароуп, сугароуп убранӡа!..

Снадгылан ахы аасшьышьит.

Ахьышәҭҳәа аҭыԥ аҿы сааин, акәадыр нақәсҵеит.

– Уҽырҟәышны уҟаз, баба, Хәаҭа, машәыр умыхьааит!

Сара сҩаҵҟьеит. Ахыкәалаа еиҧш сцоит алашьцара сагәылҵәрааны. Сыбла дыхгылоуп Гәында. Сгәы хьу-хьуура, ихьухьууа ицоит, иҭыҵны. Акы сеилнашьаауеит соуразоуроу...

...Гәындараа раштаҿы алашаракәа каххаа иаркуп. Ашьаҧа аҟынтәи аурурбжьы ыҵыҩуеит. Сгылоуп кыраамҭа, уахь сыҧшуа, аха нас ашҭа сынҭалеит.

– Ашәа, уара, ашәа! – аӡәы ибжьы аагеит ашьаҧа аҟынтә.

– Аа-ри-раа! – иааҭдырҟьеит аркәашагашәа.

– Шәас, уара, шәас!

Сара сынҽыжәҵын, аӷәра наган аҳамҵан инахысшьит. Қәиқәа ашьапқәа нкыднаҟьеит. Азныказы, садырсызшәа, сгылоуп сзеиҭамҵуа. Акәасқьахь сыҧшуеит. Уахь ҳәсақәак дәылҵуеит, иҩналоит, убри иаҿуп.

– Аа-ри-раа!..

Сгәы иамукәа ашьаҧа сныҵалеит, иҟоу збап, снарылаҧшып ҳәа.

Ҳколнхара ахантәаҩы, ихи-иҿы ҿыҟаҧшьааӡа, аҧхӡы илхәаҭа, абас жәаҩаҟа ҵәыца имҵаргыланы дахьтәаз илаҧш насықәшәеит.

– Шәас, уара! Хәаҭа, уабаҟоу уара? Укәаша сымҳәеи, укәаша! – ибжьы насықәиргеит. Уи сара акәашара бзиа ишызбоз имдыруаз, уажәы саниба, сымкәашар иуазма! Акәынгьы сгәеиҭазаап, ахьышәҭҳәа дааины, сымахцә сааникит укәашароуп ҳәа. Иара уеизгьы сзымкәашои? Скәашоит сара! Гаџьа дахьтәоу иблақәа кылҵыҵ-кылҵыҵӡа дсыхәаҧшуеит.

Агәақьҳәа инеиныръҟьеит.

Нас сықәҧрааӡеит, абри Гәындеи сареи ҳанеицыкәаша-лоз еиҧш, сшьаҧҧынҵақәа срықәгыланы. Зегь рыблақәа ҭыр-хаха сара исзыҧшызар ҟаларын. Ахьшәҭҳәа сындәылҟьеит. Соуразоуроу ак сыжәлан, сатәнатәырц агәы иҭоуп. Акәасқьа снадыҧшылеит. Гәында луаҭах аччабжь ҩныҩуан... Аӡгабцәа Гәында илыдеизалан итәазар акәхап... Азал аҟны итәақәаз хырҩаа рымҭаӡакәан сныҩнысын, наҟ ауаҭах сныҩна-

леит. Ԥкәынак инацәкьарақәа ачамгәыр инаҿшьуа дтәоуп, иҽеимыртаҕаны, адунеи зегь иара ирҭазшәа, аӡҕабцәа алаф нарылхуа.

– Бышԥаҟоу, Гәында? – уахь сшьаҿа неихызгеит. Лкасы лҿаршәны акәакь дыкҿагылоуп. Ишызбоз лхы лалырҟәын, илура лзымдыруа дааҟалеит. Уи арахь уаҳа сааиуеит ҳәа дыҟамызт.

– Амҩа бзиа бақәшәааит, Гәында! – сыбжьы ҵыс-ҵысуа саацәажәеит. – Иреиҕьу амҩа, анасыԥ бзиа!..

Лкасы сҩахан, сналҿаԥшит. Анкьа сара исыцхәмарлоз, анкьа сара исыцҩлоз, аҵара сыцызҵоз, аха нас иҭыԥҳахаз, сара зегь реиҳа исзааигәоу ҳәа исшьоз, Гәында ԥшӡа ҳәа сзышьҭаз, уажәы лылаҕырӡқәа лҿыкәкәа саԥхьа дгылан.

– Сара ианакәзаалакгьы гәык-ԥсыкала сыбзыҟан, Гәында!..

Лнапы ааныскылан, сындәылҟьеит. Уаҳа акгьы сзымҳәаӡеит. Уажәшьҭа абрахь џьара, адунеи аҵыхәан сыҟазар сҭахын.

– Ухы уҩах, Қәиқәа, ухы уҩах! – Қәиқәа ахьышәҭҳәа снақәтәеит. – Сугароуп абрахьынтәи!..

Уи хагахан, иԥырны саман ицон. Гәында, акасы шкәакәа лҿаршәны, лыбла қаруақәа лаҕырӡыла иҭәны, сыбла дыхгылан…

ҲҚЫҬА АЗӘ ДАЦЛЕИТ

Ақәа ганха-ганха акәын ишлеиуаз, аҽырнааны. Аԥша аҵан иҵәыҵәӡа. Зны асы ауеит шуҳәо, ииааҟәымҵӡо ақәоура иналагон. Аҷыхь аҿан. Арахә ӡыҕӡыҕуа, ианырзымчҳалак, рыҭрақәа инарывагьежьуан.

Асҭамыр ипалта ахәда дҩаханы, ақәеи аԥшеи ҭамсыртә еиԥш иааҟаиҵеит. Ихәда ааиҵеицалеит иҽаарџьыҟәшәа. Ихылԥа абзгьы аалаирҟәит. Аха амҩа дахьаныз иҿасуаз ақәа рыцқәа ихи-иҿы дырҟаԥшьын, ибызбызуа иҟарҵон. Абри ақәа шауаз еиԥш акәын иаргьы иҽырнаан дышнеиуаз. Аԥша иаша аҿанаанахалак, иара даахьаҳәны изқәа наирбон.

Сынтәа амшқәагьы хар рымаӡамкәа акәын ишааиуаз.

Аԥснытәи ақытақәа уеизгьы иаазқәылаз асоура рыцәамаҷхо иалагеит. Асы анауа, ақытаҿы уи шаҟа иеигәырӷьозеи ахәыҷқәа. Ахәыҷқәа моу, иара адуцәагьы. Убри гәырӷьарак ацуп, гәырӷьарак рзаанагоит зегьы. Астамыр усҟан ашкол ашҭа аҭыҵхa ирҭомызт ахәыҷқәа. Ҳарҵаҩы асы игәыдҳамҵакәа ҳәа иеибарччо, инаишьҭалон. Уи иара гәахәарак инаҭон, идыршәуаз асыркәымпылқәа иаамырхакәа дрыцәцон. Аԥсабара зегьы быбышӡа ишԥаҟанаҵоз асы. Ардәынақәагьы ҿықә-ҿықәларын, рԥынҵақәа ҟәашҟәашӡа, абардрақәа цәыҵбӷьаҭааауа иахьырцәыҵаз. Зегьы рмагә дуқәа рышьаҵаны, асы илазаарын иаалхо. Арахәгьы аԥҳәаҟәақәа ирымҵагылазаарын, мамзаргьы аграпарақәа ирынгылазаарын, мырхәагак рбар рыҽнаҭашәа. Асгьы цырцыруан усҟан, ублақәа хнакуан. Аӡыҷҷақәа рҟынгьы сахьақәак ныхнаԥсалон. Астамыргьы усурантәи данааилак, хыма-ԥсыма краафаны, ишәақь аашьҭихуазар акәхарын. Дынкылԥшшәа иԥҳәысгьы изблак налирбон, саанӡа бҽырхианы быҟаз, ԥсаатә гәарҭак, рыхәда хәыҷқәа хьадыхәхәа, смаҟа иахьадҳәалоу бсырбап иҳәарашәа. Аха сынтәа ус изыҟамлеит. Ас хәыҷы иаузгьы, адырҩаҽны, ахәыҷқәа цқьа инылахәмарааӡа, инышьҭаба ицеит. Нас март аацәырҵит, зхызкәачроу аԥҳәыс илеиԥшха, иҷыхьха, авивиҳәа аԥша асуа, хаарак аҵаӡамкәа.

Астамыр уажәы аҩны аԥхара дназгәшьит, аха иабаҟаз, аҩнгьы усҵәҟьагьы иааигәаны иҟамызт. Урҭ рыҩны хәыҷык ақыҭа иналгашәа игылан. Аҩнынӡа дызнеигәышьар, нас адәахьы даудәылҵхрыз. Иахьа изаамҭоуҳәа ииԥхьаӡоз, иахьыԥхароу ҭыԥк аҿы утәаны, ашьшьыҳәа, умыццакӡо астол уадтәалазар акәын. Ма қыжә жьык, алҩаҵә ахылззуа, абысҭа ԥхаҵәы-ԥхаҵәуа, апырпыл-џьыка ақәҵаны, уҩызцәеи уареи, амца аԥхареи аҩы амчи шәҿықәланы, ашәа ҳәо шәеидтәалазар. Астамыр уи мап ацәикуамызт, аха иаб дыҟамижьҭеи ақыжәқәагьы иашҭа ршьапы алырххьан. Аҩы акәзар, уи ҭеиҭәагәышьон, аҵла изҿархомызт, ажь еиқәаҵәаӡа ианыҟалалак.

«Ари уажәшьҭа даахьазар акәхап, кырлымуцкәангьы

дыҟоума», – наигәахәит. Ари ҳәа дзышьҭаз иара итәы лакәын. Ҭаҕакы, еиқәакы, рацәак дауцәамкәа. Уи даахьаны дыҟазар, иара ишизеиҕьхоз идыруан. Еиҳараӡак, абри аусура аамҭа нҵәо ианалагалак, убасҟан амла цәгьа дакуан. Иагьаумҳәан, шьыжьы инаркны хәылбыҽханӡа уаҩы изычҳауама? Ақалақь аҿы акәзар, уахьнызҵалалакгьы крыфарҭагәышьоуп, аха ақытаҿы уи аҩыза абауԥшаагәышьои? Амла уакыргьы иучҳароуп. Иугхаргьы иучҳароуп. Арахь, еиҳабыкгьы дрымагәышьоуп, егьарааны дубаргьы, аурокқәа рышьҭахь еизара хәычык нымҩаԥимгар, иусқәа зегьы маншәаламхарашәа игәы иабоит, аизара изымҩаԥгар, нас зегь ҟаларашәа игәы ҭынчхон.

Асҭамыр, ихы нхьарнаашәа, нымҩахыҵ игылақәаз аҩнқәа рышҟагьы дынхьаԥшит. Урҭгьы ахьҭа иакызшәа, рҷыҭбжьы умаҳаӡо, рҽеиқәырԥсы игылан. Амала, ирхылҵуаз алҩаҵәқәа аԥша ицҟьаны иаман ицон. Ахкаарақәа рҿы иҭагылақәаз аԥҳәаҟәақәа инарылахәмаруан аԥша, ирыцрыхо, ирықәсхуеит ҳәа иалагон, аха уиаҟара алшомызт. Аҟәынџьқәа хаха-хаҳаӡа ахкаарақәа ирҭубаауан…

Асҭамыр, агәашә дааханы ашҭа данынҭала, ала гәыбзыҕуа иааиԥылеит, уажә дамбациижьҭеи акрааҵуа џьушьап. Цәгьалаҵәҟьа игәыбзыҕуп иара, Асҭамыр ицәынхом. Иаапкит, ҭынч абарҵа иҵатәазарауазеи! Абарҵаҟны ишьапы нкыдиҟьеит, асы амиршәашәошәа, ихылԥа ааихихын, инаиҟьеит. Ақәа иасуаз иарӡлачын, ихьанҭаӡа иҟан. Наҟ даныныҩнала, ипалта ааишәыхны иныкнаиҳаит. Амаҵурҭаҟны аԥхара ҩнан. Ихахәы еиқәаара инапы налишьит.

– Џьаргьы бзымцеит иахьа, быҩнанакит, – ахәыҷы дналахәмарит дахьтәаз. Ларгьы, лгәы шҿыҕьыз удырратәы, лхылҿы ҟаԥшьӡа днаихәаԥшит. Ланду абжьааԥны агәылара дылгалон, аха иахьа дылзымгазар акәхап. Агәыларантәи ианааилак, нас уаҟа ахәыҷқәа ирыхәмарыз, ирҳәаз, ишырҳәаз, ишыччаз лҳәаларын. Аха иахьа ус илҳәашазгьы лымамызт. Иахьа ланду шаҟа дыхҭалкыз здырхуада уи аҵыхәала, аха уажәы ажәакгьы лҿалыршәуамызт.

Ауаџьаҟ аҿы иҭажьыз амҿқәа блын, аԥырҕқәа цәшәшә_

ӡа, аццышә рықәппы иааԥшуан. Ауаҵьаҟ уахьынаҿаԥшуаз аҿышәҭа ҭиқәаҵәаӡа, рыцқьарак амбацт угәахәрын, аха егьа иурыцқьаргьы, зегь дара ракәын, алԓақ иамҷышәыр ауазма! Асҭамыр игәылацәа зегьы аԓн ҿыцқәа дыргылеит, ауаҵьаҟқәа рцынхәрас лԓа дызмырбоз аплитақәагьы нарҭеит, аха иара, ажәытә зны иаб иҟаиҵахьаз ауаҵьаҟ, уаҳа ԥсахрак амоуӡакәа иахьаҿаз уаҟа иаанхеит, аԓны ушыныԓналалакҵәҟьа алакыҵа ҭиқәаҵәаара унҭаԥшуа. Уажә уаҟа аҿырҭынчны, саха рмоузшәа сышԥархашҭи иахьа аԥшәмацәа ҳәа аҳәарашәа, чуанк ахакнаҳан иҟәиҭӡа. Абысҭа уны икнаҳауижьҭеи шаҟа ҵуаз здырхуада, ачхәар ҵаға кыдԓаланы, ҵьара-ҵьара икыдбылны иааԥшуан, аццышә ақәԥсан.

– Шәара иахьа заанаҵы шәаауаз ҵьысшьан, крыкнымхӡакәа сышәзыԥшын... – даацәажәеит Асҭамыр иан Ардышьна, астол ықәрыцқьааиа, лыҷкәын днаихәаԥшшәа. Уи ианакәзаалакгьы ус гәаныла акәын шьыбжьаара шеиллыргоз. Асааҭ атәгьы лыздырамызт, аха абри дара, лыҷкәыни лҭацеи, усурантәи ианааиаз иақәлыршәон.

Асҭамыр иан ачуан аакнылхын, лааигәара игылаз асаҵьақ инақәлыргылеит. Ачуан лхы ларҟәны днахаҭәҳәеит. Нас, лнапы нкыдшьылан, хыхь-хыхь ачхәарқәа икыдыз аакыдылхит, деиҭанахаҭәҳәеит. Ачуан амаа аалкын, уаҟа иалагылаз амҳабысҭа даахеит. Абысҭа амца иахакнаҳауижьҭеи акраамҵуази, икыдԓалазаап. Амҳабысҭа аунамышьҭырц иалагеит, аха иаарымчшәа данааха, иаалшәеит. Нас днахас-нахасит илхәарц. Абас акәын иара жәымҭашкәакәа лхаҵа Шьаабан абысҭа бзиа ишибоз. Ибаҕьаӡа. Зны-зынлагьы, иҭаца абысҭа рҟьатаны ианылулак, алаф алихуан, уажәтәи аҭацацәа дара ишыргәаԥхо ауп абысҭа шыруа ҳәа. Уи Ардышьна ианылгәаламшәоз ыҟаӡамызт. Аха иара гәаҟ аӡәгьы игәы дасуамызт аԓнаҭаҟны.

«Ди рыцҳа, бажәгәышьеит. Бажәгәышьеит, быхцәы шлеит, бхы-бҿы иану акаҷырақәагьы ирыцлеит, аха аҳаҳаи акы бацәымшәан. Ишԥаҟабҵари? Аԥсҭазаараҿы ус иаԥуп. Зны уҿоуп, уқәыԥшуп, акагь агәхьаа укӡам, млагьы уакуам, хьҭагьы уакуам, амԓа уануп, уцоит ԥхьаҟа, иухоит мчык, аха

нас уажәуазар акәхап, уаахьаԥшаанӡа. Акгьы узгәамҭаӡакәа. Арыцҳара, аиҭарыцҳара... Саргьы убас акәхап...»

Асҭамыр иан длыхәаԥшуан, иблақәа еихмырсыҕьӡакәа, аха ихгьы дазхәыцуан, ауаҩытәыҩса иԥсҭазаара абас иахькьаҿу игәы иаланы. Иаргьы иибахьоузеи аԥсҭазаараҿы, аҵара аниҵозгьы аамҭа изхомызт, далганы аусура даналагагьы уи акәхеит, хҭацәыхак иауам. Анахь дыҩлап, арахь дыҩлап, аамҭагьы изгәамҭаӡакәа инаимпыҵԥраа ицәцалап, игәы хьухьуа дшашьҭоу. Ҩажәи жәаха, нас ҩажәи жәиԥшь... Ашықәсгьы крыҟоума! Ихахәгьы акакала иалышәшәаны аҿынанахап...

Аиашаз, Асҭамыр иан акыр аџьабаақәа лбахьан. Аҩназы акәзааит, агәараз акәзааит. Ахаҵа дхаҵан, дындәылҵны дцон, лара зегьы лылаԥш рхызар акәын... Уажәгьы дырҩегьых лџьабаа дзалымҵит. Аҭаца ҳәагьы аӡә длымоуп, дзеиуоу ҳәа узымдырӡо. Мацқьа-шьацқьа, дныхгыла-аахгыло дныҟәоит. «Ҳаи, бхаҵкы сцеит, ҳагьӡҕабцәан, хагьҭацацәан, аха аказы ҳабаҩ ҳацәаашьомызт. Уажәтәи аҭацацәа злаҟоу уҳәеит ҳәа. Рыхқәа рчны, иргәаԥхо узымдырӡо, ашьыжь индәылҵуеит, џьара маҵурак иалагәышьазар. Уагьдырцәажәом, арахь иангылалак, риарҭа ашьҭыхшьа шыруалу рзымдырӡо. Нас ахәылбыеха иаагәарлоит, ҳааԥсеит, ҳанҵәеит хәа. Инзырҵәазеи бымҳәои?.. Бшаҟәыҵра, џьушьҭ, урҭ ртәы сабымҳәан. Ҳара ҳанхәацәагьы ршьапы ҳаӡәӡәон, – ҳабхәацәагьы. Уи азы акыр ҳахьма? Акымзаракгьы. Арҭу? Аӡыҵәҟьагьы удмыржәыр ҟалап уаашьҭахар...»

Аха Ардышьна, егьа ус лгәы иаанагаргьы, лыҷкәын иаҳаҭыр аҟынтәи лҭаца лгәы дасыр лҭахымызт. Угәы иаанаго зегьы уҿы иузарҳәома. Илылшоз ала рхәы ҟалҵон ҿымҭ, арахә дырхылаԥшуан, рхәыҷы дылбон. Убри лара гәеизҳарас илыман. Дара ашьыжь индәылҵны усура ицон, ргәы рҭынч, рхы рҭынч, хьаа ҳәа аҩныҟа акагьы рымаӡамшәа.

«Есымшагьы бара бџьабаак иагымхеит, жәынгьы, ҿангьы, бнығәнысуа...»

– Ди, дабаҟоу ари бҭаца хазынахә? Уажәраанӡа дабакылахәашеи? Аҩныҟа шаатәыз лхашҭма?..

Асҭамыр иажәақәа хаарак рыцубааауамызт. Абжьаапынгьы иҟалалон абас игәамырпхаӡакәа данцәажәалоз. Уи зегьы изырхәоз акы ыҟан. Иан рыцҳа, уи зегь ырмазеины илықәлыршәон. Лара аӡӷабцәа реиҧш акәын лхы шылбоз. Макьаназ аҩнаҭа иаҭахыз, иаҵьабааз цқьа илнырны дҟамлацызт. Иара иҭахын иҧхәыс аҩны дабжазарц. Игәы изырхьуаз рацәагәышьан, аха иҳәомызт. Уажә усурантәи дааны лара данимба, иааилыжжит.

– Нан, даагәышьан, аха ашьҭахь дырҩагьых деиҭаргахит. Дымцар ауамызт, ишҧаҟалҵарыз? Наҳарбеи иҭаца, Ардашьыл иҧхәыс, думдыруеи, иаалыгхан… Дшыҟахугьы здырхуада.

Ан уеизгьы зегь хьалыршшалароул. Лыҷкәын игәы нхаргьы лҭахымызт. Лыҷкәын заҵәы, уаҳа зда длымаӡам. Аӡӷаб зныкданыҧхәысха, аҩнаҭаҟны илуалқәоу рацәоуп, аха… уигьы аилкаара аҭахыми…

Зны-зынла игәалаҟара аҽааиҭанакуан. Уи инарҳәоз рацәан…

«Мап мап! Наҟ даҟәысхроуп. Уҧхәыс аҩны даныҟамла, уара улгәалашәома. Дкьазоууа ақыҭа дрылоуп… Ус дрылазааит… Лара лзыҳәа ҩны ыҟамкәа, гәара ыҟамкәа… Ӡынгьы-ҧхынгьы лзеиҧшны, уаҳа хҭацәыхак лмоуӡо… Усурантәи уааиргьы уҧҳәыс круҿалымҵозар… Уан аҭакәажә дынҭаҳауа илуа… Лхы доуушьҭыр убасоуп… Акыркырҳәа дыччо аусҳәарҭа дықәгылазааит, уара ара уан улыхәаҧшла акранбасҿалҵои ҳәа. Уанхәыҷызгьы иуҿалҵон, иуҿалҵоит уандухагьы, уанҭаацәарахагьы…»

Асҭамыр акырынтә игәы иҭеикхьан аусура даҟәихырц лара. Ирызныҟәымго ирымада? Насгьы, аусура даҟәыҵыр, иаҳа ҳаҭыр иқәылҵаларашәа, иаҳа напы идылкыларашәа игәы иабон. Аҧхәыс знык амаҵура данахнага, нас уара утәы егьыҟам, улгәалашәап ҳәа уагьымгәыӷын. Ашьыжь хыма-ҧсыма лҽааилаҳәаны дындәылҵны дцеит, данаайлакгьы саапсеит ҳәа уара днаухәаҧшуа днатәоит, ажәак ыркьынааны иузламҳәаӡо. Аха Асҭамыр игәҭакы уиаҟара ирзомызт. Иан илҳәан еиҧш, аҵара илҵаз ззылҵазеи, лара илмыхәозар, ажәлар идылмырхәозар…

Раԥхьаӡа Асҭамыр иԥсҭазаараҿы зегь маншәалахашәа ицон. Ларгьы аус луан, иаргьы аус иуан, ргәы аҟәбзиаха. Уаха ҵхыбжьон чмазаҩык џьара дҟаларгьы, аҵх лашьцара иалашьшьы, егьа ихаразаргьы, имцар руӡомызт. Нас урҭ ирылшоз ала, рхы иамеигӡакәа, ачымазаҩ ианлыцхраалак, даргьы гәахәарак рыманы аҩныҟа иаахынҳәуан. Уи иалацәажәон, иеимҵаркуан, ирылшоз акы раҩрыжьыр рҭахымызт. Ларгьы лзанааҭ бзиа илбон, иара иеиԥш. Аха уажә даазҟәылаз иоуаз ахәыцраҟәа реиԥш имоуцызт шамахамзаргьы. Уи хәыҷы-хәыҷла иныруаз иааԥсара акәу, изыхҟьоз здырхуада.

Асҭамыр иан ашә ааԥылҟан, иааихырссаны абысҭа инагәылалҵеит. Уи абысҭа ца иамырԥхозар, икьакьаӡа иҟан, алҩаҟ иашәны, ухаԥыц аламкьакьо. Абысҭа иарԥхагәышьар, иҩежьӡа, ахәша алҵәҵәа еиҵыхәхәо иҟалон. Иан ихылхуаз аҽашәык иузадкыломызт. Ирацәамзаргьы, илырҩон, илҵәаахуан...

– Убра аҩы сзааги, ди, – иҳәеит Асҭамыр, иаԥхьа иҟәгылаз аҟәыди ахәыли ишҟа даарыхо. Уи аҟәыд анылчаԥоз аххылаҟәа зегьы алҭон, уҿыҵа иадырыртә еиԥш апырпыл алҟьо иҟалҵон, нас еиҳа гьамала иуфоит ҳәа. Ахәыл акәзар, иҟаԥшьӡа, еихырссаны, уахьахәаԥшуаз аҟәыд иахьшьны исфандаз ҳәа гәаҳәарак унаҭон. – Ҳзааӡаз ами, анцәа иҳагумырхан, – лҳәон Ардышьна, лҭаца есымша аҟәыд ҳгәы кыднахит анылҳәалак. Лара урҭ адәҟьан чысҟәа рацәак хаара лызрыдбаломызт. Аҩнаҭаҟны, зегьы ирыцкны, аҵаара аныҟамла, нас башоуп ҳәа илыԥхьаӡон. Аҟалаҟь аҟынтәи зны-зынла иааргалоз афатәҟәагьы нҵра рымаӡамызт. Убри азыҳәан акәын ԥхаррак шааҟалалак, луҭра иахьа хәлаанӡа дызҭагьежьуаз. Ауҭраҭых азыҳәан аӡәы инапы даныԥшыло дҟамлацызт. Аџьымшьи аџыши еиҟәрыԥхаа илызкнаҳан, алаба иахшьны. Апырпылгьы алҩаҟ иашәны уахьыныҩнашылоз аҭуан иаҵубаауан. Аҵыбра, араҳана, ахәысхәа...

– Ҳаи, уан иԥсыша, исхамшҭхьази!.. – лышьҭахьҟа даақәгьежьааит. – Бааины баргьы бтәеи, сыԥсы зфаша... – ахәыҷ лахьгьы дынхьаԥшит...

* * *

Амш ахәларахь инеихеит. Ақәа шлеиуаз акәымкәа сцырақәакгьы наланаԥсеит иԥаҟьа-ԥаҟьаӡа, улаԥш иныҵашәо. Асы амура ҵьушьома, аха араҟа ишьҭагылом акәымзар. Март иҟанаҵалакгьы акы узавбом. Ахҭашәарақәа амагәышьоуп. Иаратәы ҟанамҵар ауама. Ацамҭаз акәзаргьы, алакҭа унҭанарԥшуеит, хаарак анумбаалаӡо.

– Нан, Асҭамыр, арахә заанаҵы еилыргатәуп, – лҳәеит Асҭамыр иан. – Заанаҵы еилыргазар, нас уаҳа ҟаҵатәгьы ҳамамызт...

Арахә еилсыргоит хәа адәахьы данындәылҵ, ақәабаа-сабааи аԥшеи ҷыхьаӡа инеиҿасит. Иаразнак иааинырит. Иҳәынҵәарақәа ааибаиркит. Уажә ихаз ахылԥа лым-ҳаҟьаҟьагьы, алымҳацәақәа даарыхан, ҵаҟа иаалаирҟәит, инеихаршьшьшәа.

Аԥҳәаҟәаҟны арахә аҵагылан, рыхқәа раҳаны, иахьы-лаҟәқәоу инарыцрыхо...

«Шәаргьы ҳахьныҟәыжәгараҳа...» – Ажәқәеи иареи шеибархxоз, уахь еилырганы, загь рҭыԥ иныкәиҵеит. Ӷәырҿ-ӷәырҿҳәа аԥҳәаҩа иахьацрыхоз рышьҭыбжь уаҳауан.

Иахьабалак алашарақәа каххаа иакит. «Анцәа иџьшьоуп. Ашьаҟақәа загьы еибгазаап уаха...»

Асҭамыр акыр аамҭа ауадаҿы дтәаны, уаҵәтәи иу-роккәа рыҟаҵара даҿын. Арҵаҩы уеизгьы иуроккәа иҽыр-зыҟаиҵалароуп есымшагьы. Аҩны даныҟоугьы ауроккәа дрызхәыцлароуп. Ашьҭахь газеҭқәак дрыԥхьеит, шәҟәқәак днаргәылаԥшит. Иан, ахәыҷы ацәа данакы, лҿы-лнапы ӡәӡәаны, акрылҿаҵаны, днаган днышьҭалҵеит.

– Нана дмааӡои макьана?

– Нана макьана дааума, уаҟа загьы рҭыԥ иқәылҵароуп. Быцә бара, быцә. Уи даар ара дыббап.

– Дызлааауеи?

– Дызлааауагьы ак ҟалап...

Ахәыҷы ҭаха илҭомызт дахьышьҭаз.

Иан лусқәа рҭыԥ ианықәылҵа, днеин, лыбласаркьақәа аалыԥшаан, лдырды аашьҭыхны днатәеит. Аха анлымоу уигьы лырҵәаиларoуп.

Асҭамыр аҵх акыр ицааҳагьы ашәҟәы ихы анкыланы дтәан. Аҵара данҭазгьы шәҟәыԥхьаран дызҿыз, уажәгьы шәҟәыԥхьароуп дызҿу.Абри арҵаҩцәа раҟара ашәҟәы иаԥхьо дҟаларушь? Аха шьоукы-шьоукы урызхәыцыр, рыԥсҭазаара зегьы алашә иеиԥш ауп ишырхырго. Шаҟа ирыцҳақәоузеи? Иахьцәажәо урзыҳырҩыр, ашәҟәы ҳамыԥхьаргьы ҳаԥсы ҭоуп рҳәагәышьоит. Нас, убарҭ реиԥш иҟоу рыхшара аҵара дырҵала уара. Рыхшара моу, иара даргьы идырҵатәыхуп, арахь, изааҳарызеи?.. Асҭамыр убригьы днaзхәыцит уажәы, ашәҟәыԥхьара дызҿыз дааҟәыҵны, ихы ҩышьҭыхшәа. Аҵх ықәҳаны ацара иаҿуп.

* * *

Асҭамыр дахьышьҭаз днаҳәит, дааҳәит, аха дзыцәомызт; акы изымхошәа ибо далагеит,дҭацәушәа,инапқәа мыцхәханы ргарҭа имоуашәа. Ахәыҷы дахьышьҭаз ахь дынхьаԥшит. Уи лыблақәа ҭахәхәа дыцәан. Аха лан длываиаҳамызт.

«Иара илыҵалазеи уаха? Уара уиарҭаҿы ушьҭаз, ушьҭаз… Уԥшыз, уԥшыз… Лара дабаҟоу?..»

Иан, лхала заҵәык дтәаны, макьаназы ахахара даҿын, уаха дышьҭаларц лгәы иҭаҳамшәа. Аха ашьҭахь, акы лҳәарц шылҭахыз удырратәы, ишҟа дынхьаԥшит. Уахантәаракгьы дзызхәыцуаз, лхы иҭагьежьуаз лҭаца лакәгәышьан, аха арахь,лыҷкәын ишҟа рацәак илырзар лҭахымызт,даҕьыр ҳәа дшәаны.

– Нан, Асҭамыр, ари Адшьа уналышьҭаԥшырауазеи? Илгәыҵалах здыруада? Ачымазаҩ дхәарҭамхоу? – лыбжьы аармаҷшәа даацәажәеит уажәы. – Еилганы даазго дылмоузаргьы… – нацылҵеит.

Асҭамыр ԥыҭраамҭак иан илҳәаз имаҳаҳазшәа диан. Иблақәа ҟәызгаҳа иахьааԥшуаз, ҽырҵысы ҟамҵаҳакәа, ишанхазшәа, аҭҳы иадыԥшылон…

«Улышьҭал уажәшьҭа, ҵхыбжьон… Ах, ибасҳәарызеи бара аԥҳәыс хҭыкәкәашәа иҟоу… Уахынла агәарлашьагьы шԥабзымдырууеи. Дааир, далагозар акәхап анс акәын, арс акәын ҳәа, лажәақәа неиқәыртәо. Уажә џьара ацәажәара

дшаҿыз дкыдхалеит, лыҩныҟа аашьа дақәымшәакәа. Уара уҭахызар иуҭаху ҳәала, лара лтәы налыгӡоит...»

Дынхыққәтәалеит Асҭамыр. Имаҭәақәа неишәиҵеит, имагәқәа наишьеиҵеит. Ақыҭа ҳәынҵәа ишьапы инаҵашьыпуа убарҭ дрылрымгозар дрылызгода. Леи-бгеи ирыхәхаша, ҽымыждак имоуп, ихьӡ ахуп, аха арахь игәарлаӡом... Иаарыԥхашәа иҽааилеиҳәеит. Нас, днеин, ишәақь ахькнаҳаз иаакнихын, ижәҩахыр инахишьын, дындәылҵит.

«Иаашар хәлаанӡа бара ақыҭа балаз, балаз, балаз! Нас, сара быԥшааразыҳәан иаахәлар шаанӡа, ақыҭа салаз, салаз, салаз сныгәнысуа, аҵх лашьцараха, аҳәынҵәа сынҭаҳауа. Аилкаара мцацәа зыԥсоузеи? Агәы иара ахала зегь еилнаргозароуп ҳәа...»

Асҭамыр амҩаду ахь данызкылсгәышьа, нас ианыршәланы иҿынеихеит, имагәқәа рышьҭыбжь гәырԥ-гәырԥҳәа аҵх лашьцара иалҩуа. Дааҭгылан, ҭаҭынк ааҭиган инеиҿыҵеикит, аха амца изаркуамызт. Ақәеи аԥшеи иҿасуаз, ҭахак имҭауа, иқәҵәиашон. Ипалта ахәда ҩышьҭыхшәа, дааҳәны дҩагылеит. Нас ихы лаирҟәит, деиҳәҭҟәыҟәлеит. Аҭаҭын амца анакгәышьа, икәиӡа алашьцара иалԥхон дахьнеиуаз...

* * *

Ахәшәтәырҭа аҵх лашьцара иалыԥхо игылоуп ақыҭа агәҭаны, ашәаԥыџьаԥ ирыгәҭылакны.

– Аа, уара, Асҭамыр!.. Ҳаи, иабихәа, шәаҳмыргәаҟи, уара, уаха!.. – Ари Ардышьыл иашьеиҳабы Камыгә иакәын. Иара Ардышьыл џьеи арахь дцәырҵрын, ахәшәтәырҭахь.

– Иахьа саргьы сыҟаӡамызт аҩны... Санааи, усоума, лар_ гьы, ари ҳҭаца хәыҷы, дыԥхашьаны акыргьы илымҳәеит, аха хьаак аалызцәырҵын, ишԥаҟаҳҵарыз, абраанӡа даагеит. Иара уеизгьы дгәарлома аҩныҟа. Абар хымш ҵуеит, иҽы кәадырны дындәылҵын, ижәуа дгәароуп. Џьгьарда аума, Ҷлоу аума, Аимара аума, дахьыҟоу здырхуада. Адшьагьы дҳаргәамҵгәышьеит, аха... – даацәажәеит уи. Камыгә дуаҩаԥшьын ихиҿы ааизыхәхәуашәа. Ауадаҟны иҵегь ауаа тәан, агәылацәа-азлацәа уҳәа. Камыгәраа рашьеиҵбы, Зафас

захьӡыз, ихахәы еиларчны, настҭхашәа дтәан. Уи ҳәатәы змаҳауа, хыҭҟьашәа дыҟан ақыҭаҿы. Асҭамыр ишәақь наҟ инкыдиргылан, иаргьы дԥышәырччо днарыдтәалеит. Урҭ алаф рҳәон, исамырҟәылуан.

Наҟ, аҽаҵьара аҳәсахәыҷқәа уажәы-уажәы иҩналон, идәылҵуан, убри иаҿын. Асҭамыр урҭ рышьҭыбжь иаҳауан.

«Змоурахә мыӡша, џьара акы лмыхьуандаз. Зыбаҩ зтәым аԥҳәыс лтәы цәгьоуп. Ус иҟоу ауаҩы иҩнуҵҟа дшеибарку иалудыраагәышьозеи? Ма ақалақь аҿтәи ахәышәтәырҭахь лхы лырхарауаз... Уаҟа ма зегь рыла еиқәшәами. Ишакәым дҟалар?.. Сара иԥсыша, ахьышәҭҳәа унабжьысып, закәыхи? Амашьынақәа уеизгьы ҳара ҳзыҳәан инҵәеит. Иаалымгәа-ҭьуа ҳәа акы ыҟам, ишәарҭоугьы, ишәарҭамгьы лыдылкы-лоит. Иаҳҳәап, дааԥымҟакәа ԥсыхуа лмоур?.. Акы лыхьыр?.. Нас ҳашԥеиҿаԥшуеи дареи ҳареи?.. Иа анцәа хыхь иқәтәоу, ак лумырхьын!..»

Аҳәсахәыҷқәа зны акы ҩнаргалон, зны аҽакы ҩнаргалон, еибарццакуа.

Ус аҕәиҵибжь аагеит. Сабикгьы ибжьы ааҭирҟьеит, адунеи дахьықәлаз деигәырҕьо. Аҳәсахәыҷқәа, наҟ ашә иадгылаз, ҳаи рыцҳа, ҳаи рыцҳа ҳәа иааилалеит.

– Ҳаи, уара, анцәа иныс... абраҟа!.. – Камыгә дахьтәаз дҩаҵҟьеит. Зегьы днарылаԥшит, абжьы игаз шәамаҳаӡеи, уара, иҳәарашәа.

– Гәырҕьаҿҳәаша, Камыгә! Аешьаԥа дудаҳныҳәалонт! – амедеҳәшьа ашә ааимԥааны дааҩнаххит. Камыгә иҟаиҵа-ра дақәымшәеит. Иблақәа ааҭбаахеит. Иџьыба ажәжәаҳәа дынҭалеит. Иашьеиҵбы иакәзар, иҟалаз анеиликаа, дҩаҵҟьан, Асҭамыр ишәақь ахькыдгылаз иаакыдиԥааит. Ахәыҷы ибжьы еиҭаагеит.

– Аҵеицәа рзыҳәа! Аешьцәа рзыҳәа! – дындәылҟьан, амардуангьы данылбааз ҳәа уаҩы имбаӡакәа, ԥыҭк днаскьаны, агәыз ааҭиргеит.

– Уаа, уара, ҳандырҵәоит, ҳандырҵәоит... Ахәышәтәырҭа-ҿы ушԥахысуеи? – Камыгә ибжьы наиргеит, аха изаҳауада. Дырҩегьых агәыз ааҭиргеит. Ахәшәбылфҩы нықәчит.

Апатронақәа нҭиршәшәан, ашәақь Асҭамыр инаииркит. Асҭамыр дԥышәырччо дгылан.

* * *

Аҵх лашьцоуп. Ақәоура ишаҿыц иаҿуп. Асҭамыри Адшьеи аҵх иалаланы иахьнеиуа ақәа рҿанаҳәоит. Рыхқәа ларӄәны амҩа иануп. Аҵх акыр инеихьеит. Арбаҕьқәа уажәшьҭа хынтәуп еиларԥсоижьҭеи…

– Дзеиԥшра хәычу удыруоу, дӄаԥшьӡа, дааӡаны, уааиеигәырҕьап… Аԥхьаӡа аҩныӄа сыргеит. Сара арахь дааргахьаз џьысшьон. Арҭ ҳара ҳтәқәа шыӄоу умдыруеи, ахәшәтәырҭахь ааира иацәыԥхашьоит. Аха сара изымукәа, абыржәыҵәӄьа даагароуп сҳәан, мчыла даагеит. Сара издырт аҷкәын дышлауаз.

Аха Асҭамыр ҿиҭӡом. Уи уажәы аҽакалоуп дышхәыцуа. Аԥхьатәи ихәыцрақәа неихыԥраазшәа, игәалаӄара уажәы аҽакала аҽеиҭанакхьан. Ибла гәаԥшьқәагьы уажәы аҽак рыҵан, ԥыхьатәи ихәыцрақәа хызҽшаз.

– Абри уара ушԥаӄоу? Угәааны уӄазар акәхап уажәыгьы. Да, уазхәыци, ишԥаӄасҵарыз?.. Зынгьы ҳафатә иагхароуп, зынгьы ҳажәтә… Уара ахәыҷқәа бзиа иубоит, ашкол бзиа иубоит, усами? Абри ахәыҷқәа аҵара анырымҵалак рыҩнқәа рахь узцои? Узрышьҭои укәалкәало? Ҳаргьы убасоуп. Ҳара ҳзанааҭгьы аҭахуп ақыҭаҿы. Уара ахәыҷқәа ибзианы аҵара дырҵала, идухар, нас ҳқыҭа иахәартә еиԥш, сара ичмазаҩхо сырхылаԥшлап, исхәышәтәлап… Наҳарбеи иаҳар шаӄа игәы иахәо удыруоу! Иматәацәа зегьы ӡҕабцәақәан, уажәы аҷкәын дроуит. Аа, умбари закәытә чароу иаҳзиуа!..

– Уи азы ирыбҭахуеи… Баргьы ҳаҭыр бықәырҵашт.

– Аиеи, ҳаҭыргьы сықәырҵашт. Изсықәрымҵарызеи? Ҳара ҳқыҭа зегьы еибаркны изку абарҭ аҿар роуп, иҳәашт. Рхаҵкы сцааит иахьатәи аҿар, зегьы иҳаҵҳаҵо ирышьҭоуп. Аиаша уҳәарами, рыбаҩ иацәаашьом, рдырра дууп, иҳәашт. Баба Адшьа, быԥсынҵры духааит, бҩызеи бареи шәеиԥымхааит, иҳәашт. Нас ҳаиныҳәап, ҳаиныԥхьап… Аха, абри уара знызынла ушԥаӄоу? Уамеигәырҕьаӡои? Ҳқыҭа аӡәы дацлеит. Иҵегь еиҕьу аамҭа бзиа ззыԥшу.

«Зны-зынла баша сылзаҕьуеит, схәыцрақәа ишакәым рҿааиҭаркуеит, аха хара лыдӡам, лҵьабаа хьанҭагәышьоуп», – наидихәыцлан, усгьы нациҵеит:

– Ибҳәо закәи? Сышҧамеигәырҕьои?..

«Ҳқыҭа иҵегьгьы идухоит, иҭбаахоит, – дхәыцуан Асҭамыр, – уи сара аҧсуа хьызгьы ихьӡысҵоит. Наҳарбеи игәы иаахәоит. Ма Иуа, ма Баграт, ма Хына... Нас ашкол ахь дныҟәо далагоит. Аҵара сара исырҵоит, ибзиангьы исырҵоит... ҳқы--ҭа дахәаратә еиҧш, ҳқыҭа абзиабара икыртә еиҧш...»

Асҭамыри Адшьеи амҩа ианыланы ицон, илас-ласӡа, ақәа ирҿасуазгьы агәхьаа мкӡакәа, аҵх лашьцара иалсны, гәырҕьарак рыманы. Рыҩнаҟны макьанагьы алашара каххаа иаркын. Асҭамыр иан, ианбааауеи ҳәа, урҭ дырзыҧшын...

БАРА БЦЕИЖЬҬЕИ...

«Бара бцеижьҭеи... ибдыруоу бара бцеижьҭеи сара исыҧсҭазаашьоу, исхызгахьоу? Иалыбдыраагәышьозеи... Сара бара банысгәаламшәо мышкгьы мцацт... Ихабҵару, мышкгьы...»

Амҩа данылан днеиуан, амҩа аҿықәқәа рҿы иҟаз аҩнқәа днарыхәаҧшуа, дҭынчӡа, ишьҭыбжьык умаҳаӡо. Зны-зынла убас дҟалон, аӡәгьы диламцәажәо, ихала заҵәык амҩа данызарц анеиҕьишьоз. Убас дыҟан иахьагьы... Наҟ-ааҟ аҩнқәа гылан, рацәак еизааигәацәамкәа, аҩны лаҟәқәа, аҩны еихагылақәа, ашәырҵалақәа ирыгәҭылакны. Араҟа инхақәоз дарбанзаалакгьы изымдыруаз ҳәа аӡәгьы дыҟаӡамызт. Урҭ ирыҧсҭазаашьаз, ирынхашьаз ирынҵышьаз, ианакәзаалакгьы, хәыҷык иадамхаргьы, абраҟа даниаслоз даназымхәыцлоз, даназҿлымҳамыз ыҟаӡамызт. Аха уажәы, уи аха имамшәа, ус илаҧш нархигеит ауп...

...Убри аахыс, амҩа даныз, аҩны дыҟаз, дахьыҟазаалакгьы маӡала акы дарцәажәоит. Абарҭ ииҳәақәо зегьы Хьыкәа илеиҳәошәа ауп игәы ишабо, инеиҿахәыҭхәыҭуа мҩак еицанушәа. Усҟан уи лыбла қаруақәа, иҵаулаӡоу, иҧшӡаӡоу,

аԥсҭазаара цқьа рнибаалошәа, ибла ихгылоуп. Лхы-лҿы гьежь, лԥынҵа, лқьышәқәа, лныҟәашьа, лҽеилаҳәашьа, лцәажәашьа, хыҵшьа рымамкәа, иахьа уажәраанӡагьы ибла иааххалеит. Дахьцалакгьы, дахьыҟазаалакгьы...

«Бара уажәы бызҿу здырхуада?.. Бхабарк уаҳа аӡәгьы ибмырбаӡеит. Сара уеизгьы аус ахьызуц изуеит.

Абри амҩа сануп. Ашьыжь саман ицоит, ашьыбжьышьҭахь, скараха, схы ҭуа, саманы иаахынҳәуеит... сара уажәы сагьыбгәаламшәозаргьы ҟалап.. Уи аахыс...»

Амҩа дахьаныз убри аӡӷаб ибла дыхгылан. Дыхгылан, раԥхьаӡа дшибаз еиԥшҵәҟьа, деинаалаӡа, дкахәхәа. Иџьоушьаша, лара акгьы агәхьаа мкӡакәа, ахыҭҟьа леиԥш, дықәҵны дцахит, аха иара убри длызхәыцуеит, дихҭашәарахан.

Икьаҿ аԥхьа ааиртын, изнапык иџьыба инҭеикит. Егьи инапала шәҟәқәак еидкыланы икуп. Дахьцалакгьы уеизгьы шәҟәуп иҟоу. Аҵара данҭазгьы – ашәҟәқәа, даналагагьы –ашәҟәқәа... Уажәы ахәыцқәа рурурбжьы иаҳауам. Аӡәгьы диқәцәҟьом, аӡәгьы диԥырхагам. Ихәыцреи иареи амҩа иаман иааиуеит инеицәажәо.

«Сара бысгәаламшәо џьыбшьома, Хьыкәа? Бысгәалашәоит... Есымшагьы бысгәалашәоит. Уи аԥхынра...»

Уи аԥхынра аҩны дыҟаӡамызт Мыта. Аҵарашықәс ишаалгазҵәҟьа, уи дазыԥшызшәа, имаҭәақәа ааиқәиршәан, аҩны инараҳәаны, дныкәхәаша дцеит, абрахь қалақьк ахь, иԥсы ишьарц. Уи ақалақь хәыцы, ашәаԥыџьаԥра иагәылашьшьы, амшын аҿықәаҿ акәын иахьыҟаз. Иара ианакәзаалакгьы амшын бзиа ибон. Амреи амшыни иԥсы рыҿҳәаран ӡынгьыԥхынгьы. Амшын иара гәаҳәарак инаҭон аԥсҭазаарахь, дласӡа дҟанаҵон, ашьхара дынхаԥалартә еиԥш, игәы цҳафырыа.

Уи аҽны, иара ԥсшьарантәи даныхынҳәыз, иқыҭа дгьылԥшӡа игәы шьҭнахын, даман жәҩан ахь ихалоз џьишьон. Зегь игәыдиҳәҳәаалар иҭахын, зегьы драцәажәар иҭахын. Аԥшқа иан данлызхьаауа еиԥш, дазгәкуан. Араҟа иара игәы шыраҳаҭхоз еиԥш, аҽаџьара игәы раҳаҭхомызт. Абри иара дахьиз,дахьааӡаз адгьыл еиԥш аҽа дгьылк даднамкыларашәа игәы иабон. Егьаџьара дыҟазаргьы, убри дазхәыцуан. Убри

азыҳәан акәын изизкамыжьуаз. Абар дахьыҟәгылоу итатаӡа, ишьамдгьылха.

Иҩыза Наазым даниба, ичамадан лаиргылан, иааигәыдибаҳәҳәалеит, иааибарҕәҕәеит. Иеиҳәарыз, дызиазҵаарыз издыруамызт. Ихы инаркны ишьапаҟынӡа лаԥшыла дааи_мидеит. Аха уи дшибахьаз еиԥш дыҟан, иагьацимҵеит, иагьагимырхеит ари аԥхынразы. Аԥшькы, рацәак дауцәамкәа, ижәҩахырқәа ҟьаҟьаӡа. Наазым Мыта иеиҳа ԥыҭк деиҳабын.

Инеицәажәо рҿынархеит. Мыта, дыҟамижьҭеи иқыҭан џьара еиҭакрак ҟалазар ҳәа, акы аанмыжькәа, зегьы дразҵаауан. Аҩнқәа ахьгылоу днарыхәаԥшуан. Данцоз еиԥш акәымкәа, уажә зегьы еиныланы, еижәхашьшьы игылан. Аԥшқәа рыхҳәаҵә ылыргахьан, рԥаҵақәа ҩеижьӡа аҿалара иаҿын. Ашәырҵлақәа рымахәқәа ирзынкыломызт, изазо иахьгылаз. Ақыҭа аҭынчра гәыкуа иԥылон.

Ус ишнеиуаз, амҩахыҵырҭаҿы иааҭгылеит. Ирзеибымҳәо рацәахеит.Мыта,егьа иҳәандазгьы,Наазым аҩныҟадизымгеит. Уи иҭахын џьара инеидтәаланы, рызхара инеицәажәарц, рыгәҭыхақәа неибырҳәарц. Аха Наазым аусҳәарҭахь цатәыс иман, уахь дымнеир ауамызт аҟнытә дызиқәымшаҳаҭхеит.

– Сара снеиуеит,сымнеир ҳәа ушәома? Аха анахьгьы сымцар ауам, умбои? – иҳәеит Наазым. Даҽакгьы дналацәажәар иҭахын, аха аамҭа злаимамыз ала иҽааникылеит, аҩны днеир ихала еиликаап ҳәа. Нас инеиԥырҵит.

Мыта иҩыза днаишьклаԥшит:

«Ари аԥхынразгьы џьаргьы дымцаӡакәа аус иуазар акәхарын аколнхараҿы. Амрагь икит. Ҭынч џьара аамҭак иман дубашам. Егьоумҳәан, дҭаацәарами? Иан, иаб, ихәыҷқәа – зегь иара инапы ианыԥшылоит. Ишԥаҟаиҵари? Знык уҭаацәарахар, убас акәхап…»

Мыта иашҭа-игәара игәы азыбылуан. Ари зегь зыҟаҵамҭаз иаб иакәгәышьан. Иаб дыԥсиижьҭеи ҵәҩанкгьы ахы мнаацызт иахьарсыз, иара итәы ҳәа акгьы адмызт макьаназы араҟа. Иаб рыцҳа илшоз зегьҟаиҵеит иԥсы ҭанаҵы. Иҷкәынцәа

рҩыҵьагы аҵара дмырҭакәа ииаанимыжьит. Мыта иеиҳабы, аҵара далганы аусура даныналагоз аамҭазы арра дырган, уажәыгь дмаацызт. Иан уи гәҭыхас длымоуп есымшааирагы. Ишәҟәы анымаалак, лыцәа ҭынчхом, лтәа ҭынчхом.

Ҧша ҟәандак аақәсит, аҵлақәа рыбгҕьқәа еиларшәшәауа. Ашәаҧыҵьаҧ иаҵәара иахылҵуаз аҳауа цқьан, изҩыдан араҟа. Ашҭа аҵыхәан иҟаз аҵеҵь ӡынгьы-ҧхынгьы иагхомызт аӡы хьшәашәа. Днеины, аӡы ааҭганы днаҿыхәеит. Агьама даҽа ӡык агьама иузадкыломызт. Иоуразоуроу даархьшәашәазшәа игәы иабеит. Инеиҿеиҭәеит. Ашҭа агәҭаны ҳа дук гылан, амахәқәа еиужьны, аха уажәы егьаҿамызт, ииасны ицахьан, абыҕь ҩежьқәа алышәшәаны, ахьхьаҳәа икаҧсон. Ашҭа масарла икәыршан. Насҭхашәа, еихасаны, ахьатә кәасқьеи амаҵурҭеи рызгылоуп. Иашьа арра дцаанӡа, ҳара уеизгьы макьаназ аҩын ҿыц ҳаргылартә ҳаҟам, ма иаҳшәыроуп иҳәан, шәыга еилаҧсала иршәын, уажәы икәаҧӡа, ҿыц идыргылазшәа, иааҧшуан.

Мыта уажә гәыблыла зегь ааимидеит. Игәы ааҭынчхазшәа ибеит. Нас, ичамадан ахьгылаз иаашьҭихын, уи иуаҭах хәыҷ ахьдныҩналеит. Уи абарҵа, армарахьтәи аган аҿы акәын иахьыҟаз. Агәҭаны столки каруаҭки гылоуп. Аҧенҵьырқәа адәахьы ихоуп. Ашьыжь амра ашьхара ишыныхшәалакҵәҟьа, абра иныҩнамҧшыр амуашәа, ашәахәақәа ххаӡа иныҩнанаҧсоит. Ишәҟәқәа хазы иқәын. Илаҧш нарыдхалеит. Ичамадан ныҵаиргылан, иҽааиҵыхшәа икаруаҭ днылаиеит. Иан дааин, иаҧхьа аҟәардә дааханы днаидтәалеит… Абри зегьы абыржәы иҿыцҳҳараӡа ибла иныхгылеит. Дназхәыцит. Ицқьаӡа, хаарак аҵаны, ихьухьуа игәы иҵалан ицон…

«Бара усҟан аҩны быҟазаарын, Хьыкәа, раҧхьаӡа акәын. Абри суаҭах аҿы бара бышьҭан. Бара усҟан сара сбымбацзаргьы ҟаларын. Уи схәеит ҳәа, сабаббахьаз. Мҩакаҿы ҳаиқәшәаахьазаргьы, бсыздыруамызт, сбыздыруамызт. Ашьҭахь, излеилыскааз ала, Наазым иакәзаарын ҳаҩны баазгаз. Уи ҳаиҳабы идиҵазаап Мытараахь дга ҳәа, ҭаацәара бзиоуп, насгьы ашкол рацәак иацәыхарам ҳәа. Ауха аҩны быҟан бара. Наазым асас даҳҭааит ҳәа аҷкәынцәа еизигазаап.

Сара сыҟамызт, аха сан илылшоз ала дышәҧылеит. Ашьҭахь сан исалҳәон дахыхәмарны, уара уҟаӡамкәа ҭыҧҳа ҧшӡак дузааган ҳәа. Дышҧассиру, дышҧабзиоу ҳәа... Сыздыруам бара бзылгәаҧхаз, ибнылбаалаз сан. Ус зегьы лгәаҧхомызт, аха... Сара санааи, анахь-арахь, кәакьцыҧхьаӡа сныҩнаҧшит, аха бара џьаргьы быҟаӡамызт. Сара сыҧшын, ара банбаауеи ҳәа. Бсыздыруамызт, аха зегьы брыдыскылон, издыруаз аӡӷабцәа, аҧшӡақәа, абзиақәа. – Уи даауеит, нан, аҩныҟа дцеит, лымаҭәақәа лыман дааует, – лҳәон сан есымшагьы. Бара ибзымдыруазар ҟалап ауаҩы изҧшра зеиҧшроу, еиҳараӡак лара дыӡӷабны, дқәыҧшны, уаргьы уқәыҧшны уаныҟоу. Сан бара бзыҳәан заанаҵы ауаҭах алылхит, амра ашәахәақәа иаша изыҩнаҧхоз, уи сара суада хәыцы. Уажә аҭаца дылзааргo џьушьап, илрыцқьеит, илырхиеит иҧшӡаӡа, икәаҧӡа. Сара уажәы-уажәы уи сныҩнаҧшуан. Схы аҽакала избо салагеит, аиаша басҳәап... саргьы сыҧшын...»

Мыта гәаныла дцәажәон, абри лара длацәажәозшәаҵәҟьа. Аха уажә лара дыҟазҭгьы асҟак изымҳәаргьы ҟаларын.

«Аха бара бмааӡеит уаҳа, исыздыруам бзымааз, ҳаҩны бгәамҧхоу. Уи аҽны, аҵарашықәс иаазалагоз, сара бызбеит арҵаҩцәа руадаҿы, бҭынчӡа, быҧхашьа-ҧхаҵо.

Ари арҵаҩ ҿыц лоуп, ҳара ҳҟны аусура далагеит, – рҳәеит сҩызцәа. Аҧсуа ҭыҧҳа, бкәаҧӡа беилаҳәан. Шьоукы-шьоук реиҧш акәымкәа, бхагамкәа, бҧагьамкәа. Иаразнакала ибзиаӡоу акы набнызбаалеит...

Сара усура сцон, саауан, аха бареи сареи ҳзеибадырӡомызт. Сан дсазҵаауан: – Нан, уи аӡӷаб дмааӡеи? Ҳара ҳахь изылгәамҧхазеи, даҳфар ҳәа дшәама?..

Аха сара исыздыруамызт изыбгәамҧхаз. Бара убра ҳашкол аварaҿы инхоз шьоукы рҟны илыбхит аҭыҧ. Сара избон банцоз, банааyаз, бызлацоз, ибцашьаз, ибшәыз, ибхаз, ибныҟәаашьаз. Сара сеиҧш аӡәгьы дбызкылымҧшуазаргьы ҟаларын. Аха аҷкәынцәа ахьааиқәшәоз быӡбахә акәын ирымаз. Урҭ ирҳәақәоз зегьы бара бакәын изызкыз. Сара исҳәашаз сгәы иснарҳәомызт...»

Мыта иаҧхьаҟала машьынак ықәхысаа иааyазшәа ани-

ба, ажра ахықә ахь иҽнадикылеит. Уи иахьа еиԥш, абас ирҭаулаӡаны, убри аӡға дылзымхәыццызт. Иахьа иусура дахьаркараз акәу здырхуада, уи дахьлызхәыцуаз игәы аԥсы ашьозшәа ибон, дарласуазшәа, еиҳа дарлахәҿыхуазшәа. Аха маӡа-маӡа акы дарқәыԥсычҳауан…

«Нас береи сареи ҳаибадырит. Уи сара гәахәарас исзыҟалеит иаалырҟьаны. Сара сыгәҭыха, сара схәыцра, сара схықәкы, зегь бара ибасҳәалар сҭахын, аха ус еиԥш ҳаизааигәамызт. Ус ҳахьеиқәшәоз ҳнеицәажәон ауп. Усҟан Наазым дынцәыҭцыԥшшәа днасалацәҟәысуан. Уи змааназ сара издыруан, иара идыруан. Аха зны-зынла сара игәасҭон бара бҟазшьа аҽеиҭакшьа. Сара исҭахын бара сбацәажәаларц. Баргьы убас быҟазшәа збон. Бара бгәы аартын. Береи сареи ҳанеицәажәоз, зегь рылаԥш ҳара иаҳхын, абарҭ ирҳәо закәызеишь ҳәа. Шьоукы ҳаҵашьыцуан, шьоукгьы рыла ҭырхәны иҳазкылԥшуан. Џьара ҳнеицәажәаргьы, акы ргәы иаанагозаргьы ҟаларын.

Бара быбзиан, Хьыкәа. Уажәоуп сара ианыздыр, ианысныр. Бара мчык былан, имцаз, ицаҳәцаҳәо иҟаз, ԥхьаҟа бызгоз. Зегь быҵашьыцуан. Еиҳараӡак Цақәа. Бара раԥхьаӡа банааи, иаразнакала лқьышә бныкәылҵахит…»

Уажә Мыта Цақәа дналызхәыцит. Уи аукы лакәын, лыхәда паӡа. Абас, жәаҩаҟа шықәса ҵуазар ҟаларын рҵаҩыс аус луеижьҭеи, аха хаҵа дымцацызт. Убри акәу здырхуада, есымша дгәамҵуан. Аӡәы ԥҳәыс даагаргьы, ма хаҵа дцаргьы, хаарак рнылбааломызт, лқьышә иныкәлҵахуан.

– Абри дызгогьы уаҩ, дҟамлеитеи, – рҳәалон зны-зынла арҵаҩцәа руадаҟны, лара илмаҳартә еиԥш. Лара хаҵацара лҭахымшәа лҽыҟалҵахуан, аха дымцакәа дахьаанхазгьы шыгәнылгоз лнумбааларцгьы залшомызт. Амала аиҳабы, ашкол адиреқтор, Шьыма Ерасҭа-иԥа, еснагь лыӡбахә иҿакын. Џьара ус хәыҷӡак налыгӡаргьы, кааметҟ ҟалҵазшәа акәын дышлыхцәажәоз. Ларгьы, егьараан дубаргьы, Шьыма Ерасҭа-иԥа иҭаацәара рыӡбахә акәын илымаӡаз. Уи иҷкәынцәа шыбзиахаз, ишуаахаз, уаҩ, дреигәырґьартә ишыҟалаз лымшхакын. Дкаткато, егьарааны дубаргьы, лтетрадқәа

лгәыҵакны дныҟәон. Акала узлалеигәырӷьашаз, еснагь, аҵаҩ бзиа леипҧш, аурокқәа рыпланқәа набжьамыжькәа илыҩуан.

Хьыкәа лаара хәыҷык аҟара иаалҧырхагахан, зны сықәҵны сцоит лҳәарын, зны араҟа аусура сахәартәам лҳәарын. Абас ҧытраамҭак уаҩгьы диламцәажәо, лҽеихаршәны дныҟәон. Аха лгәы иалаз арахь ҳәашьа лзаҭомызт. Уи ззымдыруаз дарбаныз, аха зегьы ҽырмаҳа, ҽырдагәа ҟарҵон.

– Ани макьана илдыргәышьозеи, дқәыҧшуп, аҧышәа лымам, – лҳәаларын Хьыкәа лзыҳәан. Есышықәса дназҵымҵуа аурокқәа лиҭагәышьон Шьыма Ерасҭа-иҧа, аха сынтәа уиаҟара лмоугәышьеит...

«Бара ибзымдыруазар ҟалап, Хьыкәа, уи шаҟа ихьаалгаз. Лҿы иалырҳәомызт аха, лылахь еиҵыхны дбыхәаҧшуамызт. Ишьыцылгон еснагь бара ахәыҷқәа быкәаӷӷа бахьылбоз... Бара быццакцәеит, Хьыкәа, быццакцәеит... ибаҳауоу?..»

Игәы дынҭахәыцит, ихы ларҟәы-ларҟәуа дахьнеиуаз. Изеилымкаауаз акызаҵәык акәын. Лара абас зегь нкажьны лцара. Избан лара ус изылгәаҧхаз?

Амҩаду даамҩахыҵын, наҟ ибжьагалаз амҩа днанылеит. Ишьҭахьҟагьы дынхьаҧшит. Амҩа ҭацәын. Ахәыҷқәа аурышьҭиижьҭеи рыҩныҟақәа рахь инеихьан. Иара заҵәык амҩа данын. Аусура ашьҭахь абас ихала данныҟәоз иҧсы ишьозшәа игәы иабон. Гәаныла дцәажәоит амҩа дахьану. Ихахәы еиқәара жәпаӡа инапы налишьуеит. Ихиҿы аиқәара иаманакуан, аха еинаалан, иҵьымшьқәа ҟьаҟьаӡа.

«Уаҟа бара биашан, аха ибыдгылоз ҳәа аӡәгьы дҟамлеит акәымзар. Убри акәхап бхы зыхбырҟьаз? Бара сара бнасыхәаҧшит, быблақәа еицраланы, ацәаакыра рнубаало. Саргьы исхароу рацәаӡоуп, ирацәаӡоуп, Хьыкәа... Сара моу, ҳазынтәыкгьы...»

Мыта, ииашаны, ихараз рацәан уаҟа. Иара иакәмыз зегь реиҳа иқәыҧшыз, Хьыкәа лаамышьҭахь, иара иакәмыз изыхәҭаз, егьа ус иҟаӡазаргьы, уи лыдгылара. Аха иара ихы иқәжьны дтәан, акагь изеилымкаауазшәа. Иҟалап иҭахымызҭгьы иеиҳабацәа рҧыҩлара? Иара уеизгьы иҟалоз,

Хьыкәа диашоуп, ахәыҷқәа рлеишәа бааԥсхеит, аҵара иаҟәыҵит, убри ауп зегь зыхҟьауа ҳәа дҩыҟәгылар? Уи азыҳәан ӡәыр дишьуазма? Мамзаргьы Хьыкәа лыдгылара дацәыԥхашьоу? Аиашазы, амч еибыҭара аҭахын, аха иара иҽзааникылазеи? Убри ихы иавибон иара уажәгьы.

Шьыма Ерасҭа-иԥа уеизгьы ииҳәац иҳәозар акәхарын, шәара идышәмырҵеит, шәара идшәырҵар акәын, аха цҟьа аус шәзымуит ҳәа. Егьырҭ уи азы џьеи акы рҳәарын, Ерасҭа-иԥа иҳәазар, ииашоуп ҳәа изыԥхьаӡақәоз. Шьоукгьы уи аҽынтәи Хьыкәа лыгәаҕьра рыблахаҵ аргьежьызар ҟалап…

«Аиеи, бара ибырҿыхеит, Хьыкәа, бара. Ацәа иалыбхит, ибырцых-цыхит. Уи иазыԥшымзаргьы ҟаларын. Аус аҟны аилыххара аҭахуп. Ҳаиҳаби уи иҵыхәакцәеи иахьагьы ирҳәо акоуп, ируа акоуп…»

Ҳаиҳаби уи иҵыхәакцәеи ҳәа Мыта дзышьҭаз Шьыма Ерасҭа-иԥеи, Маџьгеи, Кәынтеи ракәын. Гач урҭ дрылаӡамызт, уи азыҳәан акәын рацәакгьы изиламҳәуаз.

Ашкол адиректор, Шьыма Ерасҭа-иԥа, рацәак дауцәам, аха иааиланы дыҟоуп. Ихахәы уеизгьы икамԥсар амуазшәа, иаанхаз, ихагәҭа рҵәахырцаз, зымҩа иԥхьаиҳәоит. Ашкол аҿы аус иуеижьҭеигь акраатцуеит. Араион аҿгьы, иара излаиҳәо ала, ҳаҭыр иқәушәагьы дыҟоуп. Зны-зынла урҭ ирҳәаз, иҟарҵаз, ирцәажәаз, иржәыз, иахьеиқәшәаз, ишеиқәшәаз имшуп.

Маџьга – ари кьаҿк иоуп. Уиаҟара ихыҵуам. Ихы ҟәаӡӡа. Ихахәы зегь каԥсан, ишьҭахьҟа иаанхаз ааганы, иаԥхьаҟа алахиҩоит, аха цҟьа изырԥшӡом. Аԥша анасуа ицәымҕуп. Усҟан ганха-ганха ауп дышныҟәо. Аҭоурых аурокқәа иҭиуеит ашколаҿ. Аха зны-зынла, аурокқәа анизымхалак, азоологиагьы иҭиуеит, аботаникагьы иҭиуеит. Егьараан дубаргьы, аиҳабы диҿақәиҭ-қәиҭуа дицуп. Иаргьы убри иихәаз, иҟаиҵаз ауп дызлацәажәогьы. Аизарақәа раан ацәажәаразы иуҭахуазеи!

Кәынта – аҩбатәи аҵара аҟәша аиҳабы – кылԥшкылӡырҩк иоуп. Ҵаҕакы, фархьк, ила хәыҷқәа ԥсеиԥсеиуа. Аха аҩсҭаарагьы иҵоуп. Уаԥхьа ииҳәо акәӡам. Мыта уи зны

Наазым аурок ахьымҩаԥигоз ашә аҟны маӡала дшизыӡырҩуаз ибахьеит. Убри нахыс Мыта уи цқьа игәра игом. Аха аиҳабы ицирҕызуеит.

«Уртҭ ирҳәо зегьы, аӡәы иҳәан еиԥш, аҵәаҟьа еиԥш еиқәшәоит, аха, иуҳәар ами аиаша, зегь ажәаҟны иаанхоит. Уртҭ зегьы, сара ишыздыруа еиԥш, бара ибзымдыруазар ҟалап, Хьыкәа. Ҧыҭраамҭак быҟазҭгьы зегь еилыбкаагәышьон...»

Убартҭ зегьы еилкааны цқьа иахьылзымдыруаз игәы иалан, игәы иҵхон. Убартҭ зегьы лдыруазҭгьы, иҟаларын ус аламала изеиԥырымҵыргьы.

Мыта агәарабжьара днымжьысит.

– Уаама, нан? Иҟоузеи? – иан агәашәаҿ дгылан. Уи знызынла абри агәашә аҿы дгыланы, амҩаду ахь аԥшра лдыруан. Еиҳараӡак, лыҷкәын аиҳабы данылгәалашәоз.

– Скарахеит, ди, – иҳәеит Мыта. Ииашаҵәҟьаны, дкарахаӡазшәа акәын ихы шибоз. Абри акы дназаҵымҵуа иқәыҕәҕәозшәа дыҟан. Ихы ҭууа ицон.

– Укарамхакәа... Жәларык рыхшара зегьы рааӡара ус имариоума? Уимоу, аӡәи ҩыџьеи змоугьы рныҟәгареи рааӡареи рцәыцәгьахупеи... Урықәымгәамҵлан, нан, ашьшьышьшьыҳәа...

Иан амаҵурҭахь лҿыналхеит. Мыта акәасқьа дынхалан, иуаҭах аҿы ишәҟәқәа ныҟәҵан даадәылҵит. Амаҵурҭа даныныҩнала, иан дҳәарԥсаруа акҿыҩра дыкҿан.

– Иахьа заанаҵы уаауаз џьшьа акыр самхаун... – ихәы аацәырган, астол аҟны иныҟәлыргылеит. Уи асаан иҵахҩаны илыман. Ианакәзаалакгьы уаха акыраамҭа дмааргьы, ихәы ԥхаӡа иаацәырылгон.

Абысҭа ԥхаӡа иҟан макьаназгьы. Ашәсақәа ахәша рылыҵәҵәа ицон, абысҭа иахьагәылаз. Мыта, инапы иӡәӡәан, днеины уи астол хәхәа днадтәалеит. «Уан иуҿалҵо зегь хааут...» – ашә еиҵыхәхәа, абысҭа иагәылхны днацҳаит...

«Ари ақыҭа атәы цқьа ибзымдыруазар ҟаларын, Хьыкәа, бара. Иалыбдыраагәышьоз? Бара бахьиз, бахьааӡаз ақалақь аҿы акәын. Уаҟа бани баби ыҟоуп, быда дрымаӡам. Ара

аҽакʒоуп. Арахь баб иоуп баара зҭаххаз, бан ишылҭахымыз. Ақыҭагьы бналаԥшыр иҭахызар акәхарын. Иарадышкәыԥшʒаз ақыҭа аҟынтәи ицаз дреиуамкәа дыҟамызт. Уажәыгьы уи иқыҭа игәы азымбылуа дыҟам. Ара аҽа ԥсҭазаароуп, Хьыкәа. Иара шьала-дала уалахәымкәа, аилкаара даараʒа ицәгьоуп. Агәыблра умазароуп. Аʒыхь иаԥызоу аԥсҭазаара агьама убарц уҭахызар, уахьыҟазаалакгьы унапы зуркыз аус уацәыбнамлан, уацәымшәан, уацәымаашьан. Иара ахаҭа агьама унаркуеит, уаҳәынҷоит. Ес-иҟалалакгьы уаланагалоит. Сара сгәы зегь аҳәоит уажәы, цқьа ианеилыскаа, ианысныр. Аʒы ацарҭа уҽаумҭароуп. Бара биашан, еиҭасҳәахуеит, биашан, Хьыкәа!..»

Амра акыр илаҟәит. Ақыҭа ҳауа цқьаʒа, гәахәарак унаҭон. Ҭынчроуп. Ари аԥыза аҭынчра ганкахьала ибзиоуп, аха иашьцылам наунагʒа изхымгар ҟалап. Аха Мыта уи дашьцылахьеит.

Амра анҭашәа, зегь рҭыԥ иныкәиҵан, днеины акәаскьа абарҵаҿ ԥыҭк днатәеит. Нас иуада хәыҷы дныԥналеит! Астол аԥхьа игылаз аҟәардә даахан, иҽныкәижьит дхьанҭаʒа.

«Абри ақыҭаус змам ибаргәузеи? Уахгьы-ҽынгьы аус ула, егьа уургьы, нҵәара ақәʒамкәа. Акы салгеит, аҭыԥ иқәсҵеит шуҳәо, аҽакы аацәырҵхуеит. Нас уи уахәаԥшуа узлатәаарызеи? Гәаҟ-ҵәаҟра згым ақыҭа...»

Ус игәы иаанагон уажә дахьтәаз. Иахьатәи иааԥсара инырны дыҟан. Аха егьа ус иҟазаргьы, игәы азыбылуан абри идгьыл хәыҷы, иқыҭа. Уимоу, ԥыҭраамҭак џьара дцаргьы, наунагʒа уи ааныжьра илымшарашәа акәын дшазхәыцуаз.

Астол аҿы иқәыз ишәҟәқәеи итетрадқәеи даарыхеит.

«Ԥшь-урокк сымоуп уаҵәы. Сеырзыҟасҵароуп. Ҳара егьаҳҳәаргьы иаҳуалу рацәаʒоуп ахәыҷқәа рҟны. Ламысла аусура зегьы ирыцкуп...»

Аҵх агәы еиԥнашааӡагьы убарҭ дырҿын Мыта. Ашьҭахь дныԥшьҭалеит, аҵаԥы иеиԥш, уаҵәтәи иурокқәа дрызхәыцуа. Иан хазы дышьҭан, уи лышьҭыбжь гаʒомызт. Аҵх еиқәылашьца иҟан.

«Гәыбӷанс ируҭозеи ахәыҷқәа. Аԥнгьы фба-бжьба сааҭ

рурокқәа ирҿызароуп, ашкол аҿгьы. Ирзышьҭымхуа аидара инаҵаххҵоит ишьҭышәх ҳәа. Ухаҵоуп, ишьҭых! Ҳрықәцәҟьалап, ргәы ҳаслап...»

Убри дазхәыцуан. Нас – иара ашкол данҭаз... арҵаҩцәа... Урҭ рҷьабаа шаҟа аҵанакуаз. Усҟан уи уажә еиҧш дшазымхәыцуаз. «Уи аилкааразы ма урҵаҩхароуп, мамзаргьы уааӡаҩхароуп. Арҵаҩ иҷьабаа ахә ашәара цәгьаӡоуп. Уи аҵаҩ изыҳәан дагьануп, дагьабуп, дагьааӡаҩуп, дагьырҵаҩуп...» Убри дшазхәыцуаз, шәҟәыҧхьахакгьы имоуӡакәа, ацәа дынҭанагалеит...

– Наазым, Кәасҭа, Мыта! Шәыззыҧшузеи? Шәыпланқәа аажәымгои? – урҭ ахьеидгылаз днарыхәаҧшит аҵара аҟәша аиҳабы, астол иҿеимырҷаҷаны дахьахатәаз аҟынтәи. Икарандашь ҧагәа ҟаҧшь аацәыригеит. Ибласаркьақәа цырцыруа иҧынҵа иахьынҳалоуп. Уи Ҭанас Пахәала-иҧа ҳәа иҧхьоит. Иуаҩыбжара дҭагылоуп. Қьаҿк, мгәлыҿк, илақәа ҟәазҟәазӡа. Аҵарашықәс ианалаго инаркны инҵәаанӡа аурокқәа рымшеихша иҟалап абас шәынтә раҟара ихиҩылааауазар. Аха иҷьоушьаша, игәы ақәирҿыҕьуам.

Наазым днеин, итетрад Ҭанас инаимҵеиҵеит иаартны, аҳа, уажәшьҭа шаҟа уҭаху уахәаҧшла ҳәа.

– Иахьа узызҵааауада, уара?

Ихы дҩахан, изблак дынкылҧшшәа, днеиҿаҧшит Наазым.

– Сзызҵаахуада? Ҩыҷьа, хҩык раҟара...

– Убарҭ рыхьӡқәеи рыжәлақәеи абраҟа иаурбар акәын...

Атетрад акьыҧшь аҟны Ҭанас инапы еиҵҳәаны инаҵаиҩит. Наазым даахынҳәит, уажәшьҭа иурокқәа зегьы ҟаҵаны дрылгазшәа. Дышнеиуаз, игәамырҧхаӡакәа, итетрад ыршәны ишьқаҧ ашә ахьаартыз инҭаиршәит. Уи шьҭа иахьа уаҳа икӡом. Аха ахәыцқәа реиҧш уаргьы уҩныҟатәи адҵа ҟауҵалароуп. Мамзар, аиҳабы иҳәалоит еиҧш, планда узакәытә рҵаҩузеи уара!

– Мыта!

Мыта днеин, иаха дыздыҧсылоз итетрад аартны инаимҵеиҵеит. Иара уазхәыцыр, абарҭ арҵаҩцәа шаҟа рыҩуазеи? Абарҭ ирыҩқәо зегьы жәабжьқәаны ирыҩуазар, шаҟа ҟа-

ларыз? Ҭанас уажәы ус аффаҳәа инапы наниҵан, наҟ инаирххеит уи атетрад.

«Уара, ма зны́к уаԥхьар иҟалозеи? Акгьы амҳәаӡозаргьы уздыруамеи?..»

Мыта уи днаизхәыцит. Итетрад, акгьы амҳәаӡазшәа, Ҭанас инаимҵихит...

«...Аурокқәа, аурокқәа, аурокқәа... Уцәажәала, уцәажәала, уцәажәала... Ахәыҷы акы изеиҭоуҳәоит, акы иурҵар уҭахуп... Уи уара иууалԥшьоуп.

Аха ԥыхьа аҵара еиҳа ирҵон, еиҳа иашьҭан, рхы-рыԥсы аҿҳәаран. Иршәымызт, ирхамызт. Уажәы?.. Изыхҟьозеи?..»

Мыта ибон зегьы. Шьоукгьы рхы гәыбӷан арҭар рҭахымызт, убри аҟынтә зны-зынла рхы убриаҟара идырманшәалон, вбак узрымҭаӡо. Аха уи изацымныҟәоз ртәы акәын ес-еизарацыԥхьаӡа аҵәы иахаҵаны зыӡбахә рҳәоз.

Мыта иурокқәа гәык-ԥсыкала инаигӡагәышьон. Ашкол аҿы дызхьымӡоз аҩны даҿын. Аҩны данааилакгьы, ихы ԥсшьахак амҭакәа, убри дазхәыцуан. Аха зны-зынла иҟалон акы игәы анеихьнашьуаз: цқьа еилыркаартә еиԥш исеиҭаҳәама ҳәа даназхәыцуаз. Араҟа абаҩхатәрагьы аҭахын, ачҳарагьы, амыццакрагьы. Ахи аҵыхәеи, ахәыҷқәа ицқьаны адырра рызнагара акәын хықәкыс имаз. Аха уи ианиқәҿиозгьы ыҟан, ианиқәымҿиозгьы. Ианиқәҿиоз дласын, длахҿыхын, уажәраанӡа изымԥшаацыз маӡак цәыҵиԥшаазшәа гәахәарак инаҭон, мчык ихан наҟ дагон, еиҳа-еиҳа дагәылахало, иҿыцҳҳараӡа, иахьа уажәраанӡа дызҭамлацыз гәашәк дынҭалозшәа. Аха ианиқәмҿиоз – акы дахәааҿуан, акы игәы инархьуан, абри абас изсықәымҿиазеи, изыхҟьазеи ҳәа игәнигон. Аха убригьы даиааирашәа ибон. Иара уеизгьы, аиаша уҳәарами, иарбаныз дыззымиааира иҟаз?..

Х-урокк анымҩаԥига ашьҭахь хәыҷык аҟарагьы ааԥсара ааиныршәа ибеит. Еиҳараӡак уи дзыргәамҵуаз, абжьбатәи акласс акәын. Шьоукы-шьоукы арҵаҩцәагьы гәыбӷан риҭон Мыта абри акласс еиԥшны иахьазымнеиуаз. Араҟа иаҭахын хәыҷык аҿырӷәӷәара, алакҭа цәгьа. Убри еиҳа иарҭынчуазшәа ибон.

«Иара абри хәба-фба урок змоу есымша излам ҩаԥыргозеи? Арахь атетрадқәа, арахь аклассн ҭыԥтәи аусурақәа… изла-рыхьӡозеи?» – убри дназхәыцит. Ииашаҵәҟьаны, арҵаҩы мышкы х-урокк дреиҳамзароуп…»

Мыта уажәы аурок имаӡамызт. Итетрадқәа аацәыриган, днарыдтәалеит, игәы амыҳәаӡо. Абарҭ атетрадқәа раҟара аҵьабаа зцу егьыҟаӡам ашкол аҿы. Хҩахарҭак урҭом. Иахьа хәлаанӡа урыдтәалаз.

«Аах, ужәла нҵәааит, ужәла! Абриаҟара исҳәаз зегьы ухы инҭԥшша ицама? Уаҳа акгьы азнымкылаӡои?.. Нас, уара абри иеиԥш иҟоу аҵара ирҵа?.. Акәты иабҕьаҭызшәа…»

Мыта уи аҵаҩы иусумҭа игәахы ааибанаркит. «Мыдгәа иԥа, егьаҵьара дугаргьы Мыдгәа иԥа иоуп», – игәы инҭиҳәааит, Мыдгәа ихәыцқәа рхылаԥшха имоума, егьараан дубаргьы ишьапы дзықәгылом, арыжәтә дынӡааԥсылоит.

– Иаҵшьла, иаҵшьла! – Наазым ихы ашәҟәы ианкылашәа дахьгылаз Мыта дааихыхәмарит.

– Шәара изышәымҳәарызеи абиологцәа, шәнапқәа шәы-шьҭахь иҟаҵаны шәлеи-ҩеила! Ҳара ҳанҵәааха атетрадқәа ҳарҿыз…

Мыта ихы шьҭымхӡакәа даацәажәеит. Нас, уи ахәыцқы иҩымҭаҿы хәшьара бааԥсык нықәыргылан, аҽа тетрадк аашьҭихит. Уи Сырма лтәы акәын. Леиԥш иҭынчыз, иҟәыбцҳаз аҵаҩы дубашамызт. Лҩымҭагьы цқьакәакәараӡа иҟан.

– Абри леиԥш зегьы абас иҟазҭгьы иҳабаргәыз. Нас аҭаацәа ыҟам рҳәаахуеит. Ииашоуп, ашколгьы дааӡоит ахәы-ҷы, аха еиҳараӡак аҭаацәа роуп ахәыцы дзааӡо.

– Уи зузымдырхуазеи? – даацәажәеит Гач, Мыта иахь даахьаԥшны. Уи дматематикуп. Ибзиангьы идырүеит. Ихатә ҟазшьа имоуп. Иара ииҳәои аҽаӡәы ииҳәои узеидкылом. Аиҳабгьы уи аҽакалоуп дышихәаԥшуа. Ииҳәаз ҳәоуп.

– Ахшара цқьа дубар думдыруеи, дҵоуроуп лара. Сара сҟынгьы есымша лыҩныҟатәи лыдҵақәа ҟамҵакәа дмаацт…

– Классцыԥхьаӡа иҳамоуп ҳара уи лҩызцәа, аха егьырҭ абоугари акәымзар, – даацәажәеит Наазым. Егьырҭ ҳәа дызҿыз уи аҵарамҵақәа ракәын. «Дара урҭгьы ишақәынагоу

еиԥш нап рыдкылазар, ихшыҩдаӡангьы иҟаӡам, акы злымҵуа уаҩ дубахьоума?» – игәы даатацәажәеит Мыта.

Цақәа иахьа лхы лықәжьны дтәан, лаҳаиди маҷханы. Шәҟәык даныԥшылон, лылаԥш еихмырсыгьӡакәа. Аӡәгьы дилацәажәомызт. Егьырҭ зегьы уск-уск ирҿын.

Ус, арҵаҩцәа руада ааимԥааны, дааҩналеит Шьыма Ерасҭа-иԥа. Зегьы рҿаадырҭынчит. Мыта иахьа уи димбацызт. Заанаҵы дааны иуада дыҩнатәазар акәхарын. Ус идырлоит иара. Днаихәаԥшит. Аҿакала деилаҳәан, џьара дцошәа исарочка шкәакәа аҵаҵаны, икастиум еиқәаҵәа ишәын. Иеиқәа еиқәуанҭа. Ас ибзиан данеилаҳәаз ихада хы шимбоз Мытагьы идыруан. Усҟан иацәажәарагьы цәгьан. Иҿаҳаракны, иҿеиҵыхны, ижәҩа дынҭас-ааҭасуа данныҟәоз, ганха дыԥшуа акәын дышувсуаз. Илақәа ҟәаз-ҟәазӡа. Ихагәҭа, аарҩара иқәнакызшәа, икылгьежьаахьан, аха иара еснагь хылԥа дук ихаиҵалон, илымҳа патазқәа аҵәахуама уҳәаратәы, иларҟәны.

Шьыма Ерасҭа-иԥа днеин, уи алаҳәаракәа зкыдырҵалоз аҕәыцәмаҟьа хәыҷы аҟны қьаад бҕьыцк надирҷаблан, дындәылҵит.

– Изакәызеи иара икыдирҷаблаз?

Зегь уахь рылаԥш надыршәит. Мыта игәы иамукәа дҩагылан, днеины днаԥхьеит.

«Алаҳәара.

Иахьа, март жәохә рзы, аурокқәа зегьы рышьҭахь, асааҭ хԥа рзы иҟалоит аизара. Аӡәгьы иҿагимырхароуп. Ашкол адиректор».

Шьыма Ерасҭа-иԥа инапы ҿаҿаӡа иаҵаҩын.

– Аизара, аизара, есымшагьы аизара!.. Ас уаҩы ибахьоума? –даагәамҵшәа, аизарақәа игәы шкыдырххьоу удырратәы ҿааиҭит Мыта. Илахь еиқәышьшьы истол днадтәалеит, еидара хьанҭак ихәдаџьал иныкәҳазшәа.

– Ссы, – иҳәеит Наазым. – Иумырҳан...

— Исмырҳакәа... Ҳгәы ԥнаҵәаӡеит. Ашәахьа аизара, аҩаша аизара, ахаша аизара... Шаҟантә аизара?

Зегь Мыта инаихәаԥшит, аха алаҿырымҭӡеит. Шьоукгьы

ргәы иҭимҳәаакәа дыҟамызт, аха ари аҩыза аусқәа рҟны рҿаладырхәуамызт. Ус еиҳа еиҕьызшәа рбозар акәхарын. Асҵәҟьа иаахжәаны аҳәара аиҳабы ихьӡала аӡәгьы имгәа_ ҕьыцызт. Мыта игәаҕьра аарзымбатәбарахеит. Инеихәаԥшыаaихәаԥшит…

Аурокқәа рышьҭахь Мыта, ашьшьыҳәа днеины, иҭыԥ аҟны днатәеит. Уи есымшагьы убри астол хәхәа игылаз аҵыхәаншәа акәын тәарҭас иахьимаз.

«Амлагь ҳнымҵәеи? Уажәшьҭа хәлаанӡа абра ҳтәазааит, ҳламгәа ҭаҿаҳәаны…»

Мыта ашьыжьгьы цқьа крымфакәа дыҟан, уажә иааихьааит, аха уи аха змада? Газеҭқәак аақәхны днарныԥшылеит.

«Агазеҭ аԥхьаха аамҭаҵәҟьагьы ҳауам. Анахь ахәыҷқәа, ажурналқәа, аизарақәа, акружокқәа. Шаҟа урыхьӡарызеи?..»

Аӡәаӡәала зегь ааин, рҭыԥқәа рҿы инатәеит. Ацәажәара хдыртлап, ируҭахуазеи! Аурокқәа рҟны ирцәажәаз азымхазшәа. Аха, уазхәыцыр, абарҭ арҵаҩцәа раҟара ицәажәо ӡәыр дыҟоушь? Рыхқәа злеиламгозеи? Ирҳәоит, шьоукы-шьоукы ианыцәоугьы ицәажәоит ҳәа. Гәыбҕанс ируҭозеи…

Ус, дааҩналеит Шьыма Ерасҭа-иԥа. Журнал дук икуп. Имҩаԥиго аизарақәа ахьаниҵо акәхап. Рҿаадырҭынчит. Днеин, иҽырдаданы астол аханы днадгылеит. Аҵара аҟәша аиҳабгьы уа дтәоуп. Днарылаԥшит ӡәыр дагумашь ҳәа, аха аӡәгьы дагӡамызт.

– Ҳара абраҟа ҳаззеизаз, еиҳараӡак акы заҵәык ауп. Сара, абар иахьа ииашаз аахыс хҩахак ҟамҵаӡакәа, ажурналқәа зегьы гәасҭеит. Сагьдәылымҵыцт…

Илацәақәа неиқәиԥса-ааиқәиԥсеит. Ацәажәараан ус идыргәышьон. Инапқәа, наҟ-ааҟ ашьаҟақәа реиԥш иҵадыргылазшәа, астол иқәкны икуп. Ари ииҳәоз иаанагоз, ижәбама сара иахьа схы сымҩахаӡакәа шаҟа џьабаа збаз ҳәа акәын. Ус ак ҟаиҵар, имҳәакәа џьеи иаанижьрын.

– Изеиԥшроузеи аҭагылазаашьа ҳашкол аҟны абыржәтәи аамҭазы? Ӡәыр шәазхәыцхьоума? Мап! – ихы ааирҵыс-ҵысит. – Ахԥатәи азбжа нҵәоит. Шәара?.. Закәытә хәшьарақәоузеи

ахәыҷқәа ирзықәгылоу? Шәахәаԥшхьоума? Мап! Нас шәызҿузеи? – ихы аарнаашәа днарылаԥшит.

Зегьы рыхәдақәа хжәазшәа итәоуп. Ҿымҭ-ԥсымшьа, харарак рхы инадыркылазшәа. Шьыма даҿын ацәажәара, зегь реиҳа аҵьабаа збо иара иакәушәа, абри иара аҭараус дшазхәыцуа еиԥш аӡәгьы дазымхәыцуашәа. Уи акакала дналаган, классцыԥхьаӡа «ихәарҭам» ҳәа шаҟа-шаҟа хәшьара рзаныз неиқәиԥхьаӡеит, хәыҷы-хәыҷла иҽыргәаауа, иҽхыршәаауа.

– Уаҩы ибахьоума?! Абри аҟара «ихәарҭам» абантәааажәгеи? Уаҳа акгьы шәазымхәыцӡои?! Абри Цақәа лыкласс маҷк еиҕьуп акәымзар, егьырҭ зегьы шәныҵабга шәцеит...

«Абааԥс, дырҽхәа Цақәа, дырҽхәа. Акраатцуеит думырҽхәеижьҭеи. Хәыҷӡак ааҟалҵаргьы, каамеҭ ҟалҵазшәа. Уи лыда уеизгьы аӡәгьы аус иуӡом араҟа... Егьырҭ баша ныҟәароуп ҳазҿу...»

Мыта ихы ҩышьҭыхны, аиҳабы днеиҿаԥшит.

– Уара ишәыхьзеи? Ишәгәыҵалазеи? Ишәылымшои?.. Ишәылымшозар, иааншәыжь! Шәаҟәыҵ! Мамзар узырҵаҩузеи уара, ахәыҷы аҭара узимырҵозар? Да, ишәҳәеи? Еиҳараӡак шәарҭ аҿар, Наазым, Мыта...

– Закәызеи ҳарҭ аҿар? – Мыта игәы иныҵаххит. Аиҳабы егьараан дубаргьы, аҿар ракәын еизарацыԥхьаӡа изықәирҕәҕәоз. Уи Мыта игәы иалан.

– Закәи, цқьа аус ҳамуеи?

– Аусурагьы акуп, иҩбоуп. Ахәыҷқәа рызнеишьагьы жәдыруазароуп, иаахжәаны акәымкәа, хәыҷык раҳаҭыргьы жәбароуп, шәрыцхраароуп. Шәара шәҟны ауп еиҳараӡак ихәарҭам ахәшьаракәа ахьроуа...

«Ҳармыцхраакәа... ҳашԥармыцхраауеи? Аха дырҩагьых ари аҩыза ахәшьаракәа сыманы араион ахь сызкылсуам, схы сзырԥхашьом, шәеиҭахәаԥш уҳәозар акәхап. Ҳаргьы иқәҳаргылахьоу ахәшьаракәа рҽеиуа ҳҿынаҳхозар акәхап. Иазхоуп уи, иазхоуп...»

Мыта ихы кны дтәан.

– Ирҵом... Ашколаҿ алеишәа ԥсыҽхеит, убри ауп зегь зыхҟьо... – Мыта игәы иамукәа дынцәыҵаҟәындҟәындит...

– Мыта, аус утәуп, аус!..

Мыта изеилкаауамызт усушьас иҟаиҵашаз, илшоз ала аус иуан аха…

– Ашкол аҿы алеишәа анҧсыҽхалак, аихьӡарагь ҟалом, изааӡарызеи? – иҳәеит Наазым дахьтәаз. Уигьы игәы иалаз уажәшьҭа изыҵәахуамызт.

Аиҳабы, уи имаҳаӡазшәа, ацәажәара даҿын. Уи ишьҭахь актәи аҵара аҟәша аиҳабы дыҟәгылеит. Иҟаҵатәыз, иутәыз, ари аус ишазнеитәыз дналацәажәеит, ишырҳәо еиҧш, аҵәгьы мбылуа, акәацгьы ӡуа ҳәа. Уи ишьҭахь Маҵьгеи Кәынтеи акы иазыҧшуа иҟахызма, мчыбжьык ала аусқәа зегьы ҟарҵарашәа иналацәажәеит. Урҭ рықәгылара аиҳабы игәы иамыхәакәа дыҟам, уажәы-уажәы ихы рҵысуа дырҿаҧшуан, абас ауп аус шутәу ҳәа аанаргауа.

Мыта Цақәа дахьтәаз ахь дынхьаҧшит. Уи зны-зынла жәақәак лҳәалон лыбжьы ҵаӷаӡа, аха уажәы лҽырҭынчны дтәан, лаҧхьа иқәыз атетрадқәа риашауа, аизара иалагәаны, лус хәыҷы налыгӡон.

«Бара еснагь Цақәа лзааигәаара акәын ҭыҧс иахьбымаз. Ашьшьыҳәа бнатәон. Аха бгәы иҵхоз рацәаӡан, Хьыкәа. Акгьы сымҳәап ҳәа анақәбкуазгьы, узырхәыцшаз зҵаарак нықәбыргылон. Нас, убри ишахыкәшоз мацара иаадырхәлон. Ибгәалашәауоу?..»

Мыта уи анигәаламшәоз аамҭакгьы мцацызт. Уажәгьы иаҳауашәа дыҟоуп Хьыкәа лыбжьы еилыххаӡа.

– ...Изыхҟьозеи ҳхәыҷқәа рыҧсыҽра, рхьысҳара? Иаагап иара сара сыклассгьы, афбатәиаа. Ахәыҷы цқьақәа, ахәыҷ бзиақәа, уреигәырӷьап. Аха иазууазеи, цқьа анбан аҩышьаҵәҟьа рыздыруам. Изхарада?

Мыта, уажәеиҧш игәалашәоит, аҩбатәи азбжа анҵәамҭазы акәын. Хьыкәа усҟан лгәы лзырхьуаз, лара лусураҟны илбоз агха атәы лымҳәар лымуит. Ус инцәыҵагәа-аацәыҵагәо изҵәахуаз дреиуамызт.

— Изхарада бымҳәои?

Цақәа дахьтәаз аҟынтәи лыхәда аалырҵәин, лхы кьакьаӡа Хьыкәа иналықәлкит.

– Уи ибзиаҵәҟьаны шәара ижәдыруеит…

Цақәа дааицрашәеит. Абра аус луеижьҭеи асҵәҟьа иаахҵәаны аӡәгьы илҿаимырхьыцызт. Хьыкәа лажәақәа ирыҵаз аулзеилымкаахуаз, дцәышхеит, дҟапшьхеит, дныхшәааит.

– Нас сара цқьа идысмырҵеит ҳәа аума ибҳәарц ибҭаху?.. Шәлыхәаԥши уара?!.

Абраҟа ахы акит раԥхьатәи агәаҕкра. Хьыкәа, иахьа уажәрааны иҵәахны иҟаз маӡак цәырылгазшәа, зегь рыблақәа ҭырхаха уи иналзыԥшит. Дарбан изгәаҕьрыз Цақәа лзыҳәан абас аҳәара. Аиҳабы еснагь аӡьшьарақәа зиҭоз, ес-еизарацыԥхьаӡа ирҿхәалоз. Уажә Хьыкәа лыгәаҕьра ибҕа ааԥнаҵәеит. Зегьы ишраҳауаз. Ус игәы иаанагомызт. Ашкол зегьы аҟны абызшәа дзырҵо арҵаҩцәа зегьы рахьынтәи иара ҳаҭыр зқәиҵоз Цақәа лакәын. Аӡә длываларгьы иҭахымызт.

– Иара уахәаԥшуазар, ари азыбжаҟны бара боуп зегь реиҳа ахәшьара бааԥсқәа ҳазҭаз, Хьыкәа. Иҟалазеи? Ҵыԥх ирҵон, ҵыԥхцәа ирҵон, сынтәа ирзымҵо ирыхьзеи?.. Аусура аҭахуп, аусура!.. Мацқьа-шьацқьа аныҟәара акгьы иахәаӡом!.. – дааицралеит аиҳабы, илақәа кылҵыҵ-кылҵыҵӡа дахьтәаз.

– Ууанӡа ирзымдыруаз, ирымҵаз сара мызкала изладсырҵарызеи?..

– Бзырҵаҩузеи, нас? Ахәыцқәа бзымааӡозар, аҵара бзыдмырҵозар? –дааҿахиҵәеит, иажәақәа хжәааӡа…

Ииааҭынчрахеит ауадаҿы.

«Зегьы ҳгәы иалст, Хьыкәа, ҳаиҳабы иажәақәа, ҿаҳамҭызаргьы. Бара ари аҩыза аԥықәсылара бмоуцзар ҟаларын аԥсҭазаараҿы.

– Абас ауп аҿар шырааӡауа, – иҳәеит Гач игәы иалырсны, ибжьы аармаҷшәа, аӡәгьы имаҳартә еиԥш, ашьҭахь. Иныҵакшәоуп араҟа зегь шцәажәо, Хьыкәа, иԥхашьа-ԥхаҵошәа, аӡәы игәы иасыр рҭахымшәа.

Цақәеи бареи инеиҿашәырхьит. Уи асҵәҟьа дазыԥшымзар ҟаларын… Бгәы иасит, Хьыкәа, ҕәҕәала, аха бара биашан, бара биашан!..»

Мыта абыржәеиԥш дазымхәыццызт лара дышиашаз,

уи лыгәаӷьра, уи лыҳаҭҳаҵара, ахәыҷқәа рзыҳәан лыԥсы шҭылхуаз, иахьа хәлаанӡа урҭ дышрыцыз атәы. Баҩҷыдак лылан арҵаҩра аганахьала, лхы зқәылкуаз зегьы лықәманшәалахон.

Аха адырҩаҽены Хьыкәа дыҟаӡамызт. Усура ҳәа дмааӡеит. Мыта актәи аурок лымамыз џьишьон, аха актәи аҟынгьы дыҟамызт, аҩбатәи аҟынгьы, ахԥатәи аҟынгьы. Мыта издырамызт уи илгәыҵалаз, илыхьыз. Ашьҭахь Мацьга дааидгылеит дхырбза-кәырбзо.

– Хьыкәа лхабар ҳәа крудыруазар?

– Избан? Иҟалеи?

– Хьыкәа иаха дцеит рҳәеит лыҩныҟа, иуаҳама?

Мыта иахиҳәаара издыруамызт, игәы иныҵаххит. Аиҳабы анахь ахәыҷқәа ирҩит, арахь ахәыҷқәа ирҩит. Кәынта диргәас-ҝәасит, аха дыҟамызт џьаргьы.

– Уажәтәи аҿар злаҟоу уҳәеит ҳәа. Рхы узкуам, рҿы узкуам…

Аиҳабы игәы иалан иҟалаз. Уажәшьҭа ақыҭа зегьы иахыҵәозар акәхап. Инеимдырҟьа-ааимдырҟьашт.

– Изакәызеи уажәтәи аҿар? Ирыхьзеи, Шьыма Ерасҭаиԥа? Ишәгәамԥхои?

Мыта игәы иныҵаххуаз имҳәаар игәы иауамызт. Ианиҳәаалак, еиҳа иԥсы инаргозшәа ибон.

– Иаҳгәамԥхакәа?.. – илақәа ҵархәны инаиирбеит, уара умкьыкьӡа, сара сҟны иуҭахузеи ҳәа аанаргауа. Ашьҭахь, Мыта аиҳабы икабинет ахь днаиԥхьан, диазҵааит абри дызцаз, лхы зыхлырҟьаз ҳәа иудыруазеи ҳәа, аха Мыта акгьы издырӡомызт.

– Аухантәаракгьы, нан аҵәуара даҿын, дысзаҟәымхуа. Лгәы ԥшқаӡазаап, деиҵақьы-еиҵақьуа… Ибыхьзеи ҳәа санлазҵаа, – арҭи сареи араҟа аус ҳзеицуам, сара ас сахәарҭам, – лҳәеит, дызмыхәаз сыздыруам. аха… Нас, ашарԥаз ицоз адәыӷба даццеит, сшыӷьаҵәыӷьаҵәуаз, ибымун ус ҳәа сшылхьынҳалаз, – лҳәеит лара зыҟны дыҟаз аԥшәмаԥҳәыс, Мытеи Наазыми уи илазҵаарц иахьнеиз. Кәынтагьы дҵыхәаршәшәо урҭ дрыцын. Аиҳабы урыцца ҳәа иаиҳәазар акәхап.

Абри нахыс Шьыма Ерасҭа-иԥа, мчыбжьыкгьы, ꙩымчыбжьагьы илахь еиҵыхны аӡәгьы дихәаԥшуамызт.

– Ҳара ҳтәык шәҵар шәҭахым, шәарҭ аҿар! Аиҳабы ҳаҭыр икәшәҵом, аиҵбы ҳаҭыр икәшәҵом. Зегь шәара ижәдыруашәа шәныҵахахалап. Ишәыхьзеи иара?... Шәымбои, анигьы аԥшӡеиԥш дааҳалаԥалан дцеит, – иажәа иналаиршәуан есеизарацыԥхьаӡа.

«Бара бцеижьҭеи... Аҵәымҕ еиԥш акы сгәы иалоуп исзалымхуа... Усҟан ҳара агха ҟаҳҵеит. Ҳзеидымгылеит. Уи бара бгәы бнархьзар ҟалап иҕәҕәаны. Еиҳараӡак Наазыми сареи... Аидгылара зегьы ирыцкуп аиашаҟны... Бара уи аухантәаракгьы бмыцәаӡакәа аиарҭа бшылатәаз мацара иаабыршеит. Игәныбгозар акәхарын. Ианааша, аӡәгьы ҳабла бҽабмырбакәа, адәыҕба бҽабҭеит. Ус еиҕьыбшьазар акәхап...

...Бара бцеижьҭеи... Бара бцеижьҭеи, избасымҳәари, иареи сареи ҳнеиҿаххуеит. Абри ибзиаӡоу акы сԥыларанысшыҟаз акәымкәа, инасымпыҵирԥраазшәа ауп сышихәаԥшуа, аха сҽааныскылоит, деиҳабуп, иауҳәарызеи?..

– Имкьыкьуп, ироуҳәо раҳауама. Ас иҟаӡамызт, егьа лымышьҭа цәгьан уи... – инациҵалоит. Уи зегьы зхиҳәаауа сара соуп, сара...»

Мыта аизараҟны уажә ирҳәоз ҳәа акгьы иаҳаӡомызт. Ибла ихгылаз аҽакын. Убри дазхәыцуан дахьтәаз. Дара мчыбжьык ала русқәа зегьы шеиҕьыртәышаз иалацәажәон. Аизара ианалга ашьшьыҳәа дындәылҵит, аамҭа гәарҭак ахьицәнагаз игәы иаланы. Наазым даизыԥшит. Иҵьыба дынҭаԥшын, ҭаҭын ҟаҵак ааҭиган, амца нацрарсны днаҿыхеит. Адәахьы аилашәшәара иаҿын...

Абжьааԥнеиԥш иахьагьы, ахәыҷқәа аҵьҵьаҳәа ашкол ашҭа иҭан. Актәи аурок иаламгацызт. Мыта изыҳәан ашкол ашҭа аҭалара ианакәзаалакгьы гәырҕьарак инаҭон. Абраҟа илахьеиқәҵарагьы, иччарагьы, ихәмаррагьы – зегь еицын. Ахәыҷқәа рхаҿсахьақәа лашаӡа иахьиԥылоз гәахәарак инаҭон, ахәыҷқәа рҟны аҟазаара зегьы иреиҕьызшәа ибон.

Наазым, иахьа заанаҵы даан, ашкол абарҵаҿы дықәгылан. Зегь дәылицан, аꙩнуҵҟа иахьабалак, ҭынчран.

– Шьыжьбзиа! Иҟоузеи аҳҭынраҿы? Бзиароума? – днаиазҵааит.

– Бзиа убааит, аха ҳанҵәеит. Апланқәа умоума?

– Исымоуп, ааи. Иҟалазеи?

– Ҭамшьыгә-иҧа дааны дыҟоуп, Ҭамшьыгә-иҧа. Дузымдырӡои? Ани ҵыҧх иаҳҭааз...

Мыта даахәыц-хәыцит. Насоуп уи данигәалашәа. Ҭамшьыгә-иҧа араион аҵара аҟәшаҿы инспекторс аус иуан. Ҵаҕакы, илақәа ҕраӡа. Уажәадагьы дибахьан Мыта уи. Шьыма Ерасҭа-иҧа еснагь уи дирҿхәалон: «Уи аҵара ду имоуп, убраҟа зегьы даарылукаартәы аус иуеит. Аус иуеижьҭеигьы акрааҵуеит, ҳаҭыргьы иқәуп, ииҳәогьы цоит аус аҟны». Аха Мыта усҟан игәалашәоз акызаҵәык акәын. Уи ихьӡгьы издыруамызт, ижәлагьы. Усҟан абас хәба-фба рҟны дтәазар ҟаларын. Ҿнак абри иеиҧш аӡә даакылсын, дрылатәаан аурок аҟны. Дара шәаҧырҳаҧуа уи ихәаҧшуан. Иара дахьынатәаз ихы нықәиҵан, аурок нҵәаанӡагьы ихы дагьымҩахеит. – Дыцәаан, дыцәаан!.. – ахәыцқәа инеихырҳәаалеит, аҵәҵәа аныҟала. — Уи дыцәаз џьышәшьома? – иҳәеит рырҵаҩы. – Уи ус иҟазшьоуп. Иаҳҳәоз зегьы иаҳауан, – иаахьаиршшеит. Мыта убасҟан ирылатәаз абри Ҭамшьыгә-иҧа иакәызшәа днаизхәыцит уажәы. Амардуан днаҿалан, хыхь дынхалеит. Арҵаҩцәа руада агәҭаны игылаз астол агәҭаҵәҟьа дахатәан Ҭамшьыгә-иҧа. Ашьыжь шаанӡа даазгаз уара идыр. Егьырҭ икәшаны игылан. Акы иалацәажәон еибарччо. Зегьы здыруа иеиҧшҭәҟьа акәын уи ихы шымҩаҧигоз, дышцәажәоз.

– Шьыжьбзиақәа! – Мыта днеин, инапы ааимихит. Инапсыргәыҵа татаӡа, дунеихаан акгьы амкыц уҳәап. Ҭамшьыгә-иҧа илахь дагьымҩахеит. Мыта, ишәҟәқәа ашьқаҧаҿ инҭеиҵан, аҧенџьыр аҟны даакыдгылеит.

«...Дыбгәалашәо, Хьыкәа, уи? Дышҧабгәаламшәои? Ҳаиҳабы есымша акомиссиа аауеит, акомиссиа аауеит хәа дшаҿыз, ашьҭахь, ҿнак абри дицны ашҭа дааҭалеит. Убасҟан ада саргьы дсымбацызт. Ҭамшьыгә-иҧа ҳәа иҧхьон. Ижәлазгьы сыздыруамызт, ихьӡызгьы. Аурокқәа рышьҭахь, –ари ҳаҭырк иқәаҳҵароуп, ҳаҭыр иқәымҵакәа дышҧаҳашьҭуеи,

– иҳәан, ҳаиҳабы аӡәы арахь дирԥоит, аӡәы, анахь. Закәытә хаԥсыроузеи идаабалаз бҳәарауазеи, ашьтәахьы – ашьтәа ҳмоуа, аԥахьы – аԥы ҳмоуа. Аха ашьҭахь зегь ҳархиеит. Ҳаиҳабгьы дыӡҕраԥшьӡа уи ауха дасны дбадақьуан, шаҟа илшоз, ацәажәарҭа аӡәгьы иимҭаӡо. Егьигьы шаҟа илшоз ала аԥсшәа карҵәаны ҳиреҳхәаӡеит, иареи ҳареи ҳаибадырруеижьҭеи акраацуашәа, ҳхаҵкы дцауа, дҳацәнымхо… Аха адырԥаеҿны астол аҟны иқәын сиак, зегь ҳахьӡқәа зҳәоз, быжьба-быжьба мааҭ ҳәа аҵаԥны. Ԥажәижәаԥык рҟынӡа ҳаҟан. Уажәы аӡәы ицхраатәызар ариаҟара ҳзеизгарымызт.

– Уара, быжьба-быжьба мааҭ рыхә иаҳфазеи? – Наазым аҵәы налаҵашәа даацәажәеит.

– Иуфаз уфеит, уи аӡбахә ҳәатәым, иқәҵа арахь!.. – Маҵьга, изымҳәар ҳәа ушәозу, инеиҿаирхьит…

Мыта убарҭ зегьы ааигәалашәеит.

…Аҵәҵәа аныҟала, абжьааԥны еиԥш акәымкәа, зегьы ццакы-ццакуа ржурналқәа аашьҭырхын, индәылҵит. Ҭамшьыгә-иԥеи Шьымеи рыхқәа неидыркылан, қьаадқәак аашьҭыхны урҭ инарышьҭалеит, ашәарыцацәа реиԥш, икылԥшкылӡырԥуа. Мыта данаахьаԥш, игәеиҭеит урҭ рхы ишҟа ирханы ишааиуаз.

«Уажәы аффаҳәа сажәақәа нҭаԥуа рҿынархозар акәхап. Анахьгьы узымнаҳәуа, арахьгьы узымааҳәуа…» – ааигәахәит иара. Акласс данынԥнала, даргьы ныԥналан, инеиины аҵыхәаншәа ҵьара инатәеит, рҿырмазеины…

– Аурокқәа рзы егьсҳәом макьаназы. Да, утетрадкәа сырбеи? Иҟоу аабап…

Аурокқәа рышьҭахь Ҭамшьыгә-иԥа атетрадкәа гәаҭо иҿааихеит. Ахәыцы ицқьаны, ииашаны дзымԥыргьы – уара, имҵаргьы – уара. Уиаҟара ззымдыруагьы акаамеҭ рдыруашәа инаудтәалалап, уи ус акәымзт, ас акәын ҳәа.

– Уара, анбанҵәҟьа цқьа ирзымыԥуазаап шьоукы-шьоукы, уахәаԥши! Ҳа-ҳа-ҳа!..

Ҭамшьыгә-иԥа Мыта иахь даахьаԥшит, икарандашь ҟаԥшь

кны, атыгә-тыгәҳәа астол иқәкшауа, игәамырԥхаӡакәа дыччо. Аха Мыта ҿимҭӡеит. Амала, абни иччара игәы иналакьакьеит. Зегь бзиан иҩуазар Мыта иҭахыми? Мыта уи азыҳәан ихы деигӡома? Аха уи иазхәыцуада? Ари акласс зны Цақәа илыман, нас Хьыкәа илыман, нас иара ирҭеит. Уажә иара изырҽеиуазар ҳәа даҿуп.

– Ахәшьарақәа хар амамкәа иқәыргылоуп... Амала, абраҟа арҽеира абас имҩаԥугар акәын. Ааи, аԥхьа ажәа агха шамоу идурҩындаз, нас – ирҽеины, – ихы аайркәаткәатеит, инацәкьыс рхахауа.- Избан ус? Еиҳа еиӷьӡами агха змоу ажәа ирҽеины иааҩыр? Зны агха шамоу иааҩуа, нас дырҩагьых ирҽеиуа аасҭа...

Мыта Ҭамшьыгә-иԥа ииҳәаз дақәшаҳаҭымхеит. Иҩуа, еиҭаҩуа ахәыҷқәа зыргәаҟтәузеи, ишеиӷьу, ишыманшәалоу рызнагара, убри ауп ахи аҵыхәеи... Абас игәы иаанагон Мыта.

– Аа, уара, шәихәаԥши, уара? Аиҳабы иуаиҳәо аaурҳа. Уи уара уеиҳа идыруазар акәхап. Изимактәузеи?

Шьыма Ерасҭа-иԥа деиқәыӡырҩуа дахьгылаз иҽналаирхәит. Мыта иара игәанаагара имҳәар игәы иамуит. Инеимҵаркит. Ашьҭахь егьи иқьаад аҟны аффаҳәа жәақәак наниҵеит, инбанқәа ссаӡа, иара ида аӡәгьы дзамыԥхьаӡо. Нас егьырҭ атетрадқәа днарыхәаԥш-ҩарыхәаԥшит.

«Абри сара стетрадқәа еиҳа икылршәшәааны изгәеиҭеи? Цақәа лтетрадқәа ус илаԥш нархигеит ауп. Измааноузеи?» – уи дназхәыцит Мыта. Цақәа лтетрадқәа ангәеиҭоз иааиҳәоз зегьы рзы лхы лырҵысуан лара, аказы длазҵааргьы, лыбжьы рмаҷны акәын аҭак шыҟалҵоз, ҿыц иаанагаз аҭаца леиԥш дыԥхашьошәа.

Ашьыбжьышьҭахь Ҭамшьыгә-иԥа днықәҳа дцеит. Аиҳабгьы акыр дицнаскьеит, ихаҵкы камыршәуа.

«Сара исылшо зегь насыгӡоит, Хьыкәа. Иахьа хәлаанӡа ахәыҷқәа срыцуп. Ахәыҷқәа рҿы избоит сара ибзиаӡоу акы. Убри ауп сара ашкол садҳәаланы сызмоу. Ерасҭа-иԥа... Ерасҭа-иԥа икылкаан бла ҵархәыла дызсыхәаԥшуа бдыруоу? Уи бзымдыруазар акәхап. Бысзыӡырҩ...

Усҟан аԥбатәи азбжа анцәамҭаз акәын. Еилыхаран. Ахәыҷқәа рыхәшьарақәа ықәыргылатәын. Ҳаиҳабы, ишыҟаицалац еиԥш, дсыԥхьан, ишҟа сныԥналеит.

– Иҟоу удыруама, Мыта? Абарҭ ахәшьарақәа хәыҷык унарыхәаԥшыроуп. Ахатәы бызшәазы, егьаумҳәан, ахәыҷы «ихәарҭам» абаизықәургылари? Зегь дара роуп, уашьҭан еиҭаурҿеихуеит, дузааныжьуам класск аҟны. Уеиҭанахәаԥш... – инацәа нақәкны инасирбеит шьоук рыхьӡқәеи рыжәлақәеи ахьаныз.

Уи змааназ, иаанагоз сара издыруан. Ус сара сеиԥш аӡәырԥгьы иреиҳәалон. Нас инатәон рқьаадқәа рымцатцаны: – Уара ари дхәыҷ бзиоуп, сара сҟны хар имамкәа ицоит, аха абраҟа џьара хәыҷык иахәаԥштәуп, – рҳәаларын, идырҿеиуан.

– Мап, Шьыма Ерасҭа-иԥа, абри ҳаҟәыцып. Ахәыҷқәа бжьаҳхуеит. Ирыцхраатәызар, ус ҳрыцхраап. Сара уи аганахьала акымзаракгьы сзыҟацом...

– Уара исҳәо урҳа, убри ауп иуасҳәо!..

– Уи аганахьала иагьсашәымҳәан, иагьсыриашом, иагьыҟасцом. Сара смаҭәар, схатәы бызшәа, ихадазааит, ихадмзааит...

– Шәихәаԥши, уара? Аиҳабы иҳәатәы хашәцом, аицбы иҳәатәы хашәцом. Абзиарахь шәкылыргозаргьы шәҭахым... – днеицрашәеит. Изысымҳәахуазеи, џьҭкгьы инеиҿаҳархьит. Егьырҭ ирылаигӡақәоз сара сҟны ишамуаз ибазар акәхап, убри нахыс аҽакала дсыхәаԥшуа далагеит.

– Ҳара егьырҭ ашколқәа ҳазрыцахарызеи? Реицәа аус аауама? Ҳажәа еиқәшәар, ҳҳәоу еиқәшәар. Егьи азбжаан аицахара ҳаман, уажәгьы иҳамоуп, изыхҟьозеи? Сара ас схы сызцәыргом араион аҟны...

Нас, адырԥаҽны, иқьаадқәа ипапка ду инагәылацаны, араион аҟны еилатәарак ҳамоуп ҳәа агәашә дынҭыцит...»

Убри дназхәыцит Мыта уажәы, аха аӡәгьы ахьӷимҭуаз игәы иалан.

Аамҭа шцац ицон, ихьамԥшӡакәа, зегьы азеиԥшны. Иа-

ратәы нанагӡон. Аха ҽенак, Шьыма Ерасҭа-иҧа арҵаҩцәа руада дааҩналан, дааҩнаҧшит.

– Мыта, уҟоума? Мыта, уара уаҵәы асааҭ жәаҩа рзы араион аҟны уҟазароуп. Аҵара аҟәша аиҳабы дуҧхьоит, – иҳәеит илахь реиҵьны, ччаҧшьык илакҭа иҵымшәаӡо, ибжьы гәаҩаӡа.

– Изсыҧхьои, Шьыма Ерасҭа-иҧа? – Мыта уи днаиазҵааит. Иара уеизгьы изиҧхьарыз ҳәа акгьы изеилкаауамызт.

– Исыздыруам сара, – ихы ааирҵысит уи, идыруазаргьы, изымдыруазаргьы иҳәарц шиҭахымыз удырратәы. Мытагь уаҳа димазҵааӡеит. Диазҵааргьы шбашахоз идыруан азы. Иаазқәылаз рҩыҵьагьы гәоу-гәоу ауп ишеицәажәо.

– Уҳараркуеит, Мыта, уҳараркуеит, – иҳәеит Гач даахәмаршәа.

– Аиеи, сҳараркуеит… уҧшыз…

– Аҳаракра сыздыруам аха, уладмырҟәаати, – дааҧышәырччеит Наазым дахьгылаз.

Аухантәаракгьы дмыцәаӡеит Мыта. Дызлацәарыз?

Днаҳәит, дааҳәит. Иҟаиҵара издыруамызт. Шьыбжьышьҭахьгьы акгьы игәы изақәымкуа акәын дшыҟаз.

«Изсыҧхьои сара? Иҟасҵеи цәгьарас? Измааноузеи? Бзиароума, цәгьароума? Мамзаргьы… Мамзаргьы Шьыма Ерасҭа-иҧа ак сыҵеигалоу?..»

Аха абри абри ауп ҳәа акгьы ихаҿы иааиуамызт. Зныкгьы иара имыҧхьацызт араион ахь. Ацәгьаз акәзааит, абзиаз акәзааит. Иара идыруан Ерасҭа-иҧа дкылҧш-кылӡырҩуа дышишьҭаз, аха уи агәхьаагьы икымызт. Уи дацәшәомызт. Ашьыжьгьы игәы алаҟамкәа дгылеит. Какалгьы мкӡакәа, сара Очамчыраҟа сцоит ҳәа, агәашә дынҭыҵит.

«Изиҧхьазеи иахьа араион ахь?.. Сырбеи ишәҟәы аара иаҟәыҵит, уи акәу?» – дхәыцуан иангьы, иаразнак ала иҽеиҭакшьа змааназ, изыхҟьаз лхаҿы илзаамгауа.

Араион аҵара аҟәшаҿы Мыта дмааижьҭеи акрааҵуан. Ус имамызт, иҟаиҵоз. Днеихьан иара абас ҩынтә раҟара. Уи абри аинститут даналгаз ашықәсаз акәын. Усҟангьы закәытә хаҧсыроузеи иибаз, аҵара далган, иқыҭахь дхынҳәуан,

аҭыԥгьы ыҟан, аха Шьыма Ерасҭа-иԥа иҭахымызт. Убри аахыс дықәымлацызт.

Араион аҵара аҟәша зыԝназ ахыбра амшын рацәак иацәыхарамкәа игылан. Хыхьынтәи уԥшыр, аԥхьа иҟаз абаҳчара иаҵәаӡа уналаԥшуан. Мыта, иҵәи-ҵәиуа, ацәыҵлашьцара иҵганы, хыхь ихалоз амардуан днаҿалан, акаридор дныбжьысны, араион аҵара аҟәша аиҳабы икабинет ашә днадгылеит. Анахь-арахь ивараҿы иҟаз ауаҭах хәыҷқәа рҟны ацәажәашьҭыбжьқәа ԝныԝуан.

Мыта ашә днасын данынԝнала, уаа гәарҭак еизаны итәан. Иааицәымҕхеит. Ихы агарҭа имоуа. Измааназ хәа акгьы издыруамызт.

– Уара, иарбан школу уаазышьҭыз? – араион аҵара аҟәша аиҳабы Мыта ихы наиқәикит. Уи астол ду игылаз аханы дтәан, ибҕа наҟ аҟәардә ахь инкыдҵашәа, инапқәа иаԥхьаҟа иоушьҭны. Иара зхахәы шлахьаз, аха изланы иҟаз аӡәы иакәын. Астол аҟны иҵегь наҟ-ааҟ ауаа адтәалан.

Мыта ахьышәҭҳәа Ерасҭа-иԥа дахьтәаз илаԥш наиқәшәеит. Даазгазеи уҳәарауазеи? Уи заанаҵы дааны иҭыԥ ааникылахьан, аҵара аҟәша аиҳабы ивараҟныҵәкьа. Наҟсынтәи диҿаԥшуа дтәоуп иара Ҭамшьыгә-иԥагьы.

– Сара Набжьоутәи абжьаратә школ аҟынтәи сааит, – иҳәеит Мыта. Зегь рыблақәа иара иахь ихоуп. Ихиҿы ибызбызуа ак ныҟәхәмарит. Ерасҭа-иԥа, аиҳабы днаихәаԥшын, ихы ааирҵысит, ииашоуп, ииашоуп, уи Набжьоунтәи даит ҳәа аанаргауа.

– Аа, ибзиоуп, ибзиоуп. Џьара утәа! – инаидиҵеит аиҳабы.

«Измааноузеи,мшәан,ари?» – Мыта акәакьахьшәа иҭацәыз ҭыԥкаҿ днатәеит. Аиҳабы Ерасҭа-иԥа ихы наидикылан, маӡала ак наиеиҳәеит. Ерасҭа-иԥагьы ихы аирҵысит. Мыта изкны акы иналацәажәазар акәхап.

– Ҳаззыԥшузеи шьҭа, ҳалагап, – иҳәеит аиҳабы, ибҕа ааиҵыхшәа, ԥыҭрак ашьҭахь, зегьы анеиза. Ари Асовет аилатәара акәын. Убасоуп Мыта ишеиликааз ашьҭахь.

– Араҟа ҳаззеизаз аӡәгьы ишәзымдыруазаргьы ҟалап.

Аха ҳроно еисааира егьырҭ ароноқәа ирыцхахо иалагеит... – Ҭамшьыгә-иҧа дынкәараҵа-аакәараҵо, ақьаад бҕьыцқәа иаҧхьа иқәыз днарныҧшылауа ацәажәара аахиртлеит. Аҧхьатәи ацәажәара иара идзар акәхарын, иҽырмазеины дтәан. Ажәа аниоугәышьа, изымҳәар ҳәа ушәозу... – Изыхҟьозеи иара? Иаахтны иуҳәар ами, шьоукы-шьоукы рҭаӡцәақәак, рнапқәа рышьҭахь иҟаҵаны, ашкол ахь аныҟәара ада ус рымамшәа, ишахәҭоу еиҧш аус руам. Иаагап, иара Набжьоутәи абжьаратә школ. Арҭаӡы – Мыта Аҵанба. Иара, уихәаҧшуазар, дқәыҧшуп макьаназы, аха иазууазеи, имаҭәар азыҳәан ари азбжаан ашкол зегь аҟны иқәиргылеит ӡажәиӡба «ихәарҭам» ҳәа ахәшьарақәа. Ари ашкол зегьы еиҭанархеит. Аҧаса ари ашкол хар амаӡамкәа иҟан, зегь раҧхьа игыламзаргьы, рышьҭахь игыламызт.. Араҟа аус ум. Убасоуп сара ишеилыскаауа, Избан иара? Изыхҟьозеи?

Ҭамшьыгә-иҧа итәаз днарылаҧшит. Мыта уи иажәақәа аҿаӡҳәа ибҕа ааҧырҭәеит. Ииҳәара изымдыруа даанхеит. Иара итәала, илшоз ахәыҷала аус иугәышьон, аха абраҟа акы аҭан, измааназ изымдырӡо. Иаразнакы дааилнашьааит, дуалуашо дааҳәыҵәы-ҳәыҵәит. Ҭамшьыгә-иҧа дырӡагьых инеиқәиҧхьаӡеит рҭаӡцәақәак рыхьӡқәеи рыжәлақәеи, убас «ихәарҭам» хәа ирацәаны ахәшьарақәа ықәзыргылақәаз. Шьыма ихы ларҟәны дахьтәаз аҟынтәи уажәы-уажәы Мыта дизыҧшуан аҵәҟьа дызҿашәаз амҭшьас иҟаиҵо збароуп ҳәа. Араҟа ак хәыцтәын. Абри зегьы змааназ еилкаатәын. Мап, Шьыма ибз ауп Мытагьы араҟа даазгаз, акәымзар Мыта зегь реицәа аус иуазма?

– Сара убраҟа сыззыӡырӡыз аурокқәа аҽакала имӡаҧугаргьы ҟалон, – уажә дырӡагьых Ҭамшьыгә-иҧа Мыта ихы наиқәикит, дкылкаан дихәаҧшуа. – Аха, арҭаӡ Мыта уи дазымхәыцит. Аурок лекциа формашәа имӡаҧысит...

– Ишҧа, лекциа формашәа? – Мыта игәы иныҵаххит. – Ахәыҷқәа ирзеилымкааӡеи? Ибааҧсны имӡаҧызгама усҟан аурок? Изакәызеи, измааноузеи ишәҳәо.?..

– Уа утәа, уа утәа! Ажәа анурҭалак иуҳәап, уажә уи аҭахӡам. Уиҧырхагамхан, дцәажәоит, – аиҳабы астол аҟны иқәгылаз

аҵәҵәа хәыҷы ахы дныҟәс-ныҟәсит, ихы ꚙеиҵыхны, ила ҟәазқәа нҭаркәымпылуа.

Мыта цәгьаԥсышьала иҽааиқәиҳәалеит. Ҭамшьыгә-иԥа дыззызырꚙыз Мыта иурок иҵегь днахцәажәеит. Ашьҭахь егьырҭ рҵаꚙцәақәакгьы убас днарыхцәажәеит. Аха урҭ ажәакгьы мҳәаӡакәа, ус рхы ларҟәны итәан. Шьоукы-шьоукы шԥаҟоу уҳәарауазеи, рхы урала уасуазаргьы ирычҳауеит.

«Измааноузеи, мшәан, абри? Аԥсра шәықәшәандаз шәара!.. Аԥсра шәықәшәандаз Ҭамшьыгә-иԥагьы Шьымагьы! Шәара шәоуп абри ҟазҵаз! Шәара ишәхымҟьаз акгьы ыҟаӡам. Абасоуп шәара шәхы шӡырыжәгауа, усами?» – Мыта игәы еибакны ицон, дҳәыҵәы-ҳәыҵәуан дахьтәаз, џьарак иҽизышьақәкуамызт.

Ҭамшьыгә-иԥа ацәажәара даналга, ароно аиҳабы иаԥхьа иқәыз ақьаад илаԥш наҟәиган, уи икарандашь ду астол иныҟәикшеит, ихгьы ааирҵысит, аусқәа хәарҭамзаап излазбо ала ҳәа аанаргауа.

– Иахышәҳәаауазеи шәара? – итәақәаз днарылаԥшит, игәышҵа иаԥхьаҟа иганы, ижәꚙахырқәа ꚙаҳаракны, иара дшеиҳабу алауирдырырц иҭахушәа. Ихиҿы ҭҭәаа, ганкахьала ианубаалон аразра, азꚙыдара, аха аҽа ганкахьала зегь азеиԥшушәа, аҭынчра, згәы акгьы аламкьакьаӡо иԥшра.

– Иахаҳҳәаагәышьозеи? – џьоукгьы рыхқәа ааладырҟәит. – Агха ҳамамкәа иҟалома? Аха уигьы ԥсыхәак аҳҭап. Ари арҵаꚙратә ус даара акраҭахуп. Ус аламалагьы иуқә-маншәалахом зны-зынла…

– Уара арԥыс, иуҳәозеи? – уажә Мыта иахь ихы наирхеит. Мыта дꚙагылеит, илагәаԥшьқәа еицраланы. Уи рацәак дауцәамызт, ҟатакы, иеиҿартәышьа еинааланы, ицаҳә-цаҳәо иҟаз ҷкәынан. Ус аламалагьы, уара ишуҳәо еиԥш, аанда дузалашшуамызт.

– Исҳәахуазеи сара…

Аха Мыта зегь иҳәар иҭахын, игәы изырхьуаз, иԥырхагаз, рышкол аҿы аус ԥхьаҟа измышьҭуаз, изыхҟьоз.

– Сара ари ашкол аҿы аусура салагеижьҭеи рацәак ҵӡом. Изысымҳәаахуеи? Исылшо ала аус зуеит. Иашоуп, шьоукы-

шьоукы ҭацәаҟәак макьаназ иҵсыҽуп азы «ихәарҭам» роуеит, аха ас мацара ицома? Уи зегь зыхқьауа ашкол аҩныҵқатәи аҭагылазаашьа ауп. Изаҳҭцәахрызеи? Аҭаацәеи ҳареи макьаназы аиҿцаара бзиа ҳамам. Ашкол аҿы алеишәа ықам. Аизараҟәа раан ажәала зегь наҳагӡоит, аҟьаадҟәа хаҳарҭәаауеит, ҳцәажәоит, аха аус абаҟоу? Аус зымцозеи?..

– Аа, уара, шәихәаҧши, уара, ииҳәо? – Шьыма Ерасҭа-иҧа дныҵхахеит дахьтәаз. Мыта иажәаҟәа игәы иныҵаххит.

– Насгьы, арҭаҩы иусушьа аилкаара азыҳәан урокк азхома? Ҭамшьыгә-иҧа изигәамҧхазеи сурок? Иагыз-иаб-заз избан иара уа изимҳәаз? Уа зегь хьаршшаны, ара аҽеакала дааҳәны дызцәажәои? Ихы ӡыригарц иҭаху? Шьыма Ерасҭа-иҧа изымдырӡои сара сусушьа?.. Уи зегьы змааноу сара издыруеит. Араҟа зегьы сҳәом…

Мыта ииҳәарц иитахыз игәы инарҳәомызт.

– Уара, аиҳабацәа иуарҳәо уазыӡырҩ, уи уара иуҧырхагаӡам…

Мыта абра дназхәаҧшыз зегь аҽеакала днарызхәыцын, игәы ааилаҵәан, уаҳа изымҳәакәа, ашә нкыджьланы, ишәҭаху ҟашәҵа ҳәа, наҟ дындәылҵит. Егьырҭ неиҿаҧшы-ааиҿаҧшуа иаанхеит, аӡы рыҵабазшәа.

– Аа, уара, шәихәаҧши, уара, абнигьы ҳҳәатәы иирҳауам. Нас аус уы уара, абарҭ реиҧш иҟоу рҟны?..

Шьыма зны аиҳабы днеиҿаҧшит, зны Ҭамшьыгә-иҧа днеиҿаҧшит, убрахьынтәи уажәы цхыраарак дазҧшны. Аиҳабы иахиҳәаара изымдырыуа, дҿаббаӡа дтәан. Ҭамшьыгә-иҧа дааицрашәеит:

– Абас иҟоу роуп ҳара ҳусура еиҵазҟьауа, ҧхьаҟа ҳазмышьҭуа, иаҳҧышьклаҳәуа. Шьыма ииҳәо зегьы ҭабыргызаарын…

– Уара, уахьихәаҧшуа, арҧыс замана. Сара игәы иаанагомызт ари аҷкәын ас дыҟоуп хәа. Иҕрашәазеи иара, ахьышәҭҳәа дыҵҟьо, – аиҳабы дахьтәаз гәоу-гәоу даацәажәеит. Аха иара Мыта уиаҟара диздырамызт. Мыта ицәажәашьеи иеибакышьеи удырхәыцыртә иҟан. Аиҳабы, уи иеилыххара, игәаҕьра, ганкахьала иблаҟәа хыртын,

дунеи ҿыцк ахь дықәнагалазшәа ибеит, аха уахь макьаназ цқьа ишьапы изықәыргыломызт. Шьымеи Ҭамшьыгә-иԥеи инеиххәаалауа ацәажәара иаҿын, аха иара дзызхәыцуаз, ибла ихгылаз Мыта иакәын. Мыта иакәзар, ихы игәы ахшәаны, амҩа данылан дцон, ихы ларҟәы-ларҟәуа, аӡәгьы дизхьамԥшӡакәа…

«…Бара бцеижьҭеи… Бара бцеижьҭеи иҟалақәаз зегьы абабасҳәаари, Хьыкәа. Бара ара быҟам. Быҟазҭгьы, усҟан иҟаларын баргьы балацәажәар…»

Мыта игәы иаанагон, ииашаҵәҟьаны, Хьыкәа дыҟазҭгьы, деилылкаарашәа, акы дицхраарашәа. Наазым иакәзар, уиаҟара иҽалаигалом. Издырам игәыҵалаз. Џоуп иара дҭаацәароуп, аха дзыцәшәозеи? Избан иара егьырҭ дзырҿыԥшуа. «Уигьы аԥхьаӡа ус дыҟамзаргьы ҟаларын, аха иҽриҭазар акәхап», – дизхәыцуан…

«Мап, саҟәыҵуеит сара ара аусура, саҟәыҵуеит. Аҽаџьара усурҭак шԥасзымԥшаари? Сара моу, џьара змаӡамгьы аус руеит еиҕьу аҭыԥқәа рҟны…»

Аухантәаракгьы убри дазхәыцуан. Дахьиз, дахьааӡаз, аҵара ахьиҵоз, иԥсы зыҿҳәараз аҭыԥ ахь аҵара далган дхынҳәит, аусура далагеит, аха дахьаднамкылауаз игәы иалан. Аха усҵәҟьагьы ааныжьра иҭахымызт, раԥхьатәи аԥықәсылара иоуз дацәшәазшәа, шьоукы-шьоукы реиԥш дзаԥырҵуамызт. Уи даара ихьанҭахон. Иара иԥсадгьылҵәҟьа абраакәын иахьыҟаз. Уи иара инырхьан, уи иара ибон.

Адырҩаҽены ҩаԥхьа ашкол ашҭа дынҭалеит.

– Уахьыҟаз иҟоузеи, Мыта? Урнаҭма? – дааидгылеит Гач, уи иҟалақәаз иаҳахьазар акәхарын. Уи урҭ рыцәгьагьы, рыбзиагьы иҽаламырхәкәа, ихы ныбжьгашәа дааиуан, уи амҩала ацара еиҳа иманшәалоушәа ибозар акәхап.

– Ааи, сырнаҭит, – иҳәеит Мыта. Ихьымӡҕишьон, аха уажәшьҭа ишԥаҟаиҵарыз. Иҩызцәаҭцәҟьа рыла аҭаԥшра дацәыԥхашьон.

– Усоуп дара аҿар шыраазо… Аха уи уара уацәымшәаан, макьана уҷкәыноуп, амч умоуп, амала, умыццакцәалан… – наиаҭеикит.

Убри нахыс Мыта акыраамҭагьы ишьара дыҟәмызт. Акы дхәаҽены даман. Ҵоуп, аус иуан, аха анкьатәи игәырҕьара неихыԥрааны ицазшәа акәын дшыҟаз.

Аурокқәа рышьҭахь арҵаҩцәа руадаҿы зегьы еизаны итәан. Акака ирылацәажәон. Мыта ҿымҭӡакәа, ихы ларҟәны, иахьа иоуз агазеҭқәа нарҳәы-аарҳәуа дырныԥшылон.

Ус дааҩналеит Шьыма Ерасҭа-иԥа, иҽеихаршәны. Уиаахыс Мытеи иареи лахьеиҵыхла зныкгьы инеиҿамԥшыцызт. Мыта уи дахьибоз, ибла аҭаԥшра дацәыԥхашьошәа, ихы ларҟәны днаивсуан.

– Шәааӡырҩи минуҭк аҟара, шәааӡырҩи!

Зегьы рҽаадырҭынчын, уи инеизԥшит. Иара, аҵь хыжәжәара еиԥш, ауадаҟны игылаз астол хәхәа ду аханы дгылан. Қьаадк аацәыригеит.

– Сара иахьа ароно аҟны сыҟан. Абыржәоуп санаа. Изхысҳәаауа, уара, ишԥашәзаауи? Шәабаагари?

Иқьаад днаныԥшылеит. Цәгьалаҵәҟьа акы игәы иалсны дыҟоушәа, иҿаԥшылара ааирмашьцеит.

– Зегьы шәара ижәдыруашәа… Ацәажәашьа шәыздырам арахь. Аамҭа, иахьатәи аамҭа даццозароуп ауаҩы. Аамҭа уанзацымца, уаанхеит, уҵабгеит. Изеиԥшра аамҭоу ҳазҭагылоу жәымбои?.. Аҿар шәоуп ари засҳәо… Шәара шәҟны аиҳабы деиҳабымкәа, аиҵбы деиҵбымкәа. Уара, шәиаша-шәиашам, зегь еиҟарашәтәырц шәаҿуп. Хәыҷыкгьы аус ахьуагьы удыруазароуп, зыҟны аус умоу дызусҭоугьы удыруазароуп. Аиҳабгьы дшеиҳабугьы удыруазароуп. Уара, шәара ҳаншәыкәлаз ҳара ак ҳамбо, ак ҳзеилымкаауа ҳаҟаз џьышәшьома?.. Аха иахьаҳачҳауазгьы ыҟан, ҳахьавсқәозгьы ыҟан…

«Убри азыҳәан акәхап иахьа уажәраанӡагьы дирекҭорс узыҟоу. Ухы иасыргьы ааи уҳәон, зегьы рзыҳәан ааи уҳәон», – наигәахәит Мыта.

– Изхысҳәаауа, дарбану зышкол азыҳәан абзиа зҭахым. Аха, егьасҳәандазгьы, егьа ҟасҵандазгьы, иамуит. Аӡәызаҵәык илшагәышьозеи? Анахь – сара, арахь – сара. Аиаша уҳәарами, саргьы исҭахымхеит уи, аха ирымҩыр амуит априказ.

Иарбан приказу ҳәа зегь рыхқәа шьҭыхны уи ихәапшуан. Мыта ицәа иалашәаахьан уи змааназ. Ихы ꙩышьҭихит.

«Априказ…

Иурокқәа цқьа игәцаракны иахьымꙩапимго азыҳәан лахь иҭазааит Набжьоутәи абжьаратә школ абызшәеи алитературеи рырҵаꙩы Аҵанба Мыта Пахәала-иԥа…» – днаԥхьеит. Уи аамышьҭахь даҿа шьоукгьы анын, урҭ рсиагь днаԥхьеит, радиола дцәажәошәа, ибжьы гәаꙩаӡа.

Аӡәгьы ҿимҭӡеит. Аха уажәымзар-уажәы акы аҕьеꙩҳәа абри аҭынчра иќоу ааимнацќьарашәа иԥшын.

… – Асгьы ќалаӡомызт, зегь уара иудыруашәа уҿыќауҵан, асовет аанужьит, еилоугеит. Убри азоуп еиҳараӡак лахь зурҭаз, – уажә иаахьеиршшеит Шьыма. Ак иҳәаргьы, ак имдыруеи, уажә ибама! Егьаҵьара дынкәараҵа-аакәараҵахьеит, ихы абзиара аргауа, аха иꙩнуҵќа аҿак ҭакны.

Егьырҭ, акы рҳәар митә ќаларашәа, ус итәан. Мыта иусушьа ззымдыруаз аӡәгьы дыќаӡамызт, аха араќа ак шаҵаз уаꙩы идырратәы иќан. Мыта зегьы дҳаҭҳаҵо дышрышьҭаз, ихәда аахырҿит.

– Мап, шәиашаӡам, шәиашаӡам! – ибжьы ааҭирќьеит Мыта. – Иарбану сара исхароу? Иарбану иќасымҵаз?..

Зегь рыблақәа ҭырхаха иара инаихәаԥшит. Мыта иҿеиҭакны дыќан, ас деибакуа зныкгьы дрымбацызт. Дахьгылаз дбылны дцозар ќаларын. Ииулакгьы, иҿеиқәиҳәалеит, уаҳа имҳәаӡеит. Ашьшьыҳәа ишәќәқәа аашьҭихын, ауада дындәылҵит. Шьыма Ерасҭа-иԥа уи днаишьклаԥшит аќыт мҳәаӡакәа. Дгылан, ибжьы имырхызшәа, дуауаӡа. Агәашә дынҭыҵит Мыта, ихы ларќәы-ларќәуа. Ихы еиҵыхны аӡәгьы дихәаԥшуамызт. Пыҭк днаскьахьан еиԥш, игәы иамукәа, дааҭгылеит. Ашкол ахь дынхьаԥшит. Уи гылан иҭынчӡа, зегь азеиԥшны.

«Мап, ус ҳзеибашьҭуам шәареи сареи! Мап, мап!.. Иазхоуп иахьынӡаҿаҳамҭуаз. Ҳара ҳхәыцқәам уажәшьҭа!..»

Мыта иҵаулаӡаны акы дназхәыцит. Нас ашьшьыҳәа иаԥхьаќа иҿынеихеит.

«Бара бцеижьҭеи… Ибдыруоу бара бцеижьҭеи сара ис-

нырхьоу, Хьыкәа? Мап, уи бара ибзымдыруазар ҟалап… Иалыбдыраагәшьозеи…»

Амҩа лакьы-лакьуа ақыҭа агәы иалсны инеиуан, ашьхарахь шыҟаз ахы рханы. Аԥсабара ҭынчӡа ааԥынра иазыԥшын. Ааԥынразы зегьы шәҭуан, ипытуан, еинылон. Мытагь ааԥынра дазыԥшын. Ааԥынра аҽамчык инаҭоит ауаҩытәыҩса, дзырԥшӡаша, ԥхьаҟа дызгаша…

АҚЫҬА ҬЫНЧРАҼ

Дадын дахьышьҭаз ихәда хырхырҳәа абжьы гон, еиқәтәарак амаӡамкәа. Иԥҳәыс Ардица, дгәамц-хамцуа, лырахә-лышәахә зегьы рҭыԥ иныҟәылцан, хыхь акәасқьахь дыҩхалеит. Уи дзышьцылахьаз Дадын ихәда ашьҭыбжь шгац игон.

– Уара, шьыбжьааит умбои, умгылаӡои иахьа? – акәасқьа ашәқәа ҟьаҟьаӡа иаалыртын, днеины днеихагылеит. – Аусурахь шцатәугьы ухашҭит ҳәа сыҟоуп…

– Иаа? Ишама бара? Еи, самхацәазаап… – дахьышьҭаз иҽааирххеит, идақәа ркьакьо, инапқәа ахыза иҩыцихын, инеицихит.

– Баарыхи, бара, сымаҭәақәа арахь! Сагхазаап иқәынцәаша. Закәытә усузеи иахьа исымоу уҳәарауазеи? – дааҿырҳасит, ацәа шизымхаз удырратәы. Уи иаураӡар, хахахымшгьы дыцәон адау иеиԥш, убриаҟара бзиа ибон.

Ардица Дадын имаҭәақәа зыхшьыз аҟәардә даахан, иаԥхьа иналыргылеит. Иара ишьапы хәымсысқәа иеиқәа илҭаирԥан, ажәжәаҳәа аҽеилаҳәара иҽыназикит. Ардица аԥенџьырқәа аалыртын, иахьабалак аҳауа цқьа ныҩналырсит. Нас днеин, ацәарҭақәа аалырҽеит.

– Уара, иугәыцалаз иаха? Уанааи, уҿгьы еилгомызтеи? Уабаҭаҳаи абриаҟара? – Ардица уажәы дааҭгылан, иара днеизыԥшит. Иаха ишьапы дзықәымгыло, дзазо акәын дшааз. Амардуан длызхамгало, дылзышьҭамцо, акыраамҭагьы еибарххон. Иара ианижәлак, иҟазшьа убриаҟара ибзиахон, иагьа дуцәымӷзаргьы, игәы узасрымызт.

– Иахоу? Иаха иагәыдахҭцаӡеит, иазыбуазеи… Арушьанраа рҟны, сасцәақәак иҭан… Руа-ршәаҵь зҳәо аӡәгьы дыҟамкәа инсырҭцәаӡеит, саргьы цәгьала сҟанаҭцеит аха… Сааскьаргеит, аха сахьынӡааскьаргаз сгәалашәом. Схала сцоит сҳәазар акәхап…

– Зегь нсырҭцәаӡеит ҳәа ушдәықәу уагарц уҟами мышкызны… Ҭарсхан ихьыз ухашҭма, дааины дахьнықәиаз, уиакәхеит, дынхаббала дцеит…

– Уи бара бацәымшәан. Сара сызго анаауа сара издыруеит.

Акәаасқьа абарҭа ҟьаҟьара ду дныққгылеит: – …Сагымхеи, сагхеит, бара бшахәаԥшуа сыздыруам аха… Уажәшьҭа егьа аҭцәы сахарҭцахьеит, цқьагьы сыцәандаз… – Дадын иаԥхьа иқәгылаз афырҵьан аашьҭихын, акагь ҭаӡамызшәа инҭаиркәкәеит. Игәы аарԥсаҳәазшәа ибеит.

– Еҳ, изыԥсоузеи абыржәы кәац бзиак, ишшаԥасалаха… Иахагьы кәац бзиаӡак ҳамҭцан, аха крысзыфама? Сара тәымҵьара акрыфаразы сыԥсуп. Еиҳараӡак астол санахатәоу… Аиаша басҳәап, сыԥсыҭцәҟьоуп. Шьоукы агәараҳәа рҿынахажьны крырфоит, аха… Абыржәааноуп иара акәацгьы аныфатәу… Џьара инашьҭаԥшызар цәгьамызт, аха иабаҟоу, аамҭагьы сымам… Шәкы сыркуп…

Дадын акранифа, иҽаарыцқьашәа, агәашә дынҭыҭцит. Игәалаҟара рацәакгьы ибзиацәангьы иҟаӡамызт. Ахьхьаҳәа ивсны ицоз акәара хәыҷгьы ашьҭыбжьгь иаҳауамызт уажә дахьнеиуаз…

«Аиеи, иузасырҳәап сара амузыка, уԥшыз! Дузсыркәашап сара Дадын Ерасҭа-иԥа, уихәаԥшла. Дшьацәхыртәуа уажәы асцена дузықәлоит. Унапы еинҟьала. Ҳаарира! Убз ада кәац анцәа иуҿаимҭцааит!.. Иҟоу зегьы улаԥш ишԥаҭцашәои, уҳәарауазеи, паҿак уаҟараӡамкәа?.. Аԥсра уаргьы саргьы ҳаибаҭара ҳаҟан, убри ануҩуаз саауқәашәандаз!.. Уара, Шьықәыр, уаанҿас, ус узцозаргьы убап, џьара ушԥаҿамшәари? Уаҿашәар, нас иҳаибарбап! Зқыҭа азыҳәан абааԥсы зыҩуа, уи дуаҩума?. Иузеиҿыскаап сара ахор, агазеҭ ианҭцала уахан. Убри агазеҭ ианумҭцар ԥсыхәа ҟамлазшәа. Иалухуагьы ҳамбари?..»

Дадын дӷәындӷәындуа амҩа данын. Уи игәы иҵхоз ҭахак инаҭомызт ариабжьарак дахьцалакгьы. Ақыҭаҿы ахатәгәаԥхаратә ашәаҳәареи акәашареи рансамбль еиҿкаам ҳәа агазеҭ иахьанырҵаз, хаҭала, ииашаҵәӷьаны, игәы иалсны дыӷан. – Иагьа ус иӷазаргьы агазеҭ аӷынӡа инарымгар амуази, иргәыҵалазеи, аӡәи-аӡәи ҳаҭыр ҳзеиқәымҵо адунеи ҳақәзар, иалаҳхузеи аԥсҭазаара, – иҳәеит иара уи аҽны, аԥхьыжәҳәа даагәамҵны. Уи игәы ишалакьакьаз зегьы ирбеит, аха алаҿырымҭӡеит…

Дадын ақыҭаҿы акрибахьан, акриаҳахьан. Ақыҭа атәалагьы ҵара хәыҷыкгьы иман. Акыр аматҵурақәагьы иԥса_ххьан. Зны арахә рферма деиҳабын, зны аколнхараӷны еингалаҩыс дыӷан, ашьҭахь акыҭсовет ахантәаҩыс дӷарҵан, ақыҭа далоуп, дмыццакӡо, ақыҭа ҳауа илсны, дӡыӷраԥшьӡа. Арыжәтә мап ацәызкқәоз дреиуамызт. Еиҳараӡак аҵьабаа збоит ҳәа аниҳәоз аԥхынразы акәын. Уи аколнхара машьына ашьҭахьтәи аҭыԥ аӷны дынҭатәон, нас уи ҵкьыҿуа даман аҿынанахон ақыҭа иалаланы, асаба харчыла. Аколнхара ахантәаҩы уеизгьы дӷәызгаӡа аԥхьа дҭатәазар акәын.

– Дыгәович, абри, амардара ҳазхагалару? – ахәы анаара ианаҿалалак, Дадын иаԥхьа иҭатәоу ахантәаҩы днаиазҵааауан.

– Ус шԥоуҳәои, Ерасҭович, угәы каҳаӡама? Ари ҳара ҳаиԥш егьаҩ ханагалап, макьана ҳабаӷоу…

– Сзыцәшәо удыруама? Абри ҳазхамгалакәа, мҩабжара ҳаанхар… Насгьы абрантәи ачаирҭа аӷынӡа шьапыла ацара анҳақәшәа, ҳаԥсит ауп, уаҳа акгьы…

– Умшәан, умшәан! – ахантәаҩы еиҳа дқәыԥшымзи, игәы ааирӷәӷәон…

* * *

Дадын уажәы ашьшьыҳәа иусурҭа амардуан днаҿалан, хыхь дынхалеит. Уи есымша ихы аакылыҳәҳәо дзыҩнатәоу ауада ашә ааиртын, дныҩналеит. Аԥенџьырқәа рҿы днеин, аԥардақәа днарыха-аарыхеит. Ақыҭа агәы днықәԥшит. Ақыҭа агәгьы абжьааԥнеиԥш иҭынчӡа иӷан, ҷкәынцәақәак

убра цьара икәгыланы ицәажәон. Машьынақәакгьы гылан. Адәқьан ахь ауаа ԥналон, иԥныҵуан. Акрыфарҭахь макьаназ аӡәгьы днеиуамызт, амала хыхь алԥа ахылҵуан, ахәыҟаҵаԥ Шьакәа дықәшьқьырааӡа афатәҟаҵара даҿымкәа дыҟамызт.

Дадын убарҭ зегьы илаԥш нархиган, дааины иҭыԥаҿы днатәеит. Ихылԥа ааихихын, иаԥхьа иныкәиҵеит, аԥхӡы фԥы ҭышәшәо. Еиларҟәыҷны иџьыба иҭаз ачабра ааҭиган, илахь инахьишьит, ихәда иныҵишьит. Уи ианакәзаалакгьы, ԥ-шьа-ҿак ҟаиҵаргьы, аԥхӡы илыԥры дцон. Иблуза ахәынҵәрақәа ааԥиртлан, чԥффухәа икәа дынҭаҭәхәеит. Игәышҵа хәыцқәа ааилашәшәеит.

Ивараҿы газеҭқәаки журналқәаки ықәын. Инапала даахан инаимҵеиҵеит, аха ԥаԥхьа наҟ днахан иныкәиҵеит. Ианбыкәыз сара агазеҭқәеи ажурналқәеи санрыцәнымхоз хәа наигәахәызшәа, илаԥш уиаҟара ирыдмырхалакәа инарҟәигеит.

Убри аамҭазы акьыԥхьыԥ-ӡгаб, дыҵәрышкәаӡа, дааԥналеит, лӡара еихатыруа.

– Ерасҭович, ателефон ишәзасуеит, атрубка шьҭышәх…

– Исзасуада? Иабантәи?.. – ажәжәаахәа атрубка днашьҭалеит.

– Алло! Алло! Сӡырԥуеит… Ерасҭович соуп, Ерасҭович! – ибжьы наиргеит. Аӡгаб дындәылҵит. Шамахамзар ақыҭан Дадын Ерасҭович хәа иаб ихьӡ хәаны аӡәгьы димыԥхьацызт. Аха аколнхараҿы хантәааԥыс иҟарҵаз қалақь уаԥымыз, дшааизҵәҟьа, Дадын изыхәан Ерасҭович ихәазаап. Дадынгьы Дыгәович ихәазаап. Убри нахыс рԥыцьагьы Дыгәович, Ерасҭович хәа акәын ишрыԥхьоз. Даргьы убас акәын ишеицәажәоз. Ақыҭаҿы акы ааурыҵҟьар, аҟыԥыхәа иаамҵадырсуеит. Уи зегьы ирҵан, акы рҭахызаргьы, урҭ рабацәа рыхьӡқәа хәаны акәын ишрацәажәоз. Ахәыҷқәаҵәҟьагьы Дыгәович дааоуеит, Ерасҭович даауеит рхәо иалагеит. Дадынгьы убри нахыс аӡәы ателефон дизасыргьы, Ерасҭо-вич соуп ихәон, ибжьы ргәаԥаны, ижәԥахырқәа аашьҭыхуа.

– Аа, Дыгәович уоума? Уқәақәра сцааит, усцәыӡны ушыҟаз. Ушԥаҟоу, уара, уԥсы шԥоушьои?.. Ԥсырӡха?.. О, уа цәгьа иҭыԥ бзиоуп. Саргьы сыԥсы сшьахьеит... О, шәарҭ... Уара иахьатәи аамҭа шәара ишәтәыми!.. Аҟаимаҭӡақәа ыҟазар акәхап... Арахь?.. Арахь ишубац... Иаха Аҵьгәаҭан иԥхәыси иареи еинаҳраалеит. Иашьа Арушьанраа рҟны акәын. Наҟынтәигьы иҟан, лара лҭынхацәа. Акампаниагьы ҳфеит, аха уазымҵаан! Иахьа схы ҭууа ауп ишцо. Ашарԥазы саан, ацәа ҟадыҵьгьы сызха ҵьушьома? Абра схырқәақәо стәоуп, ауаа иҟарҵо ҳәа... Арахь ақыҭа ҟадыҵь аҟыба-ӡыба нҵәома? Ашәаҳәареи акәашареи еиҿукаароуп рҳәан, ишыҟасҵара сыздыруам... Ианбыкәыз сара саншәаҳәаӷыз?..

...Дыгәович, уара уа уҟаз угәы рҭынчны, арахь акы уацәымшәан. Иҭабуп сахьугәалашәаз. Абзиараз!.. Абзиараз!..

Дадын итрубка нықәиҵеит. Уи аколнхара ахантәаӷы дахьигәалашәаз гәахәарак ааинаҭахит. Егьаумҳәан аус еицыруеит, еицныҟәоит. Агәыблрагьы рымазар акәхап...

– Мыҵьа, Мыҵьа сымҳәеи! – ивҵраан иҟаз ашә ахь дыԥшуа, ибжьы наиргеит Дадын. Мыҵьа абарҵаҟны дыҟазар наигәахәын.

«Дабацеи, мшәан, абри?..»

Дӷагылан,абарҵааҟынӡаднеит.Иеихаршаланднықәгылеит. Игәы нҭырсакьаны.

– Мыҵьа! – дарӷагьых ибжьы наиқәиргеит. – Уабаҟоу, уара?

Лбаа, настҳашәа, ҷкәынцәақәак еидгыланы еицәажәон. Урҭ Мыҵьа даарылҵын, иҿааихеит арахь. Уи араҟа милициас аус иуан. Қәыԥшк иакәын, дҵаӷаӡа.

– Уара, аус абаууеи?.. Араакәӡами?

– Иҟалеи, Ерасҭович? – амардуан днаҿалеит Мыҵьа. – Сара ара сыҟами.

– Иҟауҵазеи, ирауҳәама иацы изуасҳәақәаз?..

– Аиеи, ирасҳәеит, Ерасҭович, абжаӷыкгьы ааны иҟоуп.

– Акыр рызҳәару?

– Урҭ ашәа бзианы ирҳәоит, Ерасҭович...

– Ибзиоуп. Егьырҭгьы ҳаарзыԥшып. Уцаны ашкол аҟны,

Ҭемыр аурокқәа рышьҭахь, џьаргьы дымцакәа, аклуб аҟынӡа дсызнеиртә сызиаҳәа. Сара уа сизыԥшуеит. Убри ԥсыхәак ҳзимуазар, нас исыздыруам иҳаԥсыхәоу ҳәа…

Мыџьа дҩалбаан, уахь иҿынеихеит…

* * *

Амш акыр инеит. Дадыни Ҭемыри аклуб ашҭа иҭалан инеиуан. Дадын ацәажәара даҿын.

– Ҭемыр, иудыруеит, ҳара ҳашәақәа ҳара ишьҭаҳамхыр, дарбану ишьҭызхуа. Ҳара ҳҵас, ҳара ҳқьабз, ҳара ҳҟазшьа… Абраҟа уара ԥсыхәак ааҳзууроуп. Уеилахоуп, ашкол аҿгьы аус ууеит, аха… Уаҳа ари аус ҳзызбаша аӡәгьы дҳамам уеизгьы. Сара исҭахыҵәҟьам, ҳара ҳқыҭа аҽа қыҭак ашьҭахь игылар. Зегьы ҳреицәоушәа… Ҳара ҳҿар ирылымшо акымзаракгьы ыҟаӡам. Еиҿаҳкаароуп, ишьҭаҳхроуп, зегь ҳаҵашьыцыртә еиԥш. Ҳамч ҳаигӡарым…

Аклуб ианынынҩнала, Дадын днеин, ҵаҟа асцена аԥхьа игылақәаз аҟәардәқәа руак аҿы днатәеит, ишьапқәа неиқәыршәшәа. Инапқәа неиҵыхны аҟәардә инахишьит.

– Еҳе, уажәшьҭа ҳаԥшрым, шәалагароуп. Иахьа зегь мааӡаргьы ҟалап, аха уаҵәы егьырҭгьы аартә иҟасҵап сара…

Аҿаргьы аурацәахыз араҟа, жәаҩык раҟара ракәын иҟаз. Ихалан асцена иныҟәгылеит. Ҭемыр аӡәаӡәала рыбжьқәагь гәаҭо, рҭыԥқәа алхуа, ирманшәаланы рыкәыргылара даҿын.

— Уара, аԥсуа шәақәа шәҳәа! «Уазбақь ахаҵа» шәҳәа, «Ҳаџьараҭ» итәы шәҳәа, «Шьараҭын» шәҳәа, нас «Кәырыҷ иԥҳа» шәҳәа!.. Шәыбжьы шәамеигӡан. Ҳара ашәаҳәаара азыҳәангьы аӡәы ҳазиҵахарызеи? Абжьы ҳамами? Ҳара ҳабацәа ашәа бзианы ирҳәон…

Дадын акыраамҭа дтәаны дырзызырҩуан. Ус ихы нхьадышьшьын, аҟәардә иахшьыз иарҕьарахьтәи инапы инақәҳаит. Аха нас, даатрысшәа, ихы ҩышьҭихын, ашьшьыҳәа дҩагылан, дындәылҵит…

* * *

– Ҭемыр, Ҭемыр! – аҷкәынцәа руаӡәк дахьтәаз ибжьы

ааиргеит. Зегьы ипырпылха, аҟапшьра рҿыҟәланы иҟан. Уи иаҵәацаҟәа даарыхан, цҟьа иапхьа иныҟәиргылеит, дреичаҳауа.

– Сара абарҭ аҵәацаҟәа шьҭысхуеит ҳаиҳабацәа рзыҳәан, иахьа ҳҟыҭаны напхгара ҳазҭо…

– Ишԥа?.. Ҳаиҳабацәа?.. Уаау сара иҟәынҵәаша иара мышкахала, иҟасҵазеи, иҟасҵазеи? – Мыцҳа дахьтәаз дҩыҵхахеит. Даашаҟь-шаҟьеит. Иҩызцәа днарылаԥшит.

– Иҟалазеи, уара?

– Дадын, Дадын дысхамышҭи? Дышԥасхашҭи? – ахьшәҭҳәа, аӡәгьы игәхьаа мкӡакәа, ахыкәалаа еиԥш, акрыфарҭа дныҩнҟьеит. Егьырҭ неихәаԥшы-аaихәаԥшит. Адәы дныҟәгылан, аусҳәарҭахь днаԥшызар, Дадын иуадаҟны алашара каххаа иаркын. Иара аԥенцьыр дадхон, аха изаартуамызт. Мыцҳа, акгьы дакӡамшәа хыхь дыҩхалан, ажәжәааҳәа ашә аартны, дныҩнашылеит.

– Аат, уара уакәызма сара сыҩназкыз?.. Иахьантәаракгьы ашә сзаамыртуа!.. Ҿысҭыр сызҿымҭуа!.. – Дадын иблаҟәа ааиртапанчеит. Мыцҳа иахь даахьаҳәны. – Шәароу, шәара ак шәылымҵуазаап!..

– Ерасҭович, Ерасҭович, – Мыцҳа дааҕьаҵәыҕьаҵәит. – Сара санааи, абра, шәхы астол иҟәҵаны шәыцәан. Иҟасҵарыз сзымдырит. Шәусураҟны шәшыцәоу аӡәы шәибар аасҭа сҳәан ашә асыркит. Акыраамҭагьы хара сымцаӡакәа абраҟа сыҟан. Уажәы-уажәы сыҩналаны шәгәасҭон, аха шәара шәыцәан… Ашьҭахь, акрыфарҭахь сахьнеиз…

– Акрыфарҭахь уаннеи сухашҭит, усами? Уамхтәуп наҟ, иузбом уара ари аус!..

Мыцҳа ҿимҭӡеит.

Зны-зынла Дадын, астол дшадтәалоу акәымкәа, ихы ныҟәҵаны даныцәалоз ҟалалон, аха дызбоз игәаҕьны дырзырҿыхомызт. Ашә инылагыланы, иныҩнаԥшны ицон. Уи азыҳәан Дадын Мыцҳа диеисхьан, ус ануба, ашә науркыр ӡәыр уишьуазма ҳәа. Уи ааигәалашәеит Мыцҳа уажәы, аха уи атәы цьеи ицәыригарын…

– Иҟада уаҟа, акрыфарҭаҟны? – Мыцҳа инеиҟәиԥхьаӡеит уаҟа иҟаҟәаз…

Дадыни Мыцьеи акрыфарҭа ианныҵала, агәырқьҳәа инархаҵгылеит зегьы. Дадын днаган агәҭаныҵәҟьа днадыртәеит.

– Ааҟ, абриоуп сара истахy, абас шәеидтәаланы, шәеикәгәырҕьауа. Сара иахагьы шарҧазынӡа стәан, иахьагьы сшьара сықәмызт, аха...

Аҵәца аашьҭихит:

– Анцәа шәиныҳәааит иахьатәи аҿар, аамҭа зку, аамҭа зтәу! Шәара ишәылымшо егьыҟаӡам. Уара, аиаша ҳҳәарами, абра абас шәахьызбаз цәгьалатцәҟьа сеигәырҕьеит... Анцәа дшәеигәырҕьааит!..

Дадын ацәыҵак ижәит, ҩаҵәцак ижәит, хаҵәцак ижәит, даҵашьшьы, игәы рҧсаҳәо иахьижәуаз уихәаҧшыр, егьа иумжәуазаргьы ажәра угәаирҧхарын.

– Шьакәа, бара Шьакәына! Акәац бымаӡами? Ижәны, ишшаҧасалаха иҟоу. Абыржәааны ауп акәац аныфатәу... Сышҧеилаҳауеи? Сышҧеилаҳауеи?..

Шьакәа ахьышәҭҳәа даақәгьыжьаан, акәац ижәны илымаз, асаан ианҵаны, иааганы Дадын иаҧхьа иныкәлыргылеит.

– Уара, Мыцьа, уабаҟоу? Ишәҳәа, уара, ашәа! Ишәҳәа, уара, ашәа! «Уазбақь» акәым, «Шьараҭын» акәым, «Кәырыҷ иҧҳагьы» акәым. Абри уара шәак умызбызи, «Санду лпенсиа – лаҧсан еиқәа» ҳәа. Ишәҳәа, уара! Шаҟа бзиа избозеи?!.

Ақыҭантәи акрыфарҭа хәыҷы ашәаҳәабжьы ҵарыхәҵәаӡа иныҩныҩт. Уи Мыцьа иашәа акәын.

Аҵх акыр инаскьеит.

Иангылагьы, акыраамҭа аусҳәарҭа изықәҵуамызт. Зны рҭаҭынқәа амца адыркларын, зны ирцәыцәаларын. Аха аҵыхәтәаны ирулакгьы инеиҧырҵит.

– Уара, Мыцьа, сара бзиа ушызбо удыруоу? Уара ухшара цқьоуп. Бааҧсра ҳәа акымзаракгьы улаӡам. Иахьа ауада сыҩнаукын, аха... Уигьы бзианы иҟауҵеит, сара сыҧхашьар уҭахымызт. Ерасҭович есымша иусураҟны дыцәоуп ҳәа аӡәы иҳәаргьы, уара узыҳәангьы ҧхашьаран, сара сзыҳәангьы. Уазхәыци цқьа? Усами!.. Усоуп... Зегь ҳара ҳарҭаху цьушьома? Шьоукгьы, абгахәыҷқәа реиҧш, икылыҧш-кылӡырҩуа

иҳашьҭоуп. Уигьы удыруазааит, аха сара урҭ сагьрыцәшәом. Шьыҟәргьы ҳнаган агазеҭ ҳнаниҵахит. Аха уажәшьҭа акагьы сацәшәом. Ахоргьы еиҿаҳкааит, Ҭемыр дымҧсӡазар акы шҧалимхри. Аха, изхысҳәаауа, абри жәа-класск баша мала уалгама? Абри ҳҟыҭа иазкны, ҳхор иазкны, убраҟа саргьы сҳаҵҳаҵо сышрышьҭоу нарбаны, иаарҽхәашәа агазеҭ иузанымҵаӡои? Ишҧаузанымҵахуеи? Убри узыҟаҵар!.. Мыцьа, уҧсцәа ирымаҿуп, убри уашәаҟны, «Санду лпенсиа – лаҧсан еиҟәа» ҳәа ахьуҳәо, уара иузкума? Уанду лпенсиа ала алаҧсан еиҟәа аауҳәазма, уҟәынҵәааит!.. Шәанаҵьалбеит!.. Аԥнынӡа ихароу, Мыцьа? Аԥнынӡа ҳазнеиру уаха, Мыцьа? Амԥан ҵьара саанумыжьааит, ухаҵазар... Уҧсцәа иры_маҿуп!..

Мыцьа Дадын диҵагылааны дцон аккара дыҵалан, уажәыуажәы дынцәыҵаххуа. Аҵх каххаа иҟан, амза ашәахәаҟәа еилыҕрааӡа амԥа ианыҧсалан, ашәаҧыцьаҧ рымахәҭаҟәа ирылсны. Аҟыҭа аҧсабара ҟәиҭӡа аҭынчра ахатәан...

ҬАГАЛАНТӘИ АБҔЬ ԤЕИЖЬҚӘА

Ҭебра аԥны лхы анылзыԥнамклак, агәылара дцалон, ашәҟәа ныдҵаны. Уахьынтәи лызхара дцәажәан акәын дшаалоз. УсҞан лыҧсы ааиҭалкызшәа лгәы иабон аха, иахьа ҵьаргьы дымцаӡакәа аԥны дыԥнан. Лыҷкәын Ардышьыл аҟалаҟь аҟынтәи иаара дазыҧшын шьыжьы аахыс. Лыԥны еиллыргеит, илыҧссеит, лыҟаҵатәҟәа зегьы рҭыҧ иныҟәылҵеит. Аԥны ашҭаҿы икаҧсаз абҕыыжәҟәагьы акыр наҟ ихьаҧссан инаскьалгеит. Уи абҕыжә, есҭагалан лгәы ҧызжәоз, лгәы кыдызхуаз. Ианлылшоз, ианлааз ашҭа быҕь цыракгьы ыҟәлыршәуамызт, аха... Уажә аакьыскьа иҧссашәа, ирыцҟьашәа иааҟалҵан, аха ауха ԥаҧхьа инкыдԥырны ашҭа иныҟәҳаит, уажәшьҭа хьарч-хьарчҳәа улаз. Ишҧаҟалҵари? Лыда изыҧссоз ҳәа араҟа аӡәгьы дыҟамызт. Лыҷкәыни лҭацеи уеизгьы аҟалаҟь иагахьан. Иааиргьы, закәыхи, сасцәаҟәак ирзылԥызан. Урҭгьы аҟыҭаз зҽызшьуаз иреиуамызт. Аха убарҭ раара гәырҕьарак лзацын еснагь лара. Убарҭ

анааuаз аҿенынтәаракгьы, – иахьа схәыцқәа ааuеит, иахьа схәыцқәа ааuеит, ран дрыкәхшахааит, – лымшын. Инеихашәы ихәлааӡагьы дырзыԥшызар акәын.

Аштаҟны ашәырқәа рымахә еилышь, рҿырхәаны игылан, сынтәеиԥш ирҿамлацызт. Шьоукы-шьоукы ианаамҭаз аҵыргәақәа ахьырмоуз иахҟьаны, рымахәқәа хыжәжәаны, ус ирылажьын. Ирҿазгьы рҿаканӡаны, ахьышәҭҳәа улаԥш нарықәшәон, угәы иаарыцҳанашьон. Марыҭхәа рыцҳа иԥсы ҭагәышьаны дыҟазар, ус инижьуамызт урҭ, иахьахәлааӡа дхыҟә-хыҟәуа дрыҵазаарын.

Уи дыҟамижьҭеи анапыдара акыр ианыԥшит араҟа…

«Арҭ уеизгьы макьана имааuазар акәхап… Иццакуама? Изырццакгәышьозеи? Ҳара аԥсцәеирымгақәа аѡны ҳаѡнахагәышьеит уеизгьы… Ҳжьы цом, ҳаԥсы цом… Дара ааӡа анышәынҭрақәа рҟынӡа снабжьыспи».

Ҭебра, аѡны ашәқәа ныдҵан, дындәылҵит. Лара ианакәзаалакгьы абри Марыҭхәа данылгәалашәалак, анышәынҭра агәы дныкәымԥшыр лгәы иауӡомызт. Урҭ анышәынҭрақәагьы ахьыҟаз рацәак ихарамызт. Ҭебра лыѡнқәа рҟынтәи уԥшыр, иаша агәы ҳаракыра ду уныкәԥшуан, еилаарцыруа.

«Ӡәыр даҳцәыԥсхьазар зегьы абраҟа анышә иамами, ҳара аԥсцәаҳа иимго ҳауп адунеи иқәхаз ҳәа»…

Еихацла иҭахкааны иҟаҵаз анышәынҭра дҭан Ҭебра. Зынзынла дҟәындҟәындуа акы лҳәалон, аӡәы диацәажәошәа, лхы ларҟәны. Анышәынҭраҿы иҭиаақәаз аҳаскьынқәа ыҵырқәкәааны наҟ икалыԥсон, аихац иахышьҭны.

«Абригьы абраҟа иԥызҟоз ҳәа аӡәгьы дҟамлеит, бҕымацараха, иааҿышәшәо зегьы абра инҭаԥсалароуп», – анышәынҭра иахагылаз араҵла ду днаҵаԥшит. Уи кьынааӡа игылан. Ашықәсаны какан цырақәак наҿалон, аха аӡәгьы иҿихӡомызт. Дара рхала иҿышәшәаны икаԥсон.

«Уара рыцҳа, уԥсы анҭазгьы акакан лых цәгьа бзиа иумбалози, уажәгьы иуқәԥсоит уахьиоу»… – Ҭебра данааилак, акаканқәа цәҟәыншьаны, ихьахьаӡа рцәа иҭыԥхаауа ианылбалак, иааҟәшәаны, уаҟа игылаз аҟәардә хәыҷи иныкәылҵон…

Урҭ аҳаскьын хәыҷқәа акы аанмыжькәа иҵыркәкәны инкалҧсан, уаҟа, акәындхәаҿы икҿагылаз аҩмсаг хачачала аҧссара дналагеит. Уи ҧссаны, икәаҧӡа еилырганы илзыҟаҵар, лгәы рҭынч, ашьшьыҳәа аҩныҟа дцагәышьон.

Анышәынҭра агәы иамаз аҕәааса, амра акәшыцыҧхьаӡа еиҵало мацара, руак, азганкахьы аҽархәан, ахаҿы иалаз аҵәымҕқәа арахь алҵра иаҿын. Ҭебра уи иасзар лҭаххент, аха зынӡаск илцәалҵыр ҳәа дшәан, лҽаанылкылеит.

«Ои, уара рыцҳа уажәрааӡа уҟазар, адунеи хуфаар ҳәа ушәозма? Уара уҩызцәа, уқәлацәа еиқәкаҿ-каҿуа, руапақәа ирҭашьшьы, рыжәҩақәа ркьакьаны, абзара дара агхом, аҧсра дара агхом...» – Ҭебра дааиҳәҭҟәыҟәлан, лҩымсаг налыварщәны, аҕәааса иҭаҧсаз аҧслымӡра лнапы ныкәылшьит.

Егьырҭ анышәынҭрақәа рҟны ҷьара-ҷьара дара иҧсыз рхаҟны рпатреҭқәа ҭасаны иҟаҵан, Ҭебра убас абри анышәынҭра ахьыҟаҵамыз лгәы еихьнашьуан. Шаҟа илҭахузеи абраҟагьы убас иҟаҵазар! Аҩны, иара жәымҭашкәакәа, лхаҵа ипатреҭқәа иреиҕьылшьо патреҭк лымоуп, убри ҭасаны иҟаҵазар, зегьы иреиҕьхарашәа лгәы иабоит. Уаҟа иара ҧсуа маҭәала деилаҳәоуп, ихылҧарч, иуапа... Ианбатәи ҭыхроу здырхуада...

«Ои, уара рыцҳа... Саргьы сыҧсыр, абраакәхап сахьыржуа, уварaҿы. Уаҳа сабаргап зугәаахәуа? Араагьы исрыцқьалоит сара есымша... Зегь арахь ҳхы хами... Абраакәымхои ҳаҩнра ахьыҟало...»

Ҭебра, уи сара сҭыҧ ҳәа дызҿыз, Марыҭхәа рыцҳа дахьжу аварaҿы иааныжьу аҭыҧ акәын. Абри аихац анакәдыршозгьы убри азгәарҭахьан. «Баба, ауаҩы дызқәымшәо егьыҟаӡам, мышкызны, зегь дара роуп, уангьы лызқәаҭыҧ абра акәхоит, аихац иакәуршо хәыҷык инарҭбаашәа иҟаҵа», – рҳәеит абыргцәа, Ҭебра лыҷкәын заҵәы Ардашьыл абри анышәынҭра анхикаауаз... Убри нахыс Ҭебра абри адгьыл хәыҷгьы ҳаҭыр ақәылҵо далагеит. Ашәҭқәа акәыршаны еиҭалҳаит наҟ-ааҟгьы...

Аамҭа цацыҧхьаӡа уи аҕәааса иҭаҧсаз аҧслымӡра еиҳа-

еиҳа илаҟәуашәа лбо далагеит Ҭебра. Еиҳараӡак дзыцәшәоз анышәынҭра агәы нҭаԥҽы ицар ҳәа акәын. Нас иҭагәаҩаӡа иҟалон, шьоукы-шьоукы рнышәынҭрақәа реиԥш. Аха лыҷкәын уаанӡа ишԥаизыҟамҵари ҳәа гәыӷра хәыҷыкгьы лыман, абриаҟара аамҭа шцахьазгьы.

Ҭебра дҩагылан, лывараҿы иҟаз аҟәардә иқәыршәыз ақьаад аақәылхын, аҩнынтәи данаауаз иаалгаз ақьаад цқьа нықәлыршәит. Лнапы нықәылшьит. Нас уаҟа уаанӡа иқәгылақәаз аирыӡ хәыҷи аҵәцеи нықәлыргылеит. Аҵәцаҟны еснагь аҩы ҭаҭәан, Марыҭхәа дыԥси уажәи раахыс. Ашәырқәа иаалгақәазгьы навалҵеит. Аҩы ныхҭәалашәа лун, аҵәца еиҭанҭалҭәеит иҿыцны. Лҩымсаг наган акәындхәаҿы иныкҿалыргылеит. Уажәшьҭа дцарц лҭахызаргьы ҟаларын, аха лҽаанылкылеит. Анышәынҭра дызҭыҵуамызт. Абра данааилак, Марыҭхәа акы наиамҳәакәа дызцомызт. Аҟәардә хәыҷы иҭагылаз даахан дныќәҭәеит. Дырҩагьых лнапы нықәылшьит анышәынҭра агәы. Агәы хьшәашәаӡа иҟан, лара илҳәоз акгьы азеилкаауамызт. Аха лажәақәа Марыҭхәа иаҳауазшәа акәын лгәы шыҟаз абри аҽны, иԥсы анҭаз еиԥш дылбошәа лыбла дыхгылан…

«Сара уеизгьы аҩны схала сахуп, сахыӡаартә!.. Иалысхузеи аҩнгьы-агәарагьы? Аха сыԥсаанӡа уахь бысҭахьык снацҳалароуп… Уара иубаргәузеи, уҭынчми, хьаас иумагәышьоузеи?..Хьаакумаӡазаргьы ҳара иҳазҳәода?..Абри уҩны ашә амкындаз ҳәаноуп ҳәа… Уареи сареи ҳџьабаа зегьы абри адгьыл аҿы иаанхоит, ҳаҭырк ақәӡамкәа… Уара уаныҟаз акәын ҳәа… Усҟан зегьы уара урҭахымзи… Уажәеиԥш ҳгәашә иавыҩрны ицозма… Тәарҭас, гыларҭас иахьрымаз… Уажәы, Ҭебра, бышԥаҟоу ди ҳәагьы иҵаауам. Ҭанас иҟырҟмыцҍ ҭҳәаны, зызхара ҩыжәра ҟамлаӡоз, быԥсы ҭоумашь ҳәагьы днасмазҵаацт. Цәгьам-бзиам убри Ҭаҵьгәагәа лԥа Гәыцьына днасхылаԥшлоит, сырахә иҳәаргьы, сышәахә ихәаргьы…

…Иан дикәхшахааит, снан, Ардышьыл!.. Убри изыҳәан акәын уаргьы узгәаҟуаз. Ҵарак далганы ишьапы дзықәгыландаз, иҩызцәа дызрылагыландаз ҳәа. Уԥсы шҭагәышьаз

уахь иҵарагьы далгеит, иҩызцәагьы днарылагылеит... аха... Даауеит, дцоит... Баала сара сахь, ара банбанӡазахәои, иазыбуазеи абарҭ зегьы, ирылабхузеи иҳәеит, аха сара изымуит, изымуцәҟьеит... Уареи сареи ҳҵьабаа зегьы нкажьны аҧырҵра сылымшеит... Сыҧсыр, абра сыҧсааит, абра сыржып, мамзар иабыкәу сахьцауа?..

...Ҳҭацоу? Ҳҭаца хәыҷгьы дыҟахуп, лыбӷа хамҟәалаӡо, амысҭхәага лыҕрагылоушәа. Лшьап ҵыркьакьақәа ақыҭа ҳәынҵәа илалырсуама? Дныхгыла-аахгыло... Уи сара сзыҳәан илылоу аҳа?.. С-Ардышьыл иоуп ирыцҳасшьо. Иҿы налеиарханы џьеи ажәак иҳәап. Ус ами ҳаҷкәынцәа, знык аҳәса анааргалак, ранацәа ргәалашәома?..

Ианду дикәхшахааит с-Адгәыр хәыҷы. Дшыҟалаз убандаз, ихахәы еиқәаҵәаӡа... Аҩны ианааилак, – сара нану лҟны саанҿасуеит, сара нану лҟны сыҟазааит, – иҳәоит, аха ани илуама, лыблақәа ҵыршәааны. Аҧхынразы мчыбжьык аҟара даанҿасын, ахыкәалаа еиҧш ҽенак даакылҟьан, длыман дцеит...»

...Ҭебра дахьтәаз аҟынтәи дҩагылеит, дхьанҭаӡа. Дзықәтәаз лҟәардә наган, зымҩа иналыргылеит, Нас, акы лхашҭызшәа, акыраамҭа анышәынҭра дызҭыҵуамызт...

Амш уажәшьҭа ахәларахь ахы нархеит. Агантәи ҧшакгьы ныкәсит, аҧш бӷьқәа ахьхьаҳәа инарылахәмаруа. Ажәҩан аҟны ҧсҭҳәақәакгьы хын, рлакыҵақәа ҵыршәааны. Иҭаҟәызгашәа иҟан, ақәаура иналагарыма уҳәаратәы.

Лусқәа анеиллырга Ҭебра, акыраамҭагьы дмышьҭалаӡакәа дтәан. Машьынак абжьы шаагалакҵәҟьа, дындәылҟьаны, абарҵа дныҵагылон, абыржәы ма ишҧаанамгари ҳәа. Лыҷкәыни, лҭацеи, лмаҭа хәыҷи дырзыҧшын, раара ишахыҧахьазгьы. Аха амашьынақәагьы жжаӡа, амҩа зегьы ырлашо, иаанымҿасӡакәа иниаҟьа ицон.

«Иргәыҵалазеи абарҭ, уахагьы изымааитеи! Инызкылазеи? Ахәыҷы игәы бааҧсхоу? Игәы бааҧсхаӡаргьы иуазҳәагәышьода? Усҟан сара сыргәалашәома? Дхахаӡа, ианду дикәхшахааит, ақыҭаҿы дыҟазар, қыҭа ҳауакгьы имфози? Ауада дыҩнакны дрымоуп».

Ажәҩан агәы зегьы хәыцы-хәычла аԥстҳәа еиқәаҵәақәа иҵырҟьан, ицәыҵлашьцаӡа, ажәҩан агәы наҟ икыдыԥсалақәаз аеҵәақәаҵәҟьагьы рыхабарк уаҩы ибартә иҟамызт. Ҭебра абрантәи лыбла иныҵашәоз анышәынҭрақәа ракәын. Уаҟа икаххаа, уахынла алашарақәа надыркуан, нас агәы зегьы еилаарцыруа иааԥшуан, ҷытбжьык џьаргьы иумаҳаӡо.

Ҭебра данышьҭалоз ианакәзаалакгьы акәасқьа абарҵаҿы иаркыз алашара лырцәаӡомызт. Марыҭхәа дыԥси уажәи раахыс есуаха илашаӡа иналыркуеит. Уи алашара хәыцы аштагьы ԥыҭк иарлашоит, уаҟа игылоу ашәырҵлақәагьы, амза ашәахәақәа реиԥш, иххаӡа инрылԥхоит.

Ҭебра данышьҭалоз иахьабалак ашәқәа рыӷәӷәаны иалыркуан, аӡәы мчыла дахаргьы изаамыртыртә еиԥш. Аҩныҵҟала алаба кылырҟьаны иалҭон. Данышьҭалалак, нас акыраамҭа дзыцәомызт, абарҵа аҟынтәи аԥенџьыр икылԥхоз алашара аҭӡаҟны иахьарлашоз дагәыдыԥшыло... Лара дахьышьҭалоз ауадаҟны, лкаруаҭ ахьгылаз аханы, Марыҭхәеи лареи ианқәыԥшқәаз иҭырхыз патреҭ дук кнаҳан. Марыҭхәа ԥсуа маҭәала деилаҳәан, иҳазырҭрақәа арахь иааԥшуа, икаба аҳәынҵәрақәа зегьы ихәда аҟынӡа еиқәԥах еибаркны, иԥаҵақәа харшаланы. Лара – лхы агәҭа еиҩшаны, лыџьымшьқәа ҟьаҟьаӡа, лхы-лҿы аазыгьежьны. Ҭебра зны-зынла уи аакныхны днахәаԥшлоит. Уи илгәаланаршәақәо рацәаӡазар акәхап, рқәыԥшраамҭа, рыԥсҭазаара зегьы... уажәшьҭа хынҳәышьак змаӡамкәа, аӡиас еиԥш ииасны ицаз. Нас лнапы нахьшьны, аҭыԥаҿы иныкналҳауеит. Марыҭхәа имаҭәақәа уажәыгьы ицқьаӡа, хыхь акы рықәршәны, аҭӡаҟны икнаҳауп. Амра аныԥхо зны-зынла Ҭебра иаадәылганы амра иналҭалоит...

Ҭебра акыраамҭагьы, лацәааихьшьык лзыҟамҵаӡакәа, дышхәыцуаз илхылгеит. Лашыбжьык гаргьы акаруаҭ дшынхықәтәалоз, арахь Ардышьыл дахьымаазгьы лгәы ишыҵхоз, аҩны амҿы маҭәахә иамаз ҵкырп-ҵкырпҳәа ацәыцә иахьырфоз дшазызырҩуаз. Есуахагьы абас акәын. Ус дынҭанагалеит. Қәа цырақәакгьы апыҟҟа-пыҟҟаҳәа иӷыӷкны иҟаз ахыбра инақәԥсеит.

Аҵх агәы еиҩнамшацызт. Ҭебра дҭаҳәахаа дшыцәаз ауп ацәа дшаалҵыз, дцәырҳаны, аҟәара-ҟәараҳәа деиҵасуа, лгәы ҭыҵны ицо, дшыцәаз акәымкәа, мчыла аӡәы лмахәар дахазшәа лбеит.

– Сцаӡом, сцаӡом! Сыԥсыр ара сыԥсааит!.. Ара сыҟазааит! Иабыкәу сахьцо, сыҩны кажьны. Шәысҟәаҵ, иабыхәа, шәысҟәаҵ! Кыр сыхьыр ҳәа шәшәома? Уара усцәымшәан, Ардышьыл, снан! Сара сызургахуазеи!..

Лыбжьы ныҵакшәа иналыргеит. Ԥхыӡла акы далан. Абри лара илҭахӡамкәа, мчыла, Ардышьыл дааны, амашьына дақәыртәаны, ақалақь ахь наунагӡа ҳәа, ақыҭа далхны дигозшәа. Дынхықәтәалеит. Ашьҭахь, даалҵит дыкказа. Лҽаалырҭынчит. Иахьабалак дынкыдыԥшылеит. Илашьцан, акгьы лбомызт.

«Изакәызеи, мшәан, избо? Измааноузеи?» – дҩагыланы алашара алыркыр лҭаххеит, аха убасҟан ахьышәҭҳәа иаамацәысит. Амацәыс ныҩнаҷҷеит дахьышьҭаз. Аминуҭаз иаарлашеит. Агьеҩҳәа иаадыдит. Нас аҟәҟәа-ҷҷаҳәа акы ажәҩан иаҵалан аҿынанахеит. «Анцәа улԥха ҳаҭ, анцәа улԥха ҳаҭ! Иа хыхь иқәтәоу, сукәхшоуп!» – аҭуан днаҵаԥшит.

Ақәа ԥжәаны илеиуан, еихсыҕьрак амаӡамкәа. Аҳауа ҟәандара иҟаз хнаҽуан. Аҵәҵәаҳәа аҩаршьҭра иахьҭасуаз абжьы уаҳауан... Дырҩагьых Ҭебра акыраамҭа дызмыцәаӡакәа дааԥшуан...

Ашьыжь амра каххаа иҩагылеит.

Ақәа иауз асабақәа артәан, аҳауа ҿыхаӡа иҟанаҵеит. Адгьылгьы аԥсы ааивнагеит. Ашҭаҟны, иҩеижь ҟанҭалеиуа, иаха аԥша иҽенаршәаз ашәырқәа каԥсан. Ҭебра абзиақәа алхны, акалаҷкәыр иҭаԥсаны, абарҵа иныкәлыргылеит.

– Нануаа! О, нану! – убасҟан аҿыҭбжьы аалаҳаит амҩаду аҟынтәи. Уахь дынхьаԥшит. Адгәыр иакәын. Амашьына ианааҭыҵ, иара дыҩуа арахь иҿааихеит.

– Унан, уанду дукәхшахааит! Шаҟа сышәзыԥшыз! Иаха сыцәаз џьышәшьома? Иахантәаракгьы смыцәаӡакәа... Шәаама, нан? – агәаашә дынҭыҵын, уахь лҿыналхеит, леиԥка кахәхәа, лнапы ыргьежьуа, лыбла ҕрақәа лхаччауа.

– Ҳааит, нану, ҳааит! – дууаӡа дыԥан, ианду лыхәда днахьынҳалеит. Дналгәыдлырҕәҕәалеит лара.

Ардышьыл сумкак икын, дқәацәӡа, икьаҿ аԥхьа аартны, игалстук иаша арахь иаҵыԥшуа. Уи иаб иакәын дзеиԥшыз, ихахәы еиқәаҵәҳаҳараӡа, зымҩа иԥхьаҳәаны. Аҭаца, Арина, ҳаргь ԥшӡак еикәаԥсаны, уи лара иныҟәылгалоз асумка хәыҷи иареи еидкыланы илкын иркәаталеиуа. Уи рацәак дауцәамызт, дкәымпылӡа, лыхцәы лыжәҩахыр иныҟәхәмаруа.

– Шәышԥаҟақәоу, нан, шәеибгоума зегьы? Шәанымааӡа, ак шәыхьыз џьысшьан… – бла-бла дырҿаԥшуа, лызхара илызбомызт.

– Иацазыҳәан шәаауаз џьысшьан…

– Иацгьы ҳзымааит, ди, ҳаарцгьы ҳҭахын, аха…. иаҳзеиԥшымтәит…

Ҭебра иҟалҵара дақәшәомызт. Анахь дықәгьыжьааит, арахь дықәгьыжьааит. Акәты лшьит, ахьурӡы кналҳаит.

– Уанду дукәыхшааит, умпыл зны уаныҟаз иухашҭзаарын, абра ашҭаҟны избан, иҵәахны исымоуп. Иусҭарыма?

– Исыҭ, нану, исыҭ! – ихы ааирҵысит Адгәыр. Ҭебра ампыл ыршәны иаԥхьа ианынкалыршә, иара аффаҳәа иманы, ашҭа абҕыжәраҿы днылахәмарит.

– Нану, шаҟа аҵәақәа ыҟоузеи, шаҟа аҵәақәа!.. – дышнеиуа акәымкәа ҵәак аашьҭихуан, днацҳауан, абжа ыфаны наҟ инкаижьуан, нас даҿак аашьҭихуан.

– Иҟамкәа, нан, шаҟа уҭаху ыҟами, анаҟа, абарҵаҟынгьы иқәгылоуп абзиақәа, иахьа ашьыжь исыҟәшәан. Иф, нан, шаҟа узыфо, иуԥырхагаӡам!..

Ардышьыл акыраамҭа ашҭа дҭагьыжьуа дҭан, ашәырқәа дырҿаԥшуа. Ибон иара зегьы анапы шырҭахыз, аха акы хәыҷы-хәыҷла абри ақыҭа дацәтәымуаҩушәа дҟанаҵахьан.

– Ҳаԥшгьы ҭагалатәхеит, – иҳәеит иара, амхырҭахьы дыԥшуа. Аԥшгьы ҩахьан уажәшьҭа, џьара-џьара алапҟьақәа хьыдырҩрны ус ирхьынҳалан, аҿыхра рҭахны.

– Аиеи, нан, иҭагалатәхеит. Иацы заанаҵы шәаауаз џьысшьан, амхы ҳалалап ҳәа акәын. Сымацара сымч ақәымхар ҳәа сшәоит…

Иара ҿимҭӡеит.

Аԥыхьа Ардышьыл ақалақь аҟынтәи данааилак, иаб иԥсы анҭагәышьаз, уаха шаанӡа ꙩыжәран изҿыз. Еизон аҳаблаҿы иҟаз аҷкәынцәа, дааит ҳәа анраҳалак… Марыҭхәа уи шаҟа бзиа ибоз! Қыжәкгьы нарзишьуан, иԥаҵа далаччо днарыдтәалон, гәамҵра ҳәагьы акгьы издырӡомызт. .

…Ҭебра лгәырӷьара ҳәаак амаӡамызт. Иахьатәи амш егьырҭ илхылгақәаахьаз амшқәа зегьы иреиӷьызшәа лбон. Ауҭра дҭалеит. Ауҭраҭых лырхиеит. Ашәырқәа еизылгеит. Ианцо ирысҭаша ҳәа зегь лырмазеит… Аха Ардышьылраа андәықәла, лгәырӷьара хәыҷы мчыла иаалымхны убарҭ илцәыргозшәа, деиқәашьшьы дрышьҭалан лҿыналхеит… Амашьына ианақәла, лара дахьгылаз аҟынтәи дрыхәаԥшуан, лыблақәа ҭраа, лызнапык лылахь иадкыланы.

– Нан, асабшаҽны шәзаауама? Шәмаакәа шәымуааит. Ари амхгьы ҭагалатәхеит. Схала сымч ақәымхаргьы ҟалап…

Аҭаца Арина, уи лмаҳаӡазшәа, ақәҿылымҭӡеит.

– Ҳаауеит, ҳаауеит. Ҳмаар ҳәа бшәома? – иҳәеит Ардышьыл, усҟак игәамырԥхаӡакәа, иҽааркьакьашәа.

Амашьына ндәықәлеит. Адгәыр хәыҷы инапы иҟьон аԥенҵьыр аҟынтәи ихы кылырҳәҳәаны, сара сааиуеит, нану, акы бацәымшәан ҳәа аанаргауа.

«…Уажәшьҭа дырꙩегьых даҽа мчыбжьык урзыԥшыз, ꙩымчыбжьа урзыԥшыз…» – Ҭебра даахьаҳәын, аꙩныҟа лҿыналхеит…

АБЛА РАЗҚӘА

Ҭанас иаԥхьа иқәыз атетрад, хәыҷык аҟара наҟ днахашәа ааҟаиҵан излаириашоз аꙩыга уаҟа инақәҵаны дꙩагылеит. Аха дырꙩегьых игәы иамукәа, астол дадҵаанӡа, илаԥш уи атетрад инанирҟацалеит. Цәаҳәа ҟаԥшьыла изҵишьқәаз ажәақәа дрыхәаԥшуа дгылоуп.

– Бара, бааи аранӡа, иҟалозар! – ибжьы наиргеит иԥҳәыс лахь. Уи аԥенҵьыр дадгыланы, адәахьы дыԥшуан. Ажәꙩан иалышәашәаны инеиуаз асԥаҟьақәа лылаԥш лызрыҟәгомызт.

– Уаха асы ҕәҕәаны иаур ҟалап, – аԥенцьыр днадҵит лара. – Иаулааит, агәабзиараз ибзиоуп, – нацылҵахит.

– Асы сҳәама сара? Бааи ара, сара сҟынӡа!..

–Иҟалахзеи уажәы? – уахь инеихылгеит. – Џьаракыр суцәцар ҳәа ушәома?.. Ара сыҟами… Аха слакҭа унҭамԥшыр, иузымычҳауазар акәхап…

– Аиеи, блакҭа, блакҭа!.. Алаф бҳәоит акәу? Бахәаԥши ари атетрад! Иазбеи итәоуп, дшыԝуа ббап, – Ҭанас атетрад аашьҭихын, лышҟа инаирххеит.

– Дарбан Иазбеи ҳәа узҿу?

– Бара бышнеишнеиуа, ахәыцҟәа рыхьӡқәа акәым, адуцәа рыхьӡқәагьы бхашҭыр ҟалап. Иазбеи дыбзымдырӡои? Мзауҷ иԥа, Мамсыр имаҭа…

– Аа, ииашаны, сабахәыцуаз… Уажә дызбазма Иазбеи?.. Иҟалахзеи? Игәыҵалазеи иара? – атетрад иикыз аaимхны днаныԥшылеит, аха ианыз цқьа илзанымхзар акәхап, дааҳьаҳәны, хаз акәакьҭаҿы, астол хәыцы иадтәаланы зҵатәқәа ирҿыз лмаҭа лхы наиқәылкит.

– Баҭал, унеины сланарԥшыгақәа сзааги, уахьыныԝналоҵәҟьа иқәуп, сахьызахуаз, — инаидылҵеит.

Баҭал ахьышәҭҳәа егьи ауада дныԝналан,лланарԥшыгақәа аадәылган, иналиркит.

– Арҭ рыда сара акгьы схәарҭам уажәшьҭа, кыр саԥсоума? – аланарԥшыга анапқәа ллымҳақәа инырхылшьын, дынкылԥшит.

– Иара, имоурахә мыӡаaит, шаҟа агхақәа ҟаиҵазеи? Ашьҭынгылақәа рԝышьаԥҟарақәа цқьа изымдыруазаап, игәыҵалазеи? Хар имамкәан иҵошәа дыҟанеи?

– Сыздыруам… Даазқәылаз дҭынчӡа ауп дыштәоу. Иахьагьы иблақәа ҭраа дсыхәаԥшуан, исҳәоз гәникылоз џьысшьон, аха изыгәнымкылазаап. Иабаҟоу иара, абарҭ аԝышьаԥҟарақәа зныз шәҟәык сымамыз?

– Иабаҟаху, ушәҟәқәа ирылазар акәхап. Уажә иазууазеи, иабоуҭаххахи?

– Исҭахуп, исҭахы… Ибымун уажәшьҭа бара… Сыхҭакы изуҭахузеи ҳәа!..

Ҭанас, урҭ ишәҟәқәа зҭаиҵалоз ашьқаԥ днадгылан, акакала еиԥхьырттаауа днаргәылалеит. Ари ашьқаԥ аҿы иара еиҳараӡак иҭеиҵалоз арҵага шәҟәқәа ракәын, иусураан ихы иаирхәақәоз, зда дхәарҭамыз, ирҵааратә ԥсҭазаара зегь зыдҳәалаз, шықәсы рацәала иеизигақәаахьаз. Иаҟара ашәҟәы бзиақәа змаз дубарымызт ари ақыҭаҿы. Убри аҟара ҳаҭыр рықәиҵон, мазара дук змоу иеиԥш акәын ихы шымҩаԥигоз. Аӡәы ауаара ҳәа ианииҭозгьы, иахьиоуз, иахьиԥшааз, закәытә шәҟәу, насгьы иара ус аламала уаҩы ишимоуа дналацәажәон. Убри изиҭозгьы убас бзиа ибартә еиԥш аҟынӡа днаигон.

– Сара исҭаху ашәҟәы ансымам, аиаша уасҳәап, нас сусура маншәалахом ҳәа исыԥхьаӡоит. Сгәы ҭынчхом убри аасыԥшаанӡа, – иҳәон иара.

Ҭанас уи ашәҟә хәыцҳы, аԥсуа бызшәа аҩышьаԥҟарақәа зныз, ааиԥшаан, акыраамҭа илаԥш изаҟәымҭхо, акакала еихыршәашәо дгылан.

– Ибзиоуп, даараӡа ибзиоуп ари ашәҟәы аҵаҩцәа рзыҳәангьы. Зегь аҳәоит. Абра иану зегьы удыруазар, аҩраан агха ҟауҵаӡом. Угәы ишԥаанагои, Баҭал, уара? – Баҭал иахь дынхьаԥшит. Баҭал аҩра дааҟәыҵын, иабду днаидгылеит.

– Да исырбеи, даду?

– Аа, уахәаԥш… Сара сҿааиқәсыршәап.

– Уабацахуеи уажәы? Уабадәықәлеи? – Ҭанас иԥҳәыс Анҭика, лхы-лҿы ҵаӷаӡа, ишҟа даахьаҳәын, дынҭылҵааит.

– Сабацахуеи? Иазбеираа рҟынӡа. Хәыцык снаиацәажәар сҭахуп. Абри ашәҟәгьы изызгоит.

– Абри еиԥш амшха, уаҩ џьара дцо иҟоума?

– Сара сцоит, аҳаҳаи акы бысцәымшәан!

Ҭанас ипалта неишәиҵеит, ихылԥа ԥха неихеиҵеит, илаба ԥшӡагьы аашьҭихит.

– Саргьы сцоит, даду, саргьы! – Баҭал дааӷьаҵәыӷьаҵәит.

– Ибзиоуп, уаала уаргьы, аҩызара сзууп. Уи ашәҟәы сыҭи арахь, исхашҭыр ҳәа сшәоит, ари аҩыза ашәҟә Иазбеи имамзар акәхап, – Баҭал изхара дахәаԥшаанӡа иааимихын, ипалта аҩныҵҟа аҵьыба ҟьаҟьа ду иаҿаз дааханы инҭеиҵеит. Аҳәынҵәарақәа неибаиркит.

Баҭал ахьышәҭҳәа иҿааиқәиршәеит.

Асы леиуеит, ас цәҟьақәа, абымба ҿыҭ лас хәыҷқәа иреиԥшха, имыццакӡо. Зны ихагьыжьыло иуҿахәмаруеит, иуҿаԥсоит. Ашәаԥыџьаԥ ирықәԥсоит, амҩа ианыԥсалоит. Иахьабалак ауарҳал шкәакәа нықәнаршәызшәа иааҟанаҵеит. Сыла иҭалаҳауп аҩнқәа, ахыбрақәа...

– Баҭал, уахәаԥши, имыццакӡо ауп ишауа, асду ҳзаур ҟалап. Ашкол ахь ҳзымцо, ҳамҩақәа зегьы акыроуп ҳанҭаха. Ақәҵра агәы иҭам. Уаҵәынӡа иахьабалак еиманарҷыҩуеит. – Ҭанас дышнеиуаз акәымкәа дааҭгылан, ажәҩан днаҵаԥшит. Ас цырақәа, амҵқәа реиԥш еилаԥыруазшәа акәын ҵаҟа ишлеиуаз.

– Иауааит, даду! Шаҟа аҭаху ауааит! Сара асы анауа бзиа избоит!.. – Баҭал асы дылахәмаруа, дишьҭаԥало днеиуеит. Асы ахьауа гәырҕьарак изацуп.

Иҟан аамҭакы, Ҭанасгьы абас, абри Баҭал иеиԥш, асы данылахәмаруаз, асоура данеигәырҕьоз. Аха урҭ иаамҭақәа зегьы неимпыҵԥраа ицеижьҭеи уажәшьҭа акрааҵуеит. Аԥхыӡ бзиа иаҩызаха игәалашәараҿ иҭаҵәахны иҟоуп, кьыс рымаӡамкәа.

– Уажәы ҳара ҳҿгьы асы амуеи, даду?

– Аиеи, шәара шәҿгьы асы ауеит. Ишԥамуеи, ӡынроуп, – иҳәеит Ҭанас. – Аӡынраз асы ауроуп, нас ишԥа? Шәара шәҟны, Баҭал, қалақьуп, насгьы уа амшын иазааигәоуп, убри аҟынтә рацәак ишьҭамгыларгьы ауеит, асы рацәаны еиҳараӡак иахьауа ақыҭаҿ ауп.

Баҭал инапқәа иџьыба иҭакны, иабду ишьҭахь дгылан днеиуан. Ҳара ҳҿы ҳәа уи дахьашьҭаз – иани иаби ахьынхоз аҭыԥ акәын. Урҭ уа ақалақь аҿы аус руан, аҵара дуқәа рҵахьан. Иара араҟа иандуи иабдуи рҟны дыҟан, ашкол дҭан. Иабдуи иареи ашкол ахь еиццон, еицаауан. Ианду еснагь аҩны дыҟан...

Аҩнқәа рхыбрақәа рҟынтәи алҩаҵәқәа хәхәа-хәхәаӡа хыхь ихалон. Ахәаҩҳәа иналаршәны зны-зынла шәақьшьҭыбжьқәакгьы уаҳауан...

– Мамсыр! О, Мамсыр! – Ҭанас, Мамсыр игәашә ишаа-

дгылазҵəҟьа, ибжьы наиргеит. Аԥшəма Мамсыр анцəа ишиҳəара дынхон. Иԥацəа ыҟан, иматəацəа ыҟан.

Ҭанас еиҳаразак иибарц ииҭахыз Мамсыр имаҭа, Иазбеи захьӡыз иакəын.

Шаҟаҩ рашҭа дҭалахьада Ҭанас? Шаҟаҩ илаԥш хаа рхьысхьада? Шаҟаҩ рыблақəа ҭырхаха изыԥшхьада? Ашықəсқəа... ашықəсқəа еишьҭагыла ицоит. Ахəыҷқəа ирызҳауеит, идухоит, руаажəлар ирылагылоит. Ҭанас илаԥш хаа зегьы ирхуп.

– Умааиуеи арахь? Уа узгылоузеи, Ҭанас? – Мамсыр абарҵа дааҵагылеит.

– Сымнеикəа, сышԥамнеиуеи, аха... Иазбеи иоуп зегь реиҳа исҭаху, дыҟоума?

– Дыҟоуп, уҭал, уҭал!

Ҭанаси Баҭали амаҵурҭа абарҵаҿы ршьапкəа нкыдырҟьан, иныҩналеит. Амаҵурҭаҟны аԥхара ҟəандашьшьыраӡа иҩнан.

– Уара уеизгьы еснагь ахəыҷқəа роуп узышьҭоу. Зны сԥацəа аҵара дурҵон, уажəы – сматəацəа... Ус шаҟаҩы! Уԥсҭазаара зегь урҭ ирықəурӡит, – Мамсыр ибжьы ҭахəаҽӡа даацəажəеит. Уи акрихыҵуан, ибғагь хəаахьан, аха агəабзиара имагəышьан. Уаҩы ҵаға кьаҿ хəыҷык иакəын. – Шəааи ара, амцаҿ шəаатəеи, – инарыдиҵеит.

– Сара урҭ рыда акгьы саԥсам уажəшьҭа, Мамсыр. Убарҭ срылазароуп. Убарҭ рҟны саныҟам, сгəы ҭынчхом, – Ҭанас амца азааигəарашəа днатəеит. Ус ишеицəажəоз, Мамсыр иԥҳəысгьы даапт, иҷкəын аиҳабы Мзауҷгьы даапт, Ҭанас аҩны дахьырбаз даараӡа иеигəырғьеит. Иазбеи дыԥхашьаԥхаҵо хазы дгылан. Иашьцəагьы ааҩналан, зымҩа иаагылеит. Урҭ иара иеиҵбацəан.

– Сара Иазбеи снаиацəажəар сҭахын, – иҳəеит Ҭанас. Ибла гəыӷра ҳалалқəа ҭынчын. Аԥсҭазаараҿ акыр рбахьан, акыр раҳахьан. Инымҵəаӡоз аҟəышра рнубаалон. – Убра ҩышьаԥҟарак цқьа изеилымкаау сыздыруам, аҩраан агхақəа ицəыҟалеит. – Нас Иазбеи иахь дынхьаҳəын, ус наиаҭеикит: – Да, уҽааиқəыршəеи, Иазбеи, ҳəоуқəак усырҩыр сҭахын. Уара,

изакәу сыздыруам, ариабжьаракгьы уҭынчӡа уҟоуп. Сылаԥш ухуп, аха аԥыхьа еиԥш узбом.

– Игәыҵалахзеи иара?.. Аха иан ариабжьаракгьы дышьҭан, лгәы рахәымшәа дааҟалан, иааинырзар акәхап… – Мамсыр ауаӡьаҟ аҿы иеиҟәыз амҿҟәа инеихых- ҩеихыхшәа иааҟаиҵеит. Ахьаца мҿы аԥыр-ԥырҳәа амца ҩацралан, ибылуа аҿынанахеит. Аԥхарагь инацнаҵеит.

Мамсыри, Ҭанаси, Иазбеи инеихцәажәеит, аха иара ҿиҭӡом. Ихы ларҟәны дгылоуп. Иани иабигьы ус игылоуп. Ҭанас зны урҭгьы аирԥхьон, аҵара дирҵон. Ашкол иалгеит, нас иҭаацәарахеит, аус руеит, рхы иахәо иҟалеит.

– Ҭанас, хыхь, акәасқьахь шәхал, уаҟа еиҳа ишәыманшәалахап, ауаӡьаҟ аҟынгьы амца ҭоуп, – Мамсыр Ҭанас инаидиҵеит, уахь дхаларц, уаҟа еиҳа иманшәалан, Иазбеигьы уаҟа акәын ианакәзаалакгьы иҵатәҟәа иҽахьырзыҟаиҵалоз.

Ҭанасгьы, Иазбеигьы, Баҭалгьы еиманы уахь инхалеит.

Аамҭа акыр цахьан, Ҭанас акәасқьа аҟынтәи данылбааз. Адәахьы иааилабыӷырц егьагмызт. Ипалта ус ижәҩахыр иҭарԥоуп. Ихылԥеи илабҷашьи еидкыланы икуп. Иазбеии Батали еицәажәо Ҭанас ишьҭаланы иааиуан.

– Уара есымша аӡьабаа уҳарбоит, Ҭанас. Схәыҷқәа зегь аҵара дурҵахьеит, уажәы смаҭацәа урҿуп. Ишԥоузааури? Иузыҟаҳҵарызеи? Уӡьабаа здым ҳәа аӡәгьы ҳаҟаӡам… – Мамсыр даацәажәеит, уи дихаҵгылауа.

– Ишԥоуҳәои, Мамсырхеит. Сара крыздыруазар, убарҭ рзыҳәаноуп изысҭаху… Иазбеии Баҭали дырҩегьых ирзеиҭасҳәеит ашьҭынгылаҟәа рҩышьаԥҟараҟәа, аҳәоуҟәа дсырҩит, иасырԥхьеит, аха уажәы уиаҟара агхаҟәа ҟарымҵеит. Уажәшьҭа уаха ҭынч сыцәоит.

– Усами, Ҭанас, усами… Аха узгылоузеи, уаатәеи, хәыҷыкгьы ҳааицәажәап, – Мамсыр ихы ырнааны Ҭанас днаиҵаԥшит. Ҭанас иҽыриашан дгылан. Аурылагьы ишаанагарыз дыҟан.

– Мап, Мамсыр, ихәлеит. Уажәшьҭа ҳцалароуп.

Мамсыр иҷкәын, иҭаца, иԥҳәыс акыр идгьаҵәыгьаҵәылеит, иара имукәа дындәылҵит. Аха уеизгьы фырӡьанк аҟара наидмыркыкәа доурмышьҭит.

– Аа, исхаштҭыз, Иазбеи, ари ашәҟәы уара узыҳәан иаазган, аҩныҟа исамхамгахьази. Абраҟа, ишысҳәаз еиҧш, аҩышьаҧҟаракәа зегь ануп, уаҧхьа умыццакыкәа, ихәартҭа дууп, – Ҭанас иикыз ашәҟә хәыцы Иазбеи инаиркит.

– Иҭабуп, Ҭанас, иҭабуп! Уара уџьабаақәа ҳара адунеихаан иаҳхаштраны ҳаҟам. Мышкызны анцәа ҳаҧсаитәааит, ҳауҧигалааит! – иҳәеит Мамсыр. Нас рызынтәыкгьы еиманы агәашә аҟынӡа днаскьаргеит.

...Асы аҳәылыҳәа алеира иаҿуп ишьҭагыланы. Ауаа ршьапышьҭақәа еиманаҧсоит. Ашәаҧыџьаҧ рымахәқәа ланарҟәит. Рдәынақәакгьы џьара ицәыҭаҿықәҿықәуеит. Раҧхьаҟа иҟаз агәаҩара ианынҭыс, Ҭанас дааҭгылан, даақәыҧсычхаит, аха, абжьааҧнеиҧш акәымкәа уажәы даҿакала ихы ибоит, аҳауагьы изымхошәа дыҟоуп.

– Измааноузеи, мшәан, абри? – гәаныла даацәажәеит. Игәы аусура иагнархазшәа, насгьы еивҭахазшәа ибеит. – Гәымыжда, исыҭаукра уҟоуп ианакәым. Егьа сныҟәугахьазаргьы... – убри дназхәыцит. – Баҭал, уааскьеи арахь!

Баҭал дааины данынаивагыла, изнапык наган ахәыцы ихәда иныкәиҭеит ихьанҭаӡа.

– Ех, адунеиажә!.. – даақәҧсычҳаит.

– Иҟалеи, даду? Кыр ухьуама? – Баҭал иабду днеиҿаҧшит, иблақәа ҭырхаха. Шамахамзар ас димбацызт. Издыруамызт иаалырҟьаны иабду абас дызҳәынчаз.

– Сыхлахаҭ гьыжьуашәа збоит, Баҭал. Аҳауагьы сыцәмачуп, абра ҳааҭгылапи!..

Ҭанас аҭла игылаз иҿнадҭашәа даагылеит. Ихылҧа ааихихит. Ипалта аҧхьа ааҧиртлан, ихәдакәырша днахашәа иааҟаиҭеит.

– Маҧ, ари иамуазааҧ, – дахьгылаз иҿаалаирҟәын, аҭла иалыҳәҳәоз аҧашә ду дныкәтәеит. Убасҟан дааҭыс-ҭысит, даақыџь-қыџьит. Иблақәа, еилаарцыруа аеҭәақәа реиҧш, акакач ныҭаҧсеит.

– Даду!.. Даду!..

– Умшәааит, уара!.. – Танас ахәыцы игәааиҿаниҭеит, аха... – Аҩныҟа, аҩныҟа!.. – еергьҳәа ибжьы ааҭикаан нас дынхьадышьшьын, аҭла ашьапы днадҳалеит.

– Даду!.. Даду!.. – Баҭал Ҭанас днеихаххит, аха иҟаиҵарыз дақәымшәеит. Даашаҟь-шаҟьеит. Нас даахьаҳәын, – На-аа-ну-уу! На-аа-ну-уаа! – ҳәа ҿыҭуа амҩа инанирҳәалеит. Асы дашәаҳауа дахьнеиуа, илаҕырӡқәа иҿаҳәҳәы ицоит. Игәы изеиқәҳәалом, дқьызқьызуеит. Асаура ишаҿыц иаҿуп. Еиҳагьы асҧалақәа ҧаҟьаӡа иалышәшәааны илеиуеит, илеиуеит, еиқәтәарак рымаӡамкәа...

* * *

– Ҭанас!.. Ҭанас!.. Иабихәа, игәыҵалазеи?.. Хар имаӡамкәан дшыҟаз!.. – агәылацәа еизеит, азлацәа еизеит. Ихагьежьуа ихагылоуп акаруаҭ дахьықәу. Рылаҕырӡқәа рҿыкәкәа илеиуеит. Згәы дамбылуадаз? Баҭал Ҭанас дааганы акаруаҭ днықәырҵеижьҭеи диҧырҵуам, ишьапаҿы дгылоуп, игәы ҭҟьаны. – Шәҽаанышәкыл, шәааиҟәаҵи, хәыҷык иҧсы ааивигап. Уи игәоуп изызуз. Агәы атәы цәгьоуп, агәы еснагь ҳаҭыр ақәҵалатәуп, ихьчалатәуп, – иҳәеит аҳақьым Дамеи. Дырҩегьых гәырқәакгьы наилеиҵеит. Ҭанас дааҳәыҵәы-ҳәыҵәит. Иблақәа нхитшәа иуит, аха дырҩегьых инеиқәиҧсеит.

– Убасҟан, аҳауа изымхашәа даныҟалаз, игәы аусура ацәыхьанҭахеит ауп. Убри агәаҩара данҭыс, хыхь ахалара игәы ианырит, еидара хьанҭак днаҵалазшәа. Аусушьагьы аҽеиҭанакит. Ажәакала иуҳәозар, иацәыхьанҭахеит.

Аҳақьым Дамеи Ажәҩанба дқәыҧшӡан. Уи далацәажәон агәы аусура аҽанеиҭанакуаз ишыҟалоз, изыхҟьоз.

Ҭанас ибла гәыразқәа еиҭаахитит. Иаҧхьа игылан иара аҵара зирҵахьаз аҳақьым Дамеи, агроном Мыцьа, арҵаҩ Разанбеи, иеиқәшьшьы, рыхқәа ларҟәны.

– Шәымшәан шәара, акгьы шәацәымшәан, сара акагь сыхьуам уажәшьҭа! Шәца шәара аҩныҟа!.. – даацәажәеит Ҭанас, ибжьы рмаҷны, ашкол аҿы аурокқәа анырзеиҭеиҳәоз еиҧш акәымкәа, ҭынч-ҭынч. Илаҧш хаа уажәы ҩаҧхьа урҭ ирыдҳәаҵылон, абри аҵара ианҭаз еиҧш, иҳалалӡа. Урҭ уажәшьҭа уаҩ дрықәгәыҕыртә иҟалахьан. Ҭанас абас иахьибоз гәахәас иман.

– Сара шаҟантә иасҳәаахьоузеи, уаҟәыҵ уара абри аусура, уԥсы аашьа, иҳазныҟәмго иҳамада ҳәа, аха иара иирҳауазма? Ақыҭа уаа ҳаҭыр ду иқәырҵеит, ихынҩажәаашықәсхыҵра азгәарҭеит, рнапы дықәргыланы дымҩаԥыргеит, аха дырҩегьых ашкол дзаԥырымҵит, иамуит... Ишԥаҟауҵари уажәшьҭа... – Анҭика лгәы иалырсны дцәажәон Ҭанас абас дахьыҟалаз. Убри зегь зыхҟьаз лҳәатәы ахьхаимҵаз акәызшәа лгәы илнаҭон. Далацәажәеит уи ихигақәаахьаз – аӡреи, аибашьреи, аибашьра ашьҭахьтәи ашықәс хьанҭақәаеи ртәы. Аҵх ықәаҳа ацара иаҿын.

* * *

Ашьыжь. Аԥсабара ҟәашкакараӡа иааԥшуеит. Асы быбышӡа зегьы ирхарԥоуп. Аграпарақәа еиманаԥсеит, еиманарҩызит. Иахьабалак ҭынчроуп, бжьык уаҳаӡом. Анаара амцақәа ахьеиқәырҵахьоу, ахыбрақәа рҟынтәи, аԥсҭҳәа хәашьқәа реиԥш, алҩаҵәқәа рхылҵуеит, икахәхәа-кахәхәа.

– Ҳагымхеи, Баҭал, ҳагымхеи! Ирласны уееилаҳәеи! – Ҭанас акаруаҭаҿ дынхықәтәалеит. Имаҭәақәа даарыхан, ажәжәаахәа аееибыҭара иеыназикит. Ауадаҟны уажәыгьы ахәшәқәа рыфҩы ҩнан. Астол аҟынгьы хәшәқәаак ықәгылан.

Ҭанас иҿы ӡык нақәиҭәан, иширбоз ауп Анҭикагьы дшааҩналаз.

– Уабадәықәлахи уажәы? Иаха еизаны иухагылан, урчаԥшьон... Узтәом ҭынч аҩны...

– Ҳагхеит, ҳагхеит, Баҭал!.. Иааурццакыроуп!.. – Ҭанас ишәҟәқәаеи итетрадкәаеи ааидкылан, дындәылҵит. Баҭалгьы днаишьҭалеит. Асы хәырҭ-хәырҭҳәа иԥуа ашҭа инҭыҵит.

– Уца уахь, мышкы ашкол ашҭа унҭамԥшыр, угәы иазычҳауам уеизгьы. Убас ушаны адунеи уқәиҵеит, сара сҳәатәы уаҳауама!.. – Анҭика абарҵа дыҵагыланы уи дизыԥшуан.

Ашьхара инавҵыԥхаз амра ашәахәақәа еилаарцыруа аԥсабара бымбылра инақәҿҿеит, убла хнакәа.

ӶЫЦЬА АИШЬЦӘА

Аштаҟны ашәыртлақәагы еиқәшьшьы, акы ргәы ишалоу удырратәы, ишьхныԥсыланы игылан. Иара уи аԥсуа кәаскьагы, еснагь амра ашәахәақәа зтахәмаруаз, алахь акы наԥырахазшәа, хаарак анубааломызт уажәы. Ашәқәа ҟьаҟьаӡа иаартын. Уахь ауаа халон, илбаауан. Нас инеины аанда инадгылон ашәыртлақәа рымтаҿы, аӡәи-аӡәи ус инеиҿаԥшуа. Аха усҟан рызынтәыкгьы зызхәыцуаз аӡәызатәык иакәын, абри аӷнаҭа еиҳабыс ҳәа иршьоз ахатца, иҳатҳатцо зегьы ирышьҭаз, зегьы ирхьынҳалаз, аха ԥсыхәа змамыз ахәра, имгьаӡоз ахәра зынхалаз…

– Ҳаи, иабихәац, иҟалазеи? Иамуӡеитеи иара итәык. Дкәаԥӡа дшыҟаз, иабааизцәырҟьеи уҳәарауазеи?.. Ибԥеиԥшгәышьааз, Адица, бара? Быцкәын затәгьы абас дзыҟаларыз?.. Иара ианамуӡах ҳара абыргцәа наҟ ҳаигарауазеи ма?.. Арахьгьы акы ҳхәартамкәа, наҟгьы акы ҳхәартамкәа…

Абыргцәа ачымазаӷ дахьышьҭоу иныӷналон, инеихагылон, нас индәылтцуан наҟ, ахәхәаҳәа иқәԥсычҳауа.

Аӡәгьы ҿитӡомызт, избанзар уи ҳәашьа амамызт..

Уи атәы ззымдыруаз ҳәа аӡәгьы дыҟаӡамызт… Аибашьра мышьҭацәгьа!..

Уи ачымазаӷ дахьышьҭаз аҳкәынцәа ихагылан, деимыр-хха дыркын. Уи дхәитцәиуан, иҽирххон, дгылан ддәықә-ларц иақәикуан, аха доурышьҭуамызт. Иан, дагьыԥсымкәа дагьыбзамкәа, ихаҟны дтәан. Шьакәармак лнубааломызт, лыцкәын абас дҟалеижьҭеи, лшьа илылаз зегьы налылаба ицазшәа. Лхы-лҿы ԥсадаӡа, ахәыцрақәеи агәырӷақәеи ишдыркарахьаз аныԥшуан.

– Аԥҭа, Аԥҭа сымҳәеи!.. Уааԥши арахь! Сара соуп, сумбаӡои?

Ари Аԥҭа иаб иашьа Шьаабан захьӡыз иакәын. Дааины Аԥҭа дихагылоуп. Ариабжьаракгьы, ибла акамбо, иааи-ҿымхӡакәа аҭаҭын дахо, абра дидтәалоуп. Инапы наган Аԥҭа ихы инахьишьит. Уи амца ацралан ицон, ибылуан. Дгылан ус акыраамҭа, ҿымтӡакәа, дихәаԥшуа, аха нас ашьшьыҳәа днеихыцын, адәахьы дналбааит дҟәынд-ҟәындуа:

– Абри абас дӄазҵаз иуасҳәарызеи?.. Ухажә алаҟәа ирӄаӄааит... ҳазҭаурԥшызеи?..

– Аԥҭа, уааԥши арахь, уааԥши!.. – аҷкәынцәа рыбжьы уажәы-уажәы инаиҟәдыргон, даҳзалхуазар ҳәа, ишәо-иӡыӡо, ирҳәо иаҟәымшәо, ируа иаҟәымшәо. Шаӄа ирцәымӷузеи, шаӄа ирҭахымзеи Аԥҭа абас дахьыӄало, аха ирылшагәышьозеи? Зны-зынла Аԥҭа иблаҟәа аахтны днарыхәаԥшуан, абарҭ ихагылаҟәаоу зусҭцәоу еиликаарц иҭахушәа. Иблаҟәа ҭыҵны ицон, амца рхыланы. Иӄәызгаӡа акы гәныргон, акы иазхьуан. Иара дааӷызы-мызуан, даагәынҟьуан. Дызхәаԥшуаз идыру изымдыру узеилмыргаӡо, иҿы аҭӡахьы инхьарҳәны, иблаҟәа неиҟәиԥсон. Аӡәгьы ҿиҭӡомызт. Иааиуаз неихагылан индәылҵуан, ргәы инҭахәыцуа. Уи ичымазара ззымдыруаз ҳәа аӡәгьы дыӄаӡамызт ари аҟыҭан. Дыбжоуп ҳәа ишьҭан. Зегьы ргәы иалан абас дахьыӄалоз, ихьаа еиҟәтәаарак амаӡамкәа иахьизцәырҵуаз, аха иӄарҵарыз, ԥсыхәа рзаҭомызт.

...Аибашьра мышьҭацәгьа!.. Шаӄа рзааугахьоузеи, шаӄа рзаауцахьоузеи акгьы зхараӡамыз, ҭынч анхара иашьҭаз, ҭынч аԥсҭазаара иашьҭаз ауаа ҟьиаҟәа!..

– Даҭа!.. Даҭа!.. – уажәы-уажәы даалӄьон уи дахьышьҭаз дыҳәҳәаны, ихы иҭагьежьуаз уи иакәхарын.

Дҟыҵҟыҵьуан, дҵысҵысуан, ижьышәҟәа ҭыҵны ицон. Акаруаҭ дазкуамызт. Ихагылаҟәаз рылаӷырӡҟәа нхаӄәӄәалон. Рхаԥыцҟәа аҿҿа рыҵгауа инеихадырӷәӷәон. Урҭ ирдырруан уи ииҳәоз змааназ, иаҵанакуаз. Уи акырынтәы ираҳахьан дара... ...Аибашьра мышьҭацәгьа!..

– Даҭа! Даҭа!.. – ҿиҭуан иара. Нас акьыжыҳәа дҵәоун. Дҵәоун дрыцҳаушьартә еиԥш, деиҵаҟьы-еиҵаҟьуа. Усӄан иашьа Даҭа дибозар акәхарын. Инапҟәа ирыххон аҭӡахьы, дигәыдиҳәҳәаалар иҭахны, дишьшьыр иҭахны.

Еҳ, уара рыцҳа!.. Абас уӄамкәа ҳара ҳаԥсырауаз!..

Азал аӄны аԥенҵьырҟәа ӄьаӄьаӡа иаартын. Аҭӡаӄны, иаша уахьыныꙍналозҵәӄьа, иумариашаны Аԥҭа иашьеи иареи рпатреҭҟәа кыдын, иҟәыԥш-ҟәыԥшӡа, ар рымаҭәа рышәҵаны. Иааꙍналоз зегьы рылаԥш убри инадхалон.

...Аԥҭа иан уажәы-уажәы дындәылҵуан, дааꙍналон. Аӡә-

гьы илаҿылтӡомызт. Еиҳа дхәыҷхазшәа, еиҳа лышәагаа иагхазшәа дыҟан. Лыблақәа, мчкәарак злоу иԥсра убааит ҳәа, иҭаа-ҭааӡа иааԥшуан.

Ан рыцҳа... ан лгәырҩа... шаҟа иҵаулозеи?

– Баба, зыԥшра ҟамҵакәа ахәшәтәырҭахь дгатәуп, ахәшәтәырҭахь. Убарҭ аҳақьымцәа џьара ԥсыхәак изырымуазар, ҳара иҳалшагәышьозеи араҟа...

Ашҭа дааҭахеит ан рыцҳа, ашәырҵлақәа днарыхәаԥшуа, аҭыӡқәа днаркыдыԥшыло, лгәыҕра хәыҷы мчыла аӡәы иналымпыҵкәкәааны игазшәа, уаҳа дунеихаан лашҭа гәырҕьаччабжьк нҭымыҩрашәа, илкуа зегьы налымпыҵыҩруа, акгьы лхы-лгәы лзақәымкӡо...

* * *

Ҳара ҳҿы, ақыҭан, убас иаԥуп. Аӡәы игәы аабааԥсхар, аҭахцәа, агәылацәа-азлацәа зегьы амҩа инанылоит. Амашьынақәа дара рҭоуп, адәыҕбақәа дара рҭоуп. Ачымазаҩ дахьышьҭоу ашә инылагылоит, иҕьаҵәыҕьаҵәуа, дҳамбар ауам, ақыҭантәи ҳааит, нас дымбакәа ҳхынҳәны ҳцарыма ҳәа. Нас уахь ианынармышьҭлак, иахьа хәлаанӡа ахәшәтәырҭа ашә иадтәалоуп, џьара еимҟьарак ҟаланы, ачымазаҩ ила ҭаԥшырҭак ҳауазар ҳәа.

– Абри иан лоуп, аҳақьым, ухаҵкы сцеит, ачымазаҩ иан, ақыҭантәи дмаар лымуит, ҭакәажәык, иҟалозар днашәышьҭ лыҷкәын иахь, дылбар лҭахуп.

Шьаабан ахалаҭа шкәакәа зшәыз иаԥхьа дгылан.

Уи кьаҿк, аха шәпажәпак иоуп, имаҭәақәа дырҭаҟаца, иԥаҵақәа харшаланы, еиқәакы.

Аҳақьым урҭ днарыхәаԥшит, ибласаркьа цырцырқәа днаркылԥшшәа. Аԥҭа иан лыҵкы хәхәааӡа, еиқәаҵәа маҭәала деилаҳәан. Анацәа зегьы рықәрахь ианнеилак, иаиакәзаалакгьы еиқәаҵәамзар шкәакәак ршәырҵаӡом, ацәгьараҟны акәзааит, абзиараҟны акәзааит. Лхы-лҿы акаҷырақәа рацәаӡаны ианын, акы дшаргәырҩахьаз, акы дшабылхьаз удырратәы.

Аҳақьым, ииҳәара иҿамшәо, длыхәаԥшуан уи. Ариабжьаракгьы игәы кыдырххьан ақыҭауаа ашә ишасуаз.

– Нан, сукәхшоуп, ҳнашьҭы иҟалозар. Снаихәаԥшыр сҭахуп... Иан иԥсыша... – лыбла ҕрақәа, иухамышҭӡо ан лгәыблра, ан лгәыҳалалра зныԥшуаз, аҳақьым инаихәаԥшит.

– Ибзиоуп, ди, ибзиоуп... Амала уажәы анеира аҭахымызт. Аха шәанаа, ишԥаҟаҳҵари?..

Аҳақьым раԥхьа днагылан, ахалаҭа шкәакәақәа нарышәхарԥаны, ашьшьа-шьшьыҳәа ауадабжьаракәа ина_рыбжьысны ишнеиуаз, шәык инадгылеит.

–Абраауп шәыҷкәын дахьышьҭоу. Рацәак шәымцәажәароуп. Уиаҟара илаӡом. Хәыҷык деиқәтәоушәа дыҟоуп, аха...

Аҳақьым, уи иназыдгылаз ашә ааиртын, инеишьҭагыланы наҟ иныҩналеит. Ицқьаӡа еилыргаз ауадаҟны, аҭӡы азааигәарашәа каруаҭки тумбачкаки гылан ишкәакәаӡа. Акаруаҭ анаҩсшәа, аԥенџьыр ду аҿан, лашара гәарҭак алыԥхо. Уаҟа, акыдыршәыла авараҟны иқәгылан шәҭқәак, аӡы иӡааргылан. Аԥҭа ихы еихаҿаҳәа, игәы ҩарханы, илақәа ҟәазӡа иааԥшуа диан. Дзызхәыцуаз здырхуада. Хыхь хыза ҵаҕак иқәршәын. Иеилкаара аҽакхазшәа днарыхәаԥшит убри аамҭазы иааихагылаз. Зегь иара изы еиԥшхазшәа, цәаныррак уаҳа имаӡамшәа, иблақәа еснагь ахаара, агәыразра, абзиабара, ацаҳәцаҳәра зҵаз иагьымқәацеит уажәы. Аҳақьым уи днаихагылан, инапы ааикит, иас ихы инапы нақәиҵеит, иблақәа дырхыԥшыло.

– Аԥҭа, сыҷкәын Аԥҭа! Уааԥши, нан, сара сахь!.. – Ан лылаҕырӡқәа нхаҟәҟәалеит. Аҳақьым уи аҭахым араҟа ҳәа дналыхәаԥшит.

– Аԥҭа!.. – лнапқәа ҵыс-ҵысуа ихи-иҿы инахьылшьит. Идашԥыҟҟараха иҟаз лнапқәа. Иахьабалак дааиԥхьылшьшьааит.

– Ди, ди боума? – убасҟан акы даалҵызшәа, дақәацамацеит, инапқәа иан лышҟа инаирххеит.

– Ди!.. – уаҳагьы имҳәаӡеит.

Ан лылаҕырӡқәа лӡамҩа акаҵырақәа инархьысит. Аха уи иара илмырбарц азы лчабра ааҭыган, иаалҿылшьит. Шьаабан ус дгылан, дадырсызшәа, ани-ԥеи дрыхәаԥшуа.

– Бымшәан, ди! Сара сыбзиахоит... Сзызхәыцуаз бдыруоу

уажәраанӡа? Асқәа шьҭыҵуа иалагар, амҩақәа ҭацәыр, сцар сҭахын, баргьы бсыманы. Шаҟа исҭахыз убра снықәԥшыр? Бызгоит сара, уахь, ди! Ибымбари бсымгозар? Даҭа игәы иахәон. Даҭа рыцҳа!.. Ҳамцои, ди?.. Уаҟа уажәы абаҟа ду дыргылеит. Даҭа ихьӡгьы ануп...

– Уан иԥсыша, ҳашԥамцои, нан? Ҳамцакәа...

– Сара убрахь игәхьаазгеит, ди. Есуаха ԥхыӡ избоит. Даҭа ибжьы саҳауеит. Убасҟан ишсаҳауаз еиԥш... Дсыԥхьоит, ди, есуаха, ибжьы ргауа...

Аԥҭа игәы еилаҵәон. Ииҳәарц ииҭахыз иҿы изарҳәомызт...

...Рыхҩыкгьы ҿымҭӡакәа игылан ихәаԥшуан, рыхқәа ларҟәны...

– Уара, Аԥҭа иаб иашьа уоуп ҳәа сыҟоуп, – Шьаабан иахь азҵаара ҟаиҵеит аҳақьым, акы дазхәыцуа, акы аилкаара иҭахны. Иара астол дадтәалан иҭыԥ аҟны, инапқәа ықәҵа-шәа, Шьаабан диҿаԥшуа.

Аҳақьым абри аус аҟны даараӡа аџьабаақәа шибахьаз удырратәы дыҟан, дӡышӡа дышлахьан, аха макьанагьы аусура згәы аҳәоз уаҩын. Еиқәкрахмалха, еиқәуанҭа хала-ҭа шкәакәак ишәын, иаԥхьа игалстук аҵыҳәҳәо. Иџьыбаҟны карандашь ҟаԥшьык ахы ааԥшуан. Инап кахәхәақәа рыла уажәы-уажәы уи иаԥхьа иқәыз, ачымазаҩ дызлагәарҭо афонендоскоп икуан иауишьҭуан.

– Ааи, Аԥҭа иаб иашьа соуп сара, – иҳәеит Шьаабан. Уи иҽырҭынчны, иҽеихарсыҟәны дтәан, аҳақьым дызиазҵаауа аҭак ныҟаҵо.

– Изхысҳәаауа, абраҟа исзеилымкаауа акыҟоуп. Иара абас дҟазҵаз аибашьра ауп, иашоуп. Дыбжанатәит. Ахәра иннаҵеит. Аха уахынла дшыцәоу акәымкәан дцәырҳаны дааԥшуеит. Нас, – Даҭа! Даҭа-аа! – ҳәа ҿиҭуеит. Дызусҭадаз Даҭа? Исзеилкаауам...

– Баба, аҳақьым, Даҭа дыззымдыруаз ҳәа аӡәгьы дыҟаӡамызт ҳара ҳқыҭан, убас дҵеи цқьаны даагылан, аха изамуит умҳәозар. Илахь егьанымзар акәхарын. Рылахь акы анындаз, умбои иара ара ишьҭоугьы дшыҟоу... – дналагеит Шьаабан, акакала уи днаизхәыцуа, дигәаларшәо. Зны илахь неиҵыхуа, зны инеиҵацало.

– Даҭеи Аԥҭеи, баба, сара сашьа иԥацәа ракәын. Абарҭ ишыхәыҵқәаз, раб данрыԥхха, ран илааӡагәышьеит. Сашьа гәаҟцәгьа иԥшра рхыскаауан! Ус, рызҳамҭаз, аибашьра мышьҭацәгьа нархҭыгәлеит...

Усҟан, баба, анемсаа абарҭ ҳашьхақәа ирхыҵырц ргәы ианҭаз ауп. Агыгшәыгқәа, акы ҳааннакылап ҳәа иҟазма?.. Ҳарҭ иҳалшоз ахәыҷала арсынтәи ацхыраара раҳҭон ҳаибашьцәа. Шәақь шьҭыхра зылшоз зегьы уахь иҟамзи...

Абраҟа иақәшәеит дара, абри Марыхә ҳәа иахьашьҭоу. Аԥсадгьыл, баба, ан илеиԥшми, ашәарҭа ианҭагыла, дара рҿыԥхьаркуазма?..

Уажәы аҳақьым днеиҿаԥшит Шьаабан. Иблақәа амца рхыланы, ӷьнуҵҟала ак ицраланы дшабылуаз удырратәы даақәԥсычҳаит. Аҕа игәаҕқәа уажәыгьы хашҭра рымамкәа, зыхәшәтәра цәгьоу ахьаа еиԥш, ицәа-ижьы иалан. Аҳақьым азныказы ҿымҭӡакәа, дҟәызгаӡа дтәан. Акы дазхәыцуан. Иҟалап абри аибашьраан ихигахьаз игәаланаршәозҭгьы Шьаабан иажәабжь. Иҟалап ма дрызхәыцуазҭгьы Аԥҭа ину ашәахсҭақәа. Ахәра ҕьоит, аха ашәахсҭақәа? Еҳ, ашәахсҭақәа!.. Шьаабан аԥенџьыр ахь дынхьаԥшын, даақәԥсычҳаит. Ихахәы инапы налишьит.

– Нас? – дҵааит аҳақьым, даахьаҳәын.

– Нас, уи нахыс урҭ рызбахә ҳаҳагәышьон, рызбахә ааӷьуан. Аха уа иҟаз ҳара иалаадыраагәышьоз? Аҕа нхыҵынтәи даауан зегьы имҽхакны. Аԥсцәеирымга, ишьаҿхьан акыргьы. Абарҭ ҳашьхақәа дрызхыҵыр, ҳашҭа дааҭалозар акәхарын, ишәақь кны.

Ан рыцҳа, лыҵкәынцәа аибашьрахь индәықәҵан, дырзыԥшын, уахгьы-ҽынгьы, ианбасзаауеи ҳәа. Уахынла данышьҭалоз анцәа диҳәон. Рысалам шәҟәқәа анымаалак, ацуҭа дазкуамызт. Егьараан дубаргьы агәарбжьарақәа дрыбжьан, аибашьра атәы ижәдыруазеи ҳәа иаалԥыло днаразҵаауа.

Ан рыцҳа... Лгәы дырҕәҕәон, илыцхраауан агәылацәа-азлацәа. Аха ҳәҳәабжьык ақыҭа ианаалыӷьлак, лхы агарҭа лымамкәа даақәхон...

Анацәа, баба, ирхыргахьоу зегьы абоуҳәари? Урҭ рылаҵырӡқәа, аибашьра иахылҵыз, мшынк ҭанартәап, убриаҟара азкарҭәахьеит…

Аиеи, ишысҳәоз саҟәыҵит, акыр аамҭа аҕа изыԥшны итәан ҳархәҭақәа ашьхараҿы, рыԥсы ӡаны. Аха нас, адырра анроу, рҭыԥ ааныжьны, ашьхара иавҵалан ԥыҭк инаскьеит…

Шьаабан дааҭгылеит. Аҳакьым хәыцрак дҭанагалан даман. Днеиҿаԥшит.

– Нас, баба, абраауп раԥхьаӡа аишьцәа аҕа дахьырбаз. Уаанӡа илакҭа иҭамԥшыцызт, дрыздыруамызт.

Абраҟа аидыслара ҕәҕәа ҟалеит, баба, аҳақьым. Уаҩы иимбацыз. Абраҟоуп абжаҩык ҳаҷкәынцәагьы ахьҭахаз. Араҟа иҟаз уаҩы изеилыргомызт. Зегьы еижәыланы аҕа иԥылеит, хеигӡарак ҟамҵаӡакәа. Аха иазуухуазеи, Даҭа дышнеиуаз акәымкәа дџьыџьӡа дааҭгылазшәа ибеит Аԥҭа. Дзымқәацо дадырсызшәа.

– Даҭа! Даҭа! – ибжьы наиқәиргазаап Аԥҭа иашьа. Аха Даҭа иавтомат раҳан иахьикыз уа даанхеит. Нас ишибоз ашьшьыҳәа дынхьадышьшьит.

– Даҭа, иухьи, Даҭа?!. Уааԥши арахь!.. – Аԥҭа уи деиԥхьашьшьааура иҽынаиваижьит. Иҟаиҵара изымдырҩа, ииура изымдырҩа,деилаганы.Даҭа иблақәа еихмырсыҕьӡакәа иашьа дихәаԥшуан, наунагӡа исахьа иблақәа рҿы иааникыларц иҭахызшәа. Аха игәаҭҵа акы иҿнакаауан, даунамышьҭуа.

– Ди, ди!.. – дааҕызымызит Даҭа.

– Умшәан, Даҭа! Умшәан! – Аԥҭа дуалуашо даангәыдиҳәҳәалеит иашьа. Аешьа итәы цәгьами, баба. Ибла ишабоз, дызгашаз ахы наиқәшәан, акгьы дизмыцхраазакәа дицәагеит.

– Уца уара, уца, Аԥҭа! – еергьҳәа ибжьы ааҭикааит уи.

– Даҭа, сашьа, Даҭа! – дыҳәҳәеит Аԥҭа, аха Даҭа акгьы изымҳәаӡеит, илацәақәа наунагӡа инеиқәиԥсеит. Аԥҭа уи днаган, уаҟа иҟаз ахаҳә ду авараҿы днышьҭеиҵеит. Уи ажәала исҳәоит сара, аха уазхәыци аҳақьым, уи шаҟа ицәгьоу? Насгьы дара хәыҷқәамыз, рыцҳақәа, ирбахьааз?..

– Ди рыцҳа, ишԥаласҳәои шьҭа сара?.. – Аԥҭа иашьа ихиҿы днагәӡит.

Нас Аԥҭа дыҳәҳәаны дцон, ихы еилагазшәа, ԥхьаӃа, аибашьра амца ахьакыз ахь. Дцон акгьы дазнымкылаӡо, зегьы дрыԥӃьаны. Иџьаршьон иӃаиҵоз иѡызцәа. Иршәуан имҕыҵраз агранатқәа. Еиқәтәарак рымамызт адгьылгьы ажәѡангьы.

Аидыслара ҕәҕәа Ӄалеит, баба, уи аҽны араӃа... Аԥҭа дышнеиуаз деиҭаҳәҳәеит, ибжьы рҕәҕәаны:

– Даҭа, уԥши, Даҭа!.. – иашьа дхьаирԥшыр иҭахын, иашьа иирбар иҭахын, иауазҭгьы... аха... Анемсаа ахьаҵра иаҿын...

УбасӃан, иӃалах здырхуада, Аԥҭа акыр днаскьахьан еиԥш, наӃ уаҳа дзымцакәа, акы дшааннакылаз удырратә дааҭгылеит. Даагарыгаҽеит. Инапқәа нхьадышьшьит. Ихы икәаҽ, аԥсцәа днархаҳауа, акыр аамҭа аибашьра ахьахысыз дықәын, уажәымзар-уажәы дкаҳап уҳәаратәы. Ашьҭахь уи ахаҳә ахьыӃаз днадгылеит, иҽкамыжькәа.

– Даҭа, умшәан, ара сыӃоуп саргьы, ара!..

Аԥҭа Даҭа дахьышьҭаз днаиваҳаит, иашьа дипшаагәышьеит. Ара иаиыӃазгьы егьараан иубаргьы еицыршәаӡомызт. Уажәы инапқәа рыла дааигәыдирҕәҕәалеит.

Ѡыџьа аишьцәа ахаҳә ду иаважьын, рнапқәа еикәыршаны. Аӡәк маӡала акы иҳәон макьаназы, аха ииҳәоз уаѡы иеиликааратәы иӃамызт. Ѡыџьа аишьцәа, анык илыхшаз...

Уи иара ианиҳәо иуаҳар, баба, уеилагап. Ашьҭахь данааԥш, цәыҵлашьцарак аҿы дшышьҭаз ибеит. Шьоукы ихагылан. ИӃаз ҳәа акгьы изеилыргомызт... УбасӃан ауп ахәра ҕәҕәа аниаузгьы. Иварaҿы икаҳаз абомба аӃәырҷаха ихы иақәшәеит ҕәҕәала, иара уажәгьы унапы нҭашәо иӃоуп, аха дырхәышәтәгәышьеит. Изхысҳәааауа, баба, аҳақьым, ҳаҷкәынцәа рышьҭахьӃа ихьамҵит, иҭахазаргьы, ахәра ҕәҕәа рнылазаргьы.

Ацәажәара даҿын Шьаабан. Аҳақьым дӡырѡуан.

– Есааԥынра изцәырҵуеит уи ихьаа, абри аҿамаҿа анҵысуа. Ихы иҭалоит, игәы иҭалоит, идақәа еибархҳоит. Дыԥсуеит, дыбзахоит. Аус иур ауам, арыжәтә ижәыр ауам.

Абри ихы иаиуз ахәра абас дҟанаҵеит, деиланагеит. Уиаахыс иҵӡозеи, аха... Усҟан иашьа Даҭагьы дигәалашәоит, абжьааԥнеиԥш акәымкәан, игәы дыҵаланы...

– Иара дҭаацәарами? – дҵааит аҳақьым.

– Аиеи, баба, дҭаацәарагәышьоуп. Иԥҳәыс дыҟоуп. Ꙩыҵьа ахшара имоуп, абырфынҟәа. Иан рыцҳа, абни аԥхьан ихагылаз лоуп...

Аҳақьым иҵаулаӡаны даақәыԥсычҳаит. Инапы тыгә-тыгәҳәа астол иныҟәикшеит. Ихы ааирҵысит, аибашьра мцацәа иҟанамҵо иҟоузеи ҳәа аанаргауа.

–Баба, аҳақьым, акы еиԥшымкәа ҳшәыхәоит, ԥсыхәа амазар ацхыраара ҳазишәҭа. Дрыцҳауп, иан ида длымаӡам. Дыздыԥшыло ҳәа иҟоу иаразаҵәык иакәгәышьоуп...

– Иауазеи, ҳара иҳалшо зегьы ҟаҳҵоит, уи азы ҳхы ҳаигӡом, – иҳәеит аҳақьым...

* * *

Ақыҭаҿ ааԥынра анаауа оумашәоуп ишыҟоу. Уи гәоумҭарц залшома. Раԥхьаӡа атамаҟәеи аҳәасаҟәеи быбышбыбышӡа ишәҭуеит. Нас – аҳаҟәа. Ашәаԥыҵьаԥ аиаҵәара нарнубаалоит. Адәҟәа ашьац иаҵәҟаҟараӡа инрыҟәҳәҳәуеит. Ашьыжьтәи амырхәагаҟны, аҳаскьынҟәа ирхьынҳалоу аӡаӡа цәыкәбарҟәа, ираӡынԥсараха иуаркалеиуеит. Аҵараҟәа гәырӷьаҵәа иҷырҷыруеит, иҷырҷыруеит, еиҟәтәарак рымаӡамкәа. Адгьыл ахьыҟәԥсычҳауа ахылꙩа-ԥсылꙩа ахылҵуеит.

Аԥҭа иан ашҭа дҭоуп. Уантәи уа днеиуеит, уантәи уа днеиуеит, акы днадгылоит, дахәаԥшуеит, абри ааԥынразы аԥсабара аҽшеиҭанакуа дазхәыцуазшәа. Аха лгәы уеизгьы изымгәырӷьартә еиԥш акы еиларҳәыҵы иакушәа лбоит.

Аха убри аамҭазы:

– Нанду, нанду-аа! – ҳәа агәашә инҭҟьеит ахәыҷҟәа. Лара уахь дынхьаԥшит.

Агәарабжьара дыбжьалан дааиуан Аԥҭа, шьоукы ицны. Илура даҟәымшәо даабжьа-жьеит.

– Унан, уаама, нан? Убзиахама? Ушԥаҟоу? – днеиԥылан,

лнап хьахьақәа ҵыс-ҵысуа даалгәыдлырҕәҕәалашәа, ихы аалшьышьит, игәы аалшьышьит.

– Бымшәан, ди! Акы бацәымшәан! Сара акгьы сазгом шьҭа!..

Ахәыӌқәа наихьынҳалеит.

Ԥаԥхьа гәырҕьара хәыӌык нҭалеит ан лашҭа... Мап, уаҳа, иҟамлааит аибашьра! Аибашьра мышьҭацәгьа!..

ԤСҬҲӘАШК СҚЫҬА АХАНЫ

Ауха ашьхараҿы, ацаҟьа икыдтәаланы, имыцәаӡакәа иаршазшәа, ашара анаба, амра ахәы ҳаракы инавҵны, ажәԥан агәы иаҵәара аҳәиҵәҳәа ашәахәақәа наҵанаԥсеит. Аҳаскьын хәыӌқәа аӡаӡа цәыкәбарқәа ахьырхьынҳалаз икәалыкәаџьон шьыжь мырхәагала.

Саргьы сԥагылан, снаҵаԥшит ажәԥан гәыҭбаара, уаҟа зԥызцәа ирцәынхаз ԥсҭҳәак ахала ихын.

– Ди, бара мыжда, бара бнеир, ибдыруеи, дыбцәыԥхашьаны ибиҭар, – сеырҽеиуа саахьаҳәын, сан сналҿаԥшит.

– Нан, сара уа снеиаанӡа урҭ ахьцаша ицап. Сара усыхәамԥшыкәа, уца уара, уӌкәынами! Иамуӡар, ахантәаԥ иахь ухал, ма уи ԥсыхәак узиуп. Уԥхамшьааит, нан! – насаҭалкит лара.

– Ибзиоуп нас, сеиҭацахп, – исгәамырԥхаӡакәа агәашә сынҭыҵит.

– Умнеикәа умуааит, нан, умнеикәа! – аҵыхәтәаны лыбжьы нарҕәҕәашәа еиҭанасықәлыргеит.

Сара амԥаду хәарԥ-хәарԥҳәа инансыршәлеит. Аԥсҭҳәа еиқәара зхаԥаз еиԥш, сгәы маӌк ахәашьра кыдын. Ҭахымхарак, сҟәаҟәа икыдтәаланы, сышьҭахьҟа исыхон.

Иахьысҭахыз аҭыԥаҿы сыхрааӡрааиа сынкылсит.

Сыззышәарыцоз ауаԥы актәи аихагылаҿ акәынҭыԥс иахьимаз. Сышнеиуаз сылаԥш, аԥсызкԥы икаҭа еиԥш, иахьынасыршәыз, ашә иаҿаз асаԥаҭ ду ааԥынгылеит. Уи сыблақәа иааргәамԥхеит. Абаагәара иамышьҭыз сиԥызахан, сааҭгылт.

«Дмаацзар акәхап… Аха зны-зынла ауаа рацәаҩны ианибалак, абгахәыҷ еиԥш дынкылԥшны, дҵиҟәҵиҟәуа аҩныҟа дцалоит рҳәоит, дцазар?» – агәра сзымго, акантора аԥхьа ихыҵьгәыгәынӡа игылаз аҵла амҵахь сынхьаԥшит.

Сылаԥш наиқәшәеит, блуз еиқәаҵәак ишәҵаны, ихьча хылԥа цәыш ихы иқәыршәны, атәара зҿыназызкыз Быкыҷ. Иԥаҭақәа џьыԥхьӡа, иԥынҵа аҵаҟа зегьы рыҵаркын, хыхьтәи иқьышә рҵәахуан: иџьымшьқәа ила иҭассы, данынатәа, сгыгрыцәӡа снеидгылт.

– Ҟоҳ, Адгәа уоума? Бзиала уаабеит! Шәышԥаҟақәоу? – днасхаҵгылашәа ҟаиҵан, ҭаацәаныла ҳааҭиҵааит. Саргьы аҭак ныҟасҵеит. Аха аиҳаб иҟны ацәажәара, аҭаца қәыԥш сылҩызан, рацәак саманшәаламызт.

– Уԥсынҵры духааит, баба. Уараӡәк уоуп иааҳалҵыз. Ишьахәны аҵара уҵоит ҳәа саҳан, цәгьа сеигәырӷьеит. Ҳара акы ҳзумыцхрааит, аха… – сгәы рҟәандо днасыхцәажәеит.

Ҳҩыџьагьы ахәыцрақәа ҳарҭаргалазшәа, ԥыҭраамҭак ҿаҳҭуамызт.

– Уара, Адгәа, уахьааuаз абри ҳ-Баџьгәа џьаракыр дуҿаҳазар? – аҭынчра ааилеигеит Быкыҷ.

– Мамоу, дсымбаӡеит, – сҳәеит снацәкьарақәа рыла схахәы еиқәыртәо. Убасҟан ауп ианыздыр иаргьы, сара сеиԥш, Баџьгәа дшизыԥшыз.

– Абзиара збаша, уаҩы даниҭаху дибо дыҟоума. Ҩмчыбжьа нҭакәкәа инҵәарц егьагым иара сишьҭоуижьҭеи, аха имариа сымԥыхьамшәацт. Иумԥыхьашәаргьы акы шалҵуа удыруандаз, зегьы ухы иқәукрын, – игәы нырханы ацәажәара даҿын Быкыҷ. – Зны уаха ҳәа дуалацәҟәысуеит, уаха унеир, уаҵәы иҳәоит. Уаҵәы унеир – уаҵәашьҭахьҟа уирԥшуеит… Уусқәа кажьны, ашәарыцаҩ, ашәарах данаҩаӡо еиԥш, уишьҭазароуп. Саргьы шьҭа аус сызуам, суашәшәыроуп, џьара ҳауак ахь снықәԥшыр сҭахын, ҳақьымцәакгьы схы надсырбарын… – дааҭгылазшәа иун, инациҵеит: – Баба, уаргьы уи иакәхап узышьҭоу?

– Ааи, саргьы сыҿҳәара ааигәахеит, ҳџьамшқәа рықәнага сырҭозар ҳәа саан, аха… – наиаҭаскит.

– Ус ами, дад, уара ииашаҵәҟьаны изыцхыраатәу уоуп, ирзеилкаауазар, – иҳәан, акантора ҳаракы днадыпшылеит.

Акантора ауадақәа лахҿыхын, уаатәи аусзуӧцәа ашьчот иахоу агьежь хәыцқәа ахьымӧанырҵоз ирхылҵуаз ашьҭыбжь апенҵьыр икылкәрааны иааӧуан.

Амра ҽырбо аҽӧышьҭнаххьан. Ус, машьына ласык аҿыв-ҳәа агәашә апхьа иааин, ашәишәирбаҕь еипш, ашьҭахь наҳаранакын, ахы нышьҭакшәа аҽааннакылеит, нас иааз-қәыршәшәан, аҽааиҟаранатәит.

Амашьына аӧнуҵҟа, амашьынаныҟәцаӧ иварағ, хаҵак ихы бончаӡа сныкәпшит. Абар, избахьоу ахахәда еиқәзза! Уи Баҵьгәа иакәын. Амашьына дааҭыҵын, ихы ашә инкылеикын, аныҟәцаӧы акы наиеиҳәеит. Амашьына барбалқәагы гәырҕьаҵәа иныкәшьҭрааит.

Баҵьгәа ичаҟәӡа акы икызшәа анызба, сыблақәа гәырҕьара хәыцык нрыҵахәмарит.

Ари иику иара акәхап, дымпсӡазар шьҭа ишпасимҭари ҳәа сақәгәыҕны саахәыцит!

Шьыжьы аахыс зааира ҳазыпшыз, ишьапқәа баҕьа-баҕьа иргыло данааҳавала, ҳнеихаҵгылт.

– Уа шәтәақәа, Быкыҷ, уа! Шәабацои шәгыланы, – инапы наирххеит ҳашҟа, дааҭгылашәа иун. Аха нас, ижәӧахыр ҵаҵақәа наҳаиаирхан, иҿынеихеит.

– Уаалеишь, баба, ҳнаиацәажәап, – иҳәан, Быкыҷ дӧа-гылеит. Ҳаицны ҳҿынаҳхеит.

Шьоукгьы, убасҟан агәашә иааҭалаз, Баҵьгәа данырба, иццакы-ццакуа, рымӧа ҳашҟа инышьҭарҵеит. Урҭгьы уи илабара иашьҭазаарын.

– Шәаҳзаазгазеи аусура мшха, иҟоузеи?.. – иҳәан, уажә ҳаибазшәа, акасса ауада дахьыӧнагылаз днаҳалапшит Баҵьгәа.

– Дад, уажәыгь иузеилымкааци абри ҳара абра ҳаазцо, мамзар лафшақә уҵаауоу? – уи иажәақәа Быкыҷ игәы иналакьакьан, аҭак наииҭеит.

Баҵьгәа ибла гәыҕрақәа рпан умбаӡо, мцымзар ҵабырг рҳәарц рҭахӡамкәа, ҳахьгылаз ҳрымбозар еиҕьаршьо

иаахәыцәыхәыцәит. Ихиҿы асахьагьы мчыла иааирҧшӡар иҭаххеит, аха иамукәа иааицәыбзамыҟәхеит.

– Ҳара ҳзышьҭоу иаҳгараны иҟоу ауп, ҩажәи жәафынтә ҳаахьеит аӡаӡа ҳхьыжжы, иҟалазеи?.. – Быкыҷ иҽыркьакьаны даацәажәеит.

– Ишҧашәаҳамҭои, шәгарҭа ыҟазар... Уи азы ажәак аӡәы иҳарҳәарцгьы ҳҭахым, аха уажәы аҧсыӡ аӡы зҵабаз ҳаҩызахеит, ҳкассаҿ егьыҟам, – иҳәан, ҳахьгылаз ҳалақәа днархыҧшылеит, исҳәаз агәра ргамашь ҳәа, ихы цәҳәынтаҧсра ичабра нықәшьуа.

– Нас иахьала акгьы ҳаузақәыргәыҕуам?! – Быкыҷ иблақәа ааирлашьцеит, уи ауаҩ дахьихәаҧшуаз дкылблааауа.

– Ишҧашәзызури? Шәшаргәаҟуа сзымдыруа џьышәшьома, аха иахьаки уаҵәыки иаашәычҳа!.. – астол дзыдгылаз амгәа дынҭаҧшын, қьаад еилаҳәарак ахыцәкәкәын ианкны иааҭигеит. Быкыҷ егьшалымҵуаз гәеиҭазар акәхап, уаҳа мҳәаӡакәа, ашә ахь дынхьаҧшит адәылҵраз.

«Издыруада, џьара хәыцык аҟара ҭаҵәахны имазар, арҭ ндәылҵқәар, схала иасҳәап!» – сахькыдгылаз сгәы иааснаҭеит.

– Аа, абни игылоу сыҷқәыни иареи аҵара еицҭоуп, сыҷқәын иеиҧш дызбоит, сицхраар сҭахуп, аха иҟасҵарызеи, ҧсыхәа сзамҭеит... – инапы сықәкуа, жәаҟәандала сааигәалаиршәеит, ҳџьамшҧса ҳаҭ ҳәа акырынтә сыззнеихьаз. Аха иара зынзаҵәыкгьы днасыхәамҧшыцызт, ҽырмаҳа ҟаҵаны, сыгәхьаа мкӡакәа, дсывыҩрны дцалон.

– Уара, имамзар акәхап, акәымзар ариаҟара шҧаҳир-ҳәарыз!.. Баша ҳуауаӡа акасса ашә ҳзылагыларызеи, уашьҭан зны акы ҟалар аабап, – ҿааиҭит деиҩаҳаҳа, иқәацәӡа иӡырҩуа ашә илагылаз хаҵак, адәылҵра иҽазкуа.

Ҳаргьы аӡәаӡәала уи ҳнеишьҭалан, ауада Баџьгәа иааизынхент. Наҟ акы исҧырнагандаз изгалак ҳәа дҳашьклаҧшуан, ҳдәылҵра дахыццакуа уи дахьгылаз.

Пыҭрак ашьҭахь схы назқәыскра ҳәа акгьы сақәмшәо, сыхәдаџьал, Баџьгәа инапы нықәсызшәа, исыкәаҽны ашҭа сынҭыцт.

«Нан, иамуӡозар, ахантәаҩы иахь ухал, ма уи ԥсыхәак узиуп. Умнеикәа умуааит, уԥхамшьааит, шьҭа ухәыцым уара!» – сан илҳәаз ажәақәа аасгәалашәан, сӄәызгаӡа саатгылт.

«Сцап ахантәаҩы иӄынӡа, иӄалалакгьы... Исеиҳәогьы смаҳари. Уи уззнеиз азы зымҩа ухьеирԥшуам рҳәоит...» – схы нышьҭысхын, ашьшьыҳәа аканторахь ҭаа-ҭаа сынхьаԥшын, сҿынасхеит. Амардуан кылхха сыҩхалан, «Аколнхара ахантәаҩы» ҳәа ахьаныз инаҵакшәа, снацәкьарақәа рыла ашә атыгә-тыгә нахсырган, сныҩналеит. Ахантәаҩы иҭыԥаҿ дтәан, акы далацәажәо. Ашә сахьасыз имаҳазар ӄалап, аха саниба, днасхаҵгылан, снапы сымхуа, аԥсшәа насеиҳәеит.

Уи уаҩасак, абаакы, аха зхызҿсахьа ҳалалӡа иӄаз аӡәы иакәын. Акы сшаргәаӄуаз идырзар акәхап, саатиҵааит.

Сара азныказы саацәыԥхашьашәа саӄалазаргьы, исҭахыз атәы иасҳәеит имӡакәа.

– Ишԥа? Уажәраанӡагьы ишәимҭацкәану?! Уцаны арахь усызиԥхьи! Закәызеи, мшәан, дызҿқәоу!.. – ихы анынасықәик, сындәылҵит ашацаҳәа.

Баҵьгәа данцәажәоз, хара угылазаргьы, ибжьы улымҳа арчыхәчыхәуан. Сышнеиуаз, ашә саннадыххыла, ибжьы аасаҳаит аҩнуҵӄала:

– Ари – уԥҳәыс, ари – уҷкәын, ари – уара угарҭа... Ара унапы анҵеи! Аҳа, усҭеит!.. Уҿы иааҭшәаны иӄамлароуп. Удам здам... Иумбеи шаӄаҩы сышьҭоу рыԥсы ҵамҵамуа. Иуҭаху инцәыҵрыҳәҳәаны иуҭозаргьы иуадраӡом... Еҳ, убри у-Накәа лхаҵкы сцааит, иахьа ашьыжь инаҳлыркыз уажәыгь афҩы хаакәакәараӡа сгәы аршаҳәашаҳәуеит...

Иаасзымычҳакәа, ахьышәҭҳәа ашә анааимысԥаа, уа идгылаз ауаҩԥшь, ахьшь алақәа реиԥш илақәа камкамуа, ԥарақәак хыма-ԥсыма иҵьыбахь амҩа надирбан, иҽырҽеиуа, акгьы ыӄаӡамызшәа иҿаԥшылара ааирлахҿыхт, сыҩналаанӡа иоуз агәырҕьара иныԥшуа.

«Аҳиҳи, Баҵьгәа узыҳәан, абасоума уара аколнхацәа русмыш ԥара шырзушо...» – сқьышә иныкәххит, аха еиҳабык иауҳәарыз.

Уи, ашә ахьаасыртыз игәамԥхазар акәхап, илақәа ҭырзза,

ҿымҭӡакәа дсыхәапшуан. – Уԥнал арахь, уԥнал, Адгәа! – иҳәан, иҽыргызмалшәа, сышҟа даацәажәеит.

– Аԥхьангьы саалакԥакит, аха иҟаз уаргьы иубон, – дгәыбзыӷха, иаԥхьа иқәыз ақьаадқәа нарҳәы-аарҳәуа днаргәылалеит. – Ара иҟоу сара моу адикәангьы изеилыргом, – нациҵеит.

«Сԥарақәа сиҭомашь? Уажәраанӡа аԥсыӡ аӡы зҵабаз ҳәа дықәгыланеи!» – аасгәаахәт.

– Уи уашьҭан, уажәы ахантәаԥы дуԥхьоит! – сара стәала сҽаарԥагьашәа сындәылҵит.

– Сароу?.. Ахантәаԥы уҳәама?.. – акы неигәыдысҵазшәа, днасышьклаԥшит.

Амра акыр аҽышьҭнаххьан, ажәԥан казказра иаҵаланы. Аха сқыҭа иахыкны иныхшәалаз аԥсҭҳәа хәыцҳы, ԥҳәаҟәак иаҟараны, нахьхьи џьара ашәшьы ҟанаҵон. Уи сқыҭа ԥшӡаҿҭәи аҳауа цқьа аҵасуа, уара ара иуҭыԥым ҳәа анаҳәозшәа збон сара сахьахәаԥшуаз, Баџьгәа ишибоз сыздырам аха...

АЗЫԤШРА

Амԥақәа ахьеихагалоу ҳгылоуп. Анахь ицогьы дубоит, арахь ицогьы. Амашьына ласқәа афи-сиҳәа ииаҟьоит. Ауаа цҵакуеит. Шьоукы ҳаԥхьа иҟоу амагазин дуқәа инрыԥналоит, инрыԥнысуеит. Сара сылаԥш кыдырхаланы убарҭ сырзыԥшуеит.

Аха убри аамҭазы:

– Назиа! – схәеит сара, сыбжьы ныҵакны. Сашьа иахь сынхьаԥшит иаргьы дгәеиҭаразы, иаргьы дибаразы, даахьаԥшразы. Иаразнакала сахьгылаз самкуа саақалеит. Аԥнынтәи санаауаз сан шаҟантә дсыҳәазеи, нан, џьаракыр Назиа дубозар угәыҽаныз ҳәа. Аа, абар, ларгьы дахьызбаз. Сашьа акгьы имаҳаӡазшәа, иблақәа ырлашьцан инасирбеит.

Сара уи дысцәыӡыр ҳәа сшәан, сашьагьы игәхьаа мкӡакәан, ахьышәҭҳәа аулица снангылт.

– Назиа! – сыбжьы насыргеит еиҭа. Аха убасҟан аҿывхәа машьынак ниаҟьан, сыбжьы аман иныҟәхәаша ицеит.

– Назиа! – ҩаԥхьа акгьы агәхьаа мкӡакәаны, аимҟьара схы иасырхәарц шьаҿак ааҟасҵон еиԥш аан, сышьҭахь ала смахәар нҭарсны инҭырҳәыцаа ишҟа саахьаирԥшит аӡәы. Схы ҩышьҭыхны снеиҿаԥшызар, сашьа иакәын, дқәацәӡа.

– Назиа дубома, Хәыта, Назиа! Ее дахьнеиуа! Уԥши, арахьтәи аганахьала.

Уахь сеихон, аха иара соуишьҭуамызт. Сара сыҩны сналыхьӡаны, даахьарԥшны сналацәажәар сҭахын, сналыхәаԥшыр сҭахын. Дсымбеижьҭеи иҵӡозеи? Илыԥсҭазаашьоузеи Назиа рыцҳа? Сашьа сицәцар ҳәа дшәошәа смахәар кны, абри сара сахьԥшуа ахь дыԥшуа, ҿымҭӡакәа дгылан деихашәаны.

Назиа лани лареи аулица нымҩахыҵ наҟтәирахьтәи атротуар ианыланы инеиуан. Уажә иаҳа иаҳбарҭан, ҳаблақәа ҭраа ҳахьгылаз.

Урҭ еиԥшны, маҭәа еиқәаҵәақәак ршәын. Аха Назиа илшәыз лкьаҿ хәыҷы ахәдаҿ иԥшӡаӡа ашкәакәа авҵыҳәҳәон. Уи леиԥка ҭшәеи хыхь илшәыз лкьаҿ хәыҷи цәгьа илнаалон. Рышьхәақәа паӡа шьапымҭәақәак лышьан. Ҳара ҳҟны даныҟазгьы ас акәын лыҽшеилалҳәоз. Уажә лан длываҕәҕәа днеиуеит.

«Иаазгазеи? Иҟарҵозеи араҟа? Изышьҭоузеи?» – сгәы иааснаҭеит.

Урҭ ари ақалақь хәыҷы рацәак иацәыхарамкәан инхон. Сара уахь акырынтә сылгахьан Назиа. Урҭ анцәа ишиҳәара инхагәышьоит. Акы иазхьуа иҟам. Назиа дышхәыҷӡаз инаркны абри ақалақь аҿоуп дахьыраазаз. Уи данцәажәоз ианакәзаалакгьы абри ақалақь хәыҷы аӡбахә акәын илымаз. Араҟа аҵара лҵон, араҟа илызхаит, уи агәыблра лымазар акәхарын.

– Аԥсра шәықәшәандаз шәарҭ!.. Аԥсра шәықәшәандаз! – сашьа, гәаҕк дыкны дшагоз удырратәы, даақәыԥсычҳаит. – Уаала арахь, – иҳәан, сааирхынҳәит.

Сашьа иҩызцәеи иареи неихәаԥшы-ааихәаԥшит. Сашьа-

гьы егьимҳәеит, егьыртҕгьы аҟәҿырымҭит, иҟалаҟәаз зегь еилыркаазшәа. Урҭ руаӡәы сашьа изааигәаӡаҟәаз дреиуан. Сара ҩапхьа сгәы иамукәа сышьҭахьҟа сынхьапшит, аха Назиа лани лареи уажәшьҭа иубарҭамызт, амҩа ианыз ауаа рыжәпара иналаӡ ицахьан.

– Ҳдәыҟәшәҵа шьҭа, ҳаззыпшузеи? Џьара акы ҳнацҳап, – иҳәеит сашьа. Уаанӡагьы уи хәыцык аҟара иалацәажәахьан. Иааҟәҵәиааит.

Апарк ҳныҵсын, иаша ҳапхьа иҟаз арестораан ҳнымналеит. Шьоукы ана итәоуп, шьоукы ара итәоуп. Амузыка абжьы хааӡа иҩныҩны ицоит.

– Ҳабатәаари? – сашьа иҩызцәа днарҿапшит.

– Абна иаҳа иманшәалоуп, иагьҭацәуп, убра ҳтәап, – рҳәан, аԥенџьыр азааигәарашәа иҟаз ҭыԥк аалырхын, ҳнатәеит. Сара зегь ҿыцбарах избоит сзышьцылам аҭыԥ аҟны. Астолҟәа еилыргоуп ицҟьаӡа. Ашәҭҟәа ҩнагылоуп. Зегьы ахаара рыҵоуп, зегьы ахаара рнубаалоит.

– Ишәфозеи? – лапхьа ԥыраҳәа шкәакәа хәыцык аҭаны, деинаалаӡа, ӡҕаб ҟәыԥшӡак дааины дааҳадгылеит.

– Иаҳфарызеи, уара? – сашьа иҩызцәа днаразҵааит. Нас илаԥш урҭ инырхиган, иаархаашәа аӡҕаб дналыхәапшит.

– Ишәымоузеи фатәыс?

Лара акакала инеиҟәылԥхьаӡеит даҿамхаӡакәа.

– Ибзиоуп, – иҳәеит сашьа, иаҳҭахҟәазгьы налеиҳәеит.

Иаразнакала астол аахиеит.

– Ҳазынтәыкгьы анцәа ҳаигумырхан!..

– Ҳазынтәыкгьы бзиа аамҭа ҳамазааит!..

– Ҳазынтәыкгьы ҳахьыҟазаалакгьы ҳаицәумырӡын!..

Аҵәаца ԥшӡаҟәа, урҭ аҵәаца шьап кьацәҟәа зны иҭацәуан, икеикеиуа иааҟәгылон, аха нас дырҩагьых иааҭәуан.

Сашьа уаха, ҽаамҭанык еиԥшымкәа, аҩыжәра игәапхошәа дыҟан. Иржәыцыԥхьаӡа, иаҳа илахҿыххон, алаф рҳәон. Сашьагьы хьаа змаӡам аӡәы иеиԥш акәын дыштәаз. Сара уиаҟара исыдырцаломызт, аха изжәыз ахәыцы сҿыҟәлан, сӡамҩаҟәа еилшаауа сҟанаҵеит.

– Аԥсуа ашәак ҳҳәар иҟалои?

– Иҟалахуеи!

– Да, ицәыргеи, Хәыта, ани ҳашәа!

Сашьа иҩызеи иареи бзиа ирбоз ашәак рыман. Уи аҵара ианҭазгьы еицырҳәалон. Уи ашәа шаҟантә дазхьаахьааз сашьа, аха иара ишиҭахыз еиԥш ицызҳәоз дахьимамыз аҟынтәи иҳәаломызт аҩны. Уажәы иҩыза гәакьа даниба иаацәыригеит. Абжьқәа хааӡа, игәыкӡа, еинаалаӡа, аха рацәак имырдуцәакәа азал иныҩналеит. Зегь ҳара ҳахьтәаз ахь рлымҳақәа нкыдырҵеит.

Аԥсуашәа! Аԥсуашәа! Улахҿыхӡа, угәыкӡа! Ааԥынра уаҩызоуп уара, ааԥынра иациуа ашәҭқәа уреиԥшуп уара!

Ахәыҭаҩы, уи аӡґаб қәыԥш, уажәраанӡа араҟа иаҳхагылаз, алаф зарҳәоз, уажәы насҭхашәа дгылан арахь дааԥшуан, ҳара ҳҟынтәи акы лгәы ишахәоз удырратәы. Сара сыбӷа аҟәардә инадҵашәа стәан, хәыҷык сышьҭахьҟа снаскьаны. Уеизгьы изжәуамызт. Сшыԥшуаз акәымкәа, лара сышьҭахь ала дааины, лҽааларҟәашәа, слымҳа лхы надылкылеит. Лышҟа санааҳәуаз, лхахәы ԥшқаӡа сӡамҩа инахьысит ирчыхәчыхәуа. Духь фҩыкгьы сԥында инҭасит ихааӡа.

– Ани аҷкәын дызусҭада? – дҵааит лара.

– Дарбану?

– Ани агалстук зыхәда иамоу!

– Уи сашьа иоуп, – сҳәеит сара.

– Уи иватәоу дызусҭада? – дҵааит еиҭа.

– Дарбану?

– Ани зхахәы рҳәашәа иҟоу, акьаҿ цәыш зшәу…

– Уи сашьа иҩыза иоуп.

– Ибзиоуп, уашьа аус абеиуеи?

– Сашьа ҳқыҭан аус иуеит, дырҵаҩуп, – сҳәеит сара.

– Уашьа дыбзиоуп, анаалашьа бзиа имазар ҟалап… – Убасҟан лара лхылҿсахьа иҵегьы иааԥшӡахазшәа збеит.

– Аиеи, дыбзиагәышьоуп, – нлаҭаскит сааԥышәырччашәа.

Азал аҟынтәи шьоукы, ҳашәа ргәаԥхазар акәхап, агәырқьҳәа инеиныррҟьеит. Ахәыҭаҩы дқашә-қашәо, наҟ лҿыналхеит.

– Ани иуалҳәоз закәыз? – аҷкәынцәа аҵәы налаҵашәа инасықәрыԥсеит. Сара, уи самаԥхашьан, зымҩа сынхьаԥшит.

Амузыка анаҳәа, ҩыҵьа-ҩыҵьала, уи абжьы иақәыршәаны, ршьапқәа неихго иныҟәлеит. Пҳәызбак лыбжьы хҵаны ашәаҳәара даҿын.

– Уаала, ҳаргьы ҳкәашап, – иҳәан, дҩагылеит, иҩыза иахь дынхьаԥшшәа, сашьа.

– Уаала, – иҳәеит егьиргьы. Дҩагылан, ҳавараҿы итәа-ҟәаз аӡӷабцәа рахь иҿынеихеит, руаӡәы акәашарахь днеиԥхьарц...

– Саҭамзааит, аха... – сашьа иҩыза даахырхәашәа иуит урҭ аӡӷабцәа рҟны, ишьапқәа неидыԥсаланы.

Еиқәтәаарак амаӡамызт амузыка абжьы. Шаҟа абжьы хаа еилаԥсозеи, шаҟа еинааланы игозеи!

Сашьа днеин, ахәыҭаҩы дналыдгылеит. Уи ак леиҳәоит маӡала, ак леиҳәоит, ларгьы лхы лырҵысуеит. Дшылакҩакуа збоит. Ҳаицыкәашап ҳәа леиҳәазар акәхап. Аха уеизгьы дызицымкәашои? Дицкәашар иҟалои? Аха нас еиманы иныҟәлеит. Сара сыблақәа ҭраа урҭ сырзыԥшуеит. Убри акәа-шашьа здыруазар, саргьы скәашарашәа сыҟоуп.

Аӡӷаб лызнапык кахәхәа, ишкәакәаӡа, сашьа ижәҩахыр иқәкуп ҭынч, егьи лнапы татаӡа инапы иануп, иҳаракшәа иахьику. Сашьа иимбац, аха иҭынчуӡиа хәыҷык дхыԥшылошәа, лыблақәа дырхыԥшыло, маӡа-маӡа ак лаҳәара даҿуп. Зны-зынла еилаарцыруа икнаҳау алиустрақәа рахь дҩаԥшуеит. Лара зны дԥышәарччоит, зны ус диҿаԥшуеит ҿымҭӡакәа, абарҭ ибла қаруақәа рҟны ибзиаӡоу акы лбазшәа.

Сашьа ас игәарԥханы аӡӷаб длыцкәашо зных ада дсым-бацызт. Усҟан иара аҵара дҭан. Сабшак аҿны иҩызцәа иман дааит аҩныҟа. Ҩыҵьа аӡӷабцәеи ҷкәынаки иареи ракәын иҟаӡазгьы. Аҷкәын уажәы абни аӡӷаб илыцкәашо иакәын. Сашьа уи избахә есымша иҿакын, дшыҷкәына бзиоу, аҟаз-шьа, ацәаҩа бзиа шимоу ҳәа, аха иареи сареи убри ауханӡа ҳзеибадырӡомызт. Саб дыҟаӡамызт аҩны. Сани сареи ҳааицхыраан, иҳалшоз ахәыҷы ала астол ааҳархиеит. Агәы-лацәа еизеит, ихәмарт, иччеит. Ианеимпы, сашьа арадиолаҟны апластинка нахаиҵан, – аҳа, шьҭа ҳкәашалап, – иҳәеит дҿаԥха-ҿаччо.

Аҵх акыр цахьан. Урҭ кәашон, уаха шаанӡа иуркәашозаргьы икәашон. Сан урҭ рыкәашашьа џьашьаны дрыхәаԥшуан.

– Нан, ари закәытә кәашароузеи?

– Ди, ақалақь аҿы абас ауп ишыкәашо, – иҳәеит сашьа.

– Шәкәашала, нан, шәкәашала, – лҳәан, сан лхы рҵысуа дындәылҵит.

Урҭ кәашон иласӡа, илахҿыхӡа, игәырӷьаҵәа. Сан уажәы-уажәы дааԥналаны, днарыхәаԥшны дцон.

Ауха, урҭ анышьҭаҳҭца ашьҭахь, сан лыбжьы рмаҷны сашьа диазҵаауан:

– Нан, ани узыцкәашоз аӡӷаб дызусҭадаз?

– Уи ҳара дҳацҭоуп, – иҳәеит сашьа, ихы ларҟәны, ҵаҟа дышьҭаԥшуа, уажәраанӡа иҵәахны имаз маӡак сан иҵылхызшәа.

– Цәгьа дыбзиоуп, нан, уи аӡӷаб...

– Ааи, дыбзиоуп.

Убри нахыс сашьа ақалақь аҟынтәи дааицыԥхьаӡа, сан ҭахак имҭо диазҵаауан:

– Дышԥаҟоу, нан, уи аӡӷаб?.. Аҵара дызҭаз далгахьоума? Дабадәықәырҵеи? Иарбан қыҭоу? Аҭаацәа бзиа лымазар ҟалап!..

Сан уи лызбахә лҿакын есымша. Уи илҭахын убри аӡӷаб лҭаацәаеи ҳареи ҳаибадыруазарц, аиҭанаиааира ҳамазарц. Аҭӡаҟны, сашьа ипатреҭ ахьнаҳаз, мышкы иара даны-ҟамыз, даалаган уи аӡӷаб лԥызцәаеи лареи еидгыланы иҳамаз апатреҭ наган инавакналҳаит. Нас уи дахәаԥшуан, иааиуаз агәылацәагьы идлырбон икныхны, абри аӡӷаб дышԥажәбои, дышԥашәгәаԥхои ҳәа. Аха сашьа уи аус уиаҟара далацәажәомызт.

...Сашьеи уи ахәыҭаԥ ӡӷаби акәашара иаҿын ҭынч-ҭынч, акы иалацәажәо, амузыка абжьы ршьапқәа ақәыршәаны. Аха убасҟан убри сашьа дзыцкәашо Назиа лакәызшәа сыбла иныхгылеит. Ҵкы ԥшӡак лшәушәа, деинаалаӡа, дыԥшӡаӡа, лыхцәқәа ԥаны лышьҭахь икыдушәа. Избоит абар зны лара дычҷошәа, зны иара дычҷошәа. Рычҷабжь гәыкӡа аԥсабара иаҵәара иналаба ицошәа. Сара урҭ среигәырӷьоит, сгәырӷьара ҳәаак амаӡамкәа.

Аха убри аамҭазы:

– Ахәыҭаҩы! Ахәыҭаҩы! – абжьы иаагаз схәыцрақәа зегьы саарылырхит.

– Саҭамзааит, – лҳәазар акәхап, днеиҧырҵын, уахь лҿыналхеит лара. Сашьа акыраамҭа уи длышьҭаҧшуа дгылан. Нас дааины днаҳадтәалеит.

Сашьа иҩызеи иареи рыхқәа неидыркылан, маӡажәак неибырҳәан, ихаибарччеит.

Сара аҧенџьыр ахь сынхьаҧшит. Назиа убра дадгыланы, маӡала абрахь дҳазкылҧшуашәа сгәы иааснаҭахит. Абрахь дзымааиуашәа. Аха Назиа уа дадгылаӡамызт. Адәахьы еилашәшәхьан. Амала алашарақәа аркымызт иахьабалак. Аҵәажәашьҭыбжьқәа гон, амҩа ианын ауаа, иныҟәон.

– Уҭахызар уца уара, уҧсы ушьап, ҳара уажәыҵәҟьа ҳнеиуеит. Ацаҧхақәа ахьыҟоу умдыруеи? Уи аҧҳәыс илоуҳәар иулҭап… – инасабжьыргеит.

Ашьшьыҳәа сҩагылеит. Ауада сныҩнысын, аресторан ашьҭахьтәи ашә ала сындәылҵит.

Абар, шьҭа хымшуп ҳара ари асасааирҭаҿы ҳаҟоужьҭеи. Ҳраион аҿтәи ашколхәыҷқәа аиҧыларақәа ҳаман ампыл асразы. Сашьа дҳацааит ҳанааuаз ҳашкол аҟынтәи. Уи хылаҧшра ҳзиуан. Сҩызцәа зегьы уажәы аҩныҟа ицахьеит. Аха ҳаргьы уаҵәы ашьыжь ҳцозар акәхап. Иахьа сашьа иашьцәа ахьибаз акәу здырхуада, уиаҟарагь ус ҳамамызт, иеааникылеит.

Асасааирҭаҿы итәаз аҧҳәыс ацаҧхақәа аалымысхын, ҳуада хәыҷы сныҩналеит. Уаҟа ҩ-каруаҭ лаҟәқәаак гылоуп еилырганы. Стол хәыҷыки ҟәардәқәаки урҭ рыбжьара игылоуп. Аҧенџьыр ҭбааӡа, иаша ақалақь иалаҧшуеит. Алашара акуп. Снеины астол снадтәалеит.

– Нан, Назиа џьаракыр дубозар угәуҽаныз! Иудыруеи џьара дубаргьы?.. – лҳәон сан, сашьа џьара дцарцы амҩа даннықәлоз.

Аресторан аҟны иадырҳәоз амузыка абжьы уажәыгьы слымҳа иҭасуашәа сыҟоуп. Слымҳақәа еимлагәа икны саҧхьа астол аҟны иқәыз ажурнал сахәаҧшуа сыштәаз ауп ашә шааимҟьаз.

Сашьа иҩызцәеи иареи агәгәа рыхга иааҩналан, сашьа акаруаҭ аҟны днадыртәан, дара ндәылҵны ицеит. Урҭ ара ақалакь аҿы инхозар акәхарын.

Сашьа ихы кны дтәоуп, ҵаҟа дышьҭапшуа, дхьанҭаӡа, уихар дузышьҭымхыртә еипш. Иԥсыԥ игәаҵанӡа иганы даақәыԥсычҳаит. Нас, ихы ҩышьҭыхны днасыхәаԥшын, дындәылҵны дцеит, сара уажәыҵәҟьа сааиуеит ҳәа насаҳәаны.

Сыԥшуп, сеиҭаԥшуп...

«Дабацеи, мшәан, абри абрысҟаамҭа? Днызкылазеи? Ижәны дыҟоуп, џьара акы имыхьуандаз?..»

Аԥенџьыр садгылаы ҵаҟа сыԥшуеит. Зымахәқәа еилышьны игылоу ашәаԥыџьаԥқәа ирылыԥхоит алашарақәа, амашьынақәа рышьҭахьқәа кәикәиӡа ииасны иахьнеиуа збоит.

Сгәы иамукәа сындәылҵит. Иахьабалак ҭынчроуп. Аҵх акыр ицахьеит. Зегь шьҭалахьеит, зегьы ыцәоуп.

Акаридор снызжьысын, илакьы-лакьуа ҵаҟа илбаагаз амардуан слаҿаԥшит. Икаууа, еергьҳәа ҵаҟа убоит, ашахмат асырҭатә ҕәы еиԥш еилыҕрааӡа.

Анаӡараҿы, иахьаанҵәоз, акәакьахьшәа аҭӡы ибҕа адҵан, изшьапык амардуан акьыԥшь аҟны иаҿакшәа дгылан сашьа. Иаԥхьа зхы ларҟәны игылаз аӡҕаби иареи рыгагақәа рывараҟны иубарҭан. Сара уи аӡҕаб иаразнакала дыздырт. Ахәыҭаҩы лакәын, уахантәарак иқәгьежьааны ҳамаҵ зуаз. Аха уажәы аҽа маҭәақәак лшәын. Лыҵкы ԥшӡа, џьемпыр ҟаԥшьык ақәҵаны, шьаҵатәы шкәакәақәак лышьан.

«Хәыта!.. Хәыта сымҳәеи!.. Арахь!.. Арахь уааԥши! Иумаҳаӡои?.. Хыхь!.. Дарбану узацәажәо уаҟа? Дызусҭада? Дабатәида? Уааԥши арахь, уааԥши! Илоуҳәо закәызеи?» – сыҳәҳәарц аԥсык ауп иаасыгхаз. Иаразнакала цәымыҕхарак насысит, сааилнашьааит. Ахыкәалаа еиԥш, акгьы агәхьаа мкӡакәа амардуан сынҭаландаз аасгәахәт, шьаҿак ныҟасҵеит, даҽакы, абар сынҭалоит скәалааауа, аха сҽааныскылеит, сшьапышьҭыбжь раҳар ҳәа сшәазшәа, акакала инеихго, сышьҭахьҟа сынхьаҵит.

«Дызлацәажәоз Хәыта уи аӡҕаб? Илеиҳәоз закәыз

уеизгьы?» – схы еимлагәа икны, астол сшадтәалаз ауп дшааҩналаз сашьа.

– Уажәыгь умышьҭалаӡаци? – иҳәеит иара, аха сара схы сагьымҩахеит.

Акәакьаҿ икҿагылаз ашифанер аԥхьа иҭасаз асаркьа ду днаныԥшылеит. Иблақәа ҭыгга дыҟан, хаха-хымш дмыцәаӡацшәа, ихахәы еилажәжәа, иблуз ԥыртланы, игалстук калкало, ихьырвырӡа, азыбжак икьаҿ адәаахьала иақәын. Инапы ихы иналишьит, ихаԥыцқәа аҿҿаҳәа инеихаирҕәҕәеит. Нас дааин, дшеилаҳәаз абықҳәа акаруаҭ иеныл аижьт.

– Назиа?.. Бабаҟоу, Назиа?.. Бзакәытә уаҩытәыҩсоузеи абри бара?.. Абри бара уаҳа акагь шԥабзеилымкааyеи? – ахчы аашьҭихын, еимлагәа ихы инақәиҵеит. – Назиа!.. –даҽа зны, ҩынтә раҟара исаҳартә еиԥш иаагеит уи ибжьы.

* * *

Дыжәдыруоу шәара Назиа? Назиа ԥшӡа, уи ҳара ҳ-Назиа? Мап, дышәзымдыруазар ҟалап. Илылыжәдыраагәышьозеи? Шәара моу, иара саргьы дсыздырӡомызт. Аха дыҟазаарын ӡгабк, ӡгаб қәыԥшӡак, абри ақалақь хәыч аҟны, аԥсҭазаара макьана цқьа еилкааны иззымдыруаз, ашьыжь иныҵхахоз амра еигәырҕьоз, ашәҭқәа иреигәырҕьоз, ааԥынра абзиабара змаз. Уи сашьа дидыруазаарын.

Аха уахык, ҳшымгәыҕӡоз:

– Еи, аԥшәма, аԥшәма! — аҿыҭбжьы аагеит агәашә аҟынтәи, нас – амашьынақәа рсигнал бжьқәа еиқәырццакны. Акы ишазҳәаз ҩашьомызт. Ала зны ԥхьаҟа ицо, зны – шьҭахьҟа, митәык абазшәа, ҿааихак ҟанаҵомызт.

– Аԥшәма, уҟаӡами, аԥшәма?!.

Амашьынақәа рылашара аԥенцьыр асаркьа иалԥханы, иаша сахьышьҭаз иааҩнаԥхеит.

– Ауп, сасцәақәак ҳҭааит ҳәа сыҟоуп, змоурахә мыӡша! – саб дҩагылеит.

– Еи, бара, бгыли! – сан лахьгьы ибжьы наиргеит. Саб дындәылцит. Саргьы, ажәжәаҳәа сҽааиласҳәаан, снаишьҭалеит.

Алашарақәа аацәеит.

Агәашә аҟны ҷкәынак дгылан, маҭәа еиқәаҵәала деилаҳәан, ихәда агалстук аҭаны, иблуз шкәакәа аҵыԥшуа, рацәак дауцәамкәа.

– Хәлыбзиа, Кәана! Ҳнаушьҭуама уахь?

Сара иаразнакала дыздырит. Уи сашьа иҩыза иакәын, ҳаҩнгьы дааихьан.

– Иауазеи шәаасмышьҭкәа! Иҟоузеи? Бзиароума? Цәгьароума? – саб азныказы иааицәымӷхеит.

– Бзиароуп, Кәана, бзиароуп!.. Агәырӷьараз, аҭаца мшы!.. Зеиԥш дыҟаӡам аҭаца!.. – иҳәеит уи. Ижәны дшыҟаз ҩашьомызт. Уажәрааӡа икьаҭан иҟаз амашьына лашарақәа аԥыр-қьҳәа иаакит. Ҳкәасқьа илашаӡа инагәыдыԥхалеит. Рыбжьқәа ныхҵаны, ҳнашәышьҭроуп, хнашәышьҭроуп рҳәарашәа, иаадырӷызит. Амашьынақәа рҟынтәи ацәажәашьҭыбжьқәа гон.

– Еҳе, аҩызцәа, шәҭал арахь!

Саб ҿымҭӡакәа, деиҵаӷәӷәа, дадырсызшәа дгылан, урҭ дрыхәаԥшуа.

Иаразнакала алахҿыхра нықәлеит адәы. Уи аҷкәын саб днаскьаганы ак иаиҳәон.

Амашьынақәа нақәацеит. Аӡәы агәақь-агәақьҳәа хынтә инеиқәрццакны дхысит.

Агәылацәа еизеит.

Гәырӷьаран, нас ишԥаҟаҳҵарыз!..

– Аҭаца мшы! Аҭаца мшы!..

Сан илыдырныҳәалон, саб идырныҳәалон.

Аҭаца акасы лхаршәны, ауаҭах аҟны дыкҿагылан, лхы ларҟәны, деинаалаӡа. Сабаанагеи, иабадгьылу ҳәа лгәы иаанамго дыҟамызт, аха иуазҳәагәышьодаз.

«Дызтәыдашь, анацьалбеит? Дабатәидашь?» – сан уажәыуажәы ауаҭах дыҩналаны длыхәаԥшуан, дгәыдылкылон аник леиԥш, нас ддәылҵуан, деиҭалызхәыцуан, еснагь зыӡбахә лымаз уи аӡӷаб хәыҷы лакәызшәа лбон, аха уи лакәмызт. Уи ахьлакәмыз хәыҷык аҟарагьы лгәы еихьнашьуазаргьы ҟаларын, егьылҳәомызт акәымзар.

– Дышԥаԥшӡоу, дышԥаԥшӡоу? Иаргьы дыԥшӡан, аха иара иеиҳа иԥшӡаз дааигеит! – алаф рҳәон аҳәсахәыҷқәа.

Сашьа уеизгьы арахь даазышьҭхуадаз, џьара аацрак давагылагәышьазар акәхарын, дшәаԥырҳаԥуа, митәык ҟаицазшәа.

Сан дгәырҕьон, избанзар, ҳаԝнаҭа ӡҕаб дыԝнаӡамызт, уажәы аӡҕаб дыԝналеит дкашә-каҷо. Сабгьы дгәырҕьон, уи игәырҕьара ҳәаак амаӡамызт. Саргьы сгәырҕьон…

Шықәсык анцы ҳаԝнаҭаҿы агара цәырыргеит, уи агара – сара сзааӡаз, сашьа дзааӡаз. Уаҟа ахәыҷы дгаран лыблақәа ҭыхәхәа, сашьа иеиԥшыз. Сан дадтәалан, лхахәы ӡышӡа, иахьа хәлаанӡа уи агара рцысуа. Ҳара ҳандәылцны ҳцон ҳазынтәыкгьы, шьыбжьышьҭахь зны ҳаагәарлон. Сашьа дгәырҕьон маӡала, Назиагь дгәырҕьон, саргьы сгәырҕьон. Ахәыҷы илызҳауан, дбыжәгәаламуа сашьа диԥыло далагеит аусурахьтә данаауаз. Лнапқәа рхахо, лыблақәа лхаччо, лаб шиакәыз лдыруазар ҟаларын.

Диазцаауан:

– Акамфеҭ сзааугама? Апечениа сзааугама? Атаԥшьқәа сзааугама?

– Зегьы-зегьы бзаазгеит, зегьы-зегьы, – иҳәон иара. Ашҭахь дынхьаԥшуан. Саб дтәамшәа анибалак, даашьҭихуан. Хыхь дааҳаракны дналыхәаԥшуан, длеигәырҕьон. Дахьыҟазаалакгьы акы лзаамгакәа дааӡомызт. Сан урҭ лныҳәон, наунагӡа еигымхарацы илныҳәон. Аха…

Аха сашьа уажәы деиқәшьшьы, ауада дыԝнагылан аҽеилаҳәара даҿын. Асаркьа днадгылеит. Акыраамҭа дадгыланы дахәаԥшуан, ариабжьарак иҿаԥшылара аҽешеиҭанакыз гәеиҭозшәа. Иблақәа ҭыгга иҟан, хәыцрак ишаркараз рнубааларатәы. Ихахәы зымԝа иныԥхьеиҳәеит. Асаркьа авараҿы икнаҳаз Назиа лпатреҭ днахәаԥшын, иаарҳәны иныкнеиҳаит. Ашьҭахь, уи иацәыхарамкәа икнаҳаз, Назиа ҳаԝны дыԝнагалаанӡа, сан есымша зыӡбахә лымаз аӡҕаб лпатреҭ дахәаԥшуан, быгәнаҳа шԥасықәшәеи бара, аҭыԥҳа гәыраз, бабаҟоу уажәы, ибыԥсҭазаашьоузеи иҳәарашәа. Аха лара дшааԥшыц дааԥшуан ҿымҭӡакәа, лыблақәа

еихмырсыгьӡакәа, наунагӡа ишҟа абас даапшларц лҭахызшәа.

Сашьа ишәҟәқәа аақәхны, сара сахьгьы дхьамԥшӡакәа, ихы наиқәыршәны, ашацаҳәа дындәылҵит. Снаишьҭапшит, аха ицашьа ԥшӡамызт, ашҭа дықәлан дахьнеиуаз.

– Нан, уагымхааит, – лҳәеит сан. Ахьшәҭҳәа сышәҟәқәеи стетрадқәеи ааизыскын, сындәылҟьеит.

Назиа дцеижьҭеи абас ауп дшыҟала Хәыта. Ҳала-цәажәараҵәҟьагьы игәаԥхом. Ҳара ҳаҩнаҭаҟны зегь реиҳа Назиа лакәын ҳаҭыр зқәаахҵоз. Аха ҽенак ашкол ахьынтә ҳанааи, Назиа аҩны дыҟаӡамызт. Сан илҳәо лҿамшәо дтәан.

– Ара дсымбароуп уаҳа, ара дсымбароуп уаҳа! Ишԥыкәу сҳәатәы хамҵакәа дышцаз? Закәызеи, мшәан, иҟалҵақәо, лхы иааҭашәар, дындәылҟьан дцо!.. – Сашьа цәгьа даргәааит уи. Инапы аҕьеҩҳәа астол иныҟәикшеит, ихаԥыцқәа аҿҿа нарыҵгеит. Ауаҭах дазкуамызт. Уи игәаԥхомызт Назиа лыхҭашәаракәа. Аха уажәы Назиа дыҟамызт аҩны.

Хәытеи Назиеи аимакқәа раухьан уаанӡагьы. Шаҟантә исаҳахьаз, сара ара сахәарҭам, сара ара сахәарҭам! Ҳанбанӡатәазаари абас мацара, ҳаблақәа хҩаны, абри абнараҿы? Иубои араҟа? Да, уазхәыци цқьа? – ҳәа лҳәоны.

Сашьа ианакәзаалакгьы ақыҭа бзиа ибон. Зегь хаарак рыҵан араҟа, зегьы ибзиаӡаз акы рнибаалон.

– Абри лан лыбз лыҵазар ҟалап, – лҳәон сан. Ииашаҵәҟьангьы, убас акәзаргьы ҟаларын. Сара акырынтә избахьан, уи лан аҩны данааилак, Назиа дыкҿацалан акыр аамҭа дшылҿақәиҭ-қәиҭуаз. Нас, уи данцалак, Назиа деиқәашьшьы, лхы кны днатәон, ак узламҳәаӡо. Сабгьы уи игәы иалан, аха иахиҳәаара издыруамызт.

Сашьа убри аахыс акыр иҽеиҭеикит. Аусурахьтә данааилак, аҩны дыҩналар аиҳа дыҩнамлар еиҕьишьо далагеит. Убас акәын дшыҟаз иахьагьы. Акыр аамҭа аҩны дыҩнагьежьуан иҟаиҵара изымдыруа, аха ашьҭахь, ишәақь аакнихын, дындәылҵын дцеит. Ауха акыр аамҭагьы дыҟаӡамызт. Аҵх акыр ицахьан еиԥш дашьны, аҳәынҵәа ицратата, аҟәҟәаҳәа дхысуа ашҭа дааҭалеит.

– Ауп, ари џьара дҭаҳаит ҳәа сыҟоуп, зморахә мыӡша, – иҳәеит саб. Уи игәамԥхеит, аха алаҿимҭӡеит. Сашьа днеин, дахьышьҭалоз аиарҭаҿы даҳмацәажәаӡакәа иҽнылаижьт.

– Ои, нан, уан анышә дагандаз, иабоужәи? Изужәуазеи абриаҟара?.. – сан днеин, ихы аалшьшьит, данхәыцыз еиԥш, ишьапы хырҟьаҟьа дыԝуа абри ашҭа данҭаз еиԥш,лгәы былуа. Иара, сан илхәаз имаҳаӡазшәа, аҭӡахьы иҿы нхьаирҳәит.

– Абри ихәыцы дыгәхьааигозар ҟалап, убри акәхап ихы зыхирҟьо, – сан уи ахәыцы лыӡбахә акәын илымаӡаз ариабжьарак. Уи лыҟаҵашьа, лныҟәашьа, лыччашьа, лыхә- маршьа лгәалалыршәон. Сашьа усҟан ихы кны днатәон, акгьы ахиҳәааурамызт. Аха сара издыруан сашьа уи ахәыцы илеиҕьишьоз аӡәгьы дышимамыз…

– Нан, уҽааилаҳәаны уцаны, ухәыци уԥҳәыси арахь иаага. Абар аамҭагьы акыр цеит. Уажә дгәаан уа дтәазар акәхап, – лҳәеит сан иахьа.

– Сара уахь уаҳа сыҟәлом. Илыласхузеи сҳәатәы хазымҵо… Уа дтәазааит, ара дсымбароуп уаҳа!

– Ус умун, нан, ус умун, ԥхашьарами, уи дхәыцуп, дааӡатәуп макьана. Агәылацәа ираҳар ишԥаҳзырҳәои?

Ариабжьарак зегь ҳаиҟәшьшьы ауп ҳшыҟоу. Шаҟа ицә- гьоузеи абза гәырԝа. Ихьанҭоуп, даараӡа ихьанҭоуп…

– Ма уара уца, аӡә даашьҭыхны, – лҳәеит сан саб изыҳәан. – Умаҭәаҟәа сырхиап уаха.

– Сара сцар иҟалои? Сара сдәыҟәшәҭца! Назиагьы даазгоит, ахәыцгьы даазгоит! – сныҵхахеит сахьтәаз.

– Уара уахьнеиуа иулшагәышьозеи? Уа ацәажәара аҭахуп, игәааны иҟазар акәхап. Лан дзеиԥшроу умдыруеи, уажәшьҭа длымԥыхьашәазар, доулышьҭуама? Лара ҵапҟа- гьы илгәыҵалазеи? Зхаҵа дызҭахым уаԥы дибахьоума?

Аухантәарак сан саб имаҭәаҟәа рырхиара даҿын. Сашьа дыҟаӡамызт.

– Ари ишакәым ихы мԝаԥиго далагеит. Мыцхә арыжәтә хҭеикуашәа збоит… – сан дгәырԝон.

Саб ашьыжь иҽанеилеиҳәа, дыцкәынхазшәа дааҟалеит. Изиацкҟәа цыԝцыԝуа, иԥсуа еиҟәа, иблуз хыхь иаҟәҵаны,

икьаҿ наишәиҵан, иа анцәа, амѡа бзиа сықәҵа ҳәа ашҭа дынҭыҵит.

Сани сареи саб иаара ҳазыԥшын.

– Уи уажәшьҭа уа днеихьеит, уа дыҟоуп, ахәыҷы длахәмаруазар ҟалап, – лҳәон сан уажәы-уажәы. Ашҭа дныкәгылон, амѡаду ахь дыԥшуан, дыԥшуан лыблақәа ҭраа, аха аӡәгьы данылымбалак, даахынҳәуан.

– Дирымҭоу?.. Лан леишәацәгьак лоуп, иудыруеи, сыԥҳа џьаргьы дсышьҭуам ҳәа даақәгылазар? Аха арахь гәхьаалгозар? Уи шьҭа дахьхәхьеит, иааны санбаргои ҳәа дыԥшызаргьы ҟалап. Знык арахь дҳамԥыхьашәандаз!..

Сан дахьтәаз дхәыцуан, схәыцуан саргьы. Иахьатәи амш иаҳагьы иаухазшәа аабон ҳѡыџьагьы. Ҳаԥшуп, ҳаиҭаԥшуп. Ишԥамыццакуеи абри аамҭа? Аха амра лаҟәит, ахьшәашәара аҿалоит. Ҽаѡраҭагалантәи аԥша леиѡеиуа идәықәуп.

Сышәҟәы нықәсҵан сындәылҵит.

Агәарабжьара шыҟоу шьоукы бжьалан иааиуан.

– Назиа даауеит, ди, Назиа!

– Ишԥа, нан? Назиа уҳәама?

– Аиеи, Назиа дааует!

– Унан, сшәыкәыхшахандаз!..

Агәашә ааимԥааны сынҭҟьеит. Аԥша хәыҭхәыҭ сҿасуеит, аԥша хәыҭ-хәыҭ сҿагәыбзыҕуеит.

Ахәыҷы дбыжәгәаламуа сара дысԥылоит, лнапқәа рхахо. Сангьы сара дсышьҭоуп. Сашьа, иҟалаз изымдырызт, абарҵа дыҵагыланы даҳзыԥшуеит. Ахәыҷы дышьҭысхуеит сара. Дсымбеижьҭеи иҵӡозеи? Лара дыччоит, сара сыччоит. Илахҿыхуп аԥсабара.

– Бышԥаҟоу, Назиа? Бышԥаҟоу.

Назиа саагәыдылкылеит. Ишызбоз лыблақәа аацәаакхеит.

– Бара разҟы бзиа, абриаҟара ҳшыгәхьаабгоз акәызма арахь бшымаауаз... – сан Назиа даалгәыдлыҳәҳәалеит. Ахәыҷы лнапқәа сыхәда иаакәыршаны, ирыҕәҕәаны илкуп, џьара слыцәцар ҳәа дшәошәа. Лыхцәы ԥшқа сҿаԥсауеит.

Ашҭа ҳааҭалеит. Ашәшьыраҿы аҟәардәқәа ргыланы

ҳтәоуп. Саб далацәажәеит дахьнеиз ҳаҭыр шиқәырҵаз атәы.

Сан иаразнакала астол аалырхиеит.

– Уцаны Чагә аранӡа усызиԥхьи? – иҳәеит саб. Уи саб иашьа иакәын. Агәашә сныҵҟьеит. Рацәак ихарамызт Чагә дахьынхоз.

Чагә данааи, иблақәа ҵархәны Назиа днալыхәаԥшит, зегь зхароу бара боуп иҳәарашәа, аха акгьы имҳәаӡеит. Уи ҳаҩнаҭа иҟалақәоз игәаԥхаӡомызт.

Сашьа егьи ауадаҟны ахәыҷқәа ртетрадқәа риашо дтәан, иԥсы ӡаны.

Астол ҳнахатәеит.

– Уааи уара аранӡа, – иҳәеит саб, сашьа иахь ихы нарханы.

Сашьа дааҩналеит, ихәда икәаҽены. Назиа зымҩа акәа_ кьаҿы дгылан, аҭацара луашәа, дкахәхәа.

– Ҽазны ибмыхьааит, баба, бара ари аҩыза... Ҽазны иҟаумҵароуп уаргьы ас. Шәҳәатәы хеибаҵала, шәнеизыӡырҩла, ҳаҭыр еиқәышәҵала, шәыгәқәа нибамырхалан. Ҳазынтәыкгьы ҳзыҟоу шәара шәзыноуп, шәара шәыбзиахар, ҳара уаҳа акгьы ҳҭахӡам...

Саб даҿын ацәажәара.

Назиа лхы ларҟәны дгылан.

АБЗИАРАЗ, НЕЛИ!

Аԥша ҟәанда ахәхәахәа исхьысуан, схысҿсахьа қәыԥшра арԥшӡон. Иахьа еиԥш, сара сҩызцәа сааныжьны аҵарахьы ицеижьҭеи, схы-сгәы ақәбзиаханы, сгәы ҭыԥраауа, сласӡа сҟамлацт. Сшьапқәаҵәҟьагьы, ааԥсарак рзымдырӡошәа, ифраҭхан, аффаҳәа ауп ишсыҵԥраауа. Амҩан сахьаауаз аҩнқәа, аҵлақәа, арахә, ауаа – зегьы сара акала исзааигәоушәа, исеигәырҕьаны исеихырхәошәа акәын сгәы рзыбылуа сышрыхәаԥшуаз. Ус сшааиуаз, сныҟәашәа аасырмаҷын, ԥшьшьаала амҩаду снымҩахыҵны, ачаирҭахь игаз амҩа

инансыршәлеит, убра снеины агазеҭқәа нарзысшар, нас аҩадатәи абригадақәа ракәын исзаанхоз ҳәа схәыцуа. Ҿыц исзаархәаз смаланыҟәа, амра ацыԥхьқәа адыҷҷало, ашьҭахь наҟ-ааҟ еиҩшаны, ирманшәаланы сеидара ақәҿаҳәан. Уи, агәарабжьара иавеиҭаҳақәаз аҵлақәа ршәшьыра иҵашьшьы, акәадыр хәыҷы сахьақәтәоу ҷыжь-ҷыжьҳәа абжьы гауа, асаба илассы акәын ишцоз.

Амҩа иашахәҵәаӡа, аҩганкгьы ажра хәыҷқәа авганы, қәыц аандала ирхианы, иԥшӡаӡа инашьҭуп аҳабла аҵыхәанӡа. Уи уахыԥшны иубоит араҟа инхақәо рыҩнқәа кәаԥкәаԥӡа, рацәак еицәыхарамкәа, ашәырҵлақәа ирыгәҭылакны иахьгылоу. Нас урҭ ргәашә еинаалақәа, рашҭа иаҵәарақәа, ршәшьыра хьшәашәақәа, рӡыхьқәа…

Сышнеиуаз, сыварахьшәа иҿаз гәашәк сназыԥшит, саангыларыма ҳәа сгәи-сгәи, еилаԥшуа. Аха, – «Мшәан, зегь дара рами, уа иҟалоит зегьы, уа ирзысшап?», – насгәахәын, саанымгылеит.

Аҳабла абжеиҳара сышьҭахьҟа иаансыжьхьан. Шәакгьы ԥшаа-ԥшаауа сгәаҵа аҟынтәи сқьышә иныкәххуеит, аха адәахьы уаҩы имаҳаӡакәа аҳауа иналаӡы ицар ҳәа ишәошәа, уа аҽааннакылоит. Абар, смаланыҟәа амаа шыску снаваҵәаир, ачаирҭа сынҭагылоит. Нас уи иалгоу амҩа иаша снанылашт. Аха убри аамҭазы, наҟстәи хәарԥ-хәарԥҳәа ишьапышьҭыбжь гауа, еигәышәк ихәда иқәкны, деихасыҟәӡа даасԥылеит аӡәы. Уи уажә дызбазма, Сандра иакәын, ари аҳабла аҵыхәаншәа инхо.

– Мшыбзиа, Шьаликәа! – данаасывала, иеигәышә иҟәаҟәа иаақәхны даатгылт.

– Бзиа убааит! – смаланыҟәа ааныскылеит саргьы. «Ари иҟыба-ӡыба цәгьоуп, иара иҳәаанӡа игазеҭқәа наҟ исҭар дысԥырнагап», – насхәыцын, сгазеҭқәа зҭаз хыртло снахалеит.

– Баба, абра уавсны уцалоит, рацәак бжьам ҳәа сыҟоуп ҳахьынхо, ҳгазеҭқәа ачаирҭанӡа изуго, агәашә аҟны иаанужьлар… – даасамырҟәылшәа, имырхьааӡакәа даацәажәеит. Аха, аиаша уҳәарами, хәыҷык аҟара акәзаргьы,

сӡамҩақәа амца пҳара нарыцҵалазшәа, акы ҟәандаӡа иаасныриҭ.

«Мшәан, абригадаҟны ипҳәыс илысҭалоз аҩныҟа иналымгаӡози?» – сназхәыциҭ сара. Аха ашьҭахь сыбжьы нҭыскааиҭ:

– Ыы, ишәызнарымгаӡози?

– Ауп аха, нас нахьхьынӡагьы изугарызеи ҳәа ами, – иҳәеиҭ дҿапха-ҿаччо, ацарагьы иҽыназикиҭ.

– Аа, угазеҭқәа! – ишҟа инасырххеиҭ.

– Сара уажәы џьаранӡа сцоиҭ, агәашә аҟны ҿуҭыр иумырхып, – дынхьаҵын, ахәаацаҳәа имҩа днанылеиҭ.

Сандра иҩны амҩа ахаҵәирҭаҟны игылоуп аҽеиҵҳәаны, еиқәыҽырбо. Абыркьылқәа шәыга иаҵәала ишәны, абаатәы мардуан, асас бзиа бзиала уаабеиҭ ҳәа аҳәарашәа, ишьамхнышгылан ипшуп. Иаша уахьынагәыдыпшыло, азал аҭӡамц аҟны, шьабсҭак харахапшуа, ашәҭыҭра иларгылан, алымҳацәқәа кьацә-кьацәӡа асахьа ҭыхны иахьану убоиҭ. Аҩны ашәқәа ҟьаҟьаӡа иаартуп. Апхьатәи апенџьырқәа ракәзар, наҟ-ааҟ рыҽекыдырҵан, азал ишуҭаху уҩнапшуеиҭ. Сара уажәы агәашә аҟынтәи зымахәқәа еиужьны игылоу аҵәаҵла саҵыпшны, акәасқьахь апшра саҿуп. Аха аӡәгьы дызбом, дыҟам уаҩы. Иҟасҵари?.. Сандра ипҳәыс лыхьӡ ҳааны сыбжьы насыргеиҭ. Зегь рапхьаӡа сыбжьы злымҳа инҭасыз, уажәраанӡа зхи-зшьапи еилапсаны иқьақьаӡа ииаз аласба ҩаҵҟьан, иҷыгә-ҷыгәуа, саршәарашәа, аҽырҕәҕәаны аҿаанахеиҭ. Аха сааигәа ианааи, садырызшәа аҽааиҭанакын, аҵыхәа патагәа ыркәаталеиуа иаасыдгылеиҭ. Аӡәгьы данызымба,дырҩегьых абжьыргара сацәыпхашьо сгылан суауаӡа. Аха убри аамҭазы, ишызбоз азал дныҩнысын, абарҵа даақәгылт иахьада исымбацыз ӡҕаб қәыпшӡак. Нас уи, агәашә аҟны сгылазшәа анылба, дналбааиҭ. Дызусҭахарыдашь, анаџьалбеиҭ?.. Слыхәапшуан дыҵәрышкәаӡа, амшын гәеиужьра даалҵызшәа, сыбла дыхгыланы, лыхцәы еиқәара лыжәҩахыр иаақәкьысуама уҳәаратәы, лхы-лҿы гәыкӡа, леимаа татақәа ашьацра иахьылалыргылоз аҳаскьын иаҵәара ахәаҽыр ҳәа дацәшәошәа дахьааиуаз. Дышпабзиоу,

змоурахә мыӡша, дызтәхарыдашь рҳәошәа, сыблақәа шанханы акәын ишыҟаз. Лчыҭ ҵкыґра дамбар иҧсуашәа, лцәалжьы иақәшәо, дыҧшӡаӡа, агәаашә сахьадгылаз дааит.

– Мшыбзиа! Аҧшәамацәа аӡәгьы дыҟаӡами? – сналазҵааит.

– Дыҟаӡам аӡәгьы, – лҳәеит лара.

– Абарҭ дара иртәуп, ишәаҭәасшьоит, аха исызрышәҭандоз, – заанаҵы иалысххьаз газеҭқәаак лышҟа рҿынасырхеит. Сҭынчра еилагар ҳәа дацәшәошәа, ашьшьыҳәа иаасымылхит. Убри аамҭазы машәыршақә инеиҧылаз ҳалаҧшқәа ааицәыҧхашьашәа иааҟалан, рацәаак аихәаҧшра рзымгәаґыкәа хазы-хазы инхьаҧшит... Уи аӡґаб лсахьа сгәы ацәа иалнахызшәа, сандәықәлагьы лышҟа сынхьанарҧшит. Агазеҭқәа илсыркыз дрыхәаҧшуа, лхы ларҟәны, лышьилышьи неиқәҵо, аҩныҟа днеиуан дҭынчӡа.

...Ачаирҭа амшын гәеиужьреиҧш иианҵәаӡа, аҽеиҵыхны иахьышьҭоу унахәаҧшыр, ачаи радқәа зегьы еиваланы ишшашшаӡа ишнеиуа, хәыцы-хәыцы иааизааигәаханы, ажәҩан аҽаналанарсыз џьушьап. Избоит, абар, ачаиҿыхцәагьы рчаз хылҧақәа ҟьаҟьаӡа, аффаҳәа иқәсуа ачаирҭа иахьху. Урҭ сара среихырхәоит, салам рысҭоит, снапы сҟьоит, аха саангылом, саҿуп ацара сықәббы, иаансыжьуеит дара...

– Аҧошьҭаныҟәгаҩ дааит, аҧошьҭаныҟәгаҩ! – абжьқәа геит. Шьыбжьон ҳәа атәара рҽаназыркуаз аамҭазы срыхҭыгәлазаап. Саарыгәҭыларкит, срыцәцар ҳәа ишәошәа, аҧсеивгаха сымҭо. Шьҭа урымпыҵыҵра уҟоуп, ргәы аaумырҭынчкәа.

– Уа иаасашәраӡа, иаасашәраӡа! – схәеит, аха дара ртәы иадмыргар рымуит. Искыз асалам шәҟәқәа аасымырҧаан, дара иааизыршеит. Саргьы, агазеҭқәа нарзысшан, сыҧсы ааиҭаскырц снаскьаны, ачаи зҵаркапануаз аџь еиқәызза ду ашәшьыра ашьацраҿ снатәеит.

– Шьаликәа, сара сухашҭит ҳәа сыҟоуп, уҵамбгаaит, сгазеҭқәа сумҭои? – Сандра иҧҳәыс деиқәыкамкамуа, акгьы лмоушәа анылба акәхап, лҽырҽеиуа лҿаалхеит сара сахьтәаз ахь.

– Бгазеҭқәа аҩны иаансыжьт, – анысҳәа, зныкыр

аҩныҟа инаугахьазма, араакәмыз иахьсуҭалоз лҳәарашәа, днасҿаԥшит.

– Иҟадаз аҩны?— зҵаарала днасыхәаԥшит.

– Сыздырам. Зҕабк дысԥылан исымылхт.

– Ҳаи рыцҳа, уи лхала иахьа аҩны лгәы ҩнаҿыҕьзар ҟалап, анышә сфандаз, ма арахь даазгарауааз!.. – итәақәаз рахь дынхьаԥшшәа, даацәажәеит лара.

Сара уи аӡҕаб ахьшәҭҳәа сыбла дныхгылеит, сыблаҿ даазгаз сзымдырyа.

– Дарбан бызҿу, Минца? – насҭхашәа итәаз аԥҳәыс гьамгьам, Минца лхы налықәлкит.

– Аҟәа ирымоу саҳәшьеиҳаб лыԥҳа заҵәы, ашкол аҭаламҭаз ԥсшьара ҳәа даан…

– Ҳаи рыцҳа, дзаҟарада бара?

– Бабалыхәарҭоу, дҭыԥҳауп шьҭа, дқашәқашәо, сынтәа жәаба рахь дцеит, уажәтәи аӡҕабцәа уеизгьы уаахьаԥшаанӡа ирызҳауеит, – лҳәеит Минца.

«Сынтәа жәаба рахь дцеит… Саргьы ҵыԥх акәымзи жәаба рҟны сантәаз, сҩызцәеи сареи аџьџьаҳәа ашкол ашҭа ҳанҭаз. Ишԥаҟоу уҳәарауазеи аԥсҭазаара. Зны џьарак шәеилоуп шәгәырҕьаҵәа, шәыхәмаруеит, шәыччоит, нас шәнеиԥырҵуеит. Азныказы уамашәа иубоит, иуцәыцәгьоуп, угәы азхьаауеит, аха нас уашьцылахуеит. Уи угәалашәараҿы иаанхоит, уазхәыцлоит уара. Еҳ, сышкол аамҭа, ас, ирласны сызхара узбаанӡа узсымпыҵԥрааи?..» – схәыцуа смаланыҟәа нкыдысхын, шәус аабзиахааит ҳәа нараҳәаны, сҿынасхеит. Ачаирҭа агәы иқәсуаз шьыбжьонтәи аԥша хьшәашәа ачаи ҟатарақәа арқашә-қашәон…

– Мшыбзиа, аҭыԥҳа! – жәациижьҭеи исымбацыз уажәы иаҳа слышьцылазшәа ԥхьаӡаны, салам налысҭеит. – Абарҭ шәара ишәтәуп, – газеҭқәак аалхны иналсыркит.

Исҭахуп слацәажәарц, акы ласҳәарц, изакәызаалак акы, аха исҳәаша сауам, избом, сақәшәом, сгылоуп сҭынчӡа.

Аӡҕаб агазеҭқәа шаалоузҵәҟьа, лхахәы лҿаԥсо днасыхәаԥшын, дынхьаҭрашәа даагылеит.

Бымцан, иахәа, ҳаицәажәалап, бзырццакуеи макьана рҳәарашәа, сыблақәа лыхәаԥшуеит сахьгылоу.

– Салам шәҟәыкгьы шәыхьӡала иҟазаргьы ҟаларын, аха… – ацәажәара шыстаху удырратәы, сыԥхашьа-ԥхаҵо, изулак уахь изгәаҕьит.

– Нас исышәымҭои?..

– Иҟазар ишԥашәысымҭои, аха арыцҳара сыхьны сыҟоуп…

– Изакәызеи иара?

– Ишәыхьӡу сыздырамеи?

– Сара Нели сыхьӡуп, – лыбжьы ԥшқаӡа, данынасҿаԥшы, ашьыжьтәи ашәахәақәа реиԥш, лылаԥш хаа гәыкӡа инасԥылеит. Нас, ашьацраҿы акы налцәылашәаны лыблақәа нарылахазшәа, џаҟа днышьҭаԥшит.

«Нели лыхьӡуп, Шьаликәа, иухоумырштын, Нели! Уи акәмыз зеилкаара уашьҭаз», – сгәы ҭрыс-ҭрысуа инцәыҵахәыҭхәыҭын, лыхьӡ неиҭаҳәо аҿынанахеит.

Сара аԥшаара саҿуп. Издыруеит лыхьӡала акгьы шыҟам. Аха, исгәазырԥхаз уара идыр, асалам шәҟәқәа зегьы ҭызган, акакала игәасҭоит, урҭ зтәқәоу рыхьӡи рыжәлеи срыԥхьоит. Лара ҿымҭӡакәа дахьгылоу, лыблақәа ҭраа, исеиҳәарызеишь, ианбасиркуеи ҳәа акы ыҟоушәаҵәҟьа, еихсыршәшәо асалам шәҟәқәа дрыхәаԥшуеит. Мшәан, акгьы шыҟам лзымдырӡои? Иара уеизгьы иҟасҵо змаанои?! Исгәазырԥхеи сара абас?.. Ус, акы сылаԥш надсырхалан, лыхьӡ анушәаҵәҟьа, сҽааиҭакны сналзыԥшит.

– Сара истәума? – ишызбоз лыбла еиқәаракәа ааҭбаахеит, ааԥынра зҭааз аԥсабареиԥш иаагәыкхан, абжьааԥнеиԥш акәымкәа, иҵегьы иааԥшӡахеит.

– Ҟоҳ, ари бара ибтәыз џьысшьан, бсымжьахьази, – сааԥышәырччеит, сыхьӡ ахьану збозар ҳәа ахәаԥшра лҽыназылкуан аамҭазы. Ларгьы, урҭқәа зегьы ззыҟасҵоз еилылкаазшәа, гәырҕьара хәыҵык лҽалҭан, дааԥышәырччеит. Убасҟан иааҳакәыршаны игылаз ашәаԥыџьаԥгьы ччошәа акәын ишызбоз сара.

Абри аҽны инаркны сара сзыҳәан ааԥынрахан, мыч

ҷыдак насылалазшәа, сеилҟьа-еилґәыцәӡа, слахәыхӡа, сымчсылшара акы иазнарҳауа, зегь рыла сарԥшӡо, сагәҭылак, саманы аҿынанахеит. Сҟазшьагьы акыр аҽааԥсахит. Абжьааԥнытәи сгәамҵ-хамҵрақәа зегь насхыԥрааит, шамаха аӡәы игәы нсырхомызт. Егьаараны субаргьы, сасра сцо џьушьап, ҳаҭыр зқәысҵалоз сымаҭәақәа – сыблуз ґреи сеиқәа хыҭшәеи (урҭ аакьыскьоуп сара ианызӡахыз, шьоукы сырҿыԥшшәа) саазқәылаз иеиԥымкрада исшәысцо салагеит. Сус ахьгьы заанаҵ сцон, заанаҵы снарылсындаз ҳәа акәын сшыҟаз... Ҽнак, сара аус анысымуаз аамҭазы, сыхраазрааyа, акы сцәызны сашьҭоушәа, аҩнгьы сгәы сзықәмкыкәа, ҳахьынхогьы рацәакгьы иааигәам, убрантәи сааны, Сандра игәашә садҽырбало, нҭыҵ игылоу ал ду снавагылеит. Уажәыуажәы ашҭахь сыԥшуеит, убраҟа аӡәы сналыхәаԥшыр сҭахны. Зны-зынлагьы смаланыҟәа ахьгылоу снахәаԥшуеит, акы агханы исырҽеиуашәа. Сгылоуп суауаӡа, аха ас сышгылоу аӡәы сибар ҳәагьы сацәыԥхашьоит. Аамҭа ацара иаҿуп.

«Снеироуп, аха неишьас иҟасцарызеи? Егьырҭ аҭаацәа аӡәы сибар, уабаҟаз иҳәар? Ма лара ишԥаласҳәои? Мшәан, слацәажәалар сҭахуп, сылҿаԥшлар, слыхәаԥшлар... Ишԥаҟасҵари? Ех, иахьа акәындаз сусура мшы!.. Иахьагьы сцар ишԥаҟалои?..» –сышгылаз сыхшыҩ, акы иназцан, ахьышәҭҳәа смаланыҟәа снақәтәаны, ргәашә аԥхьа снианҟьеит.

...Шьыбжьышьҭахьын. Амра ашоура хҽын, аҳауа аҽеиҭакны акәын ишыҟаз. Џшакгьы ҟәандаӡа агантәи аҿаанахан, ашәаԥыцьаԥ рыбґьы иаҵәара еиланаршәшәон. Сара, аԥошьҭа аҟынтәи сеималеиҿалаха, саԥхьаҟа џьара, Нели дахьызымбо дгыланы дысзыԥшуашәа, сыццакны сахьаауаз, илакьы-лакьуа игаз амҩа акыр сышьҭахьҟа иаансыжьхьан. Уи ахаҵәирҭа наара снавсын, ацҳа хәыцы ахьхьаҳәа аӡы зҵахәмаруаз снықәсын, амҩа иашара иаваршәны сцон. Ус сцеит сара акыр. Нас саамҩахыцын, егьырҭ абригадақәа рахь схы мырхакәа, абри агәаарабжьара снызжьалеит.

«Сара бара бзыҳәан, иаҭаххар, ашьхеи агеи срыбжьысуеит шьапыла. Уи азы ааԥсарак сара избаӡом. Сашьҭоуп баагәара

аҟазаара. Исҭахуп есымша бызбаларц, сбыхәаԥшларц, сбацәажәаларц, аха бара? Бабацои ас ирласны, бабацои, Нели?..»

Сымаӡа насыцҵыцҵызшәа, иааиуаз анаасывала, схы-сҿы аҟаԥшьра ныҟәхәмарит. Сныҟәашәа иаагсырхан саатҟгылеит, аԥсшәа нарасҳәеит.

– Уара, иацы акәӡамыз агазеҭқәа анаауагаз?

– Ааи, иацы ауп, аха иахьагьы иаазгеит, – сҳәеит сара.

– Ишԥа? Шьҭарнахыс есымша иҳауама? – Сандра иаҳаз агәра изымго днасыхәаԥшит, иблақәа нхарпаҕьаланы.

– Аиеи, есымша...

– Ҳаи, уԥсынҵры духааит, ула аду рҳәааит, ҳашԥоуркьаҭеи! – дсеигәырҕьаны сааиныҳәеит. Нас наҟтәирахьшәа игылаз иԥҳәыс лахь дынхьаԥшит, дзакәытә хшароу ббарауазеи, уажәтәи аҿар ирылымшо иҟоузеи ҳәа иҳәарашәа.

– Ушнеиуа агәашә аҟны иааныжь, баба, ҳара ари аӡҕаб днаскьаганы, уажәыҵәҟьа ҳгьежьуеит, – иҳәан, рҿынархеит ԥшьшьаала.

Сара, уажәраанӡа акгьы смаҳаӡо, лаԥшыла уажәы-уажәы уи аӡҕаб деиԥхьызшьшьаауаз, акгьы мҳәаӡакәа данындәықәла, сгәы ааԥшқахазшәа иааҟалан, инхьаблааит лышҟа. Акы сҳәар сҭаххеит, изакәызаалак акы, аха иамуит, исзымгәаҕьит, исзымҳәеит ажәакгьы. Зегь реиҳа иԥшӡоу, зегь реиҳа ибзиоу, зегь реиҳа сара адунеи аҟны сгәы ззыбылуа акы лара исмырбаӡакәа исцәылгазшәа слыхәаԥшуан, смаланыҟәа амаа кны сахьгылаз, Аха убасҟан, сылаԥш налнырызшәа, сышҟа даахьаԥшит. Акгьы агәхьаа мкӡакәа сналышьҭаландаз ҳәа иҟаз ауаҩы, снапы ҩышьҭысхит... «Бабацои, Нели?.. Уаҳа бмааӡои?.. Аҩныҟа бцома?.. Абзиала, абзиала!..» – сгәы цәажәон снапы ахьысҟьоз. Ларгьы лыблақәа еихаччон, лнапы лҟьон, шьҭатәи анеира уара уоуп изыхәҭоу ҳәа лҳәаарашәа.

Сара сгылоуп, сгылоуп уи сыбла дабонаҵы, аха ашьҭахь сымҩахь сынхьаԥшит. Уи каххаа исзыԥшын сара. Абзиараз, Нели!..

ААПЫНРА

Ашҭа масарла икәыршоуп. Адгьыл аиаҵәара анубаалонт. Ашҭаҟны, шаҟа ахыҵуа здырхуада, мжәаҵла дук гылоуп. Нҭыҵ агәашә аҟынгьы аҵлақәа гылоуп. Урҭ аҵлақәа рнаҩс, аԥси-аԥси еихьымӡо, иццакы-ццакуа, аха арахь ахьхьаҳәа ицәажәо, убарҭ аҵлақәа рԥашәқәа инарыҵахәмаруа, ашҭа аԥынҵан иаҿоу агәашә аԥхьа иниасны инеиуеит кәара хәыҷык. Уи ӡынгьы-ԥхынгьы еиқәтәаарак амаӡам.

Сармарахь ала, ахҵысҭа даахыҵын, сышҟа лҿаалхеит уи сара зыҟны сыҟоу аԥшәма ԥҳәыс. Иаха шлыршаз удырратәы, лыблақәа ҭыгга дыҟоуп. Лхылҿсахьа хәыҷы шьакәармак аныԥшуам.

– Дышԥаҟоу ачымазаҩ? – иацижьҭеи уахь сықәымлацызт, сналазҵааит.

– Иахазны хәыҷык аҟара дааиҭашәан, аха уажәшьҭа хар лымам, – насаҭалкит.

Сара уахь сҿынасхеит.

Уи ҳгәылаԥҳәыс лоуп, рыцҳа, шьҭа лықәрахь днеихьеит. Хәыҷык длааӡоит акәымзар, уаҳа дназхәаԥшуа хәа аӡәгьы длымаӡам.

Уи сара цәгьалаҵәҟьа ҳаҭыр сықәылҵоит. Усурантәи санаауа-санцо егьарааны дубаргьы агәашәаҿ дгыланы дысзыԥшуеит. Агәашә аартны дысԥылоит, даԥсышәа мацараха, дсызгәыкуа. Уи. аҵәажәара бзиа илбоит. Акыр ажәабжьқәа лдыруеит, ажәытәи аҿатәи ирыхҳәааны. Аха, дышцәажәо акәымкәа, акы аалгәалашәазшәа, дааҭгылалоит. Усҟан акы дазхәыцуеит. Сара слыхәаԥшуеит, лхылҿсахьаҟны иану аидкаҷыларақәа абасҟак изырраҵәаз срызхәыцуашәа.

– Бышԥаҟоу, ди? – уажә дахьышьҭаз сныҩналан, снал-хагылеит. Лхылҿсахьа аҽеиҭакны, иԥсадаӡа, шьа кәармак аламкәан иааԥшуан. Лызнапык дашпыҟҟараха, лара илтәӡамшәа, лаԥхьа аиарҭаҿы илываршәын.

– Еҳ, нан, ди дукәхшахааит, исурхьуазеи сара, уажәшьҭа сҿахома? Сажәра ааит, умбои...

Еергьҳәа даацәажәеит, акы дхәаҽны дшамоу удырратәы.

Уи егьа лыхьуазаргьы иуалҳәаӡом, усоуп дшыҟоу. Лара агәабзиаразы уаанӡагьы дуашәшәыран, аха уажәы санылаԥшы, иаҳагьы даарыцҳасшьеит.

– Ди, аҳақьым дыбзаазгап, днабыхәаԥшып, хәышәқәакгьы набылҭап. Акы иаабзеиғьымхари?..

– Ҳаи, нанхеит, аҳақьымгьы дызҳаргәаҟрызеи? Ариабжьарак акыр аҵьабаақәа лбахьеит... Сара ус сыбзиахоит, хьаас сҟашәымҵан...

Шьакәа ас дычмазаҩхеижьҭеи рацәак ҵуамызт, аха уи лчымазара хәыҷы лиааины дыҟан. Ацхыраара лҭахын, напы лыдкылатәын, аха лара, егьа лоуҳәаргьы, ус сыбзиахоит ҳәа акәын иуалҳәоз...

– Убас ҟаҳҵар еиҳа еиғьхап. Ари аҷкәын уеизгьы аусура дцоит, адырра ҳазлиҭап. Уи ус иҟоу лакәӡам, даап, днабыхәаԥшып, хәышәқәакгьы набылҭап, – лҳәеит уи сара зыҟны сыҟоу аԥҳәыс дааины дахьгылаз...

* * *

...Сара есымша ари амҩа санысуеит. Араҟа зегь сара исышьцылоуп, араҟа зегь сара сырдыруеит. Акәара сныруеит, ара дуқәа ахьгылоу снарыҵсуеит, ахәы сынхалоит. Нас, иахьа хәлаанӡа тәамҩахә сымаӡамкәа, агәгәа сыхга адәеиужьрақәа срықәуп, акагь смаҳаӡо. Адгьыл еикәаҵәа, ашьам дгьыл, иааҳәны еикәаԥсоит зымҩа. Ахәлбыҽха скараха саагәаарлоит.

– Ди, уажә бышԥаҟоу? Еиҳа беиғьӡами? – сналыдгылеит ачымазаҩ. Уи аиарҭаҿ дышьҭоуп, ашьаршьаф шкәакәа лыҵаршәны. Дышьҭоуп уи дҭынчӡа, акы дазхәыцуашәа. Абри ашықәсқәа илхылгахьоу дрызхәыцуашәа. Нас амшқәа, урҭ амш хьанҭақәа... Санылба, лыблақәа ҭыггаӡа, гәахәарак шлоуз удырратәы, иаахылтит.

– Нан, сара сызургахуазеи! Хьыкәа дыҟан, хәышәқәакгьы сылҭеит, гәырқәакгьы сылалҵеит... – даацәажәеит.

Сара уи аӡғаб снАлызхәыцит. Ари ақыҭа зегь хылаԥшра азызуа, зыцәа ҭынчым, зтәамҩахә ҭынчым. Дызбошәа сыҟоуп, ахалаҭа шкәакәа лышәҵаны, абар ачымазаҩ дылхагыланы длыхәаԥшыхуеит...

«…Илымада, рыцҳа, ари аҭакәажә? Илхылапшыда?.. Иа, адунеи аҿы дыҟазааит зыпсадгьыл зхы ақәызҭаз асалдаҭ иан аҭакәажә! Дрыцҳами?.. Зегь реиҳа дрыцҳауп», – сахьцалакгьы, сахьыҟазаалакгьы сгәы дҭоуп. Егьа аҵх цаны саргьы, сналмыхәапшыкәа зуӡом. Уи луада хәыҷ аҟны алашара каххаа иаркуп. Сара исҭахуп убри ауада хәыҷ аҟны алашара еснагь иакызарц, еснагь алашара ҩнаҷҷозарц, ауаҩытәыҩса ипхарра амазарц.

…Шьакәа дышьҭоуп акы дазхәыцуашәа, дҭынчӡа. Ариабжьарак ахәшәқәеи агәырқәеи ддыркаран, уаҳа лылам. Илааӡо ахәыҷы аҕәраҿы дтәаны дыхәмаруеит.

…Сара Хьыкәа слыхәапшуеит, слыхәапшуеит. Уи насҭхашәа, дтәоуп, ачымазаҩ лзааигәарашәа. Уи есымша даалоит. Ҳалапшқәа анааиқәшәалак дамапхашьаны, лхы аалалырҟәуеит. Усҟан ҳҩыџьагьы ҿаҳҭӡом.

– Уара абарҭ аҳәысҭа еиужьрақәа зегь уцәаҕәоит, усами? – лҳәеит ҿенак лара.

– Ааи, усоуп, – нлаҭаскит сара.

– Уара уаныцәаҕәо утрақтор абжьы саҳауеит есымша, – лҳәеит лара.

– Бара ачымазаҩцәа зегь хәышәтәла, бырхылапшла, сара уахгьы-ҿынгьы сцәаҕәалоит, – сҳәеит сара.

Лара дпышәырччоит, дпышәырччоит. Саргьы спышәырччоит. Уи лҟазшьа бзиоуп.

* * *

– Нан, убри аӡҕаб цқьа крылҿаҵа, аҩы лыржә, ишәымҵоу ахәыҷы сазыҳалалуп. Шәхы ахыжәымбаан, – сара зыҟны сыҟоу апҳәыс даҳхагылоуп. Хьыкәеи сареи астол ҳадтәалоуп. Шьакәа дахьышьҭоу лыблақәа разӡа уажәы-уажәы ҳааимырдоит.

— Нан, сара сакәым, Хьыкәа дныҳәа, убри лылоуп сара абас адунеи сызлақәу…

Аха сара уи аҭакәажә лныҳәаҿа зжәуеит, еснагь агәабзиара лымазарц, еснагь аапынра дапылаларц, лахьеиқәҵарак лымбарц азы.

Хьыкәеи сареи раԥхьаӡа акәны астол ҳаицахатәоуп, аӡәи-аӡәи ҳаицәыԥхашьо. Зны-зынла иаҳҳәара ҳамҵәазшәа ҳааҟалоит, ҳнеихәаԥшуеит, ҳахҟәа лаҳарҟәуеит.

– Бныҳәазааит, Хьыкәа!

Дунеихаан исымжәыцызт сара уи лныҳәаҿа. Раԥхьаӡа акәны ишьҭысхуеит.

– Крыф, нан, крыф! Быԥхамшьан! Ус акәӡамызт сыҷкәын дыҟазар... Асгьы шәымҩаԥигомызт... – Шьакәа ҳашҟа даахьаԥшит. Уи уаҳа лымҳәаӡеит. Илнамырҳәазар акәхап лгәы...

Аҭӡахьы сынхьаԥшит.

«Еҳ, шәарҭ, ижәбахьоузеи макьаназ, аамҭа бзиа шәымоуп, ишәхашәмырштҭын ишәзаазгаз»,– иҳәарашәа, ар рымаҭәа ишәҵаны, ҷкәына ҟәыԥшӡак ипатреҭ

кыдуп, арахь дааԥшуа. Сгәы ааиҵаӷәӷәеит. Уи дҳахәаԥшуеит, дҳахәаԥшуеит, иблаҟәа хәыцрак инҭаргалазшәа.

– Еҳ, аамҭа! Шаҟа ҵуазеи уи аахыс?...

Шьакәа лыблаҟәа зны ицәаакхоит, зны ибоит, аха хәыцра хьанҭак рыҵоуп есымша.

– Сара уажәшьҭа сцалароуп...

Хьыкәа, ҳангыла ашьҭахь, акыр илыдырцалеит уаха даангыларазы, аха аԥсраказы илымуит.

...Сара мчык сыхоит, исыхоит абарҭ адәеиужьраҟәа рахь... Алашьцара иалԥхоит страҟтор алашараҟәа. Ҳныгәнысуа аҵх ҳалоуп. Уахык, ҩаха, хаха...

Аамҭа, аамҭа! Узырццакуазеи, уара аамҭа!..

Ачымазаҩ, дшыҟоу здырхуада?..

Ашҭа сынҭалеит. Аҵар шәаҳәоит гәырҭәыла.

– Шьакәа дымгылеи, нан!..

– Ишԥа? Дгылеит ба?

– Ааи, нан, деиӷьхеит. Уажәшьҭа егьылмыхьыр ҟалап.

Зыҟны сыҟоу аԥшәамаԥҳәыс дгәырӷьаҵәа дсацәажәоит, лыблаҟәа лхаччоит.

– Шьакәа дымгылеи! Ишәаҳауама уара, Шьакәа дымгылеи!.. – сыбжьы рдуӡӡаны исыргар сҭахуп, абарҭ аҵлаҟәа еиҭарҳәартә еиԥш, зегьы ираҳартә еиԥш.

Ахҭысҭа снахыҵеит.

Шьакәа ллаба кны ашҭаҟны амырхәага дыцәтәалан.

– Анцәа иџьшьоуп, ди, анцәа иџьшьоуп, бгылама? Бышҧаҟоу? Беиҕьхама?

– Сгылеит, нан, сгылеит, аха мчкәарак сылам. Сгииуа ауп сшыҟоу. Абраанӡа сааигәышьеит.

Уи дтәан, ԥаҧхьа аҧсҭазаара дацәтәымуаԥхарц лҭахымызт. Аҧшқа иеиҧш, макьаназ лымч ҭамлацызт цқьа, аха аҳауа ҟәанда лымч ҭанаҵозшәа лбон.

– Сылмыркьаҭеи, нан, уи аӡҕаб, лыҧсынҵры духааит, лнапы шҧабзиоу! Ԥаҧхьа слырхынҳәгәышьеит аҧсҭазаарахь, сацәынлырхагәышьеит!..

Дазгәышьуан амра акаҧхара, аҧсабара ақәыҧшра.

– Ди, илдыруоу уи иахьа шәышгылаз?

– Мап, нан, илыздырӡом, илдыруазар даагәышьон, жәаҳәарада.

Сара издыруеит уи Хьыкәа лгәы ишахәо. Деигәырҕьашт илаҳар!

– Сара иласҳәоит, ди, Шьакәа дыбзиахеит ҳәа, Шьакәа дгылеит ҳәа, ибзиоума?

– Ибзиоуп, нан, ибзиоуп! Ухаҵкы сцааит!.. Агәашә сынҭҟьеит. Амҵәыжәԥақәа аасхәазшәа, сҧырны сцоит, сызвысуа аҵлақәагьы сара истәушәа, саҧхьаҟа иҿырбо игылоу ашьхақәагьы сара истәушәа, ихәыҭхәыҭуа исывсуа акәара хәыҷгьы сара истәушәа.

Еисуеит, ицәажәоит, иччоит сгәы.

Амра ҧхоит.

Ипытуеит, ишәҭуеит аҧсабара!..

АӠҔАБ АҞӘАРАҾЫ

– Ари дызусҭада, Ахра, зсахьа ҭухуа? Ани аҟәараҿы иубалоз аӡҕаб лоума? – Ахра, игәы рҭынч, акәасқьа авараҿы игылоу аҵәаҵла амҵаҿы ӡҕабк лсахьа аҭыхра дшаҿыз дааидгылеит иаҳәшьа Асҭанда. Аха иара, уи лааира

изгәамҭазшәа, изакәызаалак зҿлымҳарак лимҭеит. Зны уи исахьаҭыхга кны ишьҭахьҟа дааскьоит, акы дазкылԥшуеит, зны иаԥхьаҟа днаскьаны убраҟа дызхәаԥшуа асахьаҿы џьара шәыга хәыцҳык, аҳаҭыр бауа, инахьирсуеит. Нас, дааҭгыланы, иаша дазыԥшуеит, иҽеидыхны, иаҳәшьа илҭаз азҵаара имаҳазшәа. Иаҳәшьагьы, уи зҭыхра даҿыз асахьа аҟынтәи ԥыҭ-чыҭқәак лыхшыҩ нарызцан, лылаԥш еиҳагьы иҳәаҵәыҳәаҵәауа инадхалеит.

– Ахра, ари иаабо нырцәтәи аҟәароума? Ари игылоу, аҵкы ԥшӡа зшәу, ани аҟәараҿы иаабалоз аӡӷаб лоума? – Асҭанда акыраамҭагьы ус дгылан, Ахра дихәаԥшуа, аха ашьҭахь лгәы иамуит дырҩегьых абри илбоз аӡӷаб дызусҭоу ииашаҵәҟьаны ашьақәргыларазы деиҭаимазҵаар.

– Ааи, ааи! – иҳәеит иара, даахьаҳәны, рацәакгьы игәамырԥхацәакәа. Иара, убас акы данаҿыз, ианакәзаалакгьы аӡәы дааины дааидгыларгьы иҭахымызт, дилацәажәаргьы иҭахымызт. Дызҿу инагӡаны далымгакәангьы уи аӡбахә ала ажәак узиҿыршәомызт.

Ашьыжь акәын иара еиҳараӡак аусура игәы ацԥыҳәо даныҟалоз. Ашьыжьтәи аҳауа, ашьыжьтәи аԥсабара ацқьара, алахҿыхра гәазыҳәарак инаҭон.

Ахра абри аӡӷаб лсахьа аҭыхра далагеижьҭеи рацәак ҵӡомызт. Уи аӡбахә џьара ирзаргьы иҭахымызт.

– Сара макьаназ аӡӷаб лсахьа ҭысымхӡацт, насгьы уи сара иҭысхыртә еиԥш схаҿы имааицт, сазымхәыцыцт, – иҳәалон иара иҩызцәа рҟны, аӡӷабцәа ирызкны асахьақәа ҭызхқәаахьаз рызбахә ианалацәажәоз. Уи аганахьала иҟан збаҩхатәра аазырԥшхьаз асахьаҭыхыҩцәа дуӡӡақәагьы, адунеи аҿы еицырдырқәоз. Урҭ асахьаҭыхыҩцәа дуқәа уи дзырҟаҵаз, ирыназыргӡаз џьара акыҟазар ҟалап ҳәа агәаанагара иоуаз зырҵабыргышаз аҳҭысқәагьы идыруан.

– Сара аӡӷаб лсахьа ус аламала иҭысхыргьы сҭахым, уи агәра ганы акы исыҭнархуазар ауп. Акы исыҵанаҳәартә еиԥш ҭагылазаашьак ансоулак, убасҟан исылшо ала снапы аласкуеит, сыхгьы сыԥсгьы азыскуеит, исықәманшәалахартә еиԥш. Уаанӡа – мап, – нациҵалон. Ахра игәҭакы иахьа

акәымзаргьы, уаҵәы инаигӡарашәа игәы иабон. Агәыҕра изҭоз аамҭа, уажәымзар-уажәы иаацәырҟьарашәа, дазыԥшын. Аҵара ахьиҵоз иара иҭыхымҭақәа егьырҭ иҩызцәа рҭыхымҭақәа излареиԥшқәамыз рацәан. Иара ииԥшаауаз амаӡақәа, урҭ иара дышрызнеиуаз, ишцәыригоз ала, агәырҵҟәыл бзиа имоуп изуҳәаратәы дыҟан.

– Иахьӡуҵои ари уҭыхымҭа? – Ахра иаҳәшьа ашьшьыҳәа днаиазҵааит уажәы, убри аилкаара дазҿлымҳаны. Уи асахьа дызхәаԥшуаз макьаназы цқьа инагӡаны иалгамызт, аха убри зызкхоз, иахьӡхоз лдыруазҭгьы, сашьа уажәы дызҿу аусумҭа ишахәҭоу еиԥш изынагӡар, уаҩ диргәырҕьоит лҳәарын аҩны лани лаби рҟны. Уи, жәаҳәарада, даараӡа ргәы иахәон дара. Избанзар, дара зхылҵыз рышьҭра убас иааuан, шамахамзар, аӡәы дхьысҳаны ихы ааимырԥшыцызт. Раб, рабду, урҭ рабдуӡӡа иакәзааит, зегьы дара ишрылшоз ала, рыхьӡқәа рҳәартә еиԥш, рыхқәа аадырԥшхьан. Рабдуӡӡа – иеицырдыруаз ҿыбҕаҟазан, уи инаҩсан иааиуаз рабдуҵәҟьа – уигьы иеицырдыруаз шәаҳәаҩын, раб иакәзар, иеиԥш кәашаҩы дубашамызт, ихьӡгьы хара инаҩхьан.

Асҭанда дызхәаԥшуаз асахьа аҟынтә илбон хаҳә еилаԥсала иҭәу аҟәара, аӡиас азыбжак, нас, инаскьагашәа, ачықьқәа рҿы маҭәа шкәакәақәак ӡәӡааны ихшьуп, убла иааҵашәартә еиԥш. Нас аӡҕаб – деилҕәыцәаа, дышшәырӡа, лыхцәы жәпаҳаҳарақәа лӡара аҟынӡа илаӡо.

– Иахьӡысҵозеи бымбои – «Аӡҕаб аҟәараҿы», – иҳәеит Ахра, лара дналыхәаԥшны. Ус ахьиҳәаз гәахәаракгьы ааинаҭахит.

Асҭанда иаразнакала уи аӡҕаб дналызхәыцит, аха уи лызбахә заҵәык акәын илаҳахьаз, иааигәаны длымбацызт, илыԥшразгьы лыздыруамызт.

Асҭанда, лхы аарҵысшәа, даахәыц-хәыцит, аха нас, ажәақәак лымҳәар лгәы иамузт, лыбла ҕрақәа лхаччауа, днеизыԥшит лашьа.

– Мап, ахьӡ бзиа азуԥшааит, Ахра, уҭыхымҭа, – наиаҭалкит лара. – Аха абраҟа сара исзеилымкаауа акыҟоуп. Абри уҭыхымҭа ззукуа аӡҕаб цқьа дубахьоума? Шәеибадыруама?

– Мап!.. – иҳәеит Ахра.

– Ус анакәха, уи егьа ибзианы иҭухыргьы, асахьаҿы иаабо уи аӡӷаб лакәхом, уи уара иухәыцыз аӡӷаб лсахьа акәхоит...

Ари иара убраҵәҟьа Асҭанда иаалызцәырҵыз агәаанагара акәын. Лара илдыруан Ахра дзышьҭаз, хыҟәкыс имаз, дзызхәыцуаз. Ахра иаҳәшьа иаалырҟьаны абас лцәажәара, ихыҟәкы инаԥыԥланы, дааиланархуазшәа ибеит. Даашаҵәы-шаҵәит.

– Избан иара, ус бгәы изаанагои? – Ахра иҽааркьаҳәшәа, илахь маҷк инеиҵацалашәа дналыхәаԥшит.

– Ус сгәы изаанаго удыруама, Ахра? Саргьы аҟазара атәҟәа хәыҷык аҟара еилыскаауеит, урҭ ирызкны акырҟәа срыԥхьахьеит. Зхаҿсахьа ҭухуа иааигәаны дубахьазар, дудыруазар, еиҳа уманшәалахоит... Мамзар, егьа иурԥшӡаргьы, акы шагу удырратәы иҟалоит...

Ахра ҿымҭӡакәа дгылан ус ԥыҭраамҭак, аха нас, абри иаҳәшьа илҳәаз игәы ааихьнашьызшәа дааҟалан, имаҭәахәҟәа неизакны, наҟ иҿынеихеит иныԥхьеикырц. «Цҟьа ишахәҭаз еиԥш сзазымхәыцзар ҟалап», – ааигәахәт иара аминуҭазы. Иаҳәшьагьы уаҳа акгьы ахылымҳәааӡеит. Илҳәаз ахәыҷы уи дазхәыцыртә еиԥш ишыгәникылоз лыхшыԥ назцеит. Аха уажәы Ахра игха еиҳагьы игәы иныҵалеит, ихьу-хьууа, иҵегь инарҵаулан дазхәыцыртә еиԥш, акы дынҭанагалан, иоуразоуроу деимдо аҿынанахеит.

«Зтәы ҭухуа иааигәаны адырра, аилкаара, азнеишьа зегьы ирыцкуп», – Ахра ихы иҭыҵуамызт иаҳаҟәаахьаз рырҵаԥы иажәаҟәа. Урҭ ҿыцҳҳараӡа ихаҟны иааиуан уажәы, аиашахь дымԥаҟәырҵарц рҭахны...

Хыхь ишәыз иблуз ӷра хәыҷы ишәыхны, изҟәа ҟьаҟьара амра аҟәцеиуа, аҟәара ҭбааҭыцәра дыҟәланы днеиуан Ахра. Аҟәара аҵиаа хыҷҷа-џьаџьаҟәа ишьапсыргәыҵаҟәа ырчыхәчыхәуа инарыҵахәмаруан. Шьыжьаахыс амра зхацеиуаз ахаҳәҟәеи аԥслымӡреи убриаҟара ишхьан, ушьапы узрыларгылардымызт. Инеибеиԥшны иахьабалак иҳаҭҳаҭо аҭакар ныҟәубаауан. Ацәҟәырԥаҟәа ирхылҵуаз аԥша ҟәандагьы аҟәара иааҟәслон, аха уигьы, аҟәара иахылҵуаз аҳауа еиԥш, иҭахәааҽӡа иҟан.

Ахра дышнеиуаз акәымкәа, акы ааигәалашәазшәа, иҭынчра дызлаз иҿаалихын, даатгылеит. Иҿааириашеит. Аӡиас нырцә аӄәара дныҟәаԥшит, игәы азыбылуа, уажә имбацижьҭеи акраатҵуазшәа. Иблаҟәа ҳатҵ-ҳатҵо иаразнакала аӄәара зегьы ааимырдеит, аха нырцә макьаназы уаҩы дыҟәаршәымызт. Ашьшьыҳәа иҿынеихеит, аӡиас ашьҭыбжь дазыӡырҩуа.

– Мшыбзиаҟәа! – иҳәеит Ахра, Даури Асҭамыри кахәхәа-кахәхәа, амра рҿаҭаны аԥслымӡраҿы иахьылаиаз данаархагыла. Урҭ рыхҟәа ҩытҵдырззан, аҭак наирҭеит, нас рыблаҟәа рыла идырбеит, ирласны уҿааилыхны, уаргьы уҿааҳадкыл ҳәа. Ари аԥхынразы амрахәага иашәхьаз рцәаҟәа, иахьабалак инеибеиԥшны, исамсал-самсалӡа иааԥшуан. Уи гәаахәарак унамҭарц залшомызт.

Ахра ахьышәтҳәа иеиҟәа наишьхирҵәраан, аԥслымӡраҿы инылаиршәит. Иблузгьы агәхьаа мкцәакәа, инеикәарҳәшәа уаӄа инаҟәиршәит. Нас иҿааиҵыхны, иҿааҳаракшәа, ҩаԥхьа нырцәтәи аӄәара дынхыҟәаԥшылеит.

– Сара хәыҷык аӄара сҿаасырхьшәашәароуп, – Ахра дынхьатҵын, абри дара иалхны иахьрымаз, аӡы иахьҭалалоз ашӄа иҿынеихеит, ишьапҟәа ашьшьа-шьшьыҳәа аԥслымӡ цара иныҟәыргыло.

Ижәҩахырҟәа ӄьаӄьаӡа, иӡара калаӡа, иуаҭәаҟәа шшәыршшәырӡа, аҟәыԥшра иамоу агәыкра, аԥшӡара инубаалон. Уи азныказы, аӡҭалара ааицәыгәаґылацәахазшәа, дгыланы аӡиас дазыԥшуан. Ахра иҩызцәеи иареи арантәи ишырҭахыз атрым-срымҳәа иԥаны аӡиас рҿаларԥсон. Азныказы аҵанӡа инӡаашәкәаларгьы, нас инхәыҵҵәрааны инхалон, рыжәҩахырҟәа ҭырҵәраа, рнапҟәа ашыҩҵә-шыҩҵәҳәа иӄьо иахьынӡарҭахыз аӡиас иаваӡсон, анҭ дара рхы зцәырыхьчоз ацәҟәырԥа дуҟәа рӄынӡа рыҿнамгакәа. Аиаша уҳәарами, иагьшәарҭан уи аӡиас ацәҟәырԥа дуҟәагьы. Зны, ихәмаруашәа, иумырбаӡакәа аӄьаԥҳәа инауҿасларын, ухәда иныҵатҵәо, зны удыргәыбзыґуашәа, инаухыкәласуа аӡы удыржәларын. Умч ааулдыршәашәон.

Ахра иаԥхьа ихгыланы ицоз ацәҟәырԥаҟәа дышрыхәаԥшуаз акәымкәа, Даур даакылӄьан, днеиӡывасшәа, уаӄа

иаԥхьа иҟаз аҟәԥаларҭаҿ дныҟәԥалан, инапҟәа иаԥхьаҟа иҟаҵаны, хыла, иаҳа иахьӡмыжьраз дназцеит. Асҭамыргьы убри инашьҭарххны иҽналаижьит.

Аӡы хьшәашәан, ихьшәашәан уаҩы ишимбац ала. Иахьа ахьшәашәара еиҳагьы иацнаҵошәа акәын Ахра ишибоз, аха убас ишыхьшәашәазгьы, гәахәарак уаҩы инаҭон. Азныказы Ахра ицәа-ижьы аардысызшәа иаарбыз-бызит, аха нас инаихҟьеит. Аӡҭалара, ацәҟәырԥаҟәа реисара, рылахәмарра – Ахра иҩызцәеи иареи рыԥсы ирзалхуамызт, есԥхынра урҭ реиҩызара иаҳагьы иарыӷәӷәон. Егьаџьара иҟазаргьы, еибаԥшааны, абра еиҟәымшәарц залшомызт. Рыхәмарра, рыччара, ргәырӷьара – зегьы абри аӡиас иацын, абри аӡиас иадҳәалан.

Уажәы икара-уараха, аӡыԥсы рхьыкәкәа, аҟәара иааҟә-гылеит рыхҩыкгьы. Рҽаҳаракны иазыԥшуеит дара реиҳа амчра зманы инеиуа аӡиас.

Ахра иҩызцәеи иареи, зны-зынла рцәажәара ааԥкуа, иахьиаз аҟынтәи аҟәара иҟәԥшны ацәҟәырԥаҟәа инар-зыԥшуан. Ацәҟәырԥаҟәа ракәзар, рыхҟәа нышьҭых-ҩышьҭыхуа, ицәырҟьа-цәырасуа, рыгәҟәа ҭырсакьаны еибархәмаруа иахьнеиуаз,рцәыҵахәыҭхәыҭбжьы еиҟәтәарак амаӡамкәа ашшыҳәа аҟәара иҟәҩуан.

– Даур, акы суазҵааауеит... – Ахра уажәы ихы ҩыҵрызза-шәа, Даур иахь дынхьаԥшит. Ахра Даур иакәын еиҳарак зегьы рзыҳәан дзазҵаалоз. Уи аус аҟны еиҳа деилыххан, еиҳа аҳаҵҳаҵара инубаалон Асҭамыр иаасҭагьы. Асҭамыр иакә-зар, уи ҭынч-ҭынч акәын ихы шымҩаԥигоз, ус иара ицәаҩан. Аха игәы убриаҟара иразын, аказы ихы деигӡомызт.

– Иумҳәои, нас? – Даур дҩаҵыззан, иҽаариашашәа, дынхыҟәтәалеит. Иаԥхьа зегьы – имахәарҟәа, игәышԥы, иуаҭәаҟәа – аԥслымӡ рыдҷабланы иҟан, аха инапы анынар-хьишь, иамышәшәаны, ахәхәаҳәа иуаҭәаҟәа инрыбжьаԥсеит.

Ахрагьы дынхыҟәтәалеит, уи иааимариашаны, диҿаԥшуа.

– Ани нырцәтәи аҟәараҿы иаабалоз аӡӷаб дшәымбаӡа-ци? — Ахра игәы иҭакыз азҵаара иаша Даур иҿаԥхьа иааҟәиргылт.

– Мап, дҳамбаӡацт, илзууаз? – Даур хәыцӷык аҩыстҭаара наҵаҵаны аҭак ныҟаиҵеит. Идыруан иара, Ахра акы дазҵаауазаргьы, ус, баша-маша дшамызҵаауаз, изҵаара џьара ҭаҵгәык амаӡамкәа ишцәыримгоз.

– Дыстҭахын... – иҳәеит Ахра, аха дыззиҭахыз имҳәеит. Макьаназы иҳәаӡарцгьы игәы иҭамшәацызт. Аҭакгьы шыҟаиҵаз ус имырхьаацәакәа ауп.

– Уи, ӡызлан леиҧш, зны-зынла даакылҟьоит, дҧыр-ҧыруа аҟәара дныҟәлоит, ушлыхәаҧшуа, ушлыхәаҧшуа, нас дахьца-дахьаа умбаӡакәа, дныҵашәкәа дцоит, – Астҭамыр дмыццакӡакәа даацәажәеит. Ииашаҵәҟьаны, ларгьы абри Астҭамыр ишиҳәаз еиҧшҵәҟьа акәын зны-зынла лхы шымҩаҧылгоз. Узхара дубаанӡа, узхара улыхәаҧшаанӡа, аҟәара дныҟәҧраа дцон. Аха угәаҿы, ухы-ухшыҩ аҿы ибзиаӡоу, иҧшӡаӡоу акы наузаанлыжьуан, иаразнак хәыцра мацараха инаужәланы уааилызшьаауаз, угәы нцәыҵазырхәыҭхәыҭуаз.

Урҭ ус ҧыҭраамҭак еицәажәо итәан, аха изакәызаалак акы иамцхәны иаламцәажәеит. Зны ихәмарит, зны иччеит. Амрагьы уажәшьҭа шьыбжьагәы иахысхьан, аха уеизгьы аҳауа рацәак аӷазеиҭамкыцызт. Аӡиас иацыҩуа аҟәара иаақәлоз аҧша ҟәандагьы хшәашәарак, еиҭакрак макьаназы џьара ианыҧшуамызт.

Аҧслымӡра дылаиан Ахра ихала заҵәык уажәы. Инапқәа ицламҳәа нарықәргылашәа, иаҧхьаҟа дыҧшуан. Иаҧхьаҟа дыҧшуан игәгьы, иҧсгьы, ихгьы, ихшыҩгьы неизыркәкәаны, илаҧш џьарак икыдырхаланы. Икауа, аӡиас ацәқәырҧақәа рышьҭыбжь ада акгьы уаҳаӡомызт.

«Уи уаҳа дсымбар... Уи уаҳа дсымбар... Ишҧаҟалои нас?.. Саҳәшьа дырҩегьых дсыдгылозар акәхап, изынаумыгӡазеи, Ахра, унапы злаукыз аҵыхәанӡа, изаанужьзеи, изыхурҟьазеи ҳәа... Иласхәозеи усҟан сара? Уи аӡгаб, сара зсахьа ҭыхра сашьҭаз, дсымбеит, дысцәыӡит, уи лакәын салазгалаз, аха уажәшьҭа уи анагӡара сылымшар ҟалап ҳәоу? Мап, мап!..»

Уи уаҳа димбар, иусқәа зегьы маншәаламхарашәа, напы злаикыз наимпыҵаба ицарашәа, лаҧшҵашәараны акы днахьыҧшын, дааҳәыцәы-ҳәыцәит дахьиаз. Иҩызцәа анид-

тәалаз, усҟан еиҳа дҭынчын, усҟан ас еиԥш иҟаз ахәыцракәа дыхҭаркуамызт. Ихы маҷк иаашьҭыхшәа, дырҩегьых аҟәара нырцә зегьы илаԥш нахигеит. Егьа ус иҟазаргьы, аиаша уҳәарами, Ахра изыҳәан уи ибла иаахгылаз аӡҕаб лызхәыцра, абри ааԥынра шәҭ гәарҭак агәыҵаҳәҳәа ианааиуа еиԥш, хаарак аҵан, бзиарак аҵан, акы дахьнарԥшуан...

Амра, еиҳа-еиҳа аҽеиҵыхуа, ажәҩан иаҵаланы ахалара иаҿын. Ацәқәырԥақәа хәмаруан, ихәмаруан рҽеаҳаракны, аҟьаԥ-саԥхәа инеидыслауа, урҭ Ахра иҭынчра, игәалаҟара рҽеақәдыршәон, изакәызаалак акала имыцхраауазар, иԥырхагамызт.

Ахра ус, ҭынч аҟәара дышхықәтәалаз, иаалырҟьаны, иахьынтәааз изгәамҭаӡакәа, нырцәтәи аҟәараҿы ԥҳәыски ӡҕабки нықәибааит. Аӡҕаб дышшәырӡа, лыхцәы лӡара иад-ҽырбало, ҵкы ҕра хәыцык лшәын, лцәа дҭаҟаца. Аԥҳәыс, шәпажәпак лакәын, лыҵкы кахәхәа. Иркқәааз реилаҳәа-рақәеи рведрақәеи убраҟа ал хачачашәа игылаз амҵан инеикәадыргылан, ԥыҭк иааҭгыланы, иаанаԥшы-ааԥшит. Нас, еибырҳәаах уара идыр, уи аҵла ашәшьыра хәыцы иныҵыҵын, аҟәара иныкәлеит. Аҟәараҿы иаарымԥыхьашәаз афархь-мархьқәа еизганы, убри аҵла хачача ашәшьыраҿы инышьҭарҵеит. Ԥыҭк анааизырга, убри аҵла амҵан амҿқәа рхы неихәларкын, амца ахы ркит, алҩа ныкәббит аҟәара. Насоуп Ахра ианеиликаа урҭ иҟарҵоз зегьы змааназ.

Аҽеныннтәааракгьы уаҟа аӡәӡәара иаҿын, аӡҕаб хҭацәыхак лымаӡамкәа уи аԥхәыс длыцхраауан, зны аӡы лызналгон, зны амца даҵхон, зны уи аԥхәыс илыӡәӡәақәоз наганы аҟәара-ҿы иҟаз абардрақәа рҿы ирманшәаланы инахылшьуан. Шьыбжьонынӡа уи аган аҟәара зегьы ҟәашкакараӡа иаа-хырҟьеит. Нас, рыӡәӡәатәқәа ианрылга, рҽааилырхын, рҽыкәабага маҭәақәа ирыҵаҽырбо, аӡы инҭалеит.

Ахра ибла ааихмырсыҕьӡакәа дахьыԥшуаз ибон урҭ аӡы иахьҭаз, аӡиас ишаваӡсоз, ишеибарччоз, аӡыҕҕараҽы аӡы шеиқәырҭәоз.

Аха уи акәӡам Ахра зегь реиҳа игәы ныркылаз.

Ус,дук хара имгакәа, уи аӡҕаб аԥхәыс ллымҳадынҭацәажәан,

ашьшьыҳәа аҟәара дықәланы ԥытк днаскьеит. Нас убраҟа, еиҳа иманшәалашәа иахьыҟаз, хаҳә ҟьаҟьа дук дныкәгылеит. Уи ахаҳә аӡиас ахықәаҿ акәын иахьышьҭаз, азыбжак аӡы аҵаҽҽа ицон. Ахра абас ӡҕабк деинаалаңы, дышшәырӡа ахаҳә дыкәгыланы димбацызт. Дыкәгылан лара абас минуҭк аҟара. Нас, дууаӡа дыԥан, хыла аӡиас дназцеит. Ари иҟалҵаз аԥҳәыс даараӡа даргачамкит, ус дакәымгәыҕуазар акәхарын. Уажәтәи аӡҕабцәа зынӡаск рыхшыҩ ҭыкәкәаӡоуп, урҭ рҟынтәи зегьы урзыԥшызароуп лгәамхәкәа дыҟам, иаразнакала аҟәара даақәшаҟь-шаҟьеит. Аха убри аамҭазы аӡҕаб, ԥытк инахарашәа, аӡы дналҵәрааит. Аҟәара ихыкәгылаз аԥҳәыс уи лыхьӡ ҳәаны ҿылҭит, ҿылҭит, лнапы лҟьеит, аха уи лыбжьы заҳауадаз...

Ахра, наҵьнатә аахысгьы, зҟазшьақәа еиҭамкӡакәа ииаҟьа ицоз ари аӡиас алеишәақәа зеиԥшроу абни аӡҕаб хԥарашәа иҟоу цқьа еилкааны иахьлымамыз игәы иныҵаххит. Азныказы, ус иблақәа ҵархәны уахь дыԥшуа иҽааникылазаргьы, ашьҭахь, аусқәа шҽеимхоз ибазар акәхап, ҩадаҟа ихы рханы, дыццакы-ццакуа иҿынеихеит. Ари змааназ уажәшьҭа еилкаан. Аԥҳәысгьы илцәымҕхан, лгәы ааицранарсын, ахаҳәқәа дрыхҟьашауа, аҟәара дыкәланы уи аӡҕаб дналышьҭалеит. Ари зегьы али-ԥси рыбжьароуп ишыҟалаз. Аха аӡҕаб лымч зегьы ааизлыркәкәазар акәхап, ус аӡиас дацыӡсо, хәыцы-хәычла акыр аҟәара лыҽнадылхалеит. Ахра уажәшьҭа ишшәарҭамхоз аҟара агәра анига, даахынҳәын, дааины иҭыԥаҿ днатәеит.

Аӡҕаб, дааԥсаӡазар акәхап, лнапқәа хьадышьшь, лыԥсыԥ еергьҳәа иааивго, аҟәара дыкәлан дахьнеиуаз, уи аԥҳәыс, аӡҕаб лхы налеилырхан, ак лаҳәара даҿын, уажәы-уажәы дааҭгыланы дналҿаԥшуа, аха аӡҕаб, акгьы агәхьаа зкым леиԥш лҽыҟаҵаны, уи аԥҳәыс дылҿаччон.

Уи аҽны акраамҭагьы уи аԥҳәыси аӡҕаби аҟәараҿы иҟан. Џьара шьаҿак ааҟарцаргьы, Ахра илаԥш урҭ ирхын. Аха шьыбжьышьҭахьшәа, ԥытк ианаахьшәашәараха, иҩагылан, рымаҭәақәа ааизакны иаашьҭырхын, ирыманы рҿынархеит. Ахра убасҟан, мчык наидгәазшәа, ахьышәҭҳәа дҩагылеит. Иҽааиҵыхны, урҭ дырзыԥшуа, аҟәара даақәгылеит. Урҭ

шьаҿақәак ааҟарҵахьан еиҧш, аӡӷаб даахьаҧшшәа лун, лнапы лҟьеит Ахра иахь, абзиала ҳәа аанарго. Ахрагьы ахьышәҭҳәа гәырӷьарак игәы инҭыҧраан, иаразнакала абзиала ҳәа ибжьы налықәиргеит. Аха урҭ ираҳау, ирмаҳау Ахра еиликаартә еиҧш изыҟамлеит.

« Дызусҭада уи аӡӷаб?» – абри ихы инҭашәеит Ахра.

Уи аилкаара, уи адырра цәгьа имбо, аҽа дунеик ахь шьаҿақәак ааҟаиҵарц иҭахушәа дааҟалеит. Уи ақәыҧшра иаҵанакуаз, ақәыҧшра иатәыз адунеи акәзаргьы ҟаларын. Дахьынагәдыҧшылоз цәгьаӡа иҧшӡазшәа, цәгьаӡа игәыкызшәа ибон, хаара-гәыблрак аҵан, ааҧынреиҧш.

Ииашаҵәҟьаны, аӡәы заҵәык иалкааны лызхәыцра – уи бзиоуп, уарҧшӡоит, уҳаранакуеит, мчык уланаҵоит, умҩа абзиарахь иархоит, аха убасҟан убри иалукааз, узызхәыцуа, даҧсазароуп, егьырҭ аӡӷабцәа дызларылукааз ҟазшьа ссирӡак лныҧшуазароуп. Ахра иибахьаз аӡӷабцәагьы рҟазшьақәа еиҧшушәа, џьара акала игәы рыҵкәартә еиҧш наунагӡа иблаҿы иааиишаз аӡәгьы дҟамлацызт, ииашаны, урҭ ҧшӡақәан, акы рывубартә иҟамызт, аха…

«Дызусҭадаз уи аӡӷаб?» – дырҩагьых игәы дынҭахәыҭхәыҭит Ахра. Ари лҩыза аӡӷаб рқыҭан димбацызт. Аӡнырцә аҽа қыҭан иҟаз, уахь инхақәоз Ахра издыруамызт. Абарҭ, иахьа иибақәазгьы, убрахьтәиқәазар акәхап ҳәа днарызхәыцит…

– Иацы абраҟа, шәара шәанца ашьҭахь, сшымгәыӷӡоз, ӡӷабк дызбеит. Ижәдыруоу дшызсоз? Ҳазегьы ҳаҵкысгьы дызсон… Аӡиас абжеиҳара аҟынӡагьы дааскьеит, – Ахра иҩызцәа рҟны аҟәараҿы иибаз аӡӷаб лызбахә дналацәажәеит.

– Дызусҭадаз? Дузымдырӡеи нас? – дҵаит Даур, убри дызусҭаз аилкаара даазҿлымҳахашәа.

– Дсыздырам сара, иацада дсымбацт. Уигьы дшызбаз нырцәтәи аҟәараҿынтәи ауп. Ҧҳәыскгьы длыцын. – Ахра уи дшибаз, аҽнынтәаарак ҽымҭӡакәа дахьтәаз: закәытә гәахәараз имаз иаацәырганы абарҭ иҩызцәа иахьреиҳәоз, урҭ жәаҳәарада еилыркаарашәа игәы инаҭон уи аӡӷаб дзеиҧшраз. Ахра уи аӡӷаб иацы дшибаз еиҧшҵәҟьа иахьагьы ибла дыхгылан, џьара изакәызаалак акала еиҭакрак лнымҧшӡакәа.

– Мап, уи ҧшӡак лакәын, дкахәхәа, лыхцәы ауны… – дырԥегьых даҟәыҵуамызт иара. Уамашәа иубаша, ас ӡӷабк лыӡбахә даламцәажәацызт Ахра.

– Нас, лызҿуҭырауаз, быр арахь ҳәа? Илыхьӡыз, дызусҭаз еилумкаауаз. Уара уеизгьы уахь узыруамызт… – иҳәеит Даур, дааҧышәырччашәа. Еиҳарак абни аҵыхәтәантәи аҳәоу инақәырӷәӷәашәа.

– Ус зуҳәои, Даур, уара? Иаҭаххар, сара ари аӡиас агәхьаа мкӡакәангьы сыруеит, уи уара уацәымшәан!.. – Ахра абри иихәаз ииашаҵәҟьаны агәра диргарц шиҭахыз удырратәы даацәажәеит, хәыҷыкгьы дааибакит.

Амра уажәшьҭа шьыбжьагәы инхыҳәҳәаахьан.Даури,Ахреи, Асҭамыри аӡы иҭаланы рыӷьдырхьшәашәан, уажәы рыхқәа еилаҧсаны, амрахәага ицәиалан. Зны акы иалацәажәон, зны – даӷьакы.

– Даур, уҧши, Даур!

Раҧхьаӡа Ахра иоуп зылаҧш даацашәаз уи.

Лара, ашьабсҭа еиҧш, дыԥуа дшааиуаз акәымкәа, аџыхҳәа аӡиас даахықәххылеит. Нас аҟәара дныкәҧш-аақәҧшит. Лыҵкы ҧхьарҟьа аалышәхлырҵәраан, маҷк ус аӡиас дахәаҧ-шуа даатгылеит, акы дазхәыцуашәа, лхы ааларҟәшәа.

– Аӡәгьы шәӷьышәмырҵысын. Ҳалбар, дцаргьы ауеит, ус ҳлыхәаҧшлап, иҟалҵо ҳамбои? – Ахра игәы аҭра иҭамгыло, ибжьы ныҵакшәа даацәажәеит. Азныказы, дахьиаз иӷьизеи-қәымкрашәа дааҳәыҵәыҳәыҵәит, аха ихы инапаҿы иааиган, илаҧш еихмырсыӷьӡакәа уи дылзыҧшуан. Иԥызцәагьы азны-казы рыхқәа нԥыҵдырззеит, аха ашьҭахь, уи илымбартә еиҧш, раҧхьа ишьҭаз ахаҳәду инавыҧшшәа илыхәаҧшуан.

– Дышҧеинаалоу! Дышҧеиҿартәу!.. — Даур ииашаны иҳәозу,мамзаргьы ус аҵәы алаҵаны иҳәозу узеилмыргаратәы даақәҧсычҳашәа иуит. — Анцәахша, анцәахша, иа анцәа, ҳрыцҳашьа!..

– Аланарҧшыга ҳамазҭгьы, иҵегьы иааигәаны дҳамбози, — Асҭамыргьы даацәажәеит.

– Шәыҧшлеи, иҟалҵогьы жәбалап! Ани аӡы дацәшәо џьышәшьома? Ани аӡы иацәымшәо аӡә лоуп. Ӡызлан лхаҭа!

— Ахра уи илхиҳәаарыз издыруамызт. Уи лӄынтәи уажәы гәахәарак иман, иаҳаракгьы абра дахьааиз. Иҵегь иааигәаны дибар шаӄа иҭахузеи, аха иабаӄоу, арахь аӡиас рыбжьахеит.

Уи аӡӷаб ус дгылан ԥыҭраамҭак, амра лҽаҭан, лнапқәа лыдыԥсалашәа, дкахәхәа. Лқәыԥшра иамыцхәны изакәызаалак акы лныԥшуамызт. Убри дахьгылаз убас дгылаӡазаргьы, гәахәарак улымҭарц залшомызт, егьа уҿы еилымгозаргьы, улырцәажәон. Дарбан згәы лмырхыҭхыҭрыз!

Нас дынхьаҵын, ӷадаӄа лхы налырхан, лшьаҿақәа ашьшьыҳәа инеихго аӄәара днықәыԥш-аақәыԥшуа лҿыналхеит. Рацәакгьы хара дымцаӡеит. Еиҳа аӡы шьшьырашәа иахьлеиуаз дынхықәгылан, лнапқәа ӷеиҵыхны, дууаӡа дыԥан, аӡы дналашәкәеит.

– Ижәбама, ижәбама иӄалҵаз?! – Ахра игәы иазымычҳакәа дныҵхахеит. Егьырҭгьы рыҽӷыҵдырззан, уи лыгәаӷьра ааҵьашьаны иналзыԥшит. Ииашаҵәӄьаны, аҷкәынцәа даарыдукылартә еиԥш лхы ахьаалырԥшыз аарзымбатәбарахеит...

– Шәыԥшла, аӡы дахьалҵуа жәбап! – Ахра зегь рыла имӷақәиҵон, дара рааста иара уи лӄазшьақәа ахьидыруаз ҭынч ҵьарак дызгыломызт.

Ус, ишыԥшуаз, ирымариашаны, аӡиас агәҭаҿыҵәӄьа аӡы даалҵәраан, арахь дырырц лҭахызшәа, ацәқәрԥақәеи лареи еиҿыхо, лнапқәа ашыӷҳәа иӄьо, дхыӡсало дааиуан. Аха аӡиас иаҳа-иаҳа илыханы, иара ахьцоз ахь дагон, лара ишылҭахыз еиԥш доунашьҭуамызт. Нас, илхәыцхыз уара идыр, арахь дмыркәа, убри аӡыцәқәырԥара агәҭа далаланы акыр дацнаскьеит. Ахраа уажәы, еикәаӷӷа еивагыланы, уи иӄалҵо аабап ҳәа, рыхгьы рыхшыӷгьы лзышьҭны, убрахь илзыԥшуан. Ус лара, инахарашәа, аӄәара лыҽнадылкылеит. Нас дааҭыҵын, уаӄа, рацәак дхамлакәа, дынхықәҭәалеит. Аӡиас дамыраапсакәа дыӄамызт, ԥыҭраамҭак ус дтәан.

– Дырырц акәын лгәы иҭаз, аха дызмырит – иҳәеит Даур, уи лгәы иҭаҵәӄьаз иара идыруазшәа. – Ари ҳӡиас ус арра мариандаз!.. – нациҵахт.

– Дырырц лҭахызҭгьы дыруан, иумбаӡои ацәқәырпақәаҵәҟьагьы дырцәымшәаӡакәа дшыӡсоз, насгьы шаҟа дааскьаз… – Ахра, иԥызцәа ирымданы, уи лыгәра гаҵәҟьаны акәын дышлыхцәажәоз.

Нас, иааин, рҭыԥаҿы инатәеит. Дырԥегьых уи аӡӷаб лыӡбахә акәын излацәажәоз. Аӡӷаб лхы ларҟәны, аҟәара дықәланы диеиуан, лымаҭәақәа ахьышьҭаз ашҟа.

…Абас есымша дырбалон уи аӡӷаб. Зны аҟәара дықәланы ахаҳә ссақәа, ахаҳә хәыҷқәа аллыԥшаауан, нас дааҭгыланы, лнапы ианыԥсаланы, инарҳәы-аарҳәуа урҭ дрыхәаԥшуан. Џьарак еизылкуан, ахәылбыҽха аԥныҟа данцоз илгон дреигәырӷьаҵәа. Мап, уи хьаа-баа лымамызт, лгәы ҭынчын, аԥхынразтәи лымшқәа абри аҟәараҿы илхылгон. Заанаҵы данзымцалак, уи аԥҳәыс даакылҟьаны, ишылҭахымыз длыманы дцон. Ахра усҟан иахьабалак иааҭацәырахазшәа ибон, ихы зқәаикра, иҟаиҵара дақәымшәо. Нас днеины ашьшьыҳәа аӡиас дынхықәтәалон, ацәқәырԥақәа иԥхьаӡошәа, акакала илаԥш иныҵго. Уахынла, аԥсабара аҭынчра анахатәалак, аеҵәақәа каххаа жәԥангәы ианкыдлалак, дыштәоу акәымкәа дԥаҵҟьаны ашҭа дныкәгылон, убрахь, убри аӡӷаб дахьынхо ахь дыԥшуа. Уи ақыҭа анаара иаҿаршәын еилыҵьҵьаауа. Аҵх агәыцқьара иалсны, еилыхха арадио абжьы ааԥуан. Нас аԥхыӡ бзиақәа, аԥхыӡ ссирқәа дрылан Ахра. Зны уи, ԥсуа маҭәала иҽеилаҳәаны, ҽларџьк дақәтәаны, дԥаџь-ԥаџьуа, убри лара дызланхоз ақыҭа далсны дцозшәа, лара агәашәаҿ дгыланы, ари дызусҭада ҳәа дишьҭаԥшуазшәа ибон. Зны – лара лԥызцәа лыцны акино аҟынтәи аԥныҟа днаскьаигозшәа, нас амԥан уи лҵыхәала ҷкәынцәақәаки иареи аидыслара роузшәа, аха иара урҭ дыриааизшәа. Нас, – лара ақалақь аҿы џьара дналхьыԥшызшәа,дыԥуа длышьҭахызшәа. Зегьы бзиан, – ихәыцрақәагьы, иԥхыӡқәагьы.. Амшқәа цон еишьҭаланы, иагхон аԥхынра, аҵарашықәсгьы уаԥы изгәамҭаӡакәа ааигәахара иаҿын.

– Иҟаҳҵара жәдыруама, Даур? – иҳәеит ҽенак Ахра даалҟьаны. – Шәсыцхраа, сара абри аӡиас сырырц сҭахуп…

Аха ари шаҟантә дазхәыцхьаз, шаҟантә игәы иҭеикхьаз здырхуадаз, аха нагӡашьас иҟаиҵашаз издыруамызт. Еиуеиҧшымыз агәаанагаракәа ихаҿы иааиуан, аха аҵыхәтәаны убарҭ иреиҕьуп ҳәа иипхьаӡоз акаҿы дазааҭгылашәа дыҟан, аха иԥсызцәа ирыздыруамызт.

– Уи аӡҕаби уареи шәеибадырырц? – Даур убри ауп иаразнак ихшыԥ зызцаз.

– Ааи, ҳаибадырырц. Сара уи аӡҕаб дызбар сҭахуп!..

Ахра иаахтны иҳәеит абарҭ ажәақәа, аха урҭ зызкыз, ирыҵаҵәахыз иара ида аӡәгьы издыруамызт. Имаӡаӡан.

– Узларуазеи? – Даур уи мап ацәикуамызт, аха игәы ԥбазтәуаз акыҟан. Аӡиас арра ус имариамызт.

– Сызларуазеи? – ихы аарнааны, илахь маҷк илеиҵацалашәа, иԥсызцәа днарҿапшит Ахра. – Ақыдқәа ԥба ааидҿаҳәаланы аӡы илаҳҭар, сшақәтәоу мацара аӡиас абжаранӡа уеизгьы снеиуеит, нас иаанхап зышәгәахәуазеи?

Ахра игәеилыххара Даургьы даарцыхцыхит. Аусқәа зегьы ааманшәалахарашәа дназхәыцит.

– Ахра ииҳәаз хшыԥуп. Асҭамыр, уара ушпахәапшуеи ари аус? – Даур уажәы Асҭамыр игәаанагара зеипшрахоз еиликаарц днаиазҵааит.

– Бзиоуп, наҟ дырп Ахра, аха нас арахь дызларуазеи? – Асҭамыр хәыҷык иааигәампхеит.

– Наҟ арроуп ҳәа, арахь закәыхи?

Ахра наҟтәи арра акәын хыққкыс имаз ҳәа, арахьтәи арра дагьазхәыцуамызт. Арахь данаауа иҵегьы имч иацлачы, ишиҭаху аӡиас ааихиҵәарашәа гәалаҟарак иман.

– Саргьы суцыруеит, Ахра! – Даур дахьтәаз дԥыҵхахеит уажәы.

– Саргьы! – Асҭамыргьы иԥсызцәа акала иҿрыҵаимырхарц шиҭахыз удырратәы, иҿынарылаирхәит иаргьы.

– Мап, мап! Схала сырырц сҭахуп, акы шәысцәымшәан шәара! – нараҭеикит Ахра. Иԥсызцәагьы, аҭагылазаашьа шыҟало иара ахала ахы унарбоит, усҟан ацхыраара аҭаххозар ҳхы ҳаигӡарым рхәан, уаҳа ажәа ахымҳәааӡакәа рҿааныркылеит.

Азҕаб, аҟәараҿы аҷкәынцәа акы неимҵакы-ааимҵакуа иалацәажәошәа анылба, дҩагылан днарзыԥшит, аха урҭ уажәы лышҟа рхы хамызт, аҟәара иқәланы ҩадаҟа ицон.

Ахреи, Даури, Асҭамыри аҟәараҿы ирыԥшааз аԥса қды хыжәжәарақәа азхықә аҿынӡа инарган, ҟармала инеидҿарҳәалеит. Урҭ рацәак идуцәамызт. Амш цәгьаан азиас ианаанагоз, шаҟаџьара икыднаҟьаз здырхуада, ицәыгьгьацәыԥԥы, ихылгәыгә-мылгәыгәны, еибгаз ҭыԥк рнубааломызт. Рхы-рҿқәа еибакны, аԥхӡы рылыҵәҵәа ицон аҷкәынцәа. Маҷк рыԥсы ааиҭаркырц уаҟа иныҟәтәеит. Уажәы ԥша ҟәандакгьы арха зегьы иныҟәсын, иаамԥыхьашәоз зегь ԥхьашьшьаауа, инахьхьи ааԥшуаз анаара ашәаԥыџьаԥра инаҿахәмарит.

Аҷкәынцәа рыԥсы анааиҭарк ашьҭахь, урҭ еидҿарҳәалаз ақыдқәа ныкәырҳәазо азиас иналаргалеит. Ахра данаҟәтәа, инагәыҵасын, ацәқәырԥақәа инрылагалан иааурышьҭит. Ԥыҭрак иааҭгылашәа иазыԥшуан, уи ацашьа гәаҭо. Нас, азы иааҭыҵын, аҟәарала иаваҩуа рҿынархеит. Ахра дзыҟәтәаз ақыдқәа, ацәқәырԥақәа нархыҽҽо, азиас иаманы ицон. Еиҳа-еиҳа агәҭахьы иаланагалон, аҽыриашаны, ихьаҳәԥаҳәуа акәымкәа. Азҕаб лшьамхқәа еидыршәланы, азиас ацәқәырԥақәа лыбла иныҵыжьуа дтәан.

– Еҳе, Ахра, уԥ, уԥ! – Даур ибжьы иргеит, инапгьы иҟьеит уи дыԥарц.

Ахрагь уи дахыццакуан. Уажә дыԥар, дшызсо мацара уи азҕаб лаԥхьаҵәҟьа даазхыҵуан. Убри акәын Ахра иҩызцәагьы иаргьы ирҭахыз. Лара дшымгәыҕӡоз лаԥхьа Ахра дынкаԥар, уи лакәхон, иџьашьатәхон!

Ахра иҽааирманшәалеит. Азныказ игәы неилаԥшит, аха нас иҽааибиҭан, ацәқәырԥақәа иҽынарылаижьит, нырцәҟа ихы рханы, егьарааны исҳәаахьазаргьы уажәшьҭа сырҵәҟьоит ҳәа агәра ганы.

Азҕаб, илымариашаны, Ахра ацәқәырԥақәа неихыкәаласуа, дышьҭкәыцәаа дрыманы ишнеиуаз анылба, иҟалаз лзымдрызт, дҩаҵхахеит. Абжьааԥны ариаҟараҵәҟьа иааигәаны длымбацызт, иааџьалшьеит. Лыгәгьы назцеит акы

ишазкыз. Уи инапқәа ҭыганы, иҽаҳаракны дыӡсон, аха аӡы, иҳәатәы хамҵакәа, иҵасны наҟ дагон.

Ахра, аӡы дынхыԥшылашәа, аӡӷаб дахьықәгылаз днал-зыԥшит, аха уа дахьықәгылоу макьанагьы ихараӡазшәа ибеит. Насгьы, абри аӡиас агәҭа аихҵәара иаҳа-иаҳа ицәуадаҩхозшәа, хәыцрақәак али-ԥси рыбжьара ихигәы инҭагьежьит.

Убри аамҭазы, аӡӷаб даалҟьан, лнапы лҟьеит, иаанагоз уаҩы изеилмыргаратәы еиԥш, насгьы маҷк дааԥышәырччеит. Уи гәахәарас иҟаиҵеит Ахра, аха убасҟан инаиҿаҟьаз ацәқәырԥа иааимчнамырхарц маҷк ауп иааигхаз.

– Узырӡом, уагьаламган, узырӡом! – абас ҿылҭызшәагьы бжьык иаҳаит, зеиԥш имаҳацыз бжьык.

– Сыруеит сара, сыруеит! – Ахра ибжьы иргеит еергьҳәа, аха ацәқәырԥақәа длывганы, ихымхәыцкәа, имч мырхакәа, дымҵарсны аҽаӷьара дыргон...

Ахра иԥсы иманы аҟәара иҽнадикылеит. Дмага-маго аӡы дынҭыҵын, иара уаҵәҟьа аҟәара иҽнықәижьит. Аҷкәынцәа неихаххит:

– Иҟалазеи? Узмыри? Иамуӡеи?

– Ус арра марио уӷьышәшьоит, аӡиас макьаназы ҳара ҳаасҭа амч ӷәӷәоуп. Нас, еиҳа-еиҳа егьи аҿықә сцәыхарахозшәа збо саналага, арахь схы сырхеит, – Ахра иԥсы изҭымкаауа даацәажәеит. – Сгәы иалоуп, сыгәҭакы сзынамыгӡеит... Аха... мап, зегь дара роуп, иахьа акәымзаргьы, уаҵәы инасыгӡоит, – игәы инҭиҳәааит Ахра, ибжьы аармаҷшәа. Гәыӷрак иман дырҩегьых, иааиԥырымҵӡо.

– Уара наҟ унаскьацыԥхьаӡа, уи аӡӷабгьы акыр аҟәара дықәланы днаскьеит, аха...

Ахра уажәы иҽааиҵыхшәа уи аӡӷаб лахь дынхьаԥшит. Уи лҽырԥагьаны, лышҟа арра аӡәгьы илымшошәа, аҟәара дықәгылан, арахь дааԥшуа. Гәаныла, лгәы дҭаччозаргьы ҟаларын, аха иуазҳәода...

Убри нахыс Ахра, аҟәараҿы данааилак, убри аӡӷаб дшааибалакҵәҟьа, акы хьухьууа игәы ишалаз удырратәы, инапы налзиҟьон, ларгьы дҿаԥха-ҿаччо лнапы лҟьон. Нас ҿиҭуан:

– Ибыхьӡузеи бара?

Еиқәиԥхьаӡон аӡӷаб хьӡқәа, аха лара ҿылҭӡомызт. Ус лхы лырҵысуан. Аха иара усҟан: – «Узырӡом, узырӡом, узырӡом!» – лҳәошәа иаҳауан.

Ахра идыруан игәҭакы анагӡаразы аӡиас арра шаҭахыз. Араҟа иԥышәатәын имч, илшара, ихшыҩ.

Ахра аӡиас арра дазхәыцуан… Уахынла, убри аӡӷаб лыччабжь иаҳауазшәа, дгыланы аӡиас нырцә ишьҭаз ақыҭахь дыԥшуан…

…Ахра напы злеикыз асахьа, абар, шаҟа ҵуазеи, ус, ибжамҽамны, иаанханы иҟоуижьҭеи. Зны-зынла иҭыхымҭақәа ахьыкҿагылаз ауада дныҩналон, аҟәардә дныҟәтәон, нас акакала илаԥш нарыхго, игәы рзыбылуа днарыхәаԥшуан, аха, насҭхашәа икыдгылаз, изылгамыз аӡӷаб сахьа илаԥш изаҟәгомызт. Днеины иаашьҭихуан. Мап, иалагашьа бзиан. Абри уаҩҵас дманшәаланы изыҟаҵазҭгьы, егьырҭ иҭиххьоу иаарылукаартә иҟалон. Ашьҭахь дзықәтәаз аҟәардә аҿы иаарманшәалашәа инықәиргылон, зны иааигәаны днахәаԥшуан, зны – инахараны. Иԥсыԥ игәаҵаҟынӡа иганы даақәыԥсычҳауан. Шаҟа иҭахыз абас дшыманшәаламхаз, мацқ иадамхаргьы, убри аӡӷаб илдыруазҭгьы!

«Иҟалои, абри сара сгәы ишаанаго ала дҭысхыр?.. Дызбахьоушәа, аӡәы сыбла дыхгылоуп. Аха усҟан уи зсахьа ҭысхуа лара лакәхом, аҽаӡәхоит. Исзымдыруа, исхәыцыз аӡӷаб лсахьа акәхоит…»

– Ахра, ани аӡӷаб лсахьа уаҳа изҭумхуазеи? – иаҳәшьа даaидгылеит ҽенак. Иҽеиҭакрақәа зегьы зыхҟьоз – уи напы злеикыз ахьыманшәаламхоз шакәу агәраганы дыҟан лара. Уи аӡӷаб илызкны иҟаиҵақәахьаз ахҭысқәа зегьы лара илеиҳәахьан.

– Уи сара уаҳа иҭысхӡом, ус иҟаз… – Ахра хәыцқык агәалаҟамра шиныԥшуаз удырратәы даацәажәеит. Ихиҿы еиқәара убриаҟара иҭынчын, акы дҳәынчаны дшамаз ҩашьомызт.

– Аӡиас ахь ацарагьы уаҟәыцҭеи?

– Аӡиас ахьгьы уаҳа сцаӡом…

Ахра абри аԥхынразы ихҭысыз ихаирштҭырц ақәикын, ихы нахга-аахго дааиуан. Зны аусҳәартахь дцон, уа дыхәмаруан, ашәҟәқәа дрыԥхьон. Аҵарашықәс ааирцгьы рацәак агмызт. Игәы хыҭхыҭуа уи дазыԥшын.

Аха ҽнак, Ахра иуада дындәылҵын, аҵла ашәшьыраҿы игылаз аҟәардә дныкәтәеит. Иикыз ашәҟәы ааиртын, даԥхьарц иҽыназикуан аамҭазы, иаҳәшьа дыҩуа ашҭа дааҭалеит.

– Ахра, Ахра сымҳәеи! Иҟоу удыруама? Уи аӡҕаб сара дызбеит. Уаала, уаала!.. Аӡиас дырын, арахьтәи аҟәараҿы дыҟоуп. Дшызбазҵәҟьа арахь сыҩит. Лара сгәалымҭаӡеит! – Ахра днаидыххылеит, лгәы ҭыҵны ицо, џьарак ҭынч дзымгыло, уажәы-уажәы лышьҭахьҟа дынхьаԥшуа.

Ахра азныказ ииура дақәымшәакәа даашаҟь-шаҟьеит. Аха, нас ахьышәҭҳәа ишәҟәы ныкәиҵан, агәашә дынҭҟьеит. Иаҳәшьагьы днаишьҭалеит дыбҕьаауа.

– Лара абри аҟәараҿы длеиҩеиуа дықәын. Зны абрахь дааԥшуан, зны абри аӡы шәахьҭалоз дхықәгылан, – Ахра иаҳәшьа лыԥсыԥ акуа иашьҭуа ацәажәара даҿын.

Иҵәиҵәиуа ҵаҟа илбаауаз амҩапа данҟьа дцон Ахра. Анаара иаҿышәшәақәоз ахаҳә ссақәа, ахьхьаҳәа аҵлақәа рԥашәқәа инарыҵахәмаруа, ҵаҟа иҭалан ицон, ццакырак рымоушәа.

Ахра, ҵаҟа аҟәыҵәа хәычы ииасуаз, дууаӡа дахыԥеит. Алтарра дҩылҟьан, аҟәара даақәгылеит. Даанаԥшы-ааԥшит. Азныказы аӡәгьы илаԥш дыҵамшәазшәа дгылан. Аха нас, даалҟьан, ҩадаҟа зхы рханы иҩеиуаз аӡҕаб дналышьҭалеит. Уи абри ақыдқәа еидҿаҳәала аӡы иахьаларыжьыз аҟынӡа дҩаӡарц егьлыгмызт, ҵык хәычык лшәуп, икьаҿҕәаҕәаӡа. Ахра уахь дҩаҭрысит.

Аӡҕаб, Ахра иаҳәшьеи иареи рышьҭыбжьқәа шаала-ҳазҵәҟьа, ахьышәҭҳәа даахьаԥшын, нас, илхәыцыз здырхуада, днарыхәаԥшын, дыҩны лҿыналхеит. Усҟан Ахрагьы маҷк дааҭгылашәа иуит, аха дабанӡааҭгыларыз!

Дырҩегьых дҩаҭрысит.

Аӡҕаб дышнеиуаз акәымкәа, иахьыманшәалаз ҭыԥк аҿы

даанҿасит, даахьаҧшит Ахра иахь, уара узоуп абрахь сзааз лҳәарашәа. Нас даақәҵәиаан, Ахра дышлыхьӡоз лбазар акәхап, дууаӡа дыҧан, аӡиас лыҽналалыжьит. Аӡиас, уи иазыҧшызшәа, ахьышәҭҳәа даашьҭнакәыцәааит.

– Ахра, умыҧан!.. Ахра, аӡы уҽоумҭан!.. – Ахра иаҳәшьа дшыӷьаҵәыӷьаҵәуаз, лгәхьаа мкӡакәа, аӡиас иҽналаижьын, уи аӡӷаб дналышьҭалеит, инеиҿаҟьоз ацәқәырҧақәа днаргәылҵәрааура.

Рҩыцьагьы уажәы аӡиас иаманы ицон, дара-дара шеицәыхаразгьы, ацәқәырҧақәа рхы аарылкәыцәааны аминуҭказы инеихәаҧшлон. Лара дыццакуан, ирласны абри аӡиас дырыр лҭахын, аха аӡиас лара илыххәыцуа иҟахызма, иара атәы нанагӡон.

Ацәқәырҧақәа рымчқәа еиҳагьы еиҳартәызшәа ибеит Ахра, аӡиас агәыжәпараҵәҟьа данагәыланахала. Наҟгьы ус уара ишуҳәо иааигәамызт. Аха, егьа ус иҟазаргьы, игәҭакы наигӡар акәын. Уи иаҭахын амч, амаана, аҟәышра, агәымшәара.

Ахра имч еиҳа-еиҳа иагхозшәа, ишьҭахьҟагьы дзыхнымҳәрашәа, иҧыр-ҧыруа гәаанагарак неиҭаауан, аха араҟа аҽышәара ӷәӷәа шаҭахыз даназхәыц, иаҧхьаҟада уаҳа аҽа мҩакы шалхтәымыз иаразнак иааиҧгылеит. Уи ацәшәара араҟаз ихаҵарамызт. Аха, егьа ус иҟазаргьы, Ахра еиҳа-еиҳа ицәыхьанҭарахон нырцәтәи аҟәара азааигәахара. Аӡӷаб ацәқәырҧақәа рмаршәа куа акыр дрыцнаскьеит. Уи, ари еиҧш иҟоу аӡиасқәа рҟны ахымҩаҧгашьа ибзианы илдыруазар акәхарын. Араҟа аӡиас, егьа умч ӷәӷәазаргьы, ус иаша иааихҵәаны узыруамызт, иаӷьын, егьа уҽушәаргьы акыр унаскьанагон.

Аӡӷаб, кыр инахарашәа, аҟәара дшаақәгылазҵәҟьа, Ахра иахь дынхьаҧшит, аха Ахра акыр длывнаган, макьаназы аҟәара ишьапы ықәимыргылацызт. Аӡӷаб лымч лылышәшәаӡан, еергьҳәа акәын лыҧсыҧ шылалгаҩалгоз. Аӡыҧсы лхьыкәкәа, ашьшьа-шьшьыҳәа инеихылган, аҟәара дықәланы лҿыналхеит. Лыҵкы уажәы еиҳагьы лцәеи-лжьи иадҷаблан, дхәыҷхазшәа акәын дышнеиуаз.

Ахра илымариашашәа аӡиас дзамҵуаз џьишьон. Егьа иҿԥишәазаргьы, аӡиас иара атәы ҟанаҵеит. Имч намырхакәа акырӡа днаскьанагеит. Нас, уи аӡӷаб дналышьҭалеит. Аӡӷабгьы, уи шаагәалҭазҵәҟьа, лхы налыҟәыршәны, деиқәҟьашо лҿыналхеит. Ахра длыхьӡар ҳәа дшәаны, уажәы-уажәы лышьҭахьҟа даахьаԥшуан, илҿаԥсоз лыхцәы бааӡажжырақәа зымԥа иныԥхьакуа. Ахра иакәзар, еиҳа-еиҳа имч иазырҳауа, дыԥуа длышьҭан, дналыхьӡаны, уи дналҿаԥшыр иҭахын... Уаҳа акгьы... Аӡиас ацәқәырԥақәа неидысло, акгьы агәхьаа рымаӡамкәа, ииаԥрны иахьнеиуаз ашшы рыхгон...

АШҬА ҬБАА

Уармаҭ илаба кны амаҵурҭа абарҵаҿ дгылан.

Ҽаԥраҭагалантәи аҳауа ҿыхьшәашәаара уажәшьҭа уаԥы иааинырыртә иҟалахьан. Блуз жәпа хәаԥштәалак ишәын. Иԥаҵақәа цәхаԥшьӡа. Иблагәқәа камкамуа, макьаназгьы аԥсҭазаара ашҟа имаз агәаҳәара ду рныԥшуан. Дыԥшуан иара абри мрагылара шыҟаз, агәашә аҿы игылақәаз ашәа-ԥыџьаԥқәа днарывԥшны. Рыбӷа гәардрақәа кылгәыгә-мылгәыгәӡа, еихыҳәҳәа-еиҵыҳәҳәа иааԥшуаз ашьха еиҵ-ҳәақәа макьаназы асы бымбылқәа нарықәдмыршәыцызт. Ажәԥан, агәы шыцқьахоз мԥашьахуа, шьыжьнаҵы иҵамҵамуа иааԥшуан. Уи Уармаҭ гәахәарак ааинаҭеит. Амш бзиа иусқәа арманшәалон.

Уармаҭ, абарҵа дныҵыҵын, агәашә аҿынӡа дымнаӡацкәа, даахьаҳәын, аанда даваланы, аҵәагәаԥа ду ахьгылаз ахь иҿынеихеит. Уи аҵәагәаԥа ду ашҭа акәакьҭаншәа игылан аҽеимыртаӷа. Ҵәақәакгьы ҟәаз-ҟәазӡа, уаҟа иамҵаԥсан, аӡаӡа рыхьшы. Уи аҵәагәаԥаҵла иаҵгаз аанда, амаҵурҭа иаваршәны, ацаҟынӡа инаӡон. Уармаҭ днеин, убри аанда ахы дныҟәыԥшит, нас, иҽааларҟәшәа, изблак дынкылԥшшәа, адәахьтәии аԥныҵҟатәии аганқәа днарываԥшит. Ариаб-жьаракгьы шаҟантә днахыкәша-аахыкәшо дахәаԥшхьоу здырхуада, аха дырԥегьых изхара избом. Мап, арахьтәи

аган зегь рыла еиқәшәоуп, акы узавбом. Ныгә инапкымҭа ауцқьахым. Нас, даахьаҳәын, агәашә аҟынӡа инашьҭыз аанда днахәаԥшит. Уи акәын Уармаҭ еиҳаракгьы дзыцклаԥшуаз, избанзар уи аанда амҩаду ахь ихан. Аха уи агангьы ибзиан иҟаҵан: ҵаҟа абетон ҭарҭәаны, аихатә баҟә хәыцқәа аларгыланы, аштакет адҵаны – акы узаххәааауамызт. Абас акәын ишиҭахыз Уармаҭгьы. Уажәшьҭа игәы аԥсы ашьар ҟаларын, аха макьаназгьы цқьа иалымгацызт, дырҩегьых абри акәаасқьа иамариашан аҽа ганкы аанханы иҟан, аха уигьы арҭ ахымш рыла дышԥазалымгарыз Ныгә. Уармаҭ игәы еихьызшьуа ҳәа иҟоу уажәы акызаҵәык ауп. Уи макьаназы иҿы иааҭыхны аӡәгьы иҟны имырзацызт.

Уармаҭ агәашә дынҭыҵын, ԥыҭк дахьынаскьаз, уаҟа даагылеит, дааҳәны, ашҭа дҭаԥшуа, акәасқьеи амаҵурҭеи дрыхәаԥшуа. Урҭ аҩбагьы рыҿқәа амрагыларахь ихан.

«Ныгә иахьа данааилак иасҳәароуп... мап шԥасцәикри. Иара уеизгьы иԥшӡахом... Аҩны ҳаргылеит, ҳанхеит-ҳанҵит. Аха изхәарҭоузеи ашҭа ҭшәаӡа, наҳәы-ааҳәырҭак амаӡамкәа»... – Уармаҭ игәы дынҭацәажәеит. Абри игәы иҵхон, аха ҳәашьас иаиҭарыз дақәшәомызт. Ашҭа ахкааразы изацәажәахьаз, уи ишиарҳәаз ала аҟаҵара даҿын. Усҟан ирҳәази уажәтәи игәаанагареи ахьеиқәымшәоз хәыцык даруадаҩрашәа игәы иабон Уармаҭ.

– Уа угылан узахәаԥшуазеи, саб, иугәамԥхои ишыҟаиҵаз? Ицәгьамкәан аус иуеит ҳәа сыҟоупеи... – Убри аамҭазы ашҭа даақәгылеит Уармаҭ иҷкәын Арзаабеи. Уармаҭ егьырҭ иҷкәынцәа ҵара ԥыҭк анырҵа, рхы иахәаны, ақалақь аҿы ршьапы ркхьан. Аҩны иаанханы иҟаз урҭ реиҵбы Арзаабеи иакәын. Уи ашкол аҿы аус иуан, дырҵаҩын.

– Сгылан сыззыԥшуа умбои... Аха уааскьеи арахь, акы уасҳәашан. Уара иуамҳәакәа уеизгьы исзыгәаҕьуам. Уашьҭан угәы иаанаго здырхуада, уажәнатә иуасҳәар еиҳа еиҕьуп...

Арзаабеи, иаб иажәа ҩбамтәкәа, уахь иҿынеихеит. Уи абас ҩажәижәаабаҟа, ҩажәижәохәҟа шықәса дырҭагылан. Рацәак дауцәамызт. Иблақәа қаруа ԥштәын ирымаз, иаргьы иаб иеиԥш, хәыцык дааԥшьума уҳәаратәы дыҟан.

– Изакәызеи исауҳәарц иуҭаху?.. Уажә акы угәампҳхазар акәхап араӄа. Есымша акака цәыругоит уеизгы… – Арзаабеи днеин, иаб днаидгылеит. Иаб иеиҧш иаргьы ашҭахь даапшуеит. Мшәан, иарбан Уармаҭ абраӄа игәампҳхаз? Рынхара акы узавымбо иӄаҵоуп. Зегь ҿыцуп, зегь ҁәҁәоуп. Дунеихаангьы ак ахьуам уажәшьҭа. Рыѡнқәа, раандақәа, рца…

– Уҧши араантәи, – Уармаҭ инапы наирххеит акәаскьахь. Егьи инапала илаба икуп. Акәаскьа ҳәа дызҿу ҧсуа кәаскьоума. Пыҭк иааҳаракны – ақьырмыт ѡны. Ашәқәеи аҧенџьырқәеи ҁьаз-ҁьазуа, иҭбааʒа. Амардуан аҽыкәаша иаѡсып. Ахыб цырцыруа. Анаѡсан – амаҵурҭа, кыцла ихыбны.

– Нас? Изакәызеи? Иӄалазеи? – дҵаауит Арзаабеи, иаб ишӄа даахьаҳәны. Уи дызлацәажәарц ииҭахыз ҳәа акгьы изеилкаауамызт.

– Урыхәаҧшыма цқьа? Кыр рыгума?

– Ааи, срыхәаҧшит, аха акымзаракгьы рыгʒам, – иҳәеит Арзаабеи, иааџьашьашәа.

– Иашоуп. Зегь рыла еиқәшәоуп, зегь рыла иӄаҵоуп. Акәаскьагьы, амаҵурҭагьы, ацагьы… Уажәшьҭа ҳашҭа уахәаҧши! Ибзиоума ҳашҭа?.. Иҭшәааʒа. Наҳәы-ааҳәырҭак амаʒамкәа. Ашҭоуп анхара зырҧшʒо, ашҭа… Абри уара ушҧазымхәыци?

– Уиала иуҳәарц иуҭахузеи, саб?

– Исҳәарц исҭаху убриоуп, ашҭа дузароуп, ашҭа ҭбаазароуп. Ауаѡ уашҭа данҭалалак, узакәытә нхаѡу идырыртә еиҧш. Ҳаргьы, шьоукы-шьоукы реиҧш, ҳашҭа ҳармаҷит. Арахь аанда ҳәа зеиҧш уаѡы иимбац ҳаҿуп.

– Нас уажәшьҭа ишҧаӄаҳҵари? – Арзаабеи иаб днеиҿаҧшит, игәы иҭақәоу цқьа еиликаарц иҭахны. Омашәоуп иара Уармаҭ дшыӄоугьы, зны анс иҳәалап, зны арс иҳәалап, џьара изакәызаалак акы иара ишиҭаху ианыӄамлалак, убри ишақәнагоу аҭыҧ иаақәиҵаанʒагьы даӄәыҵраны дыӄаʒам.

– Ишҧаӄаҳҵари умбои, ҳашҭа иацаҳҵароуп. Ҳара ҳаҧсацәоуп. Ҳара нацьнатә аахысгьы ҳашҭақәа ҭбааҭыцәʒа ҳаӄан. Уажәы ҳаалаган, ҳашҭақәа кьаҿҁәаҁә-кьаҿҁәаҁәʒа, жәтәарҭак иаӄараны рыӄаҵара ҳалагеит. Изыҧсоузеи?.. Схәыцит, сеиҭахәыцит, аха уаҳа ҧсыхәа амамшәа збоит. –

Уармаҭ игәы иҭазгӡы абри акәын, ариабжьаракгӡы игәы иҵхоз, иҷкәын иҿы измырзоз. Уажәы илаба наиҵаргәашәа, абри аус уара ушҧахәаҧшуеи ҳәа иҷкәын днеиҿаҧшит, иблақәа мцак рхылазшәа иҳәаҵәыҳәаҵәуа џьара иҭагыломызт. Уи ианакәзаалакгӡы акы даналацәажәоз, дунеихаан инымҵәаӡо илаҿены иҟаз аилыххара, аҳаҵҳаҵара иныҧшуан, акыр ашықәс рацәа иаҩыжьны дшааскьахьазгӡы.

– Ишҧа? Иҟалахзеи иара иаалырҟьаны? Знык, абас иҟаҵатәуп, ашҭагь абас иҟалоит ҳәа ауаҩы ҳиацәажәахьеит, уажәы иаарҳәны аҿакала ҳиацәажәартә еиҧш иҟалазеи?.. Ушаҟәыҵра џьушьт, саб. Уара угәы иахәо аӡәгӡы иаҳзыҟаҵаӡом....

Арзаабеи иаб иҟазшьақәа ибзиаҭәҟьаны идыруан. Уи еснагь иҭбааҭыцә аҟазаара зҭахыз уаҩын. Абри ркәаскьа андыргылозгӡы абас ихирбгалахьан аусқәа. Ауасҭацәеи дареи злеилаӡахьаз акәымкәа, ашьҭахь даҿа метрак аҟара сзацышәҵароуп ҳәа икхьан. Иацрымҵаргӡы имуит. Арзаабеи усҟангӡы игәамҧхеит, аха иаб иҟны илшагәышьоз. Иаб иҳәатәы хыҧашьа амамызт макьаназы.

– Иара уазхәыци цкьа, Арзаабеи. Ҳкәаскьа иадырххылаҵәҟьаны иҧшӡахом. Аанда хәыҷык аҟара аҩны инавгазароуп. Усҟангӡы сгәы инҭашәан, аха... Уажәы абрахьҭәи аганахь ала даҿа ҩ-саџьанк инацаҳҵар, нас еиҳа уаҩы иблаҿы иааиртә иҟалоит ҳашҭа. Макьанагӡы Ныгә уахь напы аимыркыцт. Уи дышҧақәымшаҳаҭхари. Уи сара сиацәажәоит, – иҳәеит Уармаҭ, уажәы еиҳа иҿаарҭынчшәа, иҿаартаташәа, Арзаабеи уи дазырхәыцуа. Убри дазааир, аусқәа зегь маншәалахарызшәа игәы иабон.

– Ибзиоуп, саб, уи уара уиацәажәап, аха ҳара адгьыл уиаҟара ҳамоума, ашҭа ҭбааҭыцә иҟаҳҵартә еиҧш. Усҟан ҳалаҵарҭа, ҳамхырҭагӡы иагхоит. Иара уеизгӡы имаҷуп, анахь ауҭреи ашәырқәеи иргеит, нас иаанхазеи ишҧаҳаҧсыхәои, ӡынхәык аҟара ахьҭыҵуа адгьыл ҳамаӡамкәа? Арахь ҭаацәарак ҳаҟоуп...

Арзаабеи ииҳәаз ахьиашақәазгӡы ыҟан. Адгьыл дара зқәынхоз, дара ирыдшәалаз, дгьыл ҳаракыран, ҽаҩрадгӡы-

лын, аха абжакы ашәырқәеи ауҭраҭыҧи иргахьан. Иаанхаз аҟны аҵьықәреи ларҵон, аха уаҟа иҭыргоз ашықәси-ашықәси рыбжьара ирызхартә еиҧш иазынагӡомызт. Убри иахҟьаны зны-зынла аҵьықәреи аахәара анрықәшәозгьы ыҟан. Уармаҭ уи дагьазымхәыцит уажәы, ихахьгьы иааимгеит, егьа ус иҟаӡазаргьы.

– Амла ҳагар ҳәа ушәоума уара? Амла уажәы моу аибашьраан ҳамгеит. Лаҧҟьак аҵьықәреи аца иҭаршәмызт, аха акымзаракгьы ҳмыхьит. Уи азыҳәан умшәан уара…

– Иуҭаху ҟаҵа, уара ишуҭаху, сара сулацәажәом уаҳа!.. – Арзаабеи игәы ааибакын, иаб днаидҵны, ашьшьа-шьшьыҳәа ишьаҿақәа неихго, ихы ларҟәны амаҵурҭахь иҿынеихеит.

– Абасоуп шәара шәшыҟоу, акагь шәгәамҧхаӡо, акагь шәҭахӡамкәа. Аиҳабы ииҳәо шәазымхәыцын амарҵьа, ишәҧырхагахап. Еи сабиц, мышкызны ижәдырхра шәыҟоуп хзыҧсақәоу!..– Уармаҭ илаҧш кыдырхалан иҷкәын дахьнеиуаз инаишьҭеиҳәеит, аха Арзаабеи иаб ииҳәоз имаҳаӡазшәа, наҟ амаҵурҭахь дныҩналеит. Уармаҭ акыраамҭагьы агәашә аҿы дгыланы ашҭахь дааҧшуан, ашҭа аҭаҧшра игәы азыбылуа, иҧсы ахьыхәхәа… Амра ашьхара инхыҵын, аҳәиҵәҳәа ашәахәақәа ашҭа инҭанаҧсеит.

* * *

– Ажәытә ҳара ҳшыҟақәаз цқьа иузымдыруазар ҟалап, Ныгә, уара! Иалудыраахуазеи. Уара макьана уҷкәыноуп, урҭқәа урхаанқәам,– даҿын ацәажәара Уармаҭ. Урҭ рҩыцьагьы наҟ-ааҟ инеиҿаҧшуа, астол иадтәаланы, акрыфара иаҿын. Хҧа-ҧшьба фырҵьан раҟарагьы ааныркылахьан. Уи еиҳагьы ацәажәара игәанарҧхон Уармаҭ. – Абри абыржәы Саӡы Леуа дызқәынхо адгьыл ҳара иаҳтәын, уи анаҩсан ишьҭоу, Мҭы дызқәынхо адгьылгьи ҳара иаҳтәын, ҳашьҭахьҟа иҟоугьы ҳара иаҳтәын. Урҭ дгьыл чашәрақәан. Цәмаҭәала ицәыҕьҕьацәыҧҧы илаҳҵон, аха аҽаҩра беиа ду рҭаагон. Абарҭ зегьы рнаҩсан дырҩегьых Баҕлан ҳәа иахьашьҭоу сашьцәеи сареи ҳцаны амхы лаҳҵон. Усҟан ҳабгьы иҧсы ҭагәышьан, иахьеиҧш исгәалашәоит, дҳацымцар иуӡомызт. Убри алаҵареи аҭагалареи ракәын иаҳцәыцәгьаз ҳәа… Изхысҳәааауа, зны

десаҭынк ҳаман, ашьҭахь иаалагахын, уи абжаҟны ҳааргахит. Иҳамырхызгьы уа ишьҭахуп... Уи иазаауазеи, аха азакәан иаӡбо, иҟанаҵо ҳара ҳзахыԥом, ҳагьзавалом... Уахәаԥши, уажәы адгьыл маҷны иҳамоуп, аха шаҟа ҳхабыхацо ҳақәаарыхуа? Аԥасан аасҭа еиҳагьы игәцараҳкуеит, еиҳагьы икылыршәашәаауа ҳашьҭоуп...

– Ииашоуп, Уармаҭ, ииашоуп. Уаҟа суқәашаҳаҭуп. Уажәы анхара цәгьалаҵәҟьа напы адыркит. Рыдгьылқәа рҟны иаадымрыхуа ҳәа акгьы ыҟаӡам. Иалоуалырхуеит, иалкәкәаан, – иҳәеит Ныгә. Уи иуаҩыбжара дҭагылан, уаҩасак иакәын. – Иара саргьы ҩнызқьи хәышә метра роуп исымаӡоу, аха иахьабалак шәырла иҳарҭәын, алаҵарҭа маҷны иаҳзаанхеит – нациҵеит Ныгә. Ихы аҟьаҟьара инапы нықәишьит. Нас Уармаҭ иԥҳәыс Амина дахьгылаз ахь дынхьаԥшит. Амина дҩаскьан, уаҟа астол аҟны иқәгылаз аԥаҭлика аашьҭылхит, дырҩегьых рфырџьанқәа ауатка нырҭалҭәеит.

– Ҟаи, сара уаҳа зжәуам, амцхә зжәыр цкьа аус сзымур ҟалап. Уармаҭ уаанда хәахәаны иҟасҵар аасҭа... Анцәа абарақьаҭра шәҭаиҵааит! – иҳәан, Ныгә дҩагылеит. Уармаҭ уи акыр идицалеит, аха...

– Арзаабеигьы, иахьа ашҭа хәыҷык инацҵаны иҟаҳҵароуп ҳәа аниасҳәа, аԥхьыжәҳәа днасыдԥан дцахит.

– Зегь ҳара ҳарзеилкаауама? Ари аҩны иҟоугьы, абри адгьыл хәыҷы иҳамоу иагдырхар, нас уашҭа ишԥазууеи, лҳәахит. Ишԥазызуеи?.. Иагдырхаргьы сашҭа иагсырхом, ирҭаху сзыруааит. Шьоукы-шьоукы реиԥш, сашҭа кьаҿҕәаҕәӡа исзыҟаҵом, сыԥсы шҭоу... Амала, Ныгә, аџьабаа уаласҵоит, аха ишуасҳәаз еиԥш исзыҟаҵа. Уџьабаа сырӡуам сара. Уажә иаарласны арии сареи ҳпенсиақәа ҳауран ҳаҟоуп... Арзаабегь акыр игәы ԥысҵәахьеит, абарҭ ҳаҩнқәа рҵыхәала акыр аџьабаақәа исырбахьеит, игәы кыдгылаӡан ауп дшыҟоу, аха уи сара иусҭоит... Узжьом...

– Ишԥоуҳәои, Уармаҭ, ус шԥоуҳәои! Сара акгьы сзеилымкааӡо сыҟоу џьушьома? Сара зегь еилыскаауеит. Уи уара уацәымшәан. Угәы рҭынчны уҟаз!..

Уармаҭи Ныгәи еицәажәо амаҵурҭа индәылҵит.

Нас ҭаҭынқәак нарҿыцаркын, ашҭа агәы инықәсны, иахьантәаракгьы Ныгә аус ахьиуаз аандахь рҿынархеит. Амш шьыбжьаара инахыҳәҳәахьан. Ҽаҩраҭагалантәи аԥша ҟәанда, ашәыр рыфҩыхаа еилаӡсао, ақыҭа ԥсабара иалан игәыкуа…

* * *

Ус иааит ахәылбыҽхара. Ныгә дкара-ԥсараха, иматәахәқәа уаҟа инкыдиргылан, Уармаҭ егьа изааигандазгьы имукәа, аҩныҟа дцахьан. Арахә гәаарлан, агәашә иадгылан. Амаҵурҭаҿы алашарақәа адыркхьан. Уармаҭ уажәыгь аҩныҟа дыҩнамлацызт. Ашҭа агәҭа дықәгылан, анахьгьы дыԥшуа, арахьгьы дыԥшуа.

– Изакәызеи, саб, цқьа иугәаԥхартә еиԥш изыҟамҵеи Ныгә? Уеизгьы иацумҵар угәы иамуит иахьа? – Ишьҭахьҟа дизгәамҭаӡакәа Арзаабеи дааидгылеит. Уи усурантәи даауан.

– Уара ус баша амалаӡа усацәажәоит, Арзаабеи, – Уармаҭ Арзаабеи ишҟа даахьаҳәит. – Сара аиаша уасҳәоит. Уахәаԥши! Ишԥоубои уажәы? Ибааԥсны иҟаҵома? Мап. Уи азы уара угәы нымхан. Ацәгьа ыҟоуп, абзиа ыҟоуп. Насгьы убома, ахәыцқәа еибарҩуа ашҭа иҭоуп. (Ахәыцқәа ҳәа Уармаҭ дызҿыз иматацәа ракәын. Урҭ хҩык ыҟан, ашкол ахь иныҟәон.) Сара ианакәзаалакгьы сеилаҳауан ашҭа ду, ашҭа ҭбаа. Ашҭа асас данааилак игәы азнарҳауазароуп. Еи, сабиц, закәытә шҭақәаз иҟақәаз анкьа! Шаҟантә шаҟаҩы рчарақәа, ргәырҕьарақәа раан, сҽыз сақәтәаны, рашҭақәа цәсырҵәахьаз?.. Ашҭа зыԥсоу зегьы ирзеилкаауама?.. Еҳ!.. – ихы ааирҵысит…

Уармаҭи Арзаабеии ашҭа агәҭа игылан. Зны аҩнқәа ирыхәаԥшуан, зны ашҭахь иааԥшуан…

АЗХЫӠРА

Аилашәшәхьан.

Саб, сан, сашьа, сара – аҩны ҳтәаны, ажәабжьк ҳшалацәажәоз ауп адәахьынтәи аӡуҳәа ҳәҳәабжьык шаагаз. Ахьышәҭҳәа ашә ааимҧааны сындәылҟьеит. Ҧҳәыск ихӡаны аҳәҳәара даҿын, абри аҩада шыҟаз, алыҧсаа дзауз леиҧш. Зегьы ндәылибаҳәеит.

– Иҟалазеи? – сабгьы дназыӡырҩит уи. Аха еилкаашьак амамызт. Алашьцара еиҧхьышьшьаауа иалаз аҧшалас иаанагон аҧҳәыс лыбжьы.

Ҳгәылацәагьы рыҩнқәа иныҩныбӷьыжәааит. Алашарақәа каххаа иаркуп иахьабалак.

– Иҟалазеи, уара, Дарыҟәа? – саб ибжьы наиргеит Дарыҟәа иахь. Уи саб иашьеиҳаб иоуп... Дареи ҳареи аандак ауп иҳабжьоу.

– Краадыруама, џьбеит? – аҭак ныҟаиӡеит Дарыҟәа. Ибжьы гәаҩаӡа, ҳашҟа ихы аарханы.

Дырҩегьых аку-акуҳәа аҳәҳәабжь аагеит. Аха нас мыткәмаӡас иналроуит уи иҳәҳәоз лыбжьы.

– Шәанаџьалбеит, Ардышьна лоуп, Ардышьна! – иааҭлырҟьеит сан. Уи лыбжьы шакәыз еиллыргазар акәхап. – Диида Ардышьна, илыхьзеи, илхазырбгазеи? – дааӷьаӡәыӷьаӡәит. Аҧҳәыс лыбжьы аҧҳәыс еиҳа илдыруеит. Даагәаҭеит.

– Ишҧа? Ҧарнараа рҿу? Иҟалазеи иара? Иргәыӡалахзеи? Мцахәмыцәа, Ҧарна акы ихьу? – агәылацәагьы инеиқәҿырҭааиқәҿырҭқәеит. Сынтәазны Ҧарна игәы дакхьан, уи акәыз џьыршьеит, аха Ардышьна Ҧарна изыҳәан абриаҟара дышҧаҳәҳәарыз наргәахәт. Убри аамҭазы агәакь-агәакьҳәа ҩынтә ахысбжьы аагеит еиқәырццакны.

– Ари бзиарак иамаанам, шәеихароуп! – саб ибжьы aаиргеит, зегьы инараҳартә еиҧш. Нас, сабгьы, саб иашьагьы, саб иашьа иҧацәагьы, агәылацәагьы – ҳазынтәыкгьы ҳаибарыҩны уахь ҳҿынаҳхеит.

– Аиеи, хымҧада Ҧарнараа рҿы ауп. Иқәынӡәаша Ҧарна!..

Царнараа ахьынхоз рацәак ихарамызт. Ҳацхьаҟа иҟаз адәышкәаагьаз ҳлықәсын, аҟәара иаваршәны ҳәынаҳхеит. Дабаҟәыр, абжьаацны еицшымкәа, ипеипеиуа итәны, еилаԥынтуа иахьнеиуа, ацәқәырцақәа ахықәаҿ иқәгылақәоу атлақәа рцашәқәа инаргәыдыҽҽалоит.

– Аԥада ақәа ҕәҕәаны иаузаап иахьа, – уи иналацәажәеит.

Иашатцәҟьаны, аԥада, ашьхарахь ақәа ҕәҕәаны иаузар акәхарын, Дабаҟәыр хышхытцәан ицон. Амшгьы ашьыбжьышьтахь итахәлашьцашәа иҟан.

Аха ҳатыр зқәу апхьаԥцәа, шәара дышәзымдыруазар ҟалап уажәы зыҟны ҳнеиуа ацшәма хатца, Царна. Мап, илыжәдыраауазеи? Шәара моу, иара ҳаргьы цқьа дҳаздыруамызт уи уажә аакьыскьанӡагьы. Шәгәы иаанамгааит амалахазгьы Царна ҳқытан дизшәа, ҳқытан дааӡазшәа. Мап, мап.

Сара уеизгьы есҽны, есышьыжь усура сцоит. Ашкол аҿы ауп аус ахьызуагьы, сыртцаԥуп. Ҳашколи ҳколнхара аканторei рацәак еицәыхарам, наҟ-ааҟ еиҿапшуа игылоуп, иахьа уажәраанӡагьы ирзеибымҳәац ак рымоушәа. Ҽнак, абри ҳколнхара акантора абартцаҿы, уаанӡа абри ҳқытан исымбацыз хатцак ихәда тцҟәашааӡа дшықәгылаз збеит. Аколнхара ахантәаԥи иареи еибамдырyа иҟамызт, цытрак ашьтахь рԥыцьагьы еиманы, тцаҟа иԥалбаан, уаҟа игылаз амашьына ласы интатәан, аҿывҳәа ладаҟа рхы рханы иныкәцраант.

– Гәыдым, агәыла ҿыц дшәоуеит, агәыла ҿыц! – аҳасабеилыргаԥы Иазбеи, сшибазтцәҟьа, убри дналацәажәеит. – Ахантәаԥи иареи цеит дахьынхаша атып ахәапшраз. Наҟстәи шәҟәқәаакгьы ицуп.

– Агәыла агәы даԥызоуп, ибзиами! – Уи гәахәас иҟастцеит сара.

Сара сгәы иаанагон уи ма дҳақьымуп, ма дынцьныруп, ма дагрономуп, ҳқытa даланхарц даазар, ҳқытa иахәаша акы ҟаитцарц игәы итоуп ҳәа.

Ҳқытa – қытa дууп. Цьара ҟьаҟьароуп, цьара ҟәапаҿапароуп. Ақытауаа рыԥнқәа ҟәаш-ҟәашӡа ахәы ҳаракыракәа ирывтцарыпх иаапшуеит. Цьоукы-цьоукы хыхь

ихаланы зыԥнқәа ықәзыргылақәазгы убап. Урҭ есымша ҳқыҭа иалаԥшуеит.

Ҳқыҭа егьырҭ аҭыԥқәа иамоу гәеиҭахьазу здырхуада, ашьҭахь, иззигәаԥхаз ҳзымдырӡо, зегьы дрылкьны, абыржәы дахьынхо аҭыԥ алихит Џарна. Араҟа аӡәгьы дынхаӡомызт. Ишьҭахьҟа ахәы ҳаракыра иҽеԥынгылан, уашьҭуамызт. Ашәаԥыцьаԥ аҿаӷӷа. Амала, аиаша уҳәарами, аҭыԥ анакәха, иҭыԥ ԥшӡаран, амԥа иазааигәан. Нас ҽнак, тракҭорк ааизкылсын, аԥынҵа хьанҭыцьь ныҵакшо, анаара инавҵалан, адгьыл ҿыцәааны зымԥа инканажьын, иааиҟаранатәит. Ашьҭахь али-ԥси рыбжьара, шьоукы ицәнымхо, иара ишиҭахыз иааизхыркааит. Дук хара имгакәан, ԥны ԥшӡакгьы ықәԥраауа иныкәиргылеит, убри анаара, ашәаԥыцьаԥра инаҿархны. Иаразнакала ашәыркәагьы еиҭеиҳаит, иԥны аԥхьа амчындыргьы ҟаиҵеит. Ақыҭауаа знык гәык-ԥсык ала адгьыл аҿы уқәхандеиуашәа анырбалак, гәахәарас иҟарҵоит. Иареи ҳареи ҳанеибадыр, ҳанеишьцыла, иҟазшьақәа хәыцы-хәыцла иаҳҵо ҳалагеит. Раԥхьаӡа, уаԥ башак, уаԥы гәзианк иеиԥш акәын ихы шааирԥшуаз. Ҳара агәыла бзиа дахьҳауз иахаҳҳәаарыз ҳаздыруамызт. Ҳқыҭа игәаԥхеит. Ақалақь иацәыхарамызт. Иахьа жәафынтә убжьысуан. Амашьынақәа бжьан.

Аха, ҽнак, сыԥшызар, саб иашьа Дарыҟәа уи иашҭа дҭагылоуп. Сара усурантәи сшааиуаз уахь снымаԥахыҵит, дызҿу збап ҳәа.

– Абри уԥны анургылоз, абрахь аԥхьаҟа хәыцык аҟара уаахар акәын, Џарна, – иҳәеит Дарыҟәа, Џарна иԥны дахәаԥшуа. – Абахәраҿ иадургылацәеит. Амрагь цқьа изагәдыԥшыларым, азганк ус иаанхоит умбои, – нациҵеит. Омашәоуп дшыҟоу саб иашьагьы. Зегь иара иусушәа иҽынарылаижьхуеит. Игәы иаанаго имҳәар иуӡом.

– Уи сара соуп изхәыцыз, Дарыҟәа, иудыруоу? Сара соуп иҟазҵаз. Иззыҟасҵазеи зугәахәуа? Дунеихаангьы ԥшак сысрангьы сыҟаӡам сышьҭахьала. Џшацәгьак аҿаанахаргьы, ари ахәы ҳаракыра исыҟәнакуеит. Смандаринақәагь ахьчоит, саргьы сахьчоит! – дааԥышәырччеит. Ибаҳа кны дгылоуп, ихкаараҿы аус имуа дыҟамызт. Аха ибла ӷрақәа убриаҟара иҳәаԥыӡыԥуан, цьарак иузышьақәкрымызт.

Ҵарна иҩны ҵытҭраамҭак ус иҧшӡаҟәаҟәараӡа игылан, аӡәгьы дахӡамкәа. Иара даауан, дцон, дахылаҧшуан. Омашәа иаабоз, иҭаацәара арахь иахьыҟәимгалоз акәын. Урҭ аҟыҭахь ааира рҭахымшәа, гәаанагараҟәакгьы ааҳнаҭон.

Аха ус иааит ааҧынра, илахҿыхӡа, игәазырҳагаха. Иҟалеит аҧхарра. Ишәҭит, икакачит аҧсабара. Ҳҟыҭа ааҧынра ианаҭаз амаҭәаҟәа рыла аҽеибнаҭеит. Иааинҭәылеит. Иааиаҵәарахеит. Ус, ҳшыҧшыз акәымкәа, Ҵарна иҭаацәарагьы аҟыҭахь иааигеит. Ҵарна иҧҳәыс аҟыҭаҳәсаҟәа дызлареиҧшҟәамыз рацәаӡан. Уи ҧҳәыс ҟәымшәышәк лакәын, лыҵкы кахәхәа. Ҩыџьа ахшара рыман. Уаҳа ҳҟыҭаҿ даҽа хҭыск ҟамлаӡакәа ишыҟаз, ҽнак иаалырҟьаны Ҵарна аҩны бзиа ахьиргылаз иазкны, кампаниак ҟаиҵарц игәы ишҭаз ҳааизганы инаҳалаиҳәеит. Аҧшәма ус игәаҧхазар, анцәа диргәырҕьааит! Ҳара ацхыраара азыҳәан дунеихаан ҳхы ҳамеигӡацызт. Ҳгәыла аус бзиа игәы иҭазар, ишҧыкәу ҳшимыцхраауа?

– Сышәмырҧхашьароуп. Асас дахьҟәа сзаауеит. Убарҭ ишрыҟәнаго ҳаҭыр ҳазрыҟәҵар, уаҳа акагь сҭахымызт.

– Умшәан, Ҵарна, умшәан! Асасдкылара уажәы иҳамбеит ҳара! Иарбан иҳалымшараны иҟоу? – Ҵарна игәы дырҟәандон агәылацәа. Аиаша шәасҳәап, ацәгьараҿ акәзааит, абзиараҿ акәзааит ауаҩы дахьуҭаххо рацәаӡоуп. Ҳҳабла ианакәзаалакгьы уаҩ дыдмырҧхашьацызт. Хәыҷгьы-дугьы ршьапы иныҟәгылон, иҟьаҟьаӡа иаадыршон…

Уи ауха Ҵарна иҩны шәаҳәаран, кәашаран. Ҵарна уажәыуажә дааҳадгьажьылон. Убриаҟара дҳаҵҳаҵон, убриаҟара дҳәаҵәыҳәаҵәуан, ҭынч џьарак дзаагыломызт. Асасцәа ҳәа дызҿыз, иара аус ахьиуаз иеиҳабацәа ракәын. Урҭ ҟәазҟәазӡа, рблуза шкәакәаҟәа ргалстук ҟьаҟьаҟәа рыҟәҵаны, хазы, ганкахьы рҽаҭаны итәан. Агәылацәа зегьы ҳҟьыҧаха аҧшәма игәы иахәо аҟаҵара ҳаҿын. Саргьы, ианызыжәӡа, убарҭ шысныҳәоз мацара иаасыршеит. Дареи сареи ҳзеибадыруамызт, аха…

– Убас, убас, Гәыдым, ухаҵкы сцааит! Абриоуп ахаҵара! Абриоуп абзиабара… ауаҩра!.. – Ҵарна исҳәаҟәоз игәаҧхазар акәхап, дааины даасыдгылеит. Ҵәыцак азна аҩы

ҟас-ҟасо икуп. – Абарҭ рылоуп сара сыԥсы злаҭоу, абарҭ роуп сара исымақәоу, реиԥш ауаа гәызианқәа убашам џьаргьы, рхаҵкы сцааит, уаха сара исҭоуп, саанырмыжьит, абзиарақәа анцәа ирԥигалааит раԥхьаҟа! – слымҳа иқьышә надкыланы дынҭацәажәеит, хәычык даргьы ираҳартә еиԥш. Уаха шаҟантә дрыхцәажәахьоу здырхуада. Ԥарна игәырҕьара ҳәаак амамызт. Ашарԥазы, рызынтәыкгьы ршьапқәа изрықәмгыло, рмашьынақәа инарықәҳартәан, ашҭа инҭаагеит. Убри нахыс, Ԥарна ииҳәаз, Ԥарна иҟаиҵаз, Ԥарна ихы иҭоу, Ԥарна дзышьҭоу, зыҟны аус имақәоу зеиԥшрақәоу, иаргьы акы иацәымшәо, абҕа змоу аӡәы шиакәу, еимырҟьо ацуҭа иныбжьалеит. Ус акәзаргьы ҟаларын, аха шьоукы-шьоукы, абри сара сеиԥш иҟақәоу, уи изакәызаалакгьы бзиарак аҵан иаабомызт. Ҳгәы зҳәынҷашаз, иара иахь ҳхьазырԥшышаз макьаназы акгьы идҳамбалацызт. Аха шьоукы-шьоукы убри дбаны ихаҵкы ицо иалагеит. Иӡбахә кадыршәуамызт. Иаргьы иҿазҵәылхны убри дашьҭан, кыр зылшаӡо аӡәы иеиԥш иҿыҟаҵаны. Иӡбахә иара иаҳауа ианалацәажәоз, дхьатиԥатиуа, зны ицәа дҭалон, зны ицәа дҭыҵуан.

Ус, дышнеи-шнеиуаз, Ԥарна амашьына ҿыц аaихәеит ҳәа ҳаҳаит. Уи бааԥсума нас ацуҭаҿы, аҳаблаҿы амашьына умазар? Аӡәы иҕра акы нҭаларгьы, даашьҭԥаа думгои ахәшәтәырҭахь!

– Иудаҳныҳәалоит, Ԥарна, амашьына ҿыц! Иудаҳныҳәалоит! – имаҿа аанаҳкылон. Имашьына ҳахыкәшо ҳавагьежьуан, ҳазхара иҳазбомызт. Ԥарна иакәзар, импахь_шьы кны уажәы-уажәы ирыцқьон, бабыцк ақәиршәуамызт.

– Уахь цәгьаԥсышьала ирымскәкәаагәышьеит, егьа џьабаа збахьазаргьы... – уи шааигаз, ишиоуз атәы дналацәажәон. Аус ахьиуазгьы еилкааҵәҟьаны иҳаздыруамызт, аха ақалақь аҿы аус иуан, џьара ҭыԥк аҿы. Рацәак имырҳауҳауцәакәа акәын уи аӡбахә шиҳәоз. – Макьаназы сныҟәнагартә иҟоуп, наҟ-наҟ ишыҟало сыздыруам, аха... – нациҵон. Дцон иара есышьыжь, ашьшьыҳәа, имашьына дынҭатәаны.

Уахык, ҳаштәаз акәымкәа, абри уахеиԥш иаалырҟьаны, Ардышьна лыҳәҳәабжь ааҳаҳаит. Ҳаибарыԝаны ҳааизар,

Ҵарна иҿы акны дықәын. Ахьышәҭҳәа ахәышәтәырҭахь дганы дышьҭахҵеит. – Игәоуп зегь зыхҟьаз, – иҳәеит аҳақьым. – Агәы мыжда зегьы ирыцкыми?..

– Ариабжьаракгьы ишьара дықәмызт, аҩны дааиргьы аӡәы дҳацәажәомызт, ихьыз ҳаиҳәомызт. Акы гәнигон, аха иалаадыраагәышьоз... – даҿын ацәажәара Ҵарна ипҳәыс Ардышьна, лхаҵа иҟазшьақәа иаалырҟьаны рыҽешеиҭаркыз лгәаларшәо, деиқәышьшьы. Иара игәыҵалоз ианакәзаалакгьы аҩны алацәажәара уиаҟара иҭахӡамызт. Уԥҳәыси ушәақьи рыгәра умган ҳәа ирҳәоз дахыԥомызт. Ақалақь хәышәтәырҭак аҿы ихала, зымҩа уада хәыҷык аҿы дышьҭан иара. Унеиргьы, иблақәа ҭызза, дгыӡҳәыӡӡа днаухәаԥшуан. Ихьыз ҳаздыруамызт.

Уи нахыс Ҵарна усура дцомызт. Дыбзиахазшәа данааҟала, арахь, ақыҭахь даргеит, ақыҭа ҳауа цқьоуп, қыҭа ҳауак неиҿасыр, иԥсы ааивигап, ишьапы дныкәнаргылап ҳәа. Аха дҟәзгаӡа, дбыбӡа даанхеит. Ажәак иҳәацыԥхьаӡа иблақәа еихаҟәысуан, ицәа дҭасуан, ижәҩахыр шьҭыԥон. Сара ҩыза рҵаҩык дсыман, егьарааны дубаргьы, дааудгылар, ицәа дҭасуан, аха уи ма дырҵаҩымзи, ахәыҷқәа ихы еиларгеит уҳәарын. Шьоукы ус рҳәон Ҵарна изыҳәан, иусқәа ҽеимкәа, имаҵура дахьамырхыз ауп изызуз ҳәа. Ус акәзаргьы ҟаларын. Аха шьоукгьы ахәша ахьшьуа ихьадыршшон, игәы аныбааԥсха, имаҵурагьы каижьит ҳәа. Иусқәа цқьамызт, аха ирманшәалеит ҳәагьы шьоукы инацырҵон... Уи ҳара иҳаздыруамызт. Зны ара ақыҭаҿы дыҟан иҭаацәеи иареи, зны ақалақь аҿы. Ҩаԥхьа дгьыжьуа акы дашьҭан...

– Уы-уы-ы-ыу! Уы-уы-ы-ыу! Ҳашԥақәынҵәеи? Ҳашԥақәӡааи? – Ардышьна лыбжьы гон акәасқьа ахьықәгылаз аҟынтәи. Маԥ, ари аԥсра иамаанам. Аҽакуп. Аха изакәызеишь? Ҵарна ҩаԥхьа ишәақь аадәылиган, агәыз-агәызҳәа ҩынтә деиҭахысит. Уажәшьҭа еилкаан. Ари иаанагоз ацхыраара ҳашәҭ ҳәа акәын.

Ҳаибарыҩны рыҩны аԥхьа аҟәара ҳныҽԥныххылеит, аха уцара уҟоуп. Аҟәара хыҵны ицоит. Еилаҩынтуеит. Еилаҽҽоит. Ацҳа иху иахыҽҽоит. Иаҳа-иаҳа иазҳауеит. Ацәқәырԥақәа

шьҭыцуеит. Ҵарна иаштәагь азы ықәкьасо иқәуп. Иаҧхьа агәашә абжара ауп иааҧшуа. Азы изаагылоуп. Алашара хнарҷҷалоит иахьабалак.

– Ишҧаӄахҭцари? Ладагьы-ҩадагьы арыртә амам. Иагәыцалахзеи абри Дабаӄәыр? – ҳааҭгылеит. Иҳашьҭақәазгьы наҳахьзеит.

– Шәҭалароуп... зыҧшра ӄамҵакәа!.. Уаҳа ҧсыхәа амазам!.. Шәҽеилыхны шәҭалароуп!.. Илашьцоуп, аха шәымшәан! – инаҳадырҵеит саби саб иашьеи. Ахьышәҭхәа ҳамаҭәақәа ааҳшәааҳхын, ҳанзаалеит.

Азы ҳашзаагылаз мацара амардуан аӄынза ҳнеит. Аштәӄны рацәак идуцәамызт. Амардуан хыхьынтәи азы аҿаҽеаны иаауан. Омашәа иаабеит. Абыркьылгьы икылхаҽеа ицон. Ҳанхалеит. Ҵарнеи Ардышьнеи рыҧсы аарылалеит, ҳанырба. Иҳадгьаҵәы-гьаҵәылеит. Убасӄан ауп ианрыцҳасшьа сара.

– Ари жәбома иҳахьыз, иӄалаз?! Азы ҳажәлеит, азыцәқәырҧа! – инеимарҭәеит.

Аҩнашьҭахь, ашә ахьаҿаз ахь узнеиуамызт. Наӄ, анаара аӄынтәи азы аҿӄьаны ишааиуаз ашьҭахьтәи ашә инасын, еимгәыцӄьааны иныҩналазаап. Ауадақәа ирыҩныкьасон. Амаҭәақәеи ачамаданқәеи ҧеиҧеиуа азы ихын. Ахәыҷқәа акаруаҭ иқәгылан ишәазызаны. Убри акәын Ардышьнагьы дзырҳәҳәоз. Адәахьы илбаар изымлбаауа. Ҵарна иблагәыгракәа шаӄь-шаӄьон, џьарак иҭагыломызт. Деиҵасуан, ихы ззикрыз дақәшәомызт. Ахьшәҭ-сышәҭҳәа сашьеи сареи ахәыҷқәа аашьҭаҳхит. Саб иашьа иҧацәа Ардышьна лнапы ааркит. Иҳаман ҳналбааит. Нас анаара ҳавҵаланы, азы ахьзымнеиуаз ҭыҧк аҿы инаган инаҳаргылт. Рымаҭәақәагьы дәылаагеит. Азы еихсыгьрак амазамызт. Ҵаӄагьы иадыҽеалон агәгәа-ҽеаҳәа, абри аҩны агәаг амазшәа. Хыхьынтәигьы ахәада иқәӄьан иааун, хаҳәи-мҿыхәи неижәҵо. Иџьаҳшьеит, аха иҳалшоз, азаӄны ҳара мыч ҳамамызт, ҳаиааиратә еиҧш. Ҵарна дналбалгеит ҵаӄа.

– Смашьына... смашьына... смашьына!.. – ашҭа даахагьыжьит. Азы зеиҧшраз гәеиҭеит. Нас днеин, имашьына ахьыҵагылаз днадгылеит.

Ҳара уахь ҳнаҭрысит. Уаха зегь ҟаҳцон Ꙇарна иеиқәырхаразы. Аӡы хыҽҽан иашҭа-ихкаара зегь иқәкьаса ицон. Ҳшыԥшуаз акәымкәа, иихәыцхыз здырхуада, Ꙇарна днаҳадцын, деилагазшәа, агәашәаҿ днеин, иааиртит. Ус, имашьына дынҭатәан, аус ааирун, иныцигеит. Аҿывҳәа агәашә дныҵҟьарц ақәикит. Ацҳагь дықәсрашәа игәы иабазар акәхап, аҿынаирхеит. Ҳәҳәарахеит, ҟаарахеит. Нырцә игылаз арахь иҟалаз зегьы рбон. – Дышәмышьҭын, дышәмышьҭын!.. – рыбжьқәа дыргон, деилагаз џьышьа. – Ихы машәыр азиуп, шәихәаԥш!.. – Аиашазы, азныказ иааҳзымбатәбарахеит ихымҩаԥгашьа.Дышнеиуаз акәымкәа,дыззаӡа аӡы даалахеит, амашьына аӡы агәыдыҽҽалоит.

– Смашьына… смашьына!.. – убасҟан акьыжыҳәа инеимеиҭәеит. Ахаҵа илаӷырӡқәа ас иаауа сымбацызт. Иҿаҳәаҳәы иахьнеиуаз еилаарцыруа алашара иснарбон. Амашьына ӡыла иааҭәит…

Ауха ҳазынтәыкгьы цәгьаԥсышьала иаҳхаагеит хшыгәжәажәоз,аҩны ҵшәаны иканажьыр ҳәа ҳашшәоз.Ашьжьымҭан аӡы нҭыкәкәа ицеит. Иаха аӡы измырыз агәылацәагьы еизеит. Иҟалаз џьашьаны иахәаԥшуан. Ꙇарна иашҭа-ихкаара зегь еиларҽны икажьын. Иҩны иахыкәшан иадгылоуп. Ҵаҟа џьара иҵнашәааан, еиланарбгаз ақьырмытқәа алыкьра илажьын. Хыхь азалаҿы аӡы анаара иаҿыӡәӡәаны иаанагақәаз ахахә ссақәа, агәамсамқәа ҩнажьын. Аҳәынҵәа иларшьшьны. Изнаузеи Ꙇарна рыцҳа! Ҩнымаҭәа заҵәыкгьы цқьаӡа иааизыннамыжьит. Имашьынагьы аарҳәны, аҳәынҵәа ҭатата, аҵла ашьапы иаджьылан. Ҳнеины иааҳаргылеит. Ꙇарна, ажәак изымҳәауа, дахьгылаз илабжыш хаҟәҟәала ицон.

– Абасоуп, баба, аӡы иаанаго аԥша иагоит… Ауаҩы аԥсҭазаараҿы амцхә иҭаху џьушьома? Иҭахӡам… Егьырҭ зегь башами!.. Аха ауаҩы игәы дажьоит. Зегьы дрышьҭалоит, зегьы дырхьынҳалоит, ииҭахугьы, ииҭахымгьы. Иалихузеи?.. – Дарыҟәа еснагь ирмаанан ауп дышцәажәо. Уи Ꙇарна изеилымкаауа дыҟоума, аха ҿиҭӡом.

– Иазуухуазеи, Ꙇарна, уара уҟны ишакәым иҟалеит, аха аҳаҳаи агәкаҳара умыхьаауит, ухаҵами! – игәы ааирӷәӷәеит

сабгьы. – Арацәа уамеилаҳан бзанҵыкгьы, арацәа уашьҭамлалан. Ҵсыцқьарала иааурыхуа ауп уара утәы, – инациҵеит.

Мчыбжьынаҟьак агәылацәагьы-азлацәагьы еизаны Ҵарна ицхраауан.

Аха ҽенак, усурантәи санаауаз, снаҧшызар, Ҵарна ихы кны амардуан даҿатәан, акы дазхәыцуа. Ашьҭахь Ҵарна даалаган, иҩнашәқәа ныҵарбаҟа иаркны, иҭаацәа иманы, ақалақь ахь дцеит. Уаҳагьы дҳамбаӡеит ҳара Ҵарна. Дабаҟәыр акәзар, ицқьаӡа, ахьхьаҳәа ицәажәо, ҧықәсылара амаӡамкәа, ҩаҧхьа ҳқыҭа иалсны аҿынанахеит…

АИЗАРА АХГОУП…

Араҟа зегь реиҳа зҳәоз, зегь реиҳа ицәажәоз Хәаҭ иакәын. Амцабз иҿықәланы, акы дарҭынчуамызт.

– Мап, сара зегь сҳәоит!.. Исымҳәаргьы сгәы иауам!.. Ас мацара ҳанбанӡазахәарҭоу?.. Ма иара ҳара гаӡас ҳаишьоит, мамзаргьы… Ас уаҩы ибахьоума?.. Чахаҵәҟьагьы ҳара дҳалахәмаруа даналага, ҳақәҵны ҳцароуп ҳара арантәи… Аус изымуазар, дамҵааит, изуа ауаҩы ҳара дҳаҧшаауеит…

– Иашоуп Хәаҭ ииҳәо, иашоуп, аха иҳахьуа шәымбои, ианҳәатәу цқьа иҳазҳәом, илакҭа инҭарццеины. Аблеи-аблеи еицәыҧхашьоит, аҽынкылара ҳамоуп… – даҽаӡәгьы уи ацәажәара иҽналаирхәит.

– Уажәшьҭа сагьыҧхашьом сара. Уи азыҳәан ирҭахугьы рҳәааит. Уаҟа аҧхашьара аҭахӡам. Аиаша иашоуп. Чаха ҳаблақәа изыхкуам. Ихы нҳавга-ааҳавго дҳавахуп, уи ҳара иаҳзеилымкаауа џьушьап… – Хәаҭ игәы изырхьуаз, игәы иалакьакьоз знык зегьы ираҳартә, зегьы еилыркаартә еиҧш изҳәагәышьар, нас иҧсы ааивигарашәа игәы иабон. Аҵабыргазы, Хәаҭ ианакәзаалак аиаша дадгылаҩын, ус илараазахьан, ишырҳәо еиҧш, акәтаҕьцәа дылкәкәааны, ишьапы дықәзыргылаз иани иаби. Даргьы ус иҟазар акәхарын. Ахәахәа, аҩысҭаарақәа араҟа ишаҭыҧмыз агәра ганы дыҟан Хәаҭ,

аха абри Чаха, ибла ҕрақәа кылгызмалааӡа, убарҭқәа зегьы ахьизеилымкаауаз цәгьаӡа дазнархәыцуан.

– Иаауеит, иааует!.. Чахагь урҭ дрыцзар акәхап, дрывҵыҳәҳәо!.. – ҷкәынак ибжьы нҭирҟьеит, гәахәарак наҵамҵакәа. Аблақәа цырцыруа, еидара хьанҭак ишаҵоу мҩашьахуа, ишьҭассы агәарабжьара ибжьалан зҿаазхаз амашьынахь инхьаԥшит зегьы, изҿыз ацәажәара иааҟәыҵын, рыхқәа раҳаны, ашҭа иакәыршаз ақәыц аанда инхыԥшны.

– Имаахкәа уажәы… иузеиқәдырҽаҽап, закәыхи?!. – игәы ҵкапуа, иқьышә иныкәҵашәа даацәажәеит аҽаӡә дахьгылаз.

– Усҵәҟьа шәымҳәан, уара, дара ишраҳауа… – аӡәгьы инхьаиршшеит, аха Хәаҭ иблақәа ҵырхәны данынаихәаԥш, исҳәаз сымҳәандаз ҳәа цәымыҕхарак наицрасит.

Уи амашьына цәиаҵәа, ашьшьыҳәа ишааиуаз, Гәаџь игәашәаҿ ианааи, иџьыџьӡа иааҭгылан, ахәда хыр-хыр шкылгоз аҽааиқәнакит. Нас, ишазыԥшуаз акәымкәа, ашәқәа ԥшьшьаала иаатын, раԥхьаӡа, имгәацәа иаԥхьа иргыланы, дпатматуа дааҭыҵит аколнхара агроном хада Бабышь, акәтырбаҕь еиԥш дҿыҟаԥшьааӡа. Ақыҭаҿы егьа ҳаԥшьа, егьа уалыр ҭирцәажәаахьан, убас деиҿартәын. Уи инаҩс – ҿыц иҟарҵаз, аиҭабригадир ҳәа изышьҭаз аҷкәын қәыԥш Зач. Урҭ рнаҩсан – Чаха дкәаҕьӡа, атрым-трымҳәа дрываԥало. Имыццакӡо, ршьаҿақәа ашьшьыҳәа инеихго, еиманы ашҭа иааҭалеит.

«Аколнхара ахантәаҩы дмааӡеит… Ани ара даауазма?.. Чаха уи имаҟа дадҿаҳәаланы димоуп рҳәоит. Аха дахьынӡадҿаҳәалогьы збароуп…» – игәы дынҭацәажәеит Хәаҭ, изблак дынкылԥшшәа, рышҟа дыԥшуа.

…Гәаџь имаҵурҭа ҭбааҭыцә агәҭаны, даараӡа аџьабаа збахьоу стол мгәлыҿ дук гылоуп, абҕа ҭархәаланы. Уаҟа иахатәоуп агроном – Бабышь, аиҭабригадир – Зач, абригадир – Чаха. Урҭ рнаҩсан – абыргцәа: Гәаџь, Мац, Алҵыкә, Хьзан. Раԥхьаҟа – ахацәа, аҳәса, аҷкәынцәа. Хәаҭгьы ихы аарылҳәҳәо уаҟа, дрылатәоуп иԥаҵақәа кыдыхәхәа, ихахәы еиламгыла џьыԥхьӡа. Иблақәа кыдырхаланы иаԥхьаҟа итәоу дырзыԥшуеит, абарҭ иахьа аизара шԥамҩаԥыргари, абригадаҿы иҟоу аҭагылазаашьа ишԥахәаԥшри ҳәа.

– Ҳара иахьа, шәхаҵкы сцеит, ыҟами, абраҟа ҳаззеизаз зегьы ижәдыруеит. Уажәаҧхьагьы ҳааирц ҳахәҭан, шәхаҵкы сцеит, аха ҳусқәа еиқәаҳаӡан, иаҳзеиҧштәуамызт... Убри аҟынтә, шәхаҵкы сцеит, абраҟа иахьа еизара хәыҷык мҩаҧаагарц ҳҭахын... Уи аӡәгьы мап ацәышәкрым ҳәа сыҟоуп... Ус анакәха, аизара амҩаҧгаразы далхтәуп, ыҟами, ахантәаҩы, нас абраҟа ишәҳәақәо ибзианы ақьаад ианызҵаша амаӡаныҟәгаҩгьы... – Бабышь, гәаҩа-гәаҩа дцәажәауа, итәақәаз днарылаҧшит, ибла ҟәазқәа харчыланы. Ижәҩахыр хьадышьшьқәа дҩарыхашәа иҽааириашеит.

– Аизара амҩаҧгаразы хантәаҩыс дыҟазааит Ражьден, – инеиларыҧсеит иаразнак. Ражьден уаҩ қьиак, уаҩ гәзианк иакәын, зегьы дыргәаҧхон. – Маӡаныҟәгаҩыс – Ардашьыл, – рҳәан, саргьы сыхьӡ уаҟа инадырбеит, среиҵбымзи. Ҿыц аколнхараҿ аусура саналагаз акәын.

Раҧхьатәи ажәа зықәнагаз Бабышь иакәын. Ихьӡ анаарҳәаҵәҟьа дҩагылан, ишыҟаиҵалац еиҧш, иҩнапыкгьы астол иныкәикын, иҽнадырҕәҕәааланы, ихы нарҳәы-аарҳәуа днарылаҧшын, дмыццакӡакәа дналагеит:

– Шәхаҵкы сцеит... Араҟа ҳаззеизаз идыру усуп... ыҟами, ҳаргьы шәаргьы иаҳзеиҧшуп... Аиашазы, абри ҳаазкәылаз иныҵыҩ-ааҵыҩны иҳаҳауа ҳалагеит абригадаҟны иҟоу аҭагылазаашьақәа зеиҧшроу... Аиеи, шәхаҵкы сцааит, аиаша ҳҳәарами, анкьа ус шәыҟаӡамызт шәара... Изхысхәаауа – шәажәа еиқәшәан, шәҳәоу еиқәшәан. Шәышьҭыбжьгьы уаҩы имаҳацызт... Аиаша, аиаша!.. Шәыбригада зегьы иреиҕьу абригадақәа ирхыҧхьаӡалан... Уи гәадуран ҳара ҳзы... ыҟами шәыпланқәагьы аҕьараҳәа инашәыгӡон... Аа уажәы?.. Ишҧаҟалеи аусқәа?.. Имӡакәа исҳәоит, аусқәа хәарҭамхеит... Избан, изыхҟьазеи?.. – Бабышь инап ҭахәқәа иаҧхьаҟа иааирҵаҵеит дрылаҧшуа, ирҳәара аҭак дазыҧшны, аха аӡәгьы анҿимҭ, еиҭа иациҵеит: – Убри зегьы зыхҟьо убриоуп, шәгәы иалымсааит, адисциплина ҟамлеит. Шәхаҵкы сцеит, изаҳамҳәарызеи, иҧсыҽхеит. Шьоукы-шьоукы, изааӡарызеи, ишырҭаху рхы мҩаҧырго иалагеит. Аусура мшқәа рыҽрыгдырхоит, инеиуам ианаамҭоу... Насгьы, ыҟами, аимак-

аиҿак ҟалеит… Шәхаҭқы сцааит, абригадиргьы дуаҩуп… самымҵыр ҟаломҳәа дықәгылеит… Арахь уахьихәаԥшуа, аус иуртә дыҟоуп…Абри ҳналацәажәар сҭахын.Ахантәаҩы дыҟам, аха дҳахьӡозар акәхап… – иееихарҕәҕәаны дахьцәажәоз акәу, ихиҿы аҟаԥшьыра ныққәхәмарит. Ибла ҟәазқәа нарҳәыаарҳәуа деиҭанарылаԥшит. Нас чабра ҕрак еиҵыхәхәа икьаҿ аҵьыба иааҭиган, ихәда, ицламҳәа, ихы иныҟәишьит, ипҟышпҟышӡа инаиқәнаԥсаз иԥхӡы наиларбо.

– Уи бзиами, ихы дырны дамҵуазар? – ҷкәынак дахьтәаз иажәа џьыԥхьӡа аҿылаирхеит, аминуҭқаз иаабжьаҳаз аҭынчра леимгәыцҟьааны.

– Изыхҟьазеи зиҳәа Чаха абарҭ иҟалақәо зегьы?.. Избан аус бааԥсны ируа изалага? Акагь шәаимҳәаӡеи?.. – Хәаҭ уи инаишьҭархxны, ибжьы ҿацаӡа инҭиргеит, илакыҵақәа нҵыршәаа Чаха днаихәаԥшит.

– Уа уеаанкыл, Хәаҭ, ажәа урҭар, нас иуҳәап! – Ражьден Хәаҭ днаиқәцәҟьеит, аизара даԥырхагамхарц, иаахжәашәа.

– Ажәа сырҭаргьы исҳәоит, уажәгьы исҳәоит!.. – Хәаҭ ибжьы нҭигеит иеыркьакьаны, узиламҳәӡо.

– Бабышь, баба, Чаха ибзианы аус иуеит, ишԥыкәу дшамҵуа?.. Маԥ, џьушьҭ, ҳара ус даҳзышьҭуама, арзаҳал иҩызаргьы!.. – ари Мац иакәын. Гәаҟрас иоуз иалудырааузеи, итәақәаз зегьы днарԥыҩланы, ахьышәҭҳәа дныбжьацәажәеит. Уи ианакәзаалакгьы ус ҟазшьас иман, иусугьы иусымгьы аҟыԥыҳәа иеналаижьуан.

– Ибзиоуп нас, уара иахуҳәаауазеи, Мац? Уара иумдыруеи аусқәа шыҟақәоу? Уаргьы ақыҭаҿы, ыҟами, акыр аҵьабаақәа убахьеит… – Бабышь Мац ихы наиқәикит, Мац иаҳа аус ааирманшәалап ҳәа игәы инҭакны. Мац дыцәхаԥшьӡа, илаԥыџьқәа илахь иҭассы, иблақәа цқьа иаартны иумбо, дҩагылеит. Алаба иикыз аеыгәҳәа аҩныргәы иқәрҭәаз акаҭран иныҟәикшеит.

– Сара, баба, иахысҳәаагәышьозеи, аха… Сара иахысҳәаауа убри ауп, Чаха абра, ҳара ҳҟны раԥхьаӡа аусура даналагаз, зегьы дырзыҳаҵҳаҵо, ибзианы аус иуан, харгьы ҳамаӡамызт…

– Аиаша хәа, Мац, аиаша ҳәа!.. – аӡәы ибжьы ныҵеикит, уи иаҳартә.

– Аиеи, аиаша сҳәоит сара, аиаша!.. Ус акәӡами?.. Усоуп... Аха аҵыхәтәаны даазқәылаз хәыҷык ахьысҳаракәа ааиныԥшит. Аҷкәынцәеи иареи ӷыӷибаго иалагеит рҳәоу еиқәшәом...

– Иҳәа, Мац, рҳәоу зеиқәымшәо, иҳәа!..

Мац уи абжьы ахьгаз ахь ихы нхьаирнааит, ажәақәак наиаҭеикырц, аха Ражьден уи аҷкәын инеиҿаирхьит:

– Иааиараӡа, уара, иааираӡа!.. Ацәажәааха иуҭомеи?.. Иихәогьы ааҳмаҳари!..

Амаҵурҭа аҩныҵҟа азныказы иааҭынчрахеит. Мац инациҵеит:

– Аиеи, ишысҳәоз саҟәыҵит... Сабаангылаз, мшәан? Аа... аиеи... аҷкәынцәеи иареи... рҳәоу ззеиқәмшәо ыҟазаргьы ҟалап, аха уи џьара ԥсыхәак азааут... Чаха дыҟазааит... Даҽа ԥыҭраамҭак аус ҳзиуааит, аџьабаа ибоит, аха. Агха змыхьуа аӡәгьы ҳаҟаӡам... – уаҟа иажәа ааникылан, итәақәаз днарылаԥшит Мац, иџьымшь хәыбабисақәа днарыҵыԥшны, шәгәы ишԥаанагои, ус акәӡами ҳәа, днаразҵаарашәа.

«Уара зегьы узеиԥшуп... ахьшәашәагьы ацагьы... Есымша зегьы рхы шушьыышьуаз уажәит. Абааԥс џьара еикәымк уамхамҳәааит, уҭаркып... Иадцәылала убас, ахәша рыхьшьла, убриоуп занааҭс иумоу уеизгьы...» – Хәаҭ игәаҵантәи жәақәак ҭыҩуан, игәы еицрарсуа, аха арахь иуаҳауамызт, уаҟа ицәыҵаихәаҽуан.

– Иашоуп, иашоуп... дыҟазааит Чаха, аус ҳзиуроуп, нас ишԥа!.. Иара дшыҟоу уажәы даҽаӡәы ҳишьҭалома?!. – шьоукгьы ахьтәаз, уи иазыԥшызшәа, Мац ииҳәаз инацдырӷзит. Ишԥаҟоу уҳәарауазеи шьоукы-шьоукгьы, убас ишадырцәыло мацара инымҩасуеит.

Бабышь иаразнакала иусқәа ааманшәалахарызшәа ибеит.

– Ибзиоуп, Мац, утәа... – инаидиҵеит Бабышь уи. Мац иҽырҭынчны днатәеит, зегь ргәы иақәшәоз иҳәаз аҟара игәы наӡаны.

– Мап!.. Мап!.. – убри аамҭазы Хәаҭ иҭыԥ дазымкыкәа

дҩаҵӃьеит. Мцабзк ашыҩҳәа инаихӃьазшәа дааибакит. – Исышәҭ сара ажәа, исышәҭ!.. Сара ишәасҳәап аиаша!..

Азныказы зегьы неихәаԥшы-ааихәаԥшит. Хәаҭ иӃазшьақәа зеиԥшраз рымдыруази, аӡәгьы мап ицәимкит ацәажәаразы.

– Иҳәа нас, иҳәа!.. Иуҳәогьы ҳмаҳари?.. – Бабышь уи дааиқәмчшәа ҿааиҭит.

– Избан иара шәара зегьы хыхь-хыхь шәзахцәажәо ари аус?.. Избан иара дзаҳҭахымха Чаха?.. – иблақәа цыԥхьқәак нархыддылазшәа, иааилыбзаа-аилыбзааит. – Иареи ҳареи ҳаиқәымшәарақәа зыхӃьазеи?.. Уи шәазазымҵаауеи шәара?.. Насгьы, дҳахәарҭоума Чаха аринахысгьы?.. Абарҭ роуп инҭырҳәыцааны изыхцәажәатәу... – Хәаҭ иԥсы ихәламӡо даацәажәеит, иахьабалак деилшаауа. Убас иӃазшьан – ацәажәара далагар, игәҭакы мҳәакәа дузаӃәыхуамызт. ИцәажәараӃны иеилыххара, игәыҳаҵҳаҵара, ииашара аныԥшуан. – Сара сыхәҭаахь ала, мап... дҳахәарҭам, абриоуп исҳәауа. Избан ҳәа шәҵаауазар, уи сара ишәасҳәап...

Хәаҭ дааҭгылан, даахәыц-хәыцит, ииҳәарц иҭаху иааизыркәкәаны ихшыҩаҿы еидикыларц иҭахушәа. Аха рацәак аамҭа мгакәа ихы ҩышьҭихын, иаԥхьа итәаз рахь дыԥшуа инациҵеит. Чаха ибла ҩысҭаақәа ԥаҭԥаҭуа уи дизыԥшуан, Хәаҭ ииҳәоз акуҳәа ихы иҩалнарӃьо.

– Сара сынхаҩуп, анхаҩы сиԥоуп. Џьабаала сынхоит, уаҳагь ҵара сымаӡам. Сџьабаа сныӃәнагароуп, усами?.. Абри адгьыл сықәаарыхуеит, аӡәгьы сиԥырхагам. Сабгьы убас акәын дшыӃаз... Абри адгьыл ихы ақәиҵахьеит. Уи шәара ибзиаҵәӃьаны ижәдыруеит... Аха, исҳәарц исҭаху — аус заауазеи ҳара?.. Акыр ҳаурц акәӡами?.. Ак ҳамазарц?.. Сара иахьа усура саннеи, аус зуҵәӃьоит, сашьагьы убасҵәӃьоуп дшыӃоу, егьырҭгьы убас. Абригадир, аиҭабригадир ҳәа аӡәы дӃашәҵан, уигьы дабаҳҭахыз аха, иҭыԥ армазеира ҳаҿуп. Нас хыбракгьы убра инҭаҳаргылозар акәхап. Абригадиргьы иаргьы убраӃа иныҵаҳартәашт ркарандашьқәа надыркны... Иаабжьамыжьӡакәа абар ҩымз ҳрықәуп аус аауеижьҭеи. ШаӃа ҳзаниҵазеи шәымҳәои Чаха?.. – Хәаҭ уажәы иблақәа ырмашьцаны, Чаха инаиқәикит. Егьырҭ ҭынч итәоуп, рҿы

ажәак ҭшәом. – Иаауз ара иҟоуп, џьаргьы имцацт, иааины игәарҭааит... Шаҟа уоузеи, Мзауҷ, уара?.. Ҭамшьа, Разан, изышәымҳәозеи?.. Сара абраҟа исҳәоит, зегьы ишшәаҳауа, Чаха дыҟанаҵы, усура снеиуам. Абриоуп сара ишәасҳәо... – Хәаҭ днатәеит. Ихиҿы, илакыҵақәа уажәыгь амцабз рыҵҟьоит.

– Ус шԥоуҳәои, баба, ус шԥоуҳәои?.. – Мац ибжьы ааиргеит иҭахәанчаӡа, иҟырҟы икылахазшәа. – Гхақәак ыҟазаргьы иаадыриашап, ишԥыкәу уара аколнхарахь ушымнеиуа?..

– Аиеи, аиеи... аиаша сҳәоит сара!.. Иҵагь ыҟоуп ицәыругаша!.. – дахьтәазгьы игәы еибакуан Хәаҭ, иҽизеиқәкуамызт.

– Усоума, Чаха?.. Арҭ ртәы, рықәнага рмоуӡози? – Бабышь аизара ацашьа ааилаганы, Чаха иахь дынхьаҳәны днаиазҵааит, иҽаахыршәааны.

– Ишԥармоуаз... ирмоукәа!.. – уиаҟарагьы ихьаамгакәа, аҭак ныҟаиҵеит Чаха, аха ибжьы еилаԥыҭҳарак иахәлахазшәа ихәанчан, еилыхха ицқьамызт.

– Закәызеи иҳауз... унацәа иадыхҵәаланы!.. – Хәаҭ игәы иныҵаххит уи иҽырхықәымҵакәа ииҳәаз ажәақәа. Урҭ ԥсадан, ҵаҵгәы рымамызт.

– Ижәуз ауп ишәоуз... – ишиҳәац еиԥш, иажәақәа ҭлапҟаӡа даацәажәеит Чаха, ихы маҷк аҟара иҩышьҭыхуа.

– Иаауз ба?!. Ибзиоуп... Аха, акы суазҵаашан, избан Жьакәыр, ҩынтә заҵәык роуп дахьаабахьоу аусураҿы, иаалырҟьан ҩышә мааҭ инареиҳаны излаиоузеи?.. – Хәаҭ игәы иҵхақәоз макьаназгьы инымҵәацызт, убарҭ руакы ахьышәҭҳәа аҿылаирхеит астол иадтәалаз шыҟаз. – Ижәдыруаз, абриоуп зегь зыхҟьо.... Шәышнеи-шнеиуа ҳаԥсцәагьы аус руашәа ауалафахәы рзанышәҵо шәалагоит... Уи шәацәыԥхашьом шәара!.

Чаха дахьтәаз ишәагаа зынӡаск имаҷхан, днеилышша-еилышшеит, аха иҽамаратәны иҽааҟаиҵан, иц хәыҷқәа неихаирҕәҕәеит, аха арахь ахәаҭаҳәа аԥхӡы наиқәнаҭәеит, илакыҵагь икәеицеиуа акакаҷ ныҵахәмарит.

– Уара, аканторaҿы иқәтәоу акарандашь икуп, ҳашҟа

дкылыԥшуеит, акы абарыцрысҟьари ҳәа, ара иҟоугьы акарандашь икуп, аффаҳәа аус аируеит... Еилышәкаауазар, уи уажәшьҭа иҳалаӡом!..

– Уи еилкаатәуп... Крызуз – кыр иоуроуп... Уи аҭыԥ иқәҵатәуп, жәаҳәарада... – Бабышь диашан араҟа уажәы, игәы иаанагаз здырхуада, абри инадицәылеит, маҷк инақәырҕәҕәашәа.

– Иашоуп, баба, иашоуп... Анхаԝы дрыцҳауп, деилкаатәуп, ииуз ахәыцҳы бжьамӡыроуп... – шьоукгьы рацәак имырхьаацәакәа, инеиларԥсеит ргәыҵхақәа, абри маҷк ихбыџу аизарақәа анымԥаԥыргалоз ишыҟарҵалоз еиԥш.

– Аиаша аҳәаразы аӡәгьы мап ҳцәимкӡеит. Акарандашьқәа роуп араҟа аус зуа... акарандашьқәа!.. Абри шәзеилымкааӡои?.. Зҿышәымҭуазеи?!. – Хәаҭ игәыԥжәара изнымкылакәа иааилыжж-аилыжжит.

Зегьы ауухәа иааилалеит. Хәаҭ уажәы иаацәыригаз рыблақәа аахнатын, инеимҵарк-аимҵаркит, иаарзымбатәбараха Чахагь инеиҿадырхьит.

– Ашьшьыҳәа, ашьшьыҳәа аӡырԥра ҟашәҵа, ҕьалпал ҳәа шәеиламлан!.. – Ражьден дԥагылеит, аха егьырҭ акыраамҭагьы рҿырзеиқәкуамызт.

– Абри акарандашь аус ауеит, акарандашь ауп зегьы зхароу ҳәа ишәҳәауа сара исзеилкаауам, баба... Абри шԥаҟоу? – аԥшәма Гәаҵь илымҳа ҟьаҟьа инапы надикылан, рышҟа инхьаирнааит, ихы аареицаҟьаны.

– Ари шыҟоу умбои, Гәаҵь, икарандашь иара изыҳәан ауп аус зауа, ихазыҳәан... Ҳара ҳзыҳәан башоуп!.. — насҭхашәа итәаз Алҵыкә, ибжьы маҷк инхарыззаланы, Гәаҵь цқьа иаҳартә илымҳа дынҭаҟааит, аӡәгьы игәхьаа мкӡакәа.

– Ус акәзар, баба, убри икарандашь наҟ имышәх, ихазы мацараз аус ауазар... Изааӡарызеи, баба, уи хәарҭам, аиакәым ахьдкылнагаргьы алшоит...Ҳаргьы ҳарԥхашьаргьы ауеит...– ихы аарҵысы-аарҵысит Гәаҵь, иеиликаақәаз изымбатәбараханы. – Ицәыҕьҕьа-цәыԥԥны, цәышьхәала абарҭ ачаирҭақәа зегьы ҟазҵаз ҳара ҳауп,баба...Усҟан ас акарандашьқәа рыздырӡомызт. Иаауаз ахәыцҳы абри Ражьден иаб, ԥсаҭа шкәакәа, иакәгәышьан

ақьаад иаҳзанызтҵоз... Џьеи акы ицәыӡрын... Уажәы ачаи аныҟала, ианыҕьаца, иагәытҵҳәа ианроу, шьоукы ркарандашьқәа кны иаақәгылеит... Мап, уи хәартәам, уи чмазара бааԥсуп!.. Наҟ ирымхтәуп уажәнатә, абриоуп сара исҳәауа... – Гәаҵь иажәа уаҟа иааникылт, иихәаз назырханы.

– Убриоуп, Гәаҵь, ҳаргьы иаҳҳәауа, ирзеилкаауазар... – аӡәы дырҩегьых убри иналаикшеит инаимҩатәны.

– Ибзиоуп, шәхатҵкы сцеит, ибзиоуп... Ишәҳәаз ҳаҳаит, уи ҳара ҳазхәыцып. Аха уажәазы абас ҟаҳҵап... Гха змауа аӡәгьы дҟалаӡом... Игхақәагьы ириашап Чаха... аамҭала дааныжьзааит, иаргьы дазхәыцып уи... – Бабышь дырҩегьых абри ашьақәырӷәӷәаара иҽназикит, џьара ԥсыхәак аҭаны изырманшәалозар ҳәа. – Ажәлар, шәхатҵкы сцеит, абраҟа сеилышәкаап ҳәа сгәы иаанагоит... Шәареи сареи, ыҟами, акырынтә ҳаилибакаахьеит... абыржәгьы убас... Шәхатҵкы сцеит, ҳнапы еикәыршаны аус аауп, ҳанхап, ҳанҵып, уи азы аӡәгьы даҳԥырхагам... – Бабышь, ишыҟаитҵалоз еиԥш, игәы ааргӡаны днарылаԥшит.

– Мап, мап!.. Чаха дыҟанатҵы ҳара ҳнеиуам усура!.. Сашьагьы днеиуам, саргьы снеиуам, егьыртгьы!.. Аҽаџьара хыхәартак ҳаԥшаап!.. – Хәаҭ дҩатҟьеит иҽхыршәааны. – Аԥыхьа иҳалашәыгӡақәоз уажәшьҭа иҳалаӡом... Иабаанаго абарҭ рҩызцәа?.. Ҳара ҳусумҭа хәыцқәа бжьарӡуа, дара рхы иахәо... Мап, мап!.. Урҭи ҳареи ҳаихәартам!.. Ас иҟақәаз ҳара иҳаздырӡомызт, изусҭцәада аӡхытҵра еиԥш иҳатҵалаз?.. Ркарандашьқәа аффаҳәа иҳатҵарыхәмаруа?.. Мап, мап!.. Урҭи ҳареи ҳаимҩалацәам!..

– Уара хәыцык улеишәақәа цәгьазаап, аиҳабы дузымдыруа, аитҵбы дузымдыруа. Абригадаҿы атҵәы рылазтҵо уара уакәзаргьы ҟалап!.. – Бабышь илакҭа ырмашьцаны иҽааирыцәгьеит.

Хәаҭ ари аниаҳа, зынӡаск даҿхагаахо далагеит:

– Дабаҟоу ҳхантәаҩы?.. Аранӡа ааира иаҭәаимшьози?.. Ас иҟақәоу ацәажәарақәа иҽрылаирхәуама?.. Ибзиоуп... еилкааупуи згьы... Дҟашәтҵа, аусқәа шцо жәбап... Сара хәыцык слеишәа цәгьоуп аха...

Аҷкәынцәа дырзымҟажеит Хәаҭ, дрыманы адәахьы индәылҵит.

Аизара ацашьа маншәаламхеит. Акыр еимҵаркит, акыр еимҿдырххеит. Сара сҟьаадқәа кны Бабышь снаидгылеит.

– Аҵыхәтәаны ишԥанаҳҵари ара? – снаиазҵааит иаарымкьыкьшәа, хаарак наҵамҵакәа.

– Ишԥанаҳҵари умбои, абригадир Чаха Ҵыхәба аамҭала иҭыԥаҿ дааныжьзааит... Уаҳа ишԥаҟаҳҵарыз?.. Ана Хәаҭ дигәамԥхеит ҳәа. Аха иуꙍыз сырбеи арахь... Араҟа Хәаҭ иихәақәаз зегьы ануҵазар акәхап... Аӡә даԥхьаргьы, ыҟами, аус шәзымуит, шәабаҟаз абыржәраанӡа ҳәа ҳхы инаниҟьап... – иҳәан, иаасымхны, акагь амҳәаӡозшәа, иџьыба инҭеицьгәеит... Аиҭабригадир ҳәа изышьҭаз аҷкәын дгаӡҳәыӡӡа, иҟаиҵара дақәымшәо, астол дахагылан...

Убасҟан итәақәаз гәамԥхара-ҟазшьак нарылыжжын, рҿаԥшылара ааиҭакны, ауу ааилдыргеит.

– Шәаангыл, уара, шәаангыл!.. Ишԥаҟаҳҵари?.. Дышәгәаԥхом, усами?.. – Бабышь иҽааиҭакны днарылаԥшит. Урҭ рыҽхыршәааны итәан. – Ибзиоуп нас... ибзиоуп... Аизара ахгоуп... шәҭынчха!.. – инарылеиҳәеит. Уаҳа ԥсыхәа шамамыз ибазар акәхап. Аха дара ргәалаҟара шыҟац иҟан, рылахь иагьымꙍахеит.

Гәаџьимаҵурҭаҿы иахьа крыфарагьы ҟамлеит, крыжәрагьы ҟамлеит, зегь еиманы ашҭа инҭыҵит. Хәаҭ иꙍызцәеи иареи рыҽхыршәааны, наскьа агәараанда иадгылан еиқәшьшьы.

– Еи, баба, арҭ ҳара ҳаржьо џьыршьоит, аха ҳрызжьаӡом... Ари чмазара бааԥсны иҟалагәышьеит, аха... Изҿқәоу убарауазеи, ркарандашьқәа кны... Аха уи шәацәымшәан шәара, ас мацара ицарыма?.. Анхаꙍы иџьа, баба, аӡәгьы изымгацт макьаназы!.. — аԥшәма Гәаџь, ихылԥа еицаҟьа ихаҵаны, ашҭа агәҭа дықәгылаңы урҭ ахьнеиуаз блаҵархәрыла дырзыԥшуан... Сара сгәы ҿырҳәацаауа ихьанаблаауан Хәаҭ сидгыланы сахьзымцәажәаз...

АԤҲӘЫС ҼЫРБА

Сабыда аҵара ду дахьҭаз уаҳа ӡӷаб димбацкәа дыҟазма, аха илахь убас инаниҵеит, егьырҭ иибаҟәахьаз аӡӷабцәа зегь наихарштҭны, Ҭинаҭ динасыԥхартә еиԥш. Анасыԥхарагь иагьакуп, иагьыԥсбоуп. Шаҟантә уи дазхәыцхьоузеи, аха уажәшьҭа уи хырԥашьа шамамыз агәра игартә аҟынӡа днеихьан. Шьоукы-шьоукы урызхәыцыр, аӡиас шыцәоу инахагылоит, аха Сабыда илахьынҵа ус иҟамлеит. Ишԥеиҿартәу уҳәарауазеи абри аԥстазаараҿ зегьы?

Сабыда дԥагылан, ауанҭа ахьыҵагылаз иааҵиган, аҿакырҭаҿы инаҿеикит. Ҭинаҭ Сабыда иеиқәа изылуанҭаргьы амуаз, аха иара ииҳәаз лмаҳаӡазшәа, аҭӡаҟны икыдкнаҳалаз асаркьа ду дадҼырбало дгылан. Лыхцәы зны анс еиқәлыртәеит, зны арс еиқәлыртәеит. Лымаҭәақәа цқьа дрыхәаԥшит. Лхы-лҿы аалырхиеит. Сабыда убарҭ зегь, хаарак рыҵаӡамкәа, илаԥш иныҵигеит. Днеин, иеиқәа ахьахшьыз иааҟәихын, иаарыцҟьашәа, дара зқәуанҭалоз астол хәыҷ аҟны, диалак наҵаҵаны, иныҟәиҵеит. Нас хыхь иаҟәиршәуазгьы ааиԥшаан, иаарцәаакшәа иааҟеиҵеит. Уажә ибазма Сабыда ауанҭара? Иара ишиуанҭоз еиԥш аӡәгьы изуанҭомызт, аха… Закәытә насыԥыз имаз иара аҵара ду данҭаз, астудентцәа рзеиԥшынхарҭаҿы даныҟаз. Иԥызцәа аӡӷабцәа, иара гәыкԥсыкала изыҟаз, шаҟа гәыблыла иеиқәақәа изыруанҭахьааз! Урҭ аамҭа ссирқәа уажәшьҭа иабаҟахыз, импыҵԥраа ицахьан. Игәы шԥарзыбылуеи, игәы шԥадмырҭынчуеи, аха урҭ уажәшьҭа хнырҳәышьа рымамызт…

– Бара, ари сеиқәа аасзыбуанҭар, саргьы сааманшәаламхози, амԥа сымоуп бымбои, уахьгьы сымцар ауам, уаҟагьы аусура аҭахуп, ухы бзианы иааурԥшыроуп, сыздыруагьы ыҟоуп, сыззымдыруагьы… – Сабыда, абжьааԥнеиԥш, рацәак имырхьаацәакәа, ҭынч-ҭынч дырԥагьых лгәы иныҟәишьит дзызхьаауаз. Уи шамахамзар лгәы дасҵәҟьаны, акгьы леимҳәацызт. Сабыда уаԥ ҭынчк иакәын, аха иеилкаара ҳаракын. Уи лҟынтәи акырынтә агәынамӡарақәа иныԥшхьан, аха, ацҭәа аҭаны, рацәак ирзомызт. Ирзаргьы акгьы шалымҵуаз

ибон, избанзар Ҭинаҭ, Сабыда изгәамҭаӡакәа, хәыцқыхәыцла лымчхара акыр иҳаралкхьан, акыр еиҳалтәхьан. Ҭинаҭ наӷьнатә аахысгьы зхатә ҵас, зхатә ҟазшьақәа змаз дреиуан. Лахьеиқәҵарак, гәкаҳарак дақәымшәацызт. Лара ианакәзаалакгьы бзиа илбон лхаҵа лара дылхьыԥшызарц, аха уи зегь Сабыда ишиныруаз лхаҿы иаалымгацзар ҟаларын. Аԥҳәыс лҳәатәы уанахыԥашагь ҟалоит, уанахымԥашагь. Аха аҭаацәараҿы ачҳара ғәғәаны иумамзар, аԥҳәыс уанышьақәылҟьогьы ҟалоит. Акыр зычҳаз, акры ибеит, аха Сабыда иԥсҭазаараҿы иара ишиҭахыз иахьыҟамлаз еснагь игәы иалакьакьон. Ҵоуп, иара ихарақәоу ыҟазаргьы ҟалап, аха... Абри Ҭинаҭ маӡала аӡаӡ кны илалыкшозшәа ибон, рацәак игәхьаа лкымызшәа. Ус акәзаргьы ҟаларын, аха урҭқәа зегь зыхҟьаз еилырганы, еилкааны издырӡомызт. Иара еиҳараӡак уи здиҵоз, ахамаԥагьара илныԥшуаз акәын.

– Аха сымам умбои, аха сымам... Сагхоит саргьы сусура, – лҳәеит Ҭинаҭ даахьаҳәны, лҽааркьакьашәа, гәцаракрак аҵаӡамкәа. Ах, ишԥеиҭахым Сабыда абас ацәажәара, игәы шԥакылнаҵәоиесымша! Иҟанаамҭакы, лара уаҩҵасимаҭәақәа анеиқәлыршәоз, гәыблыла даниацәажәоз, лыблақәа лхаччауа, акала игәы нысмырхандаз ҳәа данихагьыжьуаз, аха урҭқәа зегьы хәыцқы-хәыцла наҟ инаскьошәа ибо далагеит Сабыда, еиҳараӡак абарҭ аҵыхәтәантәи ашықәсқәа рзы. Ус аԥсҭазаара иацзар акәхап наигәаахәуан усҟан иара. Аха иӷьеишьоз акызаҵәык акәын, лара лымаҭәақәа ракәзар, уаха дмыцәаӡакәа, иуанҭаны, ирыцқьаны иаанмыжькәа дышьҭалаӡомызт. Сабыда иеиқәа уанҭаӡамкәа, ибҕьаауа ашкол ахь дныҟәон, шаҟантәгьы шаҟаҩ рылаԥш ақәшәаахьаз уи. Аха уажәы усура ҳәа аҽаӷьара даниарга, иеиқәа уанҭазар цәгьа имбо дҟалеит. Иеиқәа уанҭазар, аҿрагьы аҽакхон, игәалаҟарагьы аҽакхон. Ҭинаҭ илҳәаз игәы иныҵаххит, аха иҽааникулеит. «Бара бымаҭәақәа ракәындаз уажәшьҭа егьарааны ибуанҭахьазаарын», – игәы инҭиҳәааит. Дырҩегьых ачҳара...

Ҭинаҭ лсумкеи уи лҳаргь ԥшӡеи аашьҭылхын, дындәылҵит. Ашҭа дныкәсын, агәашә аартны дынҭыҵит.. Арахьгьы

даахьаҧшит, аха, ажәақәак лҳәар уаҩы дишьрашәа, ҿылымҭӡеит. – Ианылхашәо илхашәоит, – иҳәон Сабыда зны-зынла, аха уажәы илхашәаны дыҟазаргьы издыруамызт. Лыҽшҧаҟалҵои, уҳәарауазеи, зны-зынла Ҭинаҭ?!.

Сабыда иаха ақалақь ахьынтәи данааи, аҩны аӡә дагымкәан зегь ыҟан: иан, иаб, иашьеиҵбы, иҧҳәыс, ихәыҷқәа. Уи ҩыџьа ахәыҷқәа иман, иҧсы изалымхуаз,

дахьцалакгьы ибла ихгылаз, зегь хьазҽуаз, зегь еиқәызҳәалоз, иҧсҭазаара зырҧшӡоз… Сабыда иреиҳәеит ҿыц аусура дахьалагаз аҭыҧ зеиҧшраз, аҭакҧхықәра ду шамаз. Насгьы џьара уадак аанкылара ада ҧсыхәа шимамыз, арсынтәи есымша аныҟәара дышзамыхәоз. Ҭинаҭ ус дгылан ҿымҭкәа, ииҳәоз акгьы шылгәамҧхоз лныҧшуан. Аха аҵыхәтәаны илзымычҳазар акәхап, ҿаалҭит:

– Нас, умцар уам, иугәаҧхеит!.. Ара игәаҧхома? Ахацәа зегь усоуп шәшыҟоу… Џьарак шәзышьақәгылома? Наҟ ахара ауп шәхы ахьхоу…

– Ишҧаҟасҵари? Исыдырҵеит, уск сахадыргылеит, мап рцәкны аҩны стәарыма? Бара бгәы ишҧаанагои?

Ҭинаҭ Сабыда уахь ииасра илгәаҧхошәа, илгәамҧхошәа акәын дышиацәажәоз. Уахь аиасра лара шамахамзар лгәы иҭалымкыцызт. Аха илзеилымкаауаз, Сабыда абраатәи иусура мап ацәкны, убрахь ихы ахьирхаз акәын. Аха, зегь лзеиҧшызшәа, хьаасгьы иҟалымҵеит. Уабаҟалои, иуҧсҭазаашьахози, ҳара ишҧаҳаҧсыхәоу ҳәа дагьҭылымҵааит. Ус ҵаатәыс лара илыхәҭамызшәа лҽааҟалҵеит. Иаалымҧыхьашәаз имаҭәақәа ус еикәарҽны, хаарак нарықәмҵаӡакәа ичамадан инҭалҵеит. Омашәоуп ишубаша Ҭинаҭ лыҽшыҟалҵақәо!.. Уаҳа изакәызаалакгьы лгәаҵаҿ акагь ҭаҵәахӡами мшәан? Ашықәсқәа реиҧш иниакәкәа ицама уи раҧхьатәи лцәанырра?..

«Разҟуп иҟоу, уаҳа акгьы… Улахь ианиҵо, егьаџьара уцаргьы узахымҧозаап»… – дхәыцуан дахьгылаз Сабыда. Ҭинаҭ агәарабжьара дныбжьысын, амҩаду днангылеит. Сабыда, иблақәа ааихмырсыҕьӡакәа, абарҵа дыҵагылан дылзыҧшуан. Ахәыҷқәа ашкол ахь иҟан, еилыркаахьан раб

аҽаҵьара усура дшаҿыз. Уажә урҭ мбаӡакәа дахьцоз Сабыда игәы еихьнашьуан.

«Разҟуп, лахьынҵоуп, уаҳа акгьы»… – Сабыда даахьаҳәын, ауанҭа ахьаҿакыз днадгылеит. Ишхьан. Иааҿихын, ауанҭара дналагеит.

Лахьынҵамзар уара уазхәыц… Раԥхьаӡа аҵара далганы, дкәаԥӡа аусура данналагаз ашықәсаны Ҭинаҭ, динасыԥымхар амуазшәа, дааигәаԥхахит. Иаргьы дқәыԥшын, дҟатаӡа, аԥшӡара азыҳәангьы уиваларҭә дыҟамызт. Иблақәа ҕраӡа, уаҩ татан, гәызианк, рацәакгьы дауцәамызт, ихахәы бырфын еилышәшәо. Лара, иара иеиҳа. дааиҳабын, аха аԥшӡара дыкны дагон, лыблақәа ааҭҟәазааны, лхы-лҿы азыгьыжьны, изакәызаалак акала дыҟәнушьартә дыҟамызт. Дахьцалакгьы илаԥш дыҵашәо даналага нахыс, иҭынчра неимпыҵылԥаазшәа, хәыцырҭаха игәы дынҭатәеит. Лышҟа мчык наихеит, иибахьаз аӡҕабцәа зегь наихарштны. Лара зны-зынла, иара убасҟангьы, аҽырԥагьара, аҽаҳаракра аалныԥшуан.

Аус ицызуаз иҩыза ԥҳәыс лыбз дара рзыҳәан ихәшәхеит. Игәы лыҵкәеит. Димгакәа даанижьыргьы, агха ду ҟаиҵарашәа наилырбеит. Ҭинаҭ лҵара ыҟан, лыԥшра ыҟан, лани лаби иара аус ахьиуаз ақыҭан аҕьараҳәа инхон, инҵуан, акала иҟәнушьартә иҟамызт. Уимоу, абарҭ аҭаацәара акала сырзыҟандаз уҳәарын. Рыччара, рыхәмарра, рчеиџьыка… Сабыда уа даннеилак, дара рзыҳәан насыԥшарас ишьартәы, шаҟантә ҳаҭыр иқәырҵахьаз. Иҟаларын рыԥҳа заҵә ишақәнагоу насыԥ лырҭарц ргәы иҭазҭгьы. Аха дарбану абри аҩыза аамҭазы уи иазымхәыцша? Урҭ рыпатуқәҵара Сабыда иахиҳәаарыз издыруамызт, акала дрываларгьы иҭахымызт.

– Ҭинаҭ леиԥш иҟоу аӡҕаб зашҭа дҭалаз дынлырхеит ауп, деилҟьоуп, лыбаҩ дацәаашьом, – иҳәеит ҽенак, Сабыда аус ахьиуаз ашкол аҿы аҵара аҟәша аиҳабыс иҟаз Џьарнас. Урҭ ахәшәтәырҭа иавалан инеиуан. Ҭинаҭ, лхалаҭа шкәакәа лышәҵаны, абарҵа дықәгылан. Ҭинаҭи Сабыдеи реицәажәарақәа ртәы уи иаҳахьазар акәхарын. Аха Сабыда уи далацәажәартә еиԥш ҟаимҵеит. Ирӡомызт џьаргьы… Абзиабара амаӡа аҭахымзи…

– Шәмааиуеи арахь! – лыбжьы налыргеит усҟан Ҭинаҭ. Уажәыгьы игәалашәоит Сабыда. Уахь анеира мап ацәикуамызт, еиҳагьы еиғьишьон, аха Џьарнас дақәшаҳаҭымхеит.

– Ҳаннеиша ҟалап, уажә уиаҟара аамҭа ҳамам, ахәыҷқәа аус ахьыруа абригадақәа рахь ҳцароуп, – иҳәеит иара.

Уи аҽны ашколхәыҷқәа аколнхара иацхраауан. Сабыда дыцәан дааԥшыргьы ибла иныхгылоит Ҭинаҭ аус ахьылуаз аҭыԥ, еснагь ицқьаӡа еилыргаз, игәалашәараҿы наунагӡа иаанхаз.

Нас, аҵарашықәс ианалга, аԥхынразы, – ачара. Ачара иацыз агәырҕьара, аԥҳәысаагара иацыз абзиабара. Аха Сабыда даазқәылаз дазхәыцуа далагеит, убасҟан изцәырҵыз ацәанырра бзиабара иашаҵәҟьазу, мамзаргьы ус аамҭала акы дхәынчаны дажьазу. Уи рацәак агәра игарашәагьы изымгарашәагьы дҟанаҵоит зны-зынла. Аха уи бзиабара цқьазҭгьы, Ҭинаҭи иареи реизыҟазаашьа еиҳа-еиҳа аҽахьаԥсахуаз ихаҿы изаагомызт. Абзиабара цқьа наунагӡа иаанхарашәа дазхәыцуан, иԥсҭазаара аҵыхәтәанынӡа инаицрымшәаӡакәа ицныҟәарашәа.

Ашықәсқәа цацыԥхьаӡа аҭаацәаратә ԥсҭазаара иамаз аҭагәҭасрақәа неиԥынгыло иалагеит. Имч-илшара деигӡомызт Сабыда зегь рыла дманшәалан дҟаларцаз. Илымшозгьы илиршон, зегьы дрыхӡыӡаауан. Ахәыҷқәа рыбзиабара имаз амшынқәа дрырыргон, ажәҩан ахь дхаргалон. Ҭинаҭ лакәзар, дышнеи-шнеиуаз иҵегь деиғьхеит, лҭеиҭԥш аҽакхеит. Аԥҳәысра лнаалеит. Аха Сабыда даазқәылаз акы лыҵибаауа далагеит. Уи дарҭынчуамызт. Ҭинаҭ аҩны дааиргьы, аҽакала диацәажәо далагеит, акагь лаҭәалымшьошәа. Уи ибон лара еиҳараӡак лусура дшахамшәалоз, аха иҵьеишьоз, аҵас ҷыдақәа ахьҵылгоз акәын.

– Уцаны ани аагеи, ари ҟаҵеи, уа уззыԥшузеи, уаҳа акгьы узеилымкааӡои? – лымшын есымша. Уи лажәа хьшәашәақәа игәы кыдырхуазшәа ибо далагеит Сабыда даазқәылаз, аха аҩны иаҭахыз зегьы неигӡон. Лара акыркырҳәа дыччо, хьаак лхы иалҭомызт. Иара акы дахәаҽуашәа ибо даналага, агәынамӡара лара лҟынтәи иоуз зыхҟьоз анлеиҳәа,

лҽааихалыршәит. Зны аӄарагьы дгәаан дцахьан лыҩныӄа, аха ауаа лзышьҭны дааигахьан. Ианхәа усӄан лҿы ацәа ахылхит. Ишҧыкәу сыҧҳа дышлеисуа, дышлаґьуа, изакәызеи дызҿқәоу хәа. Аха Сабыдеи Ҭинаҭи ирыбжьаз аҳәатәхамҵара лхахьы иаалымгеит, изыхӄьозгьы дазымхәыцит. Аизхәыцра, аизыӡырҩра – абри акәын Сабыда еиҳараӡак аҭаацәараҿы иӄазарц ииҭахыз. Ачҳара... Аамҭа зегь иара аҭыҧ аҿы инанагоит икәаҧӡа, уи идыруан Сабыда. Ҭинаҭ лцәаҩақәагь еиҭалкып ҳәа дазхәыцуан.

Сабыда зегь реиҳа уажәы игәалашәоз, уи лара аус ахьылуаз ахәышәтәырҭа аиҳабы имшира аназгәарҭоз, иара аҳақьым ихаҭа ицәажәашьа шыӄаз атәы акәын. Иара аҳақьым аҽақыҭак аӄынтәи Сабыдараа рқыҭан аусура далагеижьҭеи рацәак ҵӡомызт. Иҭаацәара, уаӄа, иқыҭан иӄан, иара абра иуацәақәак рҿы даанҿаслон.

Ҭинаҭ аухатәи лгәырґьара аҽакы еиҧшымшәа акәын лхы шымҩаҧылгоз. Убри имшира лара лзыҳәан ҵак дук амазшәа. Зны анахь дықәгьыжьаарын, зны арахь дықәгьыжьаарын. Дычҷахәмаруа, ллакҭа хааӡа унҭалырҧшуан. «Абас аҩны дсымазар исыбаргәыз... Аха ауаа рҿы ахцәыргашьа лымдыруеи...» – Сабыда ибон уи лыҽшыӄалҵақәоз.

Сабыда уахь ацара рацәакгьы игәаҧхомызт, аха Ҭинаҭ аҽакала лҽыӄалҵошәа аниба, длыццеит. Ҭинаҭ уи ауха уаӄа дахьибаз гәахәара дус иӄаҵаны, акыр длыхцәажәеит аҳақьым. Ашьҭахь хазы лныҳәаҿагьы ааникылеит.

– Ҳахәшәтәырҭа зегь зхагылоу Ҭинаҭ лоуп. Ҭинаҭ лыбзоурала акыр аихьӡарақәа ҳамоуп ҳара. Мышкы иадамзаргьы даныӄам, иаҳнымҧшырц залшом!..

Сабыда иҽырҭынч дтәан, рацәакгьы имҳәеит. Егьырҭ ҧыҭк анырже, рыбжьқәа духан, аӡәи-аӡәи аицәажәарҭа рибаҭомызт. Ҭинаҭгьы иаалҿықәлеит.

– Уара, изумжәуазеи уажәы? Иеимырҵәаз ран леиҧш утәоуп. Сара исҭаху ауаҩы ижәуазароуп, длахҿыхзароуп, дыґәґәазароуп, дыҧшӡазароуп! – даацәажәеит Ҭинаҭ, илыватәақәаз днарыхәаҧшуа. Абас лзырҳәаз узеилкааuамызт. Аха лажәақәа ак рыҵан, Сабыда игәы иналакьакьашаз.

– Ииашоуп, Ҭинаҭ, ииашоуп, убасоуп ишаҭаху! – шьоукгьы уи иналыцдырҕызит. – Иужәыроуп, иужәыроуп!.. – инаидырҵеит.

Сабыда ара дтәымуаҩымызт, аха…

– Сара исымҳәеи, ахаҵа дхаҵазароуп!.. – Ҭинаҭ абриаҟара лзырҳәоз Сабыда ихахьы изаагомызт. Ас лара раԥхьаӡа данааигаз ашықәсқәа раан игәы дасуамызт, аха аамҭа аԥыжәара лнаҭазар акәхап, аԥсҭазаара ашҟа илымаз агәаҳәаара шьақәырҕәҕәо акы дамҿханакуан, акы иара ашҟа диаган даман, уи хҿышьас иамаз Сабыда дақәшәомызт. Убарҭ лажәа кьакьақәа, убарҭ лажәа гәаҩақәа рыԥхьарҟәҟәаара имч ақәымхарашәа игәы иабон. Деиҵанарҕәҕәон. Ларгьы уи еиҳа-еиҳа иақәырҕәҕәо, иара дызҭашәаз аҭагылазаашьа заҵа игәаҭаны дҭылымгарыз, наҟ еиҳагьы дацхраауан. Иҟаларын Ҭинаҭ уи лызгәамҭозҭгьы, Сабыда дызхәаҿуаз, деилазырхуаз лхахьы иааиуамызт. Лара илылшоз ала иԥашәқәа зегьы хлырҟәдаахьан, иҭынчра, игәыразра лхы иархәаны. Уажәы уиаҟара рықәҿиҵмҭит лажәақәа. Дамаԥхашьашәа жәақәак ааиҳәан, иаԥхьа иқәгылақәаз аҵәцақәа днарыхныҳәаны ижәит. Аха уиаҟарагьы хаара изаҵамызт. Аҩы баны иӡааԥсылақәоз дреиуамызт.

Сабыда иԥсҭазаара абас ацара иаҿын. Аха еиҳараӡак иара дҭызгоз иусура акәын. Иусура дҳаранакуан, ахьӡ инаҭон, зегьы еицгәарҭартә дҟанаҵон.

…Сабыда иеиқәа ааиуанҭан, инаишьаиҵеит. Егьырҭ имаҭәақәагьы ишәиҵеит. Иҿааиқәиршәеит. Аха, акы ихашҭуашәа, акы ицәынхошәа дыҟоуп. Акы изхом, иҟалап Ҭинаҭ жәақәак ламҳәаӡакәа дахьцо акәзар…

– Уҿырҟәышны уҟаз, баба, зымаҵ ууа урызԥагьамхан, раҳаҭыр ба, ргәы цәумҟьан, – иҳәеит Сабыда иаб Дадыҟәа, Сабыда агәашә данҭыҵуаз аамҭазы. Иангьы лыблақәа ҭраа дизыԥшуан, ашҭаҿы дгыланы. Сабыда дцон…

* * *

Сабыда аусура дахьалагаз цәгьаӡа ҳаҭыр иқәырҵон. Сабыда инаалашьа бзиан. Ақалақь ԥсҭазаара иаразнак иааиныԥшит. Игәы ааҭнагеит. Уимоу, аҿа ԥсҭазаара ҿыцк ахь ихы наирхазшәа дааҟалеит.

Ҽнак, иусураҿы дшыҟаз акәымкәа, дшымгәыӷӡоз, ашә ааимԥааны, дааωналеит Ҭинаҭ.

Сабыда иҵьеишьеит, илакәишьеит. Уимоу, дагьыналхаҵгылеит.

– Баазгазеи, бара, араҟа? – дааԥышәырччеит.

– Сааит. Уахьыҟаз сзымԥшаауаз џьушьозаргьы ҟаларын!.. Ара, аус ахьуа, ҭыԥ бзиазаап!.. Аҳәса ҟаимаҭқәа урылатәоуп!.. Уи бзиоуп, аха уωныҟа анеишьа зухаштҭзеи уара? Абас акәызма уара ушхәыцуаз? – лыбжьы аармчшәа даацәажәеит. Лылахь еимарџахәны, амамеиқәара налхашәаны дыҟан. Анцәа иџьшьоуп ауадаҿы аӡәгьы дахьыωнамыз, мамзар, ибӷа ааԥылымҵәози. Лцәажәашьа аӡәы иаҳаргьы, игәы ишԥаанагои?

– Ишԥаҟасҵари, аха сымам... Иахьа-уаҵәы, иахьа-уаҵәы шысҳәоз... – нлаҭеикит Сабыда.

– Сара абас суқәгәыӷуамызт, иҵегь еилукааувз џьысшьон. Иахьа хәашоуп уеизгьы, уаҵәы ухы уақәиҭуп... Узымнеиуазеи аωныҟа?

Сабыда ақәҿимҭит. Уи лара еилылкаауан.

– Сара ҵаҟа сузыԥшуеит, – дындәылҵит.

Аусураамҭа анҵәамҭаз акәын.

Сабыда днaлбааит. Ҭинаҭ уаҟа дизыԥшны дгылан.

...Сабыда аҵара ду дахьҭаз уаҳа ӡӷаб димбацкәа дыҟазма, аха илахь убас инаниҵеит, Ҭинаҭ динасыԥхартә еиԥш. Анасыԥхарагь иагьакуп, иагьыωбоуп...

МШЫБЗИА, СҚЫҬА!..

Автобус нхаҵәины, иҳақь-ԥсықьуа ианааҭгыла, ашә ааимҟьан, Аруҭан дынҭыҵит. Уи уаҳа ицомызт. Араҟа аωхаа ибжьыҟьаны иааиуаз аҳауа еиҳа ицқьан, насгьы ақыҭаҟны еиԥш иҭынчран. Аруҭан зегьы ҿыцбарах ибаны, днаԥшыааԥшуа дааҭгылеит. Ҳыҳ, иааны ақыҭаҿы иабанхеи, арахь ақалақь аҿы ҳанхоит ҳәа рыҽхәаарак уахәарҭаӡам лҳәарын Аруҭан иан Хьыц, абрахь даақәалазҭгьы.

Аруҭан уажәы иаб иҳәахьа анагӡара акәын дзышьҭаз. Рашьыҭраа рҟны дымнеикәа аԥныҟа цашьа имамызт. Иаб егьараан дубаргьы, еиҳараӡак иара ақалақь ахь данаауаз, дыхҭеикуан: – Уара ухәыҷым шьҭа... Убра унеины, иԥсҭазаашьоу сзеилкаа... дмааижьҭеи шаҟа ҵуазеи?.. Шәара шәгәы былуам...

Аруҭан уахь рацәак иҿырхасырҭамызт. Абар уажәшьҭа мызкы ҵырц егьагмызт, иҵарадырра азырҳаразы даарышьҭын, абра ақалақь аҿы дыҟеижьҭеи, аха имшқәа акакала инеицыло, уахь анеира изеиԥшымтәыкәа дааиуан. Ицамҭаз уахь дымнеикәа дхынҳәыр, иԥхаишьон...

Иаԥхьаҟа наҟ-ааҟгьы бетонла иҟаҵаз аҭҳәаа иҭаҿҿауа инеиуан акәара. Аруҭан уи ихыз ацҳа ҟьаҟьа дныҟәсын, акәара иаваршәны инхаҵәи-аахаҵәиуа иаҿагаланы игаз амԥа днанылеит. Амԥа аԥганкгьы аԥнқәа еикәаӷӷа, еиқәӷьазӷьазуа иаҿагылоуп, ашәырҵлақәа ирыгәҭылакны, реихатә гәашәқәа аҿыԥ захымԥо, аихац аандақәа рыкәыршаны.

Иабантәиааргеи абарҭ абрысҟак, изладыргылазеи абарҭ реиԥш иҟоу аԥнычаԥақәа наугәаахәрын, аха урҭ зегьы маӡак-маӡак рыҵаҵәахын, Аруҭан изымдыруаз... Иара иеиԥш, дара зықәгылоу адгьылгьы,дaараӡа ачҳара аарԥшны иахьгәынқьуа, ашьҭыбжь мыргаӡакәа иқәыԥсычҳауазаргьы ҟаларын... – Егьаԥ ықәнагалап ари ҳадгьыл... – иҳәалон Аруҭан иаб аҭаҳмада, абас ианибалак, иҟазшьа аҿааиҭанакуан. – Ишԥанхеи?!. Ишԥанықәӷьацеи!.. – нациҵон, иҭаҭынлԥа нхалаҵо. – Ҳшьамдгьыл...

Аруҭан арахь даҿазныкгьы даахьан. Усҟан дҵаа-ԥшaауа ауп ишиԥшааз Рашьыҭ дахьынхоз. Рҳаблаҿы неихаркәа змамыз ҭакәажәык лыԥсҭазаара далҵын, дшәаҵьҳәаԥын ари ақалақь аҿы. Закәытә хаԥсыроузеи убасҟангьы иааибаз!.. Ақьаад ирҭаз аҟны изаҳәатәыз рыхьӡқәеи рыжәлақәеи рымацара ракәын ианыз, иахьынхоз анӡамызт. Ишԥаҟаиҵарыз, инагӡатәын аӡәы дыбжьамыжькәа. Аҵыхәтәаны Аруҭан, ишьапқәа дызрықәмгыло дкараханы, Рашьыҭ дахьынхоз днеит. Рашьыҭ уажә дибазма, еснагь иаб уи изҳахә акәын иҿакыз. Иаб абри ақалақь аҿы дааир, Рашьыҭ

иҟны ада џьаргьы даангылаӡомызт. Нас, аҩны даннеилак, игәалаҟара шьҭыҵны, Рашьыҭ дшынхо, уи сышныҟәигаз имшхакын.

Рашьыҭ уи аҽны аҩны дыҟаӡамызт, аус ахьиуаз ала аҽа қалақьк ахь дрышьҭын, аҩныҟа дыхнымҳәыцызт. Иԥҳәыс Асҭанда дгәакыҵәакуа аԥсшәа иаҳәаны аҩныҟа дналгеит. Усҟан анцәа ишиҳәарыз инхон, рыҩны-ргәара... уаҩ дреи-гәырҕьартә иҟан...

«Абарҭ уажәы иахьынхо абракәзар ҟалап...» – Аруҭан, ԥыҭк днаскьахьан еиԥш, дааҭгылеит. Ахан еиԥш игылаз аҩны шкәакәа ду инавакшәа, аварахь наҟ маҷк инаскьаганы, ганыҩнык гылан. Урҭ еиқәҟаца иҟаз еихац аандак рыбжьдан. Аганҩнахь хазы мҩаԥҟак аҿагалан, уи ашҟа уназгашаз. «Ииашаны, абраауп иахьынхо...» – Аруҭан, уи агәра гаҵәҟьаны, убрахь инеихигеит, ҵаҟа, лбаа иаҿаз агәашә хәыҷы дынҭаланы...

* * *

– Ҳаи, уара уаҳзырбаз ихьышьаргәыҵа сакәыхшоуп!.. Излаугәаҕьызеи?.. Излауԥшаазеи ҳахьынхоз, – Рашьыҭ Аруҭан дшибазҵәҟьа, ихиҿы еиқәара ихаччауа, инапқәа наикәиршан, дааигәыдиҳәҳәалеит. Нас даауишьҭын, ихы инаркны ишьапқәа рҟынӡа бла-бла дааимидеит, ибла гәаԥшьқәа џьарак иҭамгыло. – Иузҳаит, уҕәҕәахеит!.. Ԥҳәыс уеизгьы дааугом!.. Ҳара аԥсуаа усоуп ҳшыҟоу, ԥыҭк аамҭа мгакәа ԥҳәыс даагом, нас зегь иреиҕьу даагошәа... Ԥшӡала, уигь уахьӡап, уҷкәыноуп макьана... Аҩны шәышԥаҟақәоу?.. Уан, уаб... шәеибгоума зегьы?.. Камыгә егьа дсыцәгәаан дыҟоуп, арысҟаамҭа сахьзымнеиз...

Рашьыҭ ҭаацәаныла зегьы дразҵааит, игәы рызхьаблаауа днарыхцәажәеит. Аруҭангьы уи дзызиазҵаақәоз рҭак ныҟаи-ҵеит дыԥхашьа-ԥхаҵо. – Бара, ари иаҳҭааз дбымбаӡои?.. Баадәылҵрауазеи арахь!.. – Рашьыҭ иԥшәма лахь ибжьы наиргеит. Уи аҩны аҩныҵҟа акы даҿымкәа дыҟамызт, лхалаҭа ԥхьарҟьа хәхәаӡа, лнапқәа рыцқьауа даадәылҵын, дааины Аруҭан даагәыдкылашәа, аԥсшәа наиалҳәеит. Лара, дышкәакәаӡа, макьаназгьы иаалџьушьартә ацәахаа лхан.

– Еибабароуп иҟоу, Аруҭан, еибабароуп!.. – Рашьыҭ аҟәардәқәа даарыхан, уаҟа игылаз аҵәаҵла хачача ашәшьыраҿы инатәеит. Рашьыҭ иԥҳәыс Асҭанда маҷк аҟара ус даагылеит, аха нас дааццакын, наҟ дныҩналеит.

– Убо сахьынхо?.. Араакәын сахьнымхацыз... – даацәажәеит Рашьыҭ, иашҭа хәыҷи уаҟа иҭагылақәаз ишәырҭлақәеи илаԥш нарыхго. Уажәы ахәыцра ҭаулеи аҭынчреи инубаалон. Рашьыҭ макьанагьы ижәҩахырқәа ҟьаҟьаӡа, дыӷәӷәаҟацаӡа дыҟан, аџьабаа иибахьоу иияаиртә еиԥш дҭанамыргылацызт.

– Иабаргәузеи, уаҳа назҭахым нхарҭа ҭыԥуп... Насгьы иҳаракыроуп, иҭынчроуп, аҳауа цқьоуп, – иҳәеит Аруҭан, ихахәы еиқәара инапы налшьуа. Нас иҽаарҭынчны, маӡамаӡа Рашьыҭ днеиҿаԥшит, иааихҭигахьоу зегьы ихиҿсахьа инанихрашәа, аха ихиҿсахьа аиҿартәышьа злаҟаз ала ус иаармарианы акагьы узаныхузмызт, еиқәҟаца иҟан, иҭышәынтәалахьан.

– Саргьы убриазоуп изалысхыз... Мышкызны ҩнык сзыргылозаргьы, аҭыԥ амоуп... Ас иахьыманшәалоу, ас иахьҭынчроу акалақь аҿы иузыԥшаауам...– Рашьыҭ ҭынч-ҭынч ииҳәоз ажәақәа уаҩы агәра игартә иҟан, ас иахьыманшәалоу аҭыԥ ақалақь аҿы аԥшаара даараӡа иуадаҩын уажә ҳазҭагылоу аамҭазы, насгьы акраҵанакуан ауаҩы ишьапкра, наҟ-наҟтәи иԥсҭазаара азыҳәан. – Абра издыруаз ԥҳәыссеибак дынхон, дықәҵны дцон, илымсхәҳаит... Уажәтәи аамҭазы аҩнқәа рыхәқәа цәгьаӡоуп, уаҩ дрыхәарҭам... – даақәыԥсычҳаит.

Рашьыҭ уажәы дзыҩноу аганҩны аҿы амрагыларахь ихан, уи адгьыл аҿынтәи рацәак ишьҭыхмызт. Аԥхьа ҩбаны еиҿаԥсаз шәыки ԥенџьырқәаки аҿан, шәыга иаҵәала ишәны, аха амра иагәыдԥхалоз уи аԥштәы акыр еиҭанакхьан.

– Анхара бзиа сымагәышьамыз, сара стәы иамуит акәымзар... – Рашьыҭ дырҩегьых иԥсыҭ игәаҵанӡа иганы даақәыԥсычҳаит. Уи инхара атәы анигәалашәоз, иԥсеивгара лцәыҵагәаны акы иархьанҭон, иахьа уажәраанӡагьы хашҭра

акәымкәа иаанхеит. – Аа, абнахьхьи иҭагылоу, зхыбра ҳақәыпҳшуа сыҩны акәгәышьамыз... – убрахь дынхьаирпҳшит Аруҭан, уи агәаларшәара рацәакгьы иҭахымызт аха... Рацәак ихарамкәа, лбаа қьырмыт ҩнеихагылак ҭыпҳшуан, аԥенџьыр ҟьаҟьақәа шәыга шкәакәала ишәны. Аруҭан илапҳш убри инадхалеит иҳәаҵәы-ҳәаҵәауа, убраакәын иара рапҳхьаӡа дахьнеихьазгьы. – Уи иазаауазеи уажәшьҭа, иҟалаша ҟалахьеит, хнырҳәышьа амам... Уара аус ахьууц иууазар акәхап?.. – Рашьыҭ ицәажәара уажәы аҿакахьы иниаигеит.

– Аиеи, иахьызуц изуеит, ашкол аҿы... ахәыҷқәеи сареи ҳнеихыкәласуа ҳаилоуп... Уажәы абра ҳҵарадырра азырҳаразы ҳаарышьҭын, арахь сзымааиӡакәа саанханы сыҟан... Шәымбакәа сцар, саб игәы иалсуан... – ихы днахашшааит Аруҭан, зымҩа-зымҩа дыпҳшуа, арысҟаамҭа дахьзымааицыз ахара ихы иадкылауа.

– Абрысҟаамҭа абра ушыҟаз аума, аҩныҟа умааиӡакәа... Сара сакәзар убас ҟасҵарызу? Угәы ишпҳаанагои?.. Уа уиашам, Аруҭан, уара... – Аруҭан асҟаамҭа дахьзымааиз игәы иаалирсит Рашьыҭ. – Ас суқәгәыӷуамызт... Аха уахнагазар акәхап... – иаахьаиршшеит ашьҭахь.

– Уара, аранӡа уааиуандаз!.. – убри аамҭазы Асҭанда ашә даалагылан, лыбжьы аалыргеит. Рашьыҭ дҩагылан, уахь иҿынеихеит.

* * *

...Зеипҳш ҩныз, зеипҳш нхарҭаз Рашьыҭ уаанӡа араҟа, аҟалақь аҿы имаз!.. Иааицџьушьартә ихы аџьабаа аирбахьан. Дызцәымӷу днеиҵашьыцыртә иҿыҟаиҵахьан.

– Шәнеи, дшынхаз жәбап!.. Ипҳшәма хәычи иареи рҳәоу еиқәшәаны еицыхандеин, акыр агәаҟрақәа рхыргахьазаргьы, ршьапы иқәгылеит.,. Уажәшьҭа рыпҳсҭазаара – дара ишымҩапҳырго ауп... Аиба икәакәар былуам... – Аруҭан иаб Камыгә иҿхәара еиқәтәашьак амамызт.Анхара-анҵыразы аӡә дигәапҳхар, нас уи иӡбахә дахьынаҵыслакгьы иаацәыригон. – Ара даанхар, акагь изырҿеиуамызт... агәырҵҟәыл бзиа иман, ихы дахәагәышьеит...

– Ҳаи, рыцҳа, Кьаҭхәа иҵәыанашьап ус дгьацазар, иџьшьатәуп!.. Иҵәыанашьап анцәа имырӡааит! Араагьы уаагьы тәымџьароума, ҳара иаҳџьынџьми, дықәгьацааит! – рҳәон уи ибзырӡы заҳауаз.

Аха уара ишуҭаху еиԥш аамҭа ануцымныҟәогьы ыҟоуп. Аҩысҭаа дкылатәаны данухычче… Аԥсҭазаара иацу аԥықәсыларақәа ушырзыԥшӡам џьара инауԥышьклаҳәуеит, аха уара агәкажьра аaумырԥшыроуп… Аԥықәсыларақәа ҟазҵо урҭ мҩахҟьоуп, ичмазаҩцәоуп, уҽрумҭароуп, уриааироуп. Урҭ аамҭа раԥыгара анцәгьахогьы ыҟоуп…

Аруҭан иахьеиԥш игәалашәоит, уахык рызынтәыкгьы аҩны иштәаз, Рашьыҭ иԥҳәыс акьыжыҳәа дҵәуо, лхәыҷқәа лыманы дышнеиз. Аханатәгьы дара аешьараҟны зегь реиҳа дара ракәын издыԥшылоз. Рыцәгьа-рыбзиа, урҭ алахәымкәа иҟамлацызт.

– Ҳаблит… ҳаӡит!.. Ҳаифеит уи аџьныш… диҵалан дҭаирхеит!.. – Асҭанда деицраланы, лылаӷырӡқәа лҿаҳәҳәы, лҽылзеиқәкуамызт. Гәаӷкрак лықәҵәиашаны, илымчмырхакәа дабылуан. Лгәы чын, лыԥсеивгара еихәланагәон. Лхәыҷқәа рҩыџьагьы еиқәшьшьы-еиқәшьшьы, ран илҿаԥшуа игылоуп, иҟарҵара иақәымшәо. Ран лҵәуара, лгәынқьра, раб дызҭашәаз ихынҭа-ҩынҭарақәа ариабжьарак рҭынчра, ргәырӷьара еиԥдырҟьахьан…

– Иҟалазеи, баба, иҟалазеи?.. Ишәыхьзеи?.. Ишәгәыҵалазеи, хар шәымаӡамкәа шәшааиуаз?.. – Камыгә изеилкаауамызт иҟалаз, ирхылҿиааз. Урҭ рҟынтәи еснагь еиӷьыз акәын дыззыԥшыз, шамахамзар Асҭанда лылаӷырӡ лықәҵәиаашо, ас иаԥхьа дқьызқьызуа дымгылацызт. Лышкәакәара зегьы лыхҟьаны, дҿыҟаԥшьаа дҟалахьан, лыбла ӷрақәагьы ашьа нархыҵәалазшәа рҽеиҭаркхьан. – Бааи ара, баба, бҽааиқәкны иҟалаз насаҳәи… – иналыдиҵеит, ари бзиарак ишамаанамыз игәы назцан. Иҿаԥшылара аҽааиҭанакит.

Астанда маҷк даaскьаны даагылеит.

– Дифеит уи аус ицызуаз… Ихаҵкы-иԥсаҵкы дцошәа днаиҵалан… Егьараан дубаргьы убраҟа дыҵагылан, аус ахьиуаз… Игәра ганы ицаԥхақәагьы ииркуан… Арахь ма-

зарак ыҵажьын дызхылаԥшуаз аҵәахыртақәы... Ус иааины иаагәартҭазар, иабаќоу, иагуп... Дыӡуеит... ааи, дыӡуеит!.. – Асҭанда дгьаҵәыгьаҵәуа Камыгә изеиҭахәара дақәын лхаҵа дзықәшәаз арыцҳара итәы. Камыгә Рашьыҭ хаҵаҵас диқәгәыгуан, ари аҩыза аилаԥытҳара далаҳап ҳәа дыќамызт. Ихаԥыц ҵќәашаақәа леихаиргәеит, гәамҵрак шинырыз удырратәы, алаба иикыз аќыгәҳәа ахагәра иныќәикшеит.

– Еи, сабиц, шәхыбгалеит бҳәар исмаҳаи... Адунеиажә, зыгәра угарыда... Дақәымшәар акәын Рашьыҭ абри аҩыза... Шәхәыҷќәа, шәара анцәа ишиҳәара шәыќамыз... – Камыгә даараӡа ихьааигеит, игәнигеит ари иќалаз, аухагьы убри дшазхәыцуаз мацара лацәааихьшь ааизыќамҵаӡақәа иааиршеит.

– Сымаҭәақәа сзырхиеи, бара!.. – хаарак наҵамҵа, ибжьы џыԥхьӡа Хьыц лахь инаиргеит. – Сԥаҵагьы сам, аха... – иԥаҵа џьаџьа цәхаԥшь инапы налишьит. – Аруҭан, уара уззыԥшузеи?.. Уаргьы уаалароуп!.. – иҽаармашьцаны иҷкәынгьы инаиди-ҵеит. Ацәгьа-абзиақәы Аруҭан даламырхәқәа даанимыжь-цызт. Ажәжәаҳәа рҽааибырҭан, ашьыжьымҭан ақыҭа аќын-тәи ақалақь ахь ицоз автобус рҽынахьыргӡеит...

* * *

...Рашьыҭ иҩны иеизаз, ирҳәара рҿамшәо, еиқәшьшьы итәоуп. Иќалаз цәгьаӡа игәнырган, уажәы-уажәы рхаԥыцќәа аҿҿа нарыҵго, ҩныҵќала гәаҕкрак иаршаҵәы-шаҵәуеит.

– Аиеи, аус џьарак еицыруан... Далагеижьҭеи рацәак ҵуамызт... Ари, ақьыԥшагәал, акада акагьы ззымдыруа, дижьеит,диќаҭәеит... Ахәыҷќәа роуп ирыцҳасшьо акәымзар... дҭаркааит, ҿааҳәырагьы ирымҭааит!.. – Рашьыҭ иԥҳәыс, лгәеибакра еиҳа-еиҳа ишьҭыҵуа, аума лҿыҵҳәацәон. Гәыб-ӷанс илуҭозеи, убри аҩыза дҭашәеит.

– Сифеит, аԥсра иқәшәандаз, сифеит!.. – ихы ааирҵысит Рашьыҭ, иԥштәы ихыгга, дцәышќаќараӡа, аԥсҭазаара ахьан-ҭара зегьы иќәаќәа иныќәҳазшәа, акы деихәлагәаны деи-ҵаӷәӷәа дахьтәаз. – Уи иқәнагақәоу здыруеит, аха иабаќоу!.. – даақәыԥсычҳаит. – Зегь дарароуп уи ус дсышьҭуам!..

Сара бзанцык аӡәгьы ус дсывамлацызт… Иара иҟноуп аус ахьсымоу!..

– Аа, шәихәаԥш… абри иоуп дызфаз, ихы леи-бгеи ирфартә!.. – Асҭанда хаҵак ихы ҟәазӡа, арацәаххыреиԥш иԥаҵа ҟьаҟьақәа еиқәаҵәаӡа, Рашьыҭи иареи еидгыланы рпатреҭк аацәырылгеит. Итәақәаз зегьы инеимда-ааимдо рылаԥш аларҟацаны уи инахәаԥшит.

– Уара уоуп зегь зхароу, Рашьыҭ, игәра умгар акәын… Ҵоуп, џьарак аус еицыжәуан, аха уцаԥхақәа иумҭалар акәын… Угәзианцәахеит… Дшыҟоу умбои, аӷьыч иԥшра имоуп, ихахәда еихацаланы!.. – Рашьыҭ иаарҿацашәа иааиҿадырхьит. Ус аҭахын, игхақәа иаҽԥныҳәатәын. – Уара ухатә џьабаала анцәа ишиҳәарыз унхахьан… уԥсы цқьан, аха иакәымыз уақәшәеит… Ҳара ианакәзаалакгьы абас иҟақәоу ауаа рҿы агәаҽанызаара ҳамазароуп…

– Ешьак иеиԥш акәын дшысзыҟаз, ҳаҩны даaихьан, дтәаахьан, иимфацыз, иимжәыцыз иҟаз… Ҳхаҵкы дцо, ҳаҭыр ҳақәиҵахуан… Аԥсра иқәшәандаз!.. – ихаԥыцқәа неихаирӷәӷәаеит Рашьыҭ, ижьы имазар аҟыҿыҳәа днацҳарашәа.

– Аиеи, ешьак иеиԥш дузыҟалеит, арахь дуҵатәаны дуҵаӷьычуан, акагь изеилкаарым, изгәаҭарым ҳәа, нас иҵыхәа науҿаҟьаны днауԥырҵуан…

– Ишԥаҟахҵари, бабараа?.. – Камыгә итәақәаз днарылаԥшын, иааирӡырҩит уажәы. Иблақәа аҟәышра, ахәыцра рнубаалон. – Рашьыҭ дзықәшәаз дақәшәараны дыҟан… Ашьа ицаша ада иалагылом… Аха ҳара ҳаблақәа шааԥшуа Рашьыҭ даҳзырӡуам, ихара-ихарам… Ҳара ус акькыыҳәа дшәышәуа аӡәгьы дҳаламыхәмарцт, дыҵазырбгаз деилкаатәуп… Сабиц, хар имаӡамкәа дышԥаҟаз!.. «Мшыбзиа, сқыҭа!..» ҳәа ҳгәаара-ҭа дааҭалон. Иҽааилӷәыцәааны зны драшәон, зны дҽон, иҟаимҵоз иҟаз!.. Зегь бзиа шәибон… «Сара абри адгьыл бзиа избоит, Камыгә!.. Сыԥсы аӷроуп.. Сахьиз, сахьааӡаз еиӷьысшьо акагь сымаӡам… Аа ишәымбари смаауазар!..» – иҳәон. Зегьы дреигәырӷьон… Дыжәдырууеит дызхылҵыз дызусҭаз, дзакәытә хаҵаз, ҳқыҭаз закәытә џьабааз иибахьаз… – Камыгә дааҭгылан, даахәыц-хәыцит. Рашьыҭ иаб иеиԥш риашьара-

ҿы, рқытаҿы згәы еицҳауаз, ауаҩ изыҳәан зыԥсы ҭызхуаз дҟамлацызт. Уи зегьы ирдыруан. – Ишыжәдыруа еиԥш, Рашьыҭ иаб, иқәрагь рацәак имфацызт, ачымазара дҳацәнагеит, нас иангьы лыԥсҭазаара далҵгәышьеит. Еиҳараӡак, шәхаҵкы сцеит, абра шәҭәоуп, ианшьцәа шәоуп абжеиҳарак дзааӡаз, аха игәыблра ҳашҟа иҟоуп... Изхысҳәааауа, абраҟа дасу иҳалшо ала ҳицхраароуп... Нас иҩны иҭиип, игәара иҭиип... – абас Қамыгә игәы ҿырҳәацааны ихьазыблаауаз аус хада дналацәажәеит. – Ихәыцқәа рыцҳауп, ахаҵарԥар, ауԥшәылқәа имоуп... Абыржәык даҳзалгар... нас иамуӡар, уахь, иаб иқьаԥҭажә ахь дызгарын...

– Аиеи, ҳаимыцхраакәа, ҳашԥеимыцхраауеи... Дасу иҳалшо ала ҳицхраароуп... – инеиларыԥсеит. Аиашазы, даргьы ирҭахымызт рыбла ишабоз Рашьыҭ днарылыԥсаар. Рашьыҭ зда царҭа амам ахықә аҟынӡа днеины дыҟан.

– Сара сҟынтәи бзиарак шәыздырӡом, аха... уи сара исхашҭрым... Абыржәык ес-иҟалалакгьы... – Рашьыҭ, илаҕырӡ игәы икылаҵәо, даацәажәеит. – Схәыцқәа рыцҳауп

...Адырҩаҽены, ашьыжь шаанӡа, Камыгә иҽааилеиҳәан, иҽы днақәҭәаны, ԥараԥсахра ҳәа ашҭа дынҭыҵит, еиҳа дахьыманшәалахашаз дазхәыцуа.

– Уи акәын уажәы иҳагыз... – Аруҭан иан лгәы иналырсны даацәажәеит. – Ақыҭа латәалшьозма Асҭанда, дцан ақалақь дныкәкьакьеит, лнацәхыԥқәа шәны...

Абра дааны дынхар, убри аҩызагь дақәшәомызт... Уажәоуп ҳанылҭахха...

* * *

...Асҭандеи Рашьыҭи иаарласны идырхиаз астол дахатәан Аруҭан. Урҭ акыр идырцалеит иҵегь ифарц, иҵегь ижәырц, аха Аруҭан арыжәтә уиаҟара иҽадимцалеит. Рашьыҭ иижәыз иҿықәлан, мыцхә, дарцәажәон. Ашьҭахь рҩыцьагьы еибаргәыбзыҕуа иҩагылан, адәахьы индәылҵны рнапқәа аарызәӡәеит. Ашҭа хәыцы иныкәгылеит. Аԥша ахәхәаҳәа иқәсуаз Аруҭан даиԥхьанашьшьааит иоуразоуроу.

– Уажәазы хар сымаӡам, Аруҭан… Аус ахьызуц изуеит… Егьи уеизгьы даманы ицагәышьеит… Сара аус ахьызуа сеилыркаауеит… – ацәажәара даҿын Рашьыҭ, Аруҭан уи дизызырҩуан. Нас иҵьыба дынҭаҧшын, ҭаҭын ҟаҵак ааҭиган, инеиҿыҵакны амца нацраирсын, днаҿыхеит.

– Ари аҭыҧ бзиами, Аруҭан, ишҧаугәаҧхари? – иҽааиҵыхшәа днаидгылан, днаиазҵааит еиҭах, Аруҭан иахиҳәаара иара изыҳәан акраҵанакуазшәа.

– Маҧ, ибзиоуп, сгәы иахәоит, – иҳәеит Аруҭан, уиаҟара имырхьаацәакәа.

– Аҧыхьа сахьынхоз еиҧш акәымкәа, араҟа ҳаракыроуп, убриазоуп изысгәаҧхо… Абра ҳахьгылоу ииаақәцәааны, аҩны бзиа ургылартә аҭыҧ амоуп. Араҟа иқәуго анышә анахьтәи агәаҩарахь иҭауҧсар, адгьыл иҵагь ацлоит, еиҟаранатәуеит… Амҩагьы инарҭбааны, абас, аҩны инавакны, амашьына халартә иҟауҵар алшоит. Урҭ зегьы сызрыхьӡар… – ихы ааирҵысит Рашьыҭ. – Умбои, ани нахьхьи игылоу аҩны шаҟароу? – уажәы аҽаҵьара дынхьаирҧшит Аруҭан. – Уажәаакьыскьоуп ианиргылаз… Ааҵәала аҧара иман даазар акәхаҧ… Шьоукы аауеит рыҧсы ҵамҵамуа, шьоук цоит, убри иаҿуп… ҳадгьыл рыцҳа егьалаӡоит!.. – Ари ақалақь атәы омашәоуп ишыҟоу, Аруҭан… – иҽаарҭынчны ишҟа даахьаҳәит нас. – Абар, ҩынҩажәа шықәса сырҭысхьеит, аха иаратәы макьаназгьы цқьа исзеилымкаауц… Абарҭ ахәыҷқәа ҵарак дырҵаны ршьаҧы исзықәыргыландаз, нас саб иқьаҧҭахьы схынҳәуан… Усҟангьы Камыгә иаасыхҭигазеи, уаалароуп ақыҭахь ҳәа… Аиашазы, исҭахын саргьы уахь ацара, аха… – Рашьыҭ лбаа иҭагылаз анкьатәи иҩны ашҟа дынхьаҧшын дынкажьцәеит, аӡбахә уаҳа иагьааиҿаимыршәит.

Урҭ уаҟа акыраамҭа еидгыланы еицәажәон. Иргәаладмыршәаз иҟоузеи… Аруҭан игәалаҟара бзиан, уажәшьҭа аҩны днеиргьы иани иаби рҟны иихәаашаз иман… Урҭ уи иазыҧшын…

* * *

Изыҧсоузеи қыҭа ҧсабарак уалашьшьы аныҟәара! Ақыҭаҿы акәызҭҭы еихҳәа-еихҳәа шьапыла амҩа

данызаарын Аруҭан… Автобус ахышә хәыҷқәа шаартызгьы, аӷныҵӄа иҭахәаҿены иӄаз аҳауа уԥсеивгара еивҵанархон.

– Џьбеит, ақыҭауаагьы иҳаҵаркуа иалагеит… Изакәи, бара, ауҭраҭыхҵәӄьа узаахәом… Ашә акәзар – жәа-мааҭк, аӄәыдҵәӄьагь – х-мааҭк, ԥшь-мааҭк…

– Иргәыҵалазеи, бара, анхацәагьы… арахь адгьыл иқәынхоит, адгьыл иқәаарыхуеит!..

– Ас мацара ҳанбанӡазахәои, бхаҵкы сцеит!.. Уаӷы ибахьоума ақалақь аҿы инхо ҳаҭырк ҳамаӡамкәа. Ихьаҳәынгьы иҳахәаԥшуам… арахь рнапқәа еимӄәыдды…

Аруҭан гәынамӡарак шиныруз мӷашьо, илакыҵаҭиаҵәаара нҵыршәааны днарзыԥшит урҭ зыбз иафо ацәажәара иаҿыз аҳәсақәа. Уи ақыҭауаӷы иӄазшьа, иџьбарара иныԥшуан, ус уназыдгыланы иааауҭаххаша злаугӡоз иҿаԥшылара имамызт. Дара рыхқәа неидыркылан, рҿааиқәыркит.

«Адгьыл бзиа изымбо иоуп иазныӄәымго… бзиа избо дныӄәнагоит… Шәызынтәыкгьы абаҳа шәыркызҭгьы, нас еиҳа ҳаҭыр ақәышәҵон, еилышәкааауан анхаӷы иџьабаа…» – игәы инҭиҳәааит Аруҭан.

…Автобус наваҵәи-ааваҵәиуа, ақалақь иалаланы инеиуан…

УАРА ЛАХЬЫШӘАШӘ…

«…Кыр ҳақәындаз, уаргьы саргьы абас иаҳлахьынҵахозу?.. Сыԥсҭазаара ҿаӄәаны, ашықәси-ашықәси рыбжьара ԥсеивгахак сымаӡамкәа, сызҵымҵрыз аџьабаа хьанҭа снаҵаҵаны саанужьит уеизгьы… Злахьынҵа ззылымԥхаз дышԥаӄалои?.. Сылахь ҷышәзаарын..»

Хьыкәыр акранылфа, маҷк ус даатәеит. Акрыфара ҳәагьы иӄалҵагәышьоз, лхала заҵәык лакәын иӄаз, лхы ахылбааауан. Лааԥсара макьаназгьы илхымԥсаацызт. Аха ашьҭахь, лгәы иамукәа дӷагылан, лсаанқәа ӷеихаргыланы, наӄ иныққәылгеит. Зыԥсы цахьаз мпахьшьыжәк астол иныққәылшьын, иаақәлрыцқьааит. Нас иаарышәшәашәа адулаԥ ага-

нахь иалакьакьаз аҵәымҕ инахылшьит. Ашәымҭак иӄалҵара дақәымшәошәа даатҕылеит. Иахьабалак, бжьык умаҳаӡо, иууаӡа иаатынчрахеит. Азныказы иналымҩатәны, дзаҵәушәа, акы лгәы иныҵалеит ихьу-хьууа, аха ииашаҵәӄьаны дышзаҵәымыз даназхәыц, лгәы аҿааиҭанакит.

«Даанызкылазеи иара аубыҵьыр?.. Ацәқәа имбо?.. Ацәқәагьы уара иануҭаху хыла абна иамысуеи?.. Ҳара ҳауп ҵьабаагымхақәа акәымзар...»

Хьыкәыр амаҵурҭа ашә ныдылҵан, адәахьы дындәылҵит. Лкасы аалхылхын, лыхцәы аарҿеины иааҵалкит, аха маӡамаӡа зҿыҵәахны илаҩаӡоз ашықәсқәа илмырдырӡакәа лхы иаларыҧсаз ашлацқәа арахь иавҵҧшуан.

Убри аамҭазы, амаҵурҭа абарҵа дыҵымҵыцкәа дышгылаз, иаалырӄьаны алашыбжь ллымҳа инҭасит. Хьыкәыр агәашә ахь дынхьаҧшызар, Асида лсумка хәыҷы аҵҕа лыжәҩахыр иахшьны, дкашә-каҷо агәашә дадгылан, ашҭахь дааҧшуа.

– Ала самфааит, Хьыкәыр, ала!... Сазымдырит бымбои?.. – Хьыкәыр илаҳартә лыбжьы налыргеит Асида. Алагьы азныказы иаашызаргьы, уа аҿааиқәнакит.

– Ҳаи, нан, Хьыкәыр дбыкәхшахааит, ала бышҧафои!.. Баҳзаазгазеи?.. Сшеилахаз бдыруазма?.. Шәара бзиа збаша, уаҳа аӡәгьы саашәгәаламшәеитеи!.. Шәышҧаӄақәоу, нан?.. Шәгәы бзиоу зегьы?.. Зны-зынла саашәхашҭӡалоит... Сара уеизгьы ишыжәбо ара қәҵышьа сымам... – абас зҵаарала дыхҭакуа, дналҧыланы ашҭа дааҭалгалеит Хьыкәыр лаҳәшьаҧҳа Асида, лааира гәахәас иӄаҵаны. Егьигьы дҿаҧхаҿаччо, Хьыкәыр дызлазҵаақәоз аҭак нарыҭауа, длывагыланы лҿаалхеит. Данцәажәоз – згәы ҭынчу, хьаа-баа змам леиҧш акәын лхы шымҩаҧылгоз. Лылаҧш ҳәаҵәы-ҳәаҵәуа зны акәасқьахь иналыршәуан, зны – амаҵурҭахь. Урҭ ахьгылац игылан, еицакрак рымаӡамкәа, аҧыхьа ишылбахьаз еиҧш. Акәасқьа еихаӄаца, аҧхьа зегьы шәыга еилаҧсала ишәын. Амаҵурҭа, акыр аҵьабаақәа шахнагахьоу мҩашьо, еергьҳәа аҧсы ҭакьакьан.

– Сабгьы даауеит ари амчыбжь ала, дбыцхраауеит... – Асида Хьыкәыр лахь дынхьаҳәит, лгәы аалырҕәҕәарц. – Арҭ

ибыдҷаблақәоу ббо? – Хьыкәыр лмахәар аҿы ҟәыд быҕь ҩежьқәак адҷаблан иҟьаҟьа-ҟьаҟьаӡа, иналлырбеит.

– Иахьахәлаанӡа сынцәыҵаҳауа, амхырҭа сахьалоу мыркыцьи ҟәыд бҕьи егьасхьынҳалап... Сызҭыцгәышьар сҳәан, аха анапызаҵә... исылшагәышьозеи... – Хьыкәыр, гәҭынчымрак шлымоу удырратәы, лыԥсыԥ лгәаҵанӡа иганы даақәԥсычҳаит. «Даар ма сыԥҳә ҿаҳәаны ишԥасзеиқәимҵарыз», – Хьыкәыр Асида лаб днаизхәыцит. – Бара ԥыҭраамҭак бысзаанҿасуазар акәхап?.. Гәындеи Мизани асабшаҽны иааиуеит... Бырбар егьа ибеигәырҕьап!.. – Хьыкәыр лхы Асида иналеиалырхеит. Асида – лан лхаҭаԥсаҭа, лыблагәқәа қаруаӡа, лхы-лҿы аазыгьежьны, аԥхынразы илхьысыз амра ашәахәацқәа аиқәара лҿықәырҵан, еиҳагьы агәыкыра лнубаалон...

– Сыбзаанҿасып нас... мышкы, ҩымш раҟара... – аҭак ныҟалҵеит Асида, рацәак имырхьаацәакәа, аанҿасра лҭахшәа, илҭахымшәа.

Хьыкәыр уи гәырҕьара хәычык налыҵанаҳәеит, мышкы, ҩымш дналыцхраарг ьы, лара лзыҳәан акыр иаԥсан. Хьыкәыр ҽаамҭанык еиԥшымкәа ацхыраара данаргәаҟуаз аамҭа дҭагылан. Ахаҵа усгьы, аԥҳәыс усгьы лцәеилаҳан, дызрыхьӡомызт, насгьы ҭагалантәи амшқәа рҽеиҭаркыргьы рылшон.

Ашҭа иҭалан иахьнеиуаз, ала Асида дамбеижьҭеи игәкны иҟазшәа, зны раԥхьаҟа ирыдгьежьылон, зны – рышьҭахьҟа. Дшадырыз ҩашьомызт.

Ус ишнеиуаз, еиманы амаҵурҭа иныҩналеит. Астол азааигәара игылаз аҟәардә днықәтәеит Асида. Ауаҵьаҟ аҟны ихыблаа-ҿыблааны мҿқәак ҭаԥсан еиқәхьахьа, аццышә иаганы. Уаҟа иҭакнаҳаз ачуан аҟны асаанқәа ӡааԥшуан, имызәӡәакәа иахьӡааз. Аҩны аҩныҵҟагьы цқьа еилыргамызт, џьара аԥш кҿаԥсан, џьара – аҟәыд.

– Сшеилажьу бымбои, сшеилажьу... сзырхьымӡеит.... Ас уаҩы симбацызт, аха... – лхы днахашшааит Хьыкәыр. Нас, урҭ зегьы уиаҟара хырҩаа рымҭакәа, акҿыҩрахьы лҿыналхеит. Адулаԥ икҿагылаз ашә аартны дынҭаԥшит.

– Амҩа бахьыҟәыз амла бамкыкәа быҟам... Уажәазы хьшәашәоуп исымоу аха... абри бнацҳаи!.. – Хьыкәыр ахарҵәи абысҭа хьшәашәаеи Асида иналымҵалыргылеит. – Нас бҽааилыхны, аҽа маҭәаҟәак набышәҵаны, хәыҷык баасыцхраароуп... Апш ҿысхын, ус иалажьуп... Адамыргьы сизыԥшуп, аха макьана дмааицт. Уи даиааԥа, ҳара иааизаагап...

Асида лсаан лаԥхьаҟа дааханы иааҟалҵеит, аха лнапы шылмыӡәӡәацыз анаалгәалашәа, дындәылҵын, лнапы ӡәӡәаны дааҩналеит. Адулаԥ иадкнаҳалаз егьи ампахьшьы шкәакәа лнапы нахьылшьит.

Асида, егьа дацәыԥхашьаргьы, амла дакуан, шьыжьаахыс крылымфацызт. Абысҭа аамԥыҽе-аамԥыҽены ахарҵәы инӡаалҵеит.

– Адамыр иоуп уажәазы цәгьам-бзиам иаасыцхраауа... Анахь сҳәаргьы, арахь сҳәаргьы, ихы схибаагәышьом... – Хьыкәыр уи иӡбахә дырҩегьых иаалҿалыршәит.

Асҟаамҭа дахьзымааз лгәы ишыҵхоз ҩашьомызт. – Ихәлааԥа сыԥш хәыҷы наҟ иалганы исымазар, нас сгәы ҭынчхон... – дааҭгылашәа Асида дналзыԥшит, аха уи лхы ларҟәны акрыфара даҿын.

Асида уажәы Адамыр ихьӡ анаалаҳа, лгәаҵаҿы ицәыҵаҵәахны иҟаз акы ихьу-хьууа дааимнадазшәа лбеит, аха лара уи лҽаамаратәны, ихьӡ лара лзыҳәан акгьы аанамгаӡозшәа, Хьыкәыр дналазҵааит, маҷк лхы дааҩахашәа:

– Ыы, ара дыҟоума Адамыр?

– Аиеи, нан, ара дыҟами... Иани иаби анс рҳәеит, арс рҳәеит, аха акагьы дрызҭамҵагәышьеит... Ԥара ԥыҭкгьы рымагәышьан, аха...

Асида лыбла ахьышәҭҳәа Адамыр дшылбахьаз еиԥш, дкахәхәа даахгылеит, аха уи аамҭала акәын, дышихәаԥшуаз, дныҵаба длыцәцеит. Асида дааиҟәшьшьит.

– Дышԥазҭамлеи?.. Аҵара бзианы иҵонеи?..

– Аҵара бзианы иуҵаргьы, иануҟәымҿиогьы ыҟами?.. Зегь лахьынҵоуп, нан, алахьынҵа...

– Аиеи, лахьынҵоуп... Сара сеиԥш уигьы иҟәымҿиеит...

– даақәыԥсычҳаит Асида. – Аҩнгьы сара сзыҳәан иааӄарҵахьоузеи, аха…

Асида Адамыр абрысӄаамҭа џьара еиҳау ҵараиурҭак дахьызҭамлаз лгәы ааихьнашьит: «Анасыԥқәа… анасыԥқәа… шьоукы рзы иманшәалаха инарԥаҳалауеит, шьоукы ҳзы – аԥықәсыларақәа…»

Асида аԥықәсыларақәа илԥынгылоз зны-зынла ишылныруазгьы, акагь хьаас иӄалымҵошәа, еснагь гәыӷрак дазыԥшын. Аинститут аҭаларазы аԥышәарақәа раангьы убас акәын дшыӄаз, аха лразӄы иамкит акәымзар…

– Нан, Асида, уажәшьҭа нахьхьи бынхаԥаланы, Мизан имаҭәақәа убра икнаҳауп, инабышәҵаны, амхырҭахьы бнеи, сара уахь ашьшьыҳәа сҿынасхап, – лҳәеит

Хьыкәыр, Асида илымҵагылаз асаанқәа лымҵгауа. Асидагьы уи лажәа ҩбамтәыкәа дҩагылан, акәасқьахь лҿыналхеит.

«Аҭыԥҳа наӡа-ааӡа… дызусҭада иналыхәаԥшны илмеигәырӷьара!.. Џьара иахьыбзарҭану насыԥк лоундаз…» – Хьыкәыр ашә ыдымҵакәа, ашәхымс аӄны дгыланы уи дылзыԥшуан…

* * *

Асида,абра данааилак,ианакәзаалакгьы Мизан имаҭәақәа ракәын илшәылҵалоз. Урҭ лара цәгьаӡа илнаалон. Уажәы уи иеиқәеи иблузи анаалшәылҵа ҷкәынаҵас дласӡа дааӄалеит. Дшаҵәы-шаҵәуа амардуан дналбааԥан, лӡара шшәырӡа ашҭа даақәгылеит, илшәылҵаз амаҭәақәа дрыҵаҽырбо. Нас даақәҵәиаан, амаҵурҭа днаваҵәины, амхырҭахьы игаз амҩа инанлыршәлеит.

…Асида ари амҩа, ари аҭыԥ илгәаланаршәақәоз рацәаӡан. Ианылгәаламшәозгьы ыӄаӡамызт.

Асида амҩа даныланы дышнеиуаз,лбааӄа илбаауа амҩахь дымҩахымҵкәа, иаша аҿыбгара ихықәгылаз ахьацаҭла ду днамҵагылеит. Ишыӄац иӄан, аԥыхьа ишылбахьаз еиԥш, амахәҭа еихажәаақәа еиужьны ашәшьыра ӄьаӄьара аԥшалас ныҵахәмаруан.

Асида лылаԥш шаҵәышаҵәуа, зегь ҿыцбарах ибаны, иахьабалак инахылгеит. Арха анаҟтәирахьтәи аган аҽкыдкыланы, аӡиас амра хыҷҷало, аҽыртбааны иахьнеиуаз ишутаху иубартан. Дгылан лара лҽыртынчны, аԥшахь лнырсуа, иаша убрахь дыԥшуа. Асида абра данааилак, абарт адәқәа зегьы, аӡиас, арха лгәазхара илызбомызт, лхәыҷра, леизҳара цәгьаӡа абарт атыԥқәа ирыдҳәалан. Аӡиас нырцә аҽа қытан ишьтаз, аҩнқәа рхыбрақәа ицәышкәакәа-цәиқәараӡа ашәаԥыџьаԥ ирыгәтылакны анаара иаҿубаауан.

– Асида, бааԥшы, Аси-да-аа!.. – убасҟан, Адамыр ибжьы еиԥшушәа, бжьык ллымҳа интасызшәа лаҳаит. Маԥ, ииашаҵәҟьаны, иеиԥшын уи анкьаӡа илаҳалоз абжьы, абри иҵагь данмаҷыз, Адамыри Мизани ҵаҟа игыланы анлызҿыртуаз еиԥш. Усҟангьы Адамыр дкахәхәа, зегьы дреиҳабын – Мизангьы, ларгьы, Гәындагьы... ихахәы еиқәаҵәа илахь итассы, ижәҩахыр ҵагақәа ҟьаҟьаӡа, иџьымшьқәа жәпаны. – Ҳарт Нарт Сасрыҟәа иашьцәа ҳауп, бҳахәаԥшла иҟаҳҵо!.. – Нас еибарҳәаганы аҿҟьара иҩкыдлон, аҟармақәа инархьынҳало, аҵла ԥашәқәа инархьынҳало. – Ҳара бара бҟынӡа ҳнеироуп, Асида, абас иааихҵәаны!.. – ибжьы иргон Адамыр, уи лыхьӡ ахьиҳәоз гәырӷьара-гәышьтыхрак наҵубаауан. Урт ршьапқәа икыддырԥоз ахаҳәқәа ахьхьа-гәгәааҳәа ҵаҟа инталон. Асида лыԥсы цон иаҿыбганы ҵаҟа инталар ҳәа.
– Уаа, шәкаҳауеит, шәкаҳауеит!.. Изакәызеи иҟашәҵо?!. – днарықәцәҟьон, аха уи лыбжьы заҳауадаз, еихеигәо, ацаҟьа-ҿҟьара рҽадырҳәазала иҩхалон хыхь. Аха зназынла арсынтәи ианылбаалозгьы ыҟан, шьыбжьонла, аӡахьы ҽыкәабара ҳәа рҿанынархоз. Асидеи Гәындеи наҟсынтәи иакәшонаҵы, дара ахьышәт-сышәтҳәа илалибаҳәаны, еибарыҩны аҟәараҿы инкылсуан еибарччо...

Асида уажәы рацәак урт ахәыцрақәа лыҽрылалмырхакәа, лбааҟа илбаауаз амҩа днанԥшылеит. Хьыкәыр уаҟа, анаараҿ иаҿаз агәашә дынтысын, наҟсынтәи дахыкәшаны, акыр днеихьан. Асида даақәгьежьаан абри аҩны ишыҟалҵалоз еиԥш, дыҩны уи дналышьталеит дытҟьа-тҟьо, дласӡа.

* * *

Асида Хьыкәыр амхырҭаҿы днеиаанӡа дналыхьӡеит. Лышьҭахь ала дналыдџалан, лмахәар днахьынҳалт.

– Сыбхьымӡазаргьы ббеит!.. – лҳәан, лхы аарнааны Хьыкәыр дналҿаԥшит, лгәы еиқәтәарак амаӡамкәа аҭҳара-аҭҳара еисуа.

– Бысхьымӡакәа… бареи сареи ҳаиқәлацәоума?.. Бара быӡҕабуп, бқәыԥшраамҭа бҭагылоуп… Сара?.. Сара сқәыԥшрагьы сыԥҳәысрагьы разҟыдан… Да быҽшеилабҳәаз?.. – Хьыкәыр уи бла-бла лшьапы инаркны лхаҟынӡа дааимылдеит. – Цәгьа ибнаалоит, ас ибнаало аматәа аакьыскьа ибшәыбымҵацызт, – дналхыхәмарит. Асидагьы, лцәа дынҭаҵәишәа, Хьыкәыр лаԥхьаҟа дниасын, леиқәа аџьыбақәа лнапы нарҭакны, илшәыз лыматәақәа днарыҵаҽырбеит.

– Бара ҷкәынас бзымшаз быгәнаҳа иқәшәааит, быҷкәынхар митә ҟалозма?!. – Хьыкәыр уи дахьлыхәаԥшуаз лхьаақәа зегьы лханаршҭуан. Уи дыҷкәынхар, дзыхшаз рзыҳәан дшьаҭамырӡганы дшыҟалоз дназхәыцит.

Амхырҭа ацаҟьа аҽадҵаны ишьҭан. Излахкааз аанда акыр иуашәшәырахахьан, аха аԥхынразы Мизан, аҟәараҿы ицәқәасуа иқәыз арахәҭамларазы,ахақәа адҵаны,аҵәҩанқәа рыдырсыланы иҟаиҵахьан. Жракгьы ахыкәыршан, аха уигьы, хәыҷы-хәыҷла еимышәшәаны, акыр еимаҳахьан.

Хьыкәыри Асидеи иаша уназыдгылоз амхырҭа аԥхьаҟа иамаз аҭаларҭаҿ ианнеи, уи агәашә кьынаа мчыла иааханы, наҟ инҭалеит.

– Амҽышаҽны ахәыҷқәеи сареи ирхны еикәаҳаргылан, убриаахыс аҿыхра саҿын, цәгьаԥсышьала салгагәышьеит уахь, аха, иазыбуазеи, еиԥхьытта иалаԥсоуп, еизгатәуп… Бымбои, аԥҳәгьы ус иалажьуп, аха уи нас, џьара аамҭак шаасоулак… – Хьыкәыр уи дналацәажәеит. Ҭагалара иацыз аџьабаа акыр аҟыба-ӡыбақәа лнаҭон, аха лара уи лҽаҵалырхарцгьы лҭахымызт. Амхырҭа зегьы рхны ишьҭан, аҟәынџьқәа ҟәаз-ҟәазӡа арахь иалԥшуан.

– Нына!.. Ишаҟароузеи анҭ аҟабқәа!.. – Асида ҟаб

дуқәак шкәакәа-шкәакәаӡа, ихаззала иахьхыжьлаз лылаԥш нарықәшәан, иааџьалшьеит. – Ахьамаҷиақәа, ахьамаҷиақәа!.. – даареигәырӷьеит. Асида аҟаб жәны, еимыԥԥо, бзиа илбон, еиҳараӡак аӡынразы, ахьҭа анаҿоу, асы анышьҭоу...

– Аҟәыди аҟаби... ара иҟамло ҳәа крыҟоума, аха зегьы анапы рҭахгәышьоуп, – лҳәеит Хьыкәыр. Дааҭгыланы иахьабалак лылаԥш нахылгеит. Амхырҭа аҟабқәа алубаауан, ацаҟьараҿ иаҿаӷӷа иаҿагылаз ҭлақәак рҿгьы икәалкәало ирхьынҳалан. Хьыкәыр уажәазы аԥш алгара акәын гәҭыхас илымаз, ауардын ахьнеишаз аизгара, арманшәалара дахыццакуан.

– Асида, бааскьеи арахь, абра напы аҳаркып, ибымбои, иахьаасымԥыхьашәоз исыршәуа, харбӷьар ишкаԥсоу...

Аԥш лапҟьақәа, амхырҭа ицҟьаны иахьалаԥсаз, иҟәашҟәашӡа иааԥшуан. Хьыкәыри Асидеи аԥш лапҟьақәа, акатаҳәа иршәны, џьарак еиқәыԥсо рҿынархеит, аҭәа иаҵази аҟәыд ракәақәеи ршьапы иашьклаҳәуан, иашьаҳауан.

– Аҟәыд ҳәа икаԥсаӡоузеи араҟа, ишԥазызуеи, Хьыкәыр? – Асида Хьыкәыр лахь лыбжьы налыргеит. Урҭ уажәы амхырҭа иалаланы ԥыҭк инаскьахьан.

– Ҳаи, нан, исхамышҭи... Аԥхьан... скалҭ илаԥсан сшааиуаз, убра акы снахҟьашан, сахьынкаҳаз, акыраамҭагьы сзымгылеит... Схы сшәиит, сгәы сшәиит, сагьҵәуеит...

Хьыкәыр уи аалгәалашәеит. Дахькаҳаз уа дтәан илхыԥсаанӡагьы, лхы еимлагәа икны, дшәии-ԥшьиуа, зегьы рзыҳәан лгәы ԥсадаханы, лара дзаҵәны, абри амхырҭа дналажьны, уаҳа зхьаԥшра лзымукәа иналԥырҭны ицазшәа. Ианлықәӷәӷәоз уи акьыжыҳәа инеималҭәон, уиала лгәы лҟычуан, лыԥсы еивылгон. Ианылхыԥсаалак, дыккаӡа, лхьаақәа зегь налхыԥраазшәа дааҟалон. Уажәы усҟан дзызгәааны ишьҭылымхыз аҟәыд ахькаԥсаз ахь инеихылгеит. Уаҟа ԥыраҳәак азна аҟәыд каԥсан. Шьоукы-шьоукы рцәақәа иргәылхьахьаны, рыцқәа ҟәаз-ҟәазӡа, адгьылаҿ иахьышьҭаз улаԥш узрыҟәгомызт. Хьыкәыр лхы аалалырҟәын, акакала ишьҭыҟәшәааауа, лԥыраҳәа инылалыԥсеит...

* * *

– Ҳаҳ, дызусҭа ҳәа сыҟан ари аҷкәын... Асида лакәзаап!.. Бзиала баабеит!.. Бышԥаҟоу?.. Бҳацхраарц баазар акәхап?.. Бааира цәгьа сеигәырҕьеит...Арахь быҟәмлеижьҭеи акраатцуан... – ииашаҭәҟьаны, Адамыр уи дахьибаз гәахәарас иҟаҭцаны, аԥсшәа налеиҳәеит.Лара уи наҟсынтәи иуардын ыргәаргәалеиуа дшааиуазгьы лбон,аха уиаҟара дамеигәырҕьазшәа лҽыҟалҭцеит. Ус лҽырҭынч даагылеит,аха акы налыҵасын,маӡа-маӡа Адамыр днеизыԥшит. Нас, длымбеижьҭеи акыр иҽшеиҭеикыз, анкьа дшылбахьаз акәымкәа,дҭаҳаҭыҕьаӡа дшыҟалаз дназхәыцит.

– Сара хәыҷык сагхеит, Хьыкәыр, аха уаҳа ԥсыхәа сзыҟамҭцеит... Уахьгьы усҟәак сыман, салымгакәа сзымааит, – иҳәеит Адамыр, иҽаарҟьиашәа, ихы Хьыкәыр иналыҟәкны, лассы дахьзымааз дахашшаауа.

– Гәыбҕан узҭода, нан, аԥсеилахамҭаха, зегь рымхҟәа ианырҭоу... Аха саргьы сухоумыршҭит анцәа уиныҳәааит!.. Шәара шәылоуп сыԥсы злаҭагәышьаӡоу, анс сҳәаргьы, ас сҳәаргьы... – Хьыкәыр даагәшәа-мшәеит Адамыр иҿаԥхьа, абзиара наирганы.

– Ишԥыкәу бшысхашҭуаз, Хьыкәыр... Аҩны сабгьы хьаас биман... сангьы... Хҭацәыхак шаауоулак Хьыкәыр лҟынӡа улабжьысроуп рымшхакын... – Адамыр насҭхашәа игылаз аҵәҟәа рахь дынхьаԥшит, аха урҭ, хьаа змаӡам реиԥш рҽырҭынчны, макьаназы ҽырҵысы ҟарҵомызт...

* * *

...Адамыр дныҟәгьежьаан, иуардын ԥыҭк иааскьаганы иааиргылт. Хьыкәыр уажәшьҭа лусҟәа шыманшәалахоз лбон. Асидеи ларeи ауардын ахьгылаз авараҿы еизганы ишьҭаз аԥш инахагылан, акатаҳәа иршәуа, ауардын аҟәԥсара инала-геит. Адамыргьы насҭхашәа ишьҭаз аԥш икалаҭ надиргылан, аҭаԥсара иҽыназикит. Рыхҩыкгьы, ҽаамҭанык еиԥшымкәа, аццакыра рныԥшуан.

Ауардын аԥш аҟәԥсаны инаскьацыԥхьаӡа, абырбалшьҭаҟәа еиҳа-еиҳа амхырҭа адгьыл татараҿы ианхалон, аԥҳәбыҕьҟәеи аҭәарыцҟәеи аҵарҽылaны.

«Аилашәшәра иҳамнахаанӡа ҳазҭыҵуандаз…» – Хьыкәыр уажәы амш ахәлара ирымнахыр ҳәа даацәшәеит. Амзагьы ҟалон уаха, аха амза иарлашаанӡа, аҵх акыр инаскьон.

– Уажәшьҭа ҳаҟәыҵып, Адамыр, нан… Ацәқәа ирызхамгалар ҳәа сшәоит… Иаанхаз егьиаан ишԥаҳзымгари?.. – Хьыкәыр дааҭгылан, ауардын ианыԥсалаз аԥш днахәаԥшит. Иахашшааны иҟаз аларгылақәа рҟынӡа идырҭәхьан.

– Уи, ацәқәагьы саурцәымшәахуа… Ахагаларагьы ус имариам… – Адамыргьы Хьыкәыр илҳәаз иамамкцәакәа днақәшаҳаҭхеит.

Адамыр ииҳәоз, иааҟаиҵоз зегьы маӡа-маӡа Асида дашьклаԥшуан… Гәахәарак лнаҭон уи иеилҟьара, иеилыххара.

– Ари абакасыԥсои, Хьыкәыр? – Адамыр ацәқәа раԥхьа днагылеит иҽаармазеины.

– Аказарма уахьныҵало, нан, аказарма… Уажәы аца аҭаԥсаха аамҭа ҳазҭада… – ниаҭалкит.

Адамыр, ацәқәа днарыҵаҟьан, иҿынеихеит. Ацәқәа ааибарыхханы аидара инахеит, аԥш хьанҭан, ус иаарласны, иаармарианы аҳәысҭа аҭыгара рзымариамызт. Ибжьы ҵарыхәҵәаӡа инарықәиргеит…

* * *

– Абасоуп… ухандеила, ухандеила… Уҟәаҟәа иныкәухроуп зегьы… – лыбжьы аармаҷны даацәажәеит Хьыкәыр. – Знык абра сызҭыҵындаз…

– Ари уаха иҭаагоит, Хьыкәыр… Аа, ибымбари иҳазҭымгозар?… – Асида уи агәра гаҵәҟьаны днахцәажәеит, аҵьабаа иацыз уиаҟара лыхшыҩ ахь иаамгакәа. Анхараанҵыра ахьанҭара шацу еиԥш агәырӷьарагьы ацуп, аха уи лара лыхдырраҿы макьаназы аҽышьақәнамырӷәӷәацызт. Урҭ зегьы реилкааразы аԥсҭазаара акала уагәыланахалароуп акәымзар, ус унадыххыланы иузеилкааӡом. – Даҽазнык иаагаша акәхап иҟало…

Хьыкәыр уи ақәҿылымҭӡеит.

Адамыр анаара даҿаланы днеиуан, ацәқәа дахьрыҵаҟьоз

ибжьы аҳауа иналҟьо. Хьыкәыр уи амардара дызхамлар ҳәа дшәаны, уажәы-уажәы лхы ҩышьҭыхны днеизыԥшуан. Аидара хьанҭан, ауардын ццакӡомызт…

«…Уара лахьышәашә… иугәалашәома… ашацкыраз ҳҩагыланы ҳҿааҳхон. Усҟан саргьы ԥыҭк сылшон, акагьы аԥыскуамызт. Ԥыҭк анаҳрашәалак, уааҭгыланы унасыхәаԥшуан: – Абра бнатәеи!.. Ус бтәаны бсыхәаԥшла, уаҳа акагьы сҭахӡам… – уҳәон. Ушԥасышьклаԥшуаз!.. Сара ашәшьыраҿы снатәон, уара ахәыжә-хәыжәҳәа арашәара уналагон…»

Хьыкәыр аҟыԥыҳәа иналхаԥаз ахәыцра лҽаалылкәкәааит. Уи илхысхьоу раԥхьатәи ашықәсқәа ирыҵаркуан. Усҟантәи аамҭа гәырҕьахә, аамҭа ссир хашҭра лзақәмызт. Аус лургьы, аҵх ԥылҽыргьы ианылзеиԥшыз аамҭа дҭагылан, ааԥсарак лынлырԥшуамызт.

– Асабшаҽны ахәыҷқәа аараны иҟоуп, убасҟан зегьы асырсроуп… Абри ҿаҳәаны иаҳзеиқәҵар… Арахь сҭаҭынгьы ус икнаҳауп аказармаҿы, исзаламҵаӡакәа… Аха шаҟа урыхьӡарызеи?..

Асабшаҽны Хьыкәыр лхәыҷқәа аар, лашҭа, лгәараҭа ааҭылашон гәырҕьашьҭыбжьыла. Усҟан лхьаақәа, лгәамҵрақәа рҽеиқәыркуан, лԥьабаақәа ласхазшәа, амш ахәлара иаалымнахуан.

– Хьыкәыр, аԥш уажәы уиаҟара ҟамлар ҟалап… – Асида аԥшлапҟьақәа еизганы иахькаԥсақәаз днарылаԥшит. Урҭ рацәак ирацәамызт.

– Шаҟа ҟалалакгьы, ахәлара иҳамнахаанӡа иаҳзалгандаз… уигьы акы ҳәа сгәы иҵсымхуази, нан… – лҳәеит Хьыкәыр лҽааиқәырпаташәа, амхырҭа дынхыԥшылаы.

* * *

…Амш ахәлара иаҿын, амра шӡаалахьазгьы, мраҭашәарахь макьаназгьы ицәыҵлашон. Хьыкәыри Асидеи ажәжәаҳәа акалаҭ андырҭәлак, Адамыр ахьышәҭҳәа урҭ ицхыраара цҟьа иахьымгӡакәа, дҩаханы ижәҩахыр иныҟәиргылон, нас даақәгьежьааны, аҟәынҵь иҽахмырҟьашакәа, инаганы

агәгәаҳәа ауардын инаниԥсалон. Уи дшыҕәҕәаз агәра угаратәы дыҟан, ааԥсара анинымԥшуаз аамҭа дҭагылан. Зназынла акалаҭ акгьы ҭаӡамшәа акәын дышԥахоз, дара уи џьашьаны ихәаԥшуан.

– Абри даҳнымиазҭгьы, ас ҳзыманшәалахомызт, – лҳәеит Хьыкәыр, уи дишьклаԥшуа дахьгылаз. Лыцкәынгьы абас деилҟьеилҕәацәӡа длывагылазшәа лыбла дныхгылеит, аха уи уажәы ара дыҟамызт. Дыҟазҭгьы, Адамыр иеиԥш ибаԥ дацәымаашьо ихы шаирԥшуаз агәра лгон. Уи напы зиркуаз далгаанӡа ҟәыҵшьа издырӡомызт. Аԥхӡы иҿашы, деибакны данылбалак, уҿеушьуама, уан анышә иарҭаша ҳәа дыхҭалкуан.

– Хьыкәыр, бца бара иаанхаз уажәшьҭа ҳара иаҟәҳаԥсоит. Уи хьаас иҟабымҵан... – Адамыр иҭарцәны иикыз акалаҭ ласкәантраӡа ҵаҟа инаиргылан, Хьыкәыр дналацәажәеит. Хьыкәыр уи лгәы иҭашәахьан, аха илзымҳәакәа дыҟан. Адамыр иажәаҟәа лгәы иаахәеит.

– Аиеи, нан, еилашәшәит, уахьгьы сеилахоуп, сырахәсышәахә еилыргатәуп... Абри наҟәшәыԥсеит, нас ашьшьыҳәа шәнеи, – лҳәан, уажәшьҭа лус шыманшәалахоз агәра ганы, дынҭыҵны лҿыналхеит.

Ииашаҵәҟьаны, Хьыкәыр уажәааны цәгьалаҵәҟьа деилахон, ажәҟәа хьатәын, рҭыԥ иҟәҵатәын, аха абжеиҳан урҭ ангәаарлози иангәаарымлози еиҟаран. Аҳәараҟәа еибарҟаауа агәашә инадхалон... Нас уаха ҵхыбжьонынӡа данзеилымгоз ҟалалон. Хьыкәыр уахь дааццакит.

* * *

Адамыри Асидеи неицхырааны, иаанхаз аԥш амхырҭа иалкәкәааны, ауардын инаҟәрыԥсеит. Иҟәашкакараӡа ауардын абжаранӡа инханарҭәааит. Адамыр акалаҭ аарҳәны, иахьынӡаилшоз инаскьаганы, ауардын инаҟәиҵеит. Нас ауардын аԥхьаҟа инеихигарц игәы инҭеикит, аха акы ихашҭызшәа дааҟалан, Асида лахь даахьаҳәит.

– Краҳцәынхазар?.. – абри хьаас иааҟалҵеит Асида. Аԥш аҳәысҭа иалаханы, ирызгәамҭакәа, џьара иаанхар лҭахымызт.

– Ишԥахцәынхарыз?.. – иҳәеит Адамыр, аха, игәы иамукәа, аҳәысҭа дынхылан, иахьабалак иааимидеит. Акагь шаламхаз иблала агәра анига, Асидагьы уи леилиркаарц, лышӃа дааццакит.

– Мап, акгьы аанымхеит, Асида... бгәы рҭынч!.. – нлаҭеикит дшаалыдгылаз еиԥшҵәӃьа. – Уи бацәымшәан, сара ианылашьцоугьы сыбла иабоит!.. – даахыхәмарит.

Амш аилашәшәра иаарымнахит.

– Ауардын бақәла, Асида!.. Ара аӃәынџьқәа рацәоуп... аӡә ҳахаҳаргьы Ӄалоит... Бақәла, мшәан... саргьы сақәлоит... – илҭахымшәа ишамалкуаз лмахәар ааикын, дналыцхрааны дынхеигалеит. Асида иахьаалықәшәаз уаҵәӃьа аԥш дналатәеит, лшьапқәа налыҵаԥсаны. Иаргьы дынхалан, ацәқәа днарыҵаӃьеит. Ацәқәа мыццакӡакәа, инеихеигәо рҿынархеит. АӃәынџьқәа тах-саххәа ҵаӃа ачарҭ инаҵҳәазон... Ацәқәа ахьцоз дара ишырҭахыз ирымбозаргьы Ӄаларын, аха рҽырманшәалан инеиуан.

– Асида, ибгәалашәо зны ара санырашәоз?.. Мизан игәы бааԥсын, срыцхраауан, баргьы быӃан... – Адамыр уажәы анкьатәи хҭыск ахьдынхьаирԥшыр иҭаххеит Асида. Уи убасӃан еиԥш уажәгьы ибзиаӡаз акы аҵибаауан, игәалашәараҿ лшәашьа амамкәа аҽышьақәнарґәґәаахьан.

– Ааи, исгәалашәоит... – уаҳа лымҳәаӡеит лара. Адамыри лареи ирҳәо рҿамшәо, рыгәқәа ҭӡыӡаауа, аҿӃьара иаҵагалаз адәышкәаґьаз хәыч ашьапаҿы ианеидгылазтәи амш лыбла иныхгылеит. Рыџьагьы рыблақәа ҭахәхәа-ҭахәхәа, инеиҿаԥшы-ааиҿаԥшуа иахьгылаз ргәеисыбжьы уаҩы иаҳауамызт, аха урҭ ирхылҵуаз рцәыҵахәыҭ-хәыҭбжьы қәыԥшрак иазхашаз амаӡақәа рыҵаҵәахын. Адамыр усӃан илаԥш хаа еснагь Асида дкылкааны илықәҵәиашон, ҭахак лымҭакәа, дагьааннакылон, зны-зынлагь илҳәо лҿамшәо даақәнархон. Аԥыхьа илеиҩсхьаз иреиԥшымкәа аҽа ԥхынран Асида лзыҳәан ари аԥхынра...

– Адамыр, убасӃан ак соуҳәарц угәы иҭоукын, изакәызыз?.. – даалшәаны, убасӃан аахыс ицахьоу аамҭа зегь еилкааны еиқәнартәаахьоушәа, уажәшьҭа ишылҭаху далацәажәартә еиԥш дӃалазшәа, ҿаалҭит Асида.

– Ибасҳәаахуаз... усҟан бара сбызхәыцуан... Сбызхәыцуан... ишԥасҳәаари... иԥшӡаны, ибзианы... цәгьарак аҵамҵакәа... Доуҳатә цәанырра ҳаракык сышьҭнахын... – Адамыр ас дылмацәажәацызт Асида, аха уажәы абас иҳәартә еиԥш иоуз аҭагылазаашьа, зегь наҟ иныԥхьарыҟәҟәаны, усҟан изцәырымгоз, изымҳәоз инарҳәон.

Ацәқәа амхырҭа иналсын, агәашәаҿ ианнеи, иааҭгылт. Адамыр дналбааԥан, агәашә аартны инҭигеит. Агәашә аҕьеҩҳәа инкыдҳалеит. Нас ауардын дынхаԥалан, ацәқәа днарыцаҟьеит.

– Уара уиашазу усҟан?.. Угәы ишԥаанагои, Адамыр?..

– Сиашазу, сиашамзу сыздыруам, аха...

Адамыр убри аамҭазы, игәыцалах здырхуада, акы наицрасызшәа даахьаҳәын, Асида дшыҳәаԥызаԥуаз, днаигәыцаиҳәҳәеит. Убас гәалаҟарак акы иааинаҭеит.

– Закәи иҟауҵо, закәи?.. Измаанои ари?.. Абасоума ушсызхәыцуаз?.. – лҽааимпыцылжәан, акгьы агәхьаа мкӡакәа ауардын днаныԥан, лҽеихаршәны, алашьцара лыҽнамалдеит.

– Бымгәаан, Асида, бымгәаан!..

Аха лара дыҭҟьаны акыр днеихьан...

Адамыр изымчҳакәа ҩаԥхьа инхалеиҵаз ибжьы алашьцара инагәылҟьаны иналыхьӡеит, аха лара, зхызкәачрахаз леиԥш дахьнеиуаз, дагьазхьамԥшит. Азныказы, абри адунеи аҿы зыԥсы ҭоу ҳәа акагьы ыҟаӡамкәа иааҭацәызшәа ибеит. Дуауаӡа, иҟаиҵара дақәмшәо дахьгылаз, ашьшьыҳәа аҟәара иқәыҩуаз аӡиас абжьгьы иаҳауамызт. Дгылан ус ԥыҭраамҭак. Ашьҭахь адәы дықәланы ицәқәа рахь инеихигеит...Алашьцара еилаԥыҭҳара уалԥшны, уара ишуҭаху адәы узықәԥшуамызт...

* * *

...Адамыр, гәалсра дук ианиаз иеиԥш, амаҵурҭаҿы дтәоуп, илахь еиҵацаланы. Хьанҭарак ихәдацьал иныкәҳазшәа, акы деиҵарҕәҕәа дакуп. Аха ашьҭахь, ихы ҩышьҭихын, даацәажәеит.

– Аиеи, ишыҟалаз ҳәа акымзарак сызгәамҭаӡеит...

Азныказы ауардын ԥсыз ҵьысшьеит. Иҟасҵара сақәымшәеит. Изулакгьы ауӷә саҵгәаны, цәгьаԥсышьала ацәқәа рхы иақәиҭыстәит…

Адамыр иҟалаз шыҟалаҵәҟьаз иҳәарц иҭахымызт. Хьыкәыри Асидеи рыблақәа ҭырхаха, изқәымгәӷӡо иҟалаз ахҭыс иазыӡырҩуан… Иҟалаша уҳәеит хәа, Адамыр убасҟан игәы дҭахәыцуа ишьҭахьҟа данаахьаҳә, иуардын адәы иқәланы иааиуамызт. Азныказы, аилашәшәымҭазы адәы инықәҳаз алашьцара еилаԥытҳара изалымбааз ҵьишьеит, даашаҟьшаҟьеит, адәы даақәгьежьааит, аха иҟалашаз ҟалахьан: ацәқәа мҩахҟьаны, арымарахьшәа иҟаз агәаҩара иҭаҳахьан…

«Ацәқәа… ацәқәа!..» – абас дааузырит Адамыр, еикәымк шыҟалаз игәы назцан, аӷәиҵибжь ахьгоз ахь днаҭрысит… Дшәеит иара цәгьалаҵәҟьа, ацәқәа рӷьатамақәа изԥмыртлакәа, иҵахәрны ицәыԥсыргьы алшон. Ауардын кьынааӡа агәаҩара ианҭаҳа, ауӷә ишакәым ацәқәа рыхәда ҵнархәраауа иалагеит. Шаҟа дырхагьежьзеи, шаҟа дырхыкәшазеи Адамыр дӷьаҵәыӷьаҵәуа, ибжьы изҭымкаауа… Абасоуп амашәыр, ушымгәыӷӡо.

– Уаргьы машәыр умыхьуази?.. Схы абазгоз усҟан сара?.. – лгәы иалырсӡаны даацәажәеит Хьыкәыр, лԥеиҭакны, Адамыр иихәоз шылнырыз мҩашьо. – Ацәқәагьы акы нарыхьыр ишԥанасыԥсыхәаз, сара насыԥеиқәаҵәа?.. Бара быҵҟьаны бзаахзеи иаразнак?.. – Асидагьы; гәыбӷан налылҭеит иналаԥԥныҳәаны. – Иаабзымычҳаит аминуҭказ!..

Асидагьы, уи иҟалаз ахара лхы инадылкылазшәа, ақәҿылымҭӡеит, лҿымҭрагьы Адамыр ицәажәарагьы маӡак-маӡак рыҵан, Хьыкәыр илзымдыруаз, уажәазы илзеилымкаауаз.

– Ацәқәа уа иаусышьҭит… Иабацари уаха?.. Уаҵәы ашьыжь иаагап… ҳзықәшәаз ҳақәшәеит уеизгьы… – Адамыр ҭынчҭынч даацәажәеит, иҟалаз уажәшьҭа хнырҳәышьа амамызт.

– Сара акыр сықәындаз, умбои иҟалаз… – иаахьаалгеит Хьыкәыр уи. Лара лтәык убраҟагьы ишыманшәаламхаз лбеит. – Умаҷҟәикырц уалагар, адәагәҭагьы умаҷҟәикуеит… – нацылҵеит.

Пытраамтак итынчран аматцуртаҿы. Асида лҽеихаршәны, узылҿампшӡо дтәан. Уи лҿапшылара угәалаќара пхастанатәуан. Адамыр егьа иҽанишәазаргьыц изымчҳаит Асида лќазшьеитакра ахгара. Аҩныќа дцарц дҩагылеит.

– Уи хьаабымган, Хьыкәыр, бара… Уатцәы сара калатлагы ихазгалап… Ани аума исызхамгало?!. – Хьыкәыр уи уиаќара ихьаалымгарц налаҳәаны, ашә ахь иҿынеихеит Адамыр.

Хьыкәыр дҩатцхахан, Адамыр доулмышьтырц днаидгьатцәыгьатцәылеит, аха Адамыр даанымгылеит. Ачуан азна абыста уны амца иахакнаҳан, криҿалтцар лтахын… Асида уи идәылтцымтаз лыбла нтцырхәшәа днаишьклапшит… Адәахьы макьаназгьы лашьцаран, амза мгылацызт, абартцаҿы иакыз алашара цқьа иазырлашомызт…

* * *

Атцх акыр инаскьахьан. Хьыкәыри Асидеи крыфан иааилган, Асида лҿы-лнапы ааӡәӡәаны, акәасқьахь дынхалеит. Лхала аќазаара еиҳа еигьылшьозшәа дыќан. Адамыр иќазшьеи ихымҩапгашьеи рыҽшеитаркыз уажәы-уажәы лхы итагьежьуан, апыхьа дшылбахьаз дахьыќамыз лгәы еихьнашьуан, аха ус дќазтцаз цқьа еилкааны илымамызт.

Хьыкәыр аца зылтаз ахш амца инахакналҳаит, ларгьы аќәардә хәыцы дааханы амца дныҽҳәатәеит, иаарласны атып инықәылтцарц.

«…Закәытә џьабааузеи абра иныкәызбахьоу…» – маӡамаӡа даақәыпсычҳаит Хьыкәыр, абри лара дызқәынхо адгьыл иадҳәалаз аќыба-ӡыбақәа лхәыцра иналашәан. Усќан рапхьаӡа акәны анхара ашьапкра иацыз ахьантарақәа зегьы нарыпгылеит абраќа, уаҳагь псыхәа амамызт. Зны аматцурта, нас акәасқьа…Лхәыцқәеи лареи еихќьа-еипќьо…Лабхәында Хьзангьы илшоз ала дрыцхраагәышьеит, аха зылшара мачыз аҿыцынхацәа рзыҳәан зегь иаразнак изыќаломызт. Урт адгьыл иқагьацарц, наунагӡа рышьтамта анимтцыртә иќартцарцаз иатахын агәкамыжьра, агәыблра ашьтыхра, ақәхандеира, Усќан иазгәблуа, игәцаракны иеитарҳақәаз

ашәыртцлақәа рымахә еилышь акыр ирызҳахьан, раштa, ргәаратa зегь дырцшʒон, уаҩ дааигәырґьартә еицш. Хьыкәыр убарт зегьы данрызхәыц, аамтa рацәак мцахьоушәа лгәы иаалнатaхит…Лнапы ачуан интaлыргьежьын, итыр-тыруа итaз ашәаʒа ашьшьа-шьшьыҳәа еидкылауа иааимгәалырґәґәеит. Нас ашәаʒа цқьа ианеидылкыла, ахыз ҩалыркәкәаны, инаган адулац аҿы саан гәаҩак инанцаны интaлыргылан, ашьшьыҳәа ашә ныдылцеит, асабшаҿны лхәыцқәа аанʒа еилацаны, ирмазеины ишрылтaша дазхәыцуа. Лхәыцқәа лара деилыркааууан, лгәы рыздуун…

«…Сара акыр сықәындаз… умбои уахагьы ишымачҟәикхаз?.. Уара лахьышәашә, уҟазтгьы… Уҟазтгьы… Уʒбахә анаацәыраагалак, дара ҿымт, еиқәшьшьы, рыблақәа ацәаакыра нырхылоит… Мизан – ухатaпсатa… Гәында – сара… Ҳарцаҩымхар аауам рҳәан, аинститут итaлагәышьеит, ран дрыкәхшартә… Закәытә гәырґьараз ҳаҩнатa, ҳгәарабжьара иаабжьаугалоз!.. Нас зегь ныбжьаурцәеит… Зегь ашьхаҿҟьара иныбжьаурʒит… арахә рҟны иҳацгәашаз џьара акы насхашәалап уҳәан…»

Хьыкәыр лусқәа еилырганы данышьтaлагьы, акыраамтa дызмыцәакәа даацшуан, лхәыцрақәа дызрылцуамызт…

– Бара, уажәыгь бмыцәаʒаци? – ашьтaхь Хьыкәыр Асида лахь дынхьаҳәит, гәтынчымрак налнырын. Асида атʒахьы лхы нкыдцашәа, итaҟьатaсуа илтaауаз лхәыцрақәа дшеимдырххоз шәҟәык апхьара даҿын. – Адамыр крымфаʒакәа дахьцаз сгәы иалоуп, аха… уи есымшагьы усоуп дшыҟоу, ихы схибаауеит, – лцәажәара инацылцеит Хьыкәыр, лҿааицыхшәа, Асида длыхәапшуа. Асидагьы, уи лышҟа даахьаҳәит, лышәҟә лыхчы инацалцан, лхыза цқьа иналықәылцеит.

– Амла дакуазар крифарын, аха ани амла дакыр ҳәа бшәома?.. – Асида иаарымкьыкьшәа, лажәақәа хаарак нарыцамцакәа инымҩаныл цеит, убас акы илыцанаҳәошәаагьы налыҿцнылцеит.

– Бара, Асида, акы сбазцаашан, абри санызпылаз бытҟьатҟьо быҩны бзаауаз?.. – Хьыкәыр уажәы лажәа аармаанашәа Асида дналазцааит, избанзар усҟан уи лыпси-лыпси еихьым-

ӡо, лҽеиҭакны даалԥыххылеит, иаалыҵудыраартә гәыҭќьара-гәынамӡарак лныԥшуан.

– Илашьцан... сшәон... – иаахжәашәа аҭак ныќалҵеит Асида.

– Бзыцәшәоз ара, аҩнааҭраҿы... Адамыр бааизыԥ-шырауаз...

Адамыр ихала даауан...

«...Ишԥеикәнагои Адамыри лареи?.. Ларгьы мап ацәы-лымкыр ќалагәышьарын, аха... Адамыр иахиҳәаарыз?.. Иан мыжда уи лгәаԥхо дыќахума?.. Хьзан иаҳар?..» – Хьыкәыр дахьышьҭаз ахьышәҭҳәа лыхшыҩ урҭ инарызцеит, нас рҩыцьагь еидгыланы, еинаала-еинаалаӡа лыбла иааҵа-гылеит. Маҭәа ԥшӡақәак ршәыхуп, агәырґьахә рҿықәҳәҳәы. «Ных, ных, изакәызеи сгәы иаанагақәо?... Аӡәы иаҳаргьы...» –иааԥхалшьеит дзызхәыцуаз.

– Адамыр ԥҳәыс дизааргарц ақәркын, аха иара имуит... Џьгьардатәын, бзиак лакәын... аха...

Асида ақәҿылымҭӡеит. Ауадаҿы аҭынчра лыҩнаҳаит. Хьы-кәыр дҩагылан, алашара лырцәеит.

Ауха Асида алашьцара далԥшуа дахьышьҭаз акыраамҭа-гьы Адамыр лыбла дхыҵуамызт. Маӡа-маӡа ахәхәаҳәа даа-қәԥсычҳауан. Нас, игәаґ кны дагошәа, лхаԥыцқәа еихал-ырґәґәон... «Абриазы акәызма сзаауаз?.. Абас аума уара сеилукаарц шуҭахыз?.. Иухьи?.. Иухьи?.. Избан?..» – арахь аара шаќа ихьаалгоз, шаќа дахыццакуаз дназхәыцит. Урҭ зегьы башаханы, лара акгьы лзалаӡамшәа лхы инҭагьежьит.

«Уаҳа сааӡом сара арахь... аа, иумбари?.. Сара уара сеилукааузз џьысшьон, аха сузеилымкааит, Адамыр, сузеи-лымкааит...» – ари лара аҵыхәтәантәи лыхҭашәара акәын. Аҭӡахьы дынхьаҳәын, ахыза лхы инақәлыцьгәеит... уаҳа акгьы дазымхәыцырц, уаҳа акгьы лмаҳарц...

* * *

Ҽаамҭанык еиԥшымкәа, ашьыжь шаанӡа дгылеит Асида. Лҿы-лнапы аалызәӡәаан, лҽааибылҭеит. Хьыкәыр уи лҽеиҭакшьа џьашьаны длыхәаԥшуан.

– Иҟалеи?.. Быҵзырҟьазеи?.. Бабаццакуеи уажәы?..

– Сара сцоит…

– Иабыкәу бахьцо?.. Хымшҟа саанҿасуеит бымҳәази?.. Какалкгьы бымкитеи?..

– Исҭахӡам… Сара Аҟәанӡа сцароуп… шәҟәқәак сҭахуп… Баба дааиуеит, дбыцхраауеит уи, — лҳәан, лсумка кәалкәало лыжәӷахыр инахылшьын, агәашә дынҭыҵит. Хьыкәыр, уи иаалырҟьаны илгәыҵалаз лзеилымкаауа, агәашәаҿ дгылаҩы дылзыԥшуан… Асида дхьамԥшӡакәа лҿыналхеит…

* * *

Амра ашьхара инхыҵны, игьамгьамуа ақыҭа иналаԥхеит. Аҳауа ҟәандаӡа иахьабалак иуԥылон. Аӡаӡа цәыкәбарқәа кәалыкәаџьо, ибырлашха зегьы ирхьынҳалан.

– Уажәшьҭа ҳцалап Хьыкәыр?..

– Аиеи, нан, аиеи… Изакәытә џьабаауазеи инадаабалаз!..

– Ашь!.. Ашь!.. – Адамыр ауардын аԥхьа дӷагылан, ацәқәа днарыҵаҟьеит…

«…Егьа џьабаа збаргьы шәшьапы шәысзықәыргыландаз, шәара аубыџьырқәа!.. Шәара шәзыҳәан ауп сцәеи сыбаӷи еикәыршаны абриаҟара аџьабаа сзаҵоу…»

Хьыкәыр дынкахәыцуа, ауардын дашьҭагыланы днеиуан.

БҞӘЫШЫЗ, НАН!..

– Мап, мап… Ари снаалом сара… Ишԥаҟалеи иҭаҳәҭагарӡа!.. Аԥхьаӡа ишԥасгәаԥхоз! Мап, мап… Наҟ исшәысхроуп… – абас аалҳәеит Асмаҭ, аха лгәы иамукәа, дырӷегьых днаҳәы-ааҳәуа, лаԥхьа ицырцыруа, иҟьаҟьаӡа икҿагылаз асаркьа хыгьежьаа ду, лыџьымшь ҟьаҟьа жәпақәа дырӷахауа, днаныԥшылеит, ариабжьарак мыцхәы иҳҭакны илымаз уи асаркьа гызмал, илҳәааз лажәаақәа инарԥыӷланы, дызлаҟамыз ала дааиҭакны иналыхәаԥшрашәа лгәы иаалнаҭан. Аха уи башан, амалахазгьы ус иҟалараны изалшомызт. – Мап, мап… Ари снаалом сара… – ахьышәҭҳәа асаркьа

днадҵын, рацәак дымнаскьакәа даатгылан, лыҵкы акьыԥшь аанкыланы, аԥшандагеиԥш еилышәшәауа ишеилаҭырҭыруаз, лҽааларҟәшәа, даханы иаалышәхылԥааит. Лыбжарак дшәырҭаҭа-ҵҟәаашааӡа, лбарфын харԥ шкәакәа еиқәҳарҵьԥсараха асаркьа инаныԥшит. Нас уи илшәылхыз лыҵкы, агәхьаа мкӡакәа, ируаа акаруаҭ ахь инымҩанылҵеит. Ақәыԥшра иацу аԥшӡара, аилыххара илхагьежьуа илхалашон, ҭынчрак лнамҭауа.

– Сара исымҳәаз абарҭ еиҳа иснаалоит ҳәа… Аиеи, мшәан, арҭ иреиӷьу иарбан исшәысҵараны иҟоу?.. – ашафинер днадгылан, лара зегь реиҳа дзеиҷаҳауаз, дзыхӡыӡаауаз, уи ацхаԥштәы змаз аиԥкеи акәафҭеи ахьҭакнаҳаз иаакнылԥааит. Акәафҭа аԥхьа аџьыба хәыч аҟны, рахәыц ҟаԥшьыла иқәҵаны, еилыџьџьаауа, ҩырак анын, улаԥш надхалартә. Цәгьа ицәанаалан. Абри аԥхынразы, лани лаби ирымаз зегьы нахҭынҵаны, бжьахәаахәҭҩы ԥҳәыск илымрыхәҳаит, Асмаҭ дгәакы-ҵәыкуа, лылаԥш лзаҟәымго, лыԥсы шынахьыхәхәаз анырба, даарыцҳаршьан.

Асмаҭ ахьышәҭҳәа уажәы урҭ налшәылҵан, дааҳәны асаркьа днадгылеит. Лкәафҭа ахәда днацрыха-аацрыхашәа иаалырҽеит. Днаҳәы-ааҳәуа асаркьа днаныԥшылеит. Лгәы ааҭынчхазшәа лбеит. Леимаа шьхәа ҳаракқәа еиҳагьы дааҳараркит. Лыхцәы, уаҟа асаркьа аԥхьа иқәыз ххәа цхахак аақәхны иналылшьын, ишаԥхьалҳәеит, аха данааиҭаҵ иааилшәшәан, лыжәҩахыр иныкәхәмарит.

– Бхы аҵыс ҭоуп!.. Бхы аҵыс ҭоуп, Асмаҭ!.. Бԥыруеит… аиеи, бԥыруеит!.. – асаркьа аҟынтәи, дшазыԥшымыз, иахьынтәигаз лзеилымкааӡо, иныҵакшәа, инҽырхықәымҵаны, лымаӡақәа ззымдыруаз лҩыза длыхәаԥшны, иҟалҵақәо, дызҿқәоу змааноу еилкааны дԥышәырҷҷозшәа, бжьык мкьыкьӡа ллымҳа инҭасызшәа дааҟалахит.

– Сыздырам… Сыздырам… Сыздырам!.. – лыбжьы ныҵалкит ларгьы, убри длыдгыланы дылҿаԥшуа длацәажәозшәаҵәҟьа лҽааҟаҵаны.

Ииашаҵәҟьаны, Асмаҭ иахьа лхы аҵыс ҭан иҭахәмаруа, иҭаԥырԥыруа, акаҭа иалахаз еиԥш, арахь илзоумышьҭуа.

Нас даахьаҳəын, аԥенџьыр днадгылеит дшаҟь-шаҟьо. Саатҝ аѡныҭҟала шаҟантəлҿеиҭалкхьоуззи,анаџьалбеит! Аԥенџьыр акыдыршəыла нывҵраашəа, лхы ааркьакьаны дынкылԥшит, аха ҵаҟа икказа иҭацəыран, азəгьы дыҟазамызт.

«Дцахьеит...» – лхы инҭахəмарит ари ахшыѡҵак иаразнак, уиаҟара дмырхəыццəакəа, иналхаԥраан. «Уа дыԥшызар акəхап...» – уаҳагь нацымҵакəа, лоуразоуроу дласза, хьаак змазам леиԥш лҿаауижьны, ԥшак налыҵасны дарԥырраш əа, лнапоуқəа кахəхəа-кахəхəа иааиҵылхын, ауада дныѡнышьқьраа ит, ажəѡан ахь дзырԥыршаз аамҭак ааины иаалыдхəмарлазшəа.

«Нан, бҿырҟəышны быҟаз, бҿырҟəышны!..» – лан ақалақь ахь деималеиҿалаха амѡа даныкəлҵоз илҳəақəоз ажəақəагьы уажəы, машəыршақə акəзаргьы, лхахьы иагьымааит. Убасҟан убысҟак дласхеит, алакə дгьылаҿ дықəнагалазшəа, лыкəшамыкəша зегьы еилахəмар-еилаџьџьаауа иааԥшзахеит. Мацəыс еимҟьарак иадамхаргьы, изакəызаалак лгəы еихьызшьшаз акы лымԥан иқəломызт. Мчрак, егьырҭ зегьы ириааины, маза-маза, лааигəа-сигəа зегьы иара иаҳəынҷартə еиԥш, аҭагылазаашьа ҟанаҵахьан. Асмаҭ, зыҟны дыѡназ аԥшəмаԥҳəыс лышьҭыбжь ллмырҳазакəа, ԥшьшьаала ашə дааханы, дындəылҵит. Абыржəтəи аҭагылазаашьаҿы абас аҟаҵара еиҳа иахəҭаны илыԥхьазазар акəхап, илакы-лакьуа илбаауаз амардуан даҿаланы дахьлеиуаз лшьапышьҭыбжьқəа абжьааԥны данылбаалоз еиԥш игомызт. Наҟ-ааҟ илываҕəҕəа илашьҭыз аҭзы ҟьантаз шкəакəақəагьы, лыԥсеивгара рҿақəыршəаны, лгəалаҟазаара иаԥырхагахомызт.

Абас ами ахыҭҟьара!.. Ианугəамхəзо, уаназыԥшзам!.. Даҿа мчык уара иуиааины, иуҵахəмарны, ужьа-жьо уаманы ианцо!.. Арахь уахьаго, уахькылнаго ҳəа еилкаарак умазамкəа... Нас уара уаалаганы, узҕаб хыҭҟьа днаганы акалақь дналаршə... Ақалақь иацу рацəаэоуп, убла хызкуа, узыршанхо... Азҕаб дыҕəҕəамзар, ԥшасракгьы лыхнарҵуам...

Асмаҭ абжьааԥны араҟа, ҵаҟа, абри аѡны ҳарак уахьналбааҵəҟьоз илбалоз амашьына ласы, амашьына ҟаԥшьы уажəы аҭыԥаҿ игыламызт, инықəхəаша, уаѡы

иахьимбаша ҭыԥк ахь иныкәыԥраазшәа. Амала ашьҭақәа ҿыцҳҳараӡа адгьыл аҿы ианыԥшуан, арантәи ицеижьҭеи рацәак шымҵуаз ааудырратәы. Асмаҭ даазқәылаз лыблақәа неиқәылԥсаргьы, уи амашьына ҟаԥшьы цырцыруа лыбла иныхгылон, иахьа уажәраанӡагьы изакәызаалак акагьы шылзаламызгьы. Аха лара ус лгәы ианагон, уи амашьына ласы лара знызаҵәыкгьы дызқәымтәацыз, егьырҭ есҽны илбақәоз, дызхәаԥшлоз раасҭа акыр иԥшӡазшәа, акыр иреиӷьызшәа. Аиаша уҳәарами, уи амашьына акала иҟәнушьартә иҟамызт, насгьы убас ирхиан, егьырҭ амашьынақәа иаарылукааратәы…

Асмаҭ абжьааԥны еихымсыӷьрада уи амашьына аҟынтәи илаҳалоз ашәа ԥсеилахәагақәа, агәырцыхцыхгақәа уажәыгьы илаҳауашәа днеиуан. Уи абжьы зны-зынла лшьапеихгара дықәнаҟьартә аҟынӡа даннанагозгьы ыҟан. Днаскьанагон лара, лхы ларҟәны, хәыцрак дҭаршә, акырынӡагьы. Нас иналԥырҵуан аамҭалашәа. Аха алекциаҿы дыштәоу акәымкәа иаалырҟьаны, иахьынтәиааз лымбаӡакәа, ллымҳа инҭасхуан, лхәыцрақәа зегь лыԥхьацаны. Усҟан лхы нхьарнааны аԥенџьыр ахь дынхьаԥшуан, уи амашьына ҟаԥшь лышьҭаланы иаазшәа. Аха уи ус ҟалашьа амамызт, уи ус иҟалартә еиԥш ҵаҵӷәык алымҭацызт. Макьаназы лхы ҳаракны, ақыҭа гәадура илыҵаз даҵаҽырбо дааиуан.

Маԥ, ари аҭыԥаҿ иара, уи алекциақәа рахь данцоз, данаауаз идыруазшәа, ихы лықәмыршәакәа дауишьҭуамызт. Есҽны аӡәы дыхҭакны улԥыло уалагаргьы, егьа уҽеурԥшӡаргьы, иауунаалахуа, аха…

– Шьыжьбзиа, аҭыԥҳа! – абас акәын раԥхьа ишаацәыригоз иажәа. Уи ус аҵәыргара ицәыласызшәа, рацәак ахьаамгара аҵаҵәахушәа агәаанагара унаҭартә иҟан, аха Асмаҭ уи усҟан ҵакы алҭомызт аԥхьаӡа, ус дыхәмаршәа, далаирцәажәарц иҭахны ицәыригозшәа лгәы илнаҭахуан. Нас дааҳаҵҳаҵаны: – Бабаццакуеи, аҭыԥҳа? – нациҵахуан. Аха лара лхы лықәыршә аҭак ҟалҵахуамызт, иахьеиԥш акәымкәа, хамаԥагьаракгьы лымахын. Уи еснагь даҽакала дҟанаҵон, лыҽлырԥагьома уҳәаратәы.

– Ак басҳәашан, аҭыԥҳа, иҟалозар… Ауаѡы ианиацәажәо аҭак ирҭоит… убас ахәҭоуп!..

– Иуҭахыз? – маҷк даатгылашәа, иаарымкьыкьшәа днеиҿаԥшит.

– Сара Ҵьансыхә сыхьӡуп, ибыхьӡузеи бара?

– Асмаҭ… Избан?..

– Асмаҭ, машьынала бнаскьазгап… Аа, амашьына ахьгылоу… Бара бзыҳәан зегь хиоуп!..

– Иҭабуп, сара шьапыла сцоит… – днаивсуан лхы ларҟәны. Иара дшанханы дылзыԥшуан. Абас есышьыжь… даалԥаҳалауан… Зны лгәы ԥнаҵәон, зны дархәыцуан… Зны лхы имырбакәа дызцозаргьы хәа акырынтә иақәылкхьан, аха илаԥш аҵшәара ус илзымариахомызт Асмаҭ. Ус ишыҟаз акәымкәа, хаҵа шәпажәпак, иҽеилаҳәа-иҽеилаца, ашьшьыҳәа наҟтәи абжьаларҭа аҟынтәи амардуан даалбааны, амашьына ҟаԥшь дынҭатәаны, усура дышцоз гәалҭо далагеит. Ари зных, ари ѡынтә, ари хынтә… Уаҳагь уи аҷкәын ихабарк ари ақалақь аҿы илымбаӡеит. Иӡбахәгьы лазҳәашаз уаѡы даалнымиеит. Амашьына аҟынтәи уаанӡа илаҳалоз ашәаҳәабжьы уаҳа инҭыѡны лымԥан иқәымлаӡеит. Гәырӡ, шашәаӡ… Шьыжьла амашьына еиқәыхьшәашәа, аӡаӡа цәыкәбарқәа пҟыш-пҟышӡа иақәкәкәа ишгылоу данавслозгьы ыҟан…

«Дцахьеит… Уа дыԥшызар акәхап… Дыԥшызааит… Дыԥшыз…» – лгәы нцәыҵацәажәеит Асмаҭ, аха уажәы убас лҽырҭынч дыҟан, изакәызаалак гәырӷьарак иахьа лымԥан иаақәлмыжьларашәа. Абас, ахҭашәареиԥш, иаалырҟьаны лҽеиҭакра зыхҟьаз абри-абриоуп ҳәа акгьы лхахьы иааиуамызт. Уимоу, измааноузеишь ҳәа иаалзымбатәбарахан даакәанызанит. Лаԥшҭашәарак аҽырѡысҭаа иналхахәмарны иналԥырҵызшәа дааҟалеит. Уи аамҭалатәи лҽеиҭакрақәа ирхылԥхьаӡалан, уиаҟара гәҷыдара узҭашаз акакәны илымԥхьаӡеит.

Асмаҭ, рацәак имырхьаацәакәа, уи аѡын ду днахыкәшан, днаваҵәины, ақалақь еиҟәызшоз апроспеқт инавалыршәит. Уахьыԥшлакгьы еилаѡеиласуа, аныҟәарҭа рибамҭауа, уаала

иҭәуп. Шьоукы анахь иццакуеит, шьоукы арахь иццакуеит, аха лара урҭ зегьы уиаҟара лыбла иҵалыршәуам.

Асмаҭ, ауаа рыжәпара дналҵәраа-аалҵәраауа, акинотеатр аԥхьа дниасит. Уа иеилагылазгьы, иныҟәозгьы аӡәгьы дизхьаԥшуамызт. Дабаццакуеи абас дыҭҟьаҭҟьо угәахәрын… Нас даахьаҳәын, ауаа аҵьҵьаҳәа иахьеилаз апарк иаҵәара дыҵамлакәа, даваланы лҿыналхеит. Ааигәашәа шьоукгьы атәарҭақәа рҿы ргазеҭқәа рхы рынкыланы итәоуп, иаарыкәыршаны имҩаԥысуа аԥсҭазаара зҿлымҳарак амҭаӡо, зегь рзеиԥшушәа.

Асмаҭ апарк даваланы абжеиҳара аaиҩылшоны, данынаԥшы,анаӡараҿы,уи есымша лылаԥш зыдхалалоз амашьына ҟаԥшь лыбла иныҵашәеит. Акы дашәаҳаны дамышьҭуашәа, лныҟәашәа иааглырхан даатгылеит.. Дааиԥхьхәыц-ааиԥхьхәыцааит:

«Снеирыма?.. Сымнеирыма?.. Сымнеир?.. Сымнеир… нас?..»

Маԥ, Асмаҭ анеиреи-амнеиреи деимаркуа, убасшәа гәалаҟарак лыман. Лызгәык шьҭахьҟа илыхон, аха лара лаԥхьаҟа акәын дахьыԥшуаз. Дҭынчӡа, акагьы дамарамшәа… лыблақәа ҭыгга-ҭыгга…

«Иҳәеи, Асмаҭ, бабацои… бабацои?.. Изыбымҳәои?.. Баанызкылеи беихәлагәаны?.. Ибҳәом акәу?.. Изыбымҳәои?..»

Асмаҭ, лхы нхьарнаашәа, лышьҭахьҟа дынхьаԥшит, аха аӡәгьы длышьҭамызт. Уи илаҳауаз лгәы аҵәыҵахәыҭхәыҭбжьы акәын, ишәаԥырҳаԥуа. Зегьы ирҵаҭыгәхараны иҟоу уи актәи ашьапеихгара шаҟа илцәыхьанҭоу аалнумбааларц залшомызт, лхырхарҭа еилкааны, цқьа уналышьклаԥшыр. Аха гәаԥхара ссирӡак аҽырмаӡаны, аԥықәсларақәа зегьы ириааиуа, илымчнамырхошәа иаҿын иара дахьгылазгьы.

Нас ашьшьыҳәа, лныҟәашәа аамырццакыкәа, уахь инеихылгеит. Убасҟан ауп уи амашьына ҟаԥшь иадгылаз аҷкәын дангәеиҭа. Ихы аалаирҟәын, аҩныҵҟа иҭатәаз акы наиеиҳәеит. Џьансыхә, дахьтәаз аҟынтәи иҽаарнаашәа, Асмаҭ днализыԥшит. Дааиуан Асмаҭ акакала иааихгауа. Азныказ, ишьара, даақәылҟьазшәа, иҟаиҵара дақәымшәо

даабжьажьеит, аха нас ашырҳәа имашьына дҩытҟьан, аварахьтәи ашә аартны даагылеит.

– Сара сыбзыԥшын, Асмаҭ!.. – абри ауп ииҳәаӡазгьы. Инапы нарыхханы, ашә ахьаартыз ахь дхьарԥшуа, иналыдиҵеит дҭаларц. Асмаҭ арааӡа данааи, мапкра дацәыԥхашьаны, илҭахшәа-илҭахымшәа уахь лшьапы неихылгеит. Атәарҭа татаӡа лыҽныҟәылкит. Мап, ари аҩыза аҭыԥҟәа дрышьцыламызт Асмаҭ! Лара илбахьаз, дызланыҟәалоз аҽа машьынақәан, зегь зланыҟәоз акәын.

Џьансыхә ахьышәҭҳәа дааиасын, иҭыԥаҿ днатәаан, амашьына аус ааируит. Абжьы Асмаҭ лгәеисыбжь аҟара имаҷӡан. Нас уи ашәаҿ ихагылаз аҷкәын днаиалацәҟәысит, хаарак аҵаӡамкәа. Аха уи иара итәала акраҵанакыхуан... Аҷкәын наҟ днадҵит, ихиҿы еиқәара шьыцра бааԥсык наныԥшуа, аха ииҳәарыз дақәымшәакәа, дҳәалаханы. Амашьына, ари аҩыза аныҟәара иазыԥшуижьҭеи акраатцуашәа, аҽырԥшӡаны аҿынанахеит.

* * *

– Бгәы ишԥаанагои, Асмаҭ, ҳабацари? – иԥаҵа хәыҷҟәа кыдырхәыхәланы, лышҟа дынхьаԥшит Џьансыхә. Аха урҭ иажәақәа хаарак рыҵаӡамызт, лассы-лассы ихы иаирхәалозшәа. Ихиҿсахьа ҵаҕагьы рацәак иааизмырԥшӡеит. Лара, шьоукы-шьоукы реиԥш акәымкәа, лҽыркәаԥны дтәан, лшьапҟәа еидыршәланы, лнапҟәа лаԥхьа иқәҵаны. Ас амашьына аҭатәара дшашьцыламыз иаразнак иаалныԥшит. Зҽеимыртаҕа атәым машьынақәа ирықәтәалоз аӡҕабцәа абжьааԥны ргәаҕ кны дшагозгьы, уажәы урҭ рызхәыцра лхахьгьы иааиуамызт...

– Бымшәан, бымшәан!.. Быҩны быҟоушәа... бҽырҭынчны!.. Акагьы бацәымшәан!.. Да исаҳәи ҳахьцара?.. Иабабҭаху?.. – дырҩегьых блала дкылблаауа, иԥсы ҵамҵамуа лышҟа дынхьаҳәит, иаалырҟьаны лышҟа гәаҳаҭҳаҵара шьахәк аарԥшра иҽанышәауа. Лара лҽыриашаны лаԥхьаҟа акәын дахьыԥшуаз, машәырк аҟалара дацәшәошәа дахьтәаз. Аха нас хәыҷык даахьаҳәшәа, диҿамԥшӡакәа:

– Сыздыруам... сыздыруам... – ниаҭалкит, рацәак ацәажәара агәалаҟара лнымҧшӡо.

– Бара иахьыбҭаху!.. Бҭахызар – ажәҩан ахь... Ажәҩан схалоит! Амшын бҳәар – амшын схылоит! Абри сҿы сшақәтәоу!.. – даалафхит. Ишакәхалак лгәалаҟара ишҟа иаахьаирҵәир иҭахыхын. Аха лара ус аламалагьы ихьаҵуаз лакәымызт. Ииҳәоз дақәшаҳаҭхарызшәа, лхы аарҵысуа лҿамаралтәуан.

– Иҳәа, иҳәа!.. Ииашаҵәҟьаны, ҳабацари?.. – даахҭеикит. Анҿылымҭ: – Ақалақь ҳналҵып, бзиоума, ақалақь!.. – урҭ ажәақәа иара итәала ҵак дуӡӡак нарыҵаиҵәахызшәа, ибжьы нхалаҵашәа даацәажәеит.

– Исыздыруам... Исыздыруам... – лыжәҩа дыҩҭасшәа, лхы аалырҵысит Асмаҭ, лыхцәы еилышәшәақәа лыжәҩахыр иныќәхәмарит рҿааҧсаҟьаны.

– Амҩа алыҧха!.. – амашьына иаразнак иааҵҧраарашәа, аныҟәашәа ааиҭакны ажыҩҳәа аҿыланахеит. – Сара абас сҳәалоит амҩа саныќәло... – нациҵахит.

Амашьынақәа, рыҧси-рыҧси еихьымӡо еивасны иахьцо зны еизааигәахоит, зны еицәыхарахоит зегьы ццакыракццакырак рымоуп... Амашьынақәа... Амашьынақәа... Шьоукы аӡҕабцәеи аҷкәынцәеи рҭатәоуп, рыхцәқәа аушьҭны, акыркырҳәа еибарыччо, еибархәмаруа, дара ирхатәушәаҵәҟьа иҭагьежьуа-иҭахынҳәуа, рнацәкьара пахьыҵькәа ирыбжьаку аҭаҭын ҟаҵақәа апақьҳәа инаҿыхауа, рқьышә ҵаҕа хьыҧсаақәа нҭырқәацәааны алҩа нхалаҵо...

Асмаҭ гәыҭҟьарак дақәшәарашәа, лгәы нҭыҧсаа-нҭыҧсаауа дырзыҧшуан урҭ амашьынақәа. Џьансыхә, урҭ рыгәхьаа икӡамшәа, дрывыҟьҟьа дцон, уажәы-уажәы аныҟәашәа иҧсахуан, зегь иқәманшәалахон. Убасҟан Асмаҭ амашьына аныҟәашәа ҧсахга ахаҿы икәымпылӡа, иҧшӡаӡа иахаз лылаҧш надхалеит. Убраҟа, аҩныҵҟа, ӡҕабк лӡара паӡа, лан дшаалыхшаз еиҧш, дҟьантазӡа дҭатәаан дыӡса-ӡсауа, арахь дызҭымҵуа...

«Диида, избо закәызеи?!.» – уи ахьылбаз иаахьымӡҕылшьеит Асмаҭ, дшахәаҧшуа Џьансыхә дақәикыр ҳәагьы иааҧхалшьеит. Лылаҧш наҟәылгеит.

– Асмаҭ, иарбан музыкоу бара бзиа иббо?.. «Бони М?..», «Ерапшен?..»

Џьансыхә, абри амашьына аласшьеиԥш, ргәалаҟарагьы убас иласызар иҭахын. Амашьына адәахьтәи аԥшреиԥш аҩныҵҟагьы цәгьа бзиа ирхиан. Ашьҭахь икыдыршәылаз аҽа ԥштәык анаҭон ицәыҟаԥшьшәа...

Асмаҭ лгәы зызцоз амузыка аӡбахә лҳәааанӡа, «Бони М» аҟынтәи аԥҳәыс еиқәаҵәа лыбжьы ҭарыхәҵәаӡа аҿаалырхеит.

– Амузыка ауп адунеи еибаркны изку... Амузыка!.. Амузыка!.. Сара амузыка абжьы анысмаҳауа, сара стәы егьыҟам!.. – Асмаҭ дналыхәаԥшшәа даақәыԥсычҳаит

Џьансыхә, аха иқәыԥсычҳарагьы игәаҭантәи ишымааауаз удырратәы иҟан.

Асмаҭ, даҽа дунеик аҿы дыҟоушәа, ашәа иахылҵуаз абжьы хаа дынҭанаршәын, дааилнашьаа-ааилнашьааит. Нас уи ашәа аҟынтәи аӷкәын ибжьы гәаҩаӡа, ателевизор аҟны дшылбахьаз еиԥш, афыр-фырҳәа дықәгьежьаауашәа, лыбла дныхгылеит, деиқәаҵәаӡа, ихахәы еиларҳәы чқәрҭылӡа.

«Нан, машәыр бмыхьааит... бгәыбҽаныз, бара бхәыҷым уажәшьҭа... Ақалақь атәы цәгьоуп... Бҟәышыз!..» – абри амузыка абжьы иналыҩшәа, лан лыбжьы еиԥшушәа, бжьык ллымҳа инҭасит лгәылҽанҵауа.

Амашьына Гәымсҭа ацҳа иныкәсын, иццакы-ццакуа анаара инкыдлеит. Асмаҭ аҳаракырантәи, амашьына асаркьа иҭасаз далԥшны, лышьҭахьҟа иаанлыжьыз ақалақьи аӡиаси днарзыԥшит лҽынхьарнааны. Ақалақь аҩны ҳаракқәа алԥшуа, иҟәашӡа иааԥшуан, аӡиас – ҭаҟа, лбаа аҟьаҟьараҿы аҽырҭынч, амшын ахь ахы рханы, иҭахәхәа ицәан.

Асмаҭ, маӷк аҟара лыԥсы анаaивылга, лҽанаалырҭынч, дназхәыцит раԥхьаӡа акәны абри аҩыза амашьына ласы дахьақәтәаахьаз.Усҟанланшьа иԥак ӡгаб ҟадыџьк дигәаԥхахын, убри даасымгар ҽышьроуп исықәу ҳәа даақәгылан, иани иаби азныказы иргәамԥхеит, аха, иҟарҵахуаз, рыӷкәын инасыԥ даԥдырҟьозма, руа-рҭахыра адырра нарыҭан, ачара ду еиҵырхит. Даргьы уахь имцар ауамызт. Раб амашьына

змаз ргәыла ҷкәын диҳәеит, рызынтәыкгьы убранӡа иганы иааигаразы. Асмаҭ лан, лаб, лашьа, лаҳәшьа – зегь еицны ачарахь иахьцоз лгәы ҭыԥраауан. Уи аҽены лабгьы цәгьаӡа игәалаҟара бзиан.

– Шәара зегьы аҵара анышәҵалак, шәшьапы шәанықәгылалак, абри аҩыза амашьына шәзаасхәоит, – днархасамырҟәылуан, аҵықә-ҵықәҳәа дрылаччо. – Џьара ацара ааҳақәшәар, абри иахьеиԥш, иахьыҵагылоу ааҵганы, Ешсоу ахьышәҭҳәа ҳганы ҳааигоит, – нациҵон, иваӷәӷәа уа иватәоу, Асмаҭ лашьеиҵбы Ешсоу ихы инапы нықәшьуа. Убас гәыӷра ԥшӡак инагәылеихалон, зегь рлакҭақәа ааԥшӡахон. Аха, аиаша уҳәарами, уи аҩыза амашьына ааихәартә еиԥш макьаназы аҭагылазаашьа иоуртә дҟамлацызт. Арҵаҩ иԥарақәа ҭаацәарак амзеи-амзеи ианынанамыгӡауаз рацәаӡан.

– Ари ахаҵәирҭа иахьӡу бдыруоу? – анаара ианынҭала, Асмаҭ лышҟа дынхьаҳәит Џьансыхә. Лара дыштәац дтәан, лҽыркәаԥӡаны, лаԥхьаҟа дыԥшуа.

– Сыздыруам…

– Анхәа лыбз ахьӡуп, ибхабмыршҭын… Уи шыҟоу базыԥшла, зынӡаск анхәа лыбз иеиԥшуп…

Амҩа лакьы-лакьуа, еихаҵәи-еихаҵәиуа ҵаҟа илбаауан. Амашьына зны ганкы инаваӷәӷәон, зны аҽа ганкы, абырбалқәа шьҭассы. Амашьына нхьынаацыԥхьаӡа, Асмаҭ зны наҟ дынхьанырнаауан, зны – арахь, аха атәарҭа лҽықәырӷәӷәаны лаԥхьаҟа дыԥшуан. Амҩеи амашьына ацашьеи лгәаԥхомызт, аха ҿымҭӡакәа, дызҭанагалаз аҭагылазаашьа лҽамаралтәуан, лҽақәлыршәон.

– Анхәа лыбз, анхәа лыбз!.. Иббома шаҟа иауу анхәа лыбз!.. Шаҟа еихаҵәиуа!.. Ҳаӷоу иқәшәааит!.. – дааччахит, анхәацәа игәы ааԥырҵәахьоушәаҵәҟьа. Асмаҭ гәыцхас иаашьҭылхит абраҟа амашьына цқьа измырманшәалар ҳәа, аха иара иҽырҭынч, ари амҩа дашьцылахьоушәа ихы мҩаԥигон иҽамарԥагьаны.

Амашьына «Анхәа лыбз» ианынылбааҟьа, наҟ аҽырманшәалаӡаны аҿынанахеит. Амузыка, еиқәтәарак амаӡамкәа, ҵьыԥ-ҵьыԥ, ҵьыԥ-ҵьыԥ амшын, аԥҳәыс лыбжьы хҵаӡаны,

лыԥсы зегьы еизыркәкәа, ашәак лҳәон дақәымҵӡо, угәы ҭшьаа-ҭшьаауа...

... – Нуца Шьрын-иԥҳа, акы сшәазҵаашан, дызусҭада абни аҷкәын, ҵақа игылоу? – ҿенак Асмаҭ, илулакгьы илгәаӷьын, ҿырхықәымҵа қаҵашәа, зықны дыԝназ аԥшәмаԥҳәыс дналазҵаашт, аԥенџьыр дахьадгылаз ақынтәи, убри аилкаара лгәы инҭакны... Нуца Шьрын-иԥҳа дҳәарԥсаруа акырурҭа ауада хәыҷы дыԝнан.

– Дарбан, нан? – дызҿыз даақәыҵны дааин, аԥенџьыр ывҵрааны иахьықаз дынкылԥшит. – Ани, амашьына иадгылоу?.. Уи, нан, Џьансыхә иами, – налаҭалкит даахьаҳәын. – Дыбзымдырӡеи?.. Сара с-Џьансыхә!.. Дзакәы ҷкәыноу бдыруоу?.. Ида дрымаӡам... Насгьы ишԥанхои, ишԥанхои?!. Рыԝны узыԝналом, убриақара ипеипеиуа иҭәуп... Шақа ҵуазеи иаб иахьыбзарҭану ҭыԥкаҿ аус иуеижьҭеи?.. Адырцәа ҳәа имаӡоузеи, уахи-ҿени ишә ишылагылоу илагылаӡоуп... Иҷкәын заҵәгьы ишамшамуа амашьына аахәаны, днақәир_ тәеит... Ахьырҵәаҵәа... Урыстәылақа дганы ҵарак дҭарҵан, аха аҳауа инымаалазт, уажә дааит... Изхыбҳәааи?..

– Мап, ус исҳәеит...

Аха Асмаҭ уи дызлазҵаауаз зегьы цәырганы аԥшәмаԥҳәыс лқны ҳәашьа лзамҭеит. Амаӡа маӡан, Асмаҭгьы уажәшьҭа маӡа хәыҷык ныкәылгартә еиԥш дқалахьан. Асмаҭ дырԝегьых уи иԝызцәеи иареи еихлафуа еидгылгны иахьылбахьаз дназхәыцит. Иахьабалак дахьрықәшәалак, дара азныказы иаашанхазшәа, рҿаадырҭынчуан. Лара аԥхашьара налҿықә-ланы, лхы агарҭа лмоуа днарывсуан. Уи илафқәа, еснагь лара дыхҭакны ҭаха лызымҭауаз, дышнеи-шнеиуаз, лхәыцра инагәылалан, лшьара даақәырқьеит. Оумашәа иубаша, лхахьы илзаагауам абри иахьатәи реиқәшәара дшақәшаҳаҭхаз. – Сара сыбзыԥшуп апарк анаӡараҿ, – аниҳәа, иқалҵара дақәымшәо, дшақь-шақьо, лхы ахьылгара, изқәылкра дамарамха, ԥыҭраамҭак ус дҳәынҷаны даман дуалуашо...

«Хабацои уажәы?.. Избан абрахь ҳзаауа?.. Сашьа ҳаибозҭгьы, егьа иқәыбаса иқәиҵарын ари амашьына!..» – аҵуҳәа уажәы абри лхагәҭа иналқьеит, дахьтәаз, ӡыцә-

қәырԥарак лыжәларашәа, дааҳәаҭәы-ҳәаҭәит, аха Асмаҭ лыхҭашәара аҟыԥыҳәа иааинырызшәа, инақәыршәаны лышҟа даахьаҳәит.

– Сара абрахь аара еснагь бзиа избоит!.. Абрахь еиҳа иҭынчроуп. Ари аҭыԥ еиҕьысшьо акгьы сымаӡам. Ишуҭаху уныҟәоит, уԥсы ушьоит, аӡәгьы дуԥырхагаӡам... Аԥсабарагьы цәгьалаҭәҟьа еинаалоуп... Амашьына ҳанҭыҵып, Асмаҭ, бзиоума?.. Ҳаалеиҩеип!..

– Ибзиоуп, Џьансыхә, иаанкыл! – Асмаҭгьы, акы налыҵасын, даамҵнаԥааит. Аԥсабара аԥшӡара гәкыра лгәы назыҳәеит иаразнак.

Амашьына, ашьшьыҳәа амҩа аҿықәаҿ инаварҭәины иааникылан, инҭыҵит. Џьансыхә ашәқәа ныдҵаны, ацаԥха наиркит.

Џьансыхәи Асмаҭи иахьынҭыҵыз, уаҟа, ус ԥыҭраамҭак иааҭгылеит, рхы ахьдырхара иақәымшәошәа, инаԥшы-ааԥшуа. Аҩада, рацәак ихарамкәа иааԥшуаз ашьхара зегьы, угәы азхьаблыртә еиԥш, шәыга еилаԥсала ихҟьан, убла узаҟәгомызт. Нас инхьаҵын, ашәаԥыцьаԥ иаҵәара иҵа-шьшьы, амшын ҿықә иаваланы рҿынархеит. Амшын казказуа убриаҟара иҭынчын, уныхгыланы иахьуҭаху уцарашәа, иҟьаҟьаӡа...

Џьансыхә ииҳәашаз, дызлацәажәашаз цқьа ахы изар-куамызт. Асмаҭ уажәы-уажәы уи иџьынс еиқәеи иблуз маҕрахҵәеи дырҭаҟаца дахьнеиуаз маӡа-маӡа лылаԥш неихьлырсуан...

...Амш ахьшәашәара маҷк аҟара ианубаало иҟалахьан. Ахәлара рацәак агмызт. Џьансыхә дахьтәаз дҩаҵхахан, Асмаҭ дналхагылеит.

– Сара амла сакит... Бгәы ишԥаанагои, Асмаҭ, иахьа крымфаӡакәа иаҳхаагарыма? – абыржәоуп лыблақәа иаша данхыԥшылаз, рыҵа умбаӡо амшын еиԥш иҭынчын.

– Аҩны ҳнеир крҳамфои? – агылара лҿыназылкит.

– Аҩны ҳнеиаанӡа амла ҳҿаҳаркуама?.. Нас хыхь, ашь-харахьгьы ҳхалап... Уахь шаҟа иԥшӡароу бдыруоу?..

Џьансыхә иаразнак даақәгьежьын, имашьынахь иҿынеи-

хеит... Али-ԥси рыбжьара имашьына ареcторан аԥхьа иаақәырҵәиааны иааиргылт.

«Иҟалои арестораная̄ краҳфар?.. Иҟалахуеи?.. Акымзаракгьы... Уи бара бацәымшәан... Ареcторан зыҟоу – ауаа̄ы дыа̄наланы крифаларц азоуп... Бара бцәа бызҭаӡыӡахуеи?..» – Асмаҭ дахьгылаз лгәы ҳәаҵәыҳәаҵәуа, ҭынчрак лнаҭомызт, ареcторанқәа ирыдҳәалақәаз ахҭысқәа цқьа еилкааны ишлымамызгьы. Лгәаҵан џьара нырра ҿыхьшәашәаарак маӡа-маӡа иамҽханакуан...

Асмаҭ ареcторан ахь бзанҵыкгьы дымнеицызт, дақәымшәацызт. Уажәы оумашәа илбон уи архиашьа, аиҿкаашьа, оумашәа илбон уи рымаҵ зуаз аԥҳәыс ҿа, рхаҵкы дцошәа, лхыма̄аԥгашьагьы. Асмаҭ зны-зынла дынцәыҵԥшны, насҭха ԥаҭлика гәарҭак зымҵаргыланы, иҿыҟаԥшь-ҿыҟаԥшьааӡа итәақәаз рахь дынхьаԥшлон, аха урҭ рылаԥш ҳарамқәа анаалықәшәалак, лхы агарҭа лмоуа, ргәы иаанаго здырхуада ҳәа, шәаӡыӡарак налыхҟьон.

– Акызаҵәыкгьы бзымжәӡои, Асмаҭ?.. Акызаҵәыкгьы... Сыхьӡала... Иахьатәи ҳаиқәшәара иазкны... Ара шаҟа иҭыԥ ԥшӡароу бымбаӡои? Нас иҵагь аҭыԥ ԥшӡарақәагьы бсырбоит... Абриак ыжә, акы еиԥшымкәа сбыҳәоит!.. Ари уаа̄ы иԥырхагаӡам... шампантәуп!.. – Џьансыхә Асмаҭ дылҿақьақьаны, иҽыргызмал-ҽыра̄ысҭааны акыр илыдицалеит, аха лара инаҿаршәны мап лкит. Илжәыз ахәычҕгьы, илҭахымкәан ауп ишылжәыз. Иара иижәыз ибызбызуа, дҿырҟаԥшьаауа

иҿықәланы, амцхә дарҳәацәон. Иара ус игәы иаанагон инаалозшәа, аха ишинымаалоз изгәаҭомызт.

– Уажәшьҭа ҳгылап, Џьансыхә... Иазхоуп... Ҳанбанӡатәазаауеи?.. – Асмаҭ дааҕьаҵәы-ҕьаҵәит, аццакра лныԥшуа, ирласны абри ареcторан ҳзыҵыҵындаз ҳәа лыгәҭыхан.

– Бзырццакуазеи? Уажәыҵәҟьа амузыкагьы ҟалоит... – уахь дынхьаԥшит, аха амузыкарҳәаа̄цәа ахьықәтәалоз амузыка маҭәахәқәа ракәын еилаарцыруа иқәгылаз. – Бзиа ишԥазбои сара амузыка!.. – инацәкьарақәа иҭаҭынҟаҵа шрыбжьакыз инапсыргәыҵа ицламҳәа инаҵаргәан, ибла

ҭраа Асмаҭ днаԓҿаԥшит. – Еиҳаракгьы –ареcторан аҿы амузыка... Амузыка ахьыҟам акгьы иаԥсам... Уаҟа ҭацәыроуп, иҭынчрахоит...

Асмаҭгьы амузыка бзиа илымбо дыҟамызт, аха аҟәҿылымҭит. Убас еиҳа еиҕьылшьазар акәхап.

– Араҟа убри аԝыза ашәаҟәа адырҳәоит, ухлахаҵ аргьежьып. Уахынла бара араҟа бымтәаӡацт... Ишыҟало бдыруоу?.. Алашараҟәа еилаԝеиласуа, убас рҽырԥсахуеит, даҽа дунеик ахь уныҟәнагалазшәа уааҟалоит... Акәашараҟәа!.. Акәашараҟәа!.. Ашәаҟәа!.. Убри аԝыза ашәаҟәа!.. Ҵхагәанынӡа еихсыҕьрак рымаӡамкәа... Насгьы ишԥадырҳәои урҭ аҷкәынцәа?!. Ҳаангылап уаханӡа... Ҳзымцар ҳәа бшәома?..

– Мап, мап!.. Ихәлеит, Џьансыхә, ихәлеит!.. Шьҭа ҳцалап!..

– Ихәлазааит... Бзыцәшәои бара?..

– Зыҟны сыҟоу хьаас сҟалҵоит... Нас сара снеиаанӡа уа дыԥшызароуп!..

– Дыԥшызааит!.. Уи бацәымшәан бара!.. Снаԓҿацәажәеит, уаҳа аҭахӡам... Сыгәра га... Сгәы ҭыҕьҕьаа ауп ишбасҳәо!..

...Ареcторанаҿ еиҳа-еиҳа ирацәаахон ауаа. Амузыкарҳәаԝцәа ҕьарԥ-ҕьарԥҳәа рымаҭәахәҟәа ирҿыхауа, аҽазыҟаҵара иаҿын... Џьансыхәи Асмаҭи ареcторан индәылҵит, адәаахьы уаԝы ишимбац ала аҳауа цҟьан, иҿыхан....

* * *

– Ара аҟара иахьыԥшӡоу ҭыԥ узыԥшаашам... Арантәи зегьы убарҭоуп, быԥши, Асмаҭ!.. Ҳаварахь – даҽа қыҭоуп ишьҭоу... Ишԥаԥшӡоу!.. Иҭынчӡа!.. Алакә ԥхыӡ иалоушәа... Ҳаԥхьаҟа быԥши!.. Амшын агәы ҟьаҟьаӡа, ишуҭаху ухыԥшылоит. Анахь – аԥсара ирыгәҭылакны... ауахәама еилыцьцьаауа!.. Лбааҟа – аԝнҟәа... Џьара-џьара алашараҟәагьы адыркхьеит... Сара абри аҭыԥ шаҟа сыԥсы аҿҳәароу бдыруоу, Асмаҭ?! – Џьансыхә иаамырхьаацәакәа Асмаҭ лмахәар ааникыларц цәгьа имбеит, аха лара ӡызлан леиԥш лцәа дааҭаӡызан, ахьышәҭҳәа лыварахь днеиҭаԥеит дааӡыӡымкшәа. Аҷкәын илакҭа машьцаӡа, игәы акы ыҵхон, мчык ижәланы иахьакәым даршаҟь-шаҟьон.

– Ибыхьи, Асмаҭ?.. Иҟалеи?.. – даагарыгаҽеит Џьансыхә, ишьапы ишакәым ианааихига.

– Акагьы… Аҩныҟа ҳцалап!.. – дааҕьаҵәыҕьаҵәит Асмаҭ.

– Ҳамцар ҳәа бшәома?.. Ацара иахҳарҵгәышьозеи?.. Уи бзиоуп аха, Асмаҭ сара цҟьа сыбдыруоу?.. Мап, мап… сбыздырӡом!.. Сара ак басҳәарц сҭахын… Сеилыбкаауоу?..

– Изакәи?.. Иумҳәои нас?.. – лҽааиҭалкит Асмаҭ, ицәажәара уажәы аҽакахьы ишиаигоз лыхшыҩ аназца.

– Сара бара ибеиҕьысшьо аӡәгьы дсымаӡам… Абри бзеилымкааӡои?.. Аиеи, бара ибеиҕьысшьо… Анцәа сишьааит, ииашамкәа исҳәозар!.. – ибжьгьы ҩхалеиҵеит, ааигәа-сигәа игылаҟәаз ашәаԥыџьаԥҟәа ҩыҵарцәажәааауа.

– Иухьи, Џьансыхә? Изакәи иуҳәауа?

– Аиеи, бара ибеиҕьысшьо!.. – ихаԥыцҟәа аҿҿахәа иааихаирҕәҕәеит. Нас, азаара ззааз иеиԥш, ахьышәҭҳәа инапҟәа налыкәиршан, иԥсы ҟымҟымуа дааигәыҵаихәҳәеит, даашьҭкәыцәаа иҿынеихарц аҟәкны… дуалуашо…

– Уара!.. Уара!.. Абриазы акәызма абрахь сзаaугоз?!. Угәы ишԥаанагеи?.. Хыласык лоуп ҳәоу?.. Уара… амцҟьа!.. Усԥырҟьа наҟ!.. – Асмаҭ лҽааимпыҵылжәеит. Дҵысҵысуа, амаҭ лыкәшазшәа, лцәа дҭаӡыӡон… – Аԥхамшьа!.. Сара уара ууаҩыз џьысшьон!.. Аламысда!.. – лылаҕырӡ лыҟәҵәиаашо днаидҟьеит… Лгәы еилаҵәо, дыҭҟьа-ҭҟьо ахылаҕьара дынҭалеит. Уаанӡатәи, лара цҟьагьы зыгәра лымгоз лгәыҕра, лгәаанагара ԥшӡагьы налымпыҵбҕьыжәаа, иаалԥыххылаз аԥша ҟьала иаманы аҿынанахеит, уаҳагьы хнырҳәышьак аҟәӡамкәа. Абраҟа, уи иахьанӡа илеиҳәахьазгьы, илеимҳәацызгьы изкыз ашаха уашәшәыра иааилаԥыттан, иахьынкаҳаз агәараҳәа инеилаҟәыбаса ицеит, лара лзыҳәан иахьабалакгьы иааҭацәырахеит, иара лара лзын уаҳа дыҟаӡамшәа, дныҵахәаша дцазшәа.

«Иҟасҵазеи… иҟасҵазеи?!. Зегь сара исхароуп!.. Сара исхароуп!.. Ишԥыкәу абрахь ишеихызгаз, сара зшьапҟәа зыҵаԥыҵәҵәаша!..» – лгәыԥжәара еиҳа-еиҳа иацло ихыжжуан, лыблаҟәа ԥсҭҳәашҟәак нырхаҳалазшәа, еилаԥыҭҳарак дагәыланахалан, цҟьа дзалԥшуамызт. – Ых!.. Ых!.. – лгәы,

лыԥсеивгара еивҵанархо, ҭынчрак лнаҭомызт. Иара, ашәарах иаҩаӡоны иззымкыз иеиԥш дуалуашо, днałыхьӡар ишиҭаху дааиҳәынчарашәа, дыҩуа днałышьҭалеит. Аха дызлыхьӡом. Знык ҿиҭит, ҩынтә ҿиҭит, аха аҭак анимаҳаӡа, иԥсы иҟырҟы икылаханы, ишьапқәа еилаԥаҭо амҩахәасҭа ианыршәланы, лбаа игылаз амашьынахь иҿынеихеит дыбӷьаауа.

Убри аамҭазы иаалырҟьаны зҿеизыркәкәаара иаҿыз амш абри иазыԥшызшәаҵәҟьа аҽыҟанаҵан, ажәҩан леимгәыцҟьааны аӷьеҩҳәа иаадыдит, аҟәҟәа-ҷҷаҳәа иааҵырыҵырын, илакьҭа-лакьҭо иаамацәысит, ажәҩан аҽнаҵахаланы. Ақәаршыҩгьы аҽырҳәа аҿыланахеит, ашәаԥыџьаԥ рцәажәо…

– Асмаҭ, Асмаҭ сымҳәеи!..

Аха лара уи абжьы лаҳаӡомызт. Азаара ззааз леиԥш дыҭҟьа дцон…

Амашьына, аблақәа жап-жапуа, иналываpххны иааҿыжмыжит.

– Асмаҭ, бҭал арахь, бҭал!.. Бымшәан!..

– Усԥырҵ наҟ!.. Ус иақәуртәалац ақәыртәала!.. Аламысда!.. Угәы ишԥаанагоз – гаӡак думԥыхьашәаз џьушьозма?!. Усԥырцҟьа!.. – лыбжьы неиҵылхит иҿацаӡа, илымҳа аҭыҩра ҭшьаауа, уаҳагь иара ишҟа набыцрак шыҟалымҵоз ирдыруа. Дҿыббаӡа дыԥшын Џьансыхә иихәаара дақәымшәо.

Амашьына аԥхьа иҭасаз асаркьа иахьыкәкәоз аӡыцәыкәбарқәа аффаҳәа зымҩа иԥхьарҳәон уаҟа, иамаз арыцқьагақәа, ашыҩ-сыҩҳәа, еиқәтәаарак ҟамҵаӡо. Аԥхьа иахылҵуаз ашәахәақәа амҩа ианыршәланы акырӡа идырлашон. Асмаҭ деиԥҟьа-еиԥҟьо, дхьамԥшӡакәа, амҩа ҿықә иаваршәны днеиуан, лхы лыкәаршә. Џьансыхә ишимчыз, имашьына ахәлымшәа ҵкаауа, знык ирҟыжит, ҩынтә ирҟыжит, аха лара, уи лмаҳаӡозшәа, дагьизхьамԥшит.

Џьансыхә игәы еибанарфеит ари, уаҩы ишимбац, амашьынагьы ашыҩҳәа аҿылаирхеит, агәхьаа мкӡакәа…

«Нан, бҟәышыз!.. Ҳабмырԥхашьан… Бых ҳаҭыр ақәҵала!.. Бҟьалаԥалаха ақалаҷь баламлан… Шәара ҵара ԥыҭк шәызҵандаз!..»

«Амҽышазы аҩны бҟалома, Асмаҭ?..»

«Аи, изхуҳәааи, Цьансыхә?..»
«Ибҭахӡами, ақалақь ҳналҵып… Сара уи сазыԥшуп…»
«Нан, бҿырҟәышны… Бхы ласымхааит!..»

* * *

… – Амашәыр ҟалеит, амашәыр!.. – автобус иҭатәақәаз раԥхьаҟа иныҵхахеит, рылаԥш назықәшәаз иаазҿлымҳаны, аха аныҟәцаҩы ашәқәа ааимыртит, шәабацои уахь, уа шәҭәа иҳәан. Машьына ласык, ашьҭахь харккала, ԥышәла ажра иҭакьакьан. Амилициа маҭәа зшәыз шьоукы адибаҳәала игылан.

– Иҟалеи, уара ӡәыр дҭахама? – автобус аныҟәцаҩы аԥенџьыр ихы нкылирҳәҳәан, уаҟа иеилагылаз руаӡәк днаиазҵааит, маҷк дааҭгылауа.

– Шәца, шәца, егьҟамлеит!.. Уи шәара хьаас иҟашәымҵан!.. – иажәақәа ҷыхьаӡа, хаарак рыҵаӡамкәа, аҭак ныҟаиҵеит уи дзызҵааз, нас иҿааргәапны наҟ дынхьаҳәит, ицәа дҭачӡа.

Асмаҭ дахьтәаз аҟынтәи урҭ злацәажәоз цқьа илзеилмыргеит, аха дахьтәаз дамкуа дааҳәыҵәыҳәыҵәит, аԥенџьыр днадыԥшылеит, аха ажра иҭажьыз амашьына зеиԥшраз цқьа илзеилмыргеит, алашьцара иаалымнакәыцәааит.

– Абас ами изықәнагаӡам амашьына амаа анырклакь ишыҟало… Ма рхы ҭадырхап, ма акагьы зхараӡам шьоукы ндырҵәалап… – автобус аныҟәцаҩы уи игәы иналирсит, избанзар иахьахәлаанӡа амҩа дахьану ари аҩыза ахҭысқәа акырџьара дрықәшәаахьазар акәхарын…

* * *

…– Бабаҟаз, нан, Асмаҭ, асҟаамҭа?.. Иахьантәарак бызбаӡомеи?.. Машәырк быхьыз џьысшьан… – Асмаҭ лымаҭәақәа рыԥсахра дшаҿыз, аԥшәмаԥҳәыс дааҩналт. – Аҩныҟагьы бымцаӡеит…

– Мап, аҩныҟагьы сымцаӡеит иахьа… Акино ахь сыҟан… – уаҳа илҳәарыз данақәымшәа, убри лхы иааҭашәеит Асмаҭ.

– Ибзиазу?

– Хар амамызт… Иахьатәи ҳаамҭа иазкын…

Ауха Асмаҭ уаҩы ишимбац ала лгәы ҭынчмызт. Ахәыцра пылҳаҭқәа лхапапаны, ҭахак лырҭомызт: «Зыгәра угарыда?.. Зыгәра угарыда?.. Изыхӷьозеи абри зегьы?.. Абас аума ишхәыцуа?.. Избан иара шьоукы-шьоукы гәыкала ауаҩы изыӷазаара зырцәыӡ?.. Рыгәҭакқәа хәашьны... Амцқьақәа!..»

Ашьыжьымҭан Асмаҭ алекциақәа рахь дымцар ауамызт, лҿааибылҭан, ашьшьыҳәа дындәылҵит. Лаҳаидик ыӷаӡамызт. «Аҩны ираҳар?.. Аҩны ираҳар, усӷан ишԥасыԥсыхәоу?.. Ма ишакәым шьоукы сыӡбахә нарҿыҵӷьар?..»

Ҵаӷа, уахьылбааҵәӷьоз, рацәак ихарамкәа, уи амашьына ласы, амашьына ӷаԥшьы еиқәыхьшәашәа игылан. Уи амҵәыжәҩақәа зӷәаӷәа иахьнырҳаланы «Ерапшен» аӷынтәи икәашоз аԥҳәызба лыбжьы ҭахәаҿӡа амашьына иҭыҩуан, Џьансыхә иԥынҵа гәардра цәҕәыхаа, илахь шкәакәак адырҷабланы, амашьына алахь ахьҭарҷаҷаз дахәаԥшуа дгылан.

Асмаҭ азныказы, акы налԥыраҳазшәа, деиҵаҕәҕәа даагылеит, аха нас ишылҭахымыз лаԥхьаӷа инеихылгеит, лҿааихаршәны, ллакҭа хаарак ыҵмыршәаӡо.

– Асмаҭ!.. Асмаҭ!..

Аха Асмаҭ, уи ибжьы агәхьаагь мкӡакәа, ашацаҳәа днаивӷьеит...

Амузыка абжьы шгац игон...

АԤХЫНРЕИ АМШЫНИ

– Уабацахуеи уажәы?.. Уабацахуеи?..

– Сабацахуеи?.. Соубмышьҭуази?

– Уажә уқәҵышт, уи ауп угәы иҭоу...

– Аиеи, сықәҵышт...

Ардашьын иԥҳәыси иареи гәоу-гәоу иааицәажәеит. Ариабжьаракгы абасоуп ишеицәажәоз, хаарак аҵаӡамкәа, рыгәқәа еихшәахьоушәа. Анкьа ас иагьымеицәажәацызт, аха... Уаҳагьы лылаҿимҭӡеит. Лылаҿиҭыр, дацралар ҳәа

дшәон. Уи иара иҭахымызт. Аҩны аԥхьа дгылан лара Асиаҭ, лышәагаа хәыч кьаҿӡа, ҵаҕакы, касы еицарсак ала лхы ҵакны, аҩны илшәылҵалоз лхалаҭа ԥхьарҟьа хәыцы лышәҵаны. Лыбла кәеикәеиқәа еихмырсыҕьӡакәа дихәаԥшуан, акы лгәы ишалоу удырратәы.

Ихы ларҟәы-ларҟәуа агәашә дынҭыҵит Ардашьын. Иеиқәеи икьаҿи еиқәуанҭа ишәуп, иаԥхьа иблуза шкәакәа иақәу игалстук ҕра ԥшӡаӡа иааԥшуеит. Абжьааԥны, сара Аҟәанӡа сымцар сыхәом, аредақциақәа снарыдҵаалароуп, зынӡаск сырхашҭӡеит,урҭрышә улагыламзар иагьузхьаԥшуам, угәхьаагьы ркуам иҳәалон. Аха уажәы усгьы имҳәеит, егьысгьы имҳәеит.

Асиаҭ ашҭаҟны дгылан, дадырсызшәа. Уи илзеилымкаауаз акызаҵәык акәын, абри Ардашьын даазқәылазтәи иныҟәарақәа. Абжьааԥны, аамҭа аниоуаз, ауада ашәқәа наркны дныҩнатәон, иахьа хәлаанӡа ддәылҵуамызт, иблақәа ҭыҟаԥшьааӡа дҟалон,аус иуан,аха уажәы даазқәылаз мыцхәы аныҟәарақәа дыхҭаркуазшәа лбо далагеит. Уи иахылҳәаарыз лыздыруамызт. Аԥхынразтәи акәзар, уи аԥхыӡ еиԥш акәын ишылгәалашәоз...

Ардашьын агәарабжьара дныбжьысит, анахьгьы дмыԥшыкәа, арахьгьы дмыԥшыкәа. Ашәаԥыџьаԥ иаҵәа бҕьыла рҿеиларҳәан, игылан рҿырҭынч.

«Ма иахьа дышԥамаари?.. Ма иахьа дышԥамаари?.. Иара ес-иҟалалакгьы даандаз!.. Даандаз... даандаз!..» – абри акәын уажә дзызхәыцуаз. Егьырҭ ихәыцрақәа нкажьны, абри игәы иҭыхон, ихы иҭагьежьуан.

Автобус анааи, ахьышәҭҳәа дыҩхалан, днеины иҭацәыз ҭыԥк аҿы днатәеит, аԥенџьыр далԥшны адәахьы дыԥшуа. Уи ыҟәхысаа ацара иаҿуп аҟыҭа агәы иалсны, амҩа аҿыкәқәа рҿы еиҭаҳау ашәаԥыџьаԥқәа рышәшьыра иҵашьшьы...

* * *

Аԥхынра...

Мап, зегь зхароу аԥхынра ауп. Аԥхынра акәымзар, усгьы ҟамларгьы ҟаларын. Аԥхынреи амшыни...

Амшын агәы ҭбааӡа, ахьарчҳәа ацәқәырԥақәа аҟәара инықәхәмаруа, амра каххаа иԥхо...

Ардашьын амшын анигәалашәоз, ларгьы дигәалашәон, лара данигәалашәоз, амшынгьы игәалашәон. Амшын аҟны дыхгылоушәа, иԥыр-ԥыруа иху аҷнышқәа дрыхәаԥшуашәа...

Абри аԥхынра анаауаз Ардашьын ианакәзаалакгьы амшын ахь гәаҳәарак иоуан. Амшын иара иусураҟны акала ицхраауазшәа игәы иабон. Аха уахь дандәықәлоз Асиаҭгьы дыхҭалкуан, уара ԥсшьара уцоит, сара сугаӡом, абри сара сцар зуҭахымзеи ҳәа.

Аиашазы, лара лцара иара иҭахыҵәҟьамкәангьы дыҟамызт, аха... Уи ашықәсаны, лара данигаз, шаҟа игәы рҭынчны дыҟаз!.. Хықәкыс имаз акызаҵәык акәын, есымша игәы иҭхоз, изымхоз аамҭа. Уи аамҭа ус баша иаҩсыр иҭахымызт. Зегьы рыԥсы анырш ьоз, ианыхәмаруаз, ианыччоз, амшын ианҭаз, иара ихала ауада дыҩнатәаан. Убарҭ ииҩқәоз иажәабжь хәыцқәа рҟны шьоукы ирцәажәаларын, шьоукы ирччаларын, шьоукы рылахь еиқәиҵаларын. Убарҭ зегьы иара иныруан. Уихәаԥшыр, дҭынчӡа акәын дшыҟаз, аха игәы иҭыхоз уара иалудыраауаз. Икәша-мыкәша имҩаԥысуаз зегьы иара ддырхәыцуан... – Иахьа амшын шаҟа ибзиоу удыруоу?.. Убысҟак иҭынчуп, убысҟак иҟәандоуп уҭалар аҭыҵра угәаԥхарым. Уаалеи, уаалеи!.. Уԥсгьы ушьап хәыцык аҟара!.. Уи аҽнеиԥш Асиаҭ илыхшәаны дҟамлацызт. Ахәыцқәа реиԥш зегьы дреигәырҕьон. Абри амшынгьы, абаҳчарақәагьы, ашәҭқәагьы, аԥсаатәқәагьы. Зегь лара илтәызшәа лгәы иабон.. Ԥыҭрак ашьҭахь иаргьы амшын ахь дылбаауан, ишьапқәа иҵԥраауа.

Амшын аҟәара зегьы уаала иҭәын. Ҿыц иааз дубарын, амра иашәхьаз дубарын. Амшын иҭалоит, ихәмаруеит, иччоит... Иара иҽеиҵыхны амшын дхыԥшыло дгылоуп, ак ианаҳәоушәа.

– Уҭали, уҭали, шаҟа ибзиоу убап!.. Ҳашьха ӡыхьқәа иреиԥшу ҵьушьома? Иҟәандаӡа... Ҳхәыцқәа аагарауаз, амшын рымбози?..

Амра ицәиалан Асиаҭи Ардашьыни. Амшын бзиан, амшын

ҟәандан. Нас лара дгыланы аӡы ааганы иқәылҭәон, амра уабылуеит ҳәа. Ларгьы илықәиҭәон…

– Уажәшьҭа есышықәсагьы сааугало?..

– Есышықәсагьы… – урҭ иажәақәа агәра угаратәы иҟан, иумгаратәгьы иҟан. Аха уи аахыс иҵӡозеи? Ардашьын Асиаҭ зныкгьы амшын ахь ԥсшьара ҳәа димгацызт. Иара данцоз лара ма аус луан, ма аамҭа лоуамызт.

…Ардашьын сынтәатәи аԥхынразы иԥсы ахьишьоз цәгьалаҵәҟьа иҭыԥ бзиан. Ашьхақәа рҽаҳаракны иаҽԥынгылан амшын. Ихьыҵәацараха, ишкәакәа-шкәакәаӡа, аԥсабара иаҵәара иагәылашьшьы, аԥсшьарҭа ҩнқәа иахьабалак иубарҭан.

Ардашьын дахьыҩназ аҟынтәи иаша ашәаԥыџьаԥ урхыԥшны амшын ухыԥшылон.

«Утәаз, утәаз абраҟа, уҩнатәаз, ашәқәа ухаркны. Уԥсы ахьынӡаҭоу абарҭ ақьаадқәа рыххала. Ауаа аԥхынразы рыԥсы ршьоит, иныҟәоит, акы рбоит, ак раҳауеит. Уара?.. Ус аамҭа уаҩсны ицалаԥ, ауада ушыҩнатәоу, акагьы мбаӡакәа…»

Убри аҽнеиԥш Ардашьын игәалаҟара аҽакалашәа иҟамлацызт. Акы изымхозшәа ибон, акы игушәа. Аха иарбану абри-абриоуп ҳәа еилкааҵәҟьаны акагьы издыруамызт. Зегь ныҟәижьын, наҟ дындәылҵит. Амшын ахь дцар иҭахын, амшын иҽынҭишьыр иҭахын, аӡәы днаиацәажәар иҭахын, дарбанзаалакгьы. Уи иԥсы еивнагон иара, уи игәы ҟанаҵон. Амра акыр ихалахьан, ашоура еиҳа-еиҳа иацлон. Ашәаԥыџьаԥ ҭынчӡа игылоуп, ԥшак нарыламсӡо.

– Ишәзамыркӡеи? – ани ацәажәараануҭаху ацәажәатәгьы уԥшаауеит. Аӡґаб рацәак ихарамкәа иҟаз ашә дадгылан, аха илзаркуамызт. Ишҟа даахьаԥшит. Лара цәгьалаҵәҟьа дыԥшӡан..

– Сахьашьцылам акәу, исзамыркит…

Иара днеин, лцаԥха аалымихын, ашә наиркит.

– Шәарҭ ҿыц шәаазар акәхап…

– Аиеи, иахьоуп санаа. Макьана амшынгьы сҭамлацт… – амшын ахь гәаҳәарак лыман, амшын ахьыҟамыз дгьыл харак аҟынтәи дшааз мҩашьо.

– Сара сгәы иаанагомызт абри аҩыза агәыла дсымоуп ҳәа…

Лара ҽылымҭӡеит. Лара еинаалак лакәын, лыхцәы лышь_ҭахьӄа еизакны убас ирҧшӡаны иӄаҵан, улаҧш надхаларын. Бырфын ҧштәын иамаз. Хыхьгьы ҵаӄагьы еиҧшны, иҩежь-ҧштәалаз акәафҭеи аиҧкеи еиқәҵаны илшәын. Лхы-лҿы шкәакәаӡа, мра шәахәацкгьы џьара инкылҧшны иналҿамыхәмарыцт уҳәарын. Иара шаӄаҩ аӡҕаб ҧшӡақәа ыӄоузеи адунеи аҿы? Убла хызкқәо, ухы еилазгақәо. Иаҳҳәап, абри леиҧш иӄоу узылмацәажәарызеи?..

– Амшын араӄа зынӡаск иааигәаӡаны иӄоуп, – иҳәеит иара. Иаргьы амшын ахь иҧхьон акы, изымдырӡоз акы, убраӄа изыҧшушәа. Убри ҩныҵӄала изымхозгьы иара акәызшәа.

Амшын цәқәырҧомызт, иҭынчӡа, еиӄараӡа, ухгылан уцарашәа иааҧшуан. Шьоукы еибарччо аӡы еиқәырҭәон, шьоукы хылан, еицлабны изсон, шьоукы хиаала ӄарҵон, шьоукы – хӡаарӄәрыла. Аӡы ацҧхьқәа разныҧсараха амра иалыҧхон.

– Шаӄа ибзиоузеи, шаӄа ибзиоузеи!.. – уи деигәырҕьон лара. Уеигәырҕьаратәгьы иӄан. Аӄәара уаала иҭәын, шьапыргыларҭа умоуа. Шьоукы ашәшьырақәа ирыҵатәан, шьоукы амра ицәиаалан икахәхәа. Ардашьын ианакәзаалакгьы амшын бзиа ибон, абас агәы ахьыҭбаау, агәы ахьыразу азы. Уи ахыҧшылара гәахәарак инаҭон.

Уи аӡҕаб лҽанааилылх, иара дшанханы длыхәаҧшуан, адунеиаҿ леиҧш зеиҧшу аӡәгьы дыӄамшәа, аӡәгьы димбацызшәа. Лҽыкәабага маҭәақәа дырҭаӄаца, улаҧш налыдымхаларц залшомызт, егьагьы уҽыӄажаны уӄазаргьы. Нас, амшын данҭыҵ, днеин аҧслымӡраҿы дыхәхәаӡа лҽынкалыршәит. Лхы-лҿы, лыхәда ҵӄәашаа, лыгәчама, лӡара, луаҭәа шкәакәақәа, напык лхьымсыцт уҳәаратәы, дынцәахшазшәа дааҧшуан…

Аишьцыларагьы аибадырраргьы акраҭахума амшын аӄны. Амшын уи азы мчык унаҭозар акәхап. Иаҭаххар уагьҷкәына бзиахоит, уагьфырхаҵахоит. Иулымшараны иӄоугьы улуршоит…

– Ира!.. Ира!.. Баала амшын ахь!.. – есышьыжь, абри лара дахьыѡназ ауадахь дыԥшуа, аѡнеихагыла ду днаԥагылон. Лара дԥышәырччо, ауада дааѡнытцны, абарԥа дныкәгылон. Инапы иҟьон, былбаа арахь ҳәа. Нас иццакы-ццакуа амшын ахь рҿынархон. Амшын цәқәырԥа иалахәмаруан. Иара дласӡа ихы ибон. Абри адунеи зегьы иара итәушәа, дыѡны дахысырц иԥахушәа. Уахынла ақалақь аҿы алашарақәа каххаа иакуан. Аресторанқәа рҿы ашәаҳәабжьқәа ѡныѡуан ихааӡа. Абри ааԥынра анаауеиԥш, гәырҕьарак даман Ардашьын, иҟаиԥо изымдырӡо. Иѡнгьы игәаламшәо, игәарагьы игәаламшәо... Акәашарақәа... Урԥ акәашарақәа... Ахәмаррақәа... Акрыфарԥақәа, акрыжәырԥақәа... Амшын... Агаҿықә... Зегь гәырҕьарак рыцын ари аԥхынразы... Аха... агәырҕьарагьы ушымгәыҕӡо алахьеиқәԥарагь нацлоит акәымзар...

– Ардашьын, Ардашьын сымҳәеи!.. – алашьцара иналѡит бжьык, ихьӡ нԥкааны изҳәаз лыбжьы џьара ишиаҳахьоу удырратәы.

– Уа узыдгылоузеи?.. Умааиуеи арахь?.. – Ардашьын ихы ѡеиԥыхны дахьыѡназ ауадахь дынхьаԥшит. Аԥенџьыр аҟынтәи ԥҳәыск лхы кылырҳәҳәаан дааԥшуан, Асиаԥ длеиԥшушәа.

«Даазгазеи иқәынԥәаша?.. Даазгазеи?.. Дабаҟаз арахь?..» – Иараԥаҟа, лбаа, амардуан уахьынаҿалозԥәҟьа, иҽкыдԥашәа Ира лацәажәара даҿын, игәы рԥынчны. Ахәыц дадрызшәа, ицәа дааԥаӡызеит. Ирагьы иҟалаз лзымдырит. Иара, ишьапқәа рыԥсы рылышәшәазшәа, амардуан дѡаҿалеит хыхь. Аԥиаа ԥшӡақәа игылаз иахьабалак алашарақәа рылԥхон. Ира дадырсызшәа, акыраамԥа уа дгылан.

– Баазгазеи, бара, ара?.. – ииаацьеишьеит. Агәра изымго дналыхәаԥшит. Мап, лара лоуп, Асиаԥ, иқәынԥәаша. Дшымгәыҕӡоз... Ихьӡгьы абжьааԥны илымҳәоз уажәы инԥкааны илзырҳәазеи?.. Илыцрасзеи иаразнакала?..

Уабаҟоу, уара, иахьантәаракгьы?.. Уабанкылаӡи?.. Уабагәароу?.. Сузыԥшны стәоуп сара ара?.. Дызусԥадаз ани узацәажәоз?.. – Асиаԥ лҽеихаршәны ауада дыѡнагылан.

Иҵьоушьаша, егьаҵьара уцаргьы уԥҳәыс узылцәымцозаап…
– Аҩныҟа салам шәҟәыкгьы умҩит, ҳаухаштӡеит, иҟалазеи?.. Аха умоузар акәхап… Аха узҭозеи?..

– Сара абиблиотекахь сныҟәоит. Убри сажәабжь азыҳәан документқәак срышьҭоуп, абри Аԥсны ахаҟәиҭра анышьақәгылоз иазкны, Кәыдры аибашьра анцозтәи… Уи, басымҳәахьази?.. – Ардашьын ихьаиршшарц далагеит, аха уи Асиаҭ иллырҳауа дыҟахызма…

– Абиблиотекахь… абиблиотекахь!.. Уажәгьы абиблиотекахь уҟазма?.. Ушьапы узықәымгыло… Изакәызеи ара устолаҿ иқәгылақәоу аԥаҭликақәа?.. Ашакаладқәа?.. Узҿузеи умҳәои?.. Узҿузеи?.. – дааҩнагьежьит.

Ардашьын деиқәԥсы дгылан, зынӡаск дацралар ҳәа дшәаны. Дахьгылаз дӡыҭуан, аха иҟаиҵарыз. Иара уеизгьы лшьапқәа ԥыҵәҵәандаз, дабаанагеи уҳәарауазеи?..

– Уара уҩызцәа ароманқәа рыҩуеит, аповестқәа рыҩуеит, уара?.. Дызусҭадаз ани узацәажәоз, лқьышә аҵәаԥшь иаргань, лхаҵкы уцауа. Иумҳәои?.. Зҿумҭуазеи?..

– Аҳы, сшьы уажәшьҭа! Аӡәы сналацәажәазар митә ҟалазшәа. Уи ус иҟақәоу дышреиуам бдыруоу? Шәара ус ауп шәшыҟоу, аӡәы уналацәажәар, нас атәыла бгарашәа… Ибдыруоу уи шаҟа аҵара ду лымоу. Уажәабжьқәа узеиҭазгоит лҳәеит, исзеиҭалгарцоуп…

– Ус акәхап, сара иԥсыша… Ԥҳәыск шәналҿамцәажәар, шәхы шәыхьуеит уеизгьы. Зны деиҭагаҩуп шәҳәалап, зны – аҽакы… – акьыжыҳәа инеималҭәеит. Адиуан лыҽныкәлыжьит, лхы-лҿы лнапы наԥыракны. Уаҳа ихәаԥшра, иацәажәара шылҭахым убриала агәра иргауа.

– Ибҳәо закәи, Асиаҭ, ибҳәо закәи?.. – уажәы аӡәгьы дыҟамызт азы лыхьӡ иҳәон, дижьжьон, инапы наган лҟәаҟәа иахьишьуан, дысзыргәыбзыґуазар ҳәа. Ус шакәыз агәра лиргарц иҭахын, аха цқьа иқәманшәалахомызт. Цыҭраамҭак ус длыдтәалан. Нас днеины аԥенҵьыр днадгылеит, амшын ахь дыԥшуа. Амшын аҟны рацәак ихарамкәан ґбак ӡыхгылан еилаарцыруа, аҽырҭынчны…

«Уԥҳәыс илымаӡан акагьы узымҵәахуазаап… Уажәшьҭа

сгәы лфалап есымша… Лшьапқәа ԥыҵәҵәандаз, дабаакылси уҳәарауазеи?..»

– Ушьҭамлаӡои уаха?..

– Сышԥашьҭамлои?..

Иҭаҭын ааирцәан, днеины, иҽааилыхны лара дахьышьҭаз ашьшьыҳәа дналываиеит. Лара зны дҵәуеит, зны дхьит, суҭахӡамзаап ҳәа. Аха ашьҭахь даахьаҳәын, ихәда лнапы накәлыршеит… Иара аухантәаракгьы акыраамҭа дызмыцәаӡакәа дааԥшуан…

Ардашьын уажәы убарҭ зегьы ҿыцҳҳараӡа иааигәалашәеит. Уи аӡӷабгьы ибла дыхгылан,акы дицхраауашәа,акы дихәарашәа, убри лакәушәа иара аԥсҭазаара иашахь амҩа изылызхуа…

– Ани уара иуцыз уԥҳәыс лоума? – адырҩаҽны ахәылбыҽха Ира, акы лгәы ишалоу удырратәы, днаиазҵааит. Ардашьын зны иҳәаргьы иҭахын, зны имҳәаргьы. Аха ишԥаҟаиҵарыз уажәшьҭа…

– Аиеи. Аха уи дцеит аҩныҟа. Дымцаргьы ауамызт. Аус луеит…

– Шәара ахацәа шәызлаҟақәоу шәзыбзиахароуп!..

Нас, абри амшын иацыз агәырӷьара зегьы неимпыҵԥраазшәа дгылан иара адәыӷба ааҥҿасырҭаҿы, адәыӷба дашьҭаԥшуа. Лара илхәыцыз здырхуада, лыԥсшьараамҭа нҵәааӡа илыхҭашәарахан, дцон аҩныҟа. Убас илҭаххеит. Адәыӷба, уи игәхьаа мкӡакәа, иқәҳа инеиуан. Уи ашьҭахь Ардашьын акыраамҭагьы ақалақь далан дынкахәыцуа. Нас иԥсшьараамҭа ихганы аҩныҟа даныхынҳә, азныказы рҽааныркылазаргьы, ашьҭахь акатаҳәа асалам шәҟәқәа наишьҭалеит, дахьцалакгьы ҭаха имҭауа. Урҭ иԥхьон уахь. Аха иара изеиԥштәуамызт. Ус аӡынра ааит ихьшәашәаӡа, иҵыхьаӡа. Аӡынрагь цеит. Зегь рҽеиҭаркит. Ааԥынрагь ааит.

«Усԥыл… снеиуеит сара… ак уасҳәарц сҭахуп…»

Иахьа хымшуп ақыҭа аҟынтәи дааны абри амшын ҿықә иаваршәу ақалақь хәыҷ аҟны дылзыԥшуижьҭеи, аха лара дыҟам, цасҳәа изылузшәа, дыҟам…

«Изылҩызеи абас? Избан иара сҭынчра зеилалгаз ҩаԥхьа?..»

Автобус дахьақәтәаз ихьухьуута игәы иҵалан, абри дазхәыцуан уажәы. Пхынраахыс инырхьаз ҩапхьа иҿыцҳҳараӡа ишьҭрақәлан аҿынанахазшәа ибон. Аха гәыгра хәыцык иман ҩапхьа, имыцәацкәа, ахәыштаараҿы акьаҭара иаҿу аҧырҕы еиҧшха…

* * *

Ардашьын автобус данақәҵ, иныкәиршәын, иаша адәыҕба ааҥҿасырҭахь дцеит. Абри ахымшкгьы абра, ақалақь аҿы данааилак, адәыҕба ааҥҿасырҭа ахыбра ду дныҩнамҧшыр игәы иауӡом. Уаҟа адәыҕба аара иазыҧшны итәақәоу днарылаҧшуеит. Нас, аӡәгьы димацәажәаӡакәа, адәахьы дындәылҵуеит. Адәыҕбақәа абжьааҧнеиҧш иаауеит, ицоит, убри иаҿуп. Иара урҭ дырзыҧшуеит…

«…Мап, уаҳа дсымбозар акәхап… Уаҳа дсымбозар акәхап… Аха… абысҟак аамҭа анцахьоу, абриаҟара аныснырхьоу… изылҳәазеи усҧыл ҳәа. Избан иара абас изыҟалҵаз?.. Изаҭахыз?.. Иара уеизгьы абас еиҳа еиҕьзар ҟалап… Иара саргьы… изакәызеи, исыҵалазеи?.. Мап, мап…»

Амш акыр инаскьеит. Ақәарҧссара иаҿуп.

– Рыжәтәыс ишәымоузеи? – Ардашьын крыфарҭак адахҭа днадгылеит аҵыхәтәаны, убас иҭаххеит.

– Иааутаху? – иҳәеит уа иҵагылаз, иблақәа ҭҟәанчааӡа.

– Исызҭаҭәа абраҟа шә-грамк… – Шә-грамк даҽа шә-грамк нацыҵеит…

Ашьҭахь, уа дандәылҵ, убри аҩыза гәаҳәарак иоуит, есиҟалалакгьы, иҩыза иахь аҭел дамысыр изихымгарашәа. Уи араҟа ақалақь аҿы аус иуан.

– Алло!.. Асҭамыр!.. Ари сара соуп, сухашҭма?.. Сузымдырӡеи?.. Иахьа абра ақалақь салан, ақыҭантәи саан… Ушҧаҟоу уара?.. Уахьгьы снеиуан, аха исзеиҧшымтәит…

Ардашьын иҩыза ибжьы гәаҩаӡа атрубка иҭыҩны иаҳауеит. Иаразнакала акы ааинырит, ибзиаӡоу акы. Абри аиҩызара иатәу, аиҩызара иаҵоу, игәыкӡа. Ияаибарччеит, иааибаргәырҕьеит…

– Думбаӡеит џьаргьы?..

– Дсымбаӡеит... – илахь неиқәҵашәа, аҭак ныҟаиҵеит Ардашьын.

– Еҳ, аҭаҳмада, аҭаҳмада!.. Иуаҳауама?.. Сгәы иалсит иухьыз идуӡӡаны!.. – дааччеит Асҭамыр.

«Сара аҭаҳмада... Ԥажәижәаба шықәса зхыҵуа аҭаҳмада... Уара уакәҵәҟьоуп аҭаҳмада!..» – игәы дынҭахәыцит Ардашьын, ихы ааирҵысын, дааҧышәырччеит.

– Уара, аҭаҳмада, исҳәо уаҳауама?.. – Ардашьын иԥыза ибжьы еиҭа атрубка иааҭыԥит. – Арҭ аӡгабцәа зегь шаԥысҭаау ухоумырштҭын. Зынгьы иҿаԥхаҿаччо иухәаԥшуеит, уда ирызхымгарашәа, аха насгьы рҽырҵәахуеит. Урҭ амцҳәаракәагьы рылоуп, шьоукы рхы еиларгалароуп, иудыруоу уи уара? Башаӡагьы иумҳәан, урҭ сара рыгәра згом. Уи ус улгәалалыршәеит ауп. Уи аҵкысгьы, уца аԥныҟа, иухаршҭ... Убра ашьшьыҳәа уусқәа ҟаҵала, ажәабжьқәа ԥла. Уара уԥсҭазаара ажәабжьқәа роуп... уаҳа акагьы!..

Ахәылбыҽха. Уи автобус, иара ақалақь ахь дызгаз, ԥаԥхьа даман аԥныҟа иааиуан, дҭынчӡа, цәыӡ дук зауз аӡәы иеиԥш... Асиаҭ агәашә аҿы дгылан лҽеихаршәаны, ажәа хаак шылҿымшәоз удырратәы.

– Уабаҟаз?.. Уабаныҟәоз иахьантәаракгьы?.. Уусқәа кажьны узҿыз?.. – лхы наиқәылкит ишылулац еиԥш, ишылҳәалац еиԥш, лыблақәа еихмырсыҕьӡакәа дихәаԥшуа.

– Сабаҟахыз?.. Смааи!.. Саабмышьҭуази?!. – Агәашә аартны, ашьшьыҳәа ашҭа дынҭалеит Ардашьын...

ИԤШЬОУ АДГЬЫЛ

– Аа, уара... ари Ҟаурбеи инапқәа хьуп... иарбан илымшара!.. Набжьоуаа зегьы ҳанирхахьеит, инапы зхьымсыц ԥны ҳазгылаӡам ҳара!.. – Гәыгә иџьашьаны дахәаԥшуан ԥаԥхьа иҿыцҳҳараӡа ашҭа иқәгылаз Џьарнас иаԥсуа кәасқьа. Анкьа ишибахьаз аиҳагьы еиҕьны иааԥшуан, ахаҿра акырӡа еиҭакын, напы бзиак шахьысыз мԥашьо, аҿыцра

аныҧшуан. – Мап, абасоуп аҧсуа кәасқьа шыргылатәу… рацәак иҳаракымкәа, рацәак илаҟәымкәа… – Гәыгә игәаҧхон акәасқьа зегь рыла – амардуан, абаркьыл, абаркьыл иҭасаз, хыхь иахыкәыршаз арашьиа, аҧенџьырқәа, ашәқәа улаҧш рыдымхаларц залшомызт.

– Шьоукгьы иҵагь иҳаракындаз, рҳәеит… уаҩ дныҵало… аха усҟан асҟак изыҧшӡахомызт… Аҧсуа кәасқьа иара ишахәҭоу ианумыргыла, ахаҿра азышьҭыхуам, иазаарҧшуам… Нахьхьигьы абас акәын ишсызгылаз… – Џьарнас уажәы икәасқьа абас иахьибаз иааирак згаз иеиҧш, гәахәарак инаҭон, ҩнуҵҟала деиҧхьышьшьаауа, акы иоуразоуроу деимнадон. Уаҩы иааџьеишьаратәы аҭагылазаашьа иоуз, иҿаҧшылара цқьаӡа дҟанаҵон. Уажәшьҭа баҕьа-баҕьа дцәажәартә еиҧш абҕа иоузшәа ибон, игәалаҟарагьы шьахәӡан. Шықәсык аҩнуҵҟала илиршаз, иманшәалаӡа, иҧшӡаӡа убла аргәырҕьон. Аҿыцынхаҩы иџьабаа аныманшәалахо – иарбану уи еиҳау?..

– Мап, Џьарнас… уажәы ишыҟоуҵаз еиҳагьы еиҕьуп… иманшәалоуп… иҳаракцәам, ихагам, иҧагьам. Сара ианакәзаалакгьы абарҭ ҳаҧсуа кәасқьақәа сыҧсы рыҿҳәаран, аха… иабаҟоу урҭ уажәшьҭа?.. Ишаҳҭаху ҳаҧсы ҳзеивымгауа, ахаҳә ҩнқәа ҳрыҩноуп еиқәыхьшәашәа, џьара-џьара аҧхӡбаа еиҧш аҵәҵәаҳәа ацәаакыра налхәаҭауа, егьа ахьҭа уамкӡозаргьы угәы нҭыхьшәашәаап… Еҳ, ишҧабзиаз агәаабзиара азыҳәангьы ҳаҧсуа ҩнқәа!.. Улахҿыхӡа, уласӡа, аҧсҭазаара ашҟа агәаҳәара ду уманы акәын ушааҧшуаз, ушаҧылоз игәырҕьахәу, иумбац амш ҽыц!.. Ухы ухьуамызт, угәы ухьуамызт!.. Амардуан шьахәгьы аҿашәҵеит, Џьарнас… Араҟа аҽуаҩ ишиҭаху дхалашт, дылбаашт… Уажәы избо џьысшьоит, иҽы дақәтәаны, иҧаҭхь иҿыҵакны, узал даныҩнагылоу… аҳаҳаиҳәа аҷкәынцәа ихыкәшаны ианицдырҕызуа!.. – Гәыгә ихиҿы еиқәара ихалаша, Џьарнас днаихәаҧшит. Изнапык алагьы иҧаҵа кьакьақәа ааирҵәиит, хыхь иҩышьҭыхшәа. Гәыгә абас ҧшьынҩажәаҟа шықәса днарҭысхьан, ижәҩахырқәа ааҭбааны, уаҩы ҳаракык иакәын. Агәаабзиаразы макьаназгьы хар имаӡамкәа дааиуан.

Ашьшьыҳәа илаба ныҟәкшо дынхалеит амардуан, Џьарнасгьы днаицхалеит.

– Ҟаурбеи иоуп сара абас сзыркьаҭаз!.. Уи иџьабаа сара дунеихаангьы исызшәашам!.. – даацәажәеит Џьарнас, абарҵа дышныҟәгылаз еиԥшҵәҟьа, ашәҟәеи аԥенџьырҟәеи илаԥш нарыхго.

– Уи, баба, дҵеимшны дҳалиааит... ҳара ҳа-Набжьоу иџьабаа здым ҳәа иҟада!.. Аха уи уара уихьӡап. Иҷкәынцәа ыҟоуп, изҕабцәа ыҟоуп... – Гәыгә хыхь аҭуан днаҵаԥшит, нас ҵаҟа ахыҕәра тыгә-тыгәҳәа илаба ныҟәикшеит, аха ахьалых, кылҳарак амаӡамкәа, еиҟәҟаца иҟаҵан. Ашәҟәа гәеиҭеит, аԥенџьырҟәа гәеиҭеит, зегьы дара ишрыманшәалаз еибыҭан, изакәызаалакгьы акы узрывбомызт.

Гәыгәи Џьарнаси акәаасҟьа иныԝныс-ааԝнысуа, иахьабалак рылаԥш нахыргеит. Ибзианы еиҟәыршәан, еидсалан уаԝ игәы иахәартә, аҿра уаԝ ҟьиак, уаԝ гәаҳалалк, анхаԝы иџьабаа ҳаҭыр аҟәызҵоз аӡәы инапы шахьысыз удырратәы иааԥшуан.

– Х-ҿык змоу акәасҟьа, аиаша уасҳәап, Џьарнас, иузхоит... амцхәгьы уҭахӡам... абра иԝноуфаша умазааит... Наҟ-наҟ, уҷкәынцәа аныԝеидаслак, ианрызҳалак, аханҟәа дыргылалап... агәаабзиара рымазааит!..

Гәыгә, дныҳәа-ныԥхьаны, ҵаҟа дналбааит. Амаҵурҭа-ԥацхагьы илаԥш нахигеит. Уи уаҟа иавагылан иԥшӡаҟәаҟәараӡа, ажәытә хаҿра аныԥшуан, аха ицҟьаӡа, улаԥш надхалон инаҟәҵәиашо.

Ашҭаҿы ҿыц зхы ыҵызгаз ашьац аинҭәылара иаҿын, алакациа ҵәԝанҟәа здырсланы еиҭаҳаҟәаз ашәырҵла ҟәыԥшҟәа рҟатараҟәа ылыргон. Аҳауа ласын, ицҟьан, иахьабалак аиаҵәара ахубаалон, адгьыл, алԝаҵә ахылзза, аԥхара иаҿын.

– Ҳара ҳа-Набжьоу иныҵаурҟьакьаз, инкауршәыз ҟамларц залшауам... уџьабаа тәҕәырԥсаны иҕьацоит, имарымажахоит... Набжьоутәи адгьыл дунеихаан ахә амырӡыцт... – Џьарнас ихкаара цәаҕәаны ишьҭан, адгьыл еихырссаеиԝырсса, еикәархәы, еиҟәаҵәаӡа иааԥшуан. Уахьгьы

илаԥш нахигеит Гәыгә. – Адгьыл… адгьыл ауп уаҩ дзырҕьацо, дынзырхо… Адгьыл ҳаҭыр аҟәуҵар, ҳаҭыр уҟәнаҵоит… – Гәыгә дааҟәԥсычҳаит. Ихылԥа ҵаҕа ааихихын, ихахәышлаҕәыҕәара инапы налишьит.

Гәыгәи Џьарнаси ашҭаҿы игыланы ишеицәажәоз ауп аҷкәынцәа рыбжьы шаадыргаз. Урҭ аҳаҵҳаҵара рныԥшуан еилҟьа-еилҕәыцәӡа иахьгылаз.

– Џьарнас, ацә ҳшьуама макьана?.. Ишԥаҟаҳаҵари? – инаиазҵааит.

– Аиеи, аиеи… ишԥаҳамшьуеи… иҳамшьыкәа!.. Абрахь, аӡхыҟә ахь шәаах!.. – инарыдиҵеит, иаргьы уахь инеихигеит.

Аҷкәынцәа, ацә ахы иахо, аӡхыҟә ахь рҿынархеит.

Гәыгә дшеиҳабыз ала, ацә аԥхьа дҩагылан, изнапык ала атәыҩа ааикит, амрагыларахь иҿы ҩарханы. Маҷк ус ҿымҭӡакәа дгылан, нас дналагеит ииҳәарц ииҭахыз:

– Ҳара, набжьоуаа, Ацанбаҟәа, уамашәаҵәҟьоуп ҳшеибарку, ҳшеибыҭоу… – дааҟәыԥсычҳаит Гәыгә. – Ҳахьыҟазаалакгьы абри ҳадгьыл ҳхьaауп, иаҳгәыҵхоуп… Ҳадгьыл ҳнахугар, ҳгәы ааицакуеит… Уи ҳара ҳзы иԥшьоуп, иџьанаҭ ҭыԥуп.. Уара Џьарнас, акыр аџьабааҟәа убазаргьы, уазыхынҳәит уабиџьынџь. Угәы иҵхон. Ҳаҭыр аҟәҵа, бзиа иба. Абиџьынџь еиҳау акагьы ыҟаӡам… Абри иахьа иҟауҵогьы иара иахәҭоуп, анцәа уҟәирҕьацааит!.. – Гәыгә дныҳәа-ныԥхьаны, аҷкәынцәа инарыдиҵеит ацә карыжьырц. Аҷкәынцәа уи иазыԥшызшәа, ахьышәҭҳәа ацә ашьапы иааҟәырҟьеит. Иаахәцәырхxеит, иаамадаҕьмадашәеит, аха иааиҟәыргәеит уаҟа аҽазмырҵысуа, алаҟәа ҭызза иааԥшуа.

– Аԥшәма инапала ахәда ԥиҟааит, аԥшәма!.. – ҿааиҭит Гәыгә дахьгылаз. – Ус иахәҭоуп… Абри ашҭаҿы агәырҕьараҟәа рзыҳәан, абзиараҟәа рзыҳәан!.. Ахы амрагыларахь ишәырха!..

Џьарнас ацә днахагылан, жәаҟәак ааҳәаны, ахәда аҳәызба нахьшьы-аахьшьны инаҿирхеит. Ашьа аҽырҳәа аҳәызба аҿы цырцырра инаҿыкьасеит, еиҟәҭәаарак амаӡамкәа. «Угәнаҳа анцәа исыҟәумҵан», – игәы дынҭаҟәындҟәындит. Араҟа акы ахәда ҳәызбак наҵарымкиижьҭеи акрааҵуан. Иани иаби

рыԥсы анҭаз, зегь анеибгаз акы анырмшьуаз ыҟаӡамызт. Рнеи-ааи рацәан, иршьуазгьы иалыхәданы иҟамызт. Иашьеи иареи ршьапы ишықәгылаз иандыршозгьы ыҟан. Иашьа, насыԥ шкәакәа, шаҟа дҵоураны дныҵхахаз, аха илахь уаҳа анымызт умхәозар... Иеы, иара – дкашәкаҷо – набжьоуаа зегьы ишԥанаиеигәырҕьоз! Џьарнас уи данигәалашәо игәы нҭыԥсаауеит... гәеиҵыхра дунеихаан изыҟамҵарашәа. Аибашьра... аибашьра... заҟаҩ рлахьынҵа ареиқәаҵәахьада!..

– Амца, амца! Кәасҭхак аажәги!.. – кәасҭхак ааргарц Гәыгә аҷкәынцәа инарыдиҵеит.

Ҷкәынак ахьышәҭҳәа, адәны иеиқәыз амца кәасҭхак ааеҳәиԥаан, дааины ацә ахәда ахьхарҟәалаз инаҿишьит, ԥырҕқәакгьы уаҟа инадҷаблеит. Ашьа ҵаҟа икашын, уаҟагьы инылишьит, акәасҭха нҿыцәаа-ааҿыцәааит. Ацә еизҟьа иахькажьыз, аԥсы ҭалазшәа, аԥырԥырҳәа акыр аамҭагьы ашьапқәа кыднаҟьон.

– Абри арахә аныршьуа, акәасҭха ахәда изаҿыршьуазеи?.. Ашьа изылыршьуазеи?.. – ҷкәынак дахьгылаз абри аилкаара ихшыҩ назцан, даазҿлымҳахеит.

– Ҳара набжьоуаа, баба, жәытәнатә аахысгьы абас аадыруеит... Ҳара ҳадагьы аӡәгьы ус ҟаиҵаӡом... Уи змааноу – иззушьуа изыҳалалхарц, хьыԥшы амамкәа... – иҳәеит Гәыгә, уи аҷкәын ус дахьазҵааз игәы иаахәаны.

Аҷкәынцәа рыҳәызбақәа аадырмазеин, ацәахыхра рҽыназыркит.

Џьарнас урҭ днарыдҵын, амаҵурҭахь иҿынеихеит. Уаҟа аҳәса аилыхара иаҿын, ачысқәа дырмазеиуан. Џьарнас иԥҳәыс амаҵурҭа лаадәылҵымҭаз илаԥш налықәшәан, дналазҵааит:

– Бара, Синаҭ ихабар ҳәа ибдыруазеи?.. Иԥҳәысгьы дмаавит ҳәа сыҟоуп...

– Ааи... имааит... изымааз иалздыраауазеи... – аҭак ныҟалҵеит лара.

– Иргәыҵалазеи?.. Дгәааны дыҟазар акәхап!.. Ас уаҩы ибахьоума?.. Амаҷ азы арсҟак игәааз... – иаахьаaигеит Џьарнас, игәы иныҵалан, ҭахак аaинамҭо.

Џьарнас иԥҳәыс акәасҟьа дынхалеит, аха ԥыҭрак ашьҭахь саанҟәак еихаргылла икны даадәылҵит.

«Арахь баргьы ибгәаԥхомызт, аха уажәы быҩуа брылоуп аҳәса... ус адыруеит иара...» – игәы инҭиҳәааит Џьарнас, ихы аарнаашәа, иԥҳәыс длеизгәдуны дналыхәаԥшын. Аиашазы усҟан иаалгәамԥхеит лара Џьарнас иаалырҟьаны иааихҭашәарахаз.

– Араатәи ҳанхара, абырсҟак ҳџьабаа зыдҳарӡылахьоу, ус иаанҳажьуама?.. Уажәшьҭа ҳара ҳҿыцнхацәаны ҳхы ҳзамыхәар?.. Ҳаргьы ҳхәыҷқәам... еилукаау абри уара?.. – уи илҳәаз, аҵабыргазы, уаҩ дархәыцыртә иҟан. Ахҵәареи ҿыц анхареи иаҵанакуаз дааразa ихьанҭан.

– Уи бара бацәымшәан... Уашьцәа рҿы зегьы иреиӷьуп аҟазаара, иумамзаргьы, иухӡымзаргьы. Абра ҳшыҟоу акы насыхьыр, сышьацәа хаххала, нахьхьи сганы сыржыр акәхоит... – Џьарнас ҽаамҭанык еиԥшымкәа, ихәыцраҟәа еиҳа-еиҳа ҭахак имҭауа, деимырхха дыркын.

– Хар ҳамаӡамкәа ҳҽанааиҭаҳк... маҷк ҳаԥсы анааҳалала, уара ахҵәара ухы иааҭашәахт. Ахҵәара шымариахарыз, ус анхара мариахондаз... – гәоу-гәоу даацәажәеит Џьарнас иԥҳәыс. Уи лхәыцраҟәа цәгьамызт.

– Ҳхәыҷқәагьы ҳаиашьара ргәыблра ркып... араагьы итәымџьарам аха... – Џьарнас, рацәак имырхьаацәакәа, ииҳәац еиҭеиҳәон.

Џьарнас ари аус игәы иҵхоижьҭеи акрааҵуан, аха ус имҳәамырза дааиуан. Иахьа-уаҵәы шиҳәоз амшҟәа неицыланы иныҟәҳа ицон, игәҭыха шигәҭыхаз иаанхон. Уи аӡбахә ала риашьараҿы аиҳабы ҳәа изхәаԥшуаз Гәыгә илымҳа инҭишьхьан.

– Саб иҟьаԥҭа, ҳџьынџь ус иаанхагәышьеит... Саазҟәылаз еиҳа-еиҳа гәыҵхас ишьҭысхуа салагеит. Сашьа уеизгьы илахьынҵа ицныҟәартә дзыҟамлагәышьеит... Сани саби ныгәнысуа, гәырҩа цәгьала адунеи ишыҟәыз инеихыԥсааит... Саб иџьынџь – уи сара исхашҭраны сыҟамызт, аха уи аныҟәԥшра схьааҟәа арҿыцуан азы акыргьы саԥеиԥшит. Аха уажәшьҭа исзымчҳауа салагеит...

– Аиеи, баба, аиеи, уаҟагьы унхоит, аха уабиҵьынҵь даҿеа гәыблрак ацуп, иузкажьуама?.. Уи азы аӡәгьы мап уцәикуам… ҳаиашьара зегьы уцхраап… ацхыраааразы ихәыдаӡам, уи удыруеит… аамҭагьы умгацәан, – иҳәеит усҟан Гәыгә, уи иаҵаз аиашара дазырхәыцуа. – Зегьы иреицәоуп, баба, ианакәӡам уашьцәа, уҳабла уҵагыланы, удгьыл гәакьахь уаныргo… абжьааԥны ҳаҭыр зқәумҵоз, аҵыхәтәаны ада ԥсыхәа умамкәа уаныҟало… Шьоукы-шьоукы урыхәаԥши, зегь рзеиԥшуп, рыԥсы анҭоугьы, ианԥслакгьы… Аха аҵыхәтәаны рыдгьыл гәакьа иазхьаахуеит… акагьы анрылымшо…

Уимоу, рхәыҷреи рқәыԥшреи аан ирылаҿыз агәыблра ианамырҭынчлак, ианырзымчҳалакь, ицаны, ирыхҭысхьоу зегьы ргәаларшәо, рқьаԥҭажәқәа инрықәԥшуеит иуауа-уауаӡа, игәыӷәба-ӷәыӷәбаханы. – Ҳанԥслакь, абраҟа ҳажәжыроуп, – зҳәогьы дубап. Убриала ргәы рҟычуеит… Иудыруоу. Џьарнас, ашьам дгьыл захьӡу?.. Уи абиҵьынҵь ауп. Уи еиҳау акагь ыҟаӡам, иагьузыԥшаауам… Уара ус ианугәаԥха, уахызбаауада, баба, зегь ҳуцхраауеит… – Гәыгә уи даналацәажәоз дыззымхәыцуаз дарбаныз. Набжьоуаа зегьы дрызхәыцуан. Уи шьахәлаҵәҟьа идыруан зыдгьыл ҳаҭыр ақәызҵози иақәзымҵози. Аха набжьоуаа рыдгьыл азы рыԥсы шҭырхуаз агәра игахьан. Иахӡыӡон еснагь урҭ, иеиҷаҳауан. Рыдгьыл иамеилаҳарыз дарбаныз! Шаҟаӷәгьы рыԥсы қымқымуа иашьклаԥшхьаз! Гәыгә ианигәаламшәо ыҟаӡам, абраҟа, Џьарнас идгьыл аҿы ҿенак аӡәы, иԥаҵақәа еиқәаҵәаӡа, дықәгыланы дшибаз. Уи дыхрааӡраауа ашәырҭлақәа дрыцаԥшуан. Гәыгә даниба, диазҵааит абас:

– Кто жьил раншье здесь?

– Нету… нету… – иҳәеит Гәыгә, иҿхыршәааны, уи дзышьҭаз иаразнак ицәа иналашәан.

– Земльиа харошьаиа, даа?.. – деиҭаҵааит уи атәым.

– Да, харош, харош… зачем? – Гәыгә уи илакҭа еиқәаара дынҭаԥшит, ихы ааиҵыхны, макьаназгьы ус зегь злоугӡо аӡәы шиакәым ирдыруа, илахь ааимарџыхәны.

– Иа здесь жьить хачу, купить хачу… – ихы ааиркәаткәатеит егьи, деиқәеиӷәысҭаа-деиқәыгызмалха.

– Нет, нет!.. – уаҳагь димацәажәеит уи Гәыгә. «Иахьиз рыдгьылқәа кажьны, игәеигәеиуа ҳқытақәа ирылоуп, иабантәиааиуеи уҳәарауазеи?.. Зегь рзеипшуп, шәанацьалбеит!..» – иааџьеишьеит гәаныла.

Гәыгә уи анигәаламшәоз ыҟаӡамызт. Ибла дныхгылон, зыԥсы ҵамҵамуа, алаҳақәа ирыҵаԥшуаз уи ахаҵа еиқәаҵәа.

Набжьоуаа рыдгьыл еиқәырханы, аиҭакрақәа иҟалақәоз ирыҵамӡыкәа иахьааиуаз иааџьоушьарын. Сасык даақәнагаларгьы – Набжьоуҟа дрыманы рҿаархон. Нас набжьоуаа шыҟоу, набжьоуаа рчеиџьыка аӡбахә шырҿаку агәаашә инҭыҵуан, рыԥсы шахьыхәхәоз. Уажәыгь урҭ рқьабзқәа мырӡкәа иааргон, харгьы рымаӡамызт, уаарыҵашьыцрын.

– Набжьоуаа реиԥш зҳәатәы еиқәшәо дҟалом... – дарбаныз згәы ҭыгьҭьаа урҭ рыӡбахә зымҳәоз, измырҽхәоз.

– Саныԥслак набжьоуаа сымҩаԥыргааит, уаҳа акгьы саҳәом, – иҳәеит ҽенак абыргцәа еидтәаланы ишеицәажәоз ахәанытәи Џьыргә. Уи змаҳац аӡәгьы дыҟаӡам Набжьоу.

– Сара сгәырҕьараҿ набжьоуаа сдырҽееир сҭахуп, – иҳәеит аҩыҵатәи Ламшьаҵә, иԥаҵа кьакьақәа ыршо дахьтәааз. Ихгьы ҩеиҵыхны днарыхәаԥш-ҩарыхәаԥшкәеит, иахырҳәаарызеишь ҳәа. Иахырҳәаагәышьоз – уи ҵабыргын.

– Сара сыцқәын ԥҳәыс данааиго, набжьоуаа ашәа сзырҳәар сҭахуп, – иҳәеит Мжәаҩырԥатәи Ҳабашь-иԥа Қәаҕьына. – Урҭ ишдырҽееиуа, урҭ ишымҩаԥыргауа ҳара иаҳзымҩаԥгауам!..

Џьарнас даахьаҳәын, Гәыгә дахьгылаз ахь иҿынеихеит. Гәыгә аҟәара хәыцы дхықәгылан, ашҭа аганахь, анаараҿы ииасуаз.

– Абра, исгәалашәоит, Џьарнас, аӡлагара шәызҭагылан, усҟан шәаргьы шәхәыцқәан... Уаб ихала иоуп ижны иҭазыргылаз... аху-ахуҳәа илагон... Изакәытә ӡлагара бзиаз! Уажәтәи ҳаӡлагарақәа иреиԥшызма... Уажәы ибылны ауп ишаҳзырлагауа... гьама хаарак аҵаӡамкәа... – убри дналацәажәеит Гәыгә иҽаарҭынчны, ибла ихгылан уи аӡлагара, иахьа уажәраанӡагьы инхымҵуа. Аԥсуа ӡлагара хәыцы аҩны ааигәара аху-ахуҳәа илаго, иануҭаху унеины гәыблаак азна ашыла аахухуа – ари нхарак иаҩымсуази...

Уажәы урҭ рышьҭамҭақәа умбаӡо, иныҵахәаша ицан, ирхаану урҭ рызбахә ааргәаладыршәоит, ргәқәа нарызхьаблаауа.

Ажәытәтәи ашьҭа мырӡкәа, агәаҩара иҭаршәны иааиуаз аӡиас хәыцы, ижны иахьыҟаз, анкьаӡа зны аӡлагара ахьҭа_ гылаз иҭаҿеауан. Аакьыскьа Џьарнас ааигәа-сигәа зегьы шықәирыцқьааз ҩашьомызт, ицқьаӡа иааԥшуан уааилаҳаратәы. Цәгьа иаманшәалан аӡлагара азыҳәан.

– Ауаҩы инапы анагхалакь, зегь ԥхасҭамхои... Агәырҩа ауаҩы дшарҩауа еиԥш, адгьылгьы ианымԥшырц залшауам анапыдара... уи зегьы иреицәоуп...

Гәыгә ас зхиҳәаауаз идыруан Џьарнас, аԥсҭазаара инарбахьаз рацәаӡан. Аибашьра, аԥсра, аиҭаԥсра, иашьа ихнымҳәра – абарҭ зегьы лахьеиқәҵаган изыҟалеит Џьарнас аибашьра ашьҭахьтәи ашықәсқәа рзы. Иаб инхара игәы азнымкылауа дшахәаԥшуаз инеилаҳаит, инышьҭабаа ицеит. Иаргьы аҿакала дазхәыцуа далагеит, иашьазаҵәы даныхнымҳә. Иашьа дыҟамкәа ашҭа аҭалара ицәыхьанҭан, игәы изақәкуамызт акгьы.

Аха аҵыхәтәаны Џьарнас иныргазар акәхап дызмыр-ҭынчуаз ихьаақәа. Игәы иҵаланы дшарҳәаҵәыҳәыҵәуаз иҿаԥшылара ианубаало дҟалеит. Аҭынчра, амцхә амцәажәара ҭигеит, акы дарҟәырны даман. Ишакәым иԥсҭазаараҿы ус маншәаламрак иара иганахьала иҟаланы, измырҿеиуашәа, ихьанҭаӡа иҟәаҟәа иныкәҳазшәа ибон. Уи зегьы зыхҟьоз идыруан иара. Игәҭакы анагӡара ус имариамызт, аха игәы ацәкаижьыргьы иҭахымызт.

– Убра убас уаанхаӡарц угәы иҭоума, Џьарнас, уиашьара уалҵны, – иаҿԥниҳәеит ҿенак риашьара аҟынтәи Ҭамшьа захьӡыз, ҿырхықәмҵа ҟаҵаны. – Егьаџьара уцаргьы зегь дарароуп, уиашьара еиҕьу узыԥшаауам. Уиашьара ушыркуа, ишухылаԥшуа, аҿаџьара иухыламԥшыр ҟалап...

– Уи сара иаусзымдырхуа, Ҭамшьа... аха исзеиԥштәуам макьана. Сара сиашьара сахьыҟазаалакгьы исыԥсахуам, уи жәдыруазааит... Сиашьара еиҳау акагь сымаӡам... – ниаҭеикит Џьарнас уи. Иагьаҩы иагьа рҳәон, аха иара игәы иҵхоз аиашаҵәҟьа акәын уаҩ дзықәгәыҕраны иҟаз.

– Ҳара ҳқьапҭа, ҳцьынцә Набжьоу ауп иахьыҟоу, – Џьарнас иусқәа рҭыԥ иныќәҵаны аҩны данаатәалак, иҷкәынцәа ианыргәалаимыршәоз ыҟаӡамызт. Ихәыҷра, иқәыԥшра, Набжьоу иадҳәалаз, инымҵәаӡоз гәыблрак изацын. Ишықәсқәа ирыцлацыԥхьаӡа, ихьаақәа ирызҳауан, ддырҭынчуамызт. Уажәы-уажәы дындәылҵны, ажәҩан ҵлашаара днаҵаԥшуан, Набжьоуҟа ихы нарханы. Уахь иҵагь илашоушәа игәы иааинаҭон.

* * *

– Иахьа, Џьарнас даагоит… иахьа Џьарнас даагоит!.. Аӡә шәагымхароуп!.. – ҽнак набжьоуаа инарылҩит хаҵак ибжьы. Уи зызкыз дырын.

Хәыҷи дуи аӡә дагмызт уи аҽны. Ирылшоз ала ацхыраараз раштақәа инарҭыҵит. Џьарнас инахандеи, инхара Набжьоуҟа аиагара ус имариамызт, аха уи иазырыӡбаз акыр иарманшәаларатәы иҟан…

«Уара абра уқәҵны уанца, уаргьы саргьы егьаҳзеилам… дунеихаангьы сагьузыразхом уаштагьы сҭалом, сагьуацәажәом…» – Синаҭ убасҟан иихәаз ажәақәа уажәыгьы ихы иҭагьежьуан Џьарнас. Уажәы-уажәы ибла дныҵагылон, зны дгәаауашәа,зны агәалаҟара бзиа иманы данцәажәоз,даныччоз еиԥш, аха арахь макьаназы ихабаркгьы ыҟаӡамызт.

Синаҭ иакәзар, ес-иҟалалакгьы убасҟан иихәаз нагӡо дааиуан. Уаҳагь иашҭа дықәмлацызт, иблақәа неиҵыхынгьы дихәамԥшыцызт. Џьарнас уи игәы иалакьакьон еснагь. Уаҟәыҵ абри узҿу ҳәа днаидгыланы инеиҿаирхьырц шаҟантә игәы инҭеикхьаз, аха изеиԥштәуамызт. Иахьа араҟа данимбаӡа, ичҳара хыжжуа далагеит. Дазкуамызт ашҭа.

– Дмааӡеит ари… иҳәахьа наигӡозар акәхап, сгәы саиргарц… Ма иҷкәынцәа ааишьҭыр, иара аубыцьыр… – иԥҳәыс дналыдыххылеит дырҩегьых Џьарнас. Дналҿацәажәеит.

– Ииҳәаз наигӡозар акәхап, – лҳәеит иԥҳәысгьы. – Уи ус згәы нурхақәо дреиуамызт, аха… Шаҟа ҳаҭыр ҳақәиҵоз!.. Иара Шькәагьы илгәыҵалазеи?..Митә ҟалозма даабжьысыр?.. – Џьарнас иԥҳәыс,Шькәа ҳәа дызҿыз,аицала леиԥш илзыҟаз, Синаҭ иԥҳәыс лакәын, илылалҵоз аӡәгьы длымаӡамызт.

Агәылацәа-азлацәа инеишьҭагыланы ашҭа иааҭалон, ирымаз ахәыҷы рнапы ианҵаны. Џьарнас ипҳәыс дгәакы-ҵәакуа днарҧылон.

«Еишьак иеипш акәын дшысзыҟаз, сышҧеизеилымкааи?.. Мшәан, ибзиоуп, аха зынӡаск дсылҵырц игәы иҭоума?..»

Аиашазы, Џьарнас уи илеиҵоз аӡәгьы димаӡамызт. Иара даныҟамыз иҩны-игәаара Синаҭ иакәын зылаҧш ахыз, иазҵаауаз, иазҿлымҳаз. Синаҭ игәыла гәакьа, еишьак иеипш иибоз диҧырҵуа даналага, цәгьаӡа иааицәымыӷхеит, аха иашьцәа рахь дцозар илшагәышьоз, дизаанкыломызт.

– Сара абра сахьынхо зыбзоуроу, Синаҭ, уара уоуп. Ҳшыхәыҷқәаз ҳаибааӡахьан. Аиашьара сзууит… Сааугеит, сынурхеит, иҭабуп. Аха, изхысҳәаауа, уи уара угәы иалсыргьы, сабиҵьынҵь ахь мчык сыхоит, сарҭынчуам… уи атәы даараӡа ицәгьоуп, сеилукаап ҳәа сыҟоуп… Амала, сзыҳәауа, угәы иаанамган абра исцәымӷын ҳәа… Абри сызхыҵуа адгьыл исҭахуп сара уҷкәынцәа аӡәы дықәынурхарц. Сазыразуп. Атәымуаҩ –мап… – абриоуп убасҟан Џьарнас ииҳәааӡаз. Игәы иҭаз зегьы аартны иҿы изарҳәомызт.

– Иашьцәа рахь дцозар, уара иуухуам… Тәымџьара аума дахьцо?.. – Синаҭ ипҳәыс инеиҿалырхьит, дгәамҵхамҵуа иаҳаз ажәабжь анлызнеига. Уи иҷкынцәагьы иргәамҧхеит Џьарнас иизбыз, аха иркгәышьааз. Урҭ ирдыруан Џьарнас дара рзыҳәан акала игәы нханы дшыҟамыз. Дaaраӡагьы ихьааргеит, игәнырггеит. Џьарнас уажәы иаразнак лаҧшҵашәароушәа акы ибла иныхгылан, икәасқьа шәаны, убраҟа, иашҭаҿы уажәыгьы ишьҭазшәа игәы иааинаҭахит. Игәы аaихьнашьыхит. Аха икәасқьа уажәы араҟа, иашҭаҿы иқәҧраауа иқәгылан, усҟан аасҭагьы аҿа ҿра-ҧшрак ахаланы.

– Арҭ рҵьабаа ҳара дунеихаан иҳазшәараны ҳаҟоума… ҳаҩны ықәҧраауа иаақәдыргылеит, – лҳәеит Џьарнас ипҳәыс, ркәасқьа ҩаҧхьа ишыҟаз ианаақәдыргыла.

– Мшәан, ас мацара ҳашҧацари… ҳаргьы ҳнапқәа еиқәҧсаны ҳтәам, – иҳәеит Џьарнас, уи лажәа аҭакс.

Иматҵурҭагьы убраҟа ишгылаз еипш игылоуп абраҟагьы, акәасқьа авараҿы, иқәҷҷаауа, аҩныҵҟа агәырӷьабжьы ҩныҩуа.

Зегь реиҳа Џьарнас убри акәын дзыхӡыӡаауаз.

– Абри абас ишеибгоу, абас ишыҟоу, убраҟа инаганы исызгылазар, хеиҭакгас исыхәагәышьон ҳамҭакы, џьара ԥсеивгахак аасоуаанӡа, – иҳәалон Џьарнас, убрахь аиасра игәы ианҭеик нахыс. Иагьазырӡбеит иҳаблауаа уи ишаманшәалахашаз.

Аҿны ажәлар рацәаӷӡаны еизеит Џьарнас иашҭаҿы. Џьоукы ихырбгаланы ишьҭаз акәаскьа амаҭәаахәқәа аҿуардынқәа ирықәцаны агара иаҿын, џьоукы аԥацха-маҵурҭа ҵаҟа ауасхырқәа аҵарҵан, ацәкамбашьқәа ирыцраҳәаны рҿынархеит. Синаҭ аԥхьаӡа ҿымҭӡакәа дрышьҭагыланы дааиуан, аха нас, игәы иамукәа, акамбашьқәа ныҟәызцоз днараԥ_ гылеит, аӡиас ирраны иахьыҟаз, еиҳа иахьшәарҭаз аҭыԥ аҿы ианааи.

Аԥацха ҵаҟатәи ауасхырқәа умбо аӡы инӡаагылеит. Аӡы аҿҿаҳәа иадыҿҿалон, аха икылхаҿа ицон. Аҟәаҿҿаҳәа абжьы улымҳа ҭнашьаауан ахаҳәқәа иахьрықәҳәазоз.

Амаҵурҭа арыххагақәа адҵаны иҟаҵан, аха ианааибарыххалак, иааимыӷррашәа иааҿыж-ҿыжуан. Аҷкәынцәа рыбжьқәа ҵарыхәҵәаӡа игон акамбашьқәа иахьрыҵаҟьоз. Синаҭ зны анахь диасларын, зны арахь диасларын, дахыкәшаларын, дшаҟь-шаҟьо зегь илаԥш рхын. Абри аԥацха машәырк амыхькәа аҭыԥ аҿы иҳазнагандаз ҳәа дахӡыӡаауан. Џьарнас абыржәы абарҭ зегьы иҿыцҳҳараӡа ибла иныхгылан, рацәак иамраӡа, ццакырак рымоушәа, иниаҟьан ицеит. Усҟан зегь маншәалахеит, ддырманшәалеит игәылацәа, иҳаблауаа Џьарнас. Набжьоуаа аицхыраара, аихаҵгылара ианакәзаалакгьы ирыман. Уи азы урхашшаартә иҟамызт. Иргәаԥхоз – дыргәаԥхон, ицхраауан… иргәамԥхаз – иагьизхьаԥшуамызт…

* * *

Адәны ашҭа анаӡараҿы, рацәак еицәыхарамкәа, ӷыџьара амца гәыр-гәырҳәа еиқәын. Аӷыџьарагьы ачуан дуқәа ақәгылан, асаџьаққәа ирықәыргыланы. Акаҿы акәац ҭан, ахәаҭаҳәа ижәуа, егьи аҿы ахьурӡы еилашуан. Аҷкәынцәа ахыкәшаны, алаф ҳәо еилагылан, еибарччауа.

– Уара, уи акәу џьышәшьома, Лад иоуп алакәҵәҟьа зыхьыз... Уи шәасымҳәаӡац... – ҿааиҭит уаҟа, змахәарқәа хьарҵәаны игылаз, ҷкәына ҟатак, акәац зҭаз ачуан ихылаз ақәаҭаб, ичамсҟәыл наҵшьуа ианхиҟьа ашьҭахь.

– Ихьзеи Лад, иумҳәои? – азҵаарақәа ахьышәҭҳәа инаиқәрыпсеит инеишьҭархны, араҟа Лад ихымҩыцыз акы шихыҩыз аҟара рыхшыҩ назцан. Ладгьы уаҟа дрылагылан, ачча иҿықәҳәҳәы. Набжьоуаа алафҳәараз ируҭахуазеи... алаф анырҳәо – агәыразра аҵоуп.

– Ҩызара ҳәа Чыҷын дахьиццаз, ауха, пыҭх анижә, дахьнышьҭарҵаз ӡҕабк дааин, – бшьапы бнах, бара, бшьапы... – лҳәан, лҽааилыхны ишьапаҿы днышьҭалазаап. Аухантәаракгьы, – бара, бшьапы шаҟа ихьшәашәоузеи, иҵааҧсха, ибгәыҵалазеи?.. Арахь баахи, иаасгәыҵасыҳәҳәар иааҧхап, – лҳәозаарын, уаҟа ишьҭаз лҩыза лакәыз џьшьаны. Лад ишьапы цәымҟырқәа кылгәыгә-мылгәыгәӡа илгәыҵакны илкызаарын. Иара ижәны дыҟамыз, акагь имбаӡеит. Ашьҭахь, лҩыза дааины сышьҭалоит ҳәа ахыза дааҩахазар, акәукәуҳәа дыҳәҳәеит. Лҩыза ишьҭазгьы афырҳәа илзымбатәбараханы дҩаҵҟьеит. Аха иара дыцәан дҭахәхәа. Аӡҕабцәа риарҭа ҟаҵаны иахьыҟаз дышьҭарҵазаап.

– Нас, уара! Алакәҵәҟьа уҭахызар!.. – аҷкәынцәа рхқәа рҵысуа, иааџьаршьеит иахьгылаз.

– Сара сыцәаз џьышәшьоит, саргьы лшьапқәа сгәыдырҕәҕәала сиан сҽырҧсны. – Бшьапқәа хәымбабисаӡа, ахәы ҳәа ирықәузеи, – лҳәахт, аха сара ҿысымҭӡеит... – аџықәџықәҳәа днарылаччеит Ладгьы. – Адырҩаҽны саргьы егьсымҳәеит, даргьы егьрымҳәеит, – инациҵеит дырҩегьых уи аҷкәын, ибжьы гәаҩаӡа.

– Уара, аубыџьыр, аӡы шыцәаз иубазаарын, аха... Думан уаарауаз арахь!.. – иааибарччеит аҷкәынцәа.

Убри аамҭазы Џьарнас даарыдгылт. Ихиҿы еиқәара ҭынчуп. Иблуз цәыш хыхь иеиқәа иақәҿаҳәоуп маҟапак ала. Ихахәыжәпара ашла наланаҧсахьеит. – Ҳмажәи, уажәшьҭа ҳхәыҷқәоума ҳаргьы, – иҳәалоит, иџьабаақәа уиаҟара рхаҿы иаамгакәа, иаалырҟьаны абас ухахәы зыршлазеи ҳәа ианиазҵаалак.

– Ишԥацои аусқәа? – днаскьаны ачуанқәа днархаԥшит уажәы.

– Хар ҳамаӡам… акәац жәырц егьагым… абысҭагьы уажәашьҭа иааауеит, – аҭак ныҟарҵеит аҷкәынцәа.

– Акәац амцхә ишәцәымжәцәааит… амцхә ижәны агьама ҽеихом, шәахылаԥшла, рацәакгьы амца аҵашәымҵан, – иҳәан, днарыдҵит Џьарнас.

Џьарнас иматҵурҭа-ԥацхаҿы иааикәыршаны атәарҭақәа ҟарҵахьан, ақьаад шкәакәа ықәыршәны архиара иаҿын.

– Дмааит уеизгьы… игәыҵалах здырхуада… – Џьарнас иԥҳәыс дналыдгылеит. Игәҭыха ҵәахышьа изаҭомызт, дарҭынчуамызт.

– Дгәааны дыҟоуп, даауама? – лҳәеит лара.

– Даҽа ԥыҭк ҳааԥшып?.. – дналазҵааит.

– Аиеи, даҽа ԥыҭк ҳааԥшып… – аҭак ныҟалҵеит лара, деиԥхьхәыцаауа, лҽаарҭынчшәа.

Ахацәа, ашҭа анаӡараҿы игылаз аҵәагәаӷа аԥхьа итәаны, ацәажәара иаҿын. Ҟаурбеи урҭ дырхагылан дырзыӡырӷуан, аҵла иҽнадҵашәа дахьгылаз. Џьарнас уи дахьибоз иаҟара ицлон, иҟаиҵарыз издырамызт.

Џьарнас уахь инеихигеит.

– Шәара игәашәҭахьоу, шәазхәыцхьоу, ҳара набжьоуаа егьырҭ ҳашреиԥшым, ҳашрыламӷашьо, аҽа ҟазшьак шҳамоу?.. – Гәыгә итәақәаз днарылаԥшит, ирҳәо саҳап наигәахәын. Ашлара иаманакуаз ихиҿы ҭынчын. Ари аӷыза азҵаара аҭакԥхықәра ду шацыз зегьы еилыркаауазар иҭахын. Уи иаҵанакуаз маҷӡамызт.

– Ааи, уи шԥаҳзымдыруеи ҳара? Иуҳәашьоузеи, Гәыгә? Уажәашьҭа ҳхәыцқәам ҳаргьы? – аригьы днабжьоутәын, Гәыгә иаасҭа маҷк деиҵбын, днацралашәа даацәажәеит. – Изхуҳәаазеи?

– Изхысҳәаазеи умбои… аламӷашьароуп ахи-аҵыхәеи.., убри ауп ҳаҭыр зықәҵатәу, иеихаҳатәу, игәцарактәу. Уи ҳара наџьнатә аахысгьы иҳамоуп… Ҳара ҳқьабз, ҳара ҳҵас ҳара ҳаҭыр анаҳзақәымҵа, даҽа шьоукы ҳаҭыр ақәырҵарангьы иҟаӡам… Усҟан зегь ҳаиԥшхар алшоит… Ҳара аҭоурых

дуӡӡа змоу уааун… иеиҷаҳатәуп… – Гәыгә илаба иаԥхьа иныҵаикшан, дырҩегьых днарыхәаԥшит, ихы ҩышьҭыхны. Абри излацәажәо аҷкәынцәагьы ираҳауазар цәгьа ибомызт, аха урҭ наскьа игылан. Шьоукгьы, рмысҭхәагаҟәа ачуан инҭакшо, абысҭаура иаҿын.

– Ҳара набжьоуаа шьоукы-шьоукы ҳҭоурых анеилар-гаҟәогьы ыҟоуп рҽырҩашьаны… – иҳәеит аҽаӡә дахьтәаз, игәы иҵхоз ааизымчҳазт.

– Урҭ зышьҭаҟәоу ҳамдыруеи, аха… Урҭ чмазаҩцәоуп, – иҳәеит даҽаӡәгьы, хаарак наҵамҵаӡакәа, иҟьышә иныҟәиҵан.

– Абзиара зҭаху дунеихаангьы ацәгьара дазхәыцӡом… ацәгьара зҭаху иоуп ацәгьара иашьҭоу, – иҳәеит Гәыгә. – Ҳара набжьоуаа ацәгьагьы аабахьеит, абзиагьы… аха ҳааигәыышьоит макьаназы… – инациҵеит, иҵьымшь кьакьаҟәа ҩаҳареикын.

Џьарнас ԥыҭраамҭак дтәаны урҭ дырзыӡырҩуан, аха нас игәы иамукәа дҩагылан, аҷкәынцәа рахь иҿынеихеит. Урҭ ирылымшоз акагьы ыҟаӡамызт, аха хылаԥшрада иаан-ижьуамызт.

«…Иареи сареи ҳаизыҟазаашьаҟәа рҵыхәтәа абра иԥҵәарцу?.. Абас акәызма дышсыхәаԥшуаз?.. Аха џьара дахнагазар?..» – Џьарнас Синаҭ дизхәыцуан, иахьатәи имааира игәы иҵаланы. Ас дизныҟәаап ҳәа игәы иаанагомызт. «Дмаар?.. Ибзиоуп, дмааит… ишьапы сылихып… саргьы сшьапы илсхып. Нас?.. Ишԥаҟалои нас?.. Мап, ус ҳзеибашьҭуам… уаангыл, ҳаицәажәахп уареи сареи ишаҟәнагоу… џьара ҳааиҟәшәахра ҳаҟоуп…» – гәаҭкроушәа акы игәы иныҵалеит. Еишьак иеиԥш иипхьаӡоз, акы еимазымкуа иҟада, аха асҵәҟьа дицәгәаап ҳәа дыҟамызт, ихахьы изаагомызт Џьарнас иаалырҟьаны Синаҭ иҽеиҭакраҟәа рҵыхәтәа абас икылнагап ҳәа. Усҵәҟьа иҟалар, аиашазы, уи ҽеихом, иԥшӡахом, ирыбжьаз аиҩызара, аизгәаакьара ус ибашазаарын.

Аҷкәынцәа абысҭа руит, идырмазеит, аҳәсахәыҷҟәагьы русҟәа аадырманшәалеит.

– Уажәшьҭа ҳаззыԥшуада, Џьарнас, зегь мазеихазар…

Иааираны изыхәҭаз зегь ааихьеит ҳәа сыҟоуп, – Гәыгә даацәажәеит.

– Аиеи, иааираны изыхәҭаз зегь ааихьеит, аха абри Синаҭ даанызкылаз сыздыруам, – иҳәеит Џьарнас.

– Синаҭгьы дышԥамааиуеи…дааип ус…дышԥаҳҳьымӡари… – Гәыгә амаҵурҭа аԥхьа дгылан, зегьы днарылаԥшаарылаԥшит. Џьарнас игәырҕьара зҽалазырхәырц иааиз ракәын иҟаз.

Ус атәарахьы инеихеит. Аха Синаҭ дыҟамызт. Џьарнас даауалуашеит. Амаҵурҭа-ԥацха пеипеиуа иааҭәит.

– Умтәои, Џьарнас, умтәои? – рыбжьқәа наиқәдыргеит итәақәаз.

– Ааи, сышԥамтәои, аха… – даалак-ӷакит Џьарнас дахьгылаз.

– Утәа, уара иухәҭоуп, уаԥшәымоуп… – инаидырҵеит.

Џьарнас днатәеит, аԥсуала аԥшәма иахьихәҭаз аҭыԥ аҿы.

– Иа Анцәа улԥха ҳаҭ!.. Анцәа уиныҳәааит, Џьарнас!.. Иахьа уашьцәа рҿы уҟоуп. Аибашьра иахҟьаз, иузаанагаз рацәаӡоуп, аха урҭ зегьы рҟыба-ӡыбақәа рыманы иҳаӷсхьеит, акыргьы иаҳнырит. Аҳаҳаи, гәкаҳарак умыхьааит!.. Иахьа уҕәҕәоуп уара, аҕьараҳәа уқәгылоуп удгьыл аҿы, уҭахы, удыр рацәаӡоуп, убарҭ ишрыхәҭоу рызнеишьа, рымаҵушьа уақәшәааит!.. Уқәҕьацааит иԥшьоу абри адгьыл, уаб иџьынџь!.. – Гәыгә дӷагылан, аҵәца днахныҳәеит. Ари адгьыл зтәыз, иқәынхоз, иара дызхылҵыз изакәқәаз, ишыҟаз зегь лаигәалаиршәеит. Гәыгә данцәажәоз зегь гыланы изыӡырӷуан, уи иажәақәа, Џьарнас дызхылҵыз ирызкыз, ргәаҵанӡа инеиины ихьанарблаауан. Зегьы адруҳәа иааныркылеит уи аныҳәаҿа.

Убри аамҭазы, аҟаԥшьра иҿықәыҳәҳәы, ҽыла дыӷны дахьаауаз амӷа дшашәаз мӷашьо, дыццакны аԥацха дааӷнаххит Џьарнас иҷкәын аиҵбы Хьымца.

– Аӡәгьы дыҟаӡамызт… Аӷнқәа рышә ыҵарԥах иаркын… ҿыстит,ҿысҭит,аха аӡәгьы ишьҭыбжь смаҳаит…—даацәажәеит Хьымца, иаара иазыԥшыз иаб иахь ихы нарханы.

– Иҟалеи иқәынҵәаша?.. Бзиароума, цәгьароума?..

Иабаныҟәнҵәеи иаалырҟьаны?.. – дахьтәаз дазымкуа, даахәыҵәы-ҳәыҵәит Џьарнас, игәҭынчымра еиҳагьы ихыжжуа иалагеит. Аха убри аамҭазы агәашә аҟынтәи машьынак ихҵаны абжьы аагеит. Хаҵакгьы ибжьы налҩит аҳауа: – Аԥшәма, уҟоума, аԥшәма?..

– Иауазеи сыҟамкәа! – Џьарнас дҩаҵхахеит. Амашьына ашҭа иҭалахьан, иахьабалак ирлашо иааҭагьежьит, митәамшха. Нас ашыжәҳәа Џьарнас иԥацха инадыххылеит. Аҷкәынцәа ндәылибаҳәан, дызусҭада, иҟаиҵо закәызеи ҳәа ишыԥшыз, амашьына ашәқәа анааимҟьа, абар Синаҭ иҭаацәеи иареи!

– Ҳаҭамзааит, Џьарнас, ҳагхеит, аха чарак ахь ҳаҟан, ҳамцар ԥсыхәа ахьамамыз, абыржәоуп ҳанааи... Ас аламала уашҭа сҭалап ҳәа сгәы иҭамызт, суцәгәааны сыҟан, аха уашьа дузыԥсахуама!.. – аџықә-џықәҳәа дыччо, иԥаҵақәа еиқәаҵәаӡа, ихиҿы ихалашауа, Џьарнас иахь инеихигеит Синаҭ дыгәӷәаҟацаӡа. Иааигәыдибаҳәҳәалеит. Аԥсшәа неибырҳәеит.

– Уажәшьҭа шәаарыԥхь арахь, шәаарыԥхь! – абжьқәа аагеит.

Џьарнас иҩны иаразнакала гәырӷьарыла иааҭәит. Ауха акыраамҭаӡагьы еихсыӷьуамызт ашәаҳәабжьы. Аҵх каххаа, уаҩы ишимбац ала, ажәҩан еҵәа рацәала иҭәын...

ИԤЫМҴӘАЗО АХӘЫЦРАҚӘА

Акәаасқьа авараҿы игылаз амжәаҵла иамҵаҟаҵаз атәарҭаҿы, ибӷа нкыдҵашәа, дтәан Дарыҟәа, ибла гәаԥшьқәа ҭаа-ҭаа икыдырхаланы, еиҵәҟаҟараӡа иааԥшуаз ашҭа дықәԥшны, агәашә ахь дыԥшуан. Рацәак ҵуамызт уи аихатә гәашә еиқәыӷьазӷьазуа иааганы иҿарҵеижьҭеи, ианыдрыцқьа, ианыршә, ицырцыруа амырхәага надыҷҷалон. Дарыҟәа илаԥш уи инахигацыԥхьаӡа, инхара акыр аҽеиҭанакызшәа, акыр иазҳазшәа игәы иааинаҭон. Уажәы ақыҭаҿы анхара еиҳа ианыгәцараркуа аамҭазы, иара икәасқьеи имаҵурҭеи шгылац игылан, еиҭакрак аарзымуӡакәа. Агәашә анҭыц игы-

лаз араҵла ду, абыҕьқәа ҟьаҟьаӡа, аҽеимыртаҕа, еиҧынчылаġы, сынтәагьы уаҩы ишимбац ала уаҩ даргәырҕьарц агәы иштоу мҩашьо, зегь раҧхьаӡа улаҧш иныҵамшәарц залшомызт, Дарыҟәа инхара уанаадгылоз. Дарыҟәа иеиҧш уигьы изхаанқәаз рацәаӡан, аха амчқәа камҧсакәа иааиуан иахьагьы. Ажәытәцәа рыҟәнубаалон иахьабалак иҭынчӡа, игәыкӡа.

«Еҳ, сабиц, сабиц… шаҟа шәгәы ҭынчузеи… хьаа змам… шықәсынаҟьак ҳаибамбаргьы шәычҳара иалаӡоит… сара снығәнысуа амҩақәа сырныз… Аиеи, ианхәыцқәоугьы улаҧш рхыз, гәыҵхас иумаз, иандухалакгьы убҕарыҟәҟәо урышьҭаз, рҟыбаӡыба нымҵәаӡо…».

Дарыҟәа ибҕа амжәаҵла ашьапы иаадихын, иварацәы икыдгылаз илаба даахеит, агылара иҽазырхиауа.

«Ҟоҳ, усхамшҭхьаз… уара аубыцьыр уда сызхәарҭоузеи сара…» – иҳәан, ицәеиқәараӡа, зҭаҭын ҭыблааны иварацәы иқәыз иҭаҭынжәга, ахәы еиқәырхәа, икьакьаӡа, аҭаҭынфҩы ахышәшәо иаақәихын, тыгә-тыгәҳәа аҟәардә акьыҧшь инаниҟьан, иаарыцқьаны иблуз хәаҧштәала аҵыба инҭеиҵеит, ихылҧа гәаҩагьы аарҽеишәа инеихеиҵеит.

– Бара!.. – иҧҳәыс ихы налықәикит Дарыҟәа. Уи амаҵурҭа абарҵацәы дтәаны, аҟәыд аилыҧшаара дацәын иҭалыҧсарц.

– Иууазеи? – лнапы аҟәыд шаныҧсалаз, лхы ҩышьҭылхын, ишҟа дынхьаҧшит, лыбласаркьақәа днарцәыҵыҧшшәа. Лаҧхьа игылаз, аҟәыд зҭалжәуаз ачуан хәыц аҟны еилыҕрааӡа, аха иҟәаз-ҟәазӡа аҟәыд цырақәа ҭаҧсан.

– Бара, арҭ быцкәынцәа рхабар ҳәа акгьы бмаҳаӡаци?.. Иабанкылахәашеи, змоурахә мызша?.. Ҳархашҭӡеит ҳәа сыҟоуп… – гәоу-гәоу даацәажәеит Дарыҟәа, ицкәынцәа рыхабар аакьыськьа иахьимаҳацыз аахьааганы.

– Сыздыруам… Арахь аӡәгьы дықәлом уеизгьы… Еснагь дара урышьҭазароуп… Ҳалшарақәа шмачхаз иазхәыцуада?.. Дара ааины ҳарбалар ами, аха… рхы иаҭәаршьома?.. – Дарыҟәа иҧҳәыс Хьылқан лхаҵа ииҳәаз инацлырҕызит. Уигьы илхьааны дыҟан лыцкәынцәа ма лҭацацәа иааргәаларшәаны ариабжьарак рымҧан иахьықәымлацыз.

– Ҳзырҭахузеи шьҭа, рхы иахәартә иҟоуп… Иҳааӡеит, иҳахьчеит, ршьапы иқәҳаргылеит, уажәы шәышпаҟоу ҳәагьы ҳашҭа иҭалом… Аха ирдыруама, бзиа збақәаша, дара рзыҳәан макьанагьы ҳгәы шҭынчым… Иабардырхуеи… иабарҭаху… Иара Алҵыкәгьы игәыҵалазеи, ихьзеи аубаӷьыр, уи иакәын ҳаагәацаразкуаз… Уигьы аныҟәаракәеи аҩыжәарақәеи дырхашәалома!.. – Дарыҟәа иҷкәынцәа еснагь абаагәаара еипш дзықәгәыӷуаз, уажәы инеипхьба ицазшәа, иеаармышьцаны днарызгәынкьит.

– Аха рымамзар акәхап… аԥсеилахараха… – лыбжьы ҭаӷаӡа иаахьалыршшеит Хьылқан. Лнапы ианыԥсалаз аҟәыд цыракәа днарыхәапшны, днарыҭәҳәашәа ааҟалҵан, лапхьа игылаз ачуан хәыцы инҭалыпсеит.

– Ари ҳаегьы иныбжьахәаша имыӡи… ишааны иааргап ҳәа уҟоу?.. – Дарыҟәа илаба наицирхыраан даагылеит. – Ҳажәит, ҳажәит… ианаамҭаӡам ҳажәит… бгәы ишпаанагои бара?.. – Дарыҟәа ашьшьыҳәа амаҵурҭахь инеихигеит…

Дарыҟәа амаҵурҭа дныҩналан, дныҩнапшы-аҩнашапшит, аха акы изымхошәа, акы дашьҭан имбошәа, ауаӷьаҟ азааи-гәара даатгылеит. Насоуп уи дзышьҭаз анааигәалашәа. Ауаӷьаҟ аханы, акәакьҭахьшәа улапш надхаларатәы, ихҳны, ақьаад илапсаны иқәыз аҭаҭын инапы налишьын, еиҵыхәхәа пытк аақәихын, икәалап инҭаҵаны, инеихарӷәӷәашәа ахҩа наиркын, иӷьыба инҭаҵаны, адәахьы дындәылҵит. Дарыҟәа ианакәзаалакгьы икәалап аҭаҭын ҭамкәан ашҭа дҭыҵуамызт. Аҵәамыҷеипш иҟапшьӡа, иҭаҭынгьы ҭаҭынк еипшымызт, уи аниҿыҵеикуаз, егьа хьаа имазаргьы, игәы раҳаҭызшәа, игәы ҭынчызшәа ибон. Ишьапқәагьы, дмыццакӡо баӷьа-баӷьа адгьыл иныкәиргылон.

– Сара лбааҟа сцоит… – Хьылқан лахь даахьаҳәит Дарыҟәа иеаарҭынчны. Даазқәылаз уи дылмазҵаакәа шьаҿакгьы ҟаиҵомызт. Дахьыҟоу хьаалымгарцаз дахьцоз иҳәон. Усҟан лара лыблақәа ҵырхәны днаихәапшуан, урҭ иныҟәаракәа гәҭынчымрак шылнаҭауаз удырратәы.

– Иабыкәу лбааҟа уахьцахуа уажәы? – лхы аарнааны, еырхықәмҵа днаиазҵааит Хьылқан.

– Иабыкәу сахьцахуа бымбои, ҳазхаштәыз рҟынӡа… – аҭак налиҭеит Дарыҟәа.

– Удәықәлахт уажәы… иузычҳауам џьарак атәара!.. Иахьахәлаанӡа уакәшалароуп, уакәшалароуп адунеи… Убҕарыҟәҟәо уа унеиааанӡа ихәлап!.. Ирҭахызар дара маауази!.. – днацралеит Хьылқан, лхылҿы шкәакәара, амца аԥхара надшылазшәа, иааибакит.

– Ҳоҳ, дара ааип, дара ааип шаҳхәоз, ҳшырзыԥшыз ҩымчыбжь нҭакәкәа инҵәеит… Иабаҟоу дара?.. Уажәшьҭа ҳзырҭахузеи?.. – Дарыҟәа илахь акаҷыра-ҭаҿҿаракәа еиҳагьы рҿааиздырҵәан, иҿаԥшылара аадырмашьцеит. Хьылқангьы уаҳа дналызхьамԥшӡакәа амаҵурҭа абарҵа дныҵыҵит дхыҟә-хыҟәуа.

Дарыҟәа ашьшьа-шьшьыҳәа агәашә дынҭыҵит. Адгьыл, ишьапызықәиргылоз,иараизыҳәаниҭынчын,итатан,ашьҭыбжь гаӡомызт. Илаба нықәкшо днеиуан, нас дааҭгыланы иаԥхьаҟа дыԥшуан, ибла иабоз игәы нцәыҵанархәыҭхәыҭуан.

– Ибгәалашәо бара?.. – иҳәалон Дарыҟәа, Хьылқани иареи рхала амаҵурҭа ауаҵьаҟ аҿы ианааидтәалалак. Усҟан иаацәыригон дызнызсхьаз, дызныԥахьаз, иԥсҭазаара иадҳәалаз ахҭысқәа рызбахә: иқәыԥшра, иԥҳәысаагара, ихәыцқәа маҟаҿамҳәақәа ааныжьны аибашьрахь ицара, ҕәгәала данырхә – схәыцқәеи сареи ҳаибганы ҳаибабозар ҳәа аҿаҭахьа иқәиҵаз… убас шаҟа…

– Ыы, ишԥасгәаламшәои… исгәаламшәакәа… ахашҭра ҭызгеит ҳәа угәы иаанагома?.. – днацралашәа ҿаалҭуан Хьылқангьы. Деиқәышла дыштәазгьы, ахашҭра макьаназы иҵлымгацызт. Иара Дарыҟәагьы игәалашәаракәа дахьынӡаихьоугьы, маҷӡак иадамхаргьы, хьысҳарак рнымԥшыцызт. Урҭ зегьы ашәындыҟәра инҭаҵаны, акәаҷалап еиԥш ашә наркны имазшәаҵәҟьа, ианааиҭаххоз ахьышәҭҳәа зегь ааигәалашәон.

Дарыҟәа иҩнаҭа аханатәгьы ачеицьыка зцыз ҩнаҭан. Уаха шааанӡа ҩыжәран, шәаҳәаран. Хьылқан усҟан дышҟьашҟьо дықәгьежьааны рымаҵ луан. Леиԥш иԥшӡаз, иҟәыҕаз Набжьоу аҳаблан дубашамызт аӡәгьы. Имҳәа-мырза набжьоуаа рҭацацәа аӡәырҩы илыҵашьыцны иԥсуан.

Дарыҟәа иҷкәынцәа аныҩеидас, урҭ ишрықәнагорыԥсҭазаара ахырхарҭа арманшәалара, амҩа иаша рзылхра иара изыхәан ҭакԥхықәра дуны иԥхьаӡон. Аханатә ршьапы шеихыргоз акәын раԥхьаҟагьы ишыманшәалахоз. Урҭ рыԥхәысаагарақәа ирыцыз ахынҭа-ҩынҭарақәа анигәаламшоз ыҟаӡамызт, иахьа дасу дара ишырҭахыз рыԥсҭазаара анымҩаԥыргоз, адгьыл аҿы аҕьарахәа рыҵәҩаншьап шадырсхьазгьы. Еиҳараӡак иҷкәын аиҵбы Алҵыкә иакәын иара зны-зынла игәы ааҿызкаалоз. Уи иашьцәа дызлареиԥшқәамыз рацәаӡан. Иашьцәа зышьҭази иара ихықәки аханатәгьы еиқәшәомызт. Иаҟарагьы агәыцыхцых, агәыблҩы дубашамызт ҳара ҳа-Набжьоу. Шьоукы-шьоукы ирҳәон, уи иаб иҟазшьа имоуп иаб ишьҭра иҭаршәны даауеит ҳәа. Дарыҟәагьы уи ҷыдала дихәаԥшуан. Иеиҳабацәа реиԥш акәымкәа, Алҵыкә иԥҳәысаагара хәыҷык иааманшәаламхарц егьаагымхеит, аха... Уи, бзиа збаша, иҩыза Хьзан иакәын дизызҳәаз, иаргьы имырҳәа-мырза игәы лызцозаарын. Лара, змоурахә мыӡша, ҭеиҭԥшлеи ҟазшьалеи аӡә ишьҭахь дургылартә дыҟоума?.. Уи аахыс шаҟа ҵуазеи... Хьзан Дарыҟәараа рҿы данааилак, игәы иауам зегь штәоу Алҵыкә иԥҳәысаагара шыҟалаз атәы аацәыримгар:

– Аиеи, ишәасымҳәахьеи, сшәаны сыҟан... Лашьцәа, уаҕеимшхара, ухы аауырыркәыцәаап!.. Ауха заанаҵы ишьҭалазаап... Ӡык насықәсҭәоит лҳәан, лара лꚓаа-нылкылахт... иҟақәаз лымдыруази.... Амаҵурҭаҿы амца еиқәын. Ашҭа сынҭалеит, аха алагьы самкит, арахь акалаҭ иҵалкхьазаап. Амаҵурҭа ашә аавҵысраазар, дкахәхәа дгылоуп, дадырсызшәа. Амца қәаб дук ахакнаҳауп. Ахьышәҭҳәа снальідыххылеит, аха дзықәацом, дзеиҭаҵуам. Сҩыза Хынтрыгәгьы сышҟа иҿааихахьан. Абарҵаҿынӡа данаазга, агәашь лнапы накәыршаны илкит сцом ҳәа. Абааԥсы, Хынтрыгә, усыцхраароуп сҳәан, цәгьаԥсышьала агәашь даадаҳхын, лшьапы дықәмыркьысӡакәа, ашҭа дынҭаагеит. Акьыжыҳәа инеималҭәеит... Ҳҩызцәа абнараҿы аҵаа иахаԥало ицәыҵагылан...

Уи ауха шаҟа игәы ҭынчмыз Дарыҟәа. Акыраамҭаӡа ианзымаа, амца еиқәҵаны акәац зжәуаз, абысҭа зуаз,

лафҳәарыла аамҭа зхызгоз днарылсын, агәашә дынҭыҵны, амҩаду ахь дыԥшуан, абарҭ абырсҟак иаанызкылазеи, дрыманы ишаауаз лашьцәа лышьҭаланы, аус иақәибаршәама ҳәа дынкахәыцуа. Убас ишыԥшыз ауп аҭацаагацәа, акаҩҳәа ашәа ҳәо, рыҽқәа рыҵԥраауа, ахәы ишаақәлаз…

Дарыҟәа иҷкәынцәа анхарахь рхы андырха, иара иахьиҭахыз аҭыԥ бзиақәа рзалихын, инхеит, инҵит, уаареи-гәырҕьартәгьы рҽааибырҭеит…

– Алҵыкә ихәыҷрагьы аҽакалашәа иҟан, ибгәалашәо… игәблрагьы, иҳаҵҳаҵарагьы… Иашьцәа дузрыдкыломызт, – Дарыҟәа ихшара данрызхәыцуаз, зегь раԥхьа зыӡбахә имаз Алҵыкә иакәын. Уи иҟазшьа, уи иҽықәтәаара, уи ихымҩаԥгашьа, игәыблра уаҩ дзаваломызт. Ҭеиҭԥшлагьы дагьеинаалан, Дарыҟәа иҷкәынра ааугәалаиршәон.

– Алҵыкә, иан дикәхшахааит… ауаҩы изыҳәан иԥсы ҭихуеит, – лҳәон Хьылқангьы, уи дизгәдуны.

– Иԥсы ҭихуеит, аха иазыбуазеи, анхара рацәак игәаԥхом… иашьцәа израԥымгеит… – игәы иаалирсхуан Дарыҟәа.

– Уара дуеиԥшымхеи!.. Ушԥаҟаз уара?.. Иахьахәлаанӡа уҽи укәадыри еиқәҵаны удәықәын… – инеиҿалырхьуан Хьылқангьы.

– Сара сакәым, аха бара дбеиԥшхеит… – иҳәон Дарыҟәа иҽаарҭынчшәа, даахыхәмарны. Иара уи илҳәоз шамаха дацраломызт, ус иҟазшьан.

Амҩа маҷ-маҷ анаара инаҿысит. Дарыҟәа ашьшьыҳәа днеиуан. Аха аҵыхәтәаны абри иинықәааз ахәыҷы ааинырит. Ишьапқәа хьанҭахазшәа, чхьарԥ-чхьарԥҳәа иахьышьҭишь-уаз ашьҭыбжь уаҳауан. Аӡхықәаҿ днеины, архаҟа дыԥшуа, хаҳә дук дныкәтәеит. Аӡиас ашьҭыбжь рацәак идуцәамызт, амшцәгьа ашьҭахь аҽарҭынчхьан. Ицқьаӡа, икәеикәеиуа, ахаҳәқәа ирхыҽҽаауа инеиуан.

Дарыҟәа дтәаан ус ԥыҭраамҭак. Аха нас дааилышшаа-аилышшазшәа ибеит. Аӡаҿы днеин, иҽааларҟәны ӡык неиҿеиҭәеит, днаҿыхәеит. Уи ахьшәашәара иахьабалак дааимнадеит. Иԥсы ааивиган, ҩаԥхьа иҭыԥаҿ днеины днатәеит.

«Уажәит, Дарыҟәа, уажәит... Уажәшьҭа уаҳа иубараны уҟаӡам иухугахьоу уаамҭа ссирқәа... Ицеит, ицаӡеит... иааузхьамԥшӡакәа, абарҭ ашьха ҳаракырақәа инархыԥрааны... Уаҳагьы хнырҳәышьа рымаӡамкәа...»

«Аиеи, сажәит... уи сара исзымдыруа џьушьома, аха сызтәом џьарак... Ех, аԥсҭазаара... ишԥаҟоу уҳәарауазеи... уаахьаԥшааӈза инумпыҵаба ицоит...»

Дарыҟәа игәы еиқәтәарак амамызт, дахьыҟазаалакгьы маӡа-маӡа инцәыҵахәыҭ-хәыҭуан.

– Уа, Дарыҟәа! – убри аамҭазы аӡәы ибжьы аагеит иҭахәаҽӡа.

– Аа! – Дарыҟәа ишьҭахьҟа даахьаҳәзар, Ҭамшьыгә амҩа дангылоуп, илаба наиҵаргәашәа, ишҟа дааԥшуа, иԥаҵақәа харшаланы, дкьаҳәӡа.

– Ара узыдтәалоузеи, уара, ухалазаҵәык аҟәараҿы? Аҩсҭаацәагьы уркуеитеи? – иааџьашьашәа днаиазҵааит.

– Еи, Ҭамшьыгәхеит, сзыдтәалахузеи... уаҳа самышьҭит умбои... – аҭак ныҟаиҵеит Дарыҟәа, маҷк иаахьааганы.

– Иарбану, уара, узмышьҭуа, уиаҟара амч змоу? – ихы ааирҵысы-ааирҵысит Ҭамшьыгә, дшахлафуа мҩашьо.

– Ани исышьҭаланы иааиуа.., ачаала зку... – наиаҭеикит Дарыҟәагьы.

– Умшәан, Дарыҟәа, уи арахь дырҳажьуам, ҳашҟа макьаназы иитахгәышьоузеи!.. – иҽаарҕәҕәашәа даацәажәеит Ҭамшьыгә.

– Уи данааиуа ҳара дҳазҵаауама... Иҳалшагәышьозеи... – иҳәеит Дарыҟәа, ҭынч-ҭынч, дааиԥхьхәыцаауа.

Дарыҟәеи Ҭамшьыгәи наҟ-ааҟ еиҿаԥшуа иааидтәалеит.

– Закәызеи, Ҭамшьыгә, узышьҭоу арахь? – уажәы убри аилкаара иҭахны дҵааит Дарыҟәа.

– Сзышьҭоузеи, умбои, ушҟа снеип ҳәа сгәы иҭан... – иҳәеит Ҭамшьыгә, ихы ааларҟәшәа, илаба ахы атыгә-тыгәҳәа иаԥхьа ишьҭаз ахахә шкәакәа инадыкшало.

– Умнеиуеи нас... ууанызкылода?..

– Аиеи, сымнеиуеи... Аҩы бзиа умамкәа уҟам... Абри анкьа ишаажәлоз аасгәалашәан... Ҳаибаршьыр сҭахын...

– Аҩы сымамкәа…ишԥасымам…Уара узхара сыԥшааует… уаала, иааҗәып, ҳеаҳаршьып, абри хаха-хымш ҳтәаны ианааҗәуаз еиԥш, – иҳәеит Дарыҟәа иҽаархаҵашәа, ихы ҩышьҭыхны, Ҭамшьыгә диҿаԥшуа, иаҭаххар уи иацлабра макьанагьы мап шаҵәимкуа инырԥшуа.

– Аа, уара, бзиа збаша, уажәшьҭа ҳара анкьа иҳалаӡақәоз ҳалаӡома… Сыхәмаруеит акәымзар… сара сзышьҭаҵәҟьоу, Дарыҟәа, абгақәа ирыхәхаша, ҳеоуп… Џьаракыр иубахьазар?..

– Иабазбауаз, Ҭамшьыгәхеит… Иара сара сҽгьы ыҟамижьҭеи шаҟа ҵуазеи?.. Убри инашьҭаԥшны иааргап ҳәа уҟоу урҭ, – наиаҭеикит Дарыҟәа, гәынамӡарак наилжжуа.

– Урҭ ҳәа узҿу ҳаҷкәынцәа роума, Дарыҟәа? – Ҭамшьыгә ҽырхықәмҵа ҟаҵашәа, днаиазҵааит уажәы.

– Аиеи, ҳаҷкәынцәа… урҭ ҳаха рымоума… Аканырҭаху ауп ҳаныргәалашәо… Абжьааԥны ҳаԥсы ҭоушәагьы иҟам, – иҳәеит Дарыҟәа иҽаармышьцаны, иҷкәынцәа рҟынтәи гәынамӡарак шимоу удырратәы.

– Уаҟа уиашоуп уара… аха ҳара иахьынӡаҳалшо ус ҳцалароуп… ҳабҕарыҟәҟәо… ҳшьапы ҳнанагонаҵы… убасоуп ишыҟоу аԥсҭазаара… – ихәеит Ҭамшьыгә. – Иуаҳауама, иахьынӡаҳалшо… – ихгьы ааирҵысит уи ашьақәырҕәҕәаразы.

Урҭ уа итәан ԥыҭраамҭак, рҳәатәы нҵәомызт, аха нас ашьшьыҳәа иҩагылан, дасу рымҩақәа рахь рҿынархеит. Амш еилган, иҭынчын, шьыбжьышьҭахьрахь ахы архахьан.

«Аиеи, сынтәа аҽаҩра иаамҭоуп… ҳадгьылаҿ инкауршәыз ҟамлагәышьои!.. Зхы изахәо изыҳәан згьы ыҟагәышьоуп, аха зхы изамыхәо иоуп игәыргагахо… Еҳ, иансаамҭаз еиԥш сыҟазар!.. Зегь марымажамхои… Имарымажахоит…»

Дарыҟәа дынкахәыцуа,аӡиас даваланы,днеиуан.Ивараҿы ишьҭаз арха дгьыл чашәра иқашәқашәо, еиҵәҟаҟараӡа, иахьабалак инеиицеиҟараны, ирашәаӡамкәа аԥш ҭагылан.

«Еҳ, насыԥ рымоуп ари зҵьабаа аду… Сынтәа ҽаамҭанык еиԥшхом…» – Дарыҟәа даатгылан, аанда дынхыԥшны, иахьабалак илаԥш нахигеит. Илшозар, дынҭаланы, цқьа

ибар шаҟа иҭахыз! Абас аԥш қашәқашәо ианҭагылоу шаҟа агәахәаара инаҭоз, игәы азхьаблаауаз! Аҽага кны дҭагылазар, иааирашәарашәа игәы назхьит уажәы. Иеиқәа ашьапқәа ҵыркәакәаны, ахәыжәхәыжәҳәа иҽага нымҩанҵо, анхаҩы изыҳәан абри еиҳау иарбан насыԥу иҟоу?.. Еҳ, ианилшоз еиԥш дыҟазҭгьы… иҟаларын абри аҳәысҭа зегьы идкыланы ирашәаргьы!.. Ҭагалан аҭагалара дамыхәо… ауардын аҿҿа ахга, ипеипеиуа ирҭәны, еиҵақьуа аҳәысҭа ианалырго… ажь афҩы ҳанто аҳауа ианалоу… анхацәа, амза рықәҷҷа, еиқәҿыҭуа, рырахә-рышәахә аныԥхьарцо… ари еиҳау иарбану иҟоу?!. Еҳ, еҳ!.. Дарыҟәа даарызхьит абарҭқәа зегьы. Иҷкәынцәа, иара – лбаа ирыҵакны ирымаз амхырҭаҿы аҳаҳаиҳәа рҽагақәа нымҩанҵо ианҭагылаз ааигәалашәан, убасҟан зегь реиҳа насыԥ змаз дара ракәызшәа игәы иааинаҭеит. Шьыбжьонла Дарыҟәа иԥҳәыс Хьылқан, иналзышьҭымхуа, рхәы лыманы уаҟа дынкылсуан. Дара аҵла ашәшьыраҿы итәаны, аԥша ахәхәаҳәа инарысуа, шаҟа гьамала крырфоз!.. Насыԥ рыцын убасҟан абарҭқәа зегьы…

Дарыҟәа илаба нышьҭышьуа дышнеиуаз, ҷкәынцәақәак ҽыла аҟьҟьаҳәа инаивҟьҟьеит, цқьа рыхәаԥшыха иамраӡакәа, аха урҭ зусҭцәақәаз изеилымкааит. Иқәԥшӡақәан, ҽыгәбалла иҟан. Ршьапқәа хырҟьаҟьа урҭ ирышьҭан иҵагь имаҷқәаз, абарҭ раԥхьа инеиуаз ирыхьӡарц рҭахны, еибарҩуа.

– Шәызусҭцәақәада, уара, шәара?.. Шәабацои арахь… шәеишьҭаланы?.. – Дарыҟәа ибжьы нарықәиргеит, илаԥш иныҵашәкәаанӡа.

– Аҽқәа ҳарыҩуеит адәаҿы, аҽқәа!.. – рыԥсы рыхәламӡо, аҭак ныҟарҵеит иҩны ишцоз.

– Сҽы жәбахьазар, сҽы?! – Дарыҟәа ибжьы аҳауа иналеиҵеит, аха урҭ аангылахуа иҟахызма, рнапы рҟьеит, иҳамбаӡац ҳәа аанаргауа.

«Сҽы збагәышьода… иныбжьахәаша имыӡи амыждахә, хылаԥш данамоу… Ҿқәак ирыцнаҟьалазар, уажәшьҭа ихынҳәуа иҟахума?..»

Дарыҟәа аӡиас даваланы дышнеиуаз, еиҳа-еиҳа

дхьанҭахошәа, ишьапқәа изеихымгошәа, аҳауа ицәмаҷханы деиҵанакуашәа ихы ибо далагеит. Даақәыԥсычҳаит, аха... иқәыԥсычҳара хьанҭан.

«Еҳ, иааит ҳәа сыҟоуп аҽыргызмалны, уи змоурахә мыӡша... Абас акәхап иааиуазаргьы ишааиуа... угәы ианҭаӡам, ианугәамхәӡо... угәуҽанӡамкәа...» – Дарыҟәа инапы игәы инадикылеит, иааимгәаирҕәҕәаар цәгьа имбо... Еиқәҭәарак амаӡамкәа, адых-дыххәа игәеисыбжь гон... Ус, иҽырхәаны днымҩахыҵын, аӡиас дынхыкәтәалеит, ацәқәырԥа ссақәа дырзыԥшуа.

«Еҳ, аԥсҭазаараҗә... уеижьагоуп, уеижьагоуп цәгьаӡа!.. – аарлаҳәа икьышә ԥсадақәа аақәацқәацеит. – Даҽа маҷӡак иаасоураӡарауазеи... Алҵыкә иҟынӡа снабжьымсрызи...» Аҳауа гәырҭәыла иаалбааидеит, аха уигьы изхомызт. Иҽаалаирҟәын, инапы ргәаҩаны аӡы инӡааишьылан днаҿыхәеит. Аӡы хьшәашәан. Иԥсы ааивнагазшәа ибеит. Инеиҿеиҭәеит.Иԥаҵа џьаџьа-цәхаԥшьқәа инапы нарылишьит, илахьгьы инапы цәаакыра надикылеит. Иԥсеивгара маҷк иааиҕьхеит.

«Абас акәхап... сгәеигәеиуа адәы сшықәу... сналыхәдаахап... Уҭынчыз усҟан, Дарыҟәа... аиеи, уҭынчыз... хьаа-баа умаӡамкәа...»

Дарыҟәа иаԥхьа ишьҭаз адәышкәаҕьаз аҟны аҷкәынцәа, рыҽеқәа ирыҵаҳәҳәо, иахьеиԥхныҩлоз рыбжьқәа ҵарыхәҵәаӡа иаҳауан. Урҭ насыԥк иеигәырҕьон. Алҵыкә абарҭ реиԥш иахьахәлаанӡа аҽқәа дышрызгагаз, ҭаха шримҭоз, иԥсы шрыҿҳәараз днազхәыцит. Нас, дҩагылан, урҭ аҷкәынцәа дырзыԥшуа, дырҩегьых имҩа анагӡара иҽыназикит...

Дарыҟәа инымҵәаӡошәа иибоз амҩа даныланы днеиуан. Анахьгьы арахьгьы инхақәоз раштақәа дырҭаԥшуан, рыхкаарақәа дырҭаԥшуан. Зегь ҿыцбарах акәын илаԥш ишыҵигоз. Игәы иахәашаз рацәаӡан. Ҽаамҭанык еиԥшымкәа инхеит, инҵит набжьоуаа. Убарҭ рынхарақәа рҿы ак нацлар, иара илаԥш иныҵамшәарц залшомызт. Нас дахьынаҵыслакгьы уи аӡбахә шиҿакыз иҿакын:

– Џьыргә,еиҵҳәа зшьапы укыз указарма уахажәааит, баба!...

Цәгьа сеигәырҕьеит!.. Ацәгьа-абзиаҿы аказарма иацназго арбану!.. Алмысхан, уԥны ҳараукӡеит, уагьызхаломеи!.. Аиаша уҳәарами, Ардышьыл игәашә аԥыза гәашә сымбацт... иҕьазҕьазуа, аҽыкәаша иаԥсоуп!.. Шәанаҵьалбеит, шәнеины ижәбеи, закәытә аандоузеи Алҵыкә иашҭа иаакәиршаз!.. Абаагәара, аихац аҭаны!.. Дынхеит, аха дышԥанхеи!.. Џьамшьыҭ иҷкәынцәа анцәа иныҳәааит, зегь ҵаурахеит, машьынак-машьынак ирықәтәоуп!.. Жәаха абас амԥа сшаныз сырбан саашьҭкәыцәааны, аԥны снаганы снадыргылеит... Аиаша шәасҳәап, среигәырҕьоит сара иахьа набжьоуаа!..

...Дарыҟәа уажәы агәарабжьара дныбжьалеит. Ибжьгаз амԥа ииашахәҵәаӡа ицон акыр, нас зымԥа инаваҵәиуан. Араҟа иеиланхоз Дарыҟәа ианакәзаалакгьы дрызгәыблԥын. Урҭ рынхашьа-рынҵышьа абас иахьеиҿкааз акыр дреиҵашьыцуан. Иҷкәынгьы абра игәаԥханы дахьрыланхоз игәы азҭынчын. Аҳабла еиқәшәаҟны аҟазаара акыр иаԥсоуп.

Дарыҟәа уажәы-уажәы Алҵыкә инхарахь акәын дахьыԥшуаз. Уи аҳабла анаӡараҿ акәын иахьыҟаз. Знык убранӡа дызнеир, дтәаны иԥсы ааивигон. Иинаҟәааз ахәыҷы инырын, аихгара шицәуадаԥыз ԥашьомызт.

Агәарабжьара анаӡараҿ игылаз Алҵыкә иԥн хәыҷы кәаԥӡа, иԥшӡаҟәаҟәараӡа иааԥшуан. Уи рацәак иҳаракымызт. Ҿыц ишдыргылаз мԥашьо, ашәқәа, аԥенџьырқәа ҟьаҟьаӡа, макьаназы ашәыга ахьырымшьыцызт. Иақәыз ахыб ҟәашӡа, улаԥш нақәшәон.

– Ари уажәазы иҳазхоит, наҟ-наҟ иҟало аабап, ас мацара ҳашԥацари... Алҵыкә аԥнеихагыла ҟаимҵакәа, иашьцәа дрыцахома, сеидру... – иҳәалон Дарыҟәа уи дазгәдуны. – Уажәы набжьоуаа аԥнеихагылақәа зызгылам аӡәгьы дыҟаӡам... Иаргьы дахьӡап, арԥарцәа имоуп, урҭ ирызҳар, еиҕьу рҭахымхои...– нациҵон, иблақәа ихалашауа, иҷкәынцәа аӡәы ишьҭахь игылар шиҭахым урдыруа.

Дарыҟәа агәарабжьара дныбжьысын, Алҵыкә иашҭа-ихкаара днадгылеит. Иахьабалак игәы азыбылуа, дынҭаԥшыааҭаԥшит. Ашҭа акәакьҭаҿы ҽык уауаӡа игылоп, аҕәра аҵла амахәҭа иахаршәны. Аԥны аҟынтәи ацәажәашьҭыбжьқәа

аацәуеит, еизгәдуны ишырҳәо мцәашьо. Адәахьы аӡәгьы дыҟаӡам.

«Абри ацәыза анхара мышхза зустцәаада абраҟа еидшыланы зышьтыбжь гауа?.. Ранаҵьалбеит, адәахьы иаадәылҵыр...» – Дарыҟәа, агәашә дааханы, ашҭа дынҭалеит.

– Ҳара набжьоуаа, асасдкылараз аӡәы ишьҭахь ҳгылом, Арзаҟан!..Аиаша уасҳәап,аханатәгьы убас ҳааиуеит.Ачеиҵьыка ҳацын, амал ҳашьҭамызт. Ҳзышьҭаз ауацә иакәын, ауацәы иаҳаҭырқәҵара, иаҳаҭыр бара... Сабгьы убас... сабдугьы... Ҳашьҭра убас иааиуеит, уажәшьҭа иузыпсахуам, иузеицакуам... Иахьа абра уахьызбаз, ҳахьугәалашәаз, даараӡа сгәы иахәеит, Арзаҟан!..Дырцәегьых уара уоуп ҳаазгәалашәо... Сара уеизгьы, ишубо, хҭацәыхак аасмоуӡеит...

«Ауп, Арзаҟан диҭазаап... Арзаҟан... даазгазеишь, иқәынҵәаша?..» – Дарыҟәа ашҭа агәҭа дааҭгылеит.

– Алҵыкә, аиаша уасҳәап, сшааиуаз абра сзавымсит... Сара уара иуеиҕьасшьо аӡәгьы дсымаӡам... абри хаҵа уара!.. – Арзаҟан ибз акуа даацәажәеит.

– Уааизар, тәымҵьара уаима, Арзаҟан!.. Еснагь бзиала уаабеит,уцәноуп!..Сара уара исзааугахьоу,ҳаҭыр исықәуҵахьоу схашҭуам бзанҵгьы!.. – Алҵыкә уи диҿақьақьон, убри аҟынӡа инеибагахьан.

Дарыҟәа урҭ ибзиаҵәҟьаны рқьафқәа шыҟарҵахьаз иаразнак рцәажәабжь ала идырт. Уахь анеира ааицәымҕхазшәа, ишьаҿа изеихымгауа дгылан. Ашҭа иаакәыршаны иеиҭаҳақәаз ашәырҵлақәа иҵар-ҵаруа иҟалахьан, урҭ ршьапқәа баҳаны, ауац рыҭаны иҟаҵан. Дарыҟәа урҭ днареигәырҕьеит. Убри аамҭазы ала дгәанаҭан, ицәаҵҟьеит, аха данадыр, аҽааиқәнакит.

– Даду дааит, даду дааит! – ахәыҷқәа ндәылибаҳәеит еихьымӡа-еиҵымӡо, рабду дахьырбаз иеигәырҕьаны.

– Аа, шәабду дшәыкәхшахааит!.. Шәааи, сгәыдышәкыли, смышәҳәарақәа!.. – Дарыҟәа илаба наиҵарсшәа, маҷк иҽаалаирҟәит. Ахәыҷқәа ааины иааидхахалеит. Иааигәыдиҳәҳәалеит. Иҭацагьы дааиҵылан, дгәкы-ҵәыкуа апсшәа наиалҳәеит. Нас дрыманы наҟ иныцәналеит...

* * *

… – Зегь нхеит, зегь нҵит. Рашҭа-рыхкаарақәа урҭаԥши… уреигәырӷьап!.. Рыԥшқәа шьамхахьы иҩеирц егьрыгӡам… Азнашәа иаҵысхьеит… Анхара-анҵыра гәцаразкуа – иџьабаа ыӡуам, иԥылоит… Аха уара узҿузеи?.. Исзеилкаауам!.. – Дарыҟәа дыхшәааны, илахь еимарџьыхәны дахьтәаз аума иҿыцҳәацәон. Арзаҟан ицәазна ыжәны, иҽы абҕа ҭарпала акыр днаскьахьан. Зегьы еиқәыӡырҩуа Дарыҟәа изыԥшуеит.

– Ишԥаҟасҵарыз?.. Арра исыцҟаз, сҩыза, дыштәоу дааныжьны, амхырҭа сҭаларызма!.. Иԥхашьарамзи!.. Ус набжьоуаа ҳаламыс иаҵанакуоу?.. – даацәажәеит Алҵыкә, иаб ииҳәақәаз маҷк днарыцрасны. Иаб уи аганахьала акы узивбо дыҟамызт, аха уажәы маҷк игәы нханы дшыҟоу ҩашьомызт. Алҵыкә, иԥынҵа аазыхәхәаны, иаб иҭеиҭԥш иман. Агәыблра, инымҵәаӡоз аламыс иблақәа ирхубаалон.

– Ибзиоуп аха, ас уаҩы ибахьоума?.. Иахьантәарак аҩыжәра шәаҿуп… шәыннарҵәеит, шәанаџьалбеит… шәынӡааԥсылеит!.. Изланыҟәугарц угәы иҭоузеи уҭаацәара?!. Абриазоума абрахь узаауаз… хазы сынхарц сҭахуп… араҟагьы исцәызгода… уахьгьы ҳабла бзиоуп ҳәа узеихоз?..

Аҭаца, дахьгылоу дышьхныԥсылазшәа, ҿылҭуам. Ахарара зегьы лхы иадылкылоит уҳәап, аха уи илхарагәышьоузеи. Ахәыҷқәагьы кәаӷ-кәаӷӡа иахьеидгылоу ҿырҭуам, ус иаҭахны ирыԥхьаӡозар акәхап, рыблақәа ҭраа, рабду ихәаԥшуеит.

– Ус зуҳәои, саб… сара снымхошәа… Сара иахьа иласҵарц сгәы иҭан… Сееиқәсыршәахьан еиԥш ауп дшааиз… – ихы дааҩахеит Алҵыкә, иижәыз иҿықәланы, аҟаԥшьыра дамҽханакхьан.

– Ахырқьиара акагьы иахәарҭаӡам… Уашьцәа урыхәаԥши, ишынхаз убап… Сара иахьа убарҭ зегьы срылсны саауеит. Шәара уеизгьы зегь шәзеиԥшуп… мчыбжьык ҳшәымбаргьы, ҩымчыбжьа ҳшәымбаргьы!.. Узхьымӡо крыҟазар, уашьцәа ироуҳәар, иааумыцхраауеи!..

– Сашьцәа… сашьцәа… урҭгьы рхы-рыԥсы!.. – иааигәамырԥхаӡакәа инҭикааит Алҵыкә иажәақәа, гәынамӡарак урҭ рҟынтәи имоушәа иҽааҟаҵаны. Аха нас ихы ааиҵихын: – Уи

хьаас иҟаумҵан, саб!.. Аа, иумбари, уаҵәыҵәҟьа иласҵоит!.. Араҟа адгьыл убас иҟоуп – мчыбжьык ала иаақәԥраауеит... анҭ аԥхьа илазҵақәазгьы срыхьӡоит!.. – иҳәеит Алҵыкә, иаб игәынхарақәа аахьеиршшарц.

– Аиеи, хьаас иҟаумҵан!.. Шәара шәыбзиахауа, убриоуп ҳара иаҳҭаху!..

– Саб, сара абраҟа убас сынхап!.. Аа, иумбари сшынхауа... зегьы-зегьы ҟасҵоит!.. Абри адгьыл убас исырԥшӡап... зегьы иџьаршьо... зегь азҵаауа!.. – Алҵыкә иаб агәрагараииҭахьаз дырԓегьых еиҭааигәалаиршәеит, аԥсҭазаараҿы адгьыл ада ԥсыхәа шыҟам дазхәыцуа.

– Унха, баба, унха... убриоуп ҳаргьы иаҳҭаху!.. Удгьыл уацәтәымуаԓны уҟамлан... Абра инхода рҳәартә иҟаҵа... ҳаҭыр ақәҵа!.. Ҳарҭ набжьоуаа, Ацанбақәа, аӡә ишьҭахь ҳамгылацт макьаназы!..

Дарыҟәа ашьшьыҳәа ашҭа дынҭыҵит. Зегьы агәашәаҿ игылаңы изыԥшуан. Иара дхыҟә-хыҟәуа днеиуан, маҷк иԥсы ааивигазшәа, гәалаҟара хәыҷык иманы.

– Бара дбеиԥшхеит уи, аиаша басҳәап, акгьы хьаас имам... иахьантәаракгьы ԓыжәроуп дызҿу... Бара бигәалашәом, сара сигәалашәом... – иҳәеит Дарыҟәа иԥсы иманы ашҭа дшынҭалаз еиԥшҵәҟьа, Хьылқан дналыдгылан.

– Аиеи, сара дсеиԥшхеит... ус уара умсааит... сара сакәым аха, уара дуеиԥшхеит!.. Иахьахәлаанӡа уҽы уақәтәаны ақыҭақәа ушрылаз абҕа кылуҵәахьан... Зны Џьгьарда Алмахсиҭ иҿы сыҟан уҳәаларын, зны Ахәҵа Шьақәаҭыл иҟны сыҟан уҳәаларын!.. – инеиҿалырхьит Хьылқан, даазыхәмаршәа.

– Еҳ, ианхәыҷқәоугьы гәыҵхас иумаз, иандухалакгьы... ршьапы исзықәргыландаз ҳәа урышьҭаз!.. – Дарыҟәа иԥсыԥ игәаҵанӡа иганы даақәыԥсычҳаит, аха дырԓегьых игәы ҭынчмызт.

Адырԓаҽны, ашьыжь, Дарыҟәа ижәқәа еилиргарц иҿанынеихоз аамҭазы, наҟсынтәи Алҵыкә агәашә даадгылеит.

– Сара аҽқәа сырхиеит, саб... иахьа алаҵара салагоит... Аа, уегьы аазгеит... Мац иқәаҵараҿ ҽқәак ирыцны избан...

– иҳәеит Алҵыкә, иҽы дҩалбаан, агәашә аартны ашҭа дынҭалеит.

– Бара, ари иааиз дыббома?.. Ажәлақәа иҳамоу изырмазеии!.. Саргьы уахь сцароуп... – ибжьы наиргеит Дарыҟәа Хьылқан лахь. – Иахьа длаҵоит... сицхраароуп саргьы!..

Амра ашьхара абз аавҵнаган, Набжьоу ахьышәахәақәа наланаԥсеит. Амш еилган, ицқьан. Ажәҩан агәы кеикеира ӡмыжьҵас иҵамҵамуа иааԥшуан.

АЕШЬА ИГӘЫБЛРА

Бинаҟә дҿыхеижьҭеи акрааҵуан, аха дымгылацызт. Иҽышьҭакшәа диан, аха убра дахьиазгьы акы илакьакьозшәа ибон. Зны анахь, аҭӡахьы, днаҳәларын. Аха аҭӡы хьшәашәагьы иԥсыԥ аивгара еихәланагәозшәа, аҳауа изымхозшәа инарбон. Нас арахь дааҳәуан. Еиқәылашьца иҟан, акгьы ибомызт. Насҭхашәа игылаз акаруаҭ аҟны иԥҳәыс Амина лгәы рҭынчны дыцәан. Лыхәда хыр-хырҳәа абжьы ахьгоз уаҳауан.

«Ацәара ҳәа иааҟалҵозеи. Ҳшыцәоу аӡәы ҳаигозаргьы лбом», – наигәахәт иара. Игәы ҩарханы аҭуан даҵаԥшуан. Имаршәа куа хәыцрақәак неиҭаауан инеишьҭагыла. Урҭ зегь зызкыз иашьа гәакьа, иашьеиҵбы Бидаҿ иакәын. Ариабжьарак дахьцалакгьы ибла дыхгылан. Егьырҭ ихәыцрақәа зегь неиханарштҭит иашьа итәы, иашьазаҵә, зда димам. Еҳ, аамҭа, зегь шԥаҟауҵои, зегь шԥамҩаԥугои уара?

Аҩнаҭаҟны зегь каххаа ицәоуп, аха Бинаҟә дыцәам. Иҷкәын, иҭаца, имаҭацәа – рыцәаԥсымҭоуп. Иара знык данааԥшы, уаҳа ацәа имԥан иқәломызт. Даазқәылаз, зны ишаз џьышьа ҵхагәазы дааԥшуа далагеит, зны – ашара ҩбаҟа сааҭ шагу. Усҟан ма дгылар акәын, ма ҭаҭынк амца наркны инеиҿыҵеимкыр изычҳауамызт. Аҭаҭын анимамыз, нас иаашаанӡа дгәеигәеиуа аҩны дыҩнагьежьлар акәын, мамзаргьы ахәышҭаараҿы амца еиқәҵаны дшадтәалоу убон.

– Уанаҵьалбеит, узмырцәозеи, узыргәаҭеиуазеи абриаҟара? – лҳәон Амина усҟан, лхы ҩышьҭыхны, дихәаԥшуа.

– Быцә, быцә, бара хьаас ибымоузеи?.. Бызхара аҵәара ҟалондаз!.. – нлаҭеикуан иара, ихы ларҟәны, лышҟагьы дхьаԥшуамызт.

Абарҭ ашықәсқәа, игәы шрызхьуа, инеишьҭагыла ицацыԥхьаӡа, иара еиҳа-еиҳа игәы дамырҭынчуашәа ибо далагеит. Рынхара ыҟан, рынҵыра ыҟан, рыфатә-рыжәтә иагмызт, аха иара ҩныҵҟала акы изымхозшәа дыҟан. Аха ашьҭахь уи, абри иашьа иааигәаара дахьыҟамыз, лассы-лассы дахьимбоз иақәиҵо далагеит. Убас акәзаргьы ҟаларын.

Бинаҟә дахьышьҭаз дааимҳәашәа ҟаиҵеит. Ибжьы Амина илаҳаны дааԥшыргьы цәгьа имбозар акәхап. Зны-зынла убыс ибжьы лаҳаны данааԥшлозгьы ыҟан. – Уааԥшуама, уара? Убри аҩыза ԥхыӡк збеит, уазымҵаан… – дналагон аҵәажәара лара. Ус ишцәажәоз аамҭа акыр инаскьон, ашара адәы иныҟәлон.

Аха Амина уажәы дҭаҳәахаа дыцәоуп, – Ҟыҳы-ҟыҳы! – иҳәеит дырҩегьых, аха лышьҭыбжьык ыҟаӡам. Еи, бара, ҳәа ибжьы налықәиргар иҭаххеит, аха иҽааникылеит.

Бинаҟә ихыза ныԥхьаиршәҭын, икаруаҭ дынхықәтәалеит. Ишьапқәа ҭаҟа иахьнышьҭишьызҵәҟьа, иеимаақәа гылан, инаишьхаирԥеит. Нас дҩагылан, ауада агәҭаны игылаз астол хәхәа ду иҽахамыжькәа аҭӡаҟынӡа днеин, днапршьышьуа алашара наиркит. Иматәақәа акаруаҭ ахаҟны иахшьын, инеишәиҵеит. Ауаҩьаҟ аҟны амца ахы неихәлеикит. Ҭаҭын ҟаҵак аацәыриган, амца нацрарсны инеиҿыҵеикит. Ауаҩьаҟ аҟны амца еиҳа-еиҳа аԥхара иацнаҵон.

– Еи, бара, бымҿыхои, ахәыҷқәа ашкол иаҳцәагхоит! – ибжьы наиргеит Бинаҟә, ибжьы гәаҩаӡа, лышҟа дынхьаҳәын.

– Ишама? – аҵәа лҽаалылхит Амина.

– Аиеи, ишеит! Беихеишь! – иналыдиҵеит.

Амина дҩагылан, лҽааилалҳәеит.

* * *

Ашара ккаӡа адәы иныҟәлахьан, Бинаҟә ижәқәа еилырганы,

иныга кны аҩны данааҩналоз. Уи, ашьыжь шаанӡа дгыланы, зегь раԥхьаӡа ижәқәа рҭыԥ иқәимҵар игәы иауӡомызт.

– Шәгылама, сбабараа? – уаҟа ауаҵьаҟ иадгылақәаз имаҭацәа днарзыԥшит гәыблыла. Џьарак еикәаргыланы ран рхахәқәа ԥхьалҳәон.

Бинаҟә хҩык амаҭацәа иман. Аиҳабы Суҟар ихьӡын, агәыбжьанытә – Сузар, аиҵбы – Селым. Рызынтәыкгьы џыхџыхӡа, раб Данаҟаи иеиԥшын. Бинаҟә урҭ дреигәырҕьон. – Ҳаи, сбабараа, сбаба хәыцқәа! – имшын.

– Ҳгылеит! – аҭак ныҟарҵеит еицҿакны.

Рхы инаркны ршьапаҟынӡа ҩаԥхьа илаԥш нархигеит, нас Амина лахь инапы наирххеит:

– Аа, бысҭеит, абри ахш ршны ахәыцқәа идыржә! Бинаҟә ианакәзаалакгьы ахәыцқәа ашьыжь ахшца дмыржәкәа иоуижьуамызт. Амина ахьышәҭҳәа ахш нараӡаны иаалыршуан. Ахәыцқәа ран урҭ еилалҳәонаҵы, лара ахш асаанқәа ирынҭәаланы, астол аҟны иныкәлыргылон.

– Ибзиами?.. Ишԥажәбои? – Бинаҟә ихы рҵысуа, ибла гәаԥшьқәа ихаччауа днаразҵаауан, ахшца ыжәны ианыҩагылоз аамҭазы.

– Ибзиоуп, даду! – рҳәон дара, избанзар, урҭ зегьы зыбзоуроу рабду Бинаҟә шиакәыз рдыруан.

Ахәыцқәа крыфа-крыжә иҩагылеит. Ршәырақәа аашьҭырхын, ашкол ахь ацаразы рҿаадырмазеит.

– Да иахьа исзаажәгақәо збароуп. Еиҳараӡак «хәбақәа» шәреиҩаӡа. Амҩан шәанаауа ишәцәмыӡаант. Шәшәырақәа цқьа еибашәыркы, ишәыцәҭышәшәап, – днарасамарҟәылит Бинаҟә. Урҭ ашкол аҟынтәи ианааилак, еснагь Бинаҟә иарҳәон иарбан хәшьарақәаз ироуқәаз уаҟа. Уи Бинаҟә дшазҿлымҳаз, игәы ишахәоз рдыруан дара.

– Убас, убас, аӡәы шәиҵамхароуп, аӡәы ишьҭахь шәымгылароуп, нас аҵара дуқәа шәырҭалап, ажәлар шәрыхәо шәҟалап! – иазирхаҵон Бинаҟә, ргәы аҵԥыҳәо иҟаиҵон аҵара.

Урҭ ашкол ахь ианца, рангьы рацәак аамҭа мгакәа лҿааиқәлыршәан, какалк аакны дындәылҵит. Дыццакы-ццакуа агәаарабжьара дныбжьысит. Уи ахәышәтәырҭаҿы аус луан.

Ус, Бинаҟә иҷкәын Данаҟаи дааҩналеит, иблаҟәа ҭчаа, ихахәы еилажәжәа, еимаа ҵарҧалаҟәак ишьаҵаны. Бинаҟә уи днаихәаҧшит иблаҟәа ҵархәны. Гәамҧхарак ааинирҧшит.

– Шәнымҵәеи уара, ас уаҩы ибахьоума? Шәынӡааҧсылоите? Аҩы жәбонаҵы ас шәеашәыршьуазар?.. Уаҩы иаҳахьоума?.. Ушҧааргеи иаха? Убз аҟәаҟәа ҧҵәаны, уҿы еилымго... Нас ажәлар рҿы аус зуеит ҳәа уаҿыхуп!.. – Бинаҟә Данаҟаи днаиҟәцәҟьеит, илакҭа ааирмашьцеит. Данаҟаи ҿымҭӡакәа ауаҵьаҟ аҿы дааин, дныҽҳәагылеит, ихы ларҟәны.

– Ишҧаҟаҳҵарыз, асасцәа ҳҭан, аревизорцәа араион аҟынтәи. Урҭ ҳаҭыр рыҟәымҵакәа иоуҳашьҭрызма? – даацәажәеит Данаҟаи, ибжьы аармаҷшәа. Иаха иижәыз акәу здырхуада изыхҟьаз, ибжьгьы хәанчаны иҟан, Данаҟаи аколнхараҿы ҳасабеилыргаҩыс аус иуан. Уи, иара излаиҳәоз ала, ирацәаӡаны аҟыба-ӡыбаҟәа иман.

– Иара есымша асасцәа, аревизорцәа шәҭоума? Знык иамуит, ҩынтә иамуит, есуаха уашьны уааргоит умбаӡои? Уаҟәыҵ наҟ, уаҟәыҵ, иузаҧсам, уҧхасҭанатәуеит!..

Данаҟаи аҟәҿимҭӡеит. Ихлахаҵ гьежьуазшәа ибон, макьанагьы ихы аҭыҧаҿы иҟамызт, ихы адаҟәа акы еибархханы иакызшәа. Игәы еимаҳәахаа иҟан, уи зрыцҟьашаз ауимдырхуаз, аха иаб иҟны уи аӡбахә ала џьеи акы иҳәарын.

– Иабажәжәуаз иаха? Зыҟны ижәжәуадаз? – Бинаҟә уажәы иҽаарҭынчшәа днаиазҵааит уи.

– Иабаажәыхуаз, аҧацхаҟны.

– Урҭ аҧацхаҟәа ыҟәзгозгьы аӡәгьы дҟамлеит. Ана аҧацха, ара аҧацха, уахьнеилакгьы аҧацхаҟәа... Урҭ ирыҟәнагоз аусымдырхуаз... Нас иҟашәҵара збахра сыҟан!..

Данаҟаи иҿы ӡәӡаны иҽааибиҭеит. Ҿаҵаҟәаакгьы днарыцҳаит. Нас иусурахь дцарцаз дындәылҵит. Бинаҟә дҩагылеит.

– Уара, иахьа Бидаҿ иҟынӡа узыбжьымсрыз? Игәыҵалах здырхуада, саауеит иҳәан, уи аахыс иҵӡозеи, ихабаркгьы ыҟам, дычмазаҩхоу? – Бинаҟә Данаҟаи даахьаирҧшит.

– Сара иахьа уиаҟара аамҭа смоур ҟалап. Уажәы сусураҿы

снеироуп. Нас араион аҟынӡа сымцаргьы ԥсыхәа сымаӡам, ишԥаҟасҵари? – даацәажәеит Данаҟаи.

– Уара ҳара ҳзыҳәан аамҭа уоуа уҟоума. Уи ауаѡ, уа даанхент,дызҭахыда уажәшьҭа,дызгәалашәода? Уара уакәын еиҳаракгьы ҳаҭыр зқәиҵоз, унабжьысыр ԥхашьараӡамызт, дшыҟоугьы еилумкаарыз... Уажәшьҭа уаѡгьы сиҭахым, сырхашҭӡеит ҳәа уа дтәазар акәхап.

Данаҟаи иаб ииҳәаз уиаҟара хырѡа амҭакәа, имѡахь иҿынеихеит.

«Абарҭ уаҳа гәыблра шԥарымам... Бидаҿ иара изыҳәан дызусҭадаз? Днаизхьаԥшыр иҟалоз?..» – Бинаҟә акыраамҭагьы дгыланы, иблақәа еихмырсыҕьӡакәа иҷкәын дизыԥшуан.

* * *

Бинаҟә ашьшьа-шьшьыҳәа, инапқәа ишьҭахь иҟаҵаны, ашҭа дынҭыҵын, уаҟа рацәак ихарамкәа, рывараҿы иҟаз адә хәыҷы днықәгылеит. Илаԥш ҳаҵҳаҵо инахьигӡеит иахьабалак. Уи, агәы ылганы, иҳаракыраны ишьҭан. Ажәытәӡан ари адгьыл дара иртәын, иқәаарыхуан, аха уаѡы дықәнымхацызт. Еснагь иԥсы алан Бинаҟә ари аҭыԥ. Шаҟаѡы иарҳәаахьадаз Бинаҟә абри адгьыл азыҳәан, аха, иара ихатәушәаҵәҟьа, мап рцәикуан зегьы. Зны смаҭацәа ыҟоуп, иныѡеидасыр, иқәынсырхоит иҳәаларын, зны сашьа дыҟоуп, убригьы сааигәара дыҟазар сҭахуп иҳәаларын.

«Рацәа инхарҭа ҭыԥуп. Ѡын хәыҷык кәаԥӡа, аҿы абрахь, амрагыларахь инарханы, инықәургылеит, уаҳа уҭахӡам. Иарбану имҕьацо араҟа?» – Бинаҟә ихәыцра иалан, ари адгьыл еснагь иԥсы изаҟәымҭхо иалаҵәаахьан. Тәымуаѡык дынхаргьы иҭахымызт. Уи данықәымԥшуаз аамҭакгьы мцацызт. Ишьыжьыз, ишьыбжьоныз, ихәылбыҽхаз.

Инапқәа ишьҭахь ишыҟаз ԥыҭк даанаскьеит. Уахь еиҳа илаҟәыран. Ари агангьы цәгьа иҭыԥ маншәалан. Еиҳараӡак ашәыр азыҳәан, аӡы ықәтәомызт. Ишԥанаалоз, ишԥазыманшәалахарыз амандарина? Уажәы еихашьшьы игылоушәа ибла иныхгылеит Бинаҟә.

«Адгьыл иқәаарыхуа иаҟара насыԥ змоу аӡәгьы дыҟаӡам. Адгьыл ауп ҳара ҳзааӡаз», – игәы инҭиҳәааит. Нас ԥыҭк дырҩегьых днаскьан, дааҭгылеит.

«Аа, аҩынҭыԥ. Ашҭа. Ииаакәыршаны ашәырҵлақәа неиҭауҳауеит. Уаԥхьаҟа хәыҷык уеизгьы иаанужьуеит, ацәгьа ыҟоуп, абзиа ыҟоуп... Ииаукәыршаны икәаԥӡа аанда ҟауҵеит, дунеихаангьы акы уԥырхагам. Амала, абра ҳабжьараҿы агәашә хәыҷы аҿаҳҵароуп, ҳазланеиуа, ҳазлаауа», – Бинаҟә, уажәы хәыҷык ибжьы ааҭыгашәа, даацәажәеит, абри иашьа Бидаҿ дидгылаңы диацәажәозшәа. Иашьеи иареи адгьыл иқәԥшыхуеит. Рҿаҳаракны, ргәы азыҳалалны.

Иашьа дааны дцеи уажәи рыбжьара, Бинаҟә абри адгьыл даназхәыцуаз, иашьагьы дааигәалашәон. Иашьа – зда димаӡам, зда дхәарҭам. Аибашьра иаламӡыкәа иаанхаз. Ашәахсҭақәа зынхалаз... Бинаҟә ианакәзаалак иашьа дышрыцҳаишьоз еиԥш ҟамлацызт. Иааигәара дыҟазҭгьы ибаргәыз! Даазқәылаз иаҳа-иаҳа игәы дыҵало далагеит... Бидаҿ ичымазара игәы иналакьакьон иара.

Уи аҽны Бинаҟә аҩны дыҟан, амҿырҟәараҿы дтәаны, еихахәума акы аҟаҵара даҿын. Ус, Данаҟаи, усурантәи аҿывҳәа, машьына ласык дақәтәан даакылсит.

– Иаарласны шәҽеиқәшәыршәа, Бидаҿ игәы бааԥсхеит ҳәа адырра соуит, зыԥшра ҟамҵакәа ҳцароуп!.. – Данаҟаи ԥштәы ихам. Бинаҟә иҟаиҵара дақәымшәеит, иматәақәаҵәҟьагьы изышәҵомызт. Инапқәа ҵыс-ҵысуа иалагеит. Амина анахь дыҩит, арахь дыҩит. Ирулакгьы уахь рҽеиқәдыршәан, амашьына инҭалеит.

– Иабихәа, иамуӡеитеи!.. Уараӡәк уакәын ҳназхәаԥшуа ҳәа иҳамаз!.. Иухьзеи, иугәыҵалазеи? Ушьапы ҟадыџьқәа ухьаауама?.. – Бинаҟә дыгәжәажәон.

Бинаҟә иашьа ичымазара цәгьалаҵәҟьа дааиҵанарҵәҵәеит, иааиныԥшит.

Бидаҿ зны аҩны дышьҭан, зны ахәышәтәырҭаҿы. Бинаҟә зны ахәышәтәырҭа дакәшон, зны дихагьежьуа дихагылан. – Умшәан, умшәан, умшәан!.. – иҳәон иара, иашьа игәы ирҵәҵәон, аха уи ихьаа анизцәырҵлак, аҳәҳәара далагон:

– Сшьапы!.. Сшьапы!.. Сшьапы!.. Усҟан ишьапы аиарҭа иныҵигон. Акы ҭалан дафозшәа ибон, игәы кылнаҵәон, ихаԥыцқәа аҿҿа рыҵгон, ишьапы ҟәаҟәаса, ашәахсҭақәа анпыҟҟала, еилаҩаны иҟан, изхарҟәаломызт. Иԥҳәыс, иҷкәын, иҭаца, зегьы убри иааизкылҟьоз ихьаа хырҽырц, рнапқәа ахьшьуа, иршьышьуан. Бинаҟә, илабжыш хаҟәҟәала, иашьа дихагылан.

– Абра снумыжьын... абра!.. Убрахь сга, ауадаҩ уаласҵоит аха... Сара сыԥсҭазаара абас инҵәарц иҟазаарын... Убри сахьиз адгьылаҿ снага!.. – игәы ԥшаауан Бидаҿ дахьышьҭаз. Дазхьуан иашьеи иареи рхәыҷра ахьымҩасыз адгьыл гәакьа.

– Умшәан, иухьзеи, ухаҵами, абааԥсы! – Бинаҟә иашьа диабжьон, уи игәы каижьуамызт. Нас, даныбзиаха, ишьапы дықәгыло даныҟала, убасҟан иихәаз ажәақәа Бинаҟә ихы иҭыҵуамызт. Иага шықәса ухыҵыргьы, уахьиз удгьыл гәакьа ԥсраҽнынӡа иухамышҭуазаап!

– Ԥыҭраамҭак уаала ақыҭахь. Қыҭа ҳауак науҿасып, уԥсы ааивугап, уԥсы ушьап, угәалаҟара ҽеакхап, акалақь иаҩызам ақыҭа... – Бинаҟә дца-даацыԥхьаӡа убри дналацәажәон. Иҭахын иашьа ақыҭахь дигарц. Ҳамҭакы акәзаргьы иԥсы неивигон, ақыҭа ҳауа игәы ааиҵнахуан.

– Ара узыцәшәозеи, зегьы аӷьараҳәа иҟоуп. Уҷкәын аус иуеит, ишьапы дықәургылахьеит, уҭаца аус луеит, анцәа ишиҳәара уҟоуп. Урҭ уажәшьҭа хьаас иҟауҵартә иҟам.

...Бидаҿ ақыҭахь иаара зегьы ргәы иахәеит. Агәылацәа-азлацәа ааины дырбон. Игәалаҟарагь аҽеаԥсахуан. Ахәыҷқәа драцәажәон, ахәыҷқәа дрылахәмаруан. Ишьапы уеизгьы ихаҟәаломызт, дантәо ишшапаӡа инаиваиҵон, дангылоз илаба ааицирхыраауан. Ахьаа хәыҷык еиқәтәазшәа иҟан.

– Абреиԥш сыцәа ҭынчны џьаргьы сҟамлацт, – Бидаҿ уи дналацәажәеит, гәаахәарас иманы.

– Ара ҳаҩны ами, ҳахьиз, ҳахьааӡаз, ҳани ҳаби ахьынхоз, ҳқәыԥшраамҭақәа ахьаҳхаагаз...

Бинаҟә иашьа иирбон, раԥхьаӡа, рани раби рыԥсы анҭаз, рыҩнқәа ахьгылаз. Дрылацәажәон уиаахыс иҟалақәаахьаз

аиҭакрақәа. Уажәы изхәаԥшуаз аҩнқәа аҽа ҩнқәан. Бидаҿ шаҟа игәы рзыбылуааз усҟан ирызгылақәааз аԥсуа ҩнқәа! Аха иабаҟаху урҭ, рышьҭақәагьы аанымхеит.

Бидаҿ иахьахәлаанӡа аҩны дыҟан. Зны ашҭа дҭан, ашәырҵлақәа днарыхәаԥшуа, зны агәашә дынҭыҵны амҩа днанылон, анахь, арахь днаԥшы-ааԥшуа.

Аха ҽенак Бинаҟә, иашьа Бидаҿ абри рывараҿы иҟаз адәы ԥшӡа дшахәаԥшуаз ибеит. Убри убриаҟара илаԥш алаҳәаҵан дазыԥшуан, Бинаҟә дшааидгылазгьы изгәамҭаӡеит.

– Узахәаԥшуеи, Бидаҿ, иугәаԥхама ари аҭыԥ? – днаиазҵааит.

– Рацәа инхарҭа ҭыԥуп. Абра ҩын хәычык ықәргыланы исымандаз, исыбаргәыз! – иҳәеит Бидаҿ, иԥсы изалымхуа. – Есымша аҩн дуқәа ҳнарҿаԥшуа, акаҭран мҩақәа ҳарнуп. Амашьынақәа ҳлымҳақәа ҵырхын, уаҳа ҳалам, – нациҵеит. Ақыҭа ҭынчра дназхьит. Нас иашьеи иареи еиманы, ашьшьыҳәа инеицәажәо адәы иныкәлан, иахьабалак рылаԥш нахыргеит. Бинаҟә, зыԥсҭазаара зегь ақыҭаҿы изхызгахьаз, аҭәы злаҽены иҟаз, адгьыл убриаҟара ибзианы идыруан, убриаҟара ибзианы далацәажәон, акала узиваларымызт. Егьа уацәтәымзаргьы иугәаирԥхон.

– Абри адгьыл азыҳәан сара аӡәырҩы исарҳәаахьан, аха аӡәгьы дықәсыжьломызт. Зегь рыԥсы ахьыхәхәон. Шьоукы-шьоукы ахьынхо нхарҭоума? Араҟа зегь рыла иманшәалоуп, амҩа ааигәоуп, амашьынақәа шәкы-зқьы ииасуеит.

Ианухаху ақалақь аҿынӡагьы унабжьысуеит. Изхысҳәааауа, сара аколнхара ахантәаҩы сиацәажәап иуҭахызар, дгьыл ҿаҵак азыҳәан мап шԥаҳцәикри? Уара утәымуаҩым. Ҳқыҭа уалахәын еснагь. Бзиа иубон. Уусуракәа рыла зегьы уеицырдыруан. Аибашьра убжанатәит, аха дырҩегьых иузгәаакьоу уқыҭахь ухынҳәып, уааҳалагылап…

Бидаҿ данца нахыс Бинаҟә аколнхара ахантәаҩ иҟны дцо-дааyа мацара, акыр аусқәа мҩаԥигахьан. Агәыӷрақәагьы иман. Бинаҟә иашьа изыҳәан иҟаиҵарыз издырамызт. Зны аҩын ҭыԥ алихрын, зны гәаныла, рацәак идуцәамкәан, аҩны асахьа ҭихларын, Бидаҿ абри аҩыза аҩноуп ииҭаху ҳәа.

Бинаҟə уажəы агəашə даахан, ашҭа дынҭалеит. Ихəыцрақəа ддыркаразшəа, дҭынчуп.

– Узхəаԥшуаз, уара, абырсҟаамҭа уаҟа? – Амина абарҵаҿ дгылан, днаиазҵааит. –Какалк сырхиан, сузыԥшуп, аха уара арахь уааиуам…

– Сыззыԥшыз, аамҭа цоит бымбои, анхара аамҭа ааит, Бидаҿ ихабаркгьы ыҟаӡам, дычмазаҩхоу. Абыржəы акəмыз напы анарктəыз…

– Дычмазаҩымхаргьы… Ани даалышьҭуама? Уаанӡагьы ақыҭа лцəымӷын, иугəаламшəои?

Амина «ани» ҳəа дызҿыз, лацала лакəын, Бидаҿ иԥхəыс. Абра инықəҵны ицеи уажəи рыбжьара уи рацəак Бинаҟə иҩнра дадҳəыломызт. Бидаҿ иакəын цəгьам-цəгьам инабжьаршəны избалоз. Амашьына дақəтəан даакылсуан, уахык, ҩаха днарылаԥхьон, нас игəы хьаблаауа иҩныҟа дцон.

Амина рхəқəа аалырхиан, астол инықəлыргылеит. Бинаҟə инапы ӡəӡəаны днадтəалеит.

– Дычмазаҩхоу?.. Игəыцалах здырхуада?.. Уанӡа снабжьысыр сҭахын, аха… Данаҟаи ҷкəынҵас днабжьысны, иҟоу еилкааны даап ҳəа уҟоу… – Бинаҟə ихы ларҟəны даацəажəеит.

– Дычмазаҩхар адырра урымҭар ҳəа ушəома. Усҟан ауп уанырҭаху, – Амина дааины астол днадтəалеит.

* * *

«Ақалақь, ақалақь, ақалақь… Иадырбалазеи абри ақалақь? Ақыҭа ианаԥырҵлак, нас уаҳа урҭахымхарашəа уаархашҭуеит… Џьара машьынак самшьуандаз исыжəланы. Ишԥарацəахеи?.. Амҩаҵəҟьагьы узеихҵəом».

Бинаҟə дгылан ус, амҩа ааҭацəырахаанӡа ҳəа. Аха ашьҭахь, дшыԥшыз акəымкəа, аимҟьарсҭа хəыцы иҟалаз ихы иархəаны, амҩа ааихиҵəеит. Аҩнеихагыла дуқəа дрывалан дышнеиуаз, даахаҵəиин, ҩнык днаҵагылеит ашьҭахь ала. Нас ицəыҵагалаз амардуан дҩаҿалан, рацəак хыхь дхалаанӡа иҟаз шəык днадгылеит. Ашə авараҿ иамаз акнопка днақəыӷəӷəан, абжьы наиргеит кыррыҳəа.

– Аа, Бинаҟә!.. Уҩнал арахь, уҩнал!.. – иаԥхьа дгылан Бидаҿ, дышкәакәаӡа, мрашәахәацкгьы џьара инаиқәымԥхацт уҳәап, ихьтәы хаԥыцқәа ыҵыџьџьаауа. Иблагәыгракәа агәыкыра, агәыцқьара, агәыҳалалра рныԥшуан. Икьаҿи иеиқәеи еиԥшны, галстук ҕрак ихәда иахан. Ихахәышла ишьҭахьҟа иԥхьаҳәан, иааиқәртәашәа.

– Шәышԥаҟақәоу?.. Шәеибгоума зегьы?.. Шәхабарк анаҳамба, акы шәыхьыз џьаҳшьан... – Бинаҟә уахь дныҩналан иҿынеихеит. Бидаҿ иԥҳәысгьы ахьышәҭҳәа дааиԥыххылан, аԥсшәа наиалхәеит.

– Хар ҳамам макьаназы, ҳнагәагәоит, – иҳәеит Бидаҿ, ибжьы ҭынчӡа.

– Ариабжьаракгьы хьаас уҳаман, унеиуаз џьшьа акыргьы ҳаԥшит, аха... Нас, иахьа сгәы иамуит арахь смаар...

Бинаҟә иашьа днаихәаԥшит дырҩегьых. Иашьа иара иеиҳа даун, ҵаҕакы. Иара уиаҟара даумызт, аха дыҭҭәаа дыҟан, дџыхӡа. Еиқәакы, акаҷырақәа инпыҟҟала. Ԥсуа маҭәақәак ишәуп.

Бидаҿи Бинаҟәи еиманы Бидаҿ иуадахь иныҩналт. Ашәҟәы шьқаԥқәа еивҵарыԥхаа игылоуп. Астол ҳәыҷы, адиван, аҭӡаҟны – апатреҭқәа. Урҭ рҩыџьагьы адиуан аҿы инықәтәеит. Бидаҿ иԥҳәыс Шьафынка ԥыҭраамҭак днарылацәажәеит, нас наҟ дындәылҵит. Бинаҟә аҭызқәа дыркыдыԥшыло дтәоуп. Егьиҳәом макьаназы. Уаҟа Бидаҿ ипатреҭқәа кыдкнаҳалоуп арамка ԥшӡақәа ирҭасаны. Раԥхьаӡа рҵаҩыс ақыҭан аус аниуаз, ҿыц ԥҳәыс данааигаз, арра даныҟаз иҭихқәаз, ашьҭахь даныхынҳәы, иҷкәыни, иԥҳәыси, иареи иҭырхқәаз. Урҭ зегьы Бинаҟә илаԥш нархигеит.

– Аҩны уаныҟазлассы саауеит уҳәан, аха нас уаанызкылазеи, Бидаҿ? Ани иззаҳҳәаз азыҳәан сара ахантәаҩы сиацәажәеит, дазааины дыҟоуп, – даацәажәеит Бинаҟә. – Аамҭа цоит, џьара акы уалагаӡозаргьы, абыржәоуп ианаамҭоу. Амала, еиԥш аҭыԥ убашам. Данаҟаиии сареи акыр ҳалацәажәаахьеит. Знык анапы аурқыр, иумыцхрааша ҳәа аӡәгьы дҟалашам. Зегьы ираҳан, гәахәас ирымоуп. Ҳара, набжьоуаа, ианакәзаалакгьы аицхыраара ҳаман иумдыруеи? – иаацәыригеит Бинаҟә игәы

иҵхоз. Ариабжьаракгьы дызмырҭынчуаз, џьарак дызмырҭәоз. Иашьа иааигәара дӄалар, уаҳа ииҭахыз Бинаӄә? Убри акәын дзышьҭаз.

– Ацәгьа ыӄоуп, абзиа ыӄоуп, уиашьараҿ напы шудыркыло еиҧш аҽаџьара напы удыркылом. Насгьы араӄа қалақьуп, уазхәыци?..

Бидаҿ ҽымҭӡакәа ҧыҭраамҭак ус дтәан, ихы ларӄәны. Нас дҩагылан, днеины аҧенџьыр днадгылеит, адәахьы дыҧшуа. Амашьынақәа аҿыв-сывҳәа еилаҩ-еиласуеит, рыбжьқәа гоит. Нас Бинаӄә иахь даахьаҳәны даагылеит.

– Сара ари акырынтә сазхәыцхьеит, Бинаӄә. Сара абра уадақәак срыҩнатәоуп, аха сахьиз, сахьааӡаз еиҕысшьо ҭыҧ сымаӡам. Аха... сҿы зкуа акыӄоуп. Ииашаҵәӄьаны. Аӡәы дубап урҭқәа рыгәхьаа имаӡам, аха... – Бидаҿ иҽааникылеит.

– Изакәызеи иара? Избан? Аҩны ирҭахымхеи?..

– Аҩнгьы сырзыӡырҩуамызт, аха... Уазхәыци уара, шаӄа шықәса ҵуазеи сара сқыҭаҿы сыӄамижьҭеи? Ҵоуп, уа исызҳаит, аҵара сҵеит. Нас аибашьра сцеит, сааит. Шықәсык аӄара рҵаҩыс аус зуан, нас сықәҵит. Иаансыжьит сқыҭа. Убри нахыс абра сыӄоуп, ақалақь аҿы. Уазхәыци, уара? Уажә снеины снашәыланхахуеит, аха изыҧсоузеи уи? Гьамас иамоузеи? Ишҧасзырҳәои?.. Акгьы схәарҭамкәа саныӄала аума саныхынҳәуа сқыҭахь. Акы анҳалшо, усӄан ҳзазхәыцуама уи ҳара? Зырҽеишьа амам агхақәа уажәымҭыҽха иануҧгылогьы ӄалоит. Уазхәыци, уара, Бинаӄә, абри? Угәы ишҧаанагои?

Ас шамахамзар имҳәацызт Бидаҿ иашьа иӄны, абри аҩыза азҵаара иаҧхьа иқәимыргылацызт. Аха абри аҩыза ахәыцрақәа изҭаз ак ӄалазар акәхап.

– Бидаҿ, ус угәы изаанагозеи уара? Уаӄа, уахьнеиуа, тәымџьароума? Аӡәгьы лаҧшҵырхәыла духәаҧшуам...

– Тәымџьарам, аха...

Бинаӄә зны дгылеит, зны дтәеит, зны ауада дааҩнагьежьит, даашаӄь-шаӄьеит. Аха иашьа игәы дасыр иҭахымхеит. Ишҧаӄаиҵарыз, ишҧеизиурыз?

– Уара ишуҭаху, уара ишуҭаху, аха... – Бинаӄә акы иҳәарц

игәы иныҵаххит, аха иҽааникылеит. Убас еиҳа еиҕьзар ҟалап ҳәа дназхәыцзар акәхап.

– Акы еиԥшымкәа суҳәоит, сашьа, уаҳа соумҳәан. Сара сыԥсы аҕроуп сахьиз адгьыл,аха…Мышкызны уаҩ дызқәмшәо егьыҟаӡам, сухоумырштҵын уара… Сара еилыскаауеит уара иуҳәарц иуҭаху…

Бинаҟә игәы еиқәҳәаланы ауп дшыхынҳәыз аҩныҟа. Мышкы, ҩымш, хымш, мчыбжьыкгьы игәалаҟара аҽеиҭакны иҟан. Ажәа хаак иҿшәомызт.

* * *

Амра еилыбзаауа ашьхара инхыҵын, зыҟь шәахәа аҿыдды, ақыҭа ԥсабара иналаԥхеит. Ашәаԥыцьаԥ гәырҭәыла ирыдыркылон ашьыжьтәи аԥхара,аԥсаатә ԥыр-ԥыруа,игәырҕьаҵәа ашәа рҳәон.

– Аа, шәахәаԥши, рацәа инхарҭа бзиоуп. Ижәбома? Еиԥш ҭыԥ убашам ҳа-Набжьоу, ара шәара шәынсырхоит, уаҳа аӡәгьы. Сара ари адгьыл шәара ишәтәызар сҭахуп, –Бинаҟә рынхарҭа авараҿ иҟоу адәы дықәгылоуп иҽыриашаны. Иахьабалак дықәԥшуеит, игәы азыбылуа, илаԥш изаҟәымҭхо, иԥсы алаханы. Иматҭацәа ивагылоуп, рабду ииҳәо иазыӡырҩуа, икәаҕ-кәаҕӡа.

– Иаба, даду?

– Аа, абра, ҳахьгылоу. Араҟа шәыхҩыкгьы шәынсырхоит, шәыҩнқәа еиԥшны иҳаргылоит. Абраҟа инхақәо зусҭцәаада рҳәартә еиԥш. Ашәыр еиҭаҳҳауеит, иҳааӡоит, ибаҳчаран иҟаҳҵоит. Ишԥашәгәаԥхои?.. – аӡәаӡәала днарҿаԥшит.

– Ибзиами, даду!.. Ибзиоуп!..

– Ус акәзар, уажәшьҭа шәаала аҩныҟа. Ишәхашәмырштҵын шәабду ииҳәаз. Абри анхарҭаҭыԥ шәара шәзыҳәан иаанкыланы исымоуп. Ииашаҵәҟьаны, агәра жәга шәара!..

Бинаҟә дырҩегьых, игәы иамукәа, даҽазнык уи адәҳәыԥш дныкәԥшит, нас рызынтәыкгьы еиманы аҩныҟа рҿынархеит…

ИНЫМҬӘАЗО АМШ

Хьрыц дааԥшуеижьҭеи акраатҵуан. Игәы ҩархаҩы аҭуан даҵаԥшуа диан. Ацәа уаҳа имԥан иқәломызт. Дахьышьҭаз дырҳәатҵәы-ҳәатҵәуа ҭахак ирҭомызт инаикәтҵәиашо инаихапапаз ахәыцракәа.

«Аа, аԥсра шәықәшәандаз, аԥсра!.. Шәареи сареи ус ҳзеибашьҭқәо џьышәшьозаргьы ҟалап!.. Ас сышԥаԥсри!.. Шәымԥан уаҩ дзымнеиуа, аҵла аԥашәқәа реиԥш зегьы шәыԝерыларԥсны ишәкуп... Сара – анхаҩы иԥа, шәара – ҭауади-аамысҭеи ирхылтҵыз... Ишәызызухьааз сара цәгьарас?.. Сыҟан – шәыҟан... Ас шәдацқәа еиларҵәи-еилаԥахны анышә ҟьаҟьара ишаларԥаз иалыздырааауаз!.. Анхацәа рычҳара хыжжыргьы алшоит... нас иузаанкылаӡом... Зышьаҭа ҕәҕәам, иаамԥыхьашәо зегьы ыҵжәаны, иаманы аҿынанахоит... Шәбарбаруа шәышдәықәу аӡыблара шәзацәцаргьы шәха-ҵахеит... Даараӡагьы шәԝамаршәтәуеит, шәацныҟәошәа ҟаҵаны, иахьатәи ҳаамҭа. Аха иахьатәи ҳаамҭа иалнахуа даԝа шьоукуп... уи атәы зылшо, иацназго, иацныҟәаша... Избан шәарҭ уи зышәзеилымкаауа?..»

Хьрыц иблақәа ҭыҟаԥшьааӡа, уахынла абжеиҳарак лацәааихьшь аaизыҟамҵаӡакәа, дшыгәаҭеиуаз ианихигалоз рацәаӡан. Знык ашара адәы изықәлар дымгылагәышьоз... Алеиҩеира, адәы анықәԥшра ихьаақәа зегьы хнаԝуазшәа днаӡхьуан. Амра ашәахәақәа ашьхара инаҿыддны ашҭа еилырбзаауа ианынҭаԥсалак, урҭ рԥылара дазгәыкуа, дҩагыланы абарҵа дныкәгылон. Ишьапы неиҵыхуа адәы ақәзаара иара изыҳәан гәеиҵыхра-ԥсҭазааран. Аха зны-зынла иаалырҟьаны игәалаҟара аԝеанеиҭанакуаз, ԥсҭҳәашк назԥыраҳаз амра ахаҿы еиԥш, иҿаԥшылара аамышьцахон. Ацәажәараҵәҟьа игәамԥхо,абаандаҩы иеиԥш дуалуашо ашҭа дааҭагьежьуан, ихы агарҭа имоуа. Уи ус ԥыҭраамҭак данаан-хоз ыҟан, аха ианихыԥсаалак, игәы аатуан, игәалаҟазаара аԝееиҵнахуан, нас зегьы дрызгәышьуа, илаԥш ҳәаԥыӡаԥуа иназхьынҳалоз изрыҟәгомызт, инарыдҳәатҵалон. ;

«...Соуҟаҭла... Соуҟаҭла... уара иухымҟьаз егьҟамлеит

араҟа... Уи зегьы сара еилыскааует уажәшьҭа... Далаҭи уареи шәнеишьҭаҳауа, шәхы шәацәшәаны еиқәшәамырҿаҿоз арбану? Инашәыпҕгылозгьы шәҿааибаркны аӡы далашәыжьырц шәалагон... Уи акәын шәара хыҟәкыс ишәымаз, шәзышьҭаз...» – Хьрыц игәы еиқәызҳәалашаз урҭ рыбзиарак ихаҿы иааиуамызт. Рцәымыҕхара еиҳа-еиҳа аҿарҭбаауан игәаҭаҿы аҿырлакьҭо.

Ибла иаахымҵӡакәа изыхгылоузеи уҳәарауазеи ариабжьарак иахьааихигалакгьы? Дналбааргьы, ашҭа дынҭыҵыргьы, ҭахак имҭауа, ихәыцрақәа зегьы дара инарықәҵәиашон ибылҳәаҭы-былҳәаҭуа. Ирзыҟаиҵахьаз, ирзиухьаз цәгьарас, абас длапшықәҵаны ишьклапшыртә еипш? Избан, иара акала дыҟоушәа, дара, аҿакала иҟоушәа, рыбжьара ҭацәыраны, еидызҳәалашаз, еизааигәазтәышаз акагьы зхыҟамлааз? Иара иҟазшьоума, мамзаргьы дара рҟазшьоума хара-хара еицәгылартә еипш аҭагылазаашьа ҟазҵаз? Ма иара игәы зҳәынҷашаз акагь рыдимбалоу? Аамҭа цацыпҳхьаӡа, мчыла акы дрыпнаҟьошәа, пылҳаҭрак ааины инеиҿагылон, уи аиааира, аҿагылара, аӡеибафара иалашәаз иеипш, ишьапы даақәнаҟьарашәа, гәыҩҿыҩрақәак деихәлагәаны ддырблаҟьарц рҿаназыркуаз, иара еиҳа-еиҳа илшара аҿышьҭнахуан. Наҟ-ааҟ еиуеипшым аҭагылазаашьақәа иҟалақәоз иара диашаӡа дышрылхәҳәоз неиҩымсрыда зегьы еицгәарҭахьан. Иагьырҳәон, Хьрыц иахьатәи ҳаамҭа дақәнагоит, иеипш зеипшу ҳа-Набжьоу дузыпшаашам, даараӡагьы ауаа ихьыпшыртә еипш аидкылара аҟыбаҩ ҷыда илоуп ҳәа. Уи дара имҳәа-мырза акырынтә ицәыҵаржәагәарц рҿапырш.әахьан, аха рымч шақәымхоз агәра дзыргашаз аҭагылазаашьақәа ианрықәшәалак, ихьаҵны, ибылдыҳәы-былдачо, ида пҳсыхәа рымамшәа инеиҿақьақьон, инарымаратәны рнапқәа наикәыршо. Урҭ уажәы ирымбеит ус. Шеи-шықәсеи рыбжьара ақыҭа ирҭахыз аларыгӡо рҿеибырҭахьан, рҿеибадыркхьан, ишакәым унарпҳххыларгьы урҳәынҷартә еипш амчра рнапахьы иааргахьан. «Соуҟаҭла ииҳәаз, Соуҟаҭла иҟаиҵаз, уи иеиҿирцаауа, уи имҩапиго дарбану изылшараны иҟоу

ҳқытаҿы? Уажәы изҙывасуа идәықәқәоу иаҟара аҵьабаа рбааит, нас изакәытә фырхацәоу ҳбахра ҳаҟан, – зымҳәоз дарбаныз. – Соуҟаҭла ҳқыҭа анапхгара азиуеижьҭеи ашьапы иқәиргылеит... Соуҟаҭла дахьҳамоу ҳара акагьы ҳацәымшәозароуп... Соуҟаҭла дыҟанаҵы ҳаҭыргьы иқәаҳҭозароуп... – ианиаҳауазгьы ианимаҳауазгьы уи ишәшьыра зҽыҵазкқәоз иахьабалак рыҽѡышьҭыхуа рыбжьқәа нхадырззалон, акы иааузаҿамкуа, ихәацыхәапшьха. – Шәара абзиара ззыҟалаша, сабашәыхәарҭоу, сабашәзаԥсоу, абрысҟак шәгәы сзыблыртә... Уи шәхы абзиараҟынтә ишәҳәозар акәхап... – аҵықә-ҵықәҳәа днарылаччон иаргьы. Гәата-бӷата днарылатәон, ажьаҙа зхылахьаз иблақәа ҭызза днарҿаԥшуа. Уи акәын даргьы ирҭахыз. Алафқәа неихҳәаауа, игәы дырҿыӷьуамызт еснагь иааигәаара аҟазаара зҽаԥышьклазҳәақәозгьы.

Аха Хьрыц аханатәгьы урҭ реиԥш ихы изымѡаԥымгеит, иҽизамарамтәит Соуҟаҭла икәша-мыкәша иҟаз аҭагылазаашьа. Игәы зкышаз акагьы дахьзахьымԥшыз зны-зынла ихы гәыб_ӷан аиҭалон, шьоукы-шьоукы реиԥш иаалырҟьаны ицәаѡа ахьизымԥсахуаз дшаруадаѡуаз акырынтә инырхьан. Ицәаѡа изыԥсахуазҭгьы иҟаларын иаргьы дара реиԥш иахьа деиқәтәа-деиқәгыла анцәа ишиҳәара дыҟазҭгьы. Даргьы шаҟа рыла изнеирыз, шаҟа рылагьы ихәаԥшрыз. Мап, ус дзыҟамлеит Хьрыц. Егьа ԥишәазаргьы дшыҟаз даанхеит иара итәаҟны – унаидыххыланы ус унапаҿы дузаамго, дузымҳәынҷо, аиашазы ақәԥара иԥсы ааҭыҵаанҙагьы дацәхьамҵуа. Ԥсабарала ус анцәа илаиҵан, дузыԥхьарҟәҟәомызт.

Иихәаз ҳәан, ииуз ун азыҳәан, акала узиваломызт. – Сара зегь реиҳа ҳқыҭаны Хьрыц иоуп сзықәгәыӷуа... Џьара ишьклаҳәны дшьақәырымҟьар, ицашьа бзиоуп макьаназы... Ихымѡаԥгашьеи, иҟәыӷареи, иусушьеи рыла ҙәыр далукаартә дыҟазар – уи Хьрыц иоуп... Ҳқыҭа анапхгарагьы зылшо ҳәа иуԥхьаҙаша, узықәгәыӷша дыруаҙәкуп... Ас ахьысҳәо сара агха сыхьуам ҳәа сгәы иаанагоит... – аизараҿы дықәгыланы арҵаѡы Наурыз иихәаз ақыҭа зегьы иаразнак

иазҿлымҳанатәит. Аӡәык-ԥыцьак уи ииҳәаз инаԥыԥланы инаԥхьадырҟәҟәарц аҟәыркызаргьы, аизара иалахәыз иаразнак урҭ инарҿадырхьын инеиҟәыргәеит. Убасҟан ахы цәырнагеит раԥхьаӡа акәны Хьрыц иҟыҭауаа рахь имаз агәаартра иалԥшәаахаз агәаанагара. Уи ииашан, уи ҕәҕәан, аҽакала узаваломызт.

Шаҟа иргәамԥхазеи, шаҟа ирҭахымхазеи Хьрыц иаалырҟьаны иахьизхьаԥшыз урҭ икәша-мыкәша игылаҟәаз, иара ишьклаԥшуаз, дыгәцаразымкҟәоз, иԥарадырра, иџьабаа зҟьышә иҟәызԥаҟәоз. Убасҟан ауп, ацәа иаалԥызшәа, Соуҟаҭлеи Далаҭи, дара ахьыҟамыз иҟаз Хьрыц, раԥхьаҟа акыр днаскьаны дышгылаз ангәарҭаз. Усҟан уи аизараҿы ус рҽааныркылаҟәазаргьы, ашьҭахь даараӡа ишырнырыз уаԥы иаагәеиҭартә зны-зынлагьы гәоу-гәоу инаиацәажәон. Акала ихҽра рыҽшазыркуаз маҷ-маҷ анырра инаҭоз иара еиҳагьы игәиҽаннаԥон.

– Шәара бзиа збаша, иахьакәым скылыжәгеит… Схы иҭам, сгәы иҭам наганы ажәлар инарылашәԥан, сеиҳабацәа рыблаҟәа ԥырхәны, ихәацыхәаԥшьха, сыхәаԥшра иалагеит. Зны-зынлагьы инасышьклаҳәуа, инасԥырхагахаргьы цәгьа ирымбо, тәамбашаҟә инасызхьаԥшны рызҟәа ҭыгәлаԥра сынкыддырԥшылоит инцәыԥаҟәиҭҟәиҭуа, – иҳәеит Хьрыц, ҽенак Наурызи Саҭбеи дахьаарыдгылаз.

– Уи уара уацәымшәан… Егьараан ҿаҳамҭхьазаргьы, уажәшьҭа чҳашьа уаԥы изыҟаԥом… Гәыԥхак-гәыԥхак змам аӡәгьы ҳаҟаӡам… Шаҟа шыҟәса рнапҟәа аларҳәаԥаны иркызаауеи иахьа абас игәцарамкыкәа иаанхаз ҳҟыҭа?.. Жәаба?.. Жәохә?.. Ԥажәа?.. Иаҳзыҟарԥахьоузеи?.. Уалаҭахылатәи анапхгара азнеира аԥыхәа ԥԥәатәуп… Ҳара даҳҭахуп ауаԥ иаша, згәы еицҳауа, зҟыҭа алахьынԥа иазыҟәԥо… Абраҟа уара ухьӡ ҳҳәазаргьы угәы иалымсын… ҳуҟәгәыҕуеит. Ҳара ҳарԥаԥцәоуп, уара уагрономуп ҳәа акәӡам аусҟәа шыҟоу… Ари иаҳзеиԥшу усуп… Аҟыҭа алахьынԥа инаган Соуҟаҭлеи Далаҭи рнапы инанырԥан… аа ҳахьынӡакылыргаз!.. – Наурыз ичҳара изаанымкыло дааицрашәеит. Игәаԥа иԥхоз, игәы змырҭынчуаз шырацәаз ԥашьомызт. Маӡа-маӡа зҽеи-

ззырҟәҟәаахьаз ихәыцрақәа уажәшьҭа аанкылашьа шизамҭоз иҳәаҵәы-ҳәаҵәауа зыҭра иҭамгылоз иблақәа ирхубаалон.

Мычра-џылҳаҭрак абарҭ ирҿыкәыршаны ишыҟоу агәра згоит, аха ус аламала унарҿаххны иузырҿыкәкәааауам... Азхәыцра аҭахуп... аидгылара аҭахуп... аиаша шиашоу ицәыргатәуп, еилыркаартә, агәра ргартә еиԥш... акәымзар иахьакәым укылыргаргьы алшоит... – Хьрыц игәы нҭыхьшәашәааит. Наурыз ицәыригаз азҵаара иаргьы гәҭынчрак инаҭомызт. Дахьцалакгьы даргәаҭеиуан, даршаҟьшаҟьон, аха иаартны ацәыргашьа дақәшәомызт, ицәыгәаҕьылацәаан.

– Уи уара уацәымшәан... Ауcқәа зеиԥшроу уара еилукаауазароуп... Зегьы аамҭак-аамҭак рымоуп, аха ауаӷәы ианихәҭоу ҳәагьы аамҭак ыҟоуп – ихәыцреи илшареи ианеицнарго, ианеицымӷәаԥырго... Иахьатәи ҳаамҭа аиҭакра иаамҭоуп... Уи мӷәаԥызгаша Соуҟаҭлеи Далаҭи ракәӡам... Ҳаиԥш зеиԥшу роуп, иухоумырштҭын... Араҟа ԥхашьара аҭахӡам...

Наурызи Саҭбеии ргәаанагаракәа еиқәшәоижьҭеи акрааҵуан. Хьрыц имаӡаны дунеихаан акы иаламцәажәацызт. Ицәырыргаз азҵаара даара хықәкыла изызнеитәыз зҵааран. Ақыҭаҿгьы аӡәи-аӡәи инеихырҳәаало, уажәшьҭа уи аҭыԥ ақәҵара иашьашәаланы ирыԥхьаӡо аҟынӡа аҽеибанаркхьан, аҽарҭбаахьан.

– Аа, абра Саҭбеигьы иаҳауеит... иҵагь ҳалацәажәараны ҳаҟоуп... Арҵаӷәцәа ыҟоуп, анхаӷәцәа ыҟоуп, ақыҭа аҿар ыҟоуп... иҳагу, иҳабзоу уажәшьҭа иаҳзыҵәахуам... ҳнеилацәажәақәароуп... Соуҟаҭлагьы аколнхара деиҳабуп, аха иаамҭоуп, ихы дахәаԥшааит, иазхоуп дахьынӡатәаз... Ақыҭсовет ахантәаӷәы Далаҭгьы уи дшихьыԥшыз, дышишьҭақамсоз, акагьы измырҽеиӡакәа дхаззала даанхеит... Изаҳамҳәарызеи, ҳқыҭа анапхгара ҳазеиҿкаауам уажәшьҭа... – Наурыз ииҳәоз, игәы иҵхоз, дызмырҭынчуаз, ҭаха изымҭоз акәын. Абри зегьы иара хьаас изышьҭихызеи наугәахәрын, аха уаҟа узиваломызт, иара диашан, иқыҭа ацәгьа-абзиа дзацәхьаҵуамызт.

Наурыз иеиԥш акәын Саҭбеигьы дшазнеиуаз ари азҵаара. Хьрыц игәҭыхақәа егьа ицәыҵаиҵәахыргьы, уажәшьҭа иаҭахын иаартны ацәыргара. Ақыҭа иԥылхаҭха инарылаҳаит аизараҿы иқәгыланы ицәырыргаз азҵаарақәа рыӡбахә. Урҭ рымҽхак дырҭбаауан еиҳа-еиҳа. Хьрыци, Наурызи, Саҭбеии иаразнак ажәлар нархьыԥшит. Урҭ злацәажәоз зегьы ала-цәажәон иахьааидгылоз. Аԥсҭазаара иаҭаху ианаамҭоу имҩаԥгазар, даараӡа иманшәалахоит аԥхьаӄатәи аԥеиԥш. Иаԥышьклаҳәуа ианакәзаалакгьы аҿагылара аҭаххоит, аха иагьацәшәатәӡам. Аиашаз ақәԥара зегьы ирыцкуп…

«Иԥжәеит… иԥжәеит ҳабҕьыцқәа… наунагӡа… Иара уеизгьы иаҳзеилаз?.. Гәоу-гәоу акәын иаҳҳәозгьы, иаауазгьы шымҩаԥаагоз… хара-хара ҳнеихәаԥшуа…» – акырынтә игәы инҭиҳәаахьан Хьрыц, аизараҿы иқәгылара ашьҭахь, дазыгәынқьуа. Иара уеизгьы ишԥанарықәрыԥсоз уи ауха инаҩагылоз зегьы. Ирҳәозгьы акакәын: – Иааит аҽырҿыцра, аиҭакра аамҭа…Иахьатәи ақыҭа напхгара ҳара ҳазеиҿкааувам, ҳазныӄәгаувам…

Ҳара иаҳҭахуп уаҵәтәи ҳԥеиԥш иахылаԥшуа згәы еиц-ҳауа… жәлар рзы зыԥсы ҭызхуа… Зхи-зыԥси ирышьҭоу араӄа иҳамбароуп!.. Урҭ ҳара ҳӄны ус рымаӡам!.. Соуӄаҭлеи Далаҭи иҳәалдыз-ҳәалдызӡа астол иахьахатәаз, рҭыԥқәа маншәаламызшәа, уажәы-уажәы иҳәаҵәы-ҳәаҵәуа ртәар-ҭақәа рыҽрықәдырҵәиаауан, мца шоурак нарыжәлазшәа иҿыӄаԥшьаа-ҿыӄаԥшьааӡа, аԥхӡы ахәаҭаҳәа ирықәнаҭәон.

– Шәыԥши, уара, ирҳәақәо… шәыԥши!.. Рхы ианақәиҭха уажәшьҭа иӄоу зегьы ҳхырҳәаауеит… Аха ус иӄаӡам аусқәа… баша мала аҳәынҵәа ҳҿашәӄьоит!.. Ҳашәзеилкаауам… убриоуп иӄалаз!..– Соуӄаҭлеи Далаҭи уажәы-уажәы иҩаҵӄьон, рылақәа ҭаргьыжьуа, ирҳәақәоз иаҿаапкны, аха ақыҭауаа раанкылара ус имариамызт.Иҕыгкны иӄоу амца шацрало еиԥш амца ацралахьан зхы цәырызгахьаз аус. Араион аӄынтәи иӄаз аизарауаа ирҭынчырц далагеит, аха имч ақәымхеит. Иӄалеит аиҿыхарақәа. Аизара зымцеит ишахәҭаз… Аизара усӄан иахырымгар ада ԥсыхәа зыӄамлеит.

– Иҽеим, сыцқәын, ухымҩаԥгашьа… иҽеим… убриоуп

иуасҳәо!.. Ас уаҩы иаҳахьоума!.. Аиҳабы ҳаҭыр иқәшәҵом, аиҵбы ҳаҭыр иқәшәҵом... шәхы иааҧнаҟаз убри амҩаҧгара шәҽыназышәкуеит... Егьырҭ зегьы егьарҳәаргьы, уара уҽаанукылар акәын... Макьаназы ҳуаауп ҳара... алеи-алеи еицәыҧхашьоит... ҳаҭырқәҵарак ҳамазароуп... Адунеи ҳзықәи ҳара!... – Басыр, акы дшеицранаршәыз мҩашьо, иҷкәын игәы изыҧжәон, аизараҿы ихымҩаҧгашьа илымҳа инҭарҳәаазар акәхап.

– Изакәи иуҳәо, саб?.. Аиҳабгьы ҳаҭыр иқәаҳҵоит, аиҵбгьы ҳаҭыр иқәаҳҵоит, еилаҳҳӡом урҭ ҳара... Ҳқыҭа еилаҳаит, иза-кәызаалакгьы уск мҩаҧысӡом... Соуҟаҭла дыштәац дтәоуп, Далаҭгьы дузырқәацом... нас ишҧаҟаҳҵари ҳара?.. Ҳаргьы ҳтәаны ҳрыхәаҧшларыма?.. – Хьрыц игәеибакра рацәак инирҧшыр иҭахымызт иаб иҿы, аха игәы иҵхоз аартны иаб иаимҳәар изымчҳаит. Иахьа иаимҳәаргьы уаҵәы иаиҳәар акәхон, ҵәахышьа амамызт.

– Иухоумырштҭын, сыҷкәын... уара аҵара уаналгаз, Соуҟаҭла сиҳәаны ауп аусура ушалаҳаргаз... Шаҟа хаҧсыра аабаз угәаламшәаӡои?.. – Басыр уажәы убри дназирхәыцит Хьрыц. Абзиара узызуз уигәҭамсын ҳәа акәын ииҳәаз иаанагоз.

– Саб, иухаштҭит акәымзар, шаҟа ҳиргәаҟхьаз угәалам-шәаӡои?.. Зны анс иҳәаларын, зны арс иҳәаларын, шаҟа аамҭагьы сырхыс-хысуа аиҳабыреи аиҵбыреи срыб-жьаиҵахьаз!.. Абригадирраҵәҟьагьы саҭәаишьомызт... Усҟан аҷкәынцәа сыцхраaит акәымзар, ани сидикылозма? Иуа-иҭахыра ракәын имҧан инаишьҭуаз, ҳара ҳаиҧш аӷәцәҳәы иқәиааз абаиҭахыз... Урҭқәа зегьы схамыштӡацт макьаназгьы сара, аха исырӷыӷкырцгьы сҭахым. Уажәы аҽа зҵаароуп иаҳзықәгылоу, еиҳа ахшыҩзышьҭра зҭаху... ажәлар ирзеиҧшу... – Хьрыц ихигахьаз анааигәалашәа, дааицра-шәеит. Соуҟаҭла шаҟа диргьежьхьаз, шаҟа дирхынҳәхьаз акакала ибла иаахгылеит, абриаҟара аамҭа нҭаҳәаахаа ишцахьазгьы. Усҟан агрономс аус зуаз данаҧырҵ ашьҭахьгьы Хьрыц изыҳәан уахь анеира зегь реиҳа ицәгьахаз усны изыҟалеит.

Уажәы еиԥш игәалашәоит Хьрыц Соуҟаҭлеи иареи араиком ахь ирыԥхьаны ианыргаз. Усҟан раикомс иҟаз хаҵа шьахәк иакәын, рацәакгьы ихыҵуамызт.

– Соуҟаҭла Цәыцә-иԥа, акы сшәазҵаашан, абри аҷкәын дыжәдыруама шәара?.. Дабатәида?.. – иныҩналаны ишынатәаз еиԥш, рацәак аамҭа мгакәа, амаӡаныҟәгаҩ Соуҟаҭла днеизхьаԥшит иҽынхьырнааны, убри аилкаара дахыццакуашәа иҽааҟаиҵан.

– Дышԥасзымдыруеи...дсымдыркәа...Арыш Басыр иҷкәын иами... ҳқыҭа далиааит... – ихәеит Соуҟаҭла иҽеиқәырпата, рацәак игәамырԥхацәакәа, ибжьы аҵла гәаҩа иҭыҩуашәа, иҽаардаданы. Аха нас амаӡаныҟәгаҩ дызрыԥхьаз ихшыҩ назцан, ижәҩахырқәа днарҭас-ҩарҭасит, днеилышша-аайлышшауа.

– Абри аҷкәын ацхыраара иҭахуп... ҿыц аҵара далган, иқыҭа дазыхынҳәит. Ари уаҩ дзызхәыцша акоуп... Ас иҟақәоу ҳара еснагь ҳрызҿлымҳазароуп: иааҳаԥхьозароуп, ҳрыцхраауазароуп, амҩа раҳҭозароуп... – амаӡаныҟәгаҩ, имашьхәылҵқәа астол инықәкны, иаша Соуҟаҭла днеиҿаԥшит, иеилкаара ааицәуадаҩны.

– Ииашоуп, ҳара аҿар ҳрыцхраауазароуп, аха уи шыҟоу шәымбои... егьыгьы макьаназы дымцацт, ишәҟәқәа еиқәимыршәацт... насгьы абриаҟара аҵьабаа збахьоу иаарласны уҭыԥ аанужьроуп ҳәа мчыла исызидҵом сара, – иҳәан, дкәаанызануа гәоу-гәоу ацәажәара иҽыназикит Соуҟаҭла, Хьрыц идкылара рацәак дшазыразымыз ааинирԥшыр цәгьа ишимбоз агәра ааугаратәы. Хьрыц уи ихымҩаԥгашьа игәы иныҵаххын,иҟазаиашаҵәҟьа цәыригарц наҟәикит, аха нас дааиԥхьхәыцаан, иҽааникылеит.

– Абасоуп... уаҳа ҳҳәаӡом... зегь еилкаауп... Хьрыц илшо ала аус иуп...иахьилымшо шәаргьы шәнаицхраап...– араиком амаӡаныҟәгаҩ уи аус уаҳа Соуҟаҭла далаимырцәажәеит. Ииҳәашаз неиҿабазшәа, дшазыԥшӡамыз дыззаӡа даанхеит, дбалыбаҭо.

Хьрыци Соуҟаҭлеи иандәылҵ, ажәак нарзеибымҳәакәа, хаз-хазы инеиԥырҵит, еидызҳәалоз ҳәа макьаназы егь-

рымамызт. Соуӄаҭла дахьааиз даараӡа илахь еиқәнаҵеит дшақәымгәыӷӡоз дызҭашәаз аҭагылазаашьа. Зны деикәанарҳәит, деикәанарҵәиит, аха илшагәышьоз, аус шусыз иазнеитәын, аҭыԥ иқәҵатәын.

– Аҵара иангоугьы урыцхраала, ианалгалакгьы рҭыԥ иқәҵала... Аиҳабыра рҳәалап, аиҵбыра рҳәалап, рӄыбаӡыбак нымҵәаӡо... – Соуӄаҭла иқьышә жәпақәа неиқәыжьуа даагәамҵ-хамҵит игәамырԥхаӡакәа. Насгьы убас иҿааӄаиҵеит, Хьрыц иҩнарҭа-игәараҭаҿы днаганы хылаԥшҩыс инапы инаниҵозшәаҵәӄьа. Усӄан Хьрыц иааирԥшыз ачҳара иахьа уажәрааанӡагьы ихашҭӡом, ианигәалашәогьы илахь неиҵеицалоит, акыраамҭаӡагьы иааизеиҵымхуа, игәгьы, игәалаӄарагьы аабжьнахуеит...

Оумашәа иубаша, даҿа хҭыскгьы Хьрыц игәалашәара_ҿы иаанханы иӄан. Уи уаҩы ихашҭыртә еиԥш иӄамызт. Хьрыц зны дарыччон, зны илахь еиқәнаҵон. Ишԥаиқәбаҵыз уҳәарауазеи усӄан иара! Рымчра аадырԥшырц иақәыркын, аха Хьрыц ус аламала унапаҿы иааугақәоз дреиуамызт.

Уи зыӡбахә ԥылҳаҭха ақыҭа иналаҵәаз аизара ашьҭахь акәын. Ргәы иҭаркыз здырхуада, Соуӄаҭлеи Далаҭи Хьрыц даарымԥыхьашәан, Далаҭ икабинет дныҩнаргалан, абри аҩыза аицәажәара мҩаԥыргеит:

– Закәи, уара, шәызҿу?.. Иӄашәҵо иаанагозеи?.. Избан ажәлар зеилашәыргьыжьуа?.. Ишәызыӄаҳҵазеи ҳара цәгьарас?.. Ажәлар рыгәҭа ҳцәа ҳхыхны ҳкашәыжьуеит, измааноузеи?.. Уара уӄны аус ҳамоуп ҳара... Ииаӄаҳҵаз ааҳаумҳәаргьы ҳауӡом!.. – Далаҭ имгәацәа астол инадҵаны, илақәа кылҵыҵӡа, Хьрыц дкылблаауа днеиҿаԥшит. Хьрыц ицәа иалашәахьан абрахь иааира бзиарак ишазҳәамыз. Ас иаартны Далаҭи иареи еиҿанамгалацызт.

– Саргьы оумашәа избоит, уара!.. Иухашҭит, Хьрыц, ушҳадаҳкылаз... Ахьаԥарч зааӡаз ихәлаҵьаҵьон ҳәа, уцәа уҭыҵит... Унапы ианызҵада ҳара ҳазҿу, иӄаҳҵо аусқәа реилыргара, рықәӡбара? Изакәи уара, Наурызи, уареи, Саҭбеии ажәлар шәрылаӄааны изеилажәго?.. Шәарҭ шәеилагаҩцәоуп!..Шәус иахәаԥштәуп уаҩҵас!..Шәара шәааныззкыло

закәанк ыҟам џьышәымшьааит!..Иҟоуп азакәанқәа рацәаны!..
– Соуҟаҭла дахьтәаз иҽынхыршәааны, Далаҭ ииҳәаз инацирҕызит, игәы нҭырсакьаны Хьрыц днеизыпҳшын.

Хьрыц дыззыпҳшӡамыз днаҿашәеит.

– Апартиа далоу, уара? – дҵааит Далаҭ.

– Апартиа даландаз, уи иқәнагаз дақәҳаршәон… Иҿаҿаӡа апартиатә лахьы ихы аҟьаҟьара инадырҷаблазар, ибахра дыҟан иеиҳабацәа рҿагылара зеипшраз!.. – Соуҟаҭла ибла кәымпыл-ҭыззақәа рыҭра инҭакәымпылит, ихы былдыз ырмақаруа иааирҵысы-ааирҵысит. Гәаҕкрак иныпҳшуан, абыржәы илшозҭгьы Хьрыц дааилишьрашәа, иажәа дадақәа хаара мацәак рыҵубааyамызт.

– Избан?.. Ҳара ҳиашаӡами?.. Иҟоуи ҳқыҭаҿы, изакәызаалак ҳгәы зкуа?.. Иахьа даҽа аамҭоуп, ҳҭахрақәа ирызҳауеит, шәара ҿышәҭӡом… Шәтәаны шәыпҳшуп… Иарбан еиҭакроу ҳара ҳқыҭаҿы иҟаларaны иҟоу шәара шәыҟанаҵы?!. – Хьрыц дааицрашәеит. Уаанӡа дызцәыпҳхашьоз уажә даарҿагылеит дхәацыхәапҳшьха. Аиаша азықәпара шыҟоу уҳәеит ҳәа, ианузымыхьча, уи зкәаҳарц иашьҭоу иуцәыпҳхасҭартәуеит.

– Упҳши, уара, ииҳәақәо?.. Рцәа иҭыҵит аҿар… рхы иааҭашәо зегьы бзиоу џьыршьоит…Иҟашәымҵои нас аиҭакра, шәыззыпҳшузеи? Шәусқәа кажьны уи ауп шәзышьҭоу зегьы!.. – Далаҭ дахьтәаз иҟәардә дықәымӡо дааҳәыҵәы-ҳәыҵәит. Аҿар рганахь имаз игәынамӡара хыжжуан.

– Иагыҟахҵоит… иагынаҳагӡоит!.. Ус иаҭахуп, иаҭахуп апҳсҭазаара… Иааит аҽрыцқьара аамҭа… Ҳамҩа иапҳгылоу наҟ шәаџырҵроуп… иазхоуп шәахьынӡапҳгылаз!.. Аамҭагьы уажәшьҭа шәазышьҭыхуам, шәацәыхьанҭахеит, шәхы шәазхәыц!.. – Хьрыц уаҳа рылаҿымҭӡакәа, ашә аҕьеҩҳәа иныджьыланы дындәылҟьеит. Деицрашәаны дыҟан, узиҿапҳшуамызт. Ихлахаҵ ихыҵуан. Абжьаапҳны агәыразра зныпҳшуаз иҿапҳшылара ублаҿы иузаагомызт.

Соуҟаҭлеи Далаҭи, ирыхьыз рзымдыруа, наҟ-ааҟ еиҿапҳшуа, ирҳәо рҿамшәо иааҩнахеит Хьрыц ипҳсы ҭазхәааҽуаз ауада. Араҟа иаалырҟьаны изызхәыцтәыз рхаҿы иааиуамызт.

Хьрыц ихымҩаԥгашьа рыхлахаҵ аргьежьын, рҭагылазаашьа иакәым ахь ахы шархаз азхәыцраҵәӄьа рылшомызт.

– Умбои изҿқәоу… рыԥсы анрылала… уажәшьҭа иагьахҿаҕьаҕьоит… Ҳара ҳауп зегьы зхароу… Ахымхәа еснагь ихәдаџьал аҟәыҕәҕәаара аҭахуп, ибҕа изеиҵымхыртә аидара хьынҭыџь даҵарҕәҕәатәуп… мамзар, дануцәца, дунеихаангьы дузхьаԥшраны дыӄаӡам… – Соуӄаҭла, игәахы нҵкааны акы ишыҿнаҵәаауаз инырԥшуа, аҭынчра аамлеигеит. Маӡамаӡа инаиқәҵәиашо инаижәлаз, ҭахак имҭауа, аччаҳәа деицранаҵон, деикәанаршәуан.

– Ишԥаӄалеи, мшәан, иахьатәи ҳаамҭа?! Дасу иидаху иҳәо, ҳаиӄарауааны?.. – Далаҭ днеины аԥенџьыр днадгылеит. Аклуб ашҭаҿы аҿар еизаны, еидгәыԥланы иахьеидгылаз илаԥш иныҵашәеит. – Аамҭа, аамҭа!.. — ихы рҵысуа, ҿымҭӡакәа, иԥсыԥ игәаҵанӡа иганы даақәыԥсычҳаит. Соуӄаҭла ашьшьыҳәа икабинет ахь иҿынеихеит иӄар хеьны, ишьамхқәа наиҵаӄәало.

…Арбаҕьқәа аккахәа инеиларыԥсеит. Урҭ реиқәҿыҭбжьқәа Хьрыц ианакәзаалакгьы, жәабжьқәак неихырҳәаалозшәа, зҿлымҳарак нарыҵаҵаны днарзыӡырҩуан. Ашара уажәшьҭа еимыгга-еимыгго адәы иаақәлон. Амш кьыс амаӡамкәа еихыккан. Аҭагаларақәа раан анхаҩы шарԥазы дгыланы зегь раԥхьаӡа дызҵаԥшуа ажәҩан ауп. Ажәҩан цқьазар, ихиигәы дақәгәырҕьо, иахьатәи амш иара итәушәаҵәӄьа, ашҭа дынҭыҵуеит, иаарыхра игәы назхьаблаауа.

Хьрыц зны аҭӡахьы днаҳәит, зны арахь дааҳәит, аха уаҳа ацәа имԥан иқәломызт. Игәы рҭынчны дахьызмыцәоз зныזынла даргәамҵлон, аха иееиҭомызт. Инапы нарыгӡаны иаԥхьа иқәгылаз алашара наиркит. Абас данызмыцәалак, нас иаԥхьа иқәыз ашәӄәы дааханы иааимҵаикуан. Ашәӄәыԥхьара дунеихаан игәы ахшәомызт, амала изымхоз аамҭа акәын. Ақыҭаҿы аамҭа ицәызгақәоз рацәаӡан.

Убри аамҭазы, дшазыԥшӡамыз, Иарна ашә аалыртын, дышиашаз ауада дааҩналеит. Хьрыц абри аҩыза дақәшәеижьҭеи, гәҭынчымрак лныԥшуан еснагь, ҭахак лызымҭоз, дзыргәаҭеиуаз.

– Ушԥаҟоу иахьа? Хәыҷык узмыцәаӡеи иаха? – акаруаҭаҿ дааины дааихагылт. Лхалаҭа ԥхьарҟьа лшәын, цқьагьы еибаркымызт, аиарҭа дшаалҵыз дыҟан.

– Сышԥаҟаху... сшыҟац... Сшьапы маҷк исхьаауеит... Иахьҿаҳәоу акәхап, иԥыртланы иахәаԥшызар цәгьа избом, аха... Санааԥш нахыс уаҳа сызмыцәаӡеит... Нас абри сышәҟәы аашьҭысхын, аԥхьара саҿын... – иблақәа ҭраа днадыхәаԥшит Иарна.

– Да, исырбеи ушьапы!.. Аха макьана иҳартлар ишыҟало здырхуада?.. Аҳақьым ҳаимазҵаакәа ҳзалакьысрым, – лҳәеит Иарна, лҽааларҟәны, ишьапы ахыза ақәхны дахәаԥшуа. Лнапы нахьылшьит иахьҿаҳәааз...

– Зны-зынла сафоит... Сгәы ааҿнакаауа аҟынӡа сынҭа-наргылоит... Ихьу-хьуа, аҩныҵҟа акы ҭаланы иҭнафааушәа збоит... – иаргьы иҽҩыҵрыззашәа, инапы нарыгӡаны иааи-шьышьит ишьапы.

– Иахьҿаҳәоу акәхап... имгьои... Даҽазнык аҳақьым ирбазаргьы цәгьамызт... Иԥыртланы еиҭаҿаҳәаазар, уԥсы ааивнагон, – ниаҭалкит Иарна. Ахызагьы ашьшьыҳәа инақәылҵеит.

– Саргьы сцоит иахьа ашкол ахь... саргьы сцоит!.. – дхаха-ӡа дааҩнаԥалеит Адамыр. Дааины иаб ихәда иҽынахишьит. – Ҳаиқәԥароуп уареи сареи!.. – инап хәыҷқәа наикәыршаны даигәыдирӷәӷәеит..

– Избан уара узцо?.. Ара уҟазар еиҳа иузеиӷьӡами?.. Схала саанужьуама?.. – ахәыҷы ихы инапы налишьит Хьрыц, дизгәыкуа иблақәа днырхыԥшылеит.

– Уа ахәыҷқәа ыҟоуп ирацәаҩны... Хәыҷык саахәмаруеит, нас саауеит, – иҳәан, иаб ихәда аауишьҭит Адамыр.

– Уаала, ирласны уҽеилауҳәароуп, мамзар ҳагхоит, – лҳәеит Иарна. Адамыр дааҳәыҵәы-ҳәыҵәит дцых-цыхуа. Иаргьы уи акәын ииҭахыз. Ашкол ашҭа анҭаԥшра дшазхьуаз ҩашьомызт. – Иахьа аурокқәа маҷны исымоуп... еизарак ҳмоуазар, ирласны ҳааүеит... Адамыргьы дымцар иуам уеизгьы... – Иарна ҭынч-ҭынч даацәажәеит, Хьрыц ихала дахьаанлыжьуаз шылҭахымыз лнубаало.

– Дга нас... машәыр имыхьааит!.. – иандәылҵуаз деиҭанарышьклаԥшит Хьрыц, игәы нарызхьаблаауа.

...Шаӷа иманшәаланы, шаӷа рҳәатәы хаибаҵо рыԥсҭазаара гәеизҳара-насыԥк ацны, инарыхәаԥшуаз днареигәырӷьартә ишԥааиуаз!.. Ашьыжь рыԝнусқәа аарманшәаланы, рҿааибыҭаны, дасу русурҭақәа рахь рҿынархон агәашә инҭыҵны, аԥсабара шәҭыш-иаҵәара инагәылыҷҷаинагәылԥхаауа. Инаԥшуаз реиҵашьыцыртә иӷамыз!.. Аха аԝысҭаацәа рхьыԥшызаарын ицәыҵагызмал-ицәыҵахәаԥшьха. Ишырҳәо еиԥш, аԝысҭаа иӷәаӷәа дкыдтәалазаарын Хьрыц, иара изымдырӡо, днаихәлаҵьаҵьо, днаихәлақьасуа.

Ақыҭаҿы, угәы иштам, ухы иштам, ушазыԥшӡам, иаалырӷьаны Синаҭ акы анеиҿимкаауа ихы ихьуеит уеизгьы. Аколнхараҿы алагаԝага далахәуп иара есымша. Ихәыцрақәа, иеиҿкаашьақәа акала узрываломызт. Иааӷаиҵоз зегьы еиқәҷаб инаигӡон, дгәамҵхамҵуамызт, аӷазшьа бзиа иман. Зны, – сымаҳәыла иҭаца лани лаби сыԝны имааиӡац, – иҳәарын, зны, – сыҷкәын ианхәыԥҳа лхаҵа иԝызцәа иманы дысзаараны дыӷоуп, – иҳәарын, зны, – ари аԝны иӷоу лымшира азгәаҳамҭар, дунеихаан дысзыразхом, – иҳәарын. Убас, ес-иӷалалакгьы ҿыҵгак-ҿыҵгак ԥшааны, иара ииҭахқәаз днарыԥхьаны, ишахәҭаз еиԥш ҳаҭыр нарықәҵаны ианеилаимырԥшуаз ыӷаӡамызт.

– Синаҭ, уажәы иузааурада, узыԥхьараны иӷада? – Синаҭ данырбалак, аҵәы наилаҵо даахҭаркуан, дырԝагьых инеилаирԥшқәаар зҭахқәаз, рыбз иафо. – Асабшаҿны сыҷкәын аус ахьиуа аӷынтәи иԝызцәа иманы даауеит. Дырԝагьых ҳнеидтәалақәаар сҭахын, – аниҳәалак, ҭаха имҭауа даарыгәҭыларкуан, ацхыраара абоуҭаху, ҳабауцхраари ҳәа. Синаҭ чеиҵьыка уаԝык, гәызианк иакәын. Иԝны еснагь акрыфара, акрыжәра ацын, убриаӷынтәи ақыҭаҿы ихьыԥшқәаз рацәаӡан.

Уи аухагьы убас кампаниа шьахәк иман Синаҭ. Ишаанагара иӷаз цәҵыскгьы нкажьны ирзишьит, астол бзиаӡаны идырхиеит. Агәыла-азла, акыҭа анапхгара – иара ииҭахыз аӡә дагмызт.

Ақыҭаҿы ичараз, икампаниаз, иахьабалак иеиднагалоз ҳаҭыр рықәҵаразы, аусқәа рымҩаԥгаразы зегь раԥхьаӡагьы Соуҟаҭла иакәын зыӡбахә рҳәоз. Уи азыҳәан иуҭахуаз!.. Дахьынатәоз, ибжьы ихарыззала, дузмырқәацаӡо, уаха шаанӡа ииҳәац неиҭаҳәо иааиршон.

– Соуҟаҭла соуп изҳәо, Соуҟаҭла!.. Хьрыԥс, убрахь абарҭ аҵәцақәа аӡәы имжәыкәа даанымхааит!.. Хылаԥшра рызу!.. – ибжьы еихәлачӡа иарбан шьаԥаз иахьыҵамҩыцыз. Зхызтәымыз иакәымзар дарбаныз Соуҟаҭла иацлабуаз. Уи моу иааигәара атәара дааразагьы игәаґьылацәан.

Уахагьы араҟа Соуҟаҭла инапы ианырҵеит астол амҩаԥгара. Ацәажәареи ҳаҭыр ақәҵаны аҵәцақәа раанкылареи рзы иуҭахуаз, аԥышәа дуӡӡа имамыз. Уи акәӡан ақыҭаҿы еиҳараӡак ҳаҭыр зықәӡаз.

Даараӡагьы ргәалаҟарақәа шьҭырххьан астол иахатәаз. Рцәажәарақәа шьҭыҵын, иржәыз иарԥашь-ԥашьеиуан.

– Аҿар, уаҟа иеидтәалоу, шәхаҵкы сцеит! – Соуҟаҭла иааирӡырҩит иахьабалак. – Шәара шәоуп иахьа ҳзықәгәыґуаны иҳамоу. Аґьараҳәа ҳқыҭа шәаҵагылоуп... ҳхьаа шәхьаауп, ҳагәҭыха шәыгәҭыхоуп!.. Ҳара џьара акы ҳагхаргьы, шәара ҳшәыриашозароуп... Шәареи ҳареи ҳажәҩахыр еибаҳҭар, иҳалымшо егьыҟаӡам... Хьрыц ухаҵкы... Наурыз, Саҭбеи... шәыгәґәаӡа шәыҟазааит!.. Дасу шәнапы злаку аусқәа рҟны аихьӡара шәыманы, аԥхьагылара шәыманы шәныҳәазааит!.. Шәеидкыланы шәныҳәаҿа ахьааныскыло саҭашәымҵан, – иҳәан, ҵәыца гәарҭак днарыхныҳәаны инарылеиҵеит. Уаха урҭ оумашәаҵәҟьа акәын ирҽхәаны дышрыхцәажәоз. Ас дара рзыҳәан дунеихаан игәы аартны дрықәымшәацызт. Рхаҵкы-рыԥсаҵкы дцауа, дзыхныҳәаз аҵәцақәа рымжәыр имуит. Иҟазшьа аҽеиҭанакит, аҽартатеит. Уажәы-уажәы, иблақәа ҭыҵны ицо, рышҟа дынхьаԥшуан, инапаҿы раагара изыманшәалахазшәа, гәата-бґата дахьтәаз илаԥш рыхижьуамызт...

Ауха дааразa аҵх цахьаны ауп ишгылаз. Еибаргәытәын, рцәажәара узаанкыломызт...

– Шәааи, уара, ашәак ҳҳәап... абра ашҭа агәҭаны, ҳабжьы

ақыҭа зегьы инарылыҩуа!.. Ирҳәааит нас Соуҟаҭла Синаҭ иашҭа дҭагыланы ашәа аниҳәоз ҳәа!.. Адунеи аҿы уаҳа иалаҳхып зышәгәахәуеи!.. Ицәыржәга ашәа!.. – инап ҵаҵақәа ҩаҳаракуа инарыдиҵеит

Соуҟаҭла ихаҵкы камыршәуа идгәыбзыґланы идгьыжьылақәоз, ибла ҟәазқәа жамжамуа, ашоура рхыҵәаланы, дҭәы-дыԥха дахьгылаз.

Соуҟаҭла ианижәлак ашәаҳәара идыруан, изхарагьы ашәа мҳәакәа ашҭа дҭыҵуамызт.

Ауха ишеилгаз, ишеиԥырҵыз еергьҳәа ауп ишигәалашәо Хьрыц, уажә даназхәыцлак. Данааԥш жәларык рнапқәа ргәыҵаԥса ихагылоуп узырҿамԥшуа, еиқәыхьшәашәа.

– Умшәан, Хьрыц, умшәан!.. Уеиқәхараны уҟан, анцәа уихьчеит, анцәа дузылбааԥшит!.. Адунеиаҿ зегьы урықәгәыґуазароуп... Згәы иаанагодаз Хьрыц абри аҩыза дақәшәап ҳәа?..

Зегь раԥхьаӡагьы Хьрыц илаԥш назықәшәаз Соуҟаҭла иакәын. Иҽеимырҵаҵа, аҵла гәаҩа еиԥш дахьихагылаз игәаԥхомызт, аха иҟаиҵарыз... Иарна лыԥсахы лгәы иҵачны, лылаґырӡқәа лҿыкәааша ишҟа дааԥшуан, илҳәара лҿамшәо дахьгылаз.

Хьрыц ихьыз макьаназгьы ихаҿы изаагомызт,еилаԥыҭҳаха дагәылахалан даман. Ахьаақәа имаз деимырхха дыркын, ацәажәараҭцәҟьа илшомызт.

– Иаарласны ақалақь ахь дгатәуп, ақалақь ахь... Ара иааныжьра сақәшаҳаҭым сара... Уа аҳақьымцәа ихәаԥшып цқьа... Ишьапы ишакәым иҟамлааит. Ех, амашьынақәа, амашьынақәа... иаархымҟьо иҟоузеи... ианакәӡам ушақәымгәыґӡо ҵьара уҭадмырхои! – Соуҟаҭла ашьшьыҳәа ишьҭахьҟа дынхьаҭцит. Иҟалаз дaaраӡа игәы иалирсызшәа, дынцәыҵаҟәындҟәындуа ихы ааирҵысы-ааирҵысит. Ԥыҭраамҭак аӡәгьы ҿиҭӡомызт. Уажәраанӡа ишаҟьшаҟьо ихыкәшауаз аҳақьым, илшоз анынаигӡа, уаҳа иҟаиҵара дақәымшәо, Хьрыц иҭагылазаашьа деиҵарґәґәа дампыҵанахалан, гәҭынчрак инаҭомызт...

* * *

...Хьрыц ахәшәтәырҭахь дыргеи уажәи рыбжьара Иарна аҩны лхы лзыҩнакуамызт. Иаалкуаз лымпыҵышшаны икаҳауан. Лхәыцрақәа еиҳа-еиҳа илықәҵәиаашо ҭахак лырҭомызт. Уажәы-уажәы Хьрыц деихаҿаҳәа лыбла даахгылон. Ихьыз гәнылгон, дарҳәаҵәы-ҳәаҵәуан, лыҧсы ҿнакаауан. Лхы иҭагьыжьуаз акы заҵәык акәын – абри иҟалаз зегь зхароу лара лакәызшәа, аханатә иааuаз еизыҟазаашьак иахҟьазшәа. Ақәыҧшра иацу агәыблра, абзиабара наунагӡа алҵшәа аиуны ҟалашьа амаӡам. Зны-зынла ахьаҳә-ҧаҳәқәа, аҧықәсыларақәа рацәаны ианырҿаҳалак, инцәыҵахәаҽыргьы алшоит. Убарҭ зегьы ирымҷмырхакәа ириааиз ауп аҧыжәарагь зго. Шьаҭ ашкол ианҭаз инаркынгьы иҽкынҵа Иарна дышлышьҭаз ззымдыруаз ҳәа аӡәгьы дыҟаӡамызт, аха лара уиаҟара хырҩаа шалымҭоз еснагь илнубаалон, ҩызак иаҳасабала дихәаҧшуан, гәҭыҕьҕьаала диацәажәон. Лхаҿы иааиуамызт, илзаагомызт Шьаҭ лара лзыҳәан адунеи ақәзаара зегьы ишраҩихуаз. Наурызгьы, Шьаҭгьы, Хьрыцгьы, Саҭбеигьы – зегь лзеиҧшын, зегь гәыкала дырзыҟан. Ашкол ианалгагьы, аҵараиурҭақәа ианырҭалагьы реиҩызара ҳаҭыр ақәылҵон. Аха анасыҧ иагьакуп, иагьыҩбоуп. Хьрыц лара дахьылразҟхаз оумашәаҵәҟьа уаҩы иааҵьеишьартә иҟалеит. Ауаҩы инасыҧ ахьыҟоу уҳәеит ҳәа – зны иааигәахуп, зны ихараӡахуп. Усҟан ақыҭаҿы уи ада ҳәатәы рымаӡамызт, иналгәаҕызеи, инаҟалҵазеи ҳәа иналықәызбо. Аха Хьрыц акала дыҟәнушьартә дауҟахыз... иарҧысра аамҭа дҭагылан дшаҵәы-шаҵәуа.

– Аа, Хьрыц, рацәа ҳаӡҕаб дахцәугеит, рацәа... Ус ҳзумур акәын... Аха уажәшьҭа иҳалшагәышьои... уара дунасыҧзаарын... – Соуҟаҭла Хьрыц даниба, игәаҧхаигәамҧха, игәы иҭаҵәахыз узеилмыргаӡо, инаидиныҳәалеит. Соуҟаҭла Иарна дызлызхьаауаз иашьа иҧа Шьаҭ изыҳәан акәын. Шьаҭ аханатәгьы Иарна далкааны дышлышьҭаҧшқәоз акырынтә илымҳа иҭарҳәаахьан. Иаргьы цәгьа ибомызт урҭ еинасыҧхар, дахьаарықәшәоз алафгьы нарылихуан. – Аӡҕаб уара дузаанкылом, иззылҭаху диццоит... уаҟа гәыбҕан

узлыҭом… – иҳәеит аҵыхәтәаны иҽаамаратәны. Уаҩы изымдырӡо иҟалаз аус уажәшьҭа ҧхьарыҟәҟәаашьа амамызт. Аҧсҭазаара иацу абзиабара иаратәы нанагӡоит, иагьа уаҧышьклаҳәыргьы иузаанкылом, аӡыцәқәырҧара еиҧш аҿанынанаха.

–Аа,Иарна,Иарна…шаҟасбықәгәыҕуаз!..Сгәыиаанагомызт ас иаалырҟьаны бҳацәхьаҵып ҳәа… Аха бынасыҧ бақәгәырҕьааит…бахызбаауам сара!..– нлаҭеикит Соуҟаҭла,Иарна данибаз аҽны дналыхлафаауа. Дшақәымгәыҕӡоз ас лхы мҩаҧылгап ҳәа амалахазгьы ихаҿы имааицызт. Шьаҭи лареи реинасыҧхара дшазыҧшыз зегь леиқәыбга инаимпыҵашша иахьцаз гәыҩбаҷыдарак ааизнарҵысит, аха иҟалаз аныҟала ашьҭахь аныӡбара акагьы шалнамдоз ҳәарада еиликаауан аҟнытә уаҳа иамацаны ажәакгьы леимҳәеит.

Шьаҭ усҟан аусҳәарҭаҿы дықәгьыжьаауа, дықәцәиаауа, азаара ззааз иеиҧш иҽыҟаҵаны, имашьына кыдҟьаны иахьҧимҽыз иааӡьоушьаратәы иҟоуп. Соуҟаҭла амашьына аҿыжбжьы изымчҳакәа дахьындәылҵыз, Шьаҭ иакәызшәа аниба, ибжьы нхалаҵаны днаиҵаҳәҳәеит:

– Иҟауҵо закәызеи, уеилагазар аҷкәын?.. Абыржәыҵәҟьа уқәҵ наҟ!.. – днаиқәҵәҟьеит. Иаргьы, ахыкәалаа еиҧш, имашьына ырҵәаауа аусҳәарҭа агәы днықәҟьан, улаҧш ихьымӡо ладаҟа дынҭалеит, амца ицраланы, рцәашьа амаӡамкәа,аҷҷаҳәа дбылны дцозшәа.Нас ауп Соуҟаҭла ихшыҩ аназцаз Шьаҭ иҟаиҵақәоз змааназ,иаанагоз,изызкыз.Маҷкгьы дааиҵаҕәҕәа-ааиҵаҕәҕәеит. Ихы рҵысуа аҿҿаҳәа ихаҧыцқәа неихаирҕәҕәеит, ичҳара хмыржжыкәа, иҽааиқәкны.

Убри аҽны инаркны Шьаҭ ишьҭыбжьык уаҳа уаҩы имаҳаӡеит. Иаҳаиди маҷхеит, иҽиҟажеит. Абриаҟара аамҭа дзырҧарҧашьеиуаз ицәаныррақәа шихәаҽыз мҩашьо, знызынла даацәырҵлон, аха шамахаӡак акәымзар аусҳәарҭаҿы рацәак иҽықәикуамызт.

Аиаша уҳәар ами, Иарна Шьаҭ дицымцеит ҳәа гәыбҕанс илуҭагәышьозеи? Еинасыҧымхазар, еинасыҧхартә еиҧш наҟ-ааҟ инеибанеиҧшны аизыҟазаашьа зыҟамлазар? Ҵоуп, Шьаҭ Иарна дигәаҧхон, аха лара дылгәаҧхозу? Уигьы аз-

хәыцра аҭахуп. Усҟан аахыс ақәыпшра иацыз аамҭа акыр иҭышәнартәалахьан, шаҟа ӡни-ԥхни ниакәкәа ицахьаз... Лара лхала илӡбыз аус аҟны улԥыҩланы вба узлыҭомызт. Лара ус илгәаԥхеит, нас дзыхурҟьараны иҟоузеи? Шьаҭгьы акала дыҟәнушьартә дыҟамызт. Уи икәашара, ишәаҳәара дарбаныз иамеилаҳарыз!.. Анцәа ишиҳәара дынхон, дынҵуан... аколнхара машьына дақәҭәан.

Иарна лҭоурыхқәа зегьы заманалаҵәҟьа Хьрыц идыруан, аха уаҟа лара илыхҭнуҟьашаз ҳәа акагьы излыҵбаауамызт. Инамцхәны ишакәым шьаҿак дунеихаан иҟалымҵацызт, аха уажәы ас ианыҟала, ауаа ацәажәатә анроу, шьоукышьоукы аара лара илыдырцәыло ианалага, ларгьы иаалзымбатәбарахеит. Илычҳаит акырӡагьы, аха нас Хьрыц иҟны ицәырлымгар ада ԥсыхәа амамшәа лбеит. Цқьагьы лхаҿы илзаагомызт анкьатәи Шьаҭи лареи реизыҟазаашьа иахҟьазар ҳәа илоуз агәаанагара абас дҭанаргылап ҳәа.

– Сеилкаа, Хьрыц, сеилкаа... Удам здам сара аҽакала сҿы наиеиарханы симацәажәацт аӡәгьы. Сара уара уҩызара сызныҟәымгозар уҩны сзыҩнагылоузеи?.. Шьоукы-шьоукы ахыҭҟьацәа реиԥш иахьа хәлаанӡа амҩа саным... Сыламыс уара узыҳәан ианакәзаалакгьы ицқьан. Шьаҭ сигәаԥхозар ҟаларын, аха сара уи сицымцеит... сгәы даднамкылеит. Иҿы неихыхны изакәызаалакгьы, ацәгьа аума, абзиа аума, жәакгьы сеимҳәацызт. Уажәы иҟоу зегьы рҳәозар акәхап, иҟалаз зегьы сара исыхҟьазшәа... Сара сиашоуп, Хьрыц, уара уҟны, сеилкаа!.. – Иарна лылаҕырӡқәа лҿыҳәҳәы лгәы иҵхоз Хьрыц иалымҳәар лгәы иазымчҳаит. Ус иахәҭазшәа лбеит. Хьрыц иҵалкуаз ҳәа акагь лымамызт.

– Баҟәыҵ, баҟәыҵ... изакәызеи бызлацәажәақәо!.. Уи зыхҟьақәо зегьы сара издыруеит... Исыҵаргалақәарц ргәы иҭақәоугьы еилыскаауеит... Бара бҽаанкыланы быҟаз... Абзҳәацәа умҩахҟьароуп изышьҭало, акәымзар аҽеиахь укылыргома?.. Ацәгьагь бымҳәан, абзиагь бымҳәан... Уи бацәымшәам бара, зегь ккаӡа иааԥшырц иҟоуп... Ачҳара ауп иаҭаху араҟа, ачҳара... – Хьрыц Иарна лыгәшәамшәа ҳәауа цәгьала дижьжьеит усҟан. Лҭагылазаашьа иара иҭагылазаа-

шьа еиҧш идырхәанчарц блаҵархәрыла иналыхәаҧшқәазгьы инарҿархьны ианыҧхьалырҟәҟәа, иҿаҳа-дагәаахазшәа, лара иахьлаҳауаз уаҳа лыцәгьагьы иаламцәажәеит, лыбзиагьы.

Хьрыц урҭқәа зегьы дырзымхәыцкәа дыҟахызма, аха Иарнеи иареи рынасыҧ неиларҵаз аахыс, лыҧсы ҭыкәкәаа акәын зегьы дышрызныҟәоз. Игәы зырҷыдашаз ажәакгьы лымҳәацызт. Руа-рҭахыра, рыѡны-ргәаара зегьы дыѡуа дрышьҭан, лыбаѡ дацәаашьаны иҟамлацызт. Хьрыц уи аганахьала насыҧ змоу иеиҧш ихы иҧхьаӡон, абри иҟалаз ҟамлазҭгьы...

... – Сара сгәы иаанаго – абри зегьы Соуҟаҭла иоуп изыхҟьаз...Соуҟаҭла ихәыцрақәа шҽеимыз ааҧшит.... Иихәозииуаз ҵәахышьа маиукәа арахь ицәыҵыҵуа иалагеит... Соуҟаҭла изыҳәан иааҟарымҵо егьыҟам иашьа иҧацәагьы... Шьаҭ раҧхьа днаргыланы... Урҭ ус иҟаӡамызт, аха Соуҟаҭла ибз иахьакәым икылнагар алшоит... иихәо иашоу џьшьа... Уажәазы ихы аиқәырхараз иааимызбо егьыҟаӡам... Анҭ ҷкәынцәами, ихы иаирхәоит... Уи ауха Хьрыц иҧылаз Шьаҭ иакәзаргьы ҟалап... Уи зны-зынла, ахҭашәара ззааз иеиҧш, амѡа дамкуа, ахыкәалаа еиҧш данҟьаны дцоит.... уажәымзаруажәы џьара днадҧыххаалап ааугәаахәратәы... – Саҭбеи игәаанагара шьоукы-шьоукы реиҧш изцәыҵаҵәахуамызт, изцәыҵахәаҽуамызт. Иаахтны аҳәара ҧсеивгарак инаҭозшәа шибозгьы, иҭагылазаашьа анамырманшәалозгьы ыҟан. Ари аус егьа еимҵаркыргьы, аиашахь икылгатәын – азнеишьа аҭатәын, иазхәыцтәын. Иара игәы иалакьакьоз Наурызгьы ҭахак инаҭомызт. Дшаҟь-шаҟьо, ари ахҭыс ҟалеи уажәи рыбжьара даараӡа азҿлымҳара аиҭахьан. Абраҟа Хьрыц имѡахҟьаразы иаҵаз аилкаара, имаз агәѡара арҵабыргра, иаразнак унадыххыланы ашьақәыргылара ус имариамызт. Акыр дархынҳәит, акыр даргьыжьит, аха зыҵа умбоз аӡмыжьра дӡааҧшылозшәа акәын зны-зынла ихы шибоз.

Ус дҟалон иара еиҳараӡак ихәыцрақәа рҽынеивыгааивыго рҽанеиҭаркуаз, аха дырѡагьых аҵыхәтәаны раҧхьатәи игәаанагара шигәаанагараз даанхон.

– Сатбеи, аиаша еилымкаакәа аҳәара цәгьоуп… Убри азыҳәан ари аус аҟны маҷк аҽырҟәыҕара атахуп…аццакрагьы аарпштәӡам… ишәатәуп, изатәуп… Ари аҩыза ҟазцаз уатцәы саргьы исзиуеит, уаргьы иузиуеит, нас ус иҿынеихоит, дахьырхәымзар… Аха исҳәарц истаху – атып иахымҟьо акагьы ыҟаӡам… Атып азыҳәан ауаҩы дыпхастартәыр алшоит, имеигӡакәа имҩа рҿаҟәоит, дымҩахырҟьоит, атыша дтарыжьуеит…Уазхәыци уара,ауаҩы убриаҟара иҽеитеикуеит, иангьы дитахым, иабгьы дитахым… агыгшәыг даҩызахоит… Усҟан уи узиқәгәыҕӡом… иеилкаарагьы цәгьахоит… шәцәак ихарпаны дныҟәоит… уихәапшыр, ауаҩы иеипш деиҿартәыхуп… деилаҳәоуп, деилацоуп… Изхысҳәаауа, Сатбеи, атып ауп зегь зыхҟьо… Соуҟатлагьы шаҟа шықәса тцуазеи апаҿа еипш итып иҽаларпсны икуижьтеи!.. Ухатцоуп, ишакәым уихцәажәа… макьаназгьы амчра инапаҿы иҟоушәа ихы ибоит, арахь импытцышшаны ацара ишаҿу изгәатаӡом… – Наурыз игәаанагара дунеихаан ипхьаикуамызт зымҩа. Ианатахыз ишатахыз еипш иҽақәыршәаны ицәыригон. Уи даналацәажәоз тцатцгәык амтақәа иҽалеигаломызт. Дзыдгылоз аус ибар, хьаҳәхьача ҟамтцакәа, иҽазтцәылхны убри ашьақәырҕәҕәаара дазықәпон. Убри азыҳәан акәын аус ахьиуаз ашкол аҿгьы иара ицәыригоз азтцаара атцыхәанӡа инамыгӡакәа, атып иқәымтцакәа ишаанимыжьуаз здыруаз игәаҕьны изиҿамгылоз. Иара ицәаҩа иалаз иҟазшьа ҷыда апхьарҟәҟәаара аӡәырҩы рҽаныршәахьан,аха егьшалымтцуаз анырбалак, рҽааиқәдырпатон, акагьы иамараӡамшәа, инхьати-патиуа. Иихәаз ҳәазар итахын, ииуз – узар.

– Сара сгәы иаанаго, Наурыз, уара абас ануҳәа, даҽакгьы иазхәыцтәуп араҟа… Иаҳҳәап, Шьат иахьа уажәраанӡагьы Иарна бзиа дибозтгьы, ари аҩызахь ихы кылигарызу?.. – Сатбеи уажәы даҽа гәаанагарак ихшыҩ назцан,иаацәыригеит, Наурыз иахиҳәаауа алеиликаарц, апстазаараҿы зегь хәыцхәыц ишеибарку дназхьарпшуа.

– Иалудыраауеи?.. Адунеиаҿ иҟамло егьыҟаӡам… Зегьы урықәгәыҕуазароуп… Абзиабарагьы ушақәымгәыҕӡо инауҿатцәины иахьакәым уанкылнагогьы ҟалоит… Апста-

заараҿы абзиабара иҿымцәааӡакәа наунагӡа иаанхаргы алшоит…Аха абзиабара ушьҭнахуазароуп, уҳаранакуазароуп, уарԥшӡозароуп, мыч ҷыдак уланаҵозароуп аиашахь укылызгауа… Абзиабара аамҭалатәызар – иҿыцәаауеит. Агәаҕкра, аиҵашьыцра, аибаҕыҕкра анарҵысуа, аиакәым анахылҿиаауа, усҟан жәаҳәарада уарблаҟьоит, уҭанархоит… Аха араҟа усҵәҟьа иҟаларым ҳәа сыҟоуп… Шьаҭ Иарна ихы хҵәа длышьҭазҭгьы, уажәаԥхьагьы иакәымк рхылҿиаахьазаарын… Ара аҽа усуп иҟоу… уи аилкаара аҭахуп… – Наурыз ари ицәыригаз азҵаара акыр даргәаҭеихьан ариабжьарак, дыршаҟьшаҟьо даман. Саҭбеи дышиацәажәоз еиԥш даҽаӡәы дызиацәажәомызт. Уи иҟны агәаартра илшон. Саҭбеигьы гәҭыҕьҕьаала дизыҟан Наурыз. Иахьааиқәшәоз ргәыҵхақәа зегьы неибымҳәакәа изеиԥырҵуамызт. Ус ишеицәажәоз, аҵәҵәа аныҟала, Иарна арҵаҩцәа руада дааҩналан, лтетрадқәеи лжурнали зымҩа иныԥхьалкын, дааины аԥенцьыр лыҽнадкылашәа даагылт, аурок аҿы лгәы иахәази иамыхәази узеилмыргаӡо, лҽаарҭынчны. Абжьааԥны акәызҭгьы цәажәарак аацәырлгон: – Сара ари аклассаҿ зегь реиҳа Саид дысгәаԥхоит, еснагь аҳәатәхаҵара, азыӡырҩра илоуп. Иурокқәа иҽырзыҟаҵамкәа бзанҵыкгьы дмааицт сара сҟны… Алхас хәыцҷык дымчуп, аха унапаҿы даауагартә дыҟоуп… Сыкәын иоуп имҽыҕу, аха уигьы наҟ-наҟ акы шԥаилымҵри… – аӡәаӡәала днарыхцәажәон. Аха уажәы деиқәышьшьы, ахәыцқәа рурурбжьы даркаразшәа, аӡәгьы илаҿылҭӡомызт.

– Иарна, Хьрыц дышԥаҟоу уажәы? Маҷк деиҕьӡами? Ҳаргьы уаҳа ҳзымнеиӡакәа ҳаанхеит… Анахь ҳшыҩуаз, арахь ҳшыҩуаз аҭагаларақәагьы ааҳадгылеит… Уажәшьҭа сырхаштӡеит ҳәа даҳзыԥшызар акәхап… – Наурыз, Иарна лхала лҩызцәа лыҽрылкьны дгылазшәа аниба, лышҟа инеихигеит дналацәажәарц, лҭынчра ныԥхарсны.

– Уажәы хар имамшәа дыҟоуп, аха иҽанеиҭеикуа уздырӡом… Зны-зынла агәамҵра хҭеикуеит… амаҷ игәы иалакьакьоит… – Иарна Наурыз ишҟа даахьаԥшын, изҵаара аҭак дналацәажәеит.

– Ҳаргьы ҳзыманшәаламхеит, аха… иахьа ма уаҵәы ҳнеираны ҳгәы иҭоуп, убас ҳазиаҳә… Аҳаҳаи акы дацәымшәааит!.. – иҳәеит Наурыз, егьырҭ рҩызцәа арҵаҩцәа иахьраҳауаз рыгәхьаагьы мкыкәа, иара ицәажәара еиҳа ишаҳаракыз, еиҳа агәыблра шаҵаз инырҧшуа.

– Аиеи, ҳнеиуеит ҳара, Иарна, жәаҳәарада… кәтырбаӷькгьы убра џьара иааҳазкыдҿаҳәал… – Саҭбеигьы урҭ рцәажәара иҽналаирхәын, алаф нахиҳәааит… Арҵаҩцәа руадаҿы ҭынчрамызт. Аӡәаӡәала иааиуаз дасу дахьыќаз аклассқәа рҭызшәақәа аацәырыргон. Шьоукы дырҽхәон, шьоукы дырџьон… Иарна ҭынч аҧенџьыр дадгыланы адәахьы дыҧшуан. Лхәыҷы Адамыр дҧыр-ҧыруа, ҵаќа, лбаа ахәыҷқәа дахьрылаз ахьылбоз лыблақәа шылхалашоз лхы-лҿы ианубаалон…

* * *

…Хьрыц зны дылбааит, зны дхалеит, зны ашҭа дҭагьежьит, аха иахьатәи амш нымҵәозшәа, аамҭа ахгара еиҳа-еиҳа изыцәгьахозшәа, џьарак дазкуамызт. Абжьааҧны дзызхьлоз рмаҵурҭеи ркәаскьеи, рашҭа-хкаареи уажәы игәыҧҵәаганы изыќалазшәа илаҧш нархигон, игәы зҳәынҷашаз акагьы изрыдымбалаӡошәа. Иахьа гәыразла дарбанзаалакгьы аӡәгьы ашҭа дҭамлацызт. Иан дҳәарҳәаруа, есымша инымҵәаӡоз лусқәа дырҿын амаҵурҭаҿы. Иаб зны арахә ҭицеит, зны амхырҭахьы дцеит, уажәааны арахә ҿыкны иќоуп, иахьакәым рҽахарыжьыр ҳаимырҵәоит ҳәа гәыҵхас иќаҵаны.

Ҳаӷоу-саӷоу ихала аҩны ус имаӡамкәа даанхааит!.. Инаиҭаауа ахәыцрақәа, ашхырцәаӷь реиҧш инаиқәпапаны, ихлахаҵ дыргьежьуеит… Хьрыц зны-зынла ихәыцрақәа иҽаарымпыҵжәаны, ҧсеивгахак сзыќаҵозар ҳәа акырынтә иҽанишәахьан, аха дахьцалакгьы аҩсҭаацәа реиҧш инаиҧышьклаҳәуан. Иарна дааны дыќазҭгьы ибаргәыз… ма днaлмацәажәози… Адамыргьы дгәакыҵәакуа днаидыххыларын: – Папа, аҵәа уҭаху, алаҳа уҭаху? Сара уажәыҵәќьа иузҿысхуеит… аа, усыхәаҧшлеи, иаразнак сышхало убап!.. – иааигәаара игылаз аҵла ашьапы днахьынҳалон

иҽынахьырҳәазаны инапҟәа накәыршо, егьа аҟәлара цәгьазаргьы дынхаларашәа.

– Аа, ус умун, ус умун, Адамыр… укаҳауеит… исҭахӡам сара… уаҟәыҭ наҟ!.. – днапҵхьаирҟәҟәон, аха иара, абжьааҧны еиҧш ихҭакны, игәы инҭеикуаз анагӡара дацәхьаҵуамызт, имч шаҟәымхоз цҟьа агәра имгакәа.

– Сара скаҳаӡом… сара схәыҷӡам уажәшьҭа… сара сдухахьеит!.. – днахьынҧашалон дырҩагьых, аха дзыҟәломызт. Нас иҽаанкыланы иаб иахь даахьаҧшуан, ихьыз хьымӡҕшьаны.

– Умшәан, удухар уҟәлалап… ажәҩан аҟынӡагьы ухалалап… уажәы хәыҷык иааучҳароуп!.. – наиаҭеикуан Хьрыц уи, ихьыз игәы ацәкаимыжькәа, днаихыхәмарны. Егьигьы уаҳа иҽаламгалакәа иҽааникылон дҟәиҭ-ҧсиҭуа, иаб иихәаз иҽаамаратәны.

«Аизара рымазар – даанхеит… мамзаргьы даазгоз лмоуит… Шьапыла ахәыҷы длыманы амҩа данылар, иахьа дзаараны дыҟоума…» – Хьрыц ахәыҷҟәа реиҧш Иарна днализхьит. Дыҟазар игәы ааиҟәылҳәалагәышьон, аха дыҟамызт макьаназы. Дзаагәышьар, игәы зҟычшаз, иахьа аусҳәарҭаҿы инцәыҵарҳәаз жәабжь ҳәанҳәахҟәак неиҟәырҽаҽаны ишлаҳаз еиҧш инаиалҳәагәышьон, иҧсы ааивнагартә еиҧш. Аҟыҭаҿы иҟалоз ажәабжьҟәа иара еснагь дрызҿлымҳан.

Хьрыц уажәы днеиҭаҵын, аанда днадгылан, ашәырҟәа дырҿаҧшуан. Ииасҟәахьазгьы ыҟан, имиасхьацызгьы. Ажь ҿыхмызт макьаназгьы, ажьымжәаҟәа еиҟәаҵәамҳаҳараӡа иахьырхьынҳалаз улаҧш нарыҟәшәон. Ҭагалан аҧсабара цәгьалаҵәҟьа аҽеиҭанакуан араҟа. Афҩы хаа ирхылҵуаз гәаҳәарак уаҩы инаҭон. Амра мчымызт, иҟәандаӡа иҧхон. Ашәаҧыцьаҧ рыбҕь ҩеижьҟәа ҭаҟа иахькаҧсаз, адгьыл шәыга еилаҧсала ихырҟьазшәа, улаҧш нарыдхалон.

– Узхәаҧшуеи, Хьрыц, уаҟа? – убри аамҭазы Хьрыц иаб амхырҭа даалсын, агәашә хәыҷы аартны ашҭа дааҭалеит, иеигәышә иҩыҵракны.

– Сызхәаҧшыхуеи?.. Ажь ҿыхтәуп, иҧхасҭахоит, иҿышәшәаны илеиуеит… Аҧшгьы уажәшьҭа аҭагалара иаамҭоуп… –

иаб днаихәаԥшит Хьрыц. Иара иныҟәигахьаз маҭәа ҩазақәак ишәын, амаҕ ахьаҿыхахьаз ицәкәыкәы-каҭхәеиха. Хылԥа кәахькгьы ихан, абз хәыцҩы хьыдыҩрны.

– Аиеи, Хьрыц, уажәшьҭа иаамҭами... Ажь афҩы лаҳалаҳауа иҟалеит... Ҳаԥшгьы уажәшьҭа иҩахьеит, зыԥшра аҭахым, иҿыхны абрахь аказарма иҵаԥсазар, нас уаҟа ҳадтәалазаарын... Аԥҳә мыцхәы амра ицәхаларгьы хәарҭаӡам, арахә ирзымфо иҟалоит...

– Уи шԥасзымдыруеи сара... аха ари амчыбжьазы напы аҳаркыроуп... Шьыбга иаҳәазар ацхыраара ҳаиҭагәышьон, ахәыцқәагьы ҳхибааауамызт...

Хьрыцзегьыигәырызхьаауадгылан.Иабихала,жәаҳәарада, изыцәгьахонамхҭагалара,арахьиара илымшар ҳәадацәшәон. Абжьааԥны иара иакәгәышьан ҟыҟ-ҿыҟк алымхкәа ҩнгьыгәарагьы зырманшәалоз. Аӡәгьы диргәамҵуамызт, ихгьы хьаас ириҭомызт, аха уажәы иҭагылазаашьа злаҟалаз ала иускәа заанаҵы рҭыԥ иқәҵамзар, нас амшқәа неихәласыр, уаҩ ддыруадаҩыр алшон дшақәымгәыӷӡоз. Аанда рҽадырӷәӷәала, аԥш лапҟьақәа ҿӷьарны, рыц ҵҟәашаақәа харыџьџьала иахьҿаз барақьаҭрак нарыҵубааауан. Уахынла, аҵх каххаа, ажәҩан аҿы аеҵәақәа еилаџьџьаауа, ҭагалантәи аԥша хьшәашәа анрыласуаз, еиқәҭәарак рымаӡамкәа рыбӷь ҩеижьқәа ахьеихьыршьуаз ахьхьаҳәа рышьҭыбжь улымҳа инҭасуан. Уи гәазырҳаган, уи гәышьҭыхган...

«Краҳхарҵуазма... краҳхарҵуазма... Заанаҵы иҭагалазар, уаҳа краҳҭахызма...» – убри игәы иныҵхеит Хьрыц уажәы, иаб дишьклаԥшуа дахьгылаз. Ҭагалара иацыз аусқәа акакала ибла иаахгылан, ахәхәаҳәа даақәыԥсычҳаит.

* * *

Хьрыц уажәы, ҽаамҭаник еиԥшымкәа, игәалаҟара шьҭыцны, иҩызцәа игәазхара дызрацәажәомызт. Иарна илылшоз ала рхәы ҟалҵан, крыфа-крыжә игылахьан. – Уажәаԥхьагьы ҳаарц хгәы иҭамыз џьушьома, Хьрыц, аха иаҳзеиԥштәуамызт. Уи азын гәыбӷан ҳаумҭан, ҳусқәа ҳархамшәалеит... – иҳәеит Наурыз ашҭаҿы иахьеидгылаз.

– Гәыбҕан шәызҭода?.. Сара уи сзеилымкаауа џьышәшьома… аха зны-зынла убысҟак сшәызхьааиуеит, шәыла анҭаԥшра акыр исзаԥсаны… – Хьрыц урҭ ибара иахьааз иахиҳәаарыз дақәшәомызт. Дара рыда ихала аҟазаара еснагь агәҭынчымра изнарцысуан. Уи иара акырынтә иԥишәахьан. Уажә иааигәаара ианиба, ихьаақәа, ихәыцрақәа неихыԥраазшәа, иблақәа ҭырхаха дырҿаԥшуан, ԥыҭраамҭак иҟазар шиҭахыз инубаало.

Аҩны авараҿы Хьрыц имашьына алахь ҭаҷаҷа, абри иара дахьҭатәалоз иаҿаз ашәгьы ҿарцәины, иҟәаҟәаса игылан. Инеиин, инахәаԥш-ҩахәаԥшит. Хьрыц уи иацхыраазар цәгьа имбо ариабжьарак акырынтә дахыкәшахьан. Ақыҭа ахы инаркны аҵыхәанӡа, мышцәгьоума, мышбзиоума, дыблаҟьаблаҭо аҳәынҵәа днылхауа, акыр аџьабаақәа аирбахьан.

– Ашә ԥсахтәуп, аԥхьатәи аган риашатәуп, – Наурыз илаԥш убри ныҵашәеит иаразнак. Цхыраарак аҭазар макьаназгьы уаҩы ихы иаирхәартә ишыҟаз ихшыҩ назцеит. – Аҩныҵҟа ишԥаҟоу?

– Аҩныҵҟа хар амаӡам… уахь еибгагәышьоуп, – иҳәеит Хьрыц дахьгылаз, игәы азхьааиуа. Иҟаҵаны имазар цәгьа ибомызт.

– Иацхыраазар макьаназгьы хар амаӡамызт, – Саҭбеигьы уи дналалацәажәеит. – Машьынада ақыҭаҿы уусқәа узрыхьӡома?.. Инаганы ирыҭатәуп иахьыҟарцо… Уаргьы уажәшьҭа иаарласны усура уҭыҵуазар акәхап?..

– Ааи, саргьы убас сгәы иҭоуп, исыманшәалахар… – Хьрыц аусурахь аҭыҵра игәы шазхьуаз ҩашьомызт.

– Умбои, иҟалашаз… уаҩ дахькылнаго… Аха анцәа уихьчеит… – Наурыз Хьрыц иахь даахьаҳәит, ииашаны, иҟалаз дшацәихьчаз дазхәыцуа.

– Шәыԥсык схазаргьы саанхомызт, аганахьсҿасымҭазҭгьы… убысҟак иаҕьны даауан… алашарақәа аушьҭӡаны… – Хьрыц уи анигәаламшәоз ыҟаӡамызт, уажәы-уажәы ибла иаахгылон ацҳа дықәҟьаны дызҭаҳаз аӡыҭҟәа-гәаҩара. Амашьына хаҟәҟәала иахьҭажьыз иахылҵуаз абжьы заҳаны иеизаз иԥсы шеиқәдырхаз уажәгьы ихаҿы изаагомызт. Ашьа иҿашы,

дагьыԥсымкәа-дагьыбзамкәа, дырҟалтыԥсуа амашьына даатыргеит, Иарна лылаӷырӡқәа лҿыкьаса дихагылан. Хьрыц ауха дшеиқәхаз уаҩы иџьеишьаратәы иҟалеит, Ихиҿы еиқәара шаҟантә аҽеитанакызеи!.. Деиланаршуан, ихәижьы қақаӡа иҩеиланаргылон... – Иара уеизгьы ацҳаҿы ҳабеиҿаҳаи уҳәарауазеи!.. – ӷьара зқәымыз ахьаа еиԥш, игәатца итцхоз иԥсыԥ ныҿкааyа даарқәыԥсычҳаит Хьрыц. Уи ахтыс ԥылҳатра уажәыгьы ибла ихымтцыцызт, ажәҩан иххалаз аԥстҳәа цыԥжәааха еиԥш еилахәашьӡа.

– Иҟалашаз... – ихы ааиртцысит Наурыз.

Хьрыц усҟан абри аҩыза атагылазаашьа изтаз амашьынаныҟәцаҩ игәаӷ кны дагон, аха дарбаныз цқьа еилкааны иахьимамыз иахҟьаны, изцәыртцуаз агәҩарақәа излаҿоукыша ҿарԥак рытаны ицәыригартә еиԥш изышьақәырӷәӷәомызт. Уи зны-зынла акыр дарблаҟьон, даргәатеиуан, ахьаа имаз еицәаз ахьаа изацнатцон иааихыԥсаанӡа еиқәҳәалашьак изамтаӡо, изымхәаҽӡо. Наурызи Сатбеии уи аилкааразы маӡа-аргама даараӡа рҽԥыршәахьан, аха макьаназы уртгьы илтцшәадаханы иҟан. Шьати амашьынақәа ахьытцадыргылоз ахылаԥшҩи араион аҟынӡагьы иргахьан, итыртцаахьан, аха иааныркылартә еиԥш рхы рыртомызт. Соуҟатла, урт гәҩарас ианыҟартца нахыс, илаԥш шырхыц ирхын, ишакәым иныттшәаргьы итахымызт. Хьрыц урт зегьы хәыц-хәыц еимҿыршәшәаны дрызхәыцхьан, аха Наурызи Сатбеии, ихы дазырхәыцуа, иҿагәыбзыӷны дааныркылон, ус ишабалак иеилымкааӡакәа, аиакәым ахь дкылнамгарц. Иаб Басыргьы шаҟантә Соуҟатла дижәларц иақәикхьаз, аха уигьы идгьыжьыланы деиқәыргәон. Иазыԥштәын атагылазаашьа шыҟалоз. Хьрыц арыжәтә ыжәны, амашьына дақәтәаны дышнеиуаз ауп ишихьыз ҳәа ахара идтцаны ихцәажәақәозгьы ыҟан, аха уажәазы урт хырҩаа рытара иаԥсамызт, аамтала акәзаргьы аҽаанкылара атахын.

– Иҟоузеи уахь?.. Сныкәымлеижьтеи итцӡозеи!.. Еитакра ҳәа кыр ҟалахьоума?.. – уажәоуп ианаацәырига Хьрыц игәы итцхоз аӡбахә. Уаанӡагьы азҿлымҳара аитон, аха аиашатцәҟьа нтткааны иазҳәашаз уаҩ диқәшәомызт. Ишԥаитахыз

дырҩагьых ақыҭаҿы иҟалақәаз ахҭысқәа рыҽрылархәра!.. Ас далкьны дунеихаангьы даанхап ҳәа дақәгәыҕуамызт. Аха уи аамҭала шакәыз агәра игон.

– Иҟахузеи?.. Есымша аҕьҕьаҳәа еилоуп... Соуҟаҭлеи Далаҭи ҭаха рырҭом... Иахьахәлаанӡа еизаны, ицәҳашҳауа аусҳәарҭа иқәгылоуп... Аха егьырҭ, уи хьаас ирымаӡамшәа, рҽырдаданы рҭыԥқәа рҿы итәоуп... инархыҳәҳәом... Аҷкәынцәа иаарласны аизара мҩаԥыргарц рҽазҵәылхны иашьҭоуп. Усҟан уаргьы иуаҳап... уҽалаурхәыроуп... – иҳәеит Наурыз, ақыҭаҿы ицоз аиҭакрақәа днарызхәыцуа. Аҷкәынцәа ргәы иахаԥжәон имҩаԥыргақәоз акагьы ахьрылымҵуаз. Абас мацара ҳанбанӡаҟазаауеи, знапы ҳаныԥшыло ҳара ҳзыҳәан имқәацаӡо, дара ишырҭаху иҟаны, хьаа змам реиԥш ҳабла иныхгыло ҳәа даараӡа иҿырҳәацааны иаман ргәы иҵхоз аус. Иахьабалак имҩаԥысуаз аиҭакрақәа дара рахь иахьықәымлоз цәгьалаҵәҟьа ихьаргон.

– Сара сыҟамзаргьы, урҭ рус шымҩаԥыргаша дара ирдырп... Сара исылшагәышьозеи?.. – Хьрыц иҽаарҭынчны, ақыҭаҿы иҟалақәоз ахҭысқәа иҽрылыхәданы дыҟазарц иҭахушәа, гәкаҳарак наҵаҵашәа даацәажәеит. Аха ҩныҵҟала шаҟантә даргәаҭеихьаз, шаҟантә деиланарҩынтхьаз уажәы ихаҿы иааигарц иҭахымызт.

– Уара уҟазар ауп... ус иаҭахуп... Ари ҳқыҭа иазеиԥшу усуп, уалкьны хазы умгылароуп... Ууаажәлар рыгәҭакы уҳәо, рҿахәы наугӡо урылагыланаҵы ауп уаныҕәҕәоу, уанырҭаху... – Наурыз ихшыҩзцара иаҵубаауан иқыҭауаа рахь имаз агәыблра. Уи иахырҟьара ус ишымариамыз Хьрыцгьы агәра иргар иҭахын. Иуаажәлар рыгәҭа аҟазаара зегьы ишрыцку дазирхәыцуан.

Урҭ ус акыраамҭа еицәажәон. Нас Наурызи Саҭбеии ацаразы рҿынархеит. Хьрыц иҩызцәа агәашә аҟынӡа инаскьаигеит. Даара акыр инеиаанӡагьы дгыланы дырзыԥшуан. Хьрыц убрахь мчык ихон, деикәарҳәы-еикәарҳәуа илаҳәаҵаны, иҩызцәа рылагылазаара дазхьуа. Иҩызцәа рыда хазы аҟазаара шицәыхьанҭаз иныԥшуан...

* * *

…Аклуб иазымкуа ажәлар еизаны иҟан. Аизара ҟалоит ҳәа заҳаз аӡә дагымхеит. Ауу рыхга, еиқәтәарак рымаӡамкәа иахьабалак рцәажәашьҭыбжьқәа ҩныҩуан. Иззыԥшыз макьаназ имааицызт.

Ус араиком амаӡаныҟәгаҩ Аимырхәба Лагә Фрыҷ-иԥа, аколнхара ахантәаҩы Соуҟаҭла Цәыцә-иԥа, ақыҭсовет ахантәаҩы Далаҭ Ламшьаҵә-иԥа, нас аколнхара апарторганизациа амаӡаныҟәгаҩ Ҟаурбеи Лаӡынба уҳәа еишьҭагыланы аклуб иааҩналан, уаанӡа аизара амҩаԥгаразы ирхианы асценаҿы иқәдыргылахьаз астол хәхәа инадтәаалеит. Реидарақәа шырцәыхьанҭахаз мҩашьо, ҟәардәқәакгьы ааҿыж-мыжит. Азал аҿы ҭыԥ змоукәа иаанхақәаз аҭӡамцқәа рахь рыҽнадыркылеит.

Асценаҿы итәақәаз зегьы Аимырхәба Лагә даарылукаауан. Уи аԥшӡара даманакуа, аҽа цәак иҟәнубаалон. Соуҟаҭлеи Далаҭи рыблақәа ԥсеи-ԥсеиуа, рыҽхарыззала итәан, аха изҭашәаз аҭагылазаашьа ишаднамкылоз арахь ишырныԥшуаз ҩашьомызт.

– Шәааӡырҩы, аҩызцәа, шәааӡырҩы!… – Ҟаурбеи даагылан, ибжьы нарықәиргеит итәақәаз. Нас ԥыҭраамҭак иҽаанкыланы ус дрылаԥшуан иааиқәтәааанӡа. – Иахьа абра ҳқыҭан иҟалаз аҭагылазаашьа иахҟьаны араион аҟынтәи дааит араиком амаӡаныҟәгаҩ Аимырхәба Лагә Фрыҷ-иԥа. Уи жәақәак шәеиҳәарц иҭахуп… – Ҟаурбеи иҽаанкыланы амаӡаныҟәгаҩ днаихәаԥшит. Уи дҩагылеит ахьышәҭҳәа. Маҷкгьы дҳаракын, икасҭиум еиқәаҵәа исарочка шкәакәа аҵубаауан.

– Аҩызцәа! Шәара ибзиаҵәҟьаны ижәдыруеит ҳтәылаҿы иҟоу аҭагылазаашьа зеиԥшроу. Ицоит аиҿыхарақәа, аиҭакра апроцессқәа. Ари ареволиуциа еиԥшуп. Ҳаԥсҭазаара аҽарыцқьоит, аҽеиҭанакуеит. Иаԥышьклаҳәқәо, иаҿагылақәо, ишыжәдыруа еиԥш, ирацәаҩӡоуп. Урҭиртахым иахьа имҩаԥысуа аиҭакрақәа. Џьоукы-џьоукгьы рҽамаратәны ҳеиҭаҳкуеит ҳәа иаҿуп, аха рыҩнуҵҟа анкьа ишыҟац иҟоуп, набыцрак аадырԥшуам. Уи жьароуп иаанаго… Аиҭакра, аҩызцәа, аус

иазеиӷьны иӄалароуп. Ҳара иаҳԥырхагоу, иаҳԥышьклаҳәқәо ӄалашт, аха урҭ ҳариааироуп… Ишәхашәмырштын, иӄахуп даҿа шьоукыхгьы, аиҭакра ӄаҳџоит ҳәа, русқәа кажьны иӄамианым анеиҿыркаауагьы, ажәлар рхы ҭӄьаны, дара хаҭала ирҭахым ианырҿадыргылогьы. Убригьы иазхәыцтәуп, агха ӄамлароуп араӄа. Дарбанзаалакгьы иҭыԥ аҿы дгылазароуп дыӷәӷәааӡа, акала узивамло, даԥсаҵәӄьаны, иахьатәи ҳаамҭа иацнеигартә еиԥш. Дызлагылоу иуаажәлар игәрагара рыцәмыӡроуп, акала дрылукаартә дыӄазароуп. Изхысҳәаауа, аѡызцәа, аҵыхәтәантәи аамҭазы, изласаҳауала, абра шәқыҭаны аиҿыхарақәа иӄало ирыхӄьаны ахьысҳарақәа рныԥшуа иалагеит шәнапы злаку аусхкқәа рҿы. Аиҿкааратә напхгараҭара шацәмаҷхаз уаѡы ибартә иӄалеит… Убри ҳалацәажәар сҭахын. Дасу шәгәаанагарақәа цәырганы шәрыхцәажәа… аиаша шәҳәа, аус ишазеиӷьхаша шәазнеи!..

Амаӡаныӄәгаѡ данынатәа, азал аҭынчра ныѡнаҳаит иаразнак. Соуӄаҭлеи Далаҭи астол иахазза иахьтәаз, акагьы иамараӡамкәа, инеиҿаԥшы-ааиҿаԥшуан. Араӄа иаартны аицәажәара шыӄалозагәаргартәаҭагылазаашьааҿамыртларц залшомызт. Еиҳа-еиҳа амца рҿықәлауан, ажәлар рыблақәа ҭырхаха иахьрылаԥшуаз. Урҭи дареи ас иаартны реиԥылара акы ишазҳәаз ѡашьомызт. Аѡхаа ду аҵан иҭагыланы, арахь ахалара рзыцәгьаны, хыхь иқәгыланы ирзыԥшуаз цхыраарак рырымҭарашәа, хәыцра еилаԥыҭҳарақәак ихәыцәарыхха изрымпыҵымҵуа, ӡмыжьрак иӡааԥшылозшәа рхы рбон.

– Аиаша ҳҳәароуп ҳара!.. Зызѡа зҵәахыз иԥа дагеит ҳәа, ианбанӡаҳамҳәари?.. –Дыгә дахьтәаз изымчҳакәа дѡыцхахан, аҭынчра аайлеигеит. – Иахьазыҳәан, изшәасымҳәахуеи, ҳқыҭаҿы усура ҳәа акагьы мѡаԥысӡом…

– Иумҳәои, уара, ажәа… иумҳәои! – Ӄаурбеи иԥынҵа гәардӡа, деиѡахәахәа дѡагылан, уи ихы наиқәикит.

– Исҳәоит!… Изысымҳәахуеи?! – Дыгә игәы нҭаирсакьан, иҿаариашаны иаԥхьаӄа дынхьаԥшит, ижәѡахыр хәыҷқәа ԥырҿаҿауа. Ихылԥа ихыхны икуп, уажәы-уажәы иѡаҳаракуа. – Иахьауажәраанӡагьы хар ҳамаӡамкәа ҳааиуан сҳәаргьы иишаӡам… Уи зегьы абра итәоу агәра шәдыргоит…

Изааӡарызеи... изаҳтҵәахрызеи... шьоукы-шьоукы рхы-рыԥсы инашьҭалан, ҳқыҭа ҭыкәкәа, ихьысҳахо аҿынанахеит... Уи зегьы иаабоит, иҳаҳауеит, аха, алеи-алеи еицәыԥхашьоит ҳәа, ҿаҳҭӡом... Ҳқыҭа анапхгаҩцәа, исыздыруам ҳзырцәымыӷхаз, ркабинетқәа инардәылҵны иҳамбеижьҭеи даараӡа акрааҵуеит... Изахҭахузеи ҳара арҭ рҩызцәа анапхгаҩцәа?!. Ҳанбанӡарыхәаԥшзаауеи ҳарҭ абас?.. – Дыгә иҿаахиршәаан, аха нас иҿааникылеит. Азалаҿ зегь еиқәӡырҩуа изыԥшуан. Соуҟаҭлеи Далаҭи иҳәаҵәы-ҳәаҵәуа, иахьтәаз иазкуамызт.

– Шәымбои ииҳәақәо... ииҳәақәо!.. Иус злам иҿалаижьуеит... Уара ухатәы уалацәажәа, ухатәы... ҳара ҳус ӡбатәыс унапы ианырымҵеит!.. – Соуҟаҭла дҩаҵхахеит Дыгә дхьижәарц, аха Дыгә ус аламала дузаанкыломызт.

– Сара аиаша сҳәоит... ҳшәызныҟәымгеит ҳашшәыҵаԥшуаз!.. Еиҭактәуп, ирҿыцтәуп, наунагӡа дара ирырымҭазар... Иҳамоуп ҳара аҷкәынцәа араҟа, иҳалагыланы аус ҳацызуа, ҳаилызкаауа!..

– Утәа уа, утәа!.. – Соуҟаҭла дырҩегьых уи иқьышә дныкәиҵеит даатәамбашәа.

– Абри иалацәажәатәуп ҳәа сгәы иаанагоит, шәазхәыц цқьа... иахьоуп зегь анцәыргатәу имӡакәа, иаахтны!.. – Дыгә дааибакӡеит. Игәы иҵхоз цқьа иахьизымҳәоз уажәы-уажәы деицранаршәуан.

Азал аҟынтәи абжьқәа нхаларҵеит:

– Иашоуп, иашоуп, Дыгә ииҳәо иашоуп!..

Ҟаурбеи урҭ абжьқәа ныԥхьаирҟәкәеит:

– Уаҳа ицәажәарц зҭахыда?

Дараҭ:

– Сара асҵәҟьа сымбацт!.. Уеизгьы-уеизгьы ҳқыҭа, ҳколнхара еилаҳарц аума ишәҭаху?.. Шьоукы рхы иахәаларц иқәыртәаны ҳрыхәаԥшларыма?.. Шәнеи, ишынхақәо жәбап... нас егьырҭ шәҳахәаԥш!.. Мап, ирҿыцтәуп... иахьатәи ҳнапхгара ҳара ҳазныҟәгом!.. Иаҳҳәап, изимбари ҳколнхара Хьрыц?.. Аҵара имоуп, дагрономуп, иахьахәлааанӡа ҳара дҳалагылазар, ҳара дҳацзар, ҳагәҭыха игәҭыхазар, ҳус иусзар... иԥсы цқьазар, ихы цқьазар...

Агәырқьҳәа инеиныр ҟьеит азалаҿ.

– Иашоуп, иашоуп!.. – дырҩагьых иаагеит абыжьқәа. Соуҟаҭла амца икызшәа, еиҳа-еиҳа дҿыҟапшьаахон дымгәлыҿӡа дахьтәаз.

Ҭамшьа:

– Ҳколнхара амацара акәӡам хқыҭсоветгьы ԥсахтәуп... иаамҭоуп... зегь рҿыцтәуп!.. Иахьахәлаанӡа инеишьҭаҳауа иеицу ҳара ҳрызныҟәгауам... ҳзеибажьарызеи!..

Азлаҿ дырҩагьых ауухәа иааилалеит. Ҟаурбеи инапқәа рхахо дышрықәҟааyазгьы изеиқәкуамызт. Ацәажәарақәа неиқәырыԥсеит аки-аки еиԥшӡамкәа, зегьы рыгәҭыхақәа шырацәаз уаҩы ибон.

– Сара, рҵаҩык иаҳасабала, исҳәарц исҭаху рацәаӡоуп... Ара сиит, ара сааӡеит, ара исџьынџьуп... иара убас сҩызцәагьы... Иахьа ҳаамҭа аӡыни аԥхыни анеилго еиԥш аилгара, аиҭакра аамҭа иқәгылоуп. Уи хәҭа-хәҭала, ҟәыҵәа-ҟәыҵәала иахьабалак иамҿханакуеит. Иааит ҳаззыԥшыз аҿырҿыцра аамҭа. Изхысҳәаауа, араҟа иқәгыланы ицәажәақәаз ирҳәаз еилкааyп: ҳқыҭагьы иаҭахызар ҟалап аиҭакра, изыргәамҵуагьы, абриаҟара рзырҳәогьы иароуп. Ус анакәха, ҳқыҭа анапхгаҩцәагьы уи еилыркаароуп. Аџьабаақәа рбахьеит, аха иахьа аԥсҭазаара иҵагь аҭахуп, иҵагь инаҳараку аинтеллектуалра аазырԥшыша анапхгараҿы игылазароуп... Ҳқыҭаҿы иҳамоуп уи аҩыза ныҟәызгаша аҷкәынцәа, уаҩ дзықәгәыӷша, ҵарадырралагьы иеибыҭоу. Убриаҟынтә аҳәара ҟаҳҵоит араион анапхгара рҿаԥхьа ацхыраара ҳарҭарц абри аус амҩаԥгараҿы. Ҳаргьы убри ауп уаха абра ҳаззааиз, ҳаззыԥшугьы...

Наурыз иихәаз зегьы инақәдырӷызит. Соуҟаҭла иеееибаркны игәамҵхамҵра, ицәажәара рхахьгьы иаарымгеит. Аилашыҩкра иамеханакит азал зегьы. Уаҩы ибартә иҟан уажәшьҭа раанкылара ус ишымариамыз. Амца зыцраланы аҷҷаҳәа ибылуа зҿыназхаз иаразнак иузырцәома... Аҵыхгьы акыр инаскьахьан. Хьрыц иеаанкыланы дыԥшын дшынаҩаҵҟьара, аха, игәы иҵхоз шырацәазгьы, изеиԥштәуамызт. Иара иаҟара издыруадаз аколнхара аҩнуҵҟа иҟаз аҭагылазаашьа...

– Аҩызцәа! – иааирӡырҩит убри аамҭаз амаӡаныҟәгаҩ, аизара иахьакәым ахы архар ҳәа дацәшәаны. Даргьы, рыгәқәа хыҭхыҭуа, уи иқәгылара иазыԥшшын. – Сара иахьа абра сзааиз – ҳаицәажәарц, сышәзырӡырҩырц ауп... – Рҽаадырҭынчит ахьышәҭҳәа. Рлымҳақәа нкыдҵаны инаизыӡырҩит. – Еилыскааит шәара ишәҭахыз... шәыгәҭакы... Иахьа иахьабалак изымҽхазкыз, имҩаԥысуа апроцесс шәаргьы шәҽалашәырхәырц шәҭахуп... Уи аҿы аӡәгьы мап шәцәикуам... Иаамҭоуп ахышьҭыхра, аиашамҩаԥгара... Ҳаргьы иҳалшо ала ҳшәыцхраауеит,ҳашәзыразуп,аха абраҟа маҷк ҳаизхәыцқәароуп... иаҳшәап иаазап, нас иқәаҳҵап аҭыԥ...аццакра ҳмыхьроуп...Изхысҳәаауа,ашықәс анҵәамҭа зынӡагьы рацәак бжьам, иааҳачҳап... нас раҳасабрбагьы ҳназыӡырҩып, ҳаргьы ҳнеилацәажәақәап... – днарылаԥшит, аха зегь рыла амца хыланы иҟан, рыгәҭынчымра арахь ирылыжжуа. Азныказы ирҳәара рҿамшәеит. Абри ииҳәоз иашазу, мамзаргьы иалахиҽырц игәы иҭеику аилкаара аарцәыцәгьахеит.

– Аиеи, ус иахәҭоуп, маҷк ҳааԥеиԥшып... – Алмысхан дахьтәаз дҩагылан, ажәлар днарылаԥшит. Уи деиҳабын ақыҭаҿы, ииҳәоз акраҵанакуан. – Аамҭагьы ҳамоуп... абраҟа ҳаиҵамхакәа ҳаурақәагьы ҭаагалап... нас ирҳәогьы ҳаҳап...

– Имцымхааит...ҳаибамжьааит!..– аӡәы дахьтәаз аҟынтәи ибжьы нхалеиҵеит ихәанчаӡа. Уажәы еиҳагьы аӡырыҩра ҟарҵан, араиком амаӡаныҟәгаҩ изыԥшуан иӡыҕә-ӡыҕәӡа, ииҳәарызеишь ҳәа.

– Ара иҵагь ицәажәақәарц зҭахқәоу ыҟоуп, Саҭбеи, Хьрыц, Ҭаҟәа уҳәа... ирҳәақәаша рацәоуп, ажәа раҳҭап!.. – Наурыз ибжьы нарылҟьеит итәақәаз – Ҳарзыӡырҩып, иҵагь иаҳзымдырқәо акы цәырыргозаргьы ҳаздыруам...

Наурыз ииҳәаз згәы арҷыдақәаз ҟалеит, рыхқәа неидкылауа инцәыҵахәыҭхәыҭит, аха рыбжьы ақәдмыргеит, иахьакәым иарблаҟьар ҳәа ишәан. Иҵагь уаҩы ицәыригашаз шыҟаз гәҩарақәак нарызнарҵысит.

– Аҩызцәа! Сара сшәыҳәоит... абра иаанаҳкылап иҟалозар!.. Сара шәызжьом... снапы сгәы иадкыланы исҳәоит...

иахьатәи ҳаамҭа амцҳәаракәеи аибажьаракәеи ираамҭам... Иахьатәи ҳаамҭа аиаша аныҟәгара иаамҭоуп... – амаӡаныҟәгаҩ дааҕьаҵәыҕьаҵәит, игәаанагараҿ деилырҟаарц шиҭахыз инырҧшуа. Араҟа уаҳа аҽа мҩакы аманы ибомызт уажәазы...

Ажәлар неиҿыха-ааиҿыхаҟәеит, аха нас иааиҟәтәеит рыгәҭыха шрыгәҭыхаз. Аизара ашьҭахь адәылҵра рҽыназыркит. Соуҟаҭлеи Далаҭи иагьыҧсымкәа, иагьыбзамкәа изза-ззаӡа араиком амаӡаныҟәгаҩ ишьҭаланы рҿынархеит ирҳәо рҿамшәо, рҟар хҽны.

Наурызи, Саҭбеии, Хьрыци ҵаҟа ишыналбааз еиҧшҵәҟьа рҩызцәа аҷкәынцәа инарыгәҭыларкит. Хьрыц дрымбеижьҭеи акрааҵуан, иацәажәара рҭахын...

Шьаҭ акәакьҭаҿы имашьына дадгыланы арахь дааҧшуан. Хьрыц иахь ааира изыгәаҕьуамызт...

ҬАРСХАН ИҼЫ

Аӡиас ашьҭыбжь гоит ашшыҳәа. Уи еиҟәтәаарак амаӡам уахгьы-ҽынгьы. Ацәқәырҧаҟәа ццакырак рымоушәа иҧхеибаҵа ицоит, ицоит ладаҟа рхы рханы. Ажәҩан агәы цҟьаӡа иааҧшуеит. Амра иахьак иканарццеиӡоит. Аха аҟәараҟны зны-зынла ҧша ҟәандакгьы аақәслоит.

– Мап, арҭ ҳара ас иаҳзымкуазаап. Аҭшәаррахь икҿаҳцалар акәын. Иҟаҳҵара жәдыруама? Шәаалеи, шәаалеи, абнахь икҿаҳцалап. – Саҧхьаҟа сҿынасхеит. Егьырҭгьы, сажәа ҩбамтәкәа, сара инасышьҭалеит.

Аҟәара хаҳәқәа шуп, аха уазымҵаан! Ари аҧхынразы усоуп ишыҟоу есымшагьы. Ушьапы узықәыргылом. Аҳаскьын хҩаақәа џьаџьаӡа ҳахьнеиуа ҳшьапышҵа иаҵахәмаруеит. Зегь ҳаицуп ҳаицрыҧсса. Ҧачагьы, Хәынтагьы, Хәычагьы саргьы, нас, Мыџьа.

Ҳаҧхьаҟа иҟаз агәааҩара хәыҷы ҳанҭысын, уи арха адәеиужь ду ҟьаҟьаӡа ҳныҟәгылеит. – Иабацеи абарҭ? Рҽырҵәахӡеит ҳәа сыҟоуп ирҳаны?!

Аха иабацахуаз, рыҩбагьы ршьапҟәа шьаҳан.

Адәы аҵыхәан алтарра аҟны изыӷә-зыӷәӡа илагыланы иҳазкылпшуан, рыхқәа кылырҳәҳәа. Ҳашрышьҭоу рымдыруази, ишнаҵҟьара игылоуп. Қәиқәа ахы ҿашаӡа арахь иаапшуеит.

Зегь реиҳа згәаӷ ҳамаз ҳара уи Қәиқәа акәын, Ҭарсхан иҽы, ахәда ҭҳәа, агәышпы ҳаракӡа. Егьи, аҽыхәлапсашәа иҟаз, Сиуарна итәакәын. Уи еиҳа акра маншәалашәа иҟан.

– Иҟаҳҵара жәдыруама? – сааҭгылеит уажә сара. Егьырҭгьы еикәаӷӷа иаагылеит, иҳаиҳәарызеишь ҳәа изырҩуа. Ҳазынтәыкгьы, ари апхынразы амра ҳашәын, ҳҿиқәаҵәа-ҿиқәаҵәааӡа, ҳуздыруам. Ҳшьапқәа хырҟьаҟьа, ҳаиқәа хәыҷқәа ҵыркәакәаны, блуз хәыҷқәак ҳшәуп, ҳхахә ҳалахь иҭассы.

– Хәыча, уара абраҟа уҽырӷәӷәаны угылаз. Аха уи сҳәеит ҳәагьы, иҟалап арахь имааиргьы…

Аҽқәа, дара рзыҳәан акы аӡбара ҳшаҿыз рдырын, рыхқәа еиҳагьы ираҳаны иаапшуан.

– Пача, уара еиҳа уҩуеит, абнахьхьи угылароуп. Хәынта, уара – иҵегь унаскьаны. Уа шәааицхыраа шәара. Аҭшәарраҟны, Мыҵьа, абарҭ ахәыҷқәа уманы угылароуп. Уахь уиаҟара ишәарҭаӡам, имнеиргьы ҟалап. Арҭ ахьнеиуа нахьхьи акәакь аҿоуп. Аҳаҳаи, акы шәацәымшәан! Сара арсынтәи снеиуеит иаша. Шәаргьы убас хәыҷы-хәыҷла шәапхьаҟа шәнаскьала. Знык убрахь иҳазнацар, ҳакәшан ҳаагылон, нас ишпаҳзымкрыз?

Зегьы адҵақәа нарысҭеит. Урҭ сҳәатәы иахыпомызт, исыххәыцуан, еиҳаракгьы, абарҭ атәым ҽқәа ркраан.

Аҽқәа, ҳраҩаӡошәа анырба, ҩапхьа рыхқәа ҩышьҭырхын, рлымҳақәа нҵдыркьакьеит. Уажәымзар-уажәы иҩаҵҟьап уҳәап. Қәиқәа ашьапы ҩышьҭнакшеит, акы аанаргауа. Аҩыза ахьгьы инхьапшит.

– Тр-рр-рс, Қәиқәа, тр-рр-рс, Қәиқәа!..

Снапы апш ҿырпны ианушәа еихьшьуа, сшьап пынҵақәа срықәгыланы сазнеиуан. Сыӷәрақәа уажәы маҟаҵас исыкәыршаны, хыхь смаика еиҵыхәхәа иақәын. Избанзар, урҭ аӷәрақәа баны иаанхомызт. Сҩызцәа рыпсы ӡаны сара исзыпшуп.

Қәиқәа алақәа харпаӷьаланы инасыхәаԥшын, иаақәгьежьааны алтарра илгаз амҩапа инанылеит, ашьапқәа ашьшьашьшьыҳәа инеихгауа. Аха нас, аҩбагьы неихәаԥшны, ирхәыцыз здырхуада, аԫыԥ-ԫыԥҳәа амҩа инандыршәлеит. Иаразнак ала аҷкәынцәа рахь снапы сҟьеит, наҟсынтәи иахыкәшарцы. Урҭ уахь инеибарҩит рыхқәа шьҭацаланы.

– Уаа, Ԥача, уаа, Ԥача! Уахь инеиуеит, уахь инеиуеит! Иумышьҭын, иумышьҭын! Сара Ԥача иахь сыбжьы насыргеит.

Урҭ шцоз акәымкәа, иаагьежьын, алтарра иҩылсны, адәы иаақәлеит. Наҟсынтәи Ԥача дыҩны дааиуан. Иааӡыӡымкит. Иҩаҭрысит. Адәы агәҭа инеиуан аамҭазы, аԥыр-ԥырҳәа иҵыгьны, рыхқәа рықәыршәны иаша рҿынархеит. Ҳазынтәыкгьы ҳаҩуа ҳрышьҭоуп.

Ишнеиуаз акәымкәа, Қәиқәа аӡәгьы игәхьаа амкӡакәа аҭшәарра инбжьҟьеит. Мыџьагьы, алашәарыца еиԥш, акыргьы ишьапқәа иҵаԥсаны дацҩит, аха илшагәышьоз! Дуауаӡа дгыланы дазыԥшуеит.

«Мап, арҭ уаҩ дырмыхәозаап. Леи-бгеи шәрыхәхааит! Иара иазиуазеи Ҭарсхан абри аҩыза аԫы? Дзақәтәом, дзаланыҟәом... Уаангыл, Кәиқәа, ус ҳзеибашьҭқәо џьушьозаргьы ҟалап!..»

– Шәырҟәаҵ наҟ, шәырҟәаҵ! Шәааи арахь! – аҷкәынцәа рахь сыбжьы насыргеит. Урҭгьы ргәы иалоуп аԫқәа ахьаҳзымкыз, аха иҟаҳҵарызеи? Иҳазкуам, иҳазкуам. Есымшагьы абас ауп. Аԥсра ақәшәандаз уи Қәиқәа, зегьы ахы иҭарԥаны иамоуп.

– Убри аамҭазы дхахаӡа, чыҭ ҵкы еилаԥсак лышәҵаны, дахьынтәаааиз ҳәа акгьы ҳазгәамҭаӡакәа дааҳадгылеит Гәында. Лыхцәы ҩбаны иԥаны илықәуп, лыблагәқәа ҭбааҭбааӡа, лыџьымшьқәа кахәхәа-кахәхәа. Уажәнатә аҭыԥҳара лԥазылкуеит. Аха уажәы ллакыҵа ччаԥшьк ыҵшәом. Лведра илкыз налыргылеит. Урҭ арахьынтәи ауп аӡы ахьхаргало.

– Иҟашәҵоз сымбоз џьышәшьома, Хәыма? – лхы сара иаасықәылкит. Сара соуп уеизгьы есымша зыблақәа ҵырхәны излырбауа. Уи сацәшәо џьылшьозаргьы ҟалап. Аха сара ианакәзаалакгьы лгәы сасуамызт. Лареи сареи класск аҿы ҳаицтәоуп.

– Иҟаҳҵоз бымҳәои? – лышҟа саахьаҳәит.
– Ыы, анҭ аҿқәа шәызрышьҭаз шәеибарҩуа?
– Ҳазрышьҭаз? Ҳрықәтәарц! – сҿаасырҕәапит.
– Избан иара? Шәара ишәтәума?
– Ҳара иаҳтәым, аха убас иаҳҭахуп.
– Да, уеизгьы шәрықәтәеи, Ҭарсхан иасымҳәозар жәбап!..
– Иаҳәеи, агәы аҭахуп! Усҟан арахь быкәлозаргьы ббап! – Пача дналҿаххит. – Ҳара ҳрықәтәозар бара ибҭахузеи? – ихәда ырнааны, ихы ааиркьакьеит.
– Шәылҟәаҵ наҟ, шәылҟәаҵ! Уи џьаргьы илҳәаӡом… Усами, Гәында? – иаахьасыршшеит. Лара уи дацәыпхашьазшәа лхы аалалырҟәит. Саргьы ҵаҟа снышьҭапшит. Аӡиас ашшыҳәа ашьҭыбжь гон…

* * *

Егьарааны дубаргьы Ҭарсхан, иқәыц лабашьа ныҵакшо, иеимаажәқәа ишьаҵаны, чхьарп-чхьарпҳәа абарҭ амҩақәа дырнуп. Уи Қәиқәа пшааны ала дынҭампшыр игәы иауӡом. Аха ианимбалак, тәамҩахәк имаӡамкәа, амҩа цәаакыра-қәа рҟны днышьҭапшуа, абарҭ адәқәа дрықәуп, аккарақәа дрыҵоуп.
– Иабацеи абарҭ, змоурахә мызша? – дааҭгыланы маӡала даацәажәоит. Даанапшы-аапшуеит, аха иҟам џьаргьы.
Уи абарҭ аҿқәа ипсы рыҿҳәароуп. Даныҵкәыназгьы аҿқәа дрызгаган рҳәоит уи дыздырyа.
Амҩа даныланы дшааиуаз акәымкәа, ҳаниба, дааҭгылеит. Илабашьа икуп. Уапцәа хылпакгьы ихоуп. Маҭәа хәапшт-әалақәакгьы ишәуп. Иблуз хыхь иақәҵаны маҟала иҿахәоуп, аҟәынақәа ақәҳәҳәы. Шаҟа ахыҵуа здырхуада уи амаҟа.
– Сбабараа, арахь џьаракыр Қәиқәа жәбахьазар?
Ҳара уажәы хыхь ҳхаланы, абахә иқәгылаз ахьаца амҵан ҳтәаан. Ахьышәҭ-сышәҭҳәа ҳҩаҵҟьеит. Азнык азы иаҳҳәара ҳҿамшәеит. Ҳаабалыбаҭеит. Аха нас:
– Абрахь архаҟа иҟан, архаҟа иаабон, аха уажәы иахьыҟоу ҳаздыруам, – неилаҳапсеит.
Ҳӡыҕә-ӡыҕәӡа ҳаизыпшуеит.

Гәында акы аҳәара шылҭаху удырратәы дгылоуп. Ҵача уи гәеиҭан, дналывагыланы лнапы нҭибҕыҷааит, акы бымҳәааит ҳәа аанаргауа. Гәында азнык азы дааицрашәеит, аха лҽаанылкылт.

– Иабацарыз, змоурахә мыӡша? – инапы илахь инадкыланы архаӷа дынхьаԥшит.

– Иабацарыз? – ҳаргьы ҳаблаҟәа ҭырхаха уахь ҳаԥшуеит. Аха урҭ уажәы џьаргьы иубарҭамызт.

– Иахагьы иӷамызт, иацухагьы иӷамызт. Иагәыҵалазеи? Аҩны ахашҭӡама иара насыԥда? – уахь иҿынеихеит. Ҳара ҳееиҟәырԥсы ҳгылоуп...

* * *

– Умааиуеи арахь, Ҭарсхан? — иҳәеит саб ахәылбыҽха.

Ҭарсхан агәашә аҿы дгылан, ааиреи амааиреи деимаркуа. Иахьа шаӷа днықәахьоу здырхуада, хәыҷык ааԥсара иныршәа дыӷан. Саб уи днеиԥылан, агәашә аартны ашҭа дааҭеигалеит.

– Ушԥаӷоу, Ҭарсхан?

– Ех, сызургахуазеи сара шьҭа?! Сара сеиԥш иӷоу изыҳәан адунеи аҟәзаара акгьы иаԥсам. Аиеи. Ҳазхәарҭоузеи? Аха, умбои, уи аԥсцәаҳа иҵабгаша, макьаназы ҳамԥын дыҟәлауам.

Ашәшьыраҿы аӷәардәҟәа рызназган, наӷ-ааӷ еиҿаԥшуа инатәеит. Саби иареи аицәажәара иаҿуп, аха аҽҟәа рыӡбахә ҳәа макьаназ егьцәыригом.

Сара Ҭарсхан сихәаԥшуеит. Уи ихимгац егьыӷам, аха уеизгьы мыч гәарҭак шилоу удырратәы дааԥшуеит. Ихахәы шла-ҁәаҁәаӡа, цырак макьаназ иалымшәац уҳәап.

– Шәабанӡазнеихьоу, Ҭархәына, шәара? Шәызрылгама шәырашәатәҟәа? – саб днаиазҵаан уажәы изблак дынцәыҵԥшшәа. Иҭесԥыҳә аацәыриган, акакала инеихаиршәашәеит.

– Иазууазеи, аиаша уҳәарами, Ҭарсхан, акыр ҳаибаӷьахьеит ариабжьарак. Аха уажәшьҭа егьҳагым, ари амчыбжь ала ҳрылгар ӷалап ҳарашәатәҟәа...

– Сынтәа аҽаҩра иаамҭоуп, ибарақьаҭрахоит. Амшҟәа шьахәны ицоит...

– Мап, сынтәа ҳџьабаақәа мыӡыр ҟалап. Ианаҭаху ақәа ауеит, ианаҭаху амра ԥхоит, уи азы ҳашшыртә ҳаҟам…

– Еҳ, адунеиажә… – Ҭарсхан иԥсыԥ игәаҵанӡа иганы даақәԥсычҳаит. Нас илабашьа аҽыѡҳәа иныҵаикшеит дахьтәаз. Уи ус аныҟаиҵалоз акы даназхәыцуаз акәын.

Амра еиҳа-еиҳа аҽыланарҟәуан. Ашәшьырақәа кахәхәа-кахәхәа рҽеилаԥсаны ашьац иаҵәараҿы ишьҭан. Ашоура хҽын, аҳауа ҟәандаӡа иҟалахьан.

– Анкьа ҳара ҳахьылаҵоз, Баӷлан, изакәытә аарыхра дууз иҭаагалоз. Ауардынқәа аҿҿа-ҿҿаҳәа иқьуа, аҷкәынцәа рыбжьы ҵарыхәҵәаӡа, мызкынтәарак уахгьы-ҽынгьы ҳаҿын, аха иҳазҭагаломызт. Уи адгьыл еиԥш аҽаѡра аазышьҭуаз даҽа дгьылк сымбацызт.

– Иара уажәгьы убас ауп ишыҟоу, Ҭарсхан. Уи адгьыл дунеи ахаангьы ахәы арӡуам… Шьам дгьылуп…

Саби иареи акыраамҭагьы еицәажәон. Ажәытә рҳәеит, аҿатә рҳәеит, нас, – ааи, алаҳ, алаҳ, стәанхалацәазаап, – иҳәан, ашҭа дынҭыҵны иҿынеихеит Ҭарсхан. Абасоуп, зны ҳара ҳҿы дааиуеит, зны агәылара днеиуеит, хәыҷык днатәоит, нас дѡагылоит. Дныҟәоит, дныҟәоит, ахәлара имнахаанӡа.

Ихыҵӡозеи иара Ҭарсхан?! Аѡӡы Ҭарсхан. Инапала еихеиҳаз аҵәаҵлақәа ажәит, ихыжәжәеит, аха иара дыҟоуп, зегьы игәы рзыбылуа, зегьы рхьаа иара ихьааны, игәы ҭынчымкәа…

Иѡны аԥхьа агәашә аҿы игылаз аҵәаҵлаҿы данааи, дааҭгылеит. Ихы ѡышьҭыхны дааҵаԥшит уи. Ахыжәжәарақәа ирхылҿиааз амахәҭақәа рҟны аҵәақәа ҽан иҟәаз-ҟәазӡа, аха макьаназ иҟамлацызт.

Ҭарсхан иахьеиԥш игәалашәоитари аҵәаҵла анеиҭеиҳауаз араҟа. Уи арахь ҿыцнхара ҳәа даниасуаз ашықәс азы акәын. Иҷкәын джыцәӡа дҟалахьан. Абри аҵәаҵлагьы иара иоуп ицеиҭазҳаз. Ирҳәоит, иҷкәын данигәалашәаауа ауп еиҳараӡак абас дгьежьуа, џьаргьы дамкуа, абарҭ адәқәа зегьы анеимидауа ҳәа. Усҟан иара ихы ахьигара издыруам. Убри иеиԥш анаалашьа, аҟазшьа, ацәаѡа змаз аҷкәын

ҳқытан далымиаацызт, Ҭарсхан уи аибашьра ԥсцәаҳа дицә-нарӡижьҭеи ихигахьоу аҟара даҽа ꙩба ихигахьоушәа дҟа-наҵеит аамҭа.

Уажә дгыланы акыр аамҭа дыԥшуан аꙩныҟа, анеиреи амнеиреи деимаркуашәа. Уи иаԥсуа кәасқьа уажәгьы гәырꙩак шамоу удырратәы игылан еиқәышьшьы.

– Уаама? – лҳәеит ашҭа данынҭала иԥшәмаԥҳәыс Шьакәа, лыбҕа ырхәаны дахьгылаз.

– Саагәышьеит, сызгап зыбгәахәуаз. Ҭархәынараа рҟынӡа снеигәышьан, аха уаҟагьы самкит…

Нас днеин уи амаҵурҭаҿы игылаз аҟәардә хәхәаҿы дныҟәтәеит дхьанҭаӡа, уажәшьҭа угыл ҳәа иауҳәаргьы дзымгыларашәа, иахьатәи ала ииныҟәаз зегьы инырны.

– Еҳ, аџоумбацқьеит, ишԥеибыҭоу уҳәарауазеи абри адунеиажә… – илабашьа наҟ инкыдиргылеит.

Ахәышҭаараҿы амца еиқәын икәииӡа…

* * *

Аӡиас цәқәырԥо ииаꙩрны ацара иаҿуп. Уи уахгьыҽынгьы еиқәтәаарак амаӡам. Аԥхынразы еиҳагьы амч ҭалоит, иҕәҕәахоит. Ԥача, Хәынта, Хәыча, Мыџьа уҳәа, зегьы еизаны аӡиас ихықәгылоуп. Ҳара уеизгьы арааруп еизарҭас иахьҳамоу есымша.

– Шәызҿу закәи? – снарыдгылеит сара уажәы.

– Иумбаӡои ҳазҿу? Аԥарҭа. Уахәаԥши?!

Аӡы ахықәааҿ ахаҳә дуқәа еиқәыжьны, нас урҭ рхыхь ақыдқәа рықәжьны, аӡы алаԥаларҭа ҟарҵон. Иалгарцгьы егьрыгмызт.

– Уааԥши, Хәыма, уааԥши…

Мыџьа ихахәы ҵыбҕьыҭӡа, илақәа кылыҳәҳәо, убри ақды дныҟәԥалан, дууаӡа дыԥаны, хыла аӡиас дналашәкәа дцеит. Араҟа аӡиас ҵаулан, еилаꙩынтуа акәын ишцоз. Сшыԥшуаз акәымкәа, ахьшәҭҳәа нахьхьи џьара дꙩалҵәраан дызсауа арахь иҿааихеит. Сааиҵашьыцит. Саргьы убас сыԥандаз ҳәа саакалеит.

– Ибзиами?

– Даараӡа ибзиоуп, – наиаҭаскит. Аӡыԥсы иҿыкәкәа саԥхьа дгылоуп.

– Абри зегьы ҳара ҳауп иҟазҵаз. Уҽзеилумхуазеи?

– Зегьы сыкәаҕҕа игылоуп. Сҽааилысхит.

Аха убри аамҭазы, аӡиас иахылҵыз аԥша ҟәанда ахәхәаҳәа илысуа, лыҵкы ҕра хәыцҷы акьыԥшь ԥырԥыруа, лведра кны аҟәара дықәланы ҳашҟа дааиуан Гәында.

– Шәара араҟа аӡы шәҭаз, Ҭарсхан иҽы аӡәы игарц дааит. Ҭарсхангьы уи ииҭар ҟалап. Иазиуазеи Ҭарсхан уи аҩыза аҽы? – лҳәеит дшааҳадгылазҵәҟьа. Уи илымдыруази ҳара Ҭарсхан иҽы ҳшазгагаз.

– Ишԥа иара?! Ибҳәо закәызеи, Гәында?! – ҳналҿаххит.

– Аиеи, аиеи. Уи иахьантәаракгьы шәара шәҟны дыҟан, Хәыма. Нас Ҭарсханраахь дцеит. Ааи, иимҭозаргьы шәымбари? – лхы аалырҵысит. Ларгьы илҭахымзаргьы ҟаларын Ҭарсхан иҽы тәымуаҩык игар…

– Ԥача, ҳцароуп, ҳцароуп! Ирласны шәаала! Уи Кәиқәа аҽаӡәы ииҭарцу Ҭарсхан? Избан иара? Ус зигәаԥхазеи? Шаҟаҩ иҭаахьадаз ҽаахәара ҳәа, аха шьҭа иҭиуазар акәхап…

Ахьышәҭ-сышәҭҳәа ҳамаҭәақәа наҳшәаҳҵеит. Нас, ҳаибарҩны адәышкәаҕьаз ҳнықәсын, амардара ҳнаҿалеит ҳаԥсиҳаԥси еихьымӡо, Ҭарсханраа рахь ҳхы рханы. Гәында, ҳаанӡа бҽыбмырҵысыкәа абра бгылаз ҳәа лаҳҳәазшәа, аҟәараҿы дгыланы даҳзыԥшуан…

Ҭарсхан иахьатә кәасқьа еиҕрыкка ду ахыб ақәхьахьа игылоуп иахьагьы. Иахьагьы иара иеиԥш ажәытә цәа аҟәнышьшьы ауп ишыҟоу. Иара уеизгьы изакәытә ахьақәаз абри ҳабнараҿ игылақәаз усҟан.

– Шәааи, нан, Хәыма, арахь шәааи! – Ҭарсхан иԥҳәыс Шьакәа ҳшылбазҵәҟьа днаҳԥылеит.

Акәасқьа абарҵаҟны Ҭарсхани, саби, нас уи ауаҩи тәаны акы иалацәажәон. Ҳара уахь ҳхамлакәа амаҵурҭахь ҳҿынаҳхеит. Араҟа ҳара уажәы иаабама. Иӡынразааит, иԥхынразааит абри аҩнаҭа иамыцхраауа ҳәа аӡәгьы дыҟаӡам ҳара ҳқыҭан. Абри аҩнаҭа ахәышҭаараҿы еснагь амца аԥхара амазарц ҳҭахуп.

– Сас дахьк даҳҭааит, умбои, нан Хәыма, абранӡа усзықәлеи! Убра рыжәтәқәак ҳзықәгылоуп, ианбатәи аамҭоу здырхуада, ибжьысзаргьы ҟалап…

Сара акьыба нкыдсыргылан, амаҵурҭа аҭуан сынхалеит. Алԥақ иаганы ԥаҭлика гәарҭак ықәгылоуп. Шьакәа ианакәзаалакгьы арыжәтә ҵәахны ианлымам ҟалаӡом. Уимоу, ирҳәоит жәашықәса зхыҵуа ауаткақәагьы ҵәахны илымоуп ҳәа.

Уажә ԥаҭлика жаҟәк ахыцәкәыкәын ианкны иаалбаазгеит. Шьакәа лԥыраҳәа нахьылшьын иаалрыцқьеит. Нас адулаԥ аҟны днеин, фырҵьанк аалыԥшаан, хәыҷык лҭаҭәаны днаҿыхәеит.

– Ҳаи, рыцҳа, иахыҵӡозеи! Аԥштәгьы амԥсахит. Ҳатәуп иара. Аҳа иалҵуа зеиԥшрахо умдыруеи? – днасҿаԥшит.

«Шаҟа аҵьабаа ббахьоу здырхуада, Шьакәа, бара? Шаҟаԥ рымаҵ бухьоу згәалашәода? Анкьа ас быҟаӡамзаргьы ҟаларын. Анкьа ас, уажәеиԥш, бхы-бҿы иану акыҷырақәагьы анымзаргьы ҟаларын. Бара адунеи быкәын, башьҭан аҟьиара, ауа-аҭахы ҳаҭыр иқәҵара… Бара бџьабаақәа зегьы бзабааны ибԥыларауаз, Шьакәа!…»

Нас ҳара акәасҟьа абарҵахь ҳанхалеит.

– Шәааи, дад, Хәыма, арахь шәааи! – Ҭарсхан ибла гәаԥшьқәа сара инасыхәаԥшит.

Зегь наҳхаҵгылеит.

– Шәабацои, џьушьҭ, шәгылан, Ҭарсхан? Абанҭ рзыҳәан шәгылома? – иҳәеит саб. Иблақәагьы нҵархәны исирбеит, уара араҟа узышьҭазыз ҳәа аанаргауа.

Ҳара ҳнеин абаркьыл ҳаҽнадкылашәа ҳаагылеит, ирҳәо ҳазыӡырԥуа.

– Аиеи, ишысҳәоз саҟәыҵит, – дналагеит Ҭарсхан, – усҟан уажәеиԥш сыҟазма?! Аҵысмԥас абла ҭысымхуази. Уи ауха ула аҵәыршы ҭакызаргьы иубомызт. – Еи, аԥшәма! – ҳәа бжьык аагеит агәашә аҟынтәи. Аухантәаракгьы ала оуман иҟанаҵоз. Аҽгьы ԥынтә раҟара аҳәарқәашьеибжьы саҳахьан. Аха уи ԥданла ишьаҳаны ахкаара иҭан. Дарбаныз амԥан иқәлауаз?

Агәашә аҿы снеизар, бџьарла еиқәных шьоук гылоуп. Аиаша шәасҳәаап, азнык азы иаасгәамԥхеит. Иаасгәам-

ԥхаҵәҟьеит. Иалудыраауазеи узыхдырҟьауа? Усҟан абольшевикцәеи аменшевикцәеи еиҿагыланы аҟәҟәаахәа ианеиҿахысуаз аамҭан. Аха, ашьҭахь излеилыскааз ала, урҭ ҳара ҳтәқәа ракәзаарын. Аиеи. Иазуухуазеи, аӡә даарылҵцын, ус иҳәеит: – Ҳара иаадыруеит уара аҽы шумоу. Ма иҳауҭароуп, мамзаргьы аӡы ҳаларугароуп. Ҳара уаха абри аӡиас ҳмырыр ԥсыхәа ҳамам…

Саԥхьа игылаз уи аҷкәын қәыԥшк иакәын, аха инубаалон аԥсуа шьа шилаз. Ицәажәашьала ахы дузаҿакуамызт.

Ишԥаҟасҵарыз? Аҩнгьы иааргәамԥхеит. Аиеи. Аҵх лашьцараха снараԥызеит.

Аӡиас уи ауха ихышхыҵәан акәын ишцоз. Мшцәгьашьҭахьымыз, ушьапы уқәнаргыломызт. Ацәқәырԥақәа сҿахәда иақәҵәиашон. Изхысҳәаауа, рызынтәыкгьы ырганы сааит. Уи аҽы сара акыраамҭагьы исыман. Усҟан иара қәыԥшӡан, иҵәрышкәаӡа, уажә избо џьысшьоит. Уи ауха урҭ аҷкәынцәа иразҳәаз здырхуада сара аҽы шсымаз, нас ауп сара сахь анҿырҭ.

– Ҭарсхан, уара аҽқәа цәгьалаҵәҟьа иуқәуп, – иҳәеит саб дахьтәаз, ихахәы жәпара инапы налшьуа.

– Сара снапала исааӡахьоу аҽқәа зегьы иреиҕьын уи аҽы, – даақәԥсычҳаит Ҭарсхан. Нас ҵаҟа днышьҭаԥшит. Ус акыраамҭа ихы шьҭымхӡакәа дтәан, аха ашьҭахь ихы ҩеиҵихын саб иахь дынхьаԥшит.

– Иугәаламшәои, Ҭархәына, уи аҽы?

– Ишԥасгәаламшәои, ишԥасгәаламшәои? – иҳәеит саб. Асас иҽырҭынчны дтәан, наҟ-ааҟ днарҿаԥшы-аарҿаԥшуа. Макьаназ рылаҿиҭуамызт.

Саби Ҭархәынеи уи аҽы иналацәажәеит. Аиԥш шьамхы зҵаз ҽы ыҟамзаарын. Уи Ҭарсхан иҷкәын Ҭамел иԥсы аҿҳәаран рҳәоит зегьы.

Шьакәа астол лырхиан, инеины инахатәеит. Итәоуп урҭ аӡәи-аӡәи еибаныҳәауа, имыццакӡо. Ҳаргьы иҳадырцалеит, аха џьеи иаaурын. Ҳахьгылоу ҽырҵысы ҟаҳҵом макьаназы.

– Сара, – иҳәеит уаҟа ирыдтәалаз ауаҩ, иқьаф хәыҷык аныҟаиҵа, – схәыҷаахыс, аиаша уҳәарами, абарҭ аҽқәа

срызгагоуп. Аҿ бзиақәагьы акыр сыднагалахьеит. Аха, уара уҿы, Ҭарсхан, изызҙарызеи, аҙбахә бзианы исаҳауеит, – иҧаҵа џьыҧхьқәа ааирҵәит. Иџьымшьқәагьы инапы нархьишьит.

– Қәиқәа узазҵаахуазеи, макьаназы уаҩы дамырҧхашьацт, дагьарҧхашьом…

«Закәи, мшәан, иуҳәауа, Ҭарсхан? Ари ауаҩ дзааз уаҳа иузеилымкааҙои? Наҟ аиаша иауҳәарауазеи иаахҵәаны. Мамзаргьы уиқәшаҳаҭхарц угәы иҭоу?.. Иҳәа, иҳәа аиаша!..» – сгәы цәыҵахәыҭхәыҭуеит сахьгылоу. Сҩызцәагьы убас акәзар ҟалап, аха ҿырҭуам.

– Уи сҿы, уи сара сҿы, Қәиқәа… – иажәа ааҿахиҵәан, ҳашҟа даахьаҧшит. Ҳазынтәыкгьы ҳаблақәа еихамҟәысҙо иара ҳаизыҧшуеит. Шәара шәымшәан, бабараа, шәара шәзааиз сара исзымдыруа џьышәшьома иҳәарашәа ауп дшыҟоу, аха макьаназгьы цқьа агәра узгом. Уи ҳара иаҳзымкуаз аҿы, уи ҳара есымша ҳаибарҩуа ҳзышьҭаз Ҭарсхан иҿы, ахы ҷашьаҙа, агәышҧы ҭҳәаны, алымҳацәқәа кьацә-кьацәҙа игыланы сара исзыҧшуашәа сыбла иныхгылеит.

– Ҭарсхан, сара сзышьҭоу уеизгьы шьҭа еилукаахьеит ҳәа сыҟоуп. Егьа снахыкәша-аахыкәшаргьы, снавала-ааваларгьы, абраҟа жәааҩаҟа ыҟоуп, ажәытәала. Анахьгьы-арахьгьы сара уаҳа сзацҵом. Сара уара сулахәҳахәҭуам… – икьаҿ аџьыба дынҭаҧшын, иҟаҧшь-ҟаҧшьшьҙа ҧара гәарҭак ааҭганы астол аҟны иныкәиҵеит.

– Аа, Ҭарсхан, иуҭаху сызу! – инапқәа хыхь иҩышьҭихит Ҭарсхан дихәаҧшуа, уажә Ҭарсхан ишәақь харшалан, усшьуеит, унапы умҩахар ҳәа дидгылоу џьушьап. Хаҵарак ҟазҵаз иеиҧш ихиҿы гызмалра гәырҕьарак ныкәирхәмарит.

Ҭарсхан акыр аамҭагьы ус дахәаҧшуан, акы дазхәыцуа, иблақәа еихмырсыҕьҙакәа, ашьҭахь, ҳазынтәыкгьы иихәарызеишь ҳәа ҳшизыҧшыз, урҭ аҧарақәа илаҧш нарҟәиган, ихы ааирҵысит.

– Мап, Кәҷыр, угәы иалымсын, сара исҭиуа ҳәа ҿы сымаҙам… – Ҭарсхан ихиҿсахьа аҿаҧсахит, илахь акы наҧыраҳазшәа иааиқәшьшьит. Аха ҳара ҳгәырҕьара ҳаблақәа инарыҵахәмарит.

– Иазууазеи уара уи аҽы? Иалухузеи? Иуҭарауазз наҟ! Ауаҩы дуцәгәааит, умбои? – лҳәеит Шьакәа уи ахаҵа данца ашьҭахь. – Есымша убри уашьҭоуп, уашьҭоуп, арахь, узақәтәондаз…

– Сара с-Қәиқәа, сара сзақәымтәозаргьы, иқәзааит адәы. Иақәтәогьы дҟалап. Изысҭирызеи? Абанҭ исирбаз акьаадыжәқәа рзыҳәану? Мап, мап!.. Урҭ рзыҳәан сара сҽы сзыпсахуам… – Ашьшьа-шьшьыҳәа акәасқьа дналбаан, илабашьа кны ашҭа дынҭыҵт.

* * *

Абри ашьҭахь сара акыраамҭагьы Ҭарсханраахь сзықәымлаӡеит. Иаашар хәлаанӡа сҩызцәеи сареи ҳаибарыҩуа аҟәара ҳаван. Аха ус ашколҭаларагьы аait.

Ҽнак, ашкол ахьынтәи сааин, абарҵаҿы стәаны, ашәҟәы сшаԥхьоз акәымкәа, саб даасыдгылеит.

– Ари Ҭарсхан иҽы унашьҭаԥшрауазеи? Иԥшааны изааугар, деиҕьхаргьы уздыруамеи? – иҳәеит иара.

Ҭарсхан ариабжьаракгьы ишьара дықәмызт, дықьуа аҽҳәа дыҽҳәатәан. Аиарҭахь душьыргьы дузнагомызт. Егьа ихьуазаргьы, ус сыбзиахоит ҳәа акәын иреиҳәоз.

Аҕәарақәа аакнысхын, ашҭа сынҭыҵит.

– Иалихузеи Ҭарсхан абри аҩыза аҽы? Изиҭахузеи? Дзақәтәом, аҽакуам. Наҟ иҭир дҭынчымхози, ариаҟарагь ҟыбаӡыба ибозма? – инасышьҭалхәеит сан. Санмоу, зегьы убас ауп ишырҳәаауа ҳқыҭан. Аха иара урҭ дырзызырҩуам. Иагьа иарҳәаргьы, ҽырдагәа ҟаиҵоит, рылаҿиҭӡом. Ус иазҳәақәо иара дырзеилымкааyашәа ауп ишибауа.

Сара уажәы убри иҽы сашьҭоуп. Арха зегьы еимыздеит, аха архаҿгьы иҟамызт. Усынтәи хыхь сынхалан, Тагә иқьаԥҭа шыҟаз сҿынасхеит. Араҟа уеизгьы ҽеизарҭоуп есымшагьы. Қәиқәа аҩызцәеи иареи сылаԥш нарықәшәеит. Урҭ уаҟа аҳа ду игылаз амҵан еикәагылан. Санырба рлымҳақәа кьацә-кьацәӡа иаашьҭырхит, Кәиқәа ахәда ҭҳәаны иааҟәаркәашьеит.

– Ҭәшьи, Қәиқәа, ҭәшьи! – снаԥқәа еихьшьуа иасырбоит. Иара гыланы исыхәаԥшуеит, исыхәаԥшуеит.

«Ех̧, исызкгәышьар, егьа ахыкәалаа еиԥш адәышшара иқәсыршәара сыҟан! Нас иубарын сзакәытә еыбӷаҟазаз, Қәиқәа уара! Схәыҷнушьалоит акәу? Есымшагьы схәыҷу џьушьома? Уааи, Қәиқәа, уааи! Усцәымшәан, сухаштма?» – сара ашьшьа-шьшьыхәа уахь снаскьоит.

Аха ашьҭахь, ахы накәанарҿын, ах̧әысҭа агәы иарбаны аҿынанахеит. Егьырҭгьы еибарҩны уи инашьҭалеит. Сара акыргьы срыцҩит, аха анҭ сара сызрыхьӡо иҟахызма, рқьаф-қәа ҭамыз, аԥыр-ԥырхәа иҵыгьуа, рыхқәа шьҭацаланы ицеит иқәԥрааны. Уи, х̧ара иах̧зымкуаз Қәиқәа, схала исызкуазма! Ахәылбыеха сгәамҵ-хамҵуа, скараха ашҭа сааҭалеит.

– Иумбаӡеи? – саб днасазҵааит.

– Избеит, аха рымԥынгьы сықәырмыжьлеит. Ицеит рхы ахьынахаз, – аҭак ныҟасҵеит.

– Аԥсра рықәшәандаз!.. Аԥсра рықәшәандаз!.. – дааҟәындҟәындит...

* * *

Аҵх кахаа иҟоуп. Сгәышҭа ҩарханы, аҭуан саҵаԥшуа сиоуп. Иззакәу сыздыруам, сыцәа ҟьалан, сымԥан иқәлауам. Зны уаҵәтәи сурокқәа срызхәыцуеит, зны – Ҭарсхан иеы.

Аха убри аамҭазы еык акьыркьырбжьы аҵх иналҩит. Уи кьыркьыруан, икьыркьыруан абжьы хҵаны.

– Хәыма, Хәыма сымх̧әеи! – саб ибжьы насықәиргеит. – Қәиқәа ааит х̧әа сыҟоуп, угылишь! Уцаны агәашә аартны арахь иузҭажьлозар!..

Қәиқәа уахынла абас икьыркьырyа ианаалоз ыҟан. Уи еих̧араӡак ахала ианаанхалоз акәын.

Ахьшәҭх̧әа сеааиласх̧әан, сындәылҵит. Х̧аԥхьа агәашә аҿы саанаԥшы-ааԥшит, аха акгьы сымбеит. Ҭарсханраа рахь игаз амҩа снанылеит. Дырҩегьых Қәиқәа аӡә дыгәхьааган иԥхьозшәа акьыркьырбжьы аагеит. Уи Ҭарсхан игәашә иадгыланы аҩныҟа иԥшуан, ахы рах̧аны.

– Уаама, Қәиқәа? Убаҟаз, уара рыцх̧а, уажәраанӡа? Х̧зухаштзеи? Иухьзеи, уарамыжда?..

Ҭарсхан дышкәакәаӡа, нармеиқәазаҵәы алашьцара дналызбааит.

– Уҭал арахь, уҭал! – агәашә ааиртын, днадгылеит.

Иара аақәарқәаашьеит, ашьапы нкыднаҟьеит. Ҭарсхан ахы инапы нахьишьит, ахәда инапы нахьишьит. Ихы надикылеит. Агәеисыбжь дазыӡырҩуашәа дгылан ус. Аха ашьҭахь, – шьҭа уаала, – иҳәан, даахьаҳәын ашҭахь иҿынеихеит. Иаргьы ахәацаҳәа уи инаишьҭалеит. Сара акыраамҭа сгыланы урҭ сырзыпшуан.

– Қәиқәа акәызма икьыркьыруаз? – дсазҵааит саб амардуан санынхалоз. Иара абарҵаҿы дысзыԥшны дтәан.

– Аиеи, Қәиқәа акәын, – сҳәеит сара.

– Шьҭа, уаха ҭынч дыцәар ҟалап Ҭарсхан, – иҭаҭын абырқьҳәа днаҿыхеит. Нас дҩагылеит…

* * *

Сара сқыҭан аныҳәа аԥылашьагьы рдыруеит, агәырӷьашьагьы рдыруеит. Аклуб ашҭа иакуам ауаа. Ашәаҳәабжь ықәыҩуеит иахьабалак. Аҷкәын аӡӷаб длыцкәашоит ишьап ԥынҵақәа дрықәгыланы, дықәԥраауа. Зегь рыблақәа рхаччоит. Амрагьы дара реиԥш ихааӡа иԥхоит.

– Еҳе, бабараа, уажәшьҭа Ашҭа ду ахь шәцала, зегьы Ашҭа ду ахь! – хаҵа быргк ибжьы гоит ажәлар рыжәпара аҟынтәи. Зегь уахь агәырқьҳәа рҿынархеит.

Уи ашҭа ду аҟны, уахьынҭалоҵәҟьа, жәытәнатә аахысгьы ҭәаҵла дук гылоуп аҽеиҵҳәаны. Уи амҵан игылаз астол аҟны уажәы иҽеимартаӷа агәҭаҵәҟьа дахатәоуп аколнхара ахантәаҩы Андриа, иблуз аџьыбақәа ҟьаҟьаӡа игәы иадҵаны, ихы казказуа исаны. Рԥаҵақәа ыршаны, ԥсуа маҭәала рҽеилаҳәаны наҟ-ааҟ быргцәақәак идтәалоуп. Ҷкәынцәақәакгьы рҟамчқәа кны урҭ ирхагылоуп иқәаацә-қәаацәӡа, акы ишазыԥшу удырратәы. Аха Ҭарсхан џьаргьы дыҟаӡам. Абас агәырӷьарақәа раан џьаргьы иҽагирхаӡаломызт, аха дзымаазар акәхап.

Аха ус, дук хара имгакәан, Ҭарсхан даауеит, Ҭарсхан даауеит ҳәа аӡәы ибжьы ааиргеит. Зегь уахь инхьаԥшит.

Ҭарсхан икәымжәы, икаба, иҽеилаҳәаны, иҟама цырцыруа, иҽы аӷәра ианкны даауан ҳара ҳшыҟаз ихы рханы. Қәиқәа агәышԥы ҭыганы, ахы ҷашьаӡа, ицыҩцыҩуа, кәадыр ласык ақәын.

– Уааи, арахь, Ҭарсхан, уааи арахь! – зегьы неихацҭгылеит. Аҷкәынцәа ахьшәҭҳәа инеиины иҽеы ааимырхит.

– Анцәа шәиныҳәааит, сбабараа! Шәгәырҕьалааит зыҟьнашықәса абас! Шәара ишышәҭаху еиԥш аамҭа бзиа шәымазааит! Ишәыдныҳәалазааит иахьатәи аныҳәа мшы! – иҳәеит уи аҿар дрылаԥшуа. Нас, даагьежьын, абыргцәа ахьтәаз ахь ашьшьыҳәа иҿынеихеит...

Ашҭа агәаахьы шьоукы еижәыланы аҽқәа дырхәмаруеит. Раҳаи-чеи бжьқәа гоит. Егьырҭ ашәшьыра рҽаҭаны итәоуп.

– Ҭарсхан, ари уҽеы иақәуртәода иахьа? Мамзаргьы аӡәгьы дақәумыртәарц угәы иҭоу? – ацәажәара иахьаҿыз инаиазҵааит. Иара аҽыӷҷкәынцәа дрыхәаԥшуа дтәан. Убарҭ ибзиаӡаз акы рнибаалон, илаԥш изрыҟәгомызт.

– Ҳаҳ, ишԥыкәу уаӷ дшақәсмыртәо? Сҽы сара Хәыма дақәсыртәоит, дзакәытә ҽыбҕаҟазоугьы аабап, – иҳәеит иара даасамарҟәылшәа, изблакгьы дынкылԥшит сышҟа. Уи сара аҽқәа сышрызгагаз имдыруази.

– Уааи, баба Хәыма, аранӡа! – днасыԥхьеит. Саргьы схыцәӡа, ирҳәо сазыӡырӷуа уаҟа сгыламзи, ахьшәҭҳәа уахь сҿынасхеит. Шьоукгьы уи ааргәамԥхеит, схәыҷнырдшьалазар акәхап.

– Аа, баба, аҟамчы усҭеит, уақәтәа уара! – аҟамчы иикыз насиркит. Аҽы амгәархақәа днарыхәаԥш-ӷарыхәаԥшит. Иааирххеит. Қәиқәа ахы шьҭыхны игылоуп иӡыӡымкуа.

– Уақәтәа!

Ахьшәҭҳәа снақәтәеит. Қәиқәа сзышьақәкуам.

– Аҟамчы ахумҟьааит, умыццакын, абри аԥхьа ушнацҭҟьауа еиԥш ашьшьыҳәа уцала. Аҕәра аҿархханы икыз, умӷахнамгааит. Аҳаҳаи, акы уацәымшәан, – агәчама днаснасын, снауижьит.

Ԥчеи, Хәынтеи, Хәычеи рыԥсы цоит Қәиқәа сахьақәтәоу.

Гәында лӷызцәа дрылагыланы са сахь даaԥшуеит.

Саалеиӷеит. Нас, «чоу!» схәан, хәыҷык сӷацҟьеит. Аха аҕәра ааҿасырххеит. Қәиқәа ашьҭахьтәи ашьапқәа ирықәгыланы ҵәӷанҵәыҟа иԥарц ақәнакит. Абҕа ӷеицнахит, аха нас ԥхьаҟа иӷаԥеит.

Сара зегь реиҳа сзыцәшәоз Астамыр иҿыхәа акәын. Уи акырынтә аицлабрақәа раан аԥхьахәқәа агахьан. Иаргьы дкәаӷӡа, иԥаҵақәа харшаланы убра абыргцәа дрылатәан. Уи иҿы Мыцьа иҿырзажәны дақәтәан.

– Еҳе, шьҭа шәнаскьа-ааскьа! Аҿқәа амҩа рышәҭароуп, – хаҵа быргк ибжьы наиргеит ажәлар рахь. Егьырҭгьы рышьҭахьҟа инеиҭаҵқәеит. Ҳара ҳаҿқәа ҳзышьақәымкуа, ҳагәқәа хыҭ-хыҭуа ацәаҳәаҟны ҳгылоуп ҳашнаҵибарҟьара.

Ахысбжьы аагеит. Чоу-соуҳәа ҳҩаҵибарҟьеит ҳазынтәыкгьы. Ицоит аҿқәа рыхқәа рықәыршәны. Саргьы агәҭаншәа џьара сгылоуп. Мыцьа зынӡаск ихы икәаиршәӡеит. Уи дишьҭанеиуеит Ҭамшьа, нас – Ҳәыҳә. Ажәлар зегьы рылаԥш ҳара иаҳхуп.

Знык ҳакәшеит, ҩынтә ҳакәшеит, хынтә ҳакәшеит. Адәы зегьы ҳԥылоит шьац иаҵәараны, каршәраны, ҟьаҟьараны. Қәиқәа шцац ицоит, икауа. Ҳәыҳәи Ҭамшьеи рыцәаабжьы уаҩ дахәаӡом. Мыцьа урҭ иаҩижьыр иҭахӡам. Уажәы-уажәы ишьҭахьҟа дхьаԥшуеит алақәа иԥхарҵаз абгахәыҷы еиԥш ихы ыркьынааны.

– Мыцьа, убас, Мыцьа, убас! – шьоукы уи иқәҿырҭуеит, игәы дырхаҵоит. Уи даиааир зҭахугьы ыҟами, рнапқәа рҟьоит, џьарак иазкуам иахьгылоу.

«Ихьзеи, мшәан, абри Ҭарсхан? Илахь еиқәушәа збоитеи. Ас дгыланы дызсыхәаԥшуазеи? Иҵалеи иара? Иҟалеи?» – схы ырнааны уахь сыԥшуеит. Аха акгьы сзеилкаауам, измааноузеи?

Гәындагьы лылахь еиқәушәоуп дышгылоу, илыхьи?

– Иоушьҭ, ахы иоушьҭ?! – Ԥача дгыланы аҿыҭра даҿуп. Аарла исаҳауеит уи ибжьы. Сара уахь сыԥшуеит. Қәиқәа саман ицоит иқәԥрааны.

– Хәымааа! Иоушьҭ аӷәра, иоушьҭ аӷәра!..

Саԥхьаҟа сынхьаԥшит. Сҩызцәа акыр инеихьан. Нас ауп саналшәа. Нас ауп саназхәыц иҟалаз.

– Қәиқәа, Қәиқәа! – сыбжьы нақәсыргеит. Аԥша сара исҿасуеит, схахәы иалахәмаруеит, сыкәа иҭалоит, иҭахәмаруеит, аха сагәылҵәраа сцоит. Сара избоит Қәиқәа

егьырҭ аҿқәа сышрывнагауа. Мыцьа илақәа марҕьаԥалӡа днасыхәаԥшуеит, аха сара снапы сҟьоит ишҟа, абыржәоуп ахаҵара анаҭаху ҳәа. Уи ахыкәлаа еиԥш дсышьҭоуп: «Усышьҭаз ус, усышьҭаз, узсыхьӡозар…»

– Хәы-ма-аа! Хәы-ма-аа! – ахәыҷқәа рҿыҭбжьы саҳауеит, рнапеинҟьабжьы саҳауеит. Гәында уажәы дԥышәырччауа дгылоуп, ааԥынразы игәылшәаз ашәҭыц хәыҷ еиԥш. Ҭарсхан иахь сынхьаԥшит. Ҭарсхангьы инапқәа шьҭыхны дгылоуп ажәɷан ахь дыԥрыр иҭахушәа, абра иҷкәын дибазшәа, абри иҷкәын иакәызшәа аҿ иақәтәаз, гәырҕьарак датәнатәын, иҟаиҵара издыруам. Иблақәа ҳалалӡа, иԥшӡаӡа, инымҵәаӡо аԥсҭазаара рнубаалоит. Сара ас илахь еиҵыхны бзанҵыкгьы дсымбацызт. Аха ашьҭахь сара игәасҭеит урҭ иблақәа агәырҕьара лаҕырӡы рхыҳәҳәыла ишыҟаз.

– Сара с-Қәиқәа сара сзақәымтәозаргьы, исымазааит! Иқәзааит адәы! Сара истәуп!.. – маӡала дцәажәауа ахы ишьышьуан, ахәда ишьышьуан, давагьежьуан. Сара сихәаԥшуан абри ауаɷ, аԥсҭазаара ашҟа закәытә мчу, закәытә гәыблроу имоу сазхәыцуан… Нас, ахәылбыҽха, иҿы аҕәра ианкны, иманы иҿынеихеит аɷныҟа. Саргьы уи снаишьҭалеит. Сара Гәында слыхәаԥшуан, Гәында сара дсыхәаԥшуан. Амра гьамгьамуа илбааԥшуан.

ҲАɷНАШЬҬАХЬ АМɷАХӘАСҬАЛА

Ес-уажәааны ҳгәарабжьараҿҭәи ахәыҷқәа сара исышьҭоуп еицрыԥсса. Изшәу дубаԥ, изшәым дубаԥ, ихахахахаӡа иааиуеит ҳаɷны ашҭаҿы. Итәоуп, исыхәаԥшуеит, исыхәаԥшуаит ианбацәыригои ҳәа. Арахь иԥхашьаны егьрызҳәом. Урҭ ирдыруеит сара ампыл шсымоу. Дара реиԥш саргьы сыԥсы аҿҳәароуп. Аинститут аҟынгьы ихҭакны исыман. Есыхәылбыҽха иаацәырызгалоит, Уи сара Аҟәантәи иаазгеит, аԥышәарақәа срылганы санаауаз. Иҟаԥшьуп, ахәыҷқәагьы убри азыҳәан акәхап бзиа изырбоз. Аиаша уҳәарами, сынтәа аɷбатәи акурс ахь сиа-

сит, аха макьаназгьы убарҭ рҟны аҟазаара бзиа избоит. Урҭ, еихьымӡа-еиԥымӡо ианыхәмаруа иубар, угәгьы ҟарҵоит, уагьдырччоит.

Избоит, иахьа Наала заанаҵы усурантәи даан, ашҭа ашәшьыраҿы дтәаны, хҩахак ҟамҵо, шәҟәык лхы анкыланы аԥхьара даҿуп. Урҭ ҳара рацәак иаҳцәыхарамкәа инхоит. Асынтәи избарҭоуп. Лыхгьы лыхшыҩгьы убрахь иҟоуп, акымзарак ллырҳаӡом. Сынтәа далгеит абжьаратәи ашкол. Шықәсык аҟара аус лур, нас лышәҟәқәа ааиқәыршәаны аҵарахьы дцарц лгәы иҭоуп. Уи ирацәаны ашәҟәқәа дрыԥхьоит, акы лыҩуеит, акы лҳасабуеит, есымша убри даҿуп.

Сшыхәмаруаз, сааҟәҵын ла лышҟа сынхьаԥшит. Аха лара са сҟны лыҽлырԥагьошәа, абра сшыҟоу лымбаӡошәа дтәоуп, дсыхәаԥшуам. Ахәыцҟәа рышьҭыбжь адәы иқәҩуеит.

– Наала! – сыбжьы ныҵакшәа инасыргеит. Наала лан амаҵурҭаҿы дгыланы дааԥшуан, лара илызҿысҭызшәа. Наала дҩагылеит дышшәырӡа. Лышәҟәы лкуп, дааԥшуеит, аха ҿылҭуам. Сыбжьы еиҭалаҳар лҭахушәоуп дышгылоу.

– Аха бымоу?!

– Иууазеи?..

– Бааи, ҳахәмарлап!..

Лыҩныҟа дынхьаԥшит.

– Бца, нан, бца. Быхәмар ҳамҭакы! – налықәҿылҭит лан уи гәаҭаны.

Азныказы Наала лхы ларҟәшәа дааиуан, аха агәашә данынҭыҵ, лхы ҩышьҭылхын, днышьҭԥраарыма уҳәартә лҿаалхеит.

– Ампыл бзиа иббауоу, Наала?

– Ыҳы, – лхы аарҵысшәа днасыхәаԥшын, дааԥышәырччеит. Уи иналхылҵыз агәкыра хәыцы ааԥын ԥшеиԥш иҟәандаӡа иааснырит. Убасҟан ҳакәша-мыкәша иҟаз ашәаԥыцьаԥгьы иҵегь иааԥшӡахазшәа збеит.

Уи хар лымаӡамкәаны дасуеит ампыл. Ашкол аҿы акәхап иахьылҵаз. Сара сеиԥш бзиа илымбо дыҟам, цәгьа дазыласуп. Дасырц лнапқәа анышьҭылхуа, дԥырны ажәҩан ахь дхаларц

лгəы иҭоу џьушьап, улаҧш налыдхалоит. Усҟан сара избоит: лыблақəа қаруаӡа, лыџьымшьқəа кахəхəа-кахəхəа амзаҿа иаҩызоуп. Лхы-лҿы гəыкӡа аиқəара иаманакуеит. Уи еиҳагьы илнаалоит лара. Сара уи санлыцхəмаруа сааҧсаӡом. Сласӡа слакҭақəа ччоит, иччоит. Гəырҕьарак сатəнатəуеит, сышьҭнахуеит ажəҩан ахь.

Аҩны ашҭаҿы, аусурантəи даан, аҟəардə ргыланы, аҭаҭын дахо дтəоуп саб. Сан уи днеиҿаҧшуа, лыбжьы рмаҷны диҿахəыҭхəыҭуа иацəажəара даҿуп. Рылаҧш арахь сара исызкуп. Ирҳəо уара идыр, аха исныруеит акы. Урҭ злацəажəо абри Наалеи сареи ҳакəушəоуп ишызбо.

Аилашəшəымҭазы Наала, дыҧшӡаӡа дахьнеиуа, сыҭгыланы сылзыҧшуеит. Дыбзиахеит, акыр лҽеиҭалкит. Зегьы лара илнаалошəа дыҟоуп: абарҭ аҵлақəагьы, абарҭ адəҳəыҧшқəагьы, абарҭ ицəырҵраны иҟоу аеҵəақəагьы…

Ашьыжь… Сҩагылоит сҽырххо. Адунеи аныҟəҧшра сазгəышьуа снеиуеит абарҵаҿы. Зегь ҧхаӡа иҟоуп, зегь – ҟəандаӡа. Амра аҧхара рымоуп зегьы. Ажəҩан агəы цқьаӡа, икеикеиуеит. Саҵаҧшуеит сеилаҳаны. Сқəыҧсычҳауеит. Снапқəа шьҭысхуеит, абри амра еиҧш саргьы ажəҩан ахь схаларц сҭахушəа, иҵегь исызҳарц сҭахушəа. Нас снатəоит. Срыхəаҧшуеит ҳгəарабжьараҿы ишшəыр-шшəырӡа игылақəоу аҷандарҵлақəа. Урҭ акы ргəы иахəаны рыбҕьқəа шəыршəыруеит, ишəыршəыруеит. Акы иеигəырҕьоит дара ртəала. Сара урҭ схəыҷы аахыс срышьцылахьеит. Уахазны сшыцəоу акəымкəа саалҵыргьы, рыбжьы ахьхьаҳəа сгəы иныкəыҩуеит…

Сан даасыдгылт. Лхахəы шлацк аланамыршəыцт. Уи сара срыцҳалшьоит цəгьала. Шьыжьла слырҿыхом. Лнапы наргӡаны схы аалшьышьуеит. Иџьаџьаӡа иҟан урҭ анапқəа, аха иҳалалын.

– Нан, ачаирҭахь уныкəлар, ҳгəылацəагьы цқьа урымбарызыз. Уааижьҭеи цқьа урымбацт, – лҳəеит лара, – есымша исазҵаауеит дабаҟоу ҳəа. Уҽааилаҳəаны унеи иахьазны. Урбап, ураҳап. Урҭгьы ҳара ҳтəқəа рами. – Уи ашацкыраз дгыланы, аҭыҧха леиҧш, зегь рыцқьаны, еилырганы ауп

ишаанлыжьуа. Нас лкалаҷкәыр аашьҭыхны. ачаирҭахь ҳәа лҿыналхоит.

Аҵабырг уҳәарами, сааижьҭеи ачаирҭахь рацәак исҿырхасырҭамызт. Сықәломызт уахь. Уаҟа хәыҷи-дуи зегьы рхы рықәырҧсны ԥ-напык рыла аус ркуп…

…Ажәжәаҳәа аус зуаз снарыдгылеит. Хәыҷыкгьы иҧхасшьоит. Ари ачаирҭа сацәтәымуаԥушәоуп сшыҟоу. Шаҟантәгьы араҟа схыланы ачаи ҿысххьаз!.. Шьоукы ана ихуп, шьоукы ара ихуп, рчаз хылҧақәа ҟьаҟьаӡа улаҧш иаразнак иныҵашәоит. Салам рысҭоит сара. Урҭ гәкыҵәыкуа аҧсшәа сарҳәоит, сгәыдыркылоит, исеигәырґьоит. Избоит, сангьы сгәалҭазаап, иахьада слымбацшәа ачаиҿыхра даҟәыҵын, лыбла ґрақәа лхаччо дыҭгыланы дысзыҧшуеит. Лкасы шкәакәа хәыҷы лхы иқәыршәуп. Дахьсыхәаҧшуа лаҟара лыцлошәа лымбо дыҟам…

Наала саалзыҧшшәа амԥахыҵырҭаҿы сааҭгылеит. Уи лԥызцәа дрыцны дааиуан. Иаразнак дрылумкаарц залшомызт. Цәаҳәа-цәаҳәа еилаҧсаны лцәа иақәшәо ҵкы ҧшӡак лшәын. Лныҟәашәа еинаалаӡа дахьааиуаз слыхәаҧшуан. Лԥызцәеи лареи аҧсабара гәкыра иахьалоу еигәырґьошәа ишцәажәо акәымкәа, иааҧышәырччалон. Усҟан сара избон Наала лхылҿасахьа, ааҧынразы абаҳчараҿы зегь раҧхьаӡа зхы цәырызгаз ашәҭыц еиҧш, сыблаҿы еиҳагьы ишыҧшӡахоз. Лхаҧыцқәа лқьышә ҧшӡақәа ирывҵыҧшны ишкәакәа-шкәакәаӡа иааҧшуан.

– Наала, баала арсынтәи. Ас еиҳа еихҵәароуп, – иналыдысҵеит. Сара издыруан уи асынтәи, ҳаԥнашьҭахь амԥахәасҭала, ҳашҭа дҭысны аԥныҟа дышцалоз.

Наала дымлакԥакцәакәа, лԥызцәа «абзиала» ҳәа наралҳәан, даамԥахыҵит. Ҳаԥнашьҭахь амԥахәасҭала ҳнеиуан. Ачаи радқәа кахәхәа-кахәхәа, еиҵәкаҟараӡа наҟ-ааҟ иҳаван. Ус ахҵысҭа ҳнадгылеит. Ари ахыҵырҭақәа аҭаны саб иоуп иҟазҵаз. Уи нахыс, ҳамхырҭа аҟынӡа, абнараса ҵлақәа, аӡахәақәа реиҧш амаґқәа рхаҧаны, шәшьырара азырыуеит амԥахәасҭа. Џьара-џьара, амра ҧхозаргьы, шәахәацк зкылсуам. Абыґьқәа еиҧынчыланы иҟоуп. Абардра

хьшәашәаӡа уҵысны ауп ушцо. Уи цқьаӡа ҳаҩнашьҭахь ункылнагоит. Изакәызаалакгьы акы уԥырхагахашам.

Ахҵысҭа ҳанхыҵит.

– Наала! – сгәы ҭыҵны ицарашәа саатгылаит. Уаанӡа иазымыӡбацыз маӡак амазшәа акәын ишыҟаз. Акы сгәы иҭыхон ариабжьарак. Ҭаха снаҭомызт...

– Иуеи? – днасҿаԥшит лара.

– Ак басҳәарц сҭахын, Наала!

– Изакәи иара?

– Бгәы иалсуоу?

Уи лылахь ԥшӡараҿы лхахәы шьыҵәра хәыҷык алшәан иарԥшӡон. Сылаԥш надхалеит. Саахәыц-хәыцит. Аҳәара сцәыцәгьашәа сыҟан.

– Иумҳәои?

– Ишԥасымҳәои, аха...

– Нас иҳәа!

– Наала, иҟазҵеи абас?..

– Закәи иара, Ԥача?

– Абри саазқәылаз бҟазшьа сгәаԥхошәа сыҟоупе...

– Закәи, мшәан, иуҳәо, Ԥача, закәи?.. Сара ешьак иеиԥш ауп сышухәаԥшуа, уара...

Ҳҩыџьагьы ҳаиқәышьшьы ҳгылоуп. Уаҳа исҳәаша сҿамшәеит сара. Слыхәаԥшуеит сахьгылоу, слыхәаԥшуеит. Лара лыҽлырҵысуам. Убасҟан лыџьымшь кахәхәақәеи лхылҿсахьа ԥшӡеи снацәкьарақәа қәацқәацо инархьысшьыр сҭахушәа сааҟалеит. Убри ала исзымҳәаз зегь ласҳәарацы. Снапы наган лыхәда инадысҵеит. Соуразоуроу аччаҳәа ибыл-былуа мцак насылсит.

– Наала!

Днаҭрысит. Дцәырҳазшәа днаҭрысит. Сгәы иҭаскыз лдырызшәа.

– Измаанои ари унапы?

– Ибыхьи?

– Исыхь акәым...

Лгәы иаанагаз уара идыр, лҽааиҭалкит.

– Наала!..

– Уаҳа усмацәажәан!.. Сара ас суқәгәыӷуамызт!.. – дныхшәааит.

– Бзыргәааи?

Лара дхьамҧшӡакәа лхы лыкәаршәны ашаца-шацаҳәа лҿыналхеит... Изурыз сақәымшәеит. Сгылан садырсызшәа...

Шьыжьуп. Сымгылацт макьана. Сшышьҭоу акәымкәа маӡа-маӡа, сарҿыхар ҳәа ишәошәа, ихахаӡа аҧенџьыр инкылыҧхоит амырхәага. Сыблақәа нхыстуеит. Урҭ иахьатәи ашара иацәыҧхашьошәа иќоуп. Ҳаҩны егьи ауада аќынтәи цәажәабжьк слымҳа инҭасит. Наала лаб ибжьы акәушәоуп сгәы ишықәҩыз. Уи аакьыскьа ҳаҩны дсымбацызт. Даазгазеи аасгәахәит. Сара Наала дсымбеижьҭеи акраатцуан. Лареи сареи ҳаицәажәаӡомызт. Убри аҽны инаркны, уи уаҳа ҳашҭа дҭысны дцаломызт усура. Есыхәылбыҽха ҳазлахәмарлоз сымпыл хьшәашәаӡа, уигьы сара сќынтәи агәы нханы иќоушәа, икҿаршәын акҿыҩра.

– Ҧача! – саб ибжьы насықәиргеит, – угыли, ажәабжьк уасҳәоит!

Иаасцәымӷхеит. Саб илеишәа цәгьан, сан лааста. Сара уи ианакәзаалакгьы иҳәатәы хастцон. Днасықәтцәќьаны ажәа хьанҭак саимҳәацызт, аха уажәы, зегьы анааидысхәыцла, иззакәу сыздырам, иаасцәымӷхеит.

Сныҩналеит дара ахьтәаз ахь. Сан акҿыҩра дыкҿан. Наќтәирахьшәа блуз затцәы, акгьы ихаӡамкәа, ихахәы хәашлаҧсаӡа, ишьамхы еиқәыршәны дтәан саб. Схы снапы налысшьшәа зун, ашә сахьыныҩналаз саангылт. Шәарҭа ыќамызт: иблақәа ҳалалӡа сааимырдеит.

Саб инаҩсшәа аќәардә хәхәаҿы дтәаны акы далацәажәон абригадир. Уи ихиҿы аазыхәхәаны аҧшькы иакәын. Саниба днасхаҭгылан, аҧсшәа аaибаҳҳәеит. Наала лаб дыќамызт, сыҧсы ааивызгеит.

– ... Аусура ауаҩы ихы-игәы дақәгәырӷьо дќанаҭцоит. Аусуроуп ауаҩы деибаркны дызмоу, – даҿын саб ацәажәара. Уи алацәажәара мыцхәы игәаҧхошәа дыќан иахьа.

– Изхысҳәааиуа, Ҧача, абри аколнхара усгьы ҧыҭк ҳналацәажәар цәгьа иаабомызт, аха уара уќамкәа иаҳзымгәаӷьит,

– иҳәеит саб абригадир днаихәаҧшшәа. – Умбои, араҟа уаргәы уаҭаххеит. Усоуп ишыҟоу ари аҧсҭазаара. Уааижьҭеи ҧыҭкгьы уҧсы ушьахьеит, угәы иалымсуазар, шьҭа аколнхарахьгьы хәыҷык аҟара ҳнеицхыраап. Иашоуп, аҵра уҭоуп, уажәы аҧсшьараз ааны уҟоуп, аха уи ҧхашьараӡам. Уа уԥызцәа зегьы ыҟоуп. Нас, аҵарахьы уанцо аламҭалазы, даргьы акы инауцхраап.

– Аиеи, аиеи, дааҳацхраароуп, – иҳәеит абригадир. Уи саб иажәақәа игәы иахәаны дтәан.

– Сабашәыцхраари?

– Уахьҳацхраара сара иуасҳәап, – иҳәеит иара, – ҳара ҳҟны ачаи зкапануа дыӡгабуп. Уи уара дудыруеит. Усҟан лыда дҳамамызт азы дҟаҳҵеит. Егьырҭ акака ирызкын. Лара ачаиҿыхраҿы еиҳа лылшоит, лнапы азыласуп. Ҳара уажәы еиҳараӡак анапы ауп иаҳҭаху, ачаи ҿызхуа, анапы. Уара уи лхаҭыҧаны уҟаҳҵап. Ишҧоубари ари аԥыза амаҵура? – днасҿаҧшит.

– Зынӡаск ишьахәми, – иҳәеит саб. Дышҧаҟоу уҳәарауазеи, сара ажәак сҳәарц сгәы иҭазаргьы исеимраӡеит. Уи ус иҟоу иусқәа рҿы иара иоуп хадара зуа макьаназы.

– Ишҧыкәу, нан, уи шышәҟәимкуа, – даахьаҳәит сан. Сназхәыцит схы. Баша мала ныҟәаара акгьы исзаҧсам. Аха Наала? Наалагьы убра дыҟами, мшәан!..

Аҳәса, аӡӷабцәа, ахәыҷқәа ркалаҷкәырқәа еимгәамӡо акатаҳәа еишьҭагыланы иааргоит. Сара урҭ сычча-хәмаруа ирымхны искапануеит. Сҵарӡа ауп сшыҟоу, слахҿыхӡа. Сашҭа агәырӷьара ҭалазшәа. Сацклаҧшны исхатәушәаҵәҟьа ианысҵоит ашәҟәы. Аӡәы иҵьабаа бжьасырӡыр сҭахым. Ажәа хаала ирасҳәоит шаҟа-шаҟа ҿырхуа. Уи дара ргәы иахәоит. Аха сара? Сара сгәы акы аихьнашьуашәоуп ишыҟоу, акы схасыршҭырц сҭахушәа, аӡәы дсыхәаҧшларц сҭахушәа…

Амра халоит, аҿаҳаранакуеит. Ачаи иҿырхыз адкыларҭахь игатәуп. Ирацәахеит. Ашәшьыраҿы еиқәҧсаны ишьҭоуп ииаҵәаӡа. Уигьы аҿаҳаранакуеит, аҿаҳаранакуеит, аха аҳауа азеицәахар ҳәа ҳшәоит. Ашоура ыҟоуп. Сара уажәы-уажәы салаланы еиласыршәшәоит. Абригадири сареи ажәжәаҳаа

акалаҭқәа рҭаҧсара ҳалагоит. Рацәак еиҵаҳкәаҳацәом, ирҭаҳаҧсоит, ирҭаҳаҧсоит, нас инаган иақәҳаргылоит изго.

– Абри Наала иахьа лчаи лымкапаныцт ҳәа сыҟоуп, дзымааиуазеи? – ачаирҭа дынхыҧшылеит. Уи иеҵәҟаҟараӡа, амшын цәқәырҧара иаԥызаха аҿеиужьны иаҧхьа ишьҭан. Сара издыруан уи лчаи шылымкапанцыз, аха ақәҿысымҭит. Абра сахьылбаз аҟынтә дмааиуазар ҟаларын.

Ибжьы налықәиргеит.

Уи ԥ-калаҷқәырк рызна ачаи лымазаарын. Урҭ шыхьанҭаз удырратәы наҟ-ааҟ илывакны, арад дыбжьаланы лҿаалхеит.

– Абри раҧхьаӡа рацәак лызҿыхуамызт, аха абыржәы улыхәаҧши, счаиҿыхԥы ҟазамхар зуам ҳәа даҿуп.

Наала дыхьшәашәаӡа дсыдгылоуп. «Уара ара уззааз сзымдыруа џьушьама?..» «Избан, бара ас бгәы изаанагои?» «Уи ала уара, сара сҟны ухы урқьиарц угәы иҭазар ҟалап, аха уагьаламган, уагьаламган ухы узырқьиом...» «Схы сырқьиарацгьы сашьҭаӡам сара!»

Абас еицәажәон ҳаблақәа. Ҿылҭуам лара, ҿысҭуам сара. Аха ашьҭахь лчаиқәа аалымхны искапанит. Ари иаанаго лышҟа шьаҿак ҟасҵеит ауп. Аха лара сгәы салыргарц лҭахушәа, жәа мҳәаӡакәаны лкалаҷқәырқәа аашьҭыхны дынхьаҵит. «Бзакәытә уаԥуи абри бара, уаҳа рыцҳашьара шҧабылам» сҳәарашәа сналышьҭаҧшит.

– Дыӡҕаб бзиоуп абри Наала, лҳәа уашьуам, лу уашьуам, – уи даарҽхәашәа дналыхцәажәеит абригадир. Аха сара уи смаҳаӡазшәа, сылаҧш уи аӡҕаб лахь икыдхаланы сгылоуп.

... Ицоит аамҭа, ицоит аӡиас еиҧш ихьамҧшӡакәа. Амшқәа неишьҭалоит, аҵхқәа неишьҭалоит. Ҳара есымша алҵшәа бзиақәа аарҧшуа, ҳаҿуп аусура. Ачаирҭақәа ырлахҿыхуа ҳархуп. Зегьы гәҭакык-гәҭакык ҳамоуп, ҳашьҭоуп убри наҳагӡарц. Ашьыжь амра ҳаҧхьошәа, зқьы шәахәала иҭәны ашьха инхыҵуеит. Ҳгәырҕьаҵәа ҳаҧылоит уи ҳара.

«Сумбаӡои, Ҧача?»

«Иаба, бабаҟоу?»

«Аа, ачаи рад аҿы. Уаҳа умааиӡои са сахь?»

«Снеиуан, аха бара бсацәажәаӡомеи».

«Суацәажәоит, суацәажәа!..»

Абас лареи сареи ҳаицәажәошәа сгәы иабоит.

Сыҭгылоуп, сылаԥш ахызгоит иахьабалак. Исыԥхьоит акы, исыԥхьоит. Исыԥхьоит алаԥш. Абанҭ сызхәаԥшуа ачаи радқәа ирхыҩны. Наала лылаԥш акәушәоуп ишыҟоу, нырцә дгылоушәа. Аха сара снеиӡам. Уи зыҟасҵо сыздырам. Снеир сҭахуп, аха сара снеиӡом.

… Мраҭашәара шыҟоу, ажәҩан анаӡараҿы аҽеиҵыхны икыдыршәылоуп ашәаԥшь. Уи аԥсабара аҽа ԥштәык ала иашәырц агәы иҭоушәоуп ишыҟоу. Шьыбжьышьҭахь иҿаҳҳыз ачаи аҽуардын иазымкуа инеиуеит ҳаԥхьаҟа. Инҭагәҭасуеит аҭагәаҩаракәа рҿы. Акалаҭқәа ааҵысҵысуеит. Ачаибҕьқәа неихышәшәоит. Уаҟа абригадир дақәтәоуп, аҕәра кны иара иоуп иныҟәызцо. Уи сара саҳаҭыр ибоит. Уажә иара ас днеиуанаҵы, сара арсынтәи аҩны сынкылсны, сҽааибыҭашәа ачаидкыларҭахь сцоит. Усынтәи – аканторахь. Уаҟа аизара ҳамоуп уаха.

Наала дааҳавалеит.

– Абри лцәаҩа еиҭалкызшәа ауп дшыҟоу ариабжьарак, – лҳәеит Ҭина. Уи саб иашьа иԥҳа лоуп. Уи ҳара ҳахь дцоит уаха. Лыблақәа ҭбаа-ҭбааӡа, лыцьымшьқәа ҟьаҟьаӡа, мшызҳа изызҳауа лоуп.

– Лгәы нханы дыҟоуп сара сзы.

– Ишԥа?

– Сара егьсымҳәеит.

– Наала, баала ас, бабацои уахь? – Ҭина уи лышҟа дынхьаҳәит.

– Маԥ, сара асынтәи сцоит, – ллакҭа гәыбзыҕқәа ччаԥшьк рыҵашәомызт уажәы.

– Баала, баала! Иабыкәу уахь бакәшаны бахьцо? – Ҭина дыхәмаруа, уи лмахәар аанкыланы длыманы лҿаалхеит. Сара уи сгәы иаахәеит. Аха Наала дҭынчӡа дыҟан…

Ахҵысҭа ҳанхыҵит, уи ахҵысҭа. Зегьы еиқәышьшьы ауп ишыҟоу. Абри Наала лыҟны ак сдырҳәарц рҭахушәа. Иаасгәалашәеит уи аҽынтәи амш. Абар избошәа сыҟоуп иҭынчҭынчӡа ишыҟаз акәымкәа алаҕырӡ инӡаалаз аблақәа.

– Наала! – дхьасырԥшуеит сышҟа. Слыхәаԥшуеит. Ак ласҳәарц сҭахуп, изакәызаалакгьы акы, ибзиаӡоу акы, абри лареи сареи есымша ҳаицәажәаларц, абри лареи сареи ҳабжьара уаҳа гәынхара ҟамларц. Аха исымԥыхьашәом, исымԥыхьашәом. Исцәыӡны исзымԥшаауашәа, исгәаламшәошәа сыҟоуп.

– Иууеи? – дҵаауеит лара.

– Уаҳа бысмацәажәаӡои?

– Сара уаҳа суацәажәаӡом, – лҳәеит лара. Аха сара избоз уи акыр лыҽшылԥсахызи ԥаса аасҭа еиҳагьы дшыԥшӡахази ракәын.

Амҩахәасҭа лакьы-лакьуа ачаирҭақәа ирҭысны, аҩнқәа ирывсны, наҟ, амҩаду ахь, ицон.

АБЛАСАРКЬАҚӘА

Сиуарна иблақәа алашара рыцәмаҷын. Ибласаркьақәа ԥеын, гәалас иман ариабжьаракгьы. Ана днеит, ара днеит, аха иблақәа ирыҟәнагахашаз иоуамызт.

– Абра ишԥаҟамлари? – иаша амҩа аaихиҵәан имариашан иҟаз аԥҭекахь дныҩналеит. Ара иҵагылаз хәыҷык аҟара гәҩарас диман.

Ахәшәқәа рфҩы ҩнышәшәа ицон иахьабалак.

Уаҩ абаакы, иԥынҵа абға гәардӡа, ибласаркьақәа иԥынҵа аԥхьаҟа иааганы, халаҭа шкәакәак ишәҵаны дыҩнагылан. Сиуарна даниба ихы ааларҟәшәа, ибласаркьақәа днарҵәыҵыԥшны лымкаала днаихәаԥшит, дзеиԥшра уаҩу гәеиҭарц иҭахушәа.

Сиуарна ихиҿы гәыбзыгӡа уи салам наииҭеит. Егьигьы даaиеихырхәашәа иуит.

– Кыр шәҭахызма? Ҳазлашәыхәарызеи? – дҵааит иара. Уи ас аҵаашьа идыруан. Иааҩналоз дразҵаауан раҳаҭыр бауа, дрыцәнымхошәа.

Сиуарна илаԥш шаҟь-шаҟьо зегьы инархигеиг иаразнак ала.

Абри абраҟагьы ианыҟамла, нас иабаҟалои ҳәа дназхәыцит. Уи аӡәы иҟынтәи иаҳахьан абраҟа уаҩы иоур ҟалап ҳәа. Ихы ҩеиҵихын иаԥхьа игылаз днаихәаԥшит.

– Сажәуа саналага сыблабара маҷхеит. Аӡәы иасҳәан, аҟырҟырҳәа дысхычҷеит: – ублақәа ирыгхар усума, џьара акы азухәыцып, аха абри ухшыҩ

иагхар ишԥауԥсыхәои? – ҳәа.

Сиуарна даасамырҟәылт. Егьыгь дааԥышәырҷҷеит.

– Сара абласаркьақәа срышьҭоуп, дад, џьара ԥсыхәак сзыжәуандаз! – ихы даахашшааит Сиуарна.

– О, урҭ роура даара иуадаҩуп, иахьа аӡәырҩы сзааихьеит, аха... иарбан номеру шәаара ишәзыбзиахо?

Сиуарна иаиҳәеит уи ииҭахыз зеиԥшраз, ма абри џьара ԥсыхәак сзиуазар ҳәа.

– Уажәтәи аамҭазы даара ицәгьоуп, – иҳәеит иара, – абласаркьақәа рыԥшаара.

Нас иара урҭ днарылацәажәеит иажәақәа ныҟәҵа-аақәҵо. Иҳәеит иара ахәыцқәаҵәҟьагьы аныҟәгара ишлагаз уажәы. Сиуарнагьы уи игәы иныҟәишьит урҭ рыда акы дшаԥсам, акы дышзамыԥхьо, дышзымыҩуа, убарҭ имазар, нас уаҳа акгьы хьаас иҟаимҵарашәа.

– Уи азы Аҟәа уцароуп. Уаҟагь ишуоуа удыруандаз. Аха сара уа ауаҩы дсымагәышьоуп, убри џьара ԥсыхәак изыҟаҵозар, – даҿын ацәажәара.

– Акы еиԥшымкәа сшәыҳәоит, ус бзиарак сзыжәуандаз исылшо аҟны саргьы схы сеигӡомызт, – дааҕьаҵәыҕьаҵәит Сиуарна.

– Уажәы, умбои, иахьабалак аконтроль ыҟоуп, ухы уахәозаргьы уадырхәом, шә-блакы уара иузыԥшуп уахьцалакгьы.

– Аиеи, ҳәарас иаҭахызеи, ус ами ишыҟоу...

– Ҵаара ԥхашьарам, шәара аус абажәуеи? – дҵааит ахалаҭа шкәакәа зшәыз.

– Сара ачаи фабрикаҿы аус зуеит, – иҳәеит Сиуарна.

– О, уа ҭыԥ бзиоуп, уа ҭыԥ бзиоуп... – Дналаган уи акыраамҭа дахцәажәон, убраҟа аус иухьазшәа, убри атәы шьахәла

идыруазшәа. Сиуарна уаҟа аус иуеижьҭеи акраацуан, ихатәы ҩны еиԥш бзиа ибон, ҳаҭыргьы иқәын. Дыззымдыруаз аӡәгьы дыҟаӡамызт. Уажә уи ианаацәырига иаргьы дналацәажәеит.

– Изхысҳәаауа, аконтрольгьы ыҟазар акәхап уи шәара шәчаи фабрикаҿы.

– Жәаҳәарада, ишԥыкәу ишыҟам, уи ауаа азалхуп хазы…

– Ауп аха, изхысҳәаауа, ҳмагазинқәа уеизгьы иныцахәаша ицеит, уара иуҭаху аҩыза уоуама, убраҟа ачаи бзианы иҟарцоит ҳәа саҳаит, чаи хәыҷык уаҩы имоурыз? – ахалаҭа шкәакәа зшәыз иҽыргызмалны ибласаркьақәа днырцәыцыԥшит Сиуарна иахь.

– Кралшоны иҟазар, уи сара снашьҭацаап, – иҳәеит Сиуарна, аха гәынамӡарак ааиныԥшит.

– Абааԥс, ишәасҳәарызеи, арахь сара иҟасцалакгьы жәбап, – иҳәан, даагәыбзыҕхеит уи ауаҩ.

Зыҽны ҳәа еибырҳәаз аамҭазы Сиуарна дырҩагьых деиҭааит уи аԥҭека ицагылаз иҟны. Ихалаҭа шкәакәаӡа ишишәыц ишәын икрахмалны, ибласаркьақәа уажәымзар- уажәы инахшәап уҳәаратәы иԥынца иахьынҳалан.

Сиуарна дшибазцәҟа ихы инаркны ишьапаҟынӡа дааимидеит лаԥшыла. Аха акагь икӡамшәа аниба, иқьышәқәа неиқәаҳаит.

– Саргьы сбашахеит, – иҳәеит иара. – Уи ауаҩ сақәиргәыҕын иахьагьы сыԥшуп, уацәгьы сыԥшуп, аха ианыҟало аиашацәҟьа сыздырам. Дырҩагьых уаасыдцаал. Амала ани изуасҳәаз азынгьы угәы сҭазишь…

Сиуарна ҿымҭӡакәа уи ауаҩ днаизхәыцит. Нас дындәылцны дцеит.

Адырҩаҽны Сиуарна дааҩналеит ҩаԥхьа, ма абыржәы ишԥасмоури ҳәа. Ахалаҭа шкәакәа зшәыз, акы дшазыԥшыз мҩашьо иблақәа неихаччеит. Сиуарна еилаҳәаара хәыҷык агазеҭ акәыршаны икын. Гәыцхәык иеиԥш дааԥсышәахеит егьи.

– Цәгьаԥсышьала исырхиеит, – иҳәеит уажә иара, – аа, уахәаԥши, удам здам… изеиԥшроу убома, изеиԥшроу?..

Сиуарна абласаркьақәа нарҳәы-аарҳәуа икуп. Ииаша-

ҵәҟьаны, урҭ бзиақәак ракәын. Аԥхьа ахьӡы ақәырҭәоушәа иҟаҵаны, егьа иуҭахымзаргьы уаареилаҳарын. Иблақәа инариҭеит. Адунеи аалашахеит иара изыҳәан, зегь каххаа иааинарбеит: иаԥхьа асаркьа иаҵаԥсоу ахәышәқәагьы, иҿаԥха-ҿаччо уаҟа идгылоу аҭиԝгьы. Шаҟа дгәаҟхьааз ариабжьарак, закәытә хаԥсыроузеи иибахьоу!..

– Сышԥаурҟьаҭеи, сышԥаурҟьаҭеи!.. – Сиуарна, ажәжәааҳәа иџьыба дынҭалан, ԥарақәак ааҭиган, днарылаԥшны, урҭ абласаркьақәа зыԥсаз аарылхны, аҭиԝ иаԥхьа иныҟәиҵеит.

– Уаргьы сышԥаурҟьаҭеи, ҳаи, сышԥаурҟьаҭеи! Ариабжьарак закәытә хаԥсыроузеи иаабахьоу чаик ымжәӡакәа... –Уи ауаԥ дгәырҕьаҵәа Сиуарна иеилаҳәаара ахьықәыз ахь инапы наирххеит. Аха ианааиртла, Сиуарна иахьа ихәыҷқәа рзыҳәан иааихәақәаз амаҭәақәа ԥшӡа-ԥшӡаӡа илаԥш нарықәшәеит. Иблақәа ҟәызгаӡа иаанхеит...

САРА САКӘХАРУШЬ?

Абжьааԥны еиԥш, иахьагьы уи, сара есҽны сызхәаԥшло ашә, сылаԥш нахызгеит. Лара дсымбеит, аха сгәы иауама уахь сынхьамԥшыр. Сылаԥш уахь ишкыдхалоз ҳзеиԥшнхарҭа агәашә ҳанҭыҵит сԝызцәеи сареи ҳаиманы. Урҭ сара сышьҭахьҟа «адгьыл шсыхоз» иалырдырааuаз, хырԝаагьы сырымҭеит. Нас амԝа ҳнанылеит ҳаицәажәо, аҵәы наҳалеибаҵо...

Дук хара имгакәа аинститут аҟны ҳаҟан. Алекциа ҳазыӡырԝуан, ирнаҳҵон ҳтетрадқәа. Аха сара аԝра сшаҿыз хәыцрак сынҭанагалеит. Иаасгәалашәеит ари абжьарак исхызгахьоу аамҭақәа. Избоит, абар, сылахь еиқәшьшьы сышрылоу ахәылԥазқәеи ҳзеиԥшнхарҭаҿы иҟалақәо акәашарақәеи... Аха, уи насхыҵын, аҽакы сгәы инҭашәеит. «Мап! Сцароуп, сцароуп уахь! Иласҳәароуп, иласҳәароуп иахьаҵәҟьа зегьы! Ианбанӡа сымҳәои, ианбанӡа?..» – сгәы аахәыҭ-хәыҭын лыбла қаруақәа, лыцьымшь еиқәаҵәақәа, лыцламҳәа пажәыжәқәа, лыхцәы... зегьы сыбла иныхгылеит.

Дызбошәа слыхәаԥшуеит, слыхәаԥшуаит, слацәажәоит гәаныла, аха уигьы саақәыҵын алеқциа ахьызыҩуаз атетрад аҿы инанысҵеит «С. З.» ҳәа ҩ-нбанк. Аҵәаӷәагьы инҭаскит. Убарҭ анбанқәа срыхәаԥшуа сышхәыцуаз ауп алеқтор сышгәеиҭа.

– Иқалеи, Сикәа, узымыҩуеи? – ихы насықәикын, иблаcаркьақәа днарцәыҵыԥшны днасзыԥшит.

– Акгьы қамлаӡеит, аха абра џьара саацәыхқьан, – сҳәеит уаҳа исҳәара анысҿамшәа.

– Уҩла, уҩла! – аҵыхәтәаны днасабжьан, дызҿыз ԥшьшьала инациҵеит. Саргьы схәыцра ааныжьны ииҳәо нҭаҩуа сҿынасхеит.

Аҵәҵәа аныкала иара дындәылҵын дцеит. Ҳуада ҳзыҩнатәаз бжьыла иааҭәит. Сара ҿымҭӡакәа стетрад аартны иахьысцәыбжьахаз снахәаԥшит. Абӷьыц агәҭа иахьазеиқароу ибжьаҿӡа иааныжьуп. Уақа иқәгылоуп ҩ-нбан заҵәык нақаақ еиҿаԥшуа. Сара урҭ срыхәаԥшуеит, срыхәаԥшуеит, сқәыԥсычҳауеит, стәоуп сқәиҭӡа...

Абас мацара иаасхызгеит алеқциақәа зегьы. Ашьҭахь, ҳаноурыжь, схы сықәыжь аӡәгьы сизымԥшӡакәа хәыцрала сҭәны ҳзеиԥшнхарҭаҿы сааит.

Сеиҭаныкәыԥшит сара зқәыԥшра саргәақуа ҳзеиԥшнхарҭа ашҭа хәыцы. Аха уаагьы сакуамызт, сгәы ҭыҵны ицон. Ԥыҭрак ашьҭахь, сыԥсы ааиҭаскшәа зун, аспортзал ахь счамадан хәыцы аашьҭыхны сҿынасхеит.

Амҩа саныланы сахьнеиуазгьы лара лакәын сзызхәыцуаз. «Уи бзиоуп, аха даҽаӡәы бзиа дылбозар? Ажәа илҭахьазар? Ишԥасыԥсыхәои усқан сара? Схы абазгои? Сабацои?.. Аха мап! Ус ишԥақалари? Аӡә длымандаз длыцынгьы дсымбози? Длымаӡам, длымаӡам!» – сгәы аҭра иҭамгыло аисра иаҿын сахьнеиуаз.

Ус уи ахәыцра насхыԥраан даҽакы саашьҭнахит...

... Ҳазҭоу аинститут ҳалганы аус ааухуеит ҳҩыџьагьы. Сқыҭан ауп – ҳаҩны. Сан, саб, саҳәшьеиҵбы, лара, нас сара. Лареи сареи иҳауит актәи ҳуалафахәы. Аҩны иҳаигәырӷьеит цәгьалаҵәқьа, иҳадырныҳәалеит.

Ҽнак Ақәақа ҳааит. Ҿыц анхара иалагаз ртәы шубац,

ҳнеиуеит амагазинқәа ҳнарыцҳапшуа. Иааҳгәапхогы аахәоит, иаашьҭаххуеит. Аха ус ҳашнеиуаз ахәыҷқәа рыхәмаргақәа ахьырҭиуаз иааныскылеит ҳзықәтәаз амашьына.

– Иҟалеи? Ҳзаангылеи ара? – дсазҵааит дахьсыватәаз.

– Абраагьы хәҳатәы бзиак ыҟоуп, баала исыцаабгап, – сҳәан, амашьына сынҭыҵит. Ларгьы дааҭыҵын дсывагыланы дахьнеиуаз, – закәи ара ахәыҷқәа рыхәмаргақәа рҿы игәапхаз? – ҳәа лгәы иаалнаҭеит.

– Иарбан уара ара иухәҳауа? – ҳшыныԥналазҵәҟьа дсазҵааит хәыҷы хәмаргамзар акгьы анылымба.

– Аа, абни! – аҽы хәыҷы кәадырны иахьықәгылаз снапы нарыхханы иналсырбеит. Лара уи днахәапшит лыблақәа кыдырхала. Ашьҭахь, лылапш уи аҽы хәыҷы инаҟәылган данаасҿапшы даарыцҳасшьеит.

– Иазууеи, Сикәа? – дсазҵааит лара.

– Имгәыӷкәа ипсхьада, иҳамазааит аригьы! – сҳәап ҳәа сгәы инҭаскуан ауп ҳспортзал ашә сышнылагылаз. Схәыцрагьы саалҵит убасҟан.

– Оо, Сикәа, уԥнал, арахь, уԥнал! – днасыпхьеит ҳарҵаԥы еиҳабы, ҳара анапылампыл асразы ҳазыҟазҵоз, саниба.

Сара уи иоура ҷҟарапат снахәапшын блала дааимыздеит. Нас салам наисҭан, сапхьа иааиз аҷкәынцәа рспорт матәақәа ахьыршәырҵоз ауада хәыҷы ахь инеихызгеит…

… Ҳарҵаԥи ҳареи акыр ҳаибаркареит, ҳираапсеит апхӡы ҳалҵәҵәа, аха агхақәа иҳамазгьы акыр ишьақәицалеит. Нас ҳаамҭа анынҵәа днаҳабжьан, зегьы ҳнеимпит…

Ҳинститут иавгоу амԥа ахықәқәа ҵла пшӡала ирхиоуп. Ашә уанындәылҵлак урҭ аҵлақәа унарыцсуа уҿынаухоит. Аа, абыржәы абарҭ аҵлақәа руакы сыжәԥахыр надҵашәа сҽырнааны аинститут ашә сахәапшуа сгылоуп, иаасҭаауа ахәыцрақәа аки-аки неиҭныпсахло.

Ус аҵәҵәа абжьы аасаҳаит сара. Астудентцәа аӡәаӡәала иаадәылҵуа рҿаархеит. Арҭ шьыбжьышьҭахьла иадырпхьоз ракәын. Иахьала уаҳа лекциа рымамызт. Сара урҭ срыхәапшуеит сгыланы, блала еимыздоит, сылапш шаҟьшаҟьо ирылоуп. Аха сыззыпшыз данаадәылҵ лышҟа

сшьаҿа неихызгеит. Уи илшәыз аҵьемпыр ԥхьарҟьеи лцәа иадшәало иӡахыз аиԥкеи хәаԥштәын ирымаз, аха уеизгьы цәгьа илнаалон. Иаҳҳәарами, зегьы рыла деинаалаӡоушәа акәын сышлыхәаԥшуаз.

Сара уи санаагәалҭа ишызбоз лыблаҟәа ааихаччеит. Уи сара сгәы иахәахит, уимоу, сгәы аарчыхәчыхәызшәагьы збеит.

– Мшыбзиа, Заира! – сыԥхашьаԥхаҵо сналыдгылан лнапы аалымысхит. Аха лнапы ахьааныскылаз акәу, сганахьала исыхәаԥшуаз атәым блаҟәа ракәу сыздырам изыхҟьаз, иаразнакала акы бызбызуа инасҿыҟәлан сеилшьаауа аҿынанахеит.

– Бзиа збаша, Сикәа! Иҟои? Уаҳзаазгеи? – лыблаҟәа гәыкӡа днасҿаԥшит.

– Шәызбарц саакәлан, – сҳәеит сыԥсыԥ ааивҵахазшәа саакәыԥсычҳан.

– Уи бзиами, нас ҳаубарц уаазар, бзиала уаабеит. Ҳара ҳҟны гәыкала иааиуа дыԥхаҳҵом, – лҳәан, ҳнеицәажәо, ашьшьыҳәа амҩа ҳнанылеит. Лҩызцәагьы аалзыԥшны иааҭгылан, аха ҳныҟәашәа зеиԥшраз анырба ршьаҿаҟәа инарыцырҵеит.

Сара убри аамҭазы сышьҭахьҟа сынхьаԥшит. Блаҟәак ҵархәрыланы ишсыхәаԥшуаз збеит. Урҭ ҳара иҳазкылԥшуан, ирҭахымзар ҟаларын сара сахьырбоз, аха снеиуан урҭ рыгәхьаа мкӡакәаны, хәыҷык аҟарагьы сгәы иахәомызт, аха уеизгьы…

Ари аҷкәын исызкылԥшуаз, сара акырынтәы дызбахьан, аха ҳзеибадыруамызт. Уажәы дсыхәаԥшуашәа анызба «сзылаԥшыҟәиҵазеи, анаҵьалбеит?» – насгәахәт…

Шьҭа ҳзеиԥшнхарҭа ҳазааигәахарц егьҳагмызт. Иҳахәаԥшуаз аблаҟәагьы уажәы ҳхала ҳаизаанрыжьын ҳнеиуан ԥшьшьала. Аха ашьҭахь ишызбоз лныҟәашәа инацылҵеит. Сара ҳамҩа иҵагь ихаразар сҭахны сахьнеиуаз лцашьа санахәаԥш иаасҭахымхеит.

– Сикәа, саҭамзааит, хәыҷык аҟара сыццакуеит, ана сҩызак лҟынӡа снеироуп, –лыблаҟәа еихаччо сааныжьны лҿыналхеит.

– Сара бнаскьазымгои?! – сыбла гәыӷрақәа уажәраанӡа иҭгәырӷьаауаз ааиқәышьшьит. Схахәы еиқәаҵәагьы снапы налысшьын сналзыԥшит.

– Мап, анаскьагара сҭахӡам, сымала сцоит, – дындәықәлеит аҵыхәтәантәи лылаԥш насхылган, сышлыхәаԥшуаз… Аԥша гәыбзыӷуа илыдҳәаҵалон. «Баангыл, баангыл, макьана бымцан, бымԥрын иаразнак, дрыцҳами! Дрыцхами ихала даанбыжьыр?!» – сцынхәрас илыдгәыбзыӷлон дамшьҭырц, аха уи даанымгылакәа ацара даҿын. Сара днаскьазгар цәгьа изымбеит, аха илгәамԥхошәа анызба, сеаанымскылеит.

Сара ашьшьыҳәа инеиуаз аҳәыҳә ԥшқа сшалахәмаруаз снапы инаныԥрааны исыцәцазшәа, исыхьыз сзымдыруа сгылоуп сшанхан. Сыԥшуеит, аԥшра саҿуп дахьцаз шыҟоу. Сгәы аҭра иҭамгыло ицәқәырԥо аҿынанахеит.

Даҿуп ацара, даҿуп ацара. Лышьҭахьҟагьы дхьаԥшуам, акыр днаскьахьеит. Дааваҵәир, уаҳа дызбаӡом. Сгәы ааԥшаан, сылаӷырӡқәа аахаҟәҟәалазшәа сааҟалеит. Инеилаҵәеит. Убасҟан исыхьыз сыздырам сыбжьы ныҵакны лыхьӡ ҳәаны акаҩ ааҭсыргеит. Сгәы шыԥшааауаз уи сыбжьы ала уаҩы идырратәы иҟан. Сыбжьы ииаатсыргаз лыхьӡ неиҭаҳәо дызлацаз амҩа иԥшаа-ԥшаауа инанылеит. Аха ишнеиуаз илмаҳаӡакәа аҳауа иналаӡы ицеит. Лара даанымгылакәа ацара даҿын.

– Заа-ии-раа! – дырҩагьых сыбжьы аармаҷны иналықәсыргеит лышҟа сшьаҿа инацҵо. Уи сыбжьы уажәы иналыхьӡан даахьанарԥшит, аха лнапы аалҟьан, деиҭандәықәлеит. Убысҟан, сгәахы ааибакӡан, сшьаҿақәа неиххәа иаарццакны сналышьҭалеит. «Баангыл, Заира, баангыл! Ажәак басҳәар сҭахуп. Ари сара соуп, сара соуп ибышьҭоу, сара… сара… Сикәа!..» – сгәы ҭамгыло ахәыҭхәыҭра иаҿын амҩа сахьықәз.

– Еи, арԥыс, уабаццакуеи ас? Уаангыли! – иаасывалаз амашьына анаангыла, ҷкәынакдааҭыҵын ибжьы насықәиргеит сыццакы-ццакуа сахьнеиуаз.

Аангылара шаҟа исҭахымхеи, аха аӡә ҿыҭуа дышсышьҭоу сабацоз, саангылеит уи аҷкәын сихәаԥшуа исеиҳәарызеишь ҳәа.

Уи уажәаакьыскьа исышьҭаԥшуаз иакәын. Ихылԥа ырнаа-

ны ихаԥҵычҵар авҵыҳәҳәо, ихи-иҿы аахыгьежьааны, аԥшьра даманакуа дыҟан. Иеиқәа ашьапы ҭшәаӡа, икьаҿ ажәҩахыр ырҭбааны иӡахын, изнапык иеиқәа аҵыыба иҭакны, икьаҿ аԥхьа ахьаартыз игалстук па иеиқәа маҟада иахьавҵаз убо, егьи инапала апапирос неиҿыҵакуа иҿааихеит сышҟа.

– Аҩыза, иҟалома минуҭк аҟара, жәақәак уасҳәарц сҭахын, – иҳәан, иҭаҭын амца аркуа днасыдгылеит. Амца анаиркы днаҿыхан ажәҩан ахь игәыргәыл-гәыргәылӡа алҩаҭә нхиҵеит.

– Иауазеи, иауазеи, – ниаҭаскит снеиҿаԥшын.

– Аха уи уасҳәааанӡа уареи сареи ҳаибадырыр сҭахын, – дналагеит излак дкылыԥшны дхьати-ԥатиуа дахьсыдгылаз.

– Ибзиами нас, сара еиҳагьы сеигәырӷьоит, – сҳәеит сҿаарҭынчны.

– Сара Гыџь сыхьӡуп!

– Сикәа!

Ҳнапқәа аиимаҳхит.

– Уара акырынтә узбахьан... Ҳинститут аҿгьы зны-зынла уаннеило сухәаԥшлоит, аха еибадыршьа сзамҭеит акәымзар, – даҿын уи арԥыс ацәажәара иажәақәа нықәҵа-аақәҵо. Аха шьҭарнахыс аԥсшәа ҳзеилахашт... Адунеиаҿы аиҩызароуп ахи-аҵыхәеи. Ҩызада ауаҩы дызхәарҭоузеи? – ацәажәара дшаҿу иҽаарччашәа илацәа неиқәԥса-ааиқәԥсо данаасҿаԥшлак схы аасырҵысуан, – усоуп, усоуп, ҳәарас иаҭахузеи, – ҳәа гәаныла иҳәауа.

– Џкәынцәақәак убап уҩызарагьы зҭахым, аха сара урҭ среиуам. Аҩыза изыҳәан ужьы ԥҟатәуп рҳәар, иԥысҟоит, сеигӡом... Уи иазаауазеи, аха аказы суазҵаашан, иҟалозар? – инапы сыжәҩахыр иныкәиҵан илақәа харпаӷьаланы днасыхәаԥшит. Убасҟан рыжәтә фҩыкгьы насҿаҳаит саны-неиҿаԥшы. Нас ауп ианыздыр ари аҷкәын шәыграммкәак ҭарццеины дшыҟаз.

– Иауазеи, мшәан, усазҵаа!

– Сызуазҵаауа убри ауп, аха умазар анахь аҟалаҷь шыҟоу ҳналалап насгәаахәын.... Араҟа ҳаҿқәа хшәашәа-хьшәашәаӡа ҳабеидгылари. Џьара ҵәыцақәак ҳаибадырра иазаҳкыр сҭаххан, – иҳәеит иҿаԥшылара аарԥшӡаны.

– Ибзиами уи, иабаргәи. Ҵәыцақәак ҳаибадырра иазаҳкыргьы џхашьараӡам, аха иазууазеи аҿамҩа сҿахьы иназгом, – сҳәеит игәы сызнымхаратәы сажәақәа раӡо.

– Нас зынӡаскгьы иумжәӡоиу? Ма ауарашгьы узымжәри?

– Саҭамзааит, арыжәтә зжәуам, ауарашгьы анаажәша ќалап, – сҳәан, аџсраказгьы изымуит, избанзар, арыжәтәжәра ианакәзаалакгьы сара исцәаҩамызт, ҩбагьы, сара стәала сахьахәаџшыз даҽакалашәа сназхәыцит.

– Ишуҭаху, рацәак иудысцалом, – нсаҭеикит, ус аламала унасыдгыланы иахьуҭаху иургьежьуа шсакәымыз аниба...

– Абра абарсќаќ зхысҳәаауа убри аӡҕаб лоуп, – Гыцьуажәы ибҕа аҵла иадҵаны иҽырнаашәа дахьгылаз даҿын ацәажәара. – Уи сара абра дызбеит. Лморахә мыӡааит, дпыжәӡа данызба сыџсы налылахеит. Уџсы зламхо лоума? Абзиабара закәу усгьы уара иудыруеит, иуасҳәом сара. Аиаша уҳәарами, сназхәаџшыз уи аӡҕаб дысгәаџхеит. Уи сара мцрак аламҵакәа иуасҳәоит. Лара макьана лхы аӡы ҭыршоуп, дхәыҷуп, аха егьа ус иќазаргьы, далгаанӡа сылзыџшуан. Амала, абра џьара залымдарак сыхьырҳәа сшәоит. Аӡәгьы игәы сасыр сҭахым, аха... – ацәажәара дааќәыҵын днасыхәаџшит. Саргьы ибла сынхыџшылеит, аха исеиҳәоз акәӡамшәа даҽакы нхызбаалеит.

Сара уи иажәақәа исаҳауаз сгәаҵанӡа инеиуан, сгәы иахәомызт, иалакьакьон, аха «зашхәа уҭоу иашәа уҳәароуп» ҳәа, ичҳауа снеиуан аҵыхәтәаны дабакылсришь ҳәа.

– Уаналага иумҳәои нас, сара узсыхәаџшуеи? – иажәақәа шысгәамџхоз удырратәы ҽаасҭит иаахжәаны.

– Изуасымҳәаахуеи, убри аӡҕаб уара улышьҭоуп ҳәа саҳаит, сара бзиа дызбоит, краҳзеилаӡазар, дсанажь сара. – Исеиҳәарызеишь ҳәа дцәыҵагызмалха деиҭаасҿаџшит.

Арик сыбҕа аҿаххәа иааџнаҵәеит. Сгәы акы хьанҭаӡа инҭаҳазшәа сааќалан, сахьгылаз самкуа аќынӡа снеит. Сычҳара уажәшьҭа ихыжжуа иалагеит. «Мшәан, цасҳәа дсылахәмаруама, исеиҳәақәо закәи?» насхәыцит... Исычҳаит, исычҳаит, аха ианбанӡасычҳарыз, снеицралан саахшәааит. Уазхәыц уара, бзиа иубо аҭыџха ҷкәынак макьана цќьа

иузымдырӡо, дсанажь ҳәа уеиҳәар «аҳа, дусҭеит, думаз, суԥырхагам сара» ҳәа узиаҳәару?.. Сара сыхәҭаахь ала иасҳәаз абри ауп:

– Аҩыза, ишуасҳәарагьы сыздырам, аха уи азы уаҳа жәа соумҳәан.

– Избан уара?.. – аҭәы алаҵаны даацәажәеит.

– Избан умбои, бзиа иубаз лара лоуп, лара улацәажәа. Сара сҟны иуҭахгәышьоузеи? Са снапы егьаным. Абриоуп иуасҳәогьы.

– Аа, усоума?! – излак ааҵаирхәрылан ихы нарнааны днасыхәаԥшит, иӡара кны.

– Ааи, усоуп, усоуп! – саахьаҳәын снеиҿагылеит сыԥсахы еибакӡаны, аха нас сгәы аасыԥсахын илацәажәара уиаҟара ишаԥсамыз сназхәыцит. Иаргьы арбаҕь ԥагьа еиԥш иҽааирбабан, аха слакҭа ырлашьцаны саниба, уа иҽааникылеит. «Ах, уаргьы саргьхандаз» ҳәа игәы ишаҳәоз илақәа ирхубаалон...

– Ишуасҳәааз ауп, – сҳәан, сымҩахь сҿынасхеит.

– Ааи, усоуп, усоуп!..– егьшалымҵуаз аниба, уаҳа мҳәааӡакәа, игәы дҭахәыцуа дгылан дсыхәаԥшуан сахьнеиуаз,

Уи бзиоуп, аха дсыдызцалазеи, дсыдызцалазеи, иараби? Ибзиарагьы сҭахымызт, ицәгьарагьы. Сукәыхшоуп, дызлоузеи уҳәарауеи? Аӡәгьы дизымхакәа ҩыцьагьы дрышьҭалеит? Шаҟантә ӡҕабк длыцны дызббахьоузеи, шаҟантә? Аха диуазар? Диҭынхазар?.. Мап, мап! Уи диҭынхам, диҭынхам! Аха дабасықәшәеи уҳәарауазеи?..

Уи дахьызбахьаз сгәаларшәо, схәыцуа сышнеиуаз ауп Заира лҩыза лҟнытәи дшаасԥылаз. Уи шәҟәык лкын, лҩыза илымылхзар акәхарын. Уи цәгьалаҵәҟьа ашәҟәқәа бзиа илбоит, дрыԥхьоит, иагьеиллыргоит.

– Сикәа, уабаҟаз уажәрааӡа? – днасазҵааит лара.

– Саныбԥырҵ чкәынак дсықәшәаан, ҳшеицәажәоз ҳааид-халеит, – сҳәеит. Сыԥштәгьы ԥсахны сшыҟаз гәалҭазар акәхап, днасҿаԥшын лылаԥш аасыдхалеит.

– Иухьи? Улахь еиқәушәа збоит, дарбаныз иуацәажәоз ? – дсазҵаит.

Сара уи азнык азы исымҳәеит, аха ашьҭахь иансыдылцалаӡа, ихьӡ заҵәык лгәы иныҟәсшьит. Ишызбоз исҳәаз аалгәамҧхеит лара.

– Дабаҟаз? Иуеиҳәоз? Дзышьҭази уара уҟны? – саатылҵааит, уи аҷкәын ларгьы иӡбахә лаҳахьазар акәхарын.

– Акгьы, ус ҳаицәажәон ауп, – сҳәеит исаҳаз аӡбахә ала ажәак сҿамыршәӡакәа. Ларгьы уи уаҳа акәҿылымҭит, саргьы сҿаасырҭынчит.

Уажәы ҳҩыџьагьы ҿымҭӡакәа ҳнеиуан, ҳара ҳакәу џьышьап згәы еизынхаз. Сара исыхьыз сазхәыцуеит. Сгәы иалоуп уи аҷкәыни сареи иахьатәи ҳаиҟәшәара. Аха ишҧааури, снеиуеит ҧшьшьала инеихго.

– Сикәа, унеи! – ҳзеиҧшнхарҭа агәашә ҳанаадгыла, инасыдылҵеит лаҧхьа снеиразы.

– Иҟалома, баҧхьа сышҧанеиуеи! – нлаҭаскит сара.

– Ибзиоуп нас, саҭамыз, – лҳәан, дынҭалеит агәашә. Саргьы сналышьҭалеит.

Ашҭа агәҭа ҳаннеи, бзиала неибаҳҳәан, ҳнеиҧырҵит. Аха сара ҩбаҟа шьаҿа анааихызга, саангылеит. Лара ацара даҿуп.

Сгыланы слыхәаҧшуан сыблаҟәа сзылҟәымго, лыҩнашә, сара есҽны сызхәаҧшло, дныҩналаанӡа. Даныҩналоз, изшәасымҳәари, даахьаҧшын днасыхәаҧшит. Сара сгыланы сшылзыҧшуаз анылба, лхылҿсахьа ааихаччеит. Уи сара исхаҧангьы иҟаз сеиҟәшьшьра насыхнацеит. Сгәы иахәеит, иааҭгәырҕьааит, иагьаанагеит: «Сара сакәхарушь урҭ абла гәыкҟәа ззыҳәан еихаччаз? Сара сзыҳәан акәхарушь уи дызхьаҧшыз? Сара исызкумашь уи ллакҭа ҧшӡа, лҟьышә хәыцы, лыблаҟәа?..» Уи сыздырам макьана сара. Аха иаарласны еилыскаашт зегьы!..

Сгыланы сыҧшуан, сыҧшуан уахь акыраамҭа, аха ашьҭахь уи аҭыҧҳа ҧшӡа, аҭыҧҳа гәыраз, сара есымша сзызхәыцло, сылаҧш дшыхгылаз суадахь сҿынасхеит...

ИСЫЗГӘАКЬОУ СҲАБЛА

Сгылоуп сара. Сгылоуп. Аштa сықәгылоуп. Снаԥшны избоит, нахьхьи џьара, аҳәыстаҿы, интас-аатасуа аґьґьа ахга инеиуеит атрақтор. Акы иазаанымкыларашәа иҟоуп. Аблақәа жапжапуа, амырхәага еиԥш ирхылтцуа ашәахәақәа тцыстцысуа, алашьцара иалԥхоит. Џьара акы ацәынхар ҳәа ишәошәа иахьнеиуа аԥхьаҟа амҩа зегьы арлашоит. Аҳәыста азыбжак амшын цәқәрԥара еиԥш еихарсса иаарҳәны ишьтоуп. Игәазырҳагаха иааԥшуеит анышә еиқәатцәаара.

– Дызустада, нан, уи?

Сан даасыдгылт. Дтцаауеит, аха ҿыстуам. Исмаҳаӡазшәа сҿыҟастцеит. Дызсазтцааи, мшәан, лара? Дылзымдырӡои уи? Сылаԥш кыдхаланы акәын уахь сшыԥшуаз. Зегь реиҳа сыԥсы зыҿҳәараз акы убри атрақтор ныҟәцаҩы инасцәигазшәа сытгылан. Сытгылан. Саақәԥсычҳаит, сыԥсыԥ акы иакызшәа, аҳауа насзымхазшәа.

– Шьаликәа иакәхап, уаҳа дарбану?

Аҩнутцҟантәи саб даацәажәеит. Атцыхәтәаны сылаԥш нахызган снеитатцит. Атрақтор агәеитцасыбжь гон хрыжьхрыжь, еиқәтәаарак амаӡамкәаны.

Сныҩлалеит ауада. Змҩа саб дтәоуп амца иган аташәа. Ихахәы шлаӡа, макьанагь мыч гәартак шилоу инубаалоит. Ихиҿы еиқәара ашьа алԥхоит. Деилаҟаца, ибга нкыдтцашәа блуз затцәы дтәоуп. Сан акҿыҩра аҟны дҳәарԥсаруа, акы лцәызны дашьтоушәа дыкҿоуп. Асаанқәа рыбжьы гоит. Круны, акныхра ада ирмазеины икнаҳауп.

– Дтцеи цқьахеит, рыцҳа, уи аҷқәын. – Сан астол аақәылрыцқьааит.

– Атцеиразы бизымтцаан, иаб икәал дтагылоуп. Ибтахузеи. Саб ишьтра сырӡуам ҳәа даҿуп. Иара данызбо иаб даасгәалашәоит. Абри илактақәа – зынӡаск иаб ихатаԥсата. Ҟазшьалагьы убас ауп дшыҟоу. Абар, сынтәа ҩышықәсоуп, хҩахак ҟамтцауа уахгьы-ҽынгьы аус иуеижьтеи. Аашьарак имԥан иқәижьлом. Ҳколнхара дгьылқәа нарҳәы-аарҳәуа иара иоуп ирҿгәаышьоу.

– Анкьа абнараҿ дынхон. Рацәак иманшәаламызт уи аҭыԥ. Са сымнеицт, аха уажәы аусҳәарҭа азааигәара џьара анхара напы аиркит ҳәа саҳауеит. Иԥсынҵры духааит, – дцәажәон саб. Зны дааҭгыло, нас еиҭа нациҵон. Сцасҳәа иуашәа даҟәыҵуамызт. Знык аӡәы дигәаԥхагәышьар, нас уи иакәӡан зыӡбахә имаӡаз.

Сара издыруан уи Шьаликәа шиакәыз. Аизараҿы исарҳәаахьан дузынаҳашьҭуеит ҳәа. Уажәы амхырҭақәа, адәеиужьрақәа дрықәын аҵх лашьцара дагәылԥхо. Уи сара дсымбацызт. Аррантәи сааижьҭеи дсымбацызт. Уи акыр иеиԥсахзар ҟалап. Сара даныздыруаз дшаҭлаҟьаӡа акәын дшыҟаз, ихахәы илахь иааҭаԥсо. Егьарааны дубаргьы ҩ-шәҟәык икын. Урҭгьы рцәа рхыкәыкәны. Уажә схәыцуеит, сеиҭахәыцуеит, аха цқьа сыблаҿы дысзаагом. Уеизгьы снаихәаԥшындаз ҳәа сыҟоуп. Дзакәхаз сымбарыз!..

– Арыҕьарахь дгьежьит уи аӡҕаб дигеижьҭеи. Агәырҵҟәыл бзиа змоу аӡә лоуп. Иара аҵарахьы даныҟаз аџьабаақәа лбеит акыр. Лара лакәын аҩнгьы, адәахьгьы, иахьабалак иҩуаз. Аха шьҭа илыбаргузеи. Дхынҳәит иара. Шьоукышьоукы реиԥш дхылда-ӡылдо дгәармлеит... Лара уаҳа назҭахым аԥҳәысра лылҵит. Дкьакьамкәа, дԥагьамкәа. Хәыҷы ауԥшәылкгьы дырхылҵын дрымоуп, дара наҟ инкажьны иара даашьҭухып. Ихахәы қамсысӡа, лхаҭаԥсаҭа... – даҿын сан.

Сара ахәыцра сынҭанагалазшәа схы кны стәоуп сеиқәашьшьы. Ҿысҭуам...

Ахәыцрақәа срылԥшны хәыҷ-хәыҷы исгәалашәоит уи аамҭа. Аԥхыӡ салоушәоуп сшыҟоу, исзышьҭымкаашәа. Акы сашьҭоуп... Сыблаҿы иаазгар сҭахуп. Иаазгоит, аха инасымпыҵԥраазшәа инасцәыҵабоит. Шаҟа ибзиаз усҟантәи саамҭа, сқәыԥшраамҭа!..

– Убри аколнхацәа роуп убрахь ддәықәызҵаз... Дгәеилыҷҷоуп, деилыххаӡа. Иԥҳәыс хәыҷы лакәзар, уаха иагараангьы дмааргьы алашара каххаа иаркуп луадаҿы. Дизыԥшызар акәхап. Ҽынла иара аус ахьиуа днеилоит ихәы лыманы. Цәгьа ҳаҭыр еиқәырҵоит, уаареигәырҕьап...

Саб ииҳәо акәӡам исаҳауа сара. Даҽа цәажәабжьуп

слымҳа иҭаҩуа, аӡәы ҿыҭуа дсышьҭоушәа, даҽакуп исыхо, ҽакӡоуп…

– Ишԥыкәу сызҕаб убри дшигаз ҳәа лҿы ацәа ахылхуан усҟан лан, аха абыржәы улзыԥши? Рхаҵкы дцоит… Лара дааны дыҟоуп ара лыҩны. Ԥыҭраамҭак дымцар ҟалап. Унеины дубахьоу, Ата? – сан лхы насыҟәылкит. Шаҟа исҭахыз убри илызкны дысмазҵаар? Сара уи ианакәзаалакгьы алацәажәара рацәак исҭахымызт.

– Дба, нан, дба! Ԥхашьароуп, дтәымуаҩӡам!..

Уаххьа анаҳфа сара суадахь сныҩналеит. Шәҟәык сылаԥш наҟәшәан иааҟәсхит. Искуп. Садтәалоуп ауаҵьаҟ. Инасырҳәы-аасырҳәуеит. Аԥхьара сгәы аҳәом. Абҕьыцҟәа сырныԥшылоит, сырныԥшылоит, ииашаҵәҟьаны акы рнысхыр сҭахушәа. Аха, мап, уи акәӡам сара сзышьҭоу… Сыблаҟәа, еихьымӡа-еиԥымӡо, сахьаҟәак нрыхгыланы рҿынархеит…

Ҳашҭа сынҭыҵит. Сахьнеиуа сшьапышьҭаҟәа аӡаӡаҿы ианхалоит. Амра ашәахәаҟәа хха3а, аӡаӡа цәыкәбарҟәа раӡнатәуеит аҳаскьынҟәа иахьырхьынҳалоу. Иҟәԥсычҳауеит аԥсабара агәы неиҵыхны. Иҭынчуп, ицҟьоуп алакҭа ԥшӡара. Ашәырҵлаҟәа ублаҟәа дыргәырҕьоит, угәы дырцәажәоит, идырхәыҭхәыҭуеит. Рыфҩы хаа ашьыжьтәи аҳауа цҟьа иаманы иуԥылоит, иуԥылоит…

Ашьыжьтәи агәкыра снубаалоит саргьы. Аԥсҭазаара абзиабара сагәыҵаҳәҳәа самоуп. Аԥсҭазаара бзиабароуп сара сзын. Снеиуеит. Схахәы еиларҳәы хылԥадоуп сшыҟоу. Сышәҟәҟәа џьара исыцәцар ҳәа сацәшәошәа исҩыҵракуп ирыҕәҕәа.

– Нара! – сыбжьы насыргоит. Сара ари аҩны аԥхьа саниасуа есышьыжь сыбжьы сыргалоит.

– Уажәыцәҟьа, Ата, уажәыцәҟьа!.. – сара дысзыԥшны дтәаз џьушьап, ахьышәҭҳәа даацҟьоит. Лышәҟәҟәа кны дыццакыццакуа лҿаалхоит уи. Аҵаҩы маҭәаҟәа лшәуп ахәда абарфын шкәакәа ахҵаны, еилышәшәо.

Амҩа ҳнанылоит…

Рацәак ҵуам сара Нара ҩызас дсоуижьҭеи. Сынтәанӡа ҳара ԥыҭк инахараны ҳанхон. Аҟыҭа агәы ҳацәыхаран. Гәыла

ааигәа дҳамамызт. Уахь амҩагьы ҽеимызт. Ибнарашәа иҟан. Ҿутыргьы убжьы абнара инылаӡ ицон. Аха сара абыржәыгь бзиа избошәа сыҟоуп уи аҭыԥ. Убраатәи аҵлақәагьы, аҟәара хәыцы ҳаԥхьа ииасуазгьы – зегьы сгәы рзыбылуашәа снарызхәыцлоит. Схәыцра хааӡа иҟоуп.

– Убри нхарҭа бзиоуп, – иҳәеит саб абыржәы ҳахьынхо азыҳәан. Хәылбыҽхан. Зегьы аҩны ҳаҟан. Усҟан иара арахь аус иуан, ари аҳаблаҿы. – Уаҟа агәылацәагьы бзиоуп, ҳаизааигәаны ҳҟалап. Уажәы акыс зегьы абна илҵны амҩа аҿықәқәа рахь ауп иахьиасуа. Ҳанеи-ааира маншәалахап. Ахәыцқәагьы ашкол ахь ршьапы мҟьашьӡакәа амҩа иагалап. Анкьа акәын ас хара-хара ианынхоз ҳәа, шьҭа иаԥсам уи ҳара ҳзын.

Саб иҭахын убрахь аиасра. Убраатәи аҭыԥ нхарҭас игәаԥхеит. Сан акгьы ахылымҳәааит. Сара зынгьы исҭахын, зынгьы исҭахымызт.

Ари алԥхынрак убри ҳаҿӡан. Аколнхацәа ҳацхрааит, агәылацәа ҳацхрааит. Ҳаҩнқәа еиҭаагеит. Аҿыцнхаҩ итәы шубац. Араҟа зегь ҳаҭыр ҳақәырҵоит, зегь бзиа ҳарбоит. Уаҩы ҳарам дҳалаӡам.

Ҳныбжьысит агәарабжьара. Аҳәысҭақәа рҿы аус еилашуеит. Тәамҩахә ҟарҵом анхацәа. Сынтәатәи рҵьабаа баракьаҭхан иҭыргоит амхырҭа.

Саб ашацкыраз ауп уахь данцо. Ҿыҭуа днарылсуеит аҳабла. Нас абжьқәа гоит. Инеишьҭалоит зегьы.

Нара сара раԥхьаӡа лцәааҩа кьакьазшәа акәын дшызбоз. Аԥагьара лыҵоума сгәахәуан. Рацәакгьы слацәажәомызт. Исгәалашәоит, раԥхьаӡатәи амш аҽены ҳмеицәажәаӡакәа, ҳаицәгәааны ҳаҟоушәоуп ашкол ахь ҳашцаз.

Уи лыблақәа ҭбаауп, лыцьымшьқәа еиқәаҵәаны, ллакҭақәа ԥшӡаӡа агәкыра рыҵоуп. Лыхцәы жәпа ԥаны лышьҭахь иадҽырбалоит.

Ҳашнеиуаз саатгылеит. Снаԥшит амҩа ахықәан иҟаз аҳәысҭахьы. Сгәы насыхеит. Уаҟа саб ибригада аус руан. Урҭ ариабжьарак ашара иацгылоит.

– Ҳагхоит, Ата, ҳагха! – азӷаб бжьы сыԥхьоит, исыхоит сымҩахь…

Ирццакны ҳнеиуеит. Абри амҩа зегьы убас ҳахысыр ҳҭахушәа. Саҳәшьа хәыҷи Нара лашьеи хыԥхыԥуа иҳашьҭоуп. Аԥша ҳнысуеит, иԥхьанаҳәоит ҳхахәқәа…

…Аурақәа ҭаргалт. Ашәаԥыџьаԥ рыбӷьқәа ҩеижьхан, иҿышәашәаны ихиаала инҭалеит ҵаҟа, аҵлақәа рымҵан икаԥсоуп. Аԥша нылахәмаруеит.

Ҏееидыргалт анхацәа. Иҭәы-иԥха иҟоуп…

Ус иааит аӡынра. Амшқәа ҏееиҭаркит… Ас ԥаҟьақәа леиуеит, илеиуеит. Ашәаԥыџьаԥ хыбны игылоуп. Ишкәакәароуп иахьабалак.

Абас ианыҟоу сара сымч иацлошәа ауп ишызбо. Снапы рыххауа, ажәҩан саҵаԥшуа сгылоуп. Убарҭ ацырақәа иааиуа сгәыдсыҳәҳәалар сҭахушәа. Исҿаԥсоит асы, исҿаԥсоит…

Идагәаӡа «еҳе-ҳеи» ҳәа иалыҩуеит асы…

…Нареи сареи аурокқәа анеицыҟаҳҵало ыҟоуп.. Лареи сареи класск аҿы ауп ҳахьтәоу. Амала ҳакласс еиҩшоуп. Хазхазы ҳаҟоуп.

Уи сара слыцхраауеит аҳасабразы. Уи сара еиҳа исыцааиуеит.

– Ишԥаҳаԥсыхәоу шьҭа, ианакәымыз иалагеит, мыҿ хыышьаҵәыкгьы ҳамаӡамкәаны. Нара лан дахьтәаз даацәажәеит. Нас сара днасҿаԥшит. Акы лҳәарц шылҭахыз ҩашьомызт, аха егьлымҳәеит. Аиашазы, амҿы ҳәа ахац рымамызт.

Нара лан Шьакәа макьаназ дыӷәӷәаӡа дыҟан, аха егьаумҳәан, ахаҵа дахьыҩнам аҩнаҭаҟны иагьа ҟауҵаргьы ианымԥшырц залшома.

– Ма абри Шьықәыр хәыҷы ддуны дсымандаз, исыбаргәыз?!. – лԥа днаихәаԥшит ан…

Нара лаб иҟынтәи иҭынханы ирымаз ипатреҭ заҵәык акәын. Ар рымаҭәа ишәҵаны аҭӡаҿы икыдкнаҳалоуп. Аррантә дхынҳәит, аха ихәра иιааит. Шьықәр дмаҷӡан усҟан.

Сындәылҵит. Ауха аҩны акыраамҭа сыҟамызт сара. Аҵх лашан. Асы амахәҭақәа ирықәыҩрны сыкәа иҭаԥсон ихьшәашәаӡа. Снапқәа ахьҭа иакуан, аха исычҳауан. Схы-сҿы ҟаԥшьӡа бнала снеиуан…

Ашәаԥыџьаԥ рымахәқәа асы иархәеит, иартырит. Аидара иаҵоуп иқьуа.

– Нара!

Нара асы лықәхәмаруа дааиуеит. Шьал касык лхоуп. Лашьа ҳәыҵы уи џьаракыр диҵәцар ҳәа дшәошәа длышьҭагылоуп.

– Иҟаумҵан, иҟаумҵан, акы еиԥшымкәан суҳәоит, – дааҕьаҵәыҕьаҵәит. Асыркәымпыл искыз дрыцҳанашьазшәа лыварақәы ахәаԥ аалнаргеит.

Амҩа ҳшьапышьҭақәа анҵо ҳнеиуан. Урҭ ҳашьҭақәа еиманаԥсарц агәы иҭоушәа аҳәылы-ҳәылыҳәа иауеит асы.

– Сара издырит иаразнак, гәҩарасгьы иҟасҵеит… – лҳәеит лара.

– Изакәи иара?

– Ата, уара уакәӡами иаха амҿы ҳзаазгаз?

– Маԥ, сара сакәӡам,– сааԥышәырччеит.

– Сара издырит уара шуакәыз. Уаҳа иаҳзаазгодаз. Аӡәгьы издырӡомызт амҿы шҳамамыз. Сан азныказы ихалымҵеит, аха нас улныҳәон, улныҳәон акыр аамҭа…

Асы бахҵәаӡа илеиуан, ихкәомызт. Ҳцон иԥуа. Ҳаигәырҕьон ҳамҩа ашколахь иахьгаз. Убраҟа ибзиаӡоу акы шаҳзыԥшу удырратәы мчык ҳаманы ицон.

… Аҩны абарҵа сыҵагылоуп. Амра каԥхара иазгәышьуа иҟаз адгьыл абара иаҿуп. Ахылҩа шьҭыҵуеит. Уи иацҩеиуашәа адгьыл ахаҿы ҳаскьын иаҵәала иарԥшӡоит. Аҽеиҭанакуеит аԥсабара. Иԥхашьа-ԥхаҵо аҽеилаҳәаара агәы иҭанакызшәа иҟоуп.

Избоит, Шьакәараа рашҭаҿы, аҩны аҿаԥхьашәа Нара лашьа хәыҷы дгылоуп. Акы рхәашаны ҵаҟа икаиԥсоит. Аҳәыҳәқәа ҳәырхәыруа еилаҩеилысуеит. Урҭ аҳәыҳәқәа рымоуп.

Нара даадәылҵит. Лхы лалырҟәит, нас ҳәыҳә ԥшӡак аашьҭылхуеит иԥыр-ԥыруа. Лнапы иныҟәлыртәоит. Илҳәо уара идыр, дацәажәоит, дацәажәоит. Уи илҳәо аҳауашәа илзыӡырҩуеит. Ахы ырнааны, абла хәыҷқәа ҭхәыхәӡа аҽырҭынчны илыхәаԥшуеит. Лнапы ахьылшьуеит лара.

Аҳәыҳәқәа ҟәбаҟәшәо ахәаша шьҭырҟәшәоит. Еицәажәоит дара ртәала. Аха нас инаҵԥраауеит. Рымҵәыжәҩақәа шкәакәаӡа инеиҵырхуеит, ихаланы ҟьаԥ-ҟьаԥҳәа инеинырҟьоит, нас инатәоит, иааиуеит ҳааигәаара. Сара урҭ сры-

хәаԥшуеит. Убарҭ акала исзааигәоушәоуп ишызбо. Ибзиаӡоу акы рнызбаалоит.

Нара илкыз аҳәыҳә ноулышьҭит. Ҳалаԥшқәа аманы аҿынанахеит. Егьырҭгьы уи иазыԥшызшәа иныҵпраит. Урҭ ажәԥан аҿы ихаланы иԥырԥыруеит, иԥырԥыруеит. Аҭынчра иҟоу иеигәырҕьоит. Нас рҿоурыжьуеит, акгьы иакӡамшәа инҭалоит ҵаҟа. Аа, инкашәеит уҳәап. Аха рымҵәыжәԥақәа неиҵырхуеит. Ихиааланы, инеины аԥны ахыбраҿы иныҟәтәоит. Рыхқәа еизырханы инеиҿахәыҭхәыҭуеит, инеиҿацәажәоит. Убарҭ ргәырҕьара ҳатәнатәны ҳрыхәаԥшуан, ҳрыхәаԥшуан акыраамҭа ҳаатгыланы.

* * *

– Ди, о, ди! – сан лышҟа сынхьаҳәит сара, зны.

– Изакәызеи, нан?

– Нара лҟазшьа бзиами, ди?

– Аиеи, нан, аиеи. Уи дыхшара бзиоуп…

Раԥхьаӡа акәны исҳәоит сара сан лҟны уи аӡҕаб лызбахә. Раԥхьаӡа акәны. Исзырҳәаз уара идыр, исҳәеит убас. Убас исҳәандаз ҳәа сыҟан уи аҿны.

Ауха сан дынцәыҵахәыҭхәыҭуа саб маӡажәак иалҳәон. Уи сара исаҳауан, егьи ауадаҿы сахьтәаз. Схы сықәжьны сурокқәа сырҿын.

– Сара ари гәасҭеижьҭеи акрааҵуеит, – иҳәеит саб. – Ибгәалашәоу уахык зны акыр аамҭа дмаазт, дабаҟаз зыбгәахәуа?..

– Дабаҟаз, уара?!.

– Дабаҟаз бымбои, акамбашьқәа нҵеикын, уардынк азна амҿы рзааигеит, асы еимапаны ианауаз…

– Абри Нара дигәаԥхозар ҟалап…

Исаҳауан сара урҭ рцәажәабжь. Схәыцрақәа хааӡа, иԥшӡаӡа акәын ишыҟаз. Инаскьаргон аҵх. Сара сышәҟәқәа нарҳәы-аарҳәуа стәан.

Амш бзиоуп иахьа. Ааԥынра ашҭа инҭалеит аԥсабара. Амырхәага ҟәандаӡа ауп ишыԥхо. Иахьа иззакәу сыздырам,

ахьшәашәарагь аҵам. Ашәаԥыџьаԥ иҵегь ирызҳар рҭахны рҿеиҵыхуа иҩеиуеит.

– Ари абоуго, Ата, иаа? Изуҭода?

Саҳәшьа хәыҷы дсыдгылоуп, лыблақәа ҭырхаха дсыхәаԥшуеит ак еилылкарц лҭахушәа. Аҳәыҳә хәыҷы иску лнапы ахьшьуа. Уи сара жәаха ақалақь аҟынтәи аӡәы имхны иаазгеит. Цәгьашәа иԥшӡоуп.

– Ари сара аӡәы илзызгоит, аҳәыҳәқәа бзиа избо аӡәы. Ибымҳәааит бара џьара?

Сынҭҟьоит агәашә, аҳәыҳә хәыҷы сыманы.

– Нара? – сыбжьы сыргоит. Иласӡа гәырҕьара хәыҷык аманы исаԥысны ицоит. Аҵлақәа ирылсуеит, аҵлақәа ирыбжьысуеит. Амахә хәыҷқәа ирыласуеит. Уаҟа инаӡоит. Уи дысԥылоит, уи дыччоит. Ҵкы ҕрак лшәуп, ахәда ашкәакәа ахҵаны. Ашәҭыц даҩызоуп, ааԥынра иаԥылаз. Сара дысзыԥшуп, ак сҳәарц лҭахушәа. Са слыхәаԥшуеит, ак лҳәарц сҭахушәа.

– Ари ббо, Нара? – сҳәеит сара.

– Изакәызеи? – дҵаауеит лара.

– Аҳәыҳә, аҳәыҳә хәыҷы!.. – илсырбоит.

– Иабаҟаз?.. Иузҭада?..

– Исоуит џьара…

– Иабоугои, Ата? – дсыхәаԥшуеит лара.

– Бара ибзаазгеит. Аҩны ахала заҵәык исыман ариабжьарак. Ибымдыруеи иахьа закәытә мшу? Аиеи, Март ааба! – Ибыдкыл сыхьӡала?

– Исыдыскылоит!.. – лыблақәа ааԥшӡахеит. Акы ргәаԥхан инеихаччеит. Иналсыркит сара. Ҳҩыџьагьы ҳахәаԥшуеит уи, ҳҩыџьагьы ҳаигәырҕьоит. Ҳхаҳәҿқәа лаша-лашаӡа ҳгылоуп.

Сыԥсыԥ сгәаҵанӡа иганы саақәыԥсычҳаит. Хьанҭарак саҵоушәоуп сшыҟоу. Схы ҩышьҭысхит. Акьаҭара иналагаз амца мыцәандаз ҳәа акәастхақәа рыхқәа неихәласкит. Уигьы мыцәарц агәы иҭоуп.

– Нан, ушьҭамлаӡаци уажәыгь? Ушьҭал, нан, ушьҭал! Уԥсы ушьап, укараханы уҟоуп. Иахьа хәлаанӡа иныҟәо, аус зуа, умааԥсои? Уаҵәы ашьыжь дырҩагых угылароуп…

Сан лыбжьы лыргеит, сара сзааӡаз сан, ззыҳәан адунеи

сықәу. Иудыруоу, хышықәса исмаҳаӡакәан сыҟан уи лыбжьы. Хышықәса. Салгеит абжьаратә школ аихьӡара сыманы, агәырҕьара сыманы. Ус, арра исыԥхьеит сара. Нара ак лас-ҳәарц сҭахын, абри санцалакгьы сылгәалашәалартә еиԥш ибзиаӡоу акы. Аха сахьымӡеит, исҳәартә еиԥш сахьымӡемт, сақәымшәеит. Уаанӡа са сыԥхашьон уи лҟны, сыԥхашьаны егьсызҳәомызт. Сқәыԥшра акәхарын исԥырхагахоз, уаҳа иарбану. Хышықәса сан дысзыԥшын ара. Хышықәса арра сыҟан сара. Хышықәса сазыԥшын Нара лышәҟәы, сышнеи-шнеиуаз зоура саҟәыҵыз ашәҟәы…

Сышьҭалеит. Акы сарцәом, акы сгәы иҭыхоит… Алашьцара ахатәоуп аԥсабара. Сыблақәа нхыстуеит. Дырԥегьых исыхоит акы…

Атрақтор ашәахәақәа алашьцара иалԥхоит иххаӡа. Агәыргәырбжьы гоит. Агәеисрабжьы еиқәтәаарак амаӡам.

Адгьыл еихырсса, иаарҳәны ишьҭоуп еиқәаҵәаӡа. Амшын еиқәаара еиԥш иааԥшуеит, џьара ҿаҵак ус иааныжьны иу-башам. Ҭынчроуп. Уи иаха далган дцеит. Иаха дмыцәаӡеит. Саргьы сыцәа ҭынчмызт иаха. Иахьа ашьыжь дызбар ҳәа дшәазшәа ишьҭыбжьык ыҟаӡам. Снаԥшуеит уахь, снаԥшуеит, убрахьынтәи акы збар сҭахушәа, аха акгьы ыҟаӡам.

Сҳабла сналалоит…

«Исызгәакьоу сҳабла хәыҷы! Егьаџьара сыҟазаргьы саауеит сара уара уахь. Мчык сыхоит уа ушҟа. Уи ԥшӡоуп ааԥынра еиԥш. Ахрақәа урҿанагалоит, ашьхақәа урыхна-гоит, амшын урнагоит, уи зегь реиҳа иҕәҕәоуп аԥсабараҿы. Убри амч саанагеит саргьы. Уа укажьны суԥырҵшам сара. Зны сылахь еиқәуҵаргьы, зны сыччаргьы – уара сутәуп. Сара уара уцәгьарагь салахәзароуп, убзиарагьы…»

– Миха, о, Миха! – сыбжьы сыргоит.

Оҳо, ари аԥын ду иргылазаап сыҟамижьҭеи! Ишԥабзиоу. Абри зегьы инапы иалихзар акәхап. Иҵьабаа. Дыкруԥын усҟангьы, зегьы дырзыҳаҵҳаҵон.

– Ҳаи! – даақәгылт абарҵа. – Умааиуеи арахь?

–Мап, уахь снеиуам, Миха. Амхахьы шәнеироуп. Иахьа ҳалгароуп уи иаанхаз. Знык ихкааны иҳаугәышьар, нас акы ҳазыԥшуа ҳаҟамызт.

– Шьана, о, Шьана!..

– Уарбану, нан? – дындәылҵуеит лара. – Аа, Ата уоума, ҳабригадир ҿыц? Уԥсынҵры духааит. Иаамҭоуп, нан, иаамҭа. Уаб шьҭа иԥсы ишьааит, иԥсы ааиҭеикааит, Акыр аҵьабаақәа ибахьеит...

Сҿынасхоит. Амҩа сануп. Зны ачаирҭа, зны ахацәа аус ахьыруа. Зегь ҿыцбарах избоит, зегь сгәы рзыҳаҵҳаҵоит. Ибзиаӡоу акы сашьҭоуп, ак ҟасҵар сҭахуп абарҭ ирызкны!..

Саатҭгылеит. Иаха исалҳәаз сан лажәақәа сгәы иқәыҩуашәоуп сшыҟоу. Абри аҩны санавало уахь аԥшра рацәак исҭахымшәа сҿыҟасҵоит сара. Ус сҿыҟасҵоит, аха арахь дызбар сҭахуп. Зынгьы умнеин аҳәоит сгәы, аха дызбароуп. Нас, сналыхәаԥшны сцап, сышьҭахьҟа уаҳа схьамԥшӡакәа.

Агәашә саахоит. Аӡәы сибарҳәа сшәошәа сгылоуп. Ссалдаҭ маҭәақәа исшәыз аасырҿеит. Шьықәыр аҩны аԥхьа дгылан. Ихахәы еиқәа илахь иҭаԥсоит. Аҳәыҳәқәа ахәаша рымҵаԥсара даҿуп.

– Узтәыда уара?.. Иухьӡузеи? – Ахәыҷы дышьҭыхны дыскуп.

Аҳәыҳәқәа нышьҭԥрааит, акы иаршәазшәа. Ахәыҷы убарҭ реиԥш иаргьы дыԥрыр иҭахушәа дыԥшуеит убрахь. Иаразнак снеилууааит сахьгылаз. Исыхьыз сзымдыруа сааҟалеит. Ашәаҿы иан дгылан. Зегь насхасыршҭызшәа сналыхәаԥшит.. Сышҟа дааиуан. Инеихызгеит сшьапқәа. Анкьа дшызбахьаз еиԥш дыԥшӡаӡа дыҟоуп.

Џыҭраамҭак ҳаихәаԥшуа ҳгылан. Аҳәыҳәқәа ажәҩанаҿы иԥырԥыруан... Уаҟа сҳәыҳә хәыҷы рылазаргьы ҟаларын. Уи сахьӡом, иԥрит. Аха уи сара иахьагьы бзиа избоит.

АРГӘЫБЗЫҒШЬА ШӘЫЗДЫРУАМ, УАРА...

Ус хәыҷык сыман, снашьҭанагалан, сахьымнеиц иҟоузеи. Қьаад гәарҭак еизызган еиларҵәины сцьыба иҭоуп. Рызынтәыкгьы еидырҷабланы, еидыӡахыланы бҕьыцк узрылыршәарым.

Аҵыхәтәаны, уажә аабыкьашәа, сыԥхашьаԥхаҵо исыманы

ҳраион аҿтәи усбарҭак аҟны сныҩналеит. Уаҩасак дхышәа астол дахатәан.

– Мшыбзиақәа! – ниаҭаскит ихы данааҩаха.

– Бзиа убаайт! Иҟоузеи? Бзиароума? Уаҳзаазгазеи?

Сара сқьаадқәа наганы иаԥхьа иныкәсҵеит. Ариабжьарак иахьсырхҳоз – рԥштәы рхыгга иҟалахьеит.

Дрыхәаԥшуа, дрыхәаԥшуа, – ибзиоуп, абна иаша аҭӡаҟны итәоу илызнаг, убри лоуп издызкыло, – иҳәеит иара.

Ашә аартны иахьыҟаз сыҩнаԥшит, аха дысзеилкаауам дарбану лара.

– Иаша уҩналаны ушнеиуа, анахьгьы умцакәан, арахьгьы умцакәан, актәи астол акәымкәан, аҩбатәигьы акәымкәан, ахԥатәи уахьнавсуа итәоу, ани аҵкы ҫра зшәу думбои?

– Ааи, дызбоит.

– Убри лоуп, – иҳәан, амҩа сныҟәиҵеит.

– Шәара шәоума арҭ здызкыло? – аԥҳәыс хышәшәаашәа иҟаз снальдгылеит.

– Да, исырбеи?

Иналсыркит.

– Уабатәиу уара? – лаԥхьа иныкәылҵан днасҿаԥшит.

– Ҵҟыбынтәуп..

– О, Ҵҟыбын қыҭа бзиоуп, еиԥш қыҭа убашам ҳраион аҿы. Иаланхо ауаагьы бзиақәоуп. Жәытнатә аахыс рыӡбахә хара инаҩхьеит, – дналаган иаалырҿхәеит сқыҭа, убра даланхозшәа, иара аҟазшьақәа, аҵасқәа нҭкааны илдыруазшаа. Нас лаԥхьа иқәыз ақьаадгьы днахәаԥшит.

– Ари ауаҩ уара дызлаузыҟоузеи? – днасазҵаайт.

– Саб иоуп.

– Ибзиоуп. Уаб аколнхараҿы аус иуеижьҭеи ҩажәи хәба шықәса ҵуеит, усами?

– Ааи, усоуп...

– Араҟагьы убас аҳәоит, ус акәхап нас...- Абҕьыц днахәаԥшаахәаԥшын егьи аган ахь ала иаарҳәны иныкәылҵеит.

– Шәара ақыҭаҿы шәынхоижьҭеи акыр ҵуоу? – лхы сышҟа иаалырнаайт иаарԥшӡаны.

– Даара акраацуеит. Сабгьы уаауп дахьиз, сабдугьы, саргьы…

– Ибзиан шәынхозар акәхап шәара?

– Хар ҳамагәышьам макьаназы.

– Уажә ақытаҿы инхо еиҳа рыԥсы еивганы иҟоуп. Аҩн дуқәа дыргылоит, аҩ ду дара итартәоит. Араҟа зегь аауҳәалароуп. Даара ицәгьоуп ақалақь аҿы ахныҟәгара, џьара лагала бзиак зымҩа иумоуазар. Сара ианакәзаалакгьы ақыта бзиа избагәышьон, аха…

Уи ацәажәара лгәаԥхошәа дыҟан, акы ахцәажәара дналагар зегьы нтырҳәыцааны имҳәакәа даҟәыцуамызт.

– Уаб аколнхара даналалоз ицалалеит Мачагәа, Қәаблыхә, Леиуа, ус ами?

– Ааи, ус ауп.

– Араагьы убас ануп, ииашазар акәхап…

– Акәхап…

– Ибзиоуп. Уаб зқьи жәшәи ԥшьба шықәсазы диит, ус ами?

– Аиеи, ус акәхап, уаҟа ус анызар.

– Изхысҳәаауа удыруама, шьоукы-шьоукы шәҟәқәак рыманы иаауеит еиқәырҿаҿаны, уразцаар асду аан жәиԥшь шықәса ҳхыцуан рҳәоит, ианиз аиашацәҟьа рыздыруам, ақытаҿгьы ииашаны итаҩзам.

– Мап, саб зқьи жәшәи ԥшьба шықәсазы диит, усоуп уаҟа ашәҟәгьы дшану…

Акакала иаалырҳәуан абҕьыцқәа.

– Ҳатаҳмадцәа уама ныруеит, агәабзиара рымагәышьоуп, акыр аџьабаақәа шырбахьоугьы.

Даҿа бҕьыцк аалыртит. Нас даҿакы… Уигьы днаԥхьеит.

– Жәохә шықәса рахьынтәи араҟа иалырхит ацыхәтәантәи ахәышықәса, аха ианеихыршьаала иалцыз маҷхеит. Апенсиа ҳәа шьта жәаҩа маат роуп иауа, уаҳа азыҟацом ара иану…

– Ус акәхап…

Лареи сареи ҳаицәажәон хаа-хаа. Абҕьыцқәа ашьшьыҳәа иналырҳәуан, иаалырҳәуан. Аха дышнеиуаз акәымкәа, акы аалгәалашәазшәа, бҕьыцк лылаԥш нанылкылеит.

– Мап, ари ас иаҳзышьҭуам, – даасҿапшит.

– Иарбану иара? – уи абӷыц саргьы саныҧшылеит, аха акгьы сзеилкаауам.

– Умбои, ара уаб зқьи жәшәи ꙩажәижәаба шықәсазы аколнхара далалеит ҳәа ануп.

– Ааи, избоит, – сҳәеит лнацәа хыӄапшьааӡа иахьақәкыз сахәаҧшуа.

– Избан иара уаб зқьи жәшәи ꙩажәижәаба шықәса рзы аколнхара дзалала? Насгьы шәқыҭа еиҧш иӄоу ақыҭа абаӄоу ҳраион аҿы. Зегь раҧхьа игылоу, аҧызара змоу… Сара стәала, Аҧсны зегьраҧхьаӡа аколнхара ахьышьақәгылаз убраауп ҳәа сыӄоуп зқьи жәшәи ꙩажәи жәба рзыҳәан. Уазхәыци, уаанӡа дзаламлазеи?

– Исыздырам сара.

– Вот, уцаны ииашаҭцәӄьаны уаб аколнхара даналалаз анҵаны иааугароуп…

– Мшәан, уи иазызуазеи, араӄа иамҳәои даналалаз? – иаасцәымыӷхеит.

– Иаҳәоит, аха уазхәыци уара, дзалалеи?

– Иалыздыраауеи сара дзалалаз?..

– Иуздырам азыҳәан ауп изуасҳәо…

Егьа сҳәандазгьы ҳаиқәымшәеит лареи сареи. Илыдлымкылеит сышәӄәқәа. Саб рыцҳа иажәымҭыҽха апенсиа имоуазаап…

Аиҳабы иахь сныꙩналеит.

– Иӄалеи, арҧыс?

– Илыдылкылом сышәӄәқәа, ишҧазури?..

– Избан иара?

– Уаб зқьи жәшәи ꙩажәи жәба шықәсазы аколнхара дзаламлеи, жәаба рзы дзалалеи лҳәеит.

– Да, ари узырхәыцша акоуп. – Аиҳабы ихы ааикит. Сгәы нҭаҳа ицеит. Ицәгьазаап ари аҭак аӄаҵара.

– Уи аӡӷаб ахшыꙩ ду змоу аӡә лоуп убауоу!

…Ишызбоз ақыҭнагӡком ахантәааꙩы ихы балдыз наикәаҽеит. Амаӡаныӄәгаꙩ илақәа ӄәазӡа ҳасабра хьанҭак исҭазшәа ҿиҭуам.

– Ишԥашәзааури? Шәабаагари уара? Анахь шәдәықәаҳ-ҭцан, арахь шәаарышьҭуеит. Амаҷ азы шәхы шәыргәаҟуеит, шәшьапқәа шәыраапсоит. Абз шәҿам, зегь шәара ижәдыр-уашәа абӷьыжәҳәа шәыҭҟьоит, шәырҿаӷьаӷьоит. Аргәыб-зыӷшьа шәыздыруам, уара, аргәыбзыӷшьа. Уажәшьҭа шәхәыч-қәаӡам, ишәҭца абри ҳара ҳтәы, аус аҟаҵашьа, шәышшапаӡа акәымкәа иахьаҭаххо аус азнеишьагьы жәдыруазароуп. Шьҭа ишԥаҟаҳҵари ҳара, анцәаузша?

Абжь гәаҩа даӷьуанаҭцы сара слымҳацәқәа сықәԥсаны сгылан. Аус аҟны аиҳабы данцәажәо уӡырҩлароуп, уиҿаԥар уус иазеицәахоит. Уи сара исаҳахьеит аҟынтә ҿысҭуам.

– Иҟаҳҵара жәдыруама? – амаӡаныҟәгаҩ каамеҭ илиршарашәа, иблақәа кылҵыҵӡа днаҳалаԥшит.

– Иҟаҳҵарызеи?

– Еқәыԥ аколнхара ицалалаз дыҟоуп, дааганы ҳиазҵаап, уи идыруеит аиашаҵәҟьа. Араҟа уеизгьы уи зырҵабыргуа ҳәа шәҟәы ҳамам.

Сара уи ауаҩ сишьҭоуп. Агәаҩара сынҭысуеит, ахәы снықә-лоит, сналбааует. Аӡиас сныҽԥынгылоит. Аԥхӡы сылыҵәҵәа ацара иаҿуп... Сара уи ауаҩ дсыԥшааует. Иаԥхьа сгылоуп, сӷьаҵәыӷьаҵәуеит аусхәарҭа аҟынӡа дсыцааларц. Аҽы уаҟа ахшьыраҿ иҭан, иааскәадырит.

– Раԥхьаӡа аколнхара иалалаз Еқәыԥи сареи ҳауп. Иара усҟан сара сааста дқәыԥшын, иарԥысраамҭа дҭагылан, деилаҟаца. Амца дузақәырԥаломызт. Иарбан илымшара иҟаз? Мызкы дмыцәаргьы ичҳауан. Аколнхара еиҿаҳкааит. Амазара каҳаит. Ачашыла шкәакәа уҭахума, аба уҭахума. Уи ҳара ҳгәаԥхаралоуп ҳшалалаз. Абарҭ ижәбо ачаирҭақәа зегьы ҳара иҳабзоуроуп. Еқәыԥ рыцҳа уажәы чымазарак дакын аиарҭа дамадоуп, акәымзар аус шԥаиуаз! Избан иара аколнхацәа апенсиа зоураны иҟаз рсиа аныҟарҵоз дзанырымҵаз? Уажәшьҭа ҳажәит, иаҳзыжәуазеи? – даҿын ацәажәара уи ауаҩ. Егьырҭ рхқәа ларҟәны иӡырҩуан иӡыӷә-ӡыӷәӡа, харарак рхы инадыркылазшәа...

Адырҩаҽны ҩаԥхьа уи аԥҳәыс хыҷҷаашәа иҟаз лаԥхьа сгылан сышәҟәқәа кны.

– Уара уабатәиу?
– Ҵқыбынтәиуп, бхаҵкы сцеит.
– Иужәлоузеи?
– Сабалаауп, бхаҵкы сцеит.
– Уаб ижәлоузеи?
– Сабгьы д-Сабалаауп, бхаҵкы сцеит.
– Аа, усгәалашәоит, усгәалашәа…
Лаԥхьа иныҟәысҵеит исккәаз.
– Иацы ҳабаангылаз?
– Уаб аколнхара дзалалазеи шәҳәан – ашәҟәы аазгеит.
Абҕьыц хәыцҷы лаԥхьа хазы иалхны иқәыз днаԥхьеит. Уи ус аҳәон:
«Ииашаҵәҟьаны, Сабалаа Еқәыԥ Ӷәака-иԥа иара игәаԥхарала аколнхара далалеит зқи жәшәи ҩажәижәаба шықәсазы».
Ақытнагӡком ахантәаҩи амаӡаныҟәгаҩи рнапқәа ҿаҿаӡа ианупп.
– Вот, абри иашоуп, абри ауп ашәҟәы. Шьҭа, аҳаҳаи, акы уацәымшәан. Амза анҵәамҭазы иҟалоит уаб ипенсиа, – дзыдтәалаз астол амгәа даахан ариабжьарак џьабаа гәарҭак здызбалахьаз сышәҟәқәа сгәы шырзыбылуаз наҟ инҭалҵеит.
– Иҭабуп идуӡӡаны, иҭабуп, абзиара ду сзыжәуит, акгьы саԥсаӡамкәа…
– Узхаҭабуазеи!.. Уи ҳара ҳус ауп…
Сындәылҵит.
– Аргәыбзыҕшьа шәыздыруам, уара, аргәыбзыҕшьа, акәымзар ариаҟара аџьабаа шәымбаргьы ҟаларын, – аҵықә-џықәҳәа дыччо ашәаҿ дгылан ҳқытнагӡком ахантәаҩы. Уск аҵыхәала даазар акәхап…

АИХАТӘ ГӘАШӘ

– Уҿеиқәуршәама? – саб ашәаҿ дгылоуп.
– Ааи сҿеиқәсыршәеит, – сҳәеит сара. Ажәжәаҳәа скьаҿ аҳәынҵәарақәа ааибасыркит. Схылԥа аашьҭысхит. Ишҟа

шьаҿақәак ааҟасҵан, аха иара дымцошәа анызба, саргьы саатгылеит, сихәапшуа.

– Иҟалеи? Ҳамцаӡои? – снаиазҵааит.

– Ҳамцакәа, ҳашԥамцои, аха акы схаштуашәа сыҟоуп, иарбану сгәалашәом, – иҵыбақәа ааиԥхьишьшьааит.

– Аԥарақәа шәхамыштызааит, – сан иаразнак убарт лыхшыҩ нарызцеит. Убарт ракәын гәтыхас илымаз ариабжьаракгьы. Аԥара ануԥсахлак, нас ушахӡыӡаауа еиԥш ҟамлацт.

– Мап, аԥарақәа араҟа сҵьыба итоуп, уи бацәымшәан бара, – иҳәеит саб, аха дырҩегьых, ииҳәаз агәра изымгазт, иҵыбақәа еитаагәеитеит.

– Шәца, нас, шәца! Иухаштрыз?.. Цьара дцаанӡа шәнеироуп! Амала, иҽеим арахь икылшәымган, ԥара гәартак ахтынҵаны, цқьа шәахәаԥш, игәашәта!..

Саби сареи агәашә ҳантыҵын, амҩаду шыҟаз ҳхы рханы ҳҿынаҳхеит. Саб ҩынҩажәижәабаҟа шықәса ихыҵуеит, сара макьаназы ҩажәижәабаҟа рҟынӡагьы сымнеицт. Иара дауп, дыттәааауп. Сара скьаҿуп.

Аӡынра ҳантысхьан, аха амшқәа макьаназы аҿыхьшәашәаара рныԥшуан. Ашьхара инхыҵуаз амра гәыртәыла ақыта ԥсабара арԥхартә еиԥш изыҟамлацызт.

– Иахьагьы ианаҳмоу, настәи башахеит. Уи уаҩдиқәгәыгыртә дыҟам… Ани ихы итоу, дызлеибарккәоу иалудыраауазеи, – даацәажәеит саб уи дизхәыцуа. Рацәак игәра ззимгақәозгьы ыҟан. Саб ус иҟақәаз ҳатыр рықәиҵомызт, аха…

– Зынӡаск иламыс имфаӡазар, иахьа ма дыԥхашьаны ишԥаҳаимтари…

Сабгьы, саргьы, сангьы – убри акәын ариабжьарак гәтыхас иҳамаз. Егьааургьы, егьаҳҳәааргьы. Уажә амҩа сахьаныз убри сазхәыцуан. Саб иеиԥш саргьы анхара-анҵыра ус ахь схы сырхеижьтеи, ҟаҵатәыс иааҳаԥгыло зегь наҳагӡаанӡа сгәы тынчымхо иалагеит.

– Адгьыл абзиабаратәы злам, уи акытаҿы егьизырҽееиуам, адәышкәаҕьаз ишықәгылаз иқәҩаз ахьацатла даҩызоуп, – рымҽхакуп саби саб иашьеи. Аԥсуала анхара-

анҵыра иаҭаху агҳажьуам ҳәа иаҿуп, иахьынӡалшо. Абри амҩа ҳазқәугьы саб иашьа иоуп ҳақәызҵаз.

– Шәазхәыци, аамҭа цацыԥхьаӡа еснагь аиҭакра ҕәҕәа-қәа ҟалоит ауаҩытәыҩса иԥсҭазаараҿы. Анкьа ас ҳаҟа-ӡамызт, асгьы ҳанхаӡомызт... Уажәы шәрыхәаԥши, зегьы аҩнеихагылақәа дыргылеит, анхара бзиақәа ҟарҵеит. Ублақәа дыргәырҕьап иахьабалак, удыршанхап, уры-ҵашьыцып. Зегь иҟарҵо уаргьы ианыҟаумҵа, усҟан аамҭа уацәаанхеит, иуаԥысит ауп иаанаго. Изхысҳәаауа, Татыгә, аҩны бзиа ургылеит, анхара бзиа ҟауҵеит, уажәшьҭа иугу акы заҵәык ауп, аихатә гәашә. Аихатә гәашә аҩны арԥшӡоит. Уахьиас-ҩиасуа иумбаӡои, зегьы аихатә гәашә-қәа рызҿоуп, иҕьазҕьазуа... –Саб иашьа убриаҟара дах-цәажәеит агәашә атәы, убри ада уаҳа ҳанхара акагьы иаԥсамшәа. Агәашә акәушәа зегь еибаркны изку, агәашә акәушәа ауаҩы раԥхьаӡа уашҭа данҭало дназхәаԥшуа. Иара ус акәзаргьы ҟаларын. Мап, уиқәшаҳаҭхартәгьы дыҟоуп. Аха саб хәычҷык аҟара аҽааҥкыларақәагьы инирԥшуеит зны-зынла. Саб иашьа Ҭаҭлашь акыр деиҳабын саб иаасҭа. Акыр ибахьан, акыр идыруан. Уиԥыҩлангьы акагь узҳәомызт.

– Ҭаҭлашь, иуҳәақәаз зегь иашоуп, аха ишԥаҟаҳҵари, иҳамамеи? Ианумам хәычҷык уааиҵанарҕәҕәоит. Иҳамаз ахәычҷы, иудыруеит, абарҭ ҳаҩнқәа иларықәҳарӡит. Ҳаиқәа-қәаҵәҟьагьы ҳзымԥсахуа аҟынӡа ҳнеит, ишԥаҟаҳҵари? Уа-жәы аамҭала ԥыҭк ҳеаанаҳкылароуп. Ҳаԥсы ааиваагақәар, ииашаҵәҟьаны, ҳара агәашә бзиаҵәҟьа ҳҭахуп. Аха арахь ахәычҷгьы аҵара дахьҭоу ахь дцароуп, даароуп. Уигьы акра-ҭахуп. – Саб иихҳәақәоз зегь иашан, мцрак аламҵакәан. Ҳаҩнқәа рыргыларазы ари ахәышықәсак акыр аӡьабаақәа аабахьан. Аха ишԥаҟаҳҵари? Иааҳакәыршаны зегь аҩны бзиақәа андыргыла, ҳара ус ҳҭәаарызма, иҳама-иҳамам акы ҳеалаҳажьын, ҳалгагәышьеит уахь. Аха, уажәы агәашә!.. Агәашә!..

– Ишәымамзаргьы ӡьара иаашәыԥсах, уи азы егьшәыхь-уам. Угәашә аҿаҵаны ианыҟала, нас ак угны ҳәа исшьом сара. Анхаҩы цқьа ззырҳәо уакәхоит. Уҷкәын дыҟоуп, ачара

ду уушт, асасцәа аашт. Ҳауа-ҳҭахы, ҳаи Татыгә дышҧанхеи рҳәароуп! Уазхәыци убри?..

Ҭаҭлашь дындәылҵны дцеи уажәи рыбжьара есымша, есҿны убри ҳазхәыцуан. Ҳаагарҭа маҷҙан, аха агәашәгьы ус аламала аҧшаара мариамызт.

Уахык, саб дгәырҕьаҵәа аусурантәи даакылсит.

– Агәашә ҟазҵоз дахьыҟаз еилыскааит. Ибзиангьы иҟаиҵоит. Аихалых иҟаимҵо ҳәа акагь ыҟаҙам, иахьа аус ахьаауаз исарҳәеит, – саб уи дахьыҟаз ахьеиликааз гәахәарас иҟаҵаны дналацәажәеит. Уажәшьҭатәи аусқәа зегьы мариахарызшәа игәы иабон.

– Иабыкәу дахьыҟоу зырҳәа? Ихароума? – Сангьы уи саб ииҳәаз даазҿлымҳахеит.

– Ихараҙам, абраҟа. Аҿыцнхацәа рҿы ауп дахьыҟоу. Уи шәаргьы дыжәдыруазар ҟалап. Абра ҳара ҳҟынгьы жьиԥс аус иуан. Акрааҵуеит. Сҭеҧана ихьҙын. Ишәгәаламшәаҙои?

Сан уи дылгәалашәомызт, аха сара ибзиаҵәҟьан дысгәалашәон. Ҳқыҭа жьиирҭаҿы аусура даналага нахыс, сара сықәлацәа, уимоу сеиҳабацәақәагьы иҿцаауа иалагеит. Иара абас ԥынԥажәаҟа шықәса ихыҵуазар ҟаларын, иҧаҵақәа аушьҭны, деиқәаҵәаҙа, абри ҳжьира даԥызан. Зыҿны аусура далагаз инаркны маҙала аҳәызбақәа ҟаҵаны иҭиуан. Амала ибзианы иҟаиҵон, зуахкы уҭаху. Иимгоз ҳәа акгьы ыҟаҙамызт. Аҧш, аҟәыд акәтаҕь, ашә. Усҟан саргьы смаҷын. Ҿнак, ҳарҵаԥы, иазҳәах уара ддыр, ҳпартақәа дрыҵаҧшуа иҿаaихазар, ҳазегьы ҳшәыраққәа рҿы акака ахьҭамыз ыҟамызт. Иџьеишьеит, илакәишьеит, дагьҳаҕьит, изакәызеи ари, измааноузеи ҳәа. Уара ҳқыҭа зегьы ҳәызбала иурҭәит, еиқәных иҟауҵеит ҳхәыҷқәа рҳәан ддыргәааит, аха дықәҵуамызт. Ашьҭахь, сара ҳқыҭан аа-класск саналга, аҿаџьара аҵара сҵон. Усҟан ҳқыҭаны абжьаратәи ашкол ыҟаҙамызт. Зны иҟагәышьан, аха иадыркхьан… Аҵара салганы санаа, иара дсымбаҙеит. Ҳқыҭа игәы ықәҧҵәазар акәхап, дықәҵны дцахьан.

– Нас убри ибзианы иҟаиҵо агәашәқәа?

– Ибзианы иҟаиҵо уҳәахт, унеины уахәаҧши Ламшьаҵә игәашә, убри иоуп иҟазҵаз рҳәеит.

Ламшьаҵә игәашә сара избахьан, уи еиԥш агәашә ҳқыҭаны уаҩы изҿамызт. Ламшьаҵә иҽхәарагь уаҩ дамыхәозаргьы ҟаларын…

– Ҳаргьы убра иҿаҳҵароуп, уаҳагьы ԥсыхәа ҳамаӡам, – иҳәеит саб. – Ара аҿыцынхацәа рҟынӡагьы ибжьоузеи, иагьааигәоуп, аагарагьы ҳазыманшәалахап…

Ииашаҵәҟьаны, дара аҿыцынхацәа ахьынхози ҳареи рацәак ҳзыбжьамызт. Урҭ ара анхара иалагеижьҭеи рацәак ҵӡомызт.

Ҽнак, ашьыжь, саби сареи амашьына ҳналбааны, аҿыцынхацәа ҳнарылалеит ажьиҩ Сҭеԥана дабанхои ҳәа. Ажьиҩ Сҭеԥана аус ахьиуаз, дызҿыз, дзызкыз ззымдыруаз дарбаныз. Убасҟак ихьӡ ҭыҵхьан игәашәқәа рыла.

Ажьиирҭеи афымцаӡлагареи ақыҭа агәы иналгашәа иҟан. Ҳара иара иҩныҟа ҳамнеикәа аус ахьиуа дышԥаҳамбари ҳәа уахь ҳҿынаҳхеит.

Аӡлагара ҳнавсын, ажьиирҭа ҳнадгылеит. Уи абас, казармаҵас ихәхәашәа иҟаҵан. Аԥхьа абарҵа аман еиқәаҵәаӡа. Арацәа цәыблахқәеи ахаҷа-маҷақәеи иахьабалак икаԥсоуп. Ашә ыҵарбаҟа иаркуп.

– Ари араҟа имуазар ҟалап, – иҳәеит саб.

Аха усоума, аҩныҵҟала цәажәашьҭыбжьык ааҳаҳаит. Ашә ҳнадгыланы ҳанкылԥшит, аха иахьабалакгьы еиқәыхьшәашәа иҟан, уаҩ дыҩнаӡамызт. Аҕа абызкаҭаҳа иаганы, уаҩы аҿы аaихимхижьҭеи акры шааҵуаз мҩашьахуа еидҟьаԥланы, агәам ақәтата иҟан. Аԥсынгьырии ажьаҳәақәеи ҿырҭуам…

Абри ацәажәашьҭыбжь иҳаҳаз змааноу аабаԥ ҳәа ажьиирҭа армарахьтәи аган ҳҿаҭан ԥыҭк ҳахьынаскьаз, ивҵраан иҟаз шәык ҳнадгылеит. Ҳанкылԥшит. Аҩныҵҟа афымца лашара ҩнаҷчоит. Хҩуаак ҩнагылоуп, акы иалацәажәоит рыхқәа еидкыланы, раԥхьа қьаад шкәакәак ықәуп аҵәаҕәақәа анҵаны.

– Ҳаҩналар ҟалома? – саб ихы нкылирҳәҳәеит уахь.

– Шәыҩнал, шәыҩнал, – ааҳаҭеикит ԥыҭк зхыҵуашәа иҟаз ахаҵа. Сҭеԥана захьӡыз абри шиакәыз сгәы назҩеит. Уи уажәы

дышлахьан. Анкьа избахьаз иакәмызт. Егьырҭ ҷкәынцәан. Ҳаныҧхьала, излацәажәоз иааҟәыҵит. Инаҳахәаҧшит.

– Мшыбзиақәа! – иҳәеит саб. Ҳнапқәа ааимаҳхит.

– Ушҧаҟоу Сҭеҧана, ушҧаҟоу? – саб уи ахаҵа дааҭиҵааит, аха иара саб дизымдыруазшәа ауп аҭак шыҟаиҵаз.

«Уажә цқьа сугәаламшәозар акәхап, аха санбригадирыз егьараан уареи сареи ҳаибарххахьан, егьа цәмаҭәа усырҟаҵахьан», – наигәахәт саб.

Сҭеҧана урҭ аҷкәынцәа акы нареиҳәан, индәылҵны ицеит.

* * *

...– Аҧсҭазаараҿ убас ауп ишыҟоу, Сҭеҧана, акы ҟаҵаны уаналгалак, даҽакы ҿыцҳҳараӡа иааудынгылоит. Изхысҳәааауа, аҩын ду ҳаргылеит, амаҵурҭа ҟаҳҵеит, ҳашҭа кәҳаршеит, уажәшьҭа иҳабаргәузеи хәа ҳшыҟаз, ҳаҧшызар зегь аихатә гәашәқәа ҿарҵо иалагеит. Убри раҧхьаӡа ингәаразгалаз сҳәап, аха дыҟаз. Икәаҧҷаҷараӡа аҧсуа гәашә ҳзаҿан. Убригьы ааҳгәампҳахит. Еиҳараӡак сашьеиҳаб Ҭаҭлашь думдыруеи, дцо-даауа, уара уҩызцәа аихатә гәашәқәа рызҿоуп, уара уззыҧшузеи иҳәан, ҭахак ааҳаимҭаҵәкьеит. Ҳаагарҭақәагьы ус ибарақьаҭха иҟандаз иҳабаргәыз. Ҳаагарҭақәагьы маҷхеит. Сҭеҧана, ҳара ҳзыргәаҟуа еиҳараӡак абри аихатә гәашә ауп. Ариабжьарак убри ҳазхәыцуан. Ашьҭахь, ҳнеилацәажәан, иҳаӡбеит џьара аӡәы иҳарҟаҵарц. Ҳара иҳаздыруамызт уара аихатә гәашәқәа шыҟауҵоз. Ашьҭахь уӡбахә ҳаҳан ҳааит. Абри аихатә гәашә ҳаур уаҳа акгьы ҳҭахымызт. – Саб акыраамҭа уи диацәажәон, игәы ҭыҕьҕьаа. Акакала ҳгәы иҭақәаз зегьы иеиҳәеит. Убри еиликаартә еиҧш, џьара илшо акала цхыраарак ҳаиҭартә еиҧш. Убри аихатә гәашә ҳаур уаҳа акгьы ҳшазымхьуаз. Сҭеҧана дӡыҕәӡа, иган уаҟа игылаз астол иадкылашәа, саб дизыӡырҩуа дгылан. Сара уажәы-уажәы уаҟа иҟаҵаны иҩнагылаз аихатә гәашә сахәаҧшуан. Уи убас иҟаҵан, акала узаваларымызт. Уи анаҩсан аҩны аихатә баркьылқәа ҟаҵаны икҿагылан. Ҵаҟа атрубақәеи аҭел шәпақәеи шьҭан. Араҟа зегьы фымцала акәын ишыҟаиҵоз, амаҭәахәқәа зегь ыҟан.

– Изеиҵшра гәашәузеи иуҭаху уара? – Сҭеҧана саб днаиазҵааит.

– Изеиҵшра гәашәузеи иахҭаху, абни Ламшьаҵә ишизыҟауҵаз еиҵш, убри еиҵшу... Абраҟагьы ак кыдгылоуп, аха... – Саб уахь дынхьаҧшит. Игәаҧхазар акәхап, уахь ҧыҭк днаскьаны даагылеит. Уара акы уашьҭаны, узышьҭоу анубалак улаҧш узаҟәыҭхома, сабгьы убас дгылан.

– Сара зуахкы уҭаху агәашәқәа ҟасҵоит. Абригь сара соуп иҟазҵаз. Ишҧоугәаҧхои?

– Исгәамҧхакәа, даараӡа ибзиами. Ас гәашәк ҳамандаз, – саб ихы ааирҵысит. – Аха... Ишҧоузыҟаҵои? Иузақәузеи? – уажә саб даахьаҳәын, азҵаара хадахь дниасит. Убри акәын ахи-аҵыхәеи. Егьигьы дхәыц-хәыцуа дгылоуп, изнацәак иқьышә иадкыланы.

– Сара агәашәқәа ҟасҵоит ҩышә мааҭ иаҧсоу, хышә мааҭ иаҧсоу, ҧшьышә мааҭ иаҧсоу, хәышә мааҭ иаҧсоу, – инацәақәа харҟәало инаҳирбеит. Инацәақәа анхаирҟәалоз иблақәагьы еиҵыҵ-еиҵыҵуан, иџьымшь хәбабисақәагьы акамыршша атәыҩақәа реиҧш хыхь ихалон.

– Ҟаҳ, ишҧоуҳәои Сҭеҧанахеит, ҳара урҭ рҩызцәа ҳрышьҭам. Ҳара иахҭаху икәаҧӡа иҟоу, абри Ламшьаҵә игәашә еиҧшу, иҧагьамкәа, ихагамкәа. Уи аҟараҵәҟьа ҳалшом ҳара...

– Абри икыдгылоу шәҭахызар, ишәысҭап, хышәи ҩынҩажәи жәаба мааҭ искуеит, – уахь ҳанхьаирҧшит. – Аӡәы изыҳәан иҟасҵан, аха... – нациҵахит.

«Ее, ари ҳаимыхәозаап», – насгәахәт. Сара аилахәҳаахәҭрақәа уи аҟара срызҟазамызт... «Мап ҳцәикыр, абри иҳәара иаҧсоума, наҟ ҳандәылҵны ҳцоит ауп», – насыӡбеит. Саби иареи акыр инеимҵаркит.

– Уара угәы ишҧаанагои, абарҭ зегьы амала исоуит ҳәа аума. Абарҭ зегьы сара аҧара ахҭынҵаны иаасхәеит, абарҭ амаҭәахәқәа зегьы. Убарҭ рнаҩсгьы шьоукы хәыҷык рысҭароуп. Нас сара исзаанхои? Сџьабаа? Насгьы арҭ сара ицәыҵагәашәоуп сшырҿу, инасыҵырхыр, да уазхәыци?..

Урҭ зегь шеибарккәаз, ишыҟақәаз аилкаара ҳара иа-

бахҭахыз, аха иара убри дналацәажәеит, аха игәасҭаз, аилахәҳахәҭразы акы узивало дыҟамызт. Иихәақәоз зегьы аки-аки убас еиқәшәон, ҳәаббаӡа ҳаанхеит, ҳара акада акагь ззымдырқәоз. Уахынла ҭынч ҳацәон, ҽынла ҳусурақәа рахь ҳцон. Убри акәын ҳзызхәыцуаз. Аха имыцәақәогьы ыҟазаап макьаназы… Аха Сҭеԥана иеиҿырцаақәа рҟны иара акы дахамшәалондаз, арҭ аихақәагьы еизганы еидирҵаҵаломызт ас.

– Сҭеԥана, иҟоу удыруама? Абраҟа шәи ҩынҩажәижәаба мааҭ ҭоуп. Акы еиԥшымкәа ҳуҳәоит… Ҳара убас акәын ишаадыруаз… Ҳаргьы ҳуаауп, ҧынҵала аӡы зыжәқәо ҳреиуам, убзиара ҳара ус иҳарӡуам, иаҳзыҟаҵа… – саб иҵьыбахь инапы ндәықәиҵан, аԥара ҭыган ииҭарц иҽыназикит.

– Мап, мап. Сара шәи ҩынҩажәижәаба мааҭ хәа ианыҟасҵақәоз ыҟан, аха уажәы исзаԥсам. Ламшьаҵә сара ҩышәи ҩынҩажәи жәаба ҳәа ауп ишизыҟасҵаз.

– Ишԥаҟахҵари? – саб, баагәарак днадгыланы, наҟ хыԥашьа амамкәа днадхалазшәа, сышҟа даахьаҳәит.

– Уаҟәыҵ, наҟ, уиҟәаҵ, – сҳәеит сара, аха саб сара дысзымхәыцит.

– Иҟоу удыруама, Сҭеԥана, ҩышә мааҭ уаҳҭоит, уажәы шәи ҩынҩажәижәаба мааҭ, иаанхогьы ианааго иуаҳҭап, – наиаҭеикит.

– Мап, мап… Уи азы уаҳа сашәымҳәан, – Сҭеԥана иҽааирҕәапит. Омашәа иубаша, ҳԥара хәыҷқәа ҵакы рымаӡамшәа дагьрызхьамԥшит.

– Сҭеԥана, Сҭеԥана!.. – саб ихы ааирҵысит. Даақәыԥсычҳаит, уаҳагь имҳәаӡеит. Иихәарц ииҭахыз зегь ихьӡ анеиқәиԥхьаӡоз иалаигәаланаршәарын уи… Иҟаҳҵахуаз, ҳандәылҵит. Саб игәахы еибакны дцон. – Иабихәа, ҳгәашә даҽа жәашықәсагьы иҳазхоит, уаанӡа акы шԥаҳмоури…

Амҩаду аҟынӡа ҳнеирц егьҳагмызт.

– Татигә, Татигә! – ибжьы кьынааӡа инаҳақәиргеит. – Шәааи арахь, шәааи! – инапы иҟьеит.

– Уиҟәаҵ наҟ, уиҟәаҵ! Илаухузеи? Иаргьы дхәарҭам, игәашәгьы хәарҭам!– сныхшәааит. – Ахәыҷқәа реиԥш

дҳалахәмаруама, умцан уахь, уизхьамԥшын зынӡаск, убри ауп иқәнаго, ани дуаҩума? Агәашәқәа аҭирҭақәа рҿы ианыҟалақәо ыҟоуп, уа иааҳхәап…

– Нырбеи, уаасзыӡырҩи сара. Ани ииҳәо уазхәыцуама. Уи дычмазаҩуп, ахьаа бааԥс илоуп, уи ҳизхәыцуама ҳара. Да ииҳәо ҳаҳапишь. – Саб игәы аахьаԥссеит. Сара исҭахымхеит ахынҳәра.

– Татигәа, иааӂәг арахь, ҩышә мааҭ ҳәа ишәзыҟасҵоит, иагугьы уашьҭан исзааӂәгап. Уи азыҳәан исыхьрызеи. Амала аӡәгьы иашәымҳәааит!..

Саб иџьыба дынҭалан, аԥарақәа имаз ааҭыган инаиирҭеит. Сҭеԥана даалаган, агәашә иаҳзыҟаиҵоз зеиԥшрахоз асахьа ҭыхны инаҳирбеит. Саб дақәшаҳаҭхеит. Сара рылаҿысҭӡомызт. Убри ақьаад акәын акы схашҭит, иарбану сгәалашәом ҳәа саб дызҿыз аҩны. Уи ақьаад аҩны иааганы сан илирбахьан, абри еиԥш ауп ишыҟало ҳәа, аха сан лакәым иара саргьы исзеилкаауамызт уаҟа ианыз.

– Иубама аԥаразы шаҟа иԥсы цәгьаз…– саб дахьцалакгьы убри дналацәажәон. – Ус иҟақәоу ауаа рыгәра сызгом сара, урҭ рхи-рыԥси ауп изышьҭоу… Аха дзеиԥшразаалакгьы ҳгәашә ҳзыҟаиҵандаз, уи нахыс иашҭа ҳауҭалахшаз, – нациҵон…

* * *

Амашьына ҳанақәҵ, аҿыцнхацәа рахь ибжьагалаз амҩа ҳнанылеит. Амҩа наҟ-ааҟгьы аԥса ҵлақәа авеиҭаҳауп еицрыхәхәа.

Ҩнеихагыла дук ҕьазҕьазуа, ицырцыруа игылоуп. Гәашәк аҿоуп, аха уазымҵаан. Аанда – аихатәы, ишәны.

– … Анцәа ишиҳәара дынхозаап! – ииаџьасшьеит сара.

– Дызнымхои, агәашәқәа ҟаҵаны ҩышә-хышә мааҭ ҳәа иҭиуазар…

…Аҩны игылаз ашьҭахь аҿаԥшьы аҭан иҟаҵан. Аҩныҵҟа ҟазарҭак аҟны еиԥш ирхиан. Агәашәқәа злихҟәоз аихамаҭәахәқәа хазы икаԥсан. Гәашәқәакгьы ҟаҵаны зымҩа икыдгылан, мшьамбаӂәк рықәршәны.

– Ара аҟазартәацәҟьа ҟаҵаны иумазаапеи, Сҭеԥана! – Сабгьы омашәа ибеит Сҭеԥана дшеибаркқәаз.

– Исымоу иалоухузеи, исышьклаԥшуа исышьҭоуп, Татигә. Наҟ иқәсымгар ада ԥсыхәа сымам. Уахык, абри уара уаныҟаз ауха, сжьиирҭа, исзымдырӡо шьоукы аакылсны, ашәқәа чаԥаны инаԥырҵит. Уи сара иаразнак исаҳаит. Аухаҵәҟьа сымаҭәахәқәа ҩнызгеит. Сгәашәқәагьы. Адырҩаҽны сдырххеит, аха исылырхгәышьоз... Уажә срыцәшәоит. Абра икыдгылақәоу агәашәқәагьы иахьа иргараны иҟоуп, наҟ исԥырыргандаз...

Сҭеԥана иаҳаидеи хҽӡаны дыҟан. Уи ихызҽешаз дақәшәазар акәхарын. Уажәы игәҭакы аҽакӡан. Ирласны иԥыраагар иҭахын игәашәқәа. Ахьышәҭҳәа амашьынагь ааҳаԥшааит, инақәаҳҵан, инханы иҟаз иԥарақәагьы наиаҳҭеит. Нас, иҕьычны иаагозшәа, ҳхарахаԥшуа, Сҭеԥана иашҭа ханҭыҵит...

ҲАРУН ИԤХЫЗ

Ҳарун дахьнышьҭалаз аԥхыӡ ссирҵәҟьа ибеит.

– Бара, сымаҭәақәа сзааги! – ибжьы иԥҳәыс иналықәиргахит. Уи дҳәамҳәамуа акәаскьа дыҩнан. Абжьааԥны еиԥшымкәа аҽакалашәа акәын дшыҟаз иара. Рацәак ацәажәаратәҵәҟьагьы игәаԥхомызт, деиқәшьшьы... Акы деихәлагәаны дамахуп, изхымгарашәа.

Ҳарун џьара данцоз акәын абас иҽанеилеиҳәоз. Иԥсуа маҭәақәа неишәиҵеит. Иблуза еиқәаҵәа иеиқәа иақәҵаны, имаҟа накәиршеит. Ихҭарԥа ырқьақьаны инеихеиҵеит, абри ажәытә ишыҟарҵалоз еиԥш. Иԥаҵа самызт уеизгьы. Ишәақь аакнихит.

– Уабацахуеи уажәы? – Ардышьна лхы ырнааны лхаҵа днеизыԥшит. Ас иҽеилаҳәаны аакьыскьа длымбацызт.

– Ҳоҳ, соубмышьҭуази, Марыҭхәараа рҟынӡа снеип ҳәа сгәы иҭоуп, – иҳәан дындәылҵит. Марыҭхәа ҳәа дызҿыз риашьара аҟынтәин, хәыҷык иналгашәа дынхон. Уахь ацара игәы иҭаӡамызт, аха иҿазыршәыз здырхуада, убри ихьӡ ааигәалашәан иҳәеит.

«Уаангыл, уареи сареи иахьа ма ҳаицәажәап ишақәнагоу. Абжьаатәны сурцәажәомызт аха... Ахамаҧагьашәа иќоу!»...

Ҩадаќа игаз амҩаду данылан днеиуан Ҳарун, дмыццакӡо. Амш уажәшьҭа шьыбжьышьҭахьра инахысхьан.

Амҩа макьаназ аӡәгьы данырш әламызт, икаххаа, ахаҵәирҭа аќынӡа иаша уаныҧшылон. Акантораҿ днаӡаны аколнхара ахантәаҩы ибара дазгәышьуа дыќан. Ихәыцрақәа ҭаха ирҭомызт.

Ус, ихәхәаӡа, акәыба асахьа аҭаны, аблақәа цырцыруа, амҩа ианыршәланы иааиуаз амашьына лас иаша днаҧырагылеит Ҳарун, амҩа агәҭаныҵәќьа, ишьапқәа еимырҿаҿа, игәы ааҭырсакьаны, ивсны цашьа амамкәа. Ишәақь ааиќәныхны иааикит. Уихәаҧшыр, брагьк, абна даалҵны, амҩа дангылоуп уҳәарын...

Амашьына анааҭгыла, Есыф ихы нкылирхәхәеит, иқьышә жәпақәа хьыдырҩӡа, ибла ќәазқәа ҧсеи-ҧсеиуа.

— Уарбану уара, амҩа ианхалаз? Аныќәашьа узымдыруеи? – ибжьы ааирҿацеит.

– Сара соуп, Ҳарун, сузымдырӡеи? — Ҳарун амашьына аҧхьа дгылоуп иаша диҿаҧшуа, дмашьцаӡа.

– Уздгылоузеи нас ара?

– Суацәажәарц сҭахын, Есыф, уҭыҵ арахь! Уахь снеирц сгәы иҭан, аха ара иманшәалан ҳаиқәшәеит!.. – уажәы уара ҳәа акәын уи дышиацәажәоз... Аколнхара ахантәаҩы зынгьы амҭыҵра иақәикит, аха нас ашә аартны дынҭыҵит. Амашьына давагылоуп, иаша Ҳарун дихәаҧшуа. Аха уи анкьа иибахьаз иҧшра имамызт. Илакыҵа ҭырлашьцаан, дунеихаан ччаҧшьык нҭамыхәмарыцт уҳәарын. Амашьына ахәарахәараҳәа агәы ахьеиҵасуаз ада бжьыкгьы уаҳаӡомызт. Зегь акы иазыӡырҩуашәа иӡыҕәӡа иҧшын.

– Унапы уҩах! – ибжьы наиргеит Ҳарун. Ишәақь харшаланы инаиқәикит. – Абри сазыҧшын сара... Абри аиҧылара...

– Иухьзеи, Ҳарун?.. Уеилагама уара? Ҳарун уакәӡами?

– Унапы уҩах!.. Иубахьоу Ҳарун сакәӡам сара. – Иахьынӡасычҳахьоу азхоуп. Иахьа уажәраанӡа ҿысҭуамызт. Усзыӡырҩы арахь! –илакҭақәа нҵиршәааит Ҳарун. Ако-

лнхара ахантәаҩы иҵсы цаны, шьа кәармак ихиҿасахьа ианымҵшәо, инапқәа ахьышьҭихыз иаанхан, дадырсызшәа дгылоуп, дыззаӡа.

– Иугәалашәома, уара, раҧхьаӡа хантәаҩыс уаныҟарҵаз? Ҳқыҭаҟны уаҳа хантәаҩра збашаз аӡәгьы дҟамлазшәа уара уааган уарҭахит. Шьоукгьы уара узыҳәан ҟьаҧ-ҟьаҧҳәа рнапы еинырҟьон, иуеигәырҕьазшәа. Урҭ усоуп. Аха сара исҳәарц исҭаху уи акәӡам... Сара уаҳагьы ҵара сымаӡамызт. Арахә рфермаҿы аус зуан. Снапы злакыз аус сыҵсы азыцқьан. Зегьы ирдыруан. Жәохә шықәса инареиҳаны арахә рҿы аус зухьан. Аха ашьҭахь самухит, аус цқьа исзымузшәа. Избан?.. Уара иааушьҭыз ауаҩы шәҟәыда-быҕьшәыда ашә ахьисымҭаз азакәӡамыз? Убринахыс аҵәы сахоуҵон есеизарацыҧхьаӡа, самухааныӡа. Избан?.. Сахьуҧырхагазу?..

– Ишҧоуҳәои, Ҳарун, уи еиҧш шҧоуҳәои?

– Сара аиаша сҳәоит. Ашьҭахь аизараҟны, абри иеиҕьу уаҩ дҳамам, абнахьчара иагьиқәнагоит рҳәан, абна сахылаҧшуан. Иаашар хәлааныӡа абна сылан, џьара акы амыхьындаз ҳәа. Абна атәы сара сеиҧш уаҩы издыруамызт. Уи иацрыхақәозгьы акыр рылахь ада ҧҵәаны, наҟ икасцахьан. Аха ашьҭахь уаалаган, изыхҟьаз ҳәа сзымдырӡо, ари абна цқьа избом, абнахьчара илшом уҳәан, самухит. Егьырҭгьы уара иуҳәоз акәын инарыгӡоз. Самухит, аха избан?.. Нас уаҟа уара иуҭахыз, иузааигәаз аӡәы дауҭеит, уи иеиҧш абна збо дҟалом ҳәа... Уи змааназ?..

– Изакәызеи иуҳәо, Ҳарун?

– Уажә сара аус злазуаз аҽқәагьы срықәухит... Жәаха зны схазыҳәан мыҿ хәычык шрылаазгоз убан... – Маҧ, сара уажәшьҭа зегь сымҳәар сгәы иауам. Аиаша уҳәарами, ари узықәтәоу амашьына, аколнхара аҧарала акәӡами ишаашәхәаз? Ари ҳара иаҳтәуп, аколнхара иатәуп. Аха уара, акгьы агәхьаа мкӡакәа, иухатәушәаҵәҟьа иныҟәуцоит. Аҩныҟа уа_ лацоит, уалаауеит, иахьабалакгьы иурқәасқәасуеит. Уи ҳара иҳамбо џьушьома, иахьҿаҳамҭуа?.. Уара ауаҩы иеилкаара, игәцаракра зҭахым уаҩуп...

– Ус шҧоуҳәои, Ҳарун? Сара ажәлар рзыҳәан аус зуеит,

ажәлар рзыҳәан, – аарла ибжьы аатикаант Есыф, иҳаидеи маҷхеит. Дызқәымгәыӷуаз дақәашәагәышьеит. Ахамаҧагьара злаз, зхада хашәа зымбоз, ауаҩы гәаартыла имацәажәоз, аӷьатама хжәа иаҩызаз, уажә дыҧсны дгылан. Егьа иҳәахьазаргьы, абарҭ ақытауаа абас иҟоуп ҳәа игәы иаанагомызт. Ҳарунҵәҟьагьы умбои дшиҿагылаз, деиқәшәы, иуҳәо акгьы имаҳаӡо. Убригьы изырҳәоз акы ыҟазар акәхарын.

– Ажәлар рзыҳәан аус ууазар, ақалақь аҿы узықәкьакьоузеи? Иҟоуҵозеи уаҟа? Ажәлар рзыҳәан аус зуа, ажәлар рҟны ауп дахьыҟоу. Араҟа ууаны узнымхозеи? Ҳуаҭәаумшьози? Ақыҭа ааныжьны ибналақәаз уреиуаӡамыз уара? Нас арахь уаазышьҭда? Ақыҭа зегь алаӡоит ҳәа уаҳазма?..

Есыф дахьгылаз дааилышша-аилышшан, дааҵысҵысит, ҧыхӡ ҟәаандакгьы наиқәнаҭәазшәа ибеит. Инапқәа шьҭыхны ишикыз иааҧсазар акәхап, ҵаҟа инхьадышьшьит.

– Унапы уҩах!.. Исҳәарц исҭаху убри ауп, ҽазны абри аколнхара машьынала аҩныҟа уцо ҳамбароуп ҳара! Ари аколнхара иатәуп, аколнхараҿ уақәтәаз! – Егьирахьҟа, уи ууанҿас, аиаша иаратәы иагоит. Уара уеиҧш ахамаҧагьацәа егьаҩы ҳаҩҳажьхьеит. Уаҳа егьуасҳәом сара...

– Уаа думшьын, думшьын!.. Уеилагама уара, Ҳарун? Иухьзеи? – Рацәак ихарамкәа, амҩа нымҩахыҵ, аколнхацәа аус ахьыруаз аҟынтәи, аӷьара дхылан дыҩуа иҿааихеит абригадир Ҭамел. Уи ибазар акәхап иҟалақәаз зегьы. Аха Ҳарун, илымҳақәа цазшәа, акагь иаҳаӡомызт.

– Акагь ахьаҳамҳәо, аҿаҳа-адагәацәа реиҧш ҳныҟәуцарц иақәукит, ус ами? Аха иухоумырштын, уара ууасҭа шәынтә еиҳангьы амч ҳара ишҳамоу!..

– Уеилагама, уара, Ҳарун? Иухьзеи, иуҵалазеи уанаџьалбеит? – ахьышәҭҳәа Ҭамел Ҳарун днаидҧалахын, днаимҵасны уи ихаршалан иикыз ашәақь ааимҵиҧааит. Ҳарунгьы уи дазыҧшызшәа уиаҟара иамаимкцәахит. Ҭамел ашәақь ахьышәҭҳәа иҩхаршалан дынҭаҧшит, аха аҵа ҭыкка, патрона заҵәыкгьы ҭаршәамызт. Есыф дцәышӡа дгылан...

Иҟалаз зегь ахьышәҭҳәа акыҭа инарылаҩыхит.

– Иигәаҕызеи Ҳарун, иигәаҕызеи? – инеихырҳәаалахит. Шьоукы иара идгылон, шьоукы алаҿырҭӡахуамызт. Ҳарун адырԥаҽеныҵәҟьа, ишәаҟь иазҟәынҵа, Очамчыраҟа иԥхьан дыргахит. Ардышьна дууаӡа, лхы наздылкылара ҳәа акагь лзымдырӡо, аԥны ҭацәыра дааԥнахеит…

Ҳарун дахьышьҭаз аиарҭаҿы акыр дааҳәыҵәы-ҳәаҵәит, аха дзалҵуамызт. Дуалуашон. Абри ҽынла игәы иҭыхоз еиԥшшәаҵәҟьа акәын иԥхыӡгьы шыҟаз.

Аӡбарҭа зал пеипеиуа уаала иҭәуп. Ҳарун дӡышӡа, иԥаҵақәа еиԥынчыланы дааузымдырратәы дҟалеит. «Ҳарун рыцҳа,Ҳарун рыцҳа»… – Зегь рыблақәа ҭырхаха уи изыԥшуан. Дзықәшәазеи уҳәарауазеи Ҳарун?

– Аҵыхәтәантәи ажәа. Иҳауҳәозеи Ҳарун уара? – Аӡбаԥ, ибласаркьақәа днаркылԥшны, Ҳарун днеизыԥшит.

Ҳарун дԥагылеит. Азал аҟны итәақәаз днарылаԥшит. Абжеиҳараԥык иара иидырқәоз ракәын. Нас иблақәа ҵарханы, аколнхара ахантәаԥы дахьтәаз днеизыԥшит. Егьигьы ила ҟәбарқәа нҭаиркәымпылит. Ҳарун ихаԥыцқәа аҿҿа нарыҵгеит…

– Мап, шәара шәгәы иаанамгаӡан сара сеилагеит ҳәа. Сара сеиламгаӡеит. Сара аиаша шәасҳәоит. Омашәа иубаша, ҳаазқәылаз, шьоукы-шьоукы, иахьынтәаааиуа узымдырӡо, ҳара иҳамарам, ҳара ҳаззеилымкаауа, ҳара иаҳцәтәыму, ҳаамҭа иаԥырхагоу, ҽырҳәа-ҽыргызмал ҟаҵаны иҳаланагало иалагеит. Сара сазҵаауеит: иабантәи аауеи абарҭ? Изышьҭоузеи урҭ ҳара ҳҟны? Ирҭахузеи? Ҳара ҳанхацәоуп, аҽак ҳалаӡам, ҳагәқәа цқьоуп. Наџьнатә аахысгьы абри адгьыл ҳақәынхоит, ҳақәаарыхуеит, ԥсыцқьала! Мап, урҭи ҳареи ҳаимԥалацәам! Сара сзықәшәаз зегьы зхароу Есыф иоуп. Ииашаны, имӡакәа. Ииҭахыз сылаигӡарц иақәикит. Уаԥыс симшьеит. Знык исычҳаит, ԥынтә исычҳаит… Сара уи дысшьырц амалахазгьы схахьы имааицызт. Ус гәаартыла сиацәажәарц сҭахын, дышхаҵа ҕәҕәаз исырдыруан. Еиҭасҳәахуеит,сшәаҟь патрона цыракгьы ҭаршәмызт… Уажәы сызлашәыҳәо убри ауп, сара шаҟа схароу аҟара иаргьы ихароуп. Иара иоуп абри аԥыза аҭагылазаашьа сызҭаз сара.

Иаргьы иус шәызбы, саргьы сус шәызбы!.. – Ҳарун ажәлар днарылаԥшит.

Азал аҟны ауу ааилдыргеит…

– Утәа! Аӡбаҩцәа аилацәажәарахь ицоит…

Ҳарун ихы ларҟәны дтәахуп. Наҟ-ааҟ ҩыџьа амилиционерцәа рыҽхаршаланы ихагылоуп…

Абри аҩыза аԥхыӡ ибеит Ҳарун, аха иахиҳәаарыз издыруамызт. Иԥҳәыс Ардышьна ианлеиҳәа, дааразa иџьалшьеит, илакәылшьеит. Измаaназ лзеилкаауамызт. Аԥхыӡ – ԥхызын…

– Иахьа аизара ду ҟалоит, уахь сымцар ауам џьара какалк сбыркуандаз, – астол днадтәалеит Ҳарун. Инапы неиҿишьит. Иԥаҵа имсеижьҭеи акраамҵуази, иџьаџьаӡа инапышҵа иныҵахәмарит.

– Сԥаҵа асахагьы смоуит. Анахь уҩла, арахь уҩла… Ауаҩы заҵәы дахьугалакгьы зегьы дызрыхьӡома? Сусқәа зегьы нҵәааназ ҳәа ушрышьҭоу, инеихашәы ихәлоит… – ихазы даацәажәеит. Уи икәмзцәа хылԥа ааихыхны аҟәардә аҿы инаиваиҵеит, иҭагәлаԥӡа. Ауаџьаҟ амца гәыргәырҳәа иҭан. Уаҟа, ахәыштәaараҟны хәыцҟык иааскьагашәа ахәарахәа ижәуа, аҟәыд ҭаԥсаны ҟәџьал хәыцҟык ҽҳәагылан, ахаара зегьы хыхь ихшәыланы.

– Иаабымгои бара? – ибжьы налықәиргеит иԥҳәыс Ардышьна. Уи убрахь акҿыҩрахьы дҳәамҳәамуа дыкҿан. Ашьҭахь, абысҭа хьшәашәа ххны, асаан ианҵаны, иааган иаԥхьа иныќәлыргылеит.

– Сҟәыд макьана ичаԥам, ари хьшәашәоуп, аха уаанӡа узыԥшрым, – чанах хәыцҟык ала иаанханы иҟаз аҟәыд хьшәашәа наимҵалыргылеит.

– Уажәшьҭа арҵәгьы сыҭ, арыжәтәгьы сыҭ…

Иара дҩагылан, ауаџьаҟ аҟны аԥырҕқәа даарыханы, абысҭа сақәа наганы ахәыштәaара иныҽҳәеиҵеит. Иааирԥхеит. Нас акакала иаашьҭыхуа, икәикәиӡа ирхьынҳалақәаз аԥырҕқәа нарымыршәшәaауа, днарыҭәҳәаны асаан инаниҵеит. Абысҭа рԥханы, аҟәыд хьшәашәеи ахәылрҵәи еиҳа еимаҭәазшәа ибон.

Иаԥхьа иқәгылаз аҩыжәга ҵәыца хәыцҟы дамеигӡакәа

ауатка нҭеиҭәан, аимхәыцқәа кәалыкәаџьо ишыхгылаз иаашьҭихын, иблацәақәа неиқәԥсашәа, аҟылԥҳәа иналбааидеит. Нас гәахәарак иоуны крифон. Адәахьы ақәарԥссара иаҿын.

– Џьара еикәымк уамхамҳәааит, изуҭахузеи? Изҳәақәаша ҟалап, – лҳәеит Ардышьна лыбжьы ҵаӷаӡа, ахәышҭаараҿы иҽҳәагылаз аҟәаџьал арахь даахауа. Днахаҭәҳәан, мҳаҵәк азна апырпыл џьыка ааганы инахалҵеит, аха иара, иахьгылоугьы еиқәтәарак амаӡамкәа, ахәарахәараҳәа еилашуеит.

– Аиаша иаратәы ҟанаҵоит, уи бара бацәымшәан, араион аҟынтәгьы иаараны иҟоуп. Уи иусушьа зеиԥшраз рзымдыруа џьыбшьома?..

Ҳарун акранифа иқьышә инапы ныкәишьын дԝагылеит. Нас, иҽаарҽеишәа, иҽаарыцқьашәа дындәылҵит.

Ҳарун дхәыц-хәыцуа амԝа данылан дцон. Дырԝегьых ихы иҭагьежьуаз, аколнхара аферма, арахә, абна, аҽқәа абарҭ ракәын...

Гәарԥ-гәарԥҳәа имагәқәа ахьышьҭишьуаз ашьҭыбжь амԝа ааигәара афасара улагылазаргьы иуаҳауан...

ЗЦӘАԜА ЕИҬАЗКЫЗ

Адгәыр рколнхара машьынақәа ахьыҵадыргылалоз аԥхьа данааи, дзықәтәаз имашьына ԥшьаала амаршәа куа иаақәирҵәиаан, амрагыларахь ахы рханы, аусура иаҟәыхны, дынҭыцын, ашә ныдиҵеит. Насҭхашәа, иаԥхьа дааины, имашьына акьыԥшь ара-наа еиԥш иҽнадҵашәа, дгылан Хәаҭа.

– Салам! – иҳәан, уи днаиеихырхәашәа иуит. Нас даахьаҳәын, да, узеиԥшроу уара срашь хәыцы акы иааннамкылаӡо ҳәа, имашьына днахәаԥш-аахәаԥшуа, днавалеит. Уи иахьатәи иныҟәараан иҭҟьаны иагәыдҭәалақәоз аӡыхәашь цәыкәбарқәа рыцԥхьқәа, махәҭаҵас ихаха-хахаӡа, иадԝаланы иахьамаз, ҳамумхыр уара узын ԥхашьароуп ҳәа рҳәошәа днарыхәаԥшит.

Адгәыр даақәгьежьаан, уи иҽыназикит. Ихатәушәаҵәҟьа

дацклаԥшны ирыцқьон. Маӡак игәаҵа иҭаҵәахны дазхәыцуашәа, аиқәышьшьра ихаԥаны, иблақәа, агаз зымҵәаз ацәымза еиԥш, иҭааӡа, Хәаҭа дахьгылаз Адгәыр дихәаԥшуан.

– Иухьзеи, укарахеит акәу иахьа? – Адгәыр уи гәеиҭан, ибла гәыӷрақәа ажәҩан гәыцқьа иаҩызаха, Хәаҭа ихы инаркны ишьапаҟынӡа дааимидеит. Хәаҭа хыхьгьы ҵаҟагьы еиԥшны бымбазиа маҭәақәак, амазути абензини ԥыҭҳ-ԥыҭҳа ирылашьыпны ишәын. Зкәараз зыҵшәаз алу еиԥш, хылԥакгьы реицаҟьаны ихан, абз хьыдҩрӡа, илакыҵа уҭанамырԥшӡо. – Исыхьуаз, ус сгылоуп, умбои, – иҳәеит акгьы дазымхәыцӡошәа.

Адгәыргьы, уаҳа жәа мҳәаӡакәа, днагьежьын, имашьына наҟ аҭыԥахь иныҵаиргылеит. Уи игәы ҭыԥраауан. Убасҟан унеиҿаԥшыр ихиҿсахьа иуанаҳәон, имашьына изхара дшақәымтәацыз макьана.

– Умашьына зыҵаумыргылои, уаха кинок ыҟоуп ҳәа сыҟоуп, ҳнахәаԥшып, – Адгәыр имашьына ацаԥха инацәа иахаргьежьуа, дгыгрыцәӡа Хәаҭа днаидгылт.

– Уца уара, усзымԥшын. Сара макьана сзымнеир ҟалап, – Хәаҭа ацәажәараҵәҟьа игәамԥхо ҿааиҭит. Нас днеиҭаҵын, амашьына ашьҭахьтәи абарбалқәа шьапыла днарыс-ҩарысуа, џьара ацаразы иазирхиоушәа днавалеит. Адгәыргьы, иажәақәа уи иҟны ҭыԥ рмоуашәа аниба, уаҳа илаҿымҭӡакәа днеиԥырҵит.

«Мшәан, закәытә цәаҩоузеи ари ауаҩ иҵигаз, игәыҵалеи?! Ма ара аусура сахьалагаз ицәымӷзар? Ма ари амашьына сахьақәдыртәаз?..» – Адгәыр дхәыцуа акантора шыҟаз днеиуан, ишьи-ишьи неиқәҵо.

Абар шьҭа рацәак ҵуам уи иԥсы зыҿҳәараз амашьынанықәцаратә ҵара далганы, игәы ҳаҵ-ҳаҵо ҿыц ари аколнхараҟны аколнхацәа рзеиԥш «Москвич» дақәдыртәеижьҭеи. Зыҽны аусура далагаз инаркны Хәаҭа дихәаԥшуан ҩызак, қәлак иаҳасаб ала. Игәы ҭыӷьӷьаа диацәажәон, имаӡак ицәиҵәахуамызт. Хәаҭагьы аҽраԥсшәа ауиҿахмыз, игәы аҽакала иҟазаргьы, адәаахьы зегь ирԥшӡон. Гәанчыхьажәак иҳәомызт. Иҟан абас. Аха ишнеи-шнеиуаз Хәаҭа Адгәыр

аказы дицәшәошәа дишьклаԥшуа далагеит. Даҿа мҩакы днанылазшәа, хәычҵык аҟара акәзаргьы даамкьыкьхан, уиаҟара диламҳәуа, амцәажәара ԥиган, зымҩа-зымҩа ахьаԥшра иҿыназикит. Адгәыр урҭ зегьы ибон, иныруан, дрызхәыцуан, аха иахиҳәаара абри-абриоуп хәа акгьы издыруамызт…

…Адгәыр акантора данынхала, ахантәаҩы дуԥхьоит рҳәан, уахь дныҩналеит. Ахантәаҩ – Сырбеи ихиҿы еиҟәаара еилаҟацаӡа, ижәҩахырқәа ҟьаҟьаӡа абна ахылаԥшҩи иареи еицәажәо еидтәалан.

– Нас уаҳа егьузеилымкаашт акәу? – иаԥхьа итәаз днаихәаԥшит Сырбеи.

– Мап, уаҳа егьсымбеит, снашьҭаԥшит ауп, – аҭак ныҟаиҵеит уи.

Сырбеи дааиԥхьхәыцит.

– Иацуха амашьынақәа зегьы рҭыԥ аҟны иҟазу?

– Ааи. Избан? – Адгәыр ари аҩыза азҵаара ахьиоуз џьашьо, иблақәа ҭырхаха Сырбеи днеиҿаԥшит.

– Исҭахын аказы, – илахь инапы нахьишьын даақәԥсычҳаит, – уаҵәы шьыжьымҭан абра уҟалароуп, араион аҟны еилатәарак ҳамоуп, сымцар схәарҭам, – иҳәеит.

«Сырбеи абас дызсазҵааи? Закәызыз урҭ злацәажәоз?..» – Адгәыр дандәылҵгьы ихшыҩ аҟны иҟаз уи акәын.

…Амш аилашәшәра иаҿын. Ана-ара ԥыҭҳа-ԥыҭҳа алашьцара ахатәан, еиҳарак ашәаԥыџьаԥқәа ахьгылақәаз. Амҩа азааигәара инхақәоз рҩнқәа рҟны ана-ара алашара ахьаркыз убон. Адгәыр уажәы мацқьа-шьацқьа иҿеилаҳәаны аҩнынтәи даауан дыццакы-ццакуа. Аха дшааиуаз акәымкәа, амҩа нымҩахыҵ ашәырҵлақәа иргәылакны игылаз аҩны алашьцара далԥшны дназыԥшит. Дааҭгылеит уахь дыԥшуа.

«Ара дынхоит Ҭина, уи уажәы аҩны дыҟазар ҟалап. Ее, абни ауаҭах аҟны дыҩнатәамкәа дыҟам. Лышәҟәқәа дрыԥхьозар акәхап. Уи сынтәа далгоит. Салгар џьаргьы сцаӡом, ԥыҭраамҭак араҟа аус зур сҭахуп лҳәаахьеит. Дымцондаз… Иҟалари абыржәы сыбжьы лықәсыргар? Акино ахь баала хәа ласҳәар?.. – Адгәыр игәи-игәи неилаԥшит. – Мап, мап, иԥшӡахарым. Лани лаби ргәы иаанаго иалудыраауазеи…

Сӡыҩӡа сышгылоу аӡәы сибар аасҭа»… – наигәахәын, дхьамԥшӡакәа имҩахь иҿынеихеит.

Адгәыр амҩа архәараҟны даннаваҵәи, иаԥхьаҟала злацәақәа неиқәԥсо иааиуаз амашьына алашара неиҿаҷҷеит. Иблақәа аахнакын, ажра ахықә иеаҭаны даагылт. Уи ҟәарҟәаруа инаивҟьеит.

«Хәаҭа имашьына акәӡами, мшәан?» – даахьаҳәын днаишьҭаԥшит, аха алашьцара ахьышәҭҳәа инаиԥыраҳан, уи агәра игаратәы инамырдырит.

* * *

…Акино ианалга ашьҭахь акәын. Адгәыр иҩызцәеи иареи еицны, аџьџьаҳәа еицәажәо амҩа ианыланы иаауан. Имҩахыҵырҭа ианазааигәаха, абзиала ҳәа нараиҳәан, Адгәыр днарԥырҵны иҿынеихеит… Уи нахыс ихала, аԥша хьшәашәа маӡала ажәабжьк ианаҳәошәа инеиҿахәыҭхәыҭуа днеиуан. Абар шьҭа мҩарабжара ҟаиҵахьеит. Иарҕьарахь ала абнара шыҟаз машьына шьҭыбжьык илымҳа инҭасит. Нас дшазыӡырҩуаз иааикәашәеит. Иааҭынчрахеит иаразнак. Аха уи инашьҭарххны аҵәажәашьҭыбжьқәа иаҳауа далагеит.

«Изусҭцәақәадашь?.. Илырхуазеи абнара?..» – ԥыҭракгьы илымҳа нарзышьҭны дааҭгылеит, аха ашьҭахь игәы иамукәа, изусҭцәоу еиликаарц, дкылԥшкылӡырҩуа уахь днылалеит. Уи днаскьацыԥхьаӡа абжьқәа еиҳа-еиҳа иааигәахо иалагеит. Иныҟәашәа ырццакны дынкылсзар, абар даргьы ахьгылоу.

– Дарбану уахантәарак абнара илхо ҳәа сыҟан, – даазгаз уара идыр, деицраланы дахьцәажәоз Сырбеи ибжьы абнара ыҵнарцәажәааауан.

– Уаазышьҭда? Иуазҳәада шьоукы рымҿы рызга ҳәа? Зҿумҭуазеи?

Адунеи зегьы уара еиҟароумтәуахгьы, уажәымҭа аӡахәа рқьақьа ахарҵааит, уабаакылҟьеи абгаду еиԥш ҳәа гәаныла дхәыцуа, ақалақь уаҩы деиқәԥатазӡа, иахиҳәаара изымдыруа, ахәхәаҳәа дқәыԥсычҳауан. Адгәыр уажәы зегьы еиликаан, амашьына азна амҿы ҟаҵаны еиҵаҕәҕәа иахьгылаз дахәаԥшуан.

– Иумҳәои нас? – дырҩегьых ҿааиҭит Сырбеи.

– Сара исҭахын исҳәарц, аха... – ибз аӷәаӷәа пҵәазшәа, дахьгылаз акы иҳәарц иҽыназикит, аха иқәмҿиауазшәа ибазар акәхап, ҿысымҭыр срыцҳаишьап игәахәу здырхуада, иҽааирҭынчит.

– Аха закәи? Иузымҳәои? Ус иӷақәоу узҳәома, афасит... – Сырбеи даҿын ацәажәара. – Ас суқәгәыҕуамызт сара... Уашьцәа, уаҳәшьцәа, уанацәа, уабацәа – зегьы ҳазлоу аколнхара ус уазныӷәап ҳәа сгәы иаанагомызт. Амашьынагьы, умҭааумҧшаа, иухатәушәа иныӷәуцарц иақәукит, аха шьҭарнахыс ус ҳзеибамышьҭқәар ӷалап... Ухал, арахь, уажәазы уаҳа уасҳәом, уа ҳнеир ҳаицәажәап, – иҳәан, иӷьаҿ аҧхьа еибаркуа днеиҭаҵит. Нас уа игылаз ауаҩи абна ахылаҧшҩи амашьына инҭаиртәан, иара ашә кны днавагылеит. Хәаҭа амашьына аидара зегьы иара днаҵалазшәа, игәамырҧхаӡакәа инаирхеит. Уи аҿҿа аахган, еиҵақьуа, аҧхьа иҭасаз асаркьа апах-чахҳәа амахә ссақәа надыхәмарло, акантора шыӷаз ахы рханы аҿынанахеит.

«Абригьы абас дқәыҧсычҳауеит ҳәа иӷадаз? Ицәаҩа еиҭазкыз арбану ҳәа сыӷан...» – Адгәыр хәыцрак дынханагалазшәа, иблақәа ҭраа дашьклаҧшуан Хәаҭа имашьына, алашьцара иагәылаланы, адгьыл аӷны кыраамҭа ианымҵратәы ашьҭа анҵауа иахьнеиуаз.

МЫДГӘА-МЫШӘ

Арҵаҩы, Мыдгәа Машьыхә-иҧа, акыраамҭа аҧенҵьыр дадгыланы адәахьы дыҧшуан. Аха ашьҭахь, даахьаҳәын, дзыдгылаз аҧенҵьыр иҽенадкылашәа, ауада дыҩнаҧшуа даагылеит. Еиҿаҧшьны игылаз астолқәа рханы аҵара аӷәша аиҳабы дтәан, ибласаркьақәа цырцыруа, ажәжәаҳәа акы ахҩылаара даҿын, ихы ақәырҧсны. Уи ианакәзаалакгьы акы данаҿымыз убаӡомызт. Игәы иҵхоз, абри ашкол аҿы дахьынӡаӷоу изымхоз аамҭа акәын. Уи имариашаны иаҧхьаӷа итәақәаз арҵаҩцәагьы акака ирҿын: шьоукы ртетрадқәа дыриашон, шьоукы рышәӷәқәа рыхқәа рынкыланы итәан.

Мыдгәа иҩызцәа хазы ганкы рҽеаҭаны акы иала-цәажәон еимҵакуа. Урҭ усоуп есымшагьы, аамҭа хәыҷык шаароулакҵәҟьа, ма шәҟәык иалацәажәоит, ма газеҭк иала-цәажәоит, ма даҽа жәабжьк. Дааразҙа ияаибарҟаҧшьаанзагьы иаҟәыҵзом. Зны-зынла Мыдгәа урҭ дреиҵашьыцны днары-хәаҧшуан. Абас иахьыласыз, ргәы ахьҭынчыз, рус ахьрыҟә-маншәалахоз оумашәа ибон. Урҭ есымшагьы ирҳәозгьы роуан, изыхцәажәозгьы роуан.

Аҵәҵәа аҟаларазы макьана ҧыҭк агын.

– Иҟалеи, Мыдгәа, иахьа угәы рахәымшәа збоит, иаха ҵьара иумжәыкәа уҟам… – Мац иҩызцәа даарылҵын, Мыдгәа днаидгылеит, иблаҟәа еихаччауа, длахҿыхҙа. Ажәрагьы сыгым, аха… – ихы ааирҵысит Мыдгәа, гәалаҟамра хәыҷыкгьы шинубаалоз удырратәы.

– Ажәрагьы бзиоуп, аха Нуцагьы угәы дыҵамлазааитеи? – ибжьы ныҵакшәа, азәгьы имаҳартә еиҧш, Мац Мыдгәа илымҳа ҟьаҟьара дынҭахәыҭхәыҭит. – Уи уажәы аҧышәарақәа лҭиуазар акәхап, умшәан, ирласны даашт… – иҟәаҟәа днас-насын днеиҧырҵит.

Мац данца ашьҭахь Мыдгәа маҙалашәа Нуца днализ-хәыцит. Мыдгәа Нуца дшигәаҧхоз ашкол аҿы иззымдыруаз ҳәа азәгьы дыҟамызт. Лара ашкол аҿы пионерҧызаҩс аус луан, дкахәхәа, лыхцәы бырфын лыжәҩахыр иҟәхәмаруа. Аҵарагьы лҵон аинститут аҟны. Аха лара оумашәа акәын дшыҟаз, дныҟәҧала-ааҟәҧало, деихытыруа, лҙара паҙа. Мыдгәа иналаршәны лафк иҳәаргьы илаҭәалымшьаҙошәа аҵәы инахалҵон, дҧышәырччауа. Аха еиҳараҙак иҩызцәа игәарҭаз уи ауп, Мыдгәа Нуца дигәаҧхо далагеижьҭеи еиҳа деилҟьахазшәа, еиҳа мчык наилалазшәа дҟалеит. Икласс аҟны Нуца лыбзоурала есымша ихҭнырҟьалоз аҭҙыгазеҭгьы анкыдла, зегьы ияаибадырбеит. Уимоу, аҷкәынцәа длафыркуа иалагеит, уара иубаргәузеи, аҭҙыгазеҭ узыҭзыжьуа дузкам-шәеи, ҳара ҳауп иныҵахәаашаз акәымзар ҳәа. Уи рҳәон лара ианлаҳауазгьы… Усҟан лара деицралон, деицрашәон…

Уажәы Мыдгәа Машьыхә-иҧа даахьаҳәын, иварaҿы еиц-рыхәхәа аҭҙы иавагылаҟәаз ашьҟаҧҟәа руак днадгылан,

ашә даахеит. Ари ашьқаԥгьы, егьырҭ реиԥш, ахы инаркны ашьапаӄынӡа ахәыҷқәа ртетрадқәа рыла иҭәын. Мыдгәагьы абра џьара ҭыԥк алхны иман. Уи итетрадқәеи ишәӄәқәеи ианакәзаалакгьы, аурок аӄынтәи дшааилакҵәӄьа, ишабалак иныкәаижьуан. Нас, ианиҭаххоз, сааҭк убарҭ дрышьҭазар акәын. Зны ибарымызт. Нас егьырҭ зымѡа иҭақәаз атетрадқәа днаргәылалон, исхашҭны џьара ирыласҵазар ҳәа. Урҭ зтәқәоу арҵаѡцәа аҳәҳәара иалагон, Мыдгәа, иӄауҵозеи, ҳара иркәаԥны иқәаҳҵеит, уара еилаурѡынтуама ҳәа. Иара ҿиҭӡомызт. Итетрадқәа анимбалак, дгәамҵхамҵуа, ӄәардәык наганы днадтәалон, акакала еилыхны инеиқәҵауа. Ииҭахыз атетрадқәа илаԥш анрықәшәалак, ахәыҷқәа реиԥш дгәырҕьауан, инапқәа еинӄьо. Уажәы акәындхәаҿы, ашәӄәқәа икҿаз анаақәих, ахьышәҭҳәа илаԥш нарықәшәеит иара дзышьҭаз, уи абжьбатәи акласса ртетрадқәа. Иаарылихын, днаргәылаԥшшәа, аԥенџьыр аӄны иныкәиҵеит.

«...Шәықәынҵәандаз... Шәареи сареи ҳаиԥырызгоз ҳәа акагь ӄамлеит... Шьоук рымбжьахқәа уара ибжьала, аҵарагьы дырҵала...» – даақәԥсычҳаит Мыдгәа. Ашкол аҿы иӄаз аклассқәа зегь реиҳа ицәымҕыз абжьбатәиаа ракәын. Еиҳараӡак убраӄа Теб ҳәа ҷкәынак дыӄан, дхылҭыҿӡа, дагьшәомызт, дагьыԥхашьомызт. Арҵаѡцәа ргәы аакыдиххьан. Мыдгәа зны-зынла уахь аѡналара агәаҳәара инаҭомызт, аха иаха Тебрараа рӄны дшыӄаз даназхәыц, иахьа ма ҭынч дышԥамтәаари наигәахәт.

«Иахьа аѡра мѡаԥызгап акласс тетрадқәа рӄны. Уи хәыҷык ишԥеиқәнамҳәалари?..» – ихы инҭахәмарит абри ахшыѡҵак, џьара маанала рҳәынҷара дшазыманшәалахашаз дазхәыцуа.

Ашьҭахь, аурок ахь ҳәа аҵәҵәа аныӄала, Мыдгәа итетрадқәеи ижурнали неидкылан дындәылҵит.

Абыжьбатәи акласс ҵаӄа акәын иахьыӄаз, актәи аихагылаӄны. Ари Мац икласс акәын, напхгара ззиуаз. Аѡныҵӄа цәгьа ирманшәаланы, цәгьа ирԥшӡаны ирхиан.

Мыдгәа Машьыхә-иԥа даныныѡналаҵәӄьа, аууҳәа иеилаз аҵаѡцәа ашьшьыҳәа рпартақәа инархагылеит. Иара днеин,

дышшапаӡа астол днадгылеит. Днарылаԥшит. Илахь ҟьаҟьара ааиҭеицалеит:

– Шәтәақәа! – иикқәаз астол иныҟәиҭеит.

Адруҳәа инатәеит даргьы.

– Уара узгылоузеи? – Мыдгәа уажәы Теб днаихәаԥшит. – Атәара азин умаӡами?

– Сара сдежурниуп. Иахьа аӡәгьы дагӡам, Мыдгәа Машьыхә-иԥа. Еиҭакра ҳәагьы акагь ҟамлацт...

– Ибзиоуп, утәа! – инаидиҭеит.

– Иахьа аҩра ҳауама, Мыдгәа Машьыхә-иԥа?.. Иааҩуеи? – ихы аарнаашәа днаиазҭааит, ибла гәаԥшьқәа џьарак иҭамгыло, ишаҟьшаҟьо.

– Утәа сымҳәеи, иааҩуагь уасҳәап! – хәыҷык ибжьы аарымкьыкьшәа инаиқәиргеит.

Мыдгәа Машьыхә-иԥа атетрадқәа анаашьҭих, иа сара исшоит, иа сара исшоит ҳәа иааилалеит ахәыҷқәа, изышьақәымкӡо. Шьоукгьы рҭыԥқәа инырхыҵын инаидхахалеит. Ианырмуӡа, атетрадқәа наҟ инариҭеит, ишышәҭаху ишәша шәара ҳәа.

Арҵаҩ Мыдгәа, ахәыҷқәа ԥыҭк ианааиқәтәа, амел аашьҭихын, акласс̦ҕәы днадгылеит, арахь дааԥшуа.

– Иахьа ҳара аҩра мҩаԥаагоит. Ҳаҩуеит зхы иақәиҭу атемала, – иҳәеит арҵаҩы, иажәақәа ҭынч-ҭынч инеиқәыртәо, Теб дахьтәоу дкылкааны дихәаԥшуа, илахьқәа руак хәыҷык инаҳаракшәа.

– Иа, иааҩуеи?.. Иааҩуеи?.. – инеиларԥсеит.

– Иааҩуеит абас: «Сара сырҵаҩы». – Дынхьаҳәын акласс̦ҕәгьы инаниҭеит.

– Иа, ари аҩыза ҳмыҩӡацтеи, иааҩуеи?.. – шьоукгьы рыбжьқәа хьырвырӡа инеиларҵеит, убри аилкаара ргәы азыхыҭхыҭуа.

– Уара, шәхатәы бызшәала шәырҵаҩцәа ирызкны ҩажәак шәзымыҩӡои?. Зегьы-зегь шәхы ааԥҟаны ҳара инҭаҳаџьгәаарыма?..

– Мыдгәа Машьыхә-иԥа, сара шәара ишәызкны изыҩуеит, – Теб ибжьы наиргеит, дныҵхахашәа.

– Иззышәҭаху изкны ижәҩы, амала дырҵаҩызааит. Шәара ишәгәаԥхо, шәыззааигәоу…

Мыдгәа Машьыхә-иԥа астол дахьадтәалаз дааҿырҳасит. Иаха изхара дшызмыцәаз иныԥшуан, ибла ҕрақәа ҭыгга. Инапқәа неиҵыхшәа иҽааирххан, игәы аарҭынчны ихы астол иныкәиҵеит ибылдызӡа, ихагәҭа ианыԥшуаз ашәахсҭа нацәак аҟара икылҕьашааӡа.

Теб даахьаҳәын, иҩыза днеиҿаԥшит.

– Сара Мыдгәа Машьыхә-иԥа изкны изыҩуеит. Уара иудыруа, уара уззааигәоу ирызкны аҩра еиҳа иманшәалоуп, – иҳәеит. Нас итетрад днаныԥшылеит. Дхәыц-хәыцуа, ацәаҳәа агәҭаҟныҵәҟьа инаниҵеит. Сара сырҵаҩы ҳәа, инбанқәа цыбҕьыҭӡа.

Мыдгәа Машьыхә-иԥа иахь дынхьаԥшит, аха уи ихы ҟәазӡа астол иқәын, акласс аҟны аҩра цозу, аҽак цозу зегь азеиԥшны. Шаҟа игәы ҭынчузеи ҳарҵаҩы?..

«…Мыдгәа Машьыхә-иԥа омашәоуп дшыҟоу. Егьырҭ ҳарҵаҩцәа дызлареиԥшқәам рацәаӡоуп. Мизан Алхас-иԥеи Алҵыкә Ҭемыр-иԥеи ҳакласс ианыныҩнало убриаҟара иҭынчрахоит, амҵ ԥыруазар иуаҳап. Уаақәацар руам. Насгьы ишԥеиҭарҳәаои аурок?!. Аҩны знык ауп ԥхьатәыс ианууа, аилкаарагь мариахоит. Аурок зегьы ишҳацклаԥшуа мацара иаархыргоит… Мыдгәа Машьыхә-иԥеи сареи ҳаизыҟазаашьақәа еиҳа-еиҳа еиҕьхо иалагеит. Сара уеизгьы зегьы сыхҭакны срымоуп. Данныҟәо – ҭынч-ҭынч дныҟәоит, ақәа ауазааит, асы ауазааит. Акласс ахь данааиуагьы, хәбаҟа минуҭ амҩа дықәхоит. Нас акласс агәҭа даагылоит.

– Исазҳәода аурок?

Ҿаҳҭӡом…

– Аӡәгьы ишәымҵаӡеи, уара?.. Ишәыхьзеи?.. Шәзыхшада, уара?.. Шәабатәиқәоу?..

Усҟан, ҳахқәа ҳақәырԥс, ҳаԥсы ааӡоит! Иара иҭаҷкәым ыркаланы астол даныкәслак, астол иқәгылоу ачернилаҭра ааҳәны, хыҵыркьакьа ҟаҵаны иныкәгылоит. Аручка аныԥалак, ишнеиуа, аҵуҳәа ганха астол акьыԥшь иналакьакьоит идырдыруа.

– Уцеи, Теб, адаскахьы!..

Сара сакәгәышьоуп раҧхьаӡа ахы зыҟәиршәо. Салаир-ҭынчырц акәхап. Саргьы сӡагәӡагәуа уахь сҿынасхоит.

– Иантца: Махаз дтәаны ашәҟәы даҧхьоит.

Иара днеины аҧенџьыр днадгылоит, адәахьы дыҧшуа. Саргьы усҟан адәахьы сдәылганы сыҟазар шаҟа исҭахузеи?..

– Иануҵама?

Арахь дааҧшӡом.

– Аа, ианысҵеит.

– Уажәшьҭа еилырга изакәытә ҳәоуу, азыхҳәаа, азхәа ахьыҟоу ҧшаа!

Сҩызцәа рылаҟәа харпаҕьаланы исдырбоит, уаҿашәеит ҳәа. Ҳыҳ, иабасгәалашәо арҭ зегьы? Аа, уара!..

– Иа, ари ҳаурок акәӡамеи? – насҿыҵҟьеит.

– Уара, иуасҳәаз умаҳаӡеи? Аурокхымкәуа, ухы тҟәацуеит, уара умсааит! Иабаҟоу абраҟа азыхҳәаа?

Сара, сеиҟәыхьшәашәа, аҿаҧа сҿарҵазшәа, аклассҕәы садгылоуп.

– Азыхҳәаа, уара, азыхҳәаа узымдырӡои?.. Аподлежашьче!.. Шәыҩны хадара зланы иҟада? – иааирмчит.

– Ыы, саб иами?..

– Уаб азыхҳәаа, аподлежашьче!.. Уан – азҳәа, сказуемое ҳәа изышьҭоу. Абраҟагь убас ауп. Махаз – зыхҳәааауп, даҧхьоит – зҳәоуп. Абри шҧоузымдыруеи, Теб, уара? Абриаҟара шыҟәса абри аҳәара ҳаҿуп... ухы уаҳа акагь ҭамлаӡои?.. – днасыҟәцәҟьеит.

– Мыдгәа Машьыхә-иҧа, ус анакәха, шәара шәҟны шәаб дзыхҳәаауп, шәан – дызҳәоуп... – саалшәазшәа иааҭсырҟьеит схамыждараз... Ахәыцҟәагь рыччабжь рызнымкылакәа ауада иааҩнагьежьит. Схацәагьы аҟьаҧ аахгеит иаразнак.

– Утәа абыржәыцәҟьа!.. Ианбыкәыз шәара Набжьоуаа аҵара анышәҵахьаз?.. Ых!.. – ихаҧыцҟәа неихаирҕәҕәеит.

«Мыдгәа-Мышә!.. Мыдгәа-Мышә!..» – сҟьышә иныҟәххит, аха мчыла, имҳәакәа исычҳаит. Саб зны аҩны иҳәахьан: «Шәырҵаҩы Мыдгәа, ашкол ҳанҭаз, ҳаныхәмарлоз, еилҟьарак инымҧшӡо, еснагь дуауаӡа дгыланы дҳахәаҧшуан. Ҳара,

Мыдгәа-Мышә, Мыдгәа-Мышә ҳәа ҿаҳҭуан, амшә еиҧш дахьыҟаз азы. Иара дбыбны дҳашьҭалон, аха ани дызҳахьӡозма?..» Уи анысгәаламшәо ыҟаӡам.

Мыдгәеи сареи ҳаизыҟазаашьақәа зны еиҕьхон, зны еицәахон. Аха аҵыхәтәаны ахәшьара бааҧсы сзаниҵаӡомызт шамаха. Хар амам еиҕьыз ахәшьара сара исзанызҵагәышьодаз!..

...Иаха ахәылбыҽхазы агәашә аҿы аҿыҭбжьы аагеит. Ҳарҵаҩы ихылҧа абз ҟьаҟьаӡа данызба, снеилуууааит. Оуп, зегь саб иаиҳәозар акәхап, насгәахәт.

Сани саби, ҳхәыҷы ирҵаҩы ҳәа ихаҵкы ицауа, аҩныҟа дааргеит. Абжьааҧны, уара Мыдгәа уиеиҧшхоит анырҳәоз, сара Мыдгәа иеиҧш сырҵаҩхоз џьысшьон.

Сан ахьышәҭҳәа дықәгьежьааны акыр луит, акыр ҟалҵеит. Уҧсуазар ишакәым ажәакгьы имҳәеит сыхьӡала. Сышшәоз. Саби сареи ҳцан, аҩы хаҳтит. Астол аҟны аҵәцақәа кәеикәеиуа иқәгылан. Ҧыҭк анижә, Мыдгәа Машьыхә-иҧа аҵәца аҵа дагәӡуа далагеит, ишьҭыхны, ихы рҵысуа.

– Рацәа иҩуп, рацәа иҩуп, Рақма, ари аҩыза аҩы аакьыскьа исымжәыцызт. Уара Рақма, аҩы бзиагьы ҭауҭәозаапеи?..»

Теб аҩра дшаҿыз ихы ҩышьҭыхны арҵаҩы днаихәаҧшит. Иҩыга иқьышә иадкылоуп.

– Мыдгәа Машьыхә-иҧа!

– Аҳ, аҳ!.. – дааҵыззеит, даацәырҳазшәа. – Иҟалазеи?..

– Мыдгәа Машьыхә-иҧа, ҳҩы бзиамзи, иаха ижәжәуаз?

– Ибзиан... Нас?..

– Убри жәаба ҭан..

– Утәа убра! – днаиқәцәҟьеит.

Омашәоуп ари Тебгьы дшыҟақәоу, дышцәажәақәо убарауазеи!..

«...Мыдгәа Машьыхә-иҧа данынаскьаагоз схы днагәӡит, абри иеиҧш ҳара ҳашкол аҿы аҵаҩ бзиа, аҵаҩ еилҟьа дҳамам ҳәа. Иахантәаракгьы сани саби ргәы иалан деибганы аҩныҟа дызнеимашь ҳәа...

Мыдгәа Машьыхә-иҧа дыбзиоуп, аха Нуцагьы дыбзиоуп. Мыдгәа зны-зынла апионерцәа руада дшыҩнагылоу

аабоит. Нуца длацәажәоит. Ҳара, ахәыҷқәа зегьы ҳаблақәа ҭырхаха, урҭ ҳрыхәаԥшуеит. Нас лара акыркырҳәа дыччо днеиԥырҟьоит. Иара дуауаӡа дгылоуп акыр аамҭагьы…»

Ахәыҷқәа ртетрадқәа ныҟәԥсаны, адәахьы ацара иаҿын. Мыдгәа иҽеимыртаӷа астол дахатәаан.

Теб ииҩыз абыржәоуп даназхәыц. Итетрад аақәихын, ипарта инцәыҵеиҵеит. Закәызеи дызланагалаз?.. Иабаҭахыз арҭ зегьы араҟа?..

– Иабоуго уахь утетрад? – арҵаҩ илаԥш нақәшәеит уи. Шаҟа иҭахымхеи Теб?.. Даахьатиԥатиит.

– Ибааԥсны изҩит, иахәа, ибааԥсны… – дааӷьаҵәыӷьаҵәит Теб.

– Иааг арахь!.. Ианбыкәыз уара ибзианы ианыҩхьаз?!.

Мыдгәа Машьыхә-иԥа уи мчыла иааимихын, атетрадқәа зегьы ааизыҳәҳәаны дындәылҵит.

…– Уара амбжьах, уара ашхы… Уаргьы саргьхандаз!.. Уцәа уҭаӷәаԥӡа… Уаангыл, иҳаибарбап уареи сареи!.. – Мыдгәа арҵаҩцәа руадаҿы Теб итетрад кны дахьгылаз деибакны дцон. Зегь шанханы уи ихәаԥшуан. Шамахамзар ас игәы ԥижәо дрымбацызт.

– Иҟалазеи, Мыдгәа?

Аха иара рылаҿымҭӡакәа, ахьышәҭҳәа дындәылҟьеит, азаара изаазшәа. «Иусырбап сара!..» – абыжьбатәи акласс зыҩназ ауадахь иҿынеихеит, аха аминуҭ азы ихәыцра аҽаaиҭанакит…

Адиреҁтор икабинет днадыххылеит, аха иҽааникылеит. Игәы дынҭахәыцит. «Уаангыл, иҳаибарбап уареи сареи!..» Аха нас, игәы иаанагах здырхуада, ихы ларҟәы-ларҟәуа ишьҭахьҟа даахынҳәит…

…Арҵаҩцәа руадаҿы зегь еиқәыӡырҩуа итәоуп.

– Арҵаҩы данырҵаҩха, ииашаҵәҟьаны амҩа дананыла, иуалӡоу рацәахоит. Уи аҵаҩ изыҳәан дагьануп, дагьабуп. Уара иурбо, уара изылухуа амҩоуп дызнылогьы… Ҳара араҟа иҳамоуп, зхы иамеигӡакәа, ахәыҷқәа аԥьабаа ӷәӷәаны ирыдызбалақәо арҵаҩцәа. Убарҭ иреиуоуп Мыдгәа Машьыхә-иԥа, Леуарсан Ҭандел-иԥа, Хьфаф Шьмаҭ-иԥҳа уҳәа егьыр-

ҭгьы. Ари азыбжазгьы аихьӡара бзиақәа аадырҧшырц ргәы иҭоуп дара зхагылоу, напхгара зырҭауа аклассқәа рҟны…

Мыдгәа ихы аалаирҟәит, аха нас ибҕа ҩеиҵыхны адирекҭор днеиҿаҧшит, урҭ рыбжьара иҟаз азеилибамкаара ихахьы иаамгакәа.

Аизара ашьҭахь Мыдгәа Машьыхә-иҧа, инапқәа ишьҭахь иҟаҵаны, баҕьа-баҕьа ишьапқәа неихго, иҩызцәа раҧхьа дгыланы ашкол ашҭа дынҭыҵит…

АГӘЫНАМӠА

Асасцәа акыраамҭа агәашә иахьынҭыҵыз игылан, ацашьа иақәшәомызт. Зны иччон, зны ихәмаруан – иржәыз иарҧашьҧашьеиуан. Рмашьынақәа ирхылҵуаз ашәахәалашарақәа, раҧхьа ишьҭаз адәҳәыҧш ықәрлашаауа, амҩаду аҟынӡа рҿынарыгӡон. Аҵыхәтәаны асасцәа Ҭархәына дгәыдыркылеит, дхыдыркылеит, нас изазамазо, ирулакгьы рмашьына татақәа рҿынҭарыжьит. Амашьынақәагьы уи иазыҧшызшәа, ахьышәҭҳәа рҿааибырҭан, рышьҭахьқәа кәикәиӡа, ашыҩ-сыҩҳәа иҩаҵибарҟьеит ишьҭассы, рыбжьқәа ааиқәырго.

– Оҳ гәышьа! – иҧсыҧ игәаҵанӡа иганы даақәҧсычҳаит Ҭархәына, игәылацәагьы аҧсшәа иаҳәаны ианиҧырҵ, Гаҵьи иареи рхала ианааизынха. Еидара хьанҭа дук даҵаланы дшааиуаз акәымкәа, даатгыланы иҟәаҟәа иаақәиҳәазшәа.

– Абасоуп ҳара набжьоуаа ҳшыҟоу, егьаҩы рымаҵ ааупмакьаназ ҳабаҟоу, – нациҵеит ихы аалаирҟәын. – Иара уеизгьы, Гаҵь, харгьы ҳамаӡам, ас ҳманшәалахап ҳәагьы сыҟаӡамызт, зегь хаан, зегь ҧшӡаны иҟалеит… Амш ауп зегьы зырҧшӡо, зегь зырманшәало…

Ҭархәына дхәыцхәыцуа ивараҿ игылаз Гаҵь диаихәаҧшит, аилашәшәымҭа дналбааны, иаша илакҭа дынҭаҧшырц иҭахны, аха Гаҵь уажәы еиҳагьы аиқәара инубаало акәын дшааҧшуаз, илакҭа узҭаҧшуамызт.

– Аиеи, амшгьы ҳарманшәалеит. Уажәшьҭа хар амамкәа

ицагәышьашт… – Гаџь алашьцара далыԥшуа дгылан дадырсызшәа, дзеиҭамҵуа. Амашьынақәа еишьҭагыланы иахьнеиуаз илаԥш еихмырсыӷьӡакәа дырзыԥшуан, аха урҭ рааиреи-рцареи, рхымҩаԥгашьеи гәамԥхара ҟазшьак издырҵысызшәа акәын дшыҟаз.

– Уааи арахь, Гаџь, уааи!.. Урҭ цеит… ҳџьабаа ҳџьабаан… Ашьа ицаша ада иалагылом ҳәа… – даацәажәеит Ҭархәына, Гаџь ихы наиқәкны. Иара идыруан рҳаблаҿы зегь реиҳа Гаџь дшеиликааuаз. Уи ианакәзаалакгьы игәы ҭыӷьӷьа диацәажәон, имаӡаны гәҭыхак ныҟәигомызт.

Ҭархәына иахьа имҩаԥигаз акрыфара-чара ахьыманшәалахаз игәалаҟара маҷк ишьҭнахуан, уажәшьҭа акагьы хьаас имкыкәа, Гаџьи иареи неидтәаланы, рыԥсы ааиҭаркыргьы рылшон. Аиашазы, Ҭархәына ариабжьарак игәы иҵхоз, дызмырҭынчуаз аус иара ишашьашәалаз имҩаԥысит. Иҷкәынгьы уажәшьҭа игәы ҭынчхап, есымша, абри зыҟны аус зуа ҳаҭыр рықәҵазар сҭахуп, сырцәыԥхашьоит шиҳәоз. Ааи, ааи, уи аниҳәа нахыс иангьы лгәы ҭынчмызт, ахәыцы убас иахәҭаны иԥхьаӡозар, ишԥыкәу ҳара урҭ ааԥхьаны ҳаҭыр шрықәҳамҵо лымшхакын. Урҭ реиԥшқәа Ҭархәына, иҷкәын Асҭамыр ақалаҷь аҿы аусура далагеи уажәи рыбжьара, акырынтә имҩаԥигахьан, џьара акы дааиҵаханы ҳәа ҟамлацызт. Ҭархәына иҩны иааиуаз дарбаныз изымҳәарыз, изакәытә чеиџьыкоузеи иаҳзыҟаиҵаз, ҳашԥаныҟәигеи ҳәа. Ачеиџьыказы Ҭархәына илшоз аҟны ихы деигӡомызт.

– Уааи арахь, аҩныҟа уааи!.. Урҭ цеит, узрыхәаԥшуазеи?.. – Ҭархәына Гаџь имахәар ааикын, диманы иҟьаҟьаӡа иаартыз агәашә дынҭалеит. Иахьабалак алашарақәа каххаа иаркуп. Ашҭаҿы аҵлақәа рыбжьара икнаҳаз алампа ихәацыхәаԥшьха ашҭа зегьы ықәрҷҷаауа иарлашон. Гаџь уажәыгь ибла ихыҵуамызт Асҭамыр абарҭ сара аус зцызуа сеиҳабацәеи сҩызцәеи роуп ҳәа еиқәсахҭан плашьха ииаагаз асасцәа. Дара омашәаҵәҟьа еилаҳәан, ас иеилаҳәақәаз ахьибалоз ачарақәеи аԥсрақәеи рҟны акәын. Иахьа шьыжьаахыс ишьапы дахьықәгылаз акәу здырхуада, Гаџь рацәак агәалаҟара шимамыз инубаалон. Аха Ҭархәына џьара акала деиҵамхандаз

ҳәа иахьабалакь ихысхысуаз иара иакәын, џьара изакәзаалак ишакәым асасцәа ахьынӡаҟазлакҭахьшәашәак ааинимырԥшит, игәамԥхақәоз, игәы иҵхақәоз шыҟазгьы.

Амаҵурҭа иамариашаны иахьа ашьыжь аҵлақәа рымҵаны инадыргылаз астолқәеи аҟәардәқәеи уажәыгьы еикәаҕҕа еикәагылан, хыхьынтәи ирықәԥхоз алашара рықәҷҷауа. Ачыс, асаанқәа, аҵәцақәа, аԥаҭликақәа ықәгылан, макьанагьы иқәгамкәа.

– Бара боума, мшәан, егьырҭ абацахи уажәы? – Ҭархәына гәамԥхара ҟазшьак наҵаҵашәа даацәажәеит, Ҭакәи ихы налықәкны. Иҷкәыни иҭацеи ахьимбаз игәы ааихьнашьит. «Дара рзыҳәан ухандеила, уқамсала...»

Ҭакәи гәыблаак лыԥшаан, ацәынха-мынхақәа раныԥсалара даҿын.

– Сара иқәсымгои, ари ақәгара иаҭахузеи, аа, уажәыҵәҟьа.. – лҳәеит лара, иаалыдгылаз днарыхәаԥшшәа, дыццакыццакуа.

– Ҳаргьы ҳбыцхраауеит, Ҭакәи... – Гаџь ибжьы гәаҩаӡа астол днахагылан, иҭацәыз асаанқәа неихаргылауа, Ҭакәи лус арманшәалара иҽыназикит.

– Уи уара уаҟәыҵ, Гаџь, уаалеи арахь, уареи сареи ҳауп уажәшьҭа аус змоу... –Ҭархәына Гаџь амаҵурҭахь днаиԥхьеит, аха Гаџь имуит, абарҭ рҭыԥ иқәымҵакәа снеиуам, иҳәан. Убри аамҭазы Ҭархәына иҭаца Асида даарыдгылт даҽа гәыблаак лыманы.

– Аа, баама? Баалыцхрааишь, дад, баалыцхрааишь... ирласны наҟ рҭыԥ иқәаҳҵап... – Ҭархәына урҭ дрыхәаԥшуа даагылт, аха нас ҩ-ҟәардәк наҟ-ааҟ иааикын, иманы амаҵурҭахь иҿынеихеит.

– Уаалеи арахь, уаалеи!... Уи урҭ рымч ақәхоит, – Ҭархәына дырҩегьых Гаџь еиҭанаидиҵеит аҩныҟа дицнеиразы, аха Гаџь иҽааникылеит, макьаназы напы здыркыз аус аҭыԥ иқәрымҵацызт.

Асида ачыс цқьақәа – акәац, акәтыжь, хазы иалхны лсаара ианылҵон ҿымҭӡакәа, Ҭакәигьы зымҩа столк ақәрыцқьаара даҿын ажәжәа-жәжәааҳәа.

Ус, урҭ астолқәа ирықәгылақәаз аныкәырга, ианықәдрыцқьаа, икеикеиуа, ицқьаӡа алашара рықәҷҷауа иааҟалеит, еиҟарахәҵәаӡа иахьеидгылаз.

– Аа, рацәа дԥыжәԥын абраҟа агәҭа итәаз!.. Шаҟагьы ҳаҭыр аҟәҵаны ижәуаз… нхаԥ бзиак дихымшакәа дыҟам… дмыццакӡо, иажәа хааӡа.. – Ҭархәына дааины дахьгылаз уи дааигәалаиршәеит.

– Аԥыжәарази аҵәажәарази иуҭахуазеи!.. Аха, Ҭархәына, ҳаргьы абас астол бзиа ҳахаууртәар, ицәгьамкәа ҳхы мԥаԥаагоит ҳәа сыҟоуп… Ашәагьы уаԥы ишимбац ала иҳаркьыкьуан… – иҳәеит Гаҵь, уажәы абра итәақәаз иблаҿы аӡәаӡәала иааго.

Урҭ ԥыҭк аныржәы ршыкьыбжь иаҳауаз, уажәыгьы еиқәымтәацызшәа, илымҳа иҭаԥуан. «Иара ҵьоукы-ҵьоукы, ианынатәалакҵәҟьа, хыма-ԥсыма, игәаҳәны иҟоушәа, ахыԥы-сыԥыҳәа акрыфара ишԥаналагои!. Аха, уи сҳәеит ҳәа, изырымфарыз, имазеины ианроу… Ҭархәына уажәраанӡа дырдыруазшәа, ихаҵкы ишԥацауаз уҳәарауазеи!.. Аха уи усами, ҵьоушьҭ… аамҭалатәи агәалаҟазаара… Нас ҵьара инаиқәшәаргьы, дырзымдырӡошәа, рҿқәа ӡибнаҟа ирханы, ганха-ганха инаивслап…» – игәы иааинаҭеит Гаҵь, маҷк иҽааиҵыхшәа дахьаагылаз. Илахь ҟьаҟьара инапы ныҟәишьит, ихахәгьы иналишьит. Урҭ рԥызцәа акырынтә дрықәшәаахьан иара. Иашьа иԥызцәа иманы дааицыԥхьаӡа, уаха шаанӡа дырхагьежьуа, дырхыкәшауа рымаҵ шиуаз иааиршон, аха нас урҭ аҟалаҟь аҿы машәыршақә ҵьара иааиҿаҳарагьы, дрымбаӡазшәа, дырзымдырӡошәа, зымԥа ихьаԥшуа инаивсуан, иара дааҭгыланы ихы рҵысуа днарышьклаԥшуан, ишәгәалашәома сара сҟны шәанықаз, сқыжә рыцҳа шәыԥсы ианасҭаз ҳәа инарышьҭеиҳәарашәа. Гаҵь иашьа ихҟьаны акыр ахынҭаԥынҭарақәа дрықәшәаахьан, уи уажәы-уажәы ибла ианаахымгылоз ыҟаӡамызт.

– Ани агәҭаны итәаз Асҭамыр иеиҳабы иакәмыз, аҟәазшәа иҟаз? – Гаҵь уи деиҭааигәалаиршәеит. Уажәы-уажәы, иҿеимыртаҕа уи иахьа астол дызхатәаз дахатәоушәа, ибла даахгылон.

– Аиеи, Асҭамыр уажә ҿыц аусура дахьалагаз иеиҳабы иоуп. Аха, аиаша уасҳәап, хаҵа шьахәуп, акы иацәшәогьы иакәӡам, аус ахьиуагьы ҳаҭыр иқәуп, ақалақь аҿы деицырдыруеит... – Ҭархәына уи иахьада дшимбацызгьы дааихыҽхәахит.

– Урҭ зегьы бзиақәоуп, ҳара ҳауп акәымзар... – иҳәеит Гаҵь. – Акраныр ҭаху ауп ҳаныргәалашәо... Абжьааԥны ҳаԥсы ҭасшәагьы иҟаӡам... Ҳазҭахыда... рымаҵ ҳдыруеит... уи сара агәра гаҵәҟьаны сыҟоуп...

– Ауп аха, баба, уи зузымдырхуеи... аԥсҭазаара убас еиҿартәуп, уи еилукааанӡа, иара уаҩнахуеит, убас мацара иааyеит... уи уанымӡбан...

– Егьырҭ зегь ракәым, акәац ҳәа иааиҳаҳазеи... ҩынтә иааганы имҵасыргылеит салԥшааны, дсасуп, џьара игәы еихьызшьуа ак ҟамландаз ҳәа... аха, дырҩегьых изхомызт, иҕәыҵәны, абаҩқәа ахьхьаҳәа асаан инаниԥсалеит...

– Ифоит азоуп... дшыҟаз умбаӡози... ихы былдызӡа... – иҳәеит Ҭархәына. – Егьагьы иҳаҳахьеит, аҩгьы шижәуаз умбои... дҳаҭҳаҭеиуа... иагьиныԥшуп...

– Изинымԥшрызеи?.. Иаагарҭақәагьы убас иҟазар акәхап...

Аха Гаҵь изеилымкаауаз акыҟан араҟа, аха игәаҕьны Ҭархәына дызиазҵаауамызт. Избан иара иаалырҟьаны абас аамҭа кьаҿла Асҭамыр иҭыԥқәа зиԥсахуаз. Амала Ҭакәи лҟынтәи иаҳахьан, уи аус зциуа рыҵҩақәа ҽеим аҟынтә, уаҟа аусура даҟәымҵыр, иахьакәым икылибагоит ҳәа. Уи зны к, уи ҩынтә... Уаҩҵас даашьақәгылеит шуҳәо, иаалырҟьаны ахьышәҭҳәа даҽаџьара дмиасыр амуа дааҭагылон. Убарҭ иҩызцәа зегьы, зыҟны ҿыц аусура далагоз, иҩны иааганы ҳаҭыр рықәмҵакәа иоуимышьҭыцызт. Аҵыхәтәаны, арҭ ирыцыз аҟыба-ӡыба Ҭархәына еиҳа-еиҳа иқәыҕәҕәо далагеит, аха дырҩагьых иҽаҵамырхакәа дааиуан, иҷкәын заҵәы иаҳаҭыр азы, аха уи иацыз аџьабаақәа зегьы иҟәаҟәа инықәиxуан.

– Аа, Гаҵь, уара уоуп исымоу уеизгьы, дырҩегьых угәы ԥысҵәоит, аха абри аҩыза аус мҩаԥызымгар ҟалом, ишԥазури, сақәшәеит, уаасыцхраароуп, – ҳәа Гаҵь игәашә днад-

гылон, Ҭархәына, иеигәышә ааиҩыҵракны, иҭахӡамкәа ус хьанҭак амҩаԥгара шиқәшәаз иҿнырԥшуа.

Гаԥь Ҭархәына изы ихы деигӡомызт. Зегьы-зегьы рзы дзырманшәалоз иара иакәын. Зегь анымазеихалак, ҽыҵга шәкы иманы даакылсуан Асҭамыр… убра абри аамҭазы хырԥашьа змамыз ус дук дақәшәазшәа, даннакылазшәа… уи Гаԥь игәы иныҵаххуан, аха иҽеихагәаны иҽааникылон. Риашьараҿы ишакәым аӡәы днеиԥыххыланы, игәы иааҭашәоз аԥхьыжәҳәа инеиҿеимырхьыцызт. Аилкаараз дхәыдамызт Гаԥь, зегь еиликаауан дасу ишрыхәҭаз…

– Арҭ астолқәа абаҳаргылои, Ҭархәына? – дҵааит Гаԥь, днеины аханы игылаз астол днадгылан. Абарҭ рҭыԥ иқәҵазар, нас уиаҟара ус хьанҭак ҟаломызт, иааманшәалахон.

– Аиеи, баба, аԥьабаа уҳарбоит, аха абна, амаҵурҭа аԥхьа абарҵаҿы иҳаргылап, нас урҭ сара уаҵәы изтәқәоу рахь изгарын…

– Закәытә ԥьабааузеи, мшәан… Ари сара акрахсырҵуама?..

Гаԥь астолқәа акакала иаашьҭыхны, амаҵурҭа аԥхьа инаганы иааикәаиргылт.

– Ибзиоуп, нан, ибзиоуп… унаҳмырҵәеи… урҭ сара уаҵәы иҵагь ирыцқьаны иҟасҵап… Ас ирзаагома изтәқәоу?… – Ҭакәи даақәгьежьаан, амаҵурҭахь дныҩналеит.

Азныказы иахьабалак ииаатынчрахеит. Ақыҭа аԥсабара цқьа ауаҩы агәазыҳәара инаҭон аԥсшьаразы. Аеҵәақәа акырӡа инахараны ажәҩан инкыдыҕҕалахьан.

– Изҿузеи абарҭ Асҭамырраа, рыхабаркгьы уаҩы ибомеи? – Ҭархәына амаҵурҭахь дынхьаҳәит, аха изҵаара аӡәгьы аҭак аимҭеит.

– Ҭархәына, ари ара икнаҳау алашара ишԥазааури? Ус иаанҳажьуама? – аҵлақәа рыбжьара, рацәак иҳаракымкәа икнаҳаз афымца лампа днаҵаԥшит Гаԥь. Хәаҷа ссақәак адеизаланы иахыкәшауа иахаԥырԥыруан.

– Ус иҟазааит, баба, уахакгьы иаарлашап ҳашҭа, уаҟәыҵ… уажәшьҭа уаалеи арахь!.. – Ҭархәына Гаԥь дилаҳәаҵаны дикит, аҩныҟа днеигаразы.

– Мап, мап, саргьы уажәшьҭа аҩнықәа сцалар еиҕьуп, аамҭагьы акыр инаскьахьеит... – Гаҵь аԥсраказгьы имурц далагеит уахь анеира, аха Ҭархәына уи ус доуишьҭуазма, имахцә данкны амаҵурҭахь дныҩнеигалеит.

Уахьыныҩналоҵәқьа, ауаҵьаҟ аԥхьа, дара есымша рхы иадырхәалоз астол хәхәа гылоуп, қәыршә бзиак ықәршәны. Астол аҟны насҭхашәа, ачысқәа ықәгылоуп, урҭ рнаҩс саарак аҿы иануп акәац цәынхамынхақәа, рыбжа цәыҕьҕьа-цәыԥԥы ицәырҵәаны. Астол аханы наҟ-ааҟ еиҿаԥшуа Асҭамыри уи иҩызеи ахатәоуп, рсахҭан кьаҿқәа еиқәыцырцыруа, рблуза цәыҟаԥшьқәа, арахь иаҵыԥшуа. Аҩы рзықәгылоуп, афатә рымҵагылоуп. Асида акыркырҳәа дыччо урҭ дырхагылоуп.

Гаҵь ари иибаз иаалырҟьаны гәамԥхара ҟазшьак ааизнарҵысит. Ицәа дааҭаӡыӡазшәа, ихы ҩышьҭыхны, илахь неиҵацаланы днарыхәаԥшит.

– Шәара ара шәыштәаз аума Ҭархәынеи сареи астолқәа ҳашрыхоз... – хаарак наҵамҵакәа рацәакгьы илаԥш нармеиарха даацәажәеит Гаҵь. Амаҵурҭа дахьыныҩналаз уа даагылеит. Асҭамыр иҩызеи иареи ршьапқәа еиқәыршә итәоуп, хьаа-баа змам реиԥш акы иалацәажәоит, Гаҵь ииҳәаз рмаҳаӡазшәа. Рҭаҭын ҟаҵақәа уиаҟара ҵьабаа зымбац рнацәакьара кахәхәақәа ирыбжьакуп, апақҳәа инаҿыханы, рқьышәқәа нҭыркәацәааны, алҩа хыхь инхаларҵоит.

– Абра уаатәеишь, Гаҵь, абра!.. – Ҭархәына аҟәардә днаханы, Гаҵь инаидигалеит дықәтәаарц. – Бара, ари астол аақәрыцқьааи иаарласны... ҳусқәа зегьы ҳарманшәалеит, ишыббо ала, уажәшьҭа ҳаргьы маҷк аҟара ҳаԥсы ааиҭаҳ -кырц ҳҭахуп, – иҳәан, астол иқәгылаз асаарақәа руакы иманы аҿаԥарахь иҿынеихеит. Асидагьы илҭахшәа-илҭахымшәа егьи асаарагьы аақәылхит. Ҭакәи дааин, ажәжәажәжәааҳәа астол аақәлырцқьааит, макьанагьы ааԥсарак лынлырԥшуамызт.

– Ҳаи, нан, иахьа уҳамшьи, ҳцан-ҳаан... ҳҟыба-ӡыба узалымҵит... Аҵьабаа мыцхә уҳарбагәышьоит, аха ҳара уаҳҭәыми... – иаахьаршшашәа даацәажәеит Ҭакәи, Гаҵь,

иҟәаҟәа лнапы ԥсадаҟәа нкыдшьылауа. Гаџь ивагылаз аҟәардә зымҩа маҷк даанахан, иҽаарҭынчшәа дныҟәтәеит.

– Бара, абра фатәҟәак ҳзыҟәшәыргыли, ари аҷкәын иахьа дҳарчгеит, акагьы ихараӡамкәа… Уаaскьеи арахь, Гаџь, абра ҳтәап ҳара, – иҳәан, Ҭархәына дара иахьрыманшәалаз, иахьҭацәыз астол аханы аҟәардәҟәа надигалан, Гаџь днадиԥхьалеит. Егьырҭ ахьтәац итәоуп, рыҽдырҭысуам. Знызынла иааибарччахуеит, аха Ҭархәынеи Гаџьи ааиу-имааиу агәхьаагь ркӡам. Дара рзыҳәан зегь акоуп, зегьы рзеиԥшуп, гәата-бӷата итәоуп. Асида уажәы-уажәы даархыкәшоит деихышәашәо, ачча лҿыҟәҳәҳә, ргәалаҟара лҽаҟәлыршәоит.

– Асида, нан, арҭ акәацҟәеи ачысҟәеи амакәан иҭаҵаны араҟа иҟәзыргылаз бара боума? – аҿаԥарахьынтә лыбжьы ааҩныҩит Ҭакәи, илбаз лылаԥш адырхаланы дахәаԥшуа.

– Аиеи, ди, уаҵәы ашьыжь шаанӡа ҳамцар ауам, чысҟәак алсхын… – лҳәеит Асида иаамырхьаацәакәа.

«Дагьанбахьӡеи шәанаџьалбеит, макьаназы аҩны цҟьагьы ҳаҩнамлацтеи… Аа, бара аҭаца ԥшӡа, аҭаца ҟәыԥш!..» – Ҭархәына иаҳаз игәы иныҵаххит иаразнак,аха инимырԥшит.Уи акырынтә урҭ рҩызцәаҟәа илаԥш иҵашәаахьан,иҷкәыни иҭацеи аҟалаҟь ахьынтә ианааилак, лара ажәжәааҳәа ауҭра дынҭалон, иаалымԥыхьашәоз нҿыжәжәаны, хыма-ԥсыма лмакәан инҭалҵон.Ҭархәына иблаҟәа нҵырхәны уи днальхәаԥшуан,аха иҷкәын иаҳаҭыр азы акагь изҳәомызт, рыцҳашьарак уи џьара иаалынлырԥшуамызт Ҭархәына инхара-инҵыра ашҟа. Арахәашәахә акәзааит, ашәыр акәзааит, иныҵҟааны иныхшьааны инкаужьыргьы, ихьааха лгәы иныҵаххуамызт. Хыҟәкыс илымаз – аҟалаҟь аҟынтәи ианааилак, лмакәанҟәа шаҟа илзырҭәуаз акәын. Абри лыҵибааижьҭеи Ҭархәына гәамԥхара ҟазшьак наихаԥан, уи хызҩашаз акгьы лнибааломызт. Уи игәы аҟаҵәыҳәа иналанакшон иааиԥмырҟьаӡакәа. Иара шьоукы-шьоукы шԥаҟоу уҳәарауазеи, уара иҟоуҵо дара ҳаҭыр рзаҟәӡамкәа, зегьы рзеиԥшны!..

Ҭакәи афатә цҟьаҟәа еилыԥшааны, асаан ианҵаны, ииагаһы Ҭархәынеи Гаџьи раԥхьа иныҟәлыргылеит. Арыжәтәгьы нарымҵалыргылеит.

Гаџь дцәыҵыԥшны аҷкәынцәа дырзыԥшуан, иблақәа ҭырхәны, изакәызаалак хаарак нарнимбаалаӡо.

Ҭархәынеи Гаџьи акака ржәит, ѡба-ѡба ржәит... рқьафгьы хәыҷы-хәыҷла ишьҭыҵуан...

– Уара, арахь шәаахьаҳәарауазеи, шәааибарԥшқәар... аригьы шәара дышәѡызоуп... – Ҭархәына иаша астол аханы итәақәаз ихы нарықәикит, арахь Гаџь иламҳәуашәа аниба. – Шәааибаныҳәақәа, уара!.. – инарыдиҵеит.

– Ҳара уиаҟара аажәӡом!.. – рацәак имырхьаацәакәа, даацәажәеит Асҭамыр.

– Ижәжәуеит уи, ижәжәуеит!.. – инарыдицалеит Ҭархәына урҭ иаарымчны, рхымѡаԥгашьа шигәамԥхаз аaудырратәы. Бзанҵык асҵәҟьа дақәгәыгуамызт. Столк иахатәоуп, аха изакәызаалак зҿлымҳарак аарырымҭаӡеит. – Иарбану ишәзымжәуа, уара? Абри аѡыза аѡоума ишәзымжәуа?.. Усҟацәагьы ижәжәып! – днарықәымчит.

Асҭамыр иѡызеи иареи, ус иамаԥхашьашәа, ҵәыцақәак ааныркылан, инарыхныҳәашәа руит. Нас дырѡегьых ѡаԥхьа иштәаз еиԥш инатәан, зымѡа рҿқәа нхьадырнааит. Гаџь уажә дахьтәаз еиҳа-еиҳа акы маӡала иҵасуан деилыршаауа. Ас даныҟалоз – ицәымыгхашаз акы анибалак акәын.

– Крыф, нан, крыф... иахьа амла уаҳмыргеи... уаҳмыркареи... уааԥсаха уҟоуп, аха... – уажәы-уажәы Ҭакәи даархагьежьуан. Лыбла гәыразқәа ихлырԥомызт Гаџь, иҳәаҵәыҳәаҵәуа, деиԥхьыршьшьаауан, иҵаулаӡоу аҳалалреи агәбылреи рхыжжыла.

Асида ус даарзыԥшлон ауп, уаҳа рымԥынгьы дықәмлеит, дуауаӡа аҷкәынцәа дырхагылан, рлаф далаччо...

– Гаџь, уара аџьабаа исыдубалахьоу сара дунеихаангьы исхашҭраны сыҟам, иагьсызшәом... ухәыҷыҷақәа ибзиараны ирԥигалааит! Сыҷкәын, абна итәоу, уиаҟара аџьабаа имбацзар ҟалап уара шаҟа ҳаѡнаҭа иазубахьоу... Анцәа уиныҳәааит!.. – аҵәца аашьҭихит Ҭархәына. Уажәы уи иҿанԥшылара ҭынчын, ибла гәаԥшьқәа ахәыцра, аҟәыгара рныԥшуан. – Ариабжьаракгьы, иахьагьы уара уоуп ҳзырманшәалаз... Ухәыҷы аахыс ухабыхацуеит, зегьы рзы угәы цыхцыхуеит,

убаҩ уацәаашьом… Уаб дуԥхагәышьахьеит, аха уан думоуп, уани уареи шәеигымхаит!… Уан абаагәара дузаҩызоуп… Уԥшәма дугымкәа, ухәыҷқәа угымкәа… Гаҵь, уара иахьабалак уҳарыҩуеит, иахьабалак уҳаргәамԥуеит, аха уда дҳамаӡам…
– Ҭархәына днаҭгыла-ааҭгыло, игәы ҭыгьҕьаа Гаҵь диныҳәеит. Ииашаҵәҟьаны Гаҵь уи даԥсан, рҳаблаҿы акәзааит, даҿаҵьара акәзааит зегь раԥхьаӡа зныҳәаҿа аанукылашаз уаҩын, убасҟак деилыххан, аашьарак, гәамԥрак ҵьара иааинирԥшуамызт, аԥхӡы нкаҟьо зегьы дырзыҳаҵҳаҵон. Ҭархәына нас, аҷкәынцәа рахь дылхьаԥшын, ус ҿааиҭит: – Абри Гаҵь иныҳәаҿоуп, Гаҵь иоуп ҳара абас иахьа ҳзырԥшӡаз, ҳзырманшәалаз… Иныҳәаҿа аанышәкылароуп!..
– Аиеи, нан, аиеи… Гаҵь иныҳәаҿа аанышәымкылакәа… ишԥаанышәымкылои… – Ҭакәи лхаҵа ииҳәаз инацлырҕызит.
– Ҳара иаажәӡом сымҳәеи!.. Иаҳзыжәуам!.. – ихы ҩышьҭыхшәа даахьаԥшит Асҭамыр, иажәақәа мкьыкьӡа, дзацәажәоз гәцарамкыкәа.
– Ишԥыкәу ишыжәымжәуа?!. Абжьааԥны ижәжәуа, уажәы ишәзымжәуа шәҟалама?!. – днарыҟәмчит Ҭархәына. – Аԥара ахшәааны ижәжәуандаз, егьа шәаҵашьшьы ижәжәарын…

Асҭамыри иҩызеи ирҭахшәа-ирҭахымшәа Гаҵь даарныҳәан, рацәацақәа инарҿыхәаны иныҟәдыргылеит.
– Арҭ ҳара ҳаиԥш иҟоу ргәаԥхома, Ҭархәына, уи азоуп рхы зҳадрымкыло!.. – Гаҵь гәамԥхара ҟазшьак наҵаҵаны даацәажәеит, рышҟа ихы нхьарнаашәа, иҿааиҭакны. Гаҵь амалахазгьы деиқәан, иҿаԥшылара аамышьцахеит.
Гаҵь нас игәы ааиқәиҳәалан, урҭ иара иеиҳа еиԥбацәамыз, уиаҟара азҿлымҳара рымҭақәа дҩагылан, Ҭархәына диныҳәеит, абри еиҳабык ҳаҭыр иқәҵаны дшырныҳәо еиԥш, аха урҭ Ҭархәына иныҳәаҿагьы аанырмкылеит. Гаҵь ари ахьышәҭҳәа дааиланаршааит.
– Ҭархәына иоума, уара, зныҳәаҿа аанышәымкыло, ҳара ҳа-Набжьоу аиҳабы ҳәа ҳазхәаԥшуа…. ҳаԥхьагылаҩ… Абри иҳамоугьы, ҳаҭыр иқәшәҵом акәу?.. Абырг ҳаҭыр иқәзымԥо дышԥаҟалои… дзыԥсоузеи уи?.. – дныхшәааит

Гаҵь. – Ҳаешьара, ҳқыҭа дуӡӡазы аҵьабаа ду збахьоу… ҳаибаркны ҳазку… – инапқәа астол иныҟәырсшәа, иҽырхәаны, лакҭамышьцала днарыхәаԥшит. Абжьааԥны иҭынчыз, зҳәа уамшьуаз, зу уамшьуаз, иаразнакала ицәаҩа абас иахьааиҭеикыз иаарзымбатәбарахеит. Инаицрасыз дкәаҷаланакын, еиҳа-еиҳа деиланаршуан.

– Иаанышәкыл, нан, иаанышәкыл!.. Шәаб иами… Гаҵьгьы ҳаҭыр ааиқәышәҭа!.. – Ҭакәи дґьаҵәыґьаҵәуа аҷкәынцәа рахь инеихылгеит. – Сшәыкәрбануп, нан, иаанышәкыл!..

– Шаҟантә иаанаҳкылои, ди, ана адәны ҳантәаз иаанаҳамкылахьеи…

– Иаанышәкыл, нан, ԥхашьарами!..

Аҷкәынцәа ҩагылан, ирҭахшәа-ирҭахымшәа Ҭархәына иныҳәаҿа ааныркылеит, аҵәцақәа нҭарцәны иныҟәдыргылеит. Нас дырҩегьых инатәан, ицәыҵахәыҭхәыҭуа хазы ацәажәара рҽыназыркит.

Ҭархәынеи Гаҵьи даҽа акака ааныркылеит. Иржәыз ахәыҷы ихьухьуа ргәаҵа иныҵалан, ишоушоуа иахьабалак иааимнадеит.

– Сара ҳҳабла Набжьоу бзиа избоит, – иҳәеит Гаҵь даалҟьан. – Даҽа ҳаблак исзадкылом… Зегь хандеиҩцәоуп… еиґьысшьогьы ҭыԥ сымаӡам… сыԥсы рыҿҳәаароуп зегьы!..

– Ишԥоуҳәои, баба, ишԥоуҳәои… усами ишахәҭоу!.. Зҳабла, зқыҭа, забиҵьынҵь, зиашьара бзиа изымбо – уи иԥсҭазаараҿы дхьысҳахоит цәгьаӡа, дагьзаҵәхоит дышнеишнеиуа… уаҩ димаӡамкәа…

– Изхысҳәаауа, Ҭархәына абарҭ ҵьабаала инхо, ихандеиуа, адгьыл иалаҳәаҵаны зԥашәқәа зҳахьоу, уи агәыблра зшьа-зда иалоу, уи ада ԥсыхәа змам, иеиҷаҳауа анцәа иныҳәааит! Сара урҭ гәык-ԥсыкала сырзыҟоуп… – Гаҵь изҳәомызт игәы иҵхақәоз зегьы. Урҭ рацәаӡан, ашьха илбааҟьо акәаракәа реиԥш ҵҩа рымамызт.

– Аиеи, баба, аиеи… аусуроуп ауаҩы дзырԥшӡо!.. Акрызуа, баба, акыргьы имоуп… Набжьоуаа хандеиҩцәоуп, аӡәы иҿаԥхьа рхы ладмырҟәыцт макьаназы…

– Абри сзыжәуазар, Асҭамыр, ҽаанбзиала унеит, Набжьо-

уаа рныҳәаҿоуп!.. – Гаџь иаҵәца дҩаханы инеиҿыџеикын, инҭаркәкәааны Асҭамыр иахь аҿынеирхеит.

– Исымҳәаахьеи, мшәан, сара уаҳа сзыжәуам ҳәа!.. Абри шԥаузеилымкаауеи, Гаџь, уара?! – иааирмчит Асҭамыр, иҽынхыршәаашәа.

– Уара, анхацәа рныҳәаҿа аума иузымжәуа?!. Абриаҟара зегьы шәзыҟазҭо, крышәҿазҭо, шәныҟәызго?.. Ҳашәгәаԥхом, ы?.. – хәыцы-хәыцы деицралон Гаџь, игәы иҵхоз ихьаақәа изцәырҵуан маӡала.

– Ижәжәы, уара, ижәжәы, ишәылшоит... шәыцкәынцәами!.. – Ҭархәына днарыбжьаҟазеит.

– Ижәжәы, нан, ижәжәы!.. – Ҭакәигьы иахьакәым ахь икылеибагар ҳәа дшәан, днарыдгыланы рҟәаҟәақәа шьышьуа, рыргәыбзыӷра лҽыназылкит.

– Иаҳзыжәуам, уара, иаҳзыжәуам... иумаҳаӡои!.. – иҽааирпаӷьит Асҭамыр, ихахәы быӡӷьыт иҿаԥсаны дахьгылаз.

– Иарбану, уара, ишәзымжәуа, ҳарҭ анхацәа ҳныҳәаҿа аума ишәзымжәуа?! Шәара шәзыҳәан аџьабаа збо, ихандеиуа... абри ишәымҵагылоу аазрыхуа!.. Шәара?.. Шәызусҭқәада, уара, шәара?.. Ани шәҭахым, ари шәҭахым... Шәсахҭан плашьқәа шәырҭашьшьы!.. Дарбану, уара, шәшьамхы еиқәыршәны шәымаҵ зшәыруа?!. – дааицрашәеит Гаџь.

– Уҳаисуама, џьым?

– Сшәеисуеит, нас ишԥа! Ишәзеилымкаауазар!.. Ҵара хәыцык шәҵан, уажәшьҭа иаҳзыжәуазеи? Аха ижәдыруазааит, ҳара ҳалоуп шәыԥсы злаҭоу макьаназы... уи еилышәкаарц шәгәы иҭаӡам усами?!. Мазеича шәалаԥшуеит!..

– Аа, нан, иухьи, Гаџь, иухьи?. Угәы еицразырсзеи?.. Зегь уара ушԥарызхәыцуеи?.. Урҭ ҳара макьана ҳарзеилкаауама?.. – ахьаршшара лҽаԥылшәон Ҭакәи, Гаџь абасҟак дзырбыжкыз лхахьы илзаагомызт рацәак. – Ихәыцкәами? – даагьаҵәыгьаҵәит. Наҟ-ааҟ даарыбжьаҟазашәа луит.

– Урҭ ҳара ҳарзеилкаауам, егьырҭ ҳара ҳарзеилкаауам...; Дарбану, уара, шәара ишәаҭәашәымшьо?!. – днарыцаҳәҳәеит Гаџь. – Абыржәыцәҟьа анхацәа рныҳәаҿа аанышәкылароуп! – днарықәымчит, ргәхьаагьы мкӡакәа.

– Ижәжәы, нан, ижәжәы!.. Гаҵь, нан, иухьи, угәы зӷужәои арсҟак?..

Ҭархәына ҿымҭӡакәа дахьрыхәаӷшуаз игәы акы иарҟәандон. Ас Гаҵь деицрашәо димбацызт. Амала маҷк иахирҟьацәар ҳәа дшәон.

– Уара, акагь зумҳәозеи? Узсыхәаӷшуазеи ус?.. – Ҭакәи лхаҵа инеиҿалырхьит.

– Ишәымжәуеи, уара? – Ҭархәына ихы ааирнааит рышҟа, згәы ҭынчу иеиӷш иҽыҟаҵаны. Нас иҽааириашан, еивҵаӷах иеибаркыз иблуза хыхьтәи аҳәынҵәарақәа ааӷирҭлеит, ихиҿы еиқәаара, ихәда инапы нықәишьит.

– Анхацәа анцәа иныҳәааит... рҵьабаа анцәа иумырӡын!.. – раҵәацақәа аашьҭырхын, рацәак ахымҳәаакәа, инҭыркәкәаны иныҟәдыргылеит.

– Уаала арахь, уаала!.. Уеизгьы ӷсыхәа ҳаиҭом, наҟ ҳаиӷырҵып!.. – Асҭамыр илақәа цәыркшаӷаны Гаҵь днаихәаӷшын, иҩыза диманы дындәылҵит.

– Абанҭгьы иҿабӷ-ҿабӷӡа, ҳара ҳраҭәаршьахуам... – иҭыӷ аҿы днатәеит Гаҵь. Иӷсы ааивигеит. – Сара сиашаӡами, Ҭархәына?.. Абасоуп урҭ ишрықәнаго!.. – ихы ааирҵысыааирҵысит.

– Уиашоуп, баба, уиашоуп... – Ҭархәына уаҳа имҳәаӡеит, Гаҵь иихәарц ииҭахыз зегь еилкаан.

– Сашьагьы абас ауп дшыҟоу... Исҩызцәоуп ҳәа шьоук иманы даакылсуеит... қыжә ҳаанымхеит, ҵьма ҳаанымхеит... Уажә зегь анҳамҵәа, дааҭынчхан, ашьшьыҳәа иҽааникылеит... Арҭ закәқәоу сара издыруеит. Иҳалоу зегьы ааҳалдрыкәкәаанӡа иаҳҟәаҵуам. Ҳагьраҭәаршьахуам... Иабаҟоу лаҵан?.. Иабаҟоу рашәан, ҭагалан, жьҭаан?.. Усҟан аха роуама ҳара ҳзы?.. Русқәа ирхашәалома?.. Сара сиашаӡами, Ҭархәына?

– Уиашоуп, баба, уиашоуп, аха... – иажәа уаҟа иааҿахиҵәеит Ҭархәына инамыгӡакәа. Иара дшазхәыцуаз ала абас иҟалоз аиҭакрақәа зегьы зыхҟьоз аамҭа акәушәа игәы иааинаҭалон. Убри азыҳәан акәын иажәа аҵыхәанӡагьы изынаимыгӡоз.

– Акагь рҭахӡам… рыдгьыл бзиа ирбом… иахьиз агәыблра рымам… иаауеит, ицоит… уара рымаҵ ула… Абарҭ роума ҳара ҳадгьыл ҳаҭыр ақәҵаны, иныҟәызгараны иҟоу?.. Изыхҟьозеи абри?.. Исзеилкаауам сара…

– Угәы ԥумжәан, нан, угәы ԥумжәан!.. Уара аубаҵьыр, зегьы угәы шԥарызхьаауеи! – Ҭакәи Гаҵь анык леиԥш ихаҭкы-ԥсаҭкы дцауан, игәы лырҟәандон, аха иара иҽеи-зеиқәкуамызт.

– Сара сиашаӡами?.. Сара сиашоуп!.. Сара ижәны сы-ҟаӡам!.. Абарҭ иахьа абра иҟаз асасцәагьы сгәаԥхоз џьышә-шьозаргьы ҟалап… ражәақәа ҭлапҟа-ҭлапҟаӡа, рсахҭан плашьқәа ирҭашьшьы, ақалақь иқәтәақәоу, арахь баҳаҿык ныҵазмыркьакьац, ҽагаҿык нышьҭызымшьыц… Анхаӷы иџьабаа урҭ дунеихаангьы ҳаҭыр рзақәӡам, аха ирбахра иҟоуп!..

Гаҵь игәеибакра акыраамҭа изыхҽуамызт. Дтәан ус акы-раамҭа, уаҳагьы имжәӡеит. Нас, шәыҵх аабзиахааит ҳәа нареиҳәан, ишырымуаз, ишихьынҳалаз дындәылҵит.

Гаҵь, ашҭа агәҭаны днеиуан аамҭазы, акәасқьахь дын-хьаԥшызар, Асҭамыр иӷызеи иареи азал аҿы итәаны, аҳа-ҳаираҳәа анардасра иаҿын.

Гаҵь дкараха, Асҭамыргьы, уи иӷызагьы, урҭ иреиԥшқәоу егьырҭгьы, иҟәаҟәа иқәжьызшәа, дхьанҭыцьӡа агәашә дын-ҭыҵит, аха маҷк аҟара акы игәы еиқәнаҳәалон… изхымгаргьы ҟаларын игәы иҵхоз уахатәи аҵх иалагӡаны абарҭ аҷкәынцәа инарҿеимырхьыр…

АХҚӘА

Аҩныҟа 7
Ашьна 15
Нанеи сареи 24
Аҩны лаша 34
Дызустада уи аҷкәын, Мери? 48
Ааԥынра анаауа 57
Гәында-ԥшӡа 95
Ҳҟыҭа аӡә дацлеит 112
Бара бцеижьҭеи… 124
Аҟыҭа ҭынчраҿ 156
Ҭагалантәи абӷь ҩеижьқәа 164
Абла разқәа 172
Ҩыџьа аишьцәа 181
Ԥсҭҳәашк сҟыҭа аханы 190
Азыԥшра 195
Абзиараз, Нели! 209
Ааԥынра 217
Аӡӷаб аҟәараҿы 221
Ашҭа ҭбаа 240
Аӡхыҵра 247
Аизара ахгоуп… 255
Аԥҳәыс ҽырба 265

Мшыбзиа, сқыҭа! 272
Уара лахьышәашә… 282
Бӷәышыз, нан! 300
Аԥхынреи амшыни 317
Иԥшьоу адгьыл 326
Иԥымҵәаӡо ахәыцрақәа 342
Аешьа игәыблра 356
Инымҵәаӡо амш 368
Ҭарсхан иҽы 400
Ҳаҩнашьҭахь амҩахәасҭала 416
Абласаркьақәа 425
Сара сакәхарушь? 428
Исызгәакьоу сҳабла 437
Аргәыбзыӷшьа шәыздыруам, уара… 446
Аихатә гәашә 451
Ҳарун иԥхыӡ 460
Зцәаҩа еиҭазкыз 466
Мыдгәа-мышә 470
Агәынамӡа 478

Сергеи Андреи-иԥа Кәыҵниа

ИҨЫМҬАҚӘА РЕИЗГА

Х-томкны

Актәи атом
Ажәабжьқәа

Сергей Андреевич Квициниа

СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ

В трех томах

Том первый
Рассказы

На абхазском языке

Аредакҭор Светлана Ладариа
Акорреқҭор Ирма Џьениа
Атехредакҭор Клавдиа Анфимова
Асахьаҭыхҩы Руслан Габлиа
Компиутерла иеиқәлыршәеит Асҭанда Аҵьынџьал

Аформат 84х108 1/32. Атиржь 300.
Иҟаҵә. акь. бҕь. 15,5. Иныҝә. акь. бҕь. 26,04.
Аҿаҵаԥҟа №

Отпечатано в ООО «Флер-1»
350058, г. Краснодар, ул. Уральская, 98/2